

PRISPEVKI
ZA ZGODOVINO
DELAVSKEGA
GIBANJA

1961

1-2

INŠTITUT ZA ZGODOVINO DELAVSKEGA GIBANJA

PRISPEVKI
ZA ZGODOVINO
DELAVSKEGA
GIBANJA

LETNIK II

LJUBLJANA 1961

ŠTEVILKA 1-2

CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF THE WORKER'S MOVEMENT
СООБЩЕНИЯ ПО ИСТОРИИ РАБОЧЕГО ДВИЖЕНИЯ
CONTRIBUTIONS A L'HISTOIRE DU MOUVEMENT OUVRIER
BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE DER ARBEITERBEWEGUNG

Uredniški odbor:

Dušan Bravničar, dr. Marjan Britovšek, Tone Ferenc, Olga Kastelic, France Klopčič
(odgovorni urednik), Jože Krall, Ivan Križnar, Miroslav Luštek, dr. Metod Mikuž,
Alenka Nedog

Zamenjave, обмен, Exchanges, Austausch):

Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana,
FLR Jugoslavija

Založil

Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani
Zanj: Dušan Bravničar, ravnatelj

Tiskala tiskarna »Toneta Tomšiča« v Ljubljani

*Prva ohranjena fotografija slovenskega partizana iz avgusta 1941. leta
Na sliki: Partizan Peter Dobrajc, psevdonim Klepec, rojen 8. januarja 1920 na Brdu
pri Ljubljani, padel konec leta 1943 pri napadu partizanske vojske na Kočevje*

Ob dvajsetletnici vstaje narodov Jugoslavije

Dokumenti ljudske vstaje v Sloveniji leta 1941

Od uredništva

Letos poteka dvajset let od ljudske vstaje narodov Jugoslavije proti fašistični Nemčiji, Italiji in njunim satelitom. V odločilni in težki vojni, ki je trajala štiri leta, so narodi Jugoslavije dosegli svobodo in neodvisnost ter si zagotovili pogoje za graditev socializma.

V zvezi s to pomembno obletnico priobčujemo nekaj dokumentov Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije in Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije iz leta 1941 in sicer iz obdobja po zlomu stare monarhistične Jugoslavije.

Izbrali smo najprej razglase, ki so v obliki letakov delovnemu ljudstvu razlagali dogodke in kazali izhod iz nastalega in dramatično menjajočega se položaja; pridružili smo jim tudi razglas Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Nadalje smo izbrali nekatera poročila o dejavnosti Partije in SKOJ, iz katerih vidimo vodilno vlogo Partije, njene napore in težave, žrtve in uspehe prelomnega leta 1941, ko se je Partija na čelu ljudskih množic bojevala za uresničitev idej demokracije. Ti razglasi in ta poročila v Sloveniji oziroma v slovenščini doslej niso bila objavljena.

Ti dokumenti, poleg onih, ki so bili doslej natisnjeni v zbornikih in drugem tisku, pričajo, kako je leta 1941 nastala, rasla in se razvijala borba jugoslovanskih narodov, med njimi boj slovenskega naroda, zoper fašistični »novi red« v Evropi.

Pogoji za odpor proti fašističnim okupatorjem so bili izredno težavni. Vojska monarhistične Jugoslavije ni bila sposobna braniti se pred fašističnimi osvajalci, ki so vdrli v državo s severa, zahoda in vzhoda; stara versajska Jugoslavija se je zrušila v strašni katastrofi in zapustila za seboj ne manj strašno praznino. Osvajalci so jo razkosali in si posamezne dele razdelili med seboj. V deželi so gospodarile tuje armade, do zob oborožene z najmodernejšo vojaško tehniko. Z obljubami in grožnjami, z demagogijo in nasiljem je hitel okupator utrjevati svojo oblast. Izdajalska buržoazija mu je nudila materialno in duhovno podporo v prizadevanju, da ljudstvo politično razoroži in izroči na milost fašizmu; njeni zastopniki so se klanjali firerju in duceju. Fašistične armade so gospodovale v srednji, severni in južni Evropi, z Balkanom vred, ter v večjem delu zahodne Evrope. Agresor je tedaj triumfiral.

Ljudstvo Jugoslavije ni moglo in ni hotelo priznati svoje zaslužnitve. Združevalo se je na novi podlagi, v ljudski osvobodilni fronti in pod vodstvom

Komunistične partije stopilo v neenak boj z okupatorji. Odpor okupatorju se je pričel takoj prve dni njegovega vdora v deželo in se je nenehno stopnjeval.

»V teh težkih dneh, ki jih preživlja slovenski narod« — pravijo sklepi majskega posvetovanja Komunistične partije Jugoslavije, ko je določala naloge komunistov vsakega naroda Jugoslavije, — »so prav komunisti Slovenije poklicani dvigati samozavest in borbenost naroda ter vero v skorajšnjo osvoboditev, v boljšo in srečnejšo bodočnost. Komunisti Slovenije morajo biti tista vez, ki naj spaja borbo slovenskega naroda z borbo vseh ostalih narodov Jugoslavije za njihovo nacionalno in socialno osvoboditev.« (»Proleter«, glasilo CK KPJ, št. 3-4-5, marec-april-maj 1941.)

Ko so 22. junija 1941 združene oborožene sile osiščnih držav napadle Sovjetsko zvezo, je nastal v svetu nov položaj. Fašistične države so se znašle pred neizčrpno močjo sovjetskih narodov, ki so sprejeli boj na življenje in smrt in ki so v tej pravični vojni pridobili simpatije delovnih množic vsega sveta. Sovjetska zveza ter Anglija in Združene države Amerike so se sporazumele med seboj o skupnem odporu državam osi. »Angleško-ameriški blok je močan zaveznik ZSSR in potlačenih narodov Evrope v vojni proti Hitlerjevi Nemčiji« — je pisal julija 1941 Edvard Kardelj. — »Nameravana, križarska vojna fašistične osi Berlin—Rim proti Sovjetski zvezi se je pretvorila v pohod vsega naprednega človeštva proti fašističnemu barbarstvu, za svobodo in enakopravnost narodov ter za resnične demokratične svoboščine ljudstva.« Značaj druge svetovne vojne se je spremenil: iz imperialistične vojne med dvema skupinama kapitalističnih držav je nastala vojna protihitlerjevske koalicije različnih držav za uničenje fašizma in nacizma, za cilje demokracije.

Centralni komite Komunistične partije Jugoslavije je takoj, dne 22. junija 1941, razglasil v letaku: »Napočil je usodepolni trenutek. Začela se je odločilna bitka proti največjim sovražnikom delavskega razreda... Zatorej je to tudi naša borba, katero smo mi dolžni podpirati z vsemi silami in tudi s svojimi življenji.« Sklenil je, da je treba rastoči odpor okupatorju razviti v vstajo narodov Jugoslavije.

Tako je julija 1941 vznikla vstaja jugoslovanskih narodov, ki se je razširila v narodnoosvobodilno vojno in ljudsko revolucijo.

Z vstajo leta 1941 je delovno ljudstvo vseh jugoslovanskih pokrajin dejansko napadlo tedaj vsemogočnega fašističnega agresorja in nudilo pomoč Sovjetski zvezi v njeni domovinski vojni ter s tem izrazilo svojo revolucionarnost in moč kakor tudi resnični internacionalizem.

O nalogah slehernega bojevnega Slovence v boju za svobodo slovenskega naroda je julija 1941 pisal Edvard Kardelj: »... vključiti se v veličastni boj ZSSR in vseh svobodoljubnih narodov proti fašizmu, uničevati okupatorje na vsakem koraku in z vsemi sredstvi pritegovati v ta osvobodilni boj vse nove in nove ljudske množice, ustvarjati močno oboroženo partizansko vojsko, stopnjevati vsenarodni odpor slovenskega naroda v sveto nacionalno vojno proti okupatorjem, združiti vse slovensko ljudstvo v Osvobodilni fronti in ne položiti orožja prej, dokler ne bo fašistični sovražnik strt in uničen ter naša rodna zemlja osvobojena, združena in očiščena tiranov.«

Kako so se izvajale te naloge, nam razodevajo poročila Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije, ki so jih leta 1941 pisali Edvard Kardelj, Boris Kidrič, Tone Tomšič in Franc Leskošek. V njih beremo o praksi

dela in ostaje. To so zgodovinska pričevanja o velikih dneh, o velikih uspehih, pa tudi o hudih udarcih, ki jih je prizadejal sovražnik.

Ta poročila nam kažejo, kako so slovenski komunisti kovali enotnost slovenskega naroda, kako so skupno z drugimi naprednimi silami naroda ustvarjali novo ljudsko oblast in organizirali osvobodilno vojsko. Komunisti so pri tem nosili na svojih ramenih največje breme in utrpeli največje izgube. Delavski razred Slovenije in njegova komunistična partija sta bila kos nastalemu položaju in tako rešila svoj narod pred uničenjem ter mu odprla pot v socializem.

Omenjene dokumente objavljamo v kronološkem redu. Vsakemu dodaja uredništvo pripombe na koncu besedila. Te pripombe so zlasti številne pri poročilih, saj so jih pisci sestavljali kratko in strnjeno in v njih naštevali dogodke, ki so danes že odmaknjeni. Uporabljali so psevdonime in kratice, skratka, za razumevanje predpostavljajo poznavanje tedanje dobe in notranjega življenja revolucionarnega odstava. Pripombe razlagajo vse, kar današnjemu in bodočemu bralcu ali bralki ni razumljivo. V njih so rezultati dosedanjih vztrajnih zgodovinskih raziskav, včasih zelo otežkočenih, ki omogočajo razumevanje poročil in hkrati podajajo v kratkih potezah opis posameznih zgodovinskih dejanj.

Razglase priobčujemo v celoti, kakor so v slovenščini izšli leta 1941. Popravili smo le nekatere najnujnejše jezikovne in pravopisne nevednosti. Njihovo besedilo smo primerjali s srbohrvatskim in kjer smo ugotovili razlike, smo jih tudi nakazali. Razlik ni mnogo in niso bistvene.

Drugače je s poročili. Nekatera priobčujemo v celoti, pri nekaterih pa je uredništvo izpustilo posamezne stavke in odstavke, ker zahtevajo več raziskovalnega dela, ki še ni končano.

Prav tako je moralo uredništvo pri poročilih izpustiti nekaj stavkov in odstavkov, ki zaradi posameznih nečitljivih besed niso razumljivi. Nečitljivi so zato, ker so pisci večidel pisali poročila s črnili in ker pogoji za hranjenje rokopisov med borbo niso bili vselej zadovoljivi.

Uredništvo si je tudi pri poročilih dovolilo le najnujnejše jezikovne in pravopisne popravke.

Besede, ki jih je uredništvo zaradi točnosti dodalo bodisi razglasom ali poročilom, so v oglatih oklepajih.

Opombe so pisali: k razglasom Miroslav Luštek in France Klopčič, k poročilom Alenka Nedog.

Razglas Centralnega komiteja KP Jugoslavije narodom Jugoslavije dne 15. aprila 1941¹

Narodi Jugoslavije!

Strašna katastrofa, ki smo jo komunisti že dolgo napovedovali, je zadela narode Jugoslavije. Osvajalne armade osnih sil so nenadoma vdrle v našo deželo; povsod, kamor pridejo, sejejo smrt in pustošenje. Beograd je zrvan z zemljo. Nedolžne otroke, žene in starce, ki so se v paničnem begu hoteli rešiti iz gorečih ruševin, so streljala letala barbarskih napadalcev s strojnimi puškami. Na fronti se bije težka, krvava in neenaka borba z močnejšimi napadalci. Velikim osvajalcem osi sta se pridružila tudi mala osvajalca Bolgarija in Madžarska, dve državi, s katerima so prejšnji neodgovorni voditelji Jugoslavije sklepali pogodbe o večnem prijateljstvu. Podlo kot hijene so se bolgarski in madžarski imperialisti pridružili velikim imperialističnim osvajalcem, da bi tudi oni izrgali košček mesa iz krvavečega telesa Jugoslavije. Toda narodi Jugoslavije se hkrati z večino Hrvatov herojsko borijo za svojo neodvisnost proti mnogoštevilnim sovražnikom. V težki in usodni borbi proti tujemu navalu se je našla na Hrvatskem peščica agentov in petokolonašev, ki je s pomočjo pregnanih reakcionarnih hrvatskih oblastnikov sistematično pripravljala in končno v najtežjem trenutku izvršila izdajo; ta izdaja nima primere v verigi izdaj, ki jih očituje zgodovina hrvatske gospode in hrvatskega plemstva.

Hrvatski narod!

Hrvaška gospoda ti pripoveduje, da ti je izbojevala svobodo in neodvisnost s Hitlerjevo in Mussolinijevo pomočjo. Ali ti to verjameš? Ali se spominjaš, da bi kdajkoli v tvoji tisočletni, trpljenja polni zgodovini, v tvojih težkih časih, nemški, madžarski, italijanski ali kak drug osvajalec bil tvoj prijatelj in zaščitnik? Ne! Nikdar! Nasprotno, ti osvajalci so te vselej zaslužnjevali in [potem] izkoniščali. Vedno so te poskušali med seboj spreti, da bi te potem laže tlačili. Vedno so ti osvajalci poskušali gospodariti nad tvojimi rodovitnimi ravninami in gozdovi, poskušali so ti odvzeti diyno Dalmacijo, krasno Jadransko morje. Vedno sta bila hrvaška gospoda in plemstvo tista, ki sta te prodajala tvojim zaslužnjevalcem, da bi nato tudi sama mogla laže piti tvojo kri. Glej, tako neodvisnost ti je pripravila hrvaška gospoda!

Hrvatski narod!

Ti si bil te dni očividec nezaslišane sramote. V tvojo deželo so vdrli proti tvoji volji osvajalci in tvoji stoletni sovražniki, da te zaslužnijo in razdelijo tvojo s krvjo prepojeno domovino, hrvaška gospoda pa te sili, da se suženj-

sko plaziš pred svojim sovražnikom, da ga pozdravljaš, da ga proslavljaš v trenutku, ko njegov vojaški škorenj gazi tvojo deželo, tvoj narodni ponos. Dogodki v Zagrebu ob priliki prihoda osvajalcev bodo v tvoji zgodovini, hrvatski narod, najtemnejši madež.

Hrvaška gospoda te sili, da prožiš roko svojemu stoletnemu sovražniku in zaslužnjevalcu, hkrati pa seje najodvratnejšo mržnjo in gonjo proti bratškemu srbskemu narodu, ki se herojsko bori in raje umira, kot da bi bil tujčev suženj. Ali je srbski narod kriv, da te je tlačila srbska gospoda? Ali ni v vseh režimih sodelovala tudi hrvaška gospoda? Ali ni srbski narod navdušeno podpiral tvoje upravičene borbe za svobodo in enakopravnost? Toda navalili so osvojevalci osi [Berlin—Rim], da razdelijo vso zemljo in zaslužnijo narode Jugoslavije hkrati s teboj. Vedi, hrvatski narod, da bo zgodovina s prezirom obsodila tiste, ki svojo tako imenovano neodvisnost gradijo z judeževimi srebreniki in na suženjstvu svojih krvnih bratov — srbskega, slovenskega in ostalih narodov.

Hrvatski narod!

Tujčevi hlapci — hrvaška gospoda — gojijo v tebi mržnjo proti tvojim krvnim bratom — Srbom, Slovincem — prav tedaj, ko tvoji bratje s krvjo znova pišejo slavno, dasi tragično stran svoje zgodovine. Hrvatski narod, vedi, da je borba tvojih bratov tudi tvoja borba. Hrvatski narod, *vedi, da so simpatije dvestomilijonskega ljudstva Sovjetske zveze na strani narodov Jugoslavije,*² ki se junaško bore za svojo neodvisnost. Hrvatski narod, vedi, da bo zgodovina s prezirom govorila o tistih, ki so zasadili svojim bratom v hrbet izdajalski nož.

Hrvatska je zasedena po nemških in italijanskih četah in ni svobodna ter neodvisna, kakor bi radi to prikazali današnji hrvaški oblastniki. To je država poščice hrvaške gospode, ki nenehoma v radiu in tisku kriči o pokolu in streljanju, o prekem sodišču itd. Grozi s smrtjo za vsako malenkost, tako da vsakega pametnega človeka oblije rdečica, ko sliši te zbesnele grožnje. Toda ta gospoda naj si zapomni, da ni tisto, kar je naperjeno proti narodu, nikdar trajno, najmanj pa da je trajna oblast današnjih oblastnikov. Naj se ta gospoda zamisli nad tem, kaj jo čaka za prelivanje nedolžne ljudske krvi!

NARODI JUGOSLAVIJE: Srbije, Slovenije, Črne gore, Bosne in Hercegovine, Makedonije in Vojvodine! Vi, ki se borite in umirate v borbi za svojo neodvisnost, vedite, da bo ta borba ovenčana z uspehom, četudi bi vi sedaj v boju z nadmočnim sovražnikom podlegli. *Ne klonite,*³ strnite krepkeje svoje vrste, z dvignjeno glavo prenašajte tudi najtežje udarce! Komunisti in ves delavski razred Jugoslavije bodo vztrajali do končne zmage v prvih vrstah narodove borbe proti osvajalcem. Vaš duh naj ne kloni niti tedaj, če bi v tej borbi začasno tudi podlegli, kajti iz tega krvavega imperialističnega pokola se bo rodil nov svet, *za vse večne čase*⁵ bodo izkoreninjani vzroki imperialističnih vojn in nacionalnega zaslužnjevanja. Na temelju resnične neodvisnosti vseh narodov Jugoslavije bo ustvarjena svobodna bratska zajednica.

Delavci in delavke Jugoslavije!

Nad delavskim razredom Jugoslavije so se nagomilili črni oblaki. Najhujši sovražniki delavskega razreda so vdrli v našo deželo in izvajajo najbolj črno reakcijo. To so tisti, ki stiskajo v zahrbtnem kapitalističnem suženjstvu nemški in italijanski delavski razred, ki so zaslužnili mnoge narode in prelili morje krvi tako svojega kakor tudi drugih delovnih ljudstev.⁴ V teh težkih časih se mora delavski razred Jugoslavije znajti enoten in v strujenih vrstah. Ni se treba bati nobenega terorja in preganjanja. Mi smo tega navajeni, preganjali so nas vsi režimi v teku zadnjih dvajsetih let, toda delavski razred je postal s svojo avantgardo — Komunistično partijo — na čelu še močnejši. Naša dolžnost je, da v teh usodnih dneh ohranimo svojo hladnokrvnost, da še odločneje okrepimo svoje vrste, da delamo vztrajno na pridobivanju in zbiranju delavskih množic in jih vodimo v boj za njihove vsakdanje interese, v boj za boljšo in srečnejšo bodočnost.

NAJ ŽIVI BRATSTVO IN SLOGA NARODOV JUGOSLAVIJE V BORBI ZA SVOJO SVOBODO IN NARODNO NEODVISNOST!

NAJ ŽIVI BRATSTVO IN SLOGA NARODOV NA BALKANU V BORBI PROTI IMPERIALISTIČNIM OSVAJALCEM IN ZASUŽNJEVALCEM NARODOV!

NAJ ŽIVI SOVJETSKA ZVEZA, UP VSEH POTLAČENIH IN ZASUŽNENIH!

NAJ ŽIVI KOMUNISTIČNA PARTIJA JUGOSLAVIJE!

15. aprila 1941

**Centralni komitet
Komunistične partije Jugoslavije**

Opombe uredništva

¹ Ta razglas je izdal Centralni komite Komunistične partije Jugoslavije dne 15. aprila 1941, v času, ko so fašistične armade Nemčije, Italije in njunih zaveznikov prodirale s severa, zahoda in vzhoda globoko v notranjost Jugoslavije, v času, ko je stara Jugoslavija doživela neslaven polom. Razglas vsebuje oceno položaja in poziv na boj proti imperialističnim osvajalcem in zaslužnivalcem narodov. Takšno politično linijo je namreč zavzel Politbiro. CK KPJ, ki se je dne 10. aprila 1941 sestel v Zagrebu v trenutku, ko so v Zagreb vkorakale prve nemške enote in je ustaški polkovnik Slavko Kvaternik razglasil ustanovitev Nezavisne države Hrvatske, vazalne dežele fašističnih držav. Od članov Politbiroja so bili takrat v Zagrebu Josip Broz-Tito, Edvard Kardelj, ki se je po 6. aprilu vrnil iz Beograda, Aleksander Ranković, Ivan Milutinović in Rade Končar. Na seji je Politbiro oblikoval Vojni komite KPJ v naslednjem sestavu: Josip Broz-Tito, Edvard Kardelj, Aleksander Ranković, Milovan Djilas, Ivan Milutinović, Rade Končar, Franc Leskošek in Svetozar Vukmanović.

O tem razglasu pravi Tito: »Razglas, ki smo ga takrat izdali, je bil v skladu z linijo naše partije, da se moramo vsekakor upreti okupatorju, pa naj bi bil še tako močan, da se ne damo zaslužniti, da ne bomo dopustili mirne zaslužnitve naše dežele.« (Komunist, št. 12, dne 24. marca 1961.)

Seja politbiroja je sklenila tudi izdati letak. Ciklostirala ga je partijska tehnika v Zagrebu. Original hrani Zgodovinski oddelek CK KPH.

V srbohrvaščini ga ponatiskuje Zbornik dokumenata NOR, Beograd 1952, tom V, knjiga 1, dok. br. 1, str. 5—7.

Letak je izšel v slovenščini, tiskan na ciklostilu. Prevod tu priobčujemo in je enak srbohrvatskemu originalu, razen nebitvenih razlik, ki jih spodaj navajamo. Original slovenskega letaka hrani arhiv CK ZKS, fond letakov iz leta 1941. Doslej ni bil ponatisnjen.

² V ponatisu srbohrvatskega originala zadnjih šest besed ni podčrtanih.

³ V ponatisu srbohrvatskega originala te besede niso podčrtane.

⁴ V besedilu slovenskega letaka namesto »delovnih ljudstev« stoji »delavskih narodov«, kar ne ustreza srbohrvatskemu izrazu »radnih naroda«. Zato smo prevod popravili.

Dokument šte. 2

Prvomajski razglas Centralnega komiteja KP Jugoslavije¹

Delovno ljudstvo Jugoslavije!

Triinpetdeseti mednarodni praznik proletariata praznuje delavski razred vsega kapitalističnega sveta sredi najstrašnejšega vojnega klanja in uničevanja, kakršnega ne pozna zgodovina človeštva. Ves kapitalistični svet je na vseh petih celinah v vojni, ki so jo sistematično pripravljale finančne oligarhije velikih imperialističnih sil, brez razlike, pa naj se imenujejo Anglija, Nemčija, Japonska ali ameriška imperialistična klika. Imperialisti iz obeh vojskujočih se taborov, ne glede na to, ali se imenujejo nacional-socialisti ali fašisti ali »demokrati«, gonijo svoje narode v vojno klanje samo zaradi svojih imperialističnih, kapitalističnih interesov. Narodi prelivajo svojo kri zaradi interesov majhne peščice vladajoče finančne oligarhije, ki vladajo v velikih kapitalističnih državah, kakršne so Nemčija, Anglija itd. Gre za novo razdelitev sveta in za podjarmljenje malih držav, ne pa za boj proti versajski krivici, kakor bi stvar rade predstavile finančne oligarhije osi. Gre za ohranitev imperialističnega carstva in za nadaljnje podjarmljenje kolonialnih ljudstev, ne pa za boj za demokracijo, kakor bi stvar radi predstavili angleška in ameriška finančna oligarhija.

Razen velike dežele socializma — Sovjetske zveze — je danes vsa Evropa, ki jo je zajel vojni požar, opustošena, mesta in vasi so porušene. Mnogoštevilni neodvisni narodi Evrope danes vzdihujejo pod jarmom nacionalnega suženjstva nemškega imperialističnega osvajalca. Podjarmljene dežele so pokrite z grobovi svojih sinov, padlih v boju za svojo neodvisnost ali pa kot orodje v rokah imperialističnih sil, pokrite so z ječami, koncentracijskimi taborišči, pokrite so z razvalinami, pod katerimi so našli smrt desetisoči nedolžnih žena, otrok in starcev. Barbarsko uničujejo največje in najlepše pridobitve človeškega razuma in napredka. Strašna pošast lakote je razširila svoje peroti nad opustošeno Evropo in grozi z lakoto in smrtjo predvsem delavcem in ostalim siromašnim plastem mesta in vasi.

Vse to je rezultat samovolje peščice imperialističnih zločincev iz obeh imperialističnih taborov, ki za ceno milijonov življenj delovnega ljudstva hočejo ohraniti svojo roparsko vladavino, hočejo rešiti preživeli kapitalistični svet pred propadom.

Delovno ljudstvo Jugoslavije!

Medtem ko v kapitalističnem svetu z vso silo divja druga imperialistična vojna, ki prinaša opustošenje, bedo in obup, vladata na eni šestini zemeljske oble, v svetu socializma, mir in blagostanje. Dvestomilijonska bratska skupnost narodov velike Sovjetske zveze koraka zmagoslavno, vedrega in veselega obraza, z orjaškimi koraki iz socializma v komunizem, koraka v družbo, h kateri že mnogo stoletij teži izmučeno človeštvo. Koraka po edini pravilni poti v boljšo in srečnejšo bodočnost, koraka po poti, ki so jo pokazali največji geniji človeštva — Marx, Engels, Lenin, Stalin.

V teh težkih in mučnih dneh, polnih grozot in obupa, ko je videti, kakor da se je povrnila povampirjena reakcija srednjega veka in hoče s pomočjo najmodernejših sredstev uničiti vse, kar je naprednega, kakor da hoče s silo obrniti kolo zgodovine, in s pomočjo srednjeveškega mraka ustaviti prihod novega družbenega reda, kjer ni izkoriščevalcev in izkoriščanih, kjer ni nacionalno zatiranih, kjer nikoli več ne bo vojn in pustošenja, v teh težkih dneh izmučeno delovno človeštvo usmerja svoj pogled v veliko socialistično deželo, v Sovjetsko zvezo, up vseh izkoriščanih in zatiranih. Na 53. mednarodni praznik dela, na prvi maj, je delovno ljudstvo vsega sveta s svojimi mislimi pri srečnih in svobodnih narodih Sovjetske zveze, ki ta praznik slavijo kot praznik mnogih velikih zmag, kot praznik sreče in blagostanja narodov velike bratske skupnosti. Te zmage, to blagostanje narodov Sovjetske zveze navdajajo delovno ljudstvo vsega sveta z vero v njegovo končno zmago, v njegovo osvobojenje iz kapitalističnega in nacionalnega suženjstva.

Delovno ljudstvo Jugoslavije!

Delovno ljudstvo mest in vasi Jugoslavije slavi letos svoj veliki praznik dela v znamenju strašne tragedije, ki je doletela narode Jugoslavije. Imperialistični razbojniki so razkosali našo zemljo in zaslužnili narode Jugoslavije. Nad delavskim razredom se je razbesnel najgrozovitejši teror; nemški imperialistični razbojniki so poslali v našo deželo zloglasni gestapo, italijanski pa tako imenovano ovro, da bi s pomočjo domačih izdajalcev v množicah zapirali delavske borce. Ječe Jugoslavije, zlasti Hrvatske, so polne delavskih borcev, reakcionarna, marionetska, gosposka frankovska vlada na Hrvatskem pa neprestano grozi delavskemu razredu s streljanjem in terorjem. Razne maloštevilne pobesnele frankovske tolpe na Hrvatskem, v Bosni itd. divjaško terorizirajo delovno ljudstvo in narode drugih ver.

Marionetska vlada v Zagrebu, ki nima množične opore v ljudstvu, je započela nezaslišano šovinistično in bratomorno kampanjo proti srbskemu in slovenskemu narodu. Hrvatska gospoda v naglici zbira nekakšno vojsko, ki jo potem Nemci pošiljajo v bosenske planine prelivat bratsko kri za interese nemških kapitalistov.

Hrvaška frankovska gospoda, ki je prišla na oblast s pomočjo okupatorjev, s svojim izdajstvom ni le pomagala razkosati Jugoslavije, marveč tudi Hrvatsko. V Dalmacijo, nacionalno zibelko Hrvatov, so prišli italijanski imperialisti in jo okupirali zase. Na Sušaku, v Splitu in po mnogih drugih krajih se vijejo italijanske zastave, hrvaške pa snemajo. V najbolj hrvaški

deželi, ob divnem Jadranskem morju, se ošabno sprehajajo stoletni sovražniki hrvaškega naroda, uvaja se službeni italijanski jezik itd. Evo, to je najočitnejši rezultat izdajstva hrvaške frankovske gospode. Toda ta gospoda ni le privedla zatiralcev v deželo, marveč skuša zdaj z vsemi silami napraviti iz hrvatskega naroda ubogljivega sužnja novih gospodarjev, hoče v srca hrvatskega naroda vsaditi sovraštvo do bratov Srbov in Slovencev, zlasti pa do tistih, ki že stoletja žive na Hrvatskem. Delavskemu razredu na Hrvatskem ta gospoda obljublja delo in blagostanje po vzgladu totalitarnega pekla za delavski razred — delo sužnjev po delovnih taboriščih itd. Ogoljufali bi radi delavski razred, mišleč, da ničesar ne ve o tem »raju«, v katerem vzdihuje delavski razred v Nemčiji in Italiji, o »raju«, katerega delavski razred preklinja in se pripravlja, da ga bo uničil obenem s tistimi, ki so ga ustvarili.

Delovno ljudstvo Jugoslavije! Srbi, Hrvati, Slovenci, Črnogorci, Bosanci in drugi!

Skorenj osvajačca tepta vašo zemljo, vašo neodvisnost in vas hoče zbrisati s površja zemlje. Vse vas je zadela grozna nesreča, postali ste žrtev dolgoletne zločinske politike oblastnikov v Beogradu, ki so ves čas, kar so bili na oblasti, skrbeli samo za svoje kapitalistične interese. Skrbeli so samo za to, kako bodo bolj obogateli. Zaradi teh interesov so več kot dvajset let zatirali razne narode Jugoslavije, zaradi teh interesov so zločinsko zane-marili obrambo države, zaradi teh interesov so prepovedali avantgardo delavskega razreda — Komunistično partijo Jugoslavije, vpeljali zakon o zaščiti države in dvajset let polnili ječe Jugoslavije z najboljšimi borci delavskega razreda. Zaradi teh interesov so se povezali (Stojadinović in drugi) z osiščnimi razbojniki in na ta način omogočili današnjo tragedijo. Zaradi teh interesov so bili gluhi in so se s silo upirali nepremagljivi volji vseh narodov Jugoslavije, da naj se v interesu miru in neodvisnosti narodov Jugoslavije o pravem času ustvari pakt o vzajemni pomoči z veliko in mogočno socialistično državo — s Sovjetsko zvezo.

Ves ta čas je avantgarda delavskega razreda, Komunistična partija Jugoslavije, čeprav preganjana, dosledno stala v boju za pravice izkoriščanih in nacionalno zatiranih, vztrajno je kazala pot, po kateri je treba iti, da bi bila rešena mir in neodvisnost narodov Jugoslavije. In kakor je Komunistična partija do sedaj stala v prvih vrstah ljudskega boja, tako bo od zdaj še vztrajneje organizirala in vodila boj ljudstva proti okupatorjem in njihovim domačim hlapcem, proti širjenju nacionalnega sovraštva, za bratstvo narodov Jugoslavije in vseh narodov na Balkanu, proti izkoriščanju delovnega ljudstva, za boljšo in srečnejšo bodočnost.

Delavci in delavke Jugoslavije!

Rablji delovnega ljudstva bi radi vse ustražovali z raznimi grožnjami, radi bi vam spravili strah v kosti, da bi vas na ta način onespobili za odpor proti najbolj nečloveškemu izkoriščanju, ki vam ga pripravljajo. S terorjem, streljanjem, ječami bi vas radi prisilili, da bi postali ubogljivi

sužnji kapitalističnih izkoriščevalcev. Z raznimi lažnimi obljubami bi vas radi ogoljufali in zasejali razdor v vaše borbene vrste. Ne dajte se ustra-
hovati, ne dajte se ogoljufati, krepko strnite svoje vrste v nezlomljivo
enotnost delavskega razreda Jugoslavije. Na dan vašega velikega proletar-
skega praznika se spomnite na tiste velike in težke boje, ki jih je bojeval
delavski razred v raznih deželah, zlasti pa na delavski razred nekdanje
Rusije, ki je strmoglavil osovraženi carizem in ustvaril veliko in nepre-
magljivo državo, Sovjetsko zvezo. Naj vam bodo te orjaške zmage, izboje-
vane z najrevolucionarnejšo stranko na čelu, ki sta jo vodila velika stra-
tega Lenin in Stalin, neizpodbiten dokaz, ki vas bo navdajal z vero v vašo
moč, v končno zmago proletariata, v zmago lepše in srečnejše bodočnosti.

Delavci in delavke!

Vztrajno ustvarjajte svojo borbeno enotnost, ki je najzanesljivejše
orožje v teh usodnih dneh. Povezujte se s svojimi brati na vasi, ustvarjajte
borbeno zvezo delavcev in kmetov!

Delavci, kmetje, meščani — vsi rodoljubni elementi!

Podajte si roke! V teh usodnih dneh morate združiti vse svoje sile
v boju za svoj obstoj. Vaš obstoj in vaše nacionalne pridobitve ogrožajo
vaši stoletni sovragi. Radi bi vse zbrisali s površja zemlje, vas raznarodili,
vam odvzeli pravico do nacionalnega in kulturnega življenja. V Sloveniji
in Dalmaciji sovražniki odstranjujejo vsa vaša nacionalna obeležja, bolj
kot kdaj je v teh težkih urah potrebna narodna sloga. Ne klonite z duhom,
vztrajajte v boju, v katerega vas kliče in katerega vodi avantgarda delav-
skega razreda — Komunistična partija Jugoslavije.

Mladina Jugoslavije!

Tebi grozi velika nevarnost. V tvojo deželo je prišel največji sovražnik
mladine, sovražnik, ki mladino na najperfidnejši način izpreminja v svoj
vojnoosvojevalski stroj, sovražnik, ki v potokih preliva mlado kri, da bi
podaljšal življenje tistemu, kar je preživelo, kar ovira razvoj človeštva —
kapitalističnemu družbenemu sistemu. Mladina, ne daj se zapeljati, zlasti
ti, mladina na Hrvaškem, tebi grozi prav posebna nevarnost, ker te hočejo
spremeniti vsiljeni oblastniki ne le v svoje slepo orodje, marveč tudi v orodje
tistih tujih osvajalcev, ki so okupirali tvojo domačo grudo, ki teptajo tvojo
nacionalno neodvisnost in ponos.

MLADINA! Komunistična partija te kliče, da se postaviš v prve vrste
ljudskega boja proti imperialističnim osvajalcem, v prve vrste boja za
srečnejšo in boljšo bodočnost mlade generacije!

**ZIVEL MEDNARODNI PROLETARSKI PRAZNIK DELA — 1. MAJ!
ZIVELA VELIKA, SREČNA IN NEPREMAGLJIVA DEŽELA SOCIA-
LIZMA — SOVJETSKA ZVEZA!**

ZIVELO BRATSTVO IN SLOGA NARODOV NA BALKANU!
ZIVELA ENOTNOST DELAVSKEGA RAZREDA JUGOSLAVIJE!
ZIVELA KOMUNISTIČNA INTERNACIONALA!
ZIVELA KOMUNISTIČNA PARTIJA JUGOSLAVIJE!
DOL Z IMPERIALISTIČNIMI OKUPATORJI — ZIVELA NEODVIS-
NOST NARODOV JUGOSLAVIJE!
DOL Z IMPERIALISTIČNO VOJNO!

Centralni odbor
Komunistične partije Jugoslavije

Opomba uredništva

¹ K 53. mednarodnemu prazniku dela in mednarodne solidarnosti delovnih ljudi, k prvemu maju 1941. leta, je Centralni komitee KPJ izdal letak, v katerem razodeva svoj odnos do tedanjih dogodkov in razlaga politično linijo Partije. Ob tem času so fašistične države že razkosale Jugoslavijo. Druga svetovna vojna med državami osi in Anglijo z njenimi zavezniki se je nadaljevala. Hkrati se je hitlerjevska Nemčija pripravljala na vojno proti Sovjetski zvezi. »Dol z imperialističnimi okupatorji — živela neodvisnost narodov Jugoslavije!« — tako poziva letak.

Letak v srbohrvaščini je izšel v Zagrebu, kjer se je mudila večina članov politbiroja, ki so pripravljali širše partijsko posvetovanje, znano pod imenom majsko posvetovanje. Letak omenja Josip Broz-Tito v poročilu Kominterni »O položaju in dogodkih v Jugoslaviji« konec maja ali v začetku junija. Letak omenja in deloma citira knjiga V. Dedijera »Josip Broz-Tito«, slovenska izdaja, Ljubljana 1953, str. 384—385. O majskem posvetovanju glej dnevnik istega pisca.

Letak je izšel tudi v slovenščini na ciklostilu. Ponatiskujemo ga tu prvič. Original hrani arhiv CK ZKS, fond letakov iz l. 1941.

Dokument št. 3

Razglas Centralnega komiteja KP Jugoslavije ob napadu fašistične Nemčije na Sovjetsko zvezo¹

Delavci, delavke in meščani Jugoslavije!

Zgodaj zjutraj 22. junija so podivjani nemški fašistični banditi napadli veliko in miroljubno državo delavcev in kmetov, Sovjetsko zvezo. Ti profesionalni zločinci so se prikradli prav tako nenadoma in zahrbtno nad cvetoča mesta Sovjetske zveze, kakor nekaj tednov prej nad Beograd, zato da bi jih razrušili s svojimi ubijalskimi granatami. Ta novi nezaslišani zločin fašističnih morilcev ni napolnil s strašnim ogorčenjem samo src dvestomilijonskega ljudstva Sovjetske zveze, dežele socializma, ampak tudi srca delovnega človeštva vsega sveta.

Ko je prelila potoke krvi, zavila v črnino vso Evropo in podjarmila njene narode, je nemška fašistično-kapitalistična banda z norcem Hitlerjem na čelu zapodila svoje v nedolžni krvi okopane črede na cvetoči sovjetski vrt, da bi rušila tisto, kar so z orjaškimi napori 23 let gradili narodi Sovjetske zveze. Toda krvoločni fašistični zločinci in njihovi valpti v ostalih kapitalističnih deželah so se to pot kruto prevarali. Zdaj nimajo proti sebi slabe evropske države, ki jo vodi izdajalska kapitalistična klika, dežele,

ki je znotraj zastrupljena, raztrgana in oslABLJENA z izdajalskim petokolonaštvom, ampak imajo proti sebi složne dvestomilijonske narode velike Sovjetske zveze, zbrane okrog svojega velikega in modrega voditelja, sodruga Stalina. Proti sebi imajo nepremagljivo Rdečo armado, strašno silo, katera stoji kot granitna stena na braniku socialistične domovine. Proti sebi imajo delovno ljudstvo in narodno zatirane vsega sveta. To je danes tista sila, ki ne bo samo polomila zob krvoločnim fašističnim zverinam, temveč bo povsem uničila to kugo, ki hoče s svojim smradom okužiti ves svet.

Delavci, kmetje in meščani!

Nemški fašistični osvajalci so po svoji navadi spremili svoj zločinski napad na Sovjetsko zvezo z najnižkotnejšimi izmišljotinami. V naglici so skrпали nekakšno obtožbo proti Sovjetski zvezi in poskušajo pred svojim ljudstvom in pred ostalim poštenim svetom opravičiti svoj napad, ki ga z ničemer ni mogoče opravičiti. Ali še more kak poštenjak na svetu verovati bedastim izgovorom fašističnih potepuhov? Ne more! Nemška fašistična propaganda in propaganda njenih reakcionarnih sester v ostalih kapitalističnih deželah, pa tudi pri nas, je začela besno bljuvati svoj strup laži in klevet proti Sovjetski zvezi. Dnevno vas bo zasipala z vsemi mogočimi lažnimi poročili in tako imenovanimi zmagami, zato da bi prevarala ljudstvo in zanesla zmešnjavo med vse tiste, ki želijo poraz fašističnim osvajalcem. Ne verujte ničesar fašističnim ubijalcem in krvnikom delovnega ljudstva. Ohranite svojo hladnokrvnost in storite vse, da se pospeši propad teh največjih zločincev, kar jih pomni zgodovina človeštva. Verujte trdno v to, da je Sovjetska zveza s svojo herojsko Rdečo armado taka sila, ki je nihče na svetu ni sposoben obvladati. Vedite, da Sovjetska zveza v svoji opravičeni borbi ne bo imela na svoji strani samo simpatij, ampak tudi podporo milijonskih delovnih množic vsega sveta. Herojski narodi Sovjetske zveze *bijejo svoj poslednji boj*, ne samo za to, da enkrat za vselej obvarujejo veliko socialistično domovino pred fašistično-kapitalističnimi zmaji, ampak tudi zato, da rešijo trpinčeno človeštvo pred novim srednjeveškim mrakom in suženjstvom.

Delavci in delavke Jugoslavije!

Napočil je usodepolni trenutok. Začela se je odločilna bitka proti največjim sovražnikom delavskega razreda, bitka, katero so fašistični zločinci sami započeli z zahrbtnim napadom na Sovjetsko zvezo, nado vseh delovnih ljudi na svetu. Dragocena kri herojskega sovjetskega ljudstva se ne preliva samo za obrambo dežele socializma, temveč tudi za dokončno socialno in nacionalno osvoboditev vsega delovnega človeštva. Zato je to tudi naša borba, katero smo mi dolžni podpirati z vsemi silami in tudi s svojimi življenji.

Proletarci vseh dežel Jugoslavije, na svoja mesta, v prve bojne vrste! Strnite trdno svoje vrste okrog svoje avantgarde, Komunistične stranke Jugoslavije! Vsak na svoje mesto! Neomajno in disciplinirano vršite svojo proletarsko dolžnost. Pripravljajte se nujno za poslednji in odločilni boj.

Ne dovolite, da se brez vašega odpora preliva dragocena kri herojskih sovjetskih narodov. Vaša gesla morajo biti: niti en delavec ali delavka naj ne gresta v fašistično Nemčijo, da bi njuno delo krepilo sile fašističnih banditov. Niti en top, niti ena puška, niti ena krogla, niti eno zrno žita itd. ne sme z vašo pomočjo dospeti v roke fašističnih zločincev. Mobilizirajte vse svoje sile proti temu, da bi bila naša dežela opora za vzdrževanje fašističnih tolp, ki kakor stekli psi napadajo Sovjetsko zvezo, našo drago socialistično domovino, našo nado in svetilnik, na katerega se z zaupanjem upirajo oči trpinčenega delovnega človeštva vsega sveta.

Delavci na železnica in ostalih prometnih sredstvih, vi ne smete biti tisti kanal, po katerem bi prihajalo bojno orožje in druga vojna sredstva, namenjena proti Sovjetski zvezi in proti vam samim. Spomnite se svojih borbenih tradicij iz pretekle intervencije kapitalističnega sveta proti vladi mlade sovjetske republike. Storite vse, kar je v vaših močeh, da onemogočite fašističnim zločincem, da bi vas izkoristili proti Sovjetski zvezi in tudi proti delovnemu ljudstvu naše dežele in vsega sveta. Mi vas pozivamo, da v teh usodnih trenutkih izvršite svojo dolžnost, ki vam je namenjena v tej odločilni borbi.

Mladina Jugoslavije!

Zdaj se bije poslednji boj z največjimi sovražniki vse evropske mlade generacije, s fašističnimi zločinci, proti katerim si se ti, mladina, vedno pripravljena borila, kadar te je pozvala komunistična stranka. Proti tem krvnim sovražnikom že bije mlada generacija Sovjetske zveze težko in krvavo borbo. Mladina Sovjetske zveze, ki je s pesmijo na ustih gradila socializem in si priborila vse tisto, za čemer ti, mladina Jugoslavije, hrepeniš, preliva svojo dragoceno kri za tvojo srečnejšo bodočnost. Imela je srečno, kulturno življenje in zagotovljeno bodočnost. Ali moreš ti, ti, mladina, ostati ob strani? Ne moreš. Ti moraš biti zdaj prav tako v prvih vrstah borbe proti fašističnim zločincem. Zbiraj svoje sile v Zvezi komunistične mladine, da pod vodstvom Komunistične stranke Jugoslavije zavzameš svoje mesto v borbenih vrstah delavskega razreda.

Hrvatski narod: delavci, kmetje, vojaki in vsa poštena inteligenca!

Hlapec fašističnih osvajalcev — izdajalec Pavelić — hoče, da hrvatski narod izkoristijo v boju proti Sovjetski zvezi in proti osvobodilni borbi naših narodov. Ali še ni ta z nedolžno krvjo oškropljeni zločinec napravil dovolj sramote hrvatskemu narodu? Mar hočete dovoliti, da bo tudi ta strašna izdaja pokrita s tvojim hrvatskim imenom? Ali te hrvatska gospoda ni že v preteklosti dovolj osramotila? Zdaj, ko je tvoja resnična svoboda že tako blizu, ti, narod hrvatski, ne boš dopustil take izdaje. Vojaki v kasarnah, delavci po tovarnah, kmetje po vaseh, združite se v eno samo enotno fronto in borite se z vsemi sredstvi proti tej fašistični izdajalski bandi in njenim fašističnim gospodarjem. Bodite pripravljene, da skupaj z ostalim delovnim ljudstvom po mestih in vaseh v deželah Jugoslavije stopite na svoja mesta v prvih vrstah boja za svojo srečnejšo bodočnost.

Srbi, Slovenci, Črnogorci, Makedonci in vsi ostali zaslužjeni narodi Jugoslavije!

Vi, ki ječite pod okupatorskim škornjem, vi vsi, ki ljubite svobodo in neodvisnost, ki nočete fašističnega suženjstva, vedite, da je prišla ura vaše skorajšnje osvoboditve od fašističnih osvajalcev. Zato doprinesite tudi vi svoj delež k borbi za svojo svobodo pod vodstvom Komunistične stranke Jugoslavije. Borba Sovjetske zveze je tudi vaša borba, ker se bje proti vašemu sovražniku, pod čigar jarmom zdaj ječite. Ne dajte se zavajati raznim domačim reakcionarjem, ki so v službi fašističnih banditov. Vaše mesto je v borbenih vrstah delavskega razreda, ki se bori za vašo resnično svobodo in neodvisnost. Od te borbe je odvisna vaša bodočnost in bodočnost vaših otrok. Ako ljubite svojo svobodo in neodvisnost, ako nočete biti tuji sužnji, ako se želite osvoboditi fašističnega suženjstva, potem podprite z vsemi sredstvi pravično borbo velike in miroljubne dežele socializma — Sovjetske zveze, združite svoje sile proti svojim zatiralcem, fašističnim osvajalcem, ki so zaslužili in izropali vašo deželo.

Komunisti Jugoslavije!

Prišla je ona najtežja ura, ki smo jo mi v svoji borbi predvidevali. Mi smo vedeli, kaj pripravljajo fašistični zločinci proti ZSSR in vsemu delovnemu človeštvu. Krvoločni fašistični oblastniki, ki držijo v suženjstvu svoje narode in narode podjarmljenih dežel, so nam napovedali vojno do iztrebitve, po radiu so napovedali krvavi pokol komunistov. Mi to borbo sprejemamo, ker smo jo pričakovali, in se za njo pripravili. »V tej borbi ne bo pardona za mobenega komunista«, kričijo fašistični krvniki. Mi pa pravimo: »V tej borbi ne bo pardona za zločinske fašistične voditelje in njihove zveste hlapce, v tej borbi ne bo pardona fašistični finančni oligarhiji in njenim valptom.«

KOMUNISTI JUGOSLAVIJE! Ne odlašajte niti trenutek! Urno se pripravljajte za to borbo. Takoj prilagodite svoje organizacije in njihovo delo za ta poslednji boj. Ukrenite vse, da čimbolj zavarujete svoje dragocene kadre, ki so nam danes bolj kot kdajkoli potrebni za to borbo. Organizirajte delovne množice in jim izročite svoje težko pridobljene izkušnje. Postavite se na čelo delovnih in narodno zatiranih množic in jih vodite v borbo proti fašističnim zatiralcem naših narodov. Pogum, disciplina in hladnokrvnost naj vladajo med vami, kajti vi morate biti vsem drugim za vzgled. Izvršite svojo dolžnost avantgarde delavskega razreda Jugoslavije. Naprej v poslednji odločilni boj za svobodo in srečo človeštva!

ŽIVELA VELIKA IN NEPREMAGLJIVA DEŽELA SOCIALIZMA — SOVJETSKA ZVEZA!

ŽIVELA HEROJSKA STRANKA BOLJSEVIKOV VKP!

ŽIVEL VODITELJ IN ORGANIZATOR PRETEKLIH IN BODOČIH ZMAG VELIKE IN MOČNE SOVJETSE ZVEZE, SODRUG STALIN!

ŽIVELA KOMUNISTIČNA INTERNACIONALA!

ŽIVELA KOMUNISTIČNA STRANKA JUGOSLAVIJE!

**ZIVELA MEDNARODNA SOLIDARNOST VSEH ZATIRANIH IN
IZKORIŠČANIH!**

**ZIVELA ENOTNOST IN BORBA DELOVNIH MNOŽIC JUGOSLAVIJE!
DOL Z IMPERIALISTIČNO-FASISTIČNIMI ZLOČINCI, NA ČELU
S HITLERJEM, MUSSOLINIJEM IN OSTALIMI VALPTI!**

**Centralni komitet
Komunistične partije Jugoslavije**

Opomba uredništva

¹ Ta letak je izdal Centralni komite Komunistične partije Jugoslavije ob vojnem napadu hitlerjevske Nemčije 22. junija 1941 na Sovjetsko zvezo, tedaj edino socialistično deželo.

»Ako ljubite svojo svobodo in neodvisnost,« — poziva letak delovno ljudstvo, — »ako nočete biti tuji sužnji, ako se želite osvoboditi fašističnega suženjstva, potem podprite z vsemi sredstvi pravično borbo velike in miroljubne dežele socializma — Sovjetske zveze...« »Pripravljajte se nujno za poslednji in odločilni boj.«

Sklep o izidu letaka je sprejel politburo CK KPJ na seji 22. junija 1941, ki je bila v Beogradu, v Moliérovi ulici, v stanovanju nekega bančnega uradnika, prijatelja Ivana Milutinovića. Na seji so bili Josip Broz-Tito, Aleksander Ranković, Ivan Milutinović, Ivo Ribar, Svetozar Vukmanović, Milovan Đilas in Sreten Žujović.

Letak so širili v Beogradu in drugih krajih Jugoslavije. V Beogradu so nemški okupatorji takoj odgovorili z množičnim zapiranjem komunistov. Pri tem so jim pomagali agenti beograjske policije, ki so na ulicah Nemcem kazali znane komuniste. Več beograjskih komunistov so nemški fašisti ustrelili. (Podatki po knjigi V. Dedijera »Josip Broz-Tito«, slov. izdaja, Ljubljana 1953, str. 388—389.)

Letak v srbohrvaščini ponatiskuje Zbornik dokumenata NOR, Beograd 1949, tom I, (knjiga 1), str. 11—17, ki hkrati prinaša faksimile letaka.

Letak dajemo v slovenskem prevodu, ki doslej ni bil objavljen.

Razen tega razglasa CK KPJ je kot odgovor na Hitlerjevo vojno proti Sovjetski zvezi izšel podoben razglas, ki ga je dne 22. junija 1941 izdal CK KP Slovenije. Priobčuje ga Zbornik dokumentov NOV, del VI, knjiga 1, dok. št. 2, str. 15—18. V njem piše Centralni komite Komunistične partije Slovenije: »Naš dosedanji odpor naj se razvije v vseljidsko sveto nacionalno vojno proti imperialističnim okupatorjem!«

Oba razglasa ocenjujeta enako položaj, kar dokazuje enotnost Partije in trdno izgrajenost njenih idejnih temeljev.

Dokument štev. 4

Razglas Centralnega komiteja KP Jugoslavije narodom Jugoslavije dne 12. julija 1941¹

Narodi Jugoslavije:

Srbi, Hrvati, Slovenci, Črnogorci, Makedonci in drugi!

Že več kot tri tedne se bije največja in najbolj krvava bitka v svetovni zgodovini. Na eni strani napadajo divja fašistična Hitlerjeva krdela, ki se kot sestradani psi s krvavimi gobci in iztegnjenimi jeziki obupno prizadevajo, da bi se polastila onih ogromnih bogastev, ki so si jih s trdim delom

ustvarili miroljubni narodi Sovjetske zveze. Na drugi strani se z doslej še neznanim junaštvom in požrtvovalnostjo bori herojska Rdeča armada; na poziv svojega velikega in genialnega voditelja, sodruga Stalina, se je dvignil ves sovjetski narod, da obrani svojo deželo,² da uniči krvave fašistične hijene, ki so se drznile napasti [njegovo] miroljubno in cvetočo deželo,² njegovo mirno delo, njegovo kulturo, njegovo blagostanje.

Delavci, kmetje in meščani Jugoslavije!

Vprašajmo se: Ali se narodi Sovjetske zveze borijo samo za sebe? Ali se ta njihova velikanska borba proti fašističnim osvajalcem tiče samo njih? Ne, ta borba se tiče tudi nas, tiče se vseh zaslužjenih narodov, vseh onih, ki jim preti nevarnost zaslužjenja, tiče se vsega kulturnega sveta. Ali more danes še kak kulturni človek zdravega razuma verovati neumnim lažem fašističnih pijavk in osvajalcev, po katerih naj bi se oni borili proti boljše-
vizmu za dobrobit evropskih narodov? Ne, tem novim lažem fašističnih ubijalcev danes nihče več ne veruje. Vedno, kadarkoli so napadli ali zaslužnjili kakšno deželo,² so ti roparji našli lažnjiv izgovor, toda najbolj neumna [in] prozorna laž je njihov izgovor za napad na Sovjetsko zvezo. Ves kulturni svet, vsi narodi zaslužjenih dežel, narodi Anglije, Amerike itd., s prezirom zavračajo te najnovejše laži Hitlerjeve fašistične tolpe in peščice njenih vernih psov v zaslužjenih deželah. Vsi ti narodi simpatizirajo, občudujejo herojsko borbo Rdeče armade in so pripravljene pomagati pravični borbi Sovjetske zveze, ker se danes zavedajo tega, da je ta borba sovjetskega naroda obenem tudi njihova borba: zavedajo se, da je to borba na življenje in smrt proti največjemu sovražniku človečanske svobode, kulture in napredka. V vsem svetu je danes že ustanovljena skupna fronta vseh demokratskih progresivnih sil v borbi proti mraku, nasilju, suženjstvu — proti fašizmu.

Narodi Jugoslavije:

Srbi, Hrvati, Slovenci, Črnogorci, Makedonci in drugi!

Vašo deželo² so zaslužnjili in oropali isti zločinci, ki so se drznili dvigniti svoje okrvavljene kremplje na sovjetsko ljudstvo.³ Bili ste premagani v vojni, toda niste pokorjeni. Slavne tradicije borbe naših dedov za pravico in svobodo se ne smejo pozabiti. Zdaj je čas, da pokažete, da ste vredni potomci svojih slavnih prednikov. *Zdaj je čas, zdaj je prišla ura, da se dvignete kakor en mož v boj proti okupatorjem in njihovim domačim slugam, kronikom naših narodov.*⁴ Ne plašite se nobenega sovražnikovega terorja! Na teror odgovarjajte z množičnimi udarci po najobčutljivejših mestih fašističnih okupatorskih banditov. Uničujte vse, — vse, kar koristi fašističnim osvajalcem. Ne dovoljajte, da bi naše železnice prevažale vojni material in druga sredstva, ki služijo fašističnim tolпам v njihovi borbi proti sovjetskim narodom.⁵ Napravimo iz naše zemlje oblegano trdnjavo za fašistične osvajalce.

Srbi!

Vaši najboljši sinovi se že vojskujejo po hrabih proti fašističnim zatiralcem. Vendar to ne zadostuje, ves srbski narod mora pomagati tem borcem in njihovi borbi. Vsi oni, ki morejo in ki so za to sposobni, naj stopijo v partizanske oddelke.

Fašistični okupatorji čutijo ta krepki odpor srbskega naroda in se zato trudijo, da bi za vsako ceno napravili iz domačih izpriencev svoje orožje, svojo pomoč. To pomoč so našli v preziranem izdajalcu Ljotiću, v tako imenovanih komisarjih s krvnikom Acimovićem na čelu, to pomoč so dobili v peščici policijskih psov, kakor so: Drago Jovanović, Vujković, Bečarević, Kosmajac in drugi. Ti izrodki srbstva love po ulicah in hišah komuniste in druge narodne borce, ki se bore za svojo svobodo, in jih izročajo fašističnim osvajalcem, ki so zaslužili in oropali srbsko zemljo. Oni streljajo v masah te srbske sinove.

Srbski narod, kaj so zaslužili ti izprienci? Zaslužili niso samo tvojega prezira, ampak tudi sramotno smrt izdajalcev, ki jih mora prej ali slej doseči. Srbi, onemogočajte tem izrodkom izvajanje naredb njihovih okupatorskih fašističnih gospodarjev. Ves srbski narod mora nuditi kar najsilnejši odpor tem slugam osvajalcev!

Hrvati!

Strašno sramoto vam dela ogabni izdajalec Pavelić in njegova ustaška tolpa z ustanavljanjem nekakšnih prostovoljnih oddelkov proti Sovjetski zvezi.⁵ Hrvati, ne dopustite niti enemu prostovoljcu oditi proti Sovjetski zvezi. Če vas bodo priganjali s silo, bežite v gozdove in ustanavljajte partizanske oddelke, borite se proti okupatorjem in Pavelićevi ustaški tolpi. Hrvati, organizirajte se in uničite uzurpatorsko Pavelićevo vlado, združite svoje sile s srbskim, črnogorskim, slovenskim in drugimi narodi, ki se že z orožjem borijo proti okupatorjem in njihovim slugam. Dvignite se brez oklevanja proti okupatorjem in ustašem, ki nastopajo⁶ proti osvobodilni borbi Srbov, Črnogorcev in drugih narodov.

Komunisti Hrvatske, Slovenije, Dalmacije, Makedonije itd.!

Ne oklevajte niti uro, organizirajte takoj partizanske oddelke. Postavite se na čelo osvobodilni narodni borbi proti okupatorjem, kakor to že delajo vaši srbski in črnogorski tovariši.

Izkoristite zdaj v tej težki situaciji svoje v dolgih letih pridobljene izkušnje. Ne plašite se nobenih žrtev zdaj, ko gre za osvobojenje naroda, ko fašistični krvoloki prete iztreti vse, kar je napredno in svobodoljubno. V boj, sodrugi! V boj proti fašističnim zločincem, sovražnikom svobode in napredka, v boj za svobodo in narodno neodvisnost. V boj za strmoglavljenje⁷ fašističnega okupatorskega jarma!

Komunisti, na vas leži težka, toda častna naloga — organizacija težke borbe s krvoločnimi fašističnimi zločinci. Ne pozabimo nikoli, da sovjetski narodi v potokih prelivajo svojo dragoceno kri za rešitev vsega človeštva.

To nam nalaga, da ne oklevamo niti uro, da se z vsemi silami in sredstvi borimo v prvih vrstah našega naroda proti fašističnim zločincem, ki zatirajo našo deželo in ki so napadli veliko in močno Sovjetsko zvezo, v upanju na hitro zmago, da bi potem lažje podjarmili ves svet. Ti banditi dobivajo vse močnejše udarce od slavne Rdeče armade. Naša naloga je, da na tej naši fronti, na naši zemlji udarimo in uničimo fašistične osvajalce, ne pa, da jim pustimo [tukaj imeti] bazo za oskrbovanje fašističnih čet na severu. Bodimo hrabri, bodimo vztrajni, bodimo hitri v svojih akcijah, kajti tu gre za čast [naše Komunistične partije kot najbolj bojevnega dela delavskega razreda, gre za čast]⁸ našega naroda.

Delavci, kmetje, meščani in mladina Jugoslavije!

V boj! V boj proti fašistični okupatorski tolpi, ki hoče iztrebiti ne samo najboljše borce naroda, temveč Slované na Balkanu sploh, ki hoče podjarmiti ves svet, ki hoče ustanoviti nad narodi najstrašnejšo vladavino, kar jih zgodovina pomni. V boj, ker je zdaj prišla ura, da strmoglavimo okupatorski fašistični jarem. V boj, ker to dolgujemo sovjetskim narodom, ki se bore tudi za našo svobodo. V boj, v poslednji boj za uničenje fašistične kuge!

12. julija 1941.

**Centralni komite
Komunistične partije Jugoslavije**

Opombe uredništva

¹ Ta letak je izdal Centralni komite Komunistične partije Jugoslavije dne 12. julija 1941, v skladu s sklepi, ki jih je sprejel politbiro CK KPJ dne 4. julija 1941, dan po znanem govoru Josipa Stalina dne 3. julija 1941 po radiu, ki vsebuje smernice v »domovinski vojni«¹ Sovjetske zveze zoper fašistične agresorje. Hitlerjevske armade so tedaj napredovale v notranjost Sovjetske zveze. Potrebno je bilo zbrati vse sile in uporabiti vsa sredstva v vojni zoper fašizem in nacizem. Takšne naloge je narekoval takratni položaj. Radiogram, ki ga je CK KPJ prejel od Kominterne iz Moskve, je govoril: »Organizirajte — ne izgublajte niti ene same minute — partizanske odrede in v sovražnem zaledju zanetite partizansko vojno... Nujno potrebno je z vsemi sredstvi terorizirati sovražnika, da se bo počutil kakor v oblegani trdnjavi.« Nekaj dni prej pa je od Kominterne prispelo važno napotilo: »Upoštevajte, da gre v sedanji etapi za osvoboditev izpod fašističnega podjarmljenja in ne za socialistično revolucijo.« (Citirano po V. Dedijeru, »Josip Broz-Tito«, slovenska izdaja, Ljubljana 1953, str. 390 in 389.)

Položaj je nakazoval, da vojna ne bo kratkotrajna. V vodstvu Partije — piše Tito v spominih — »nismo živeli v iluzijah, kakor številni v Jugoslaviji, ki so mislili, da bo napad na Sovjetsko zvezo propadel v mesecu dni, da jih [agresorje] bodo Rusi hitro zlomili... Pozneje, jeseni, smo že videli, da bo boj dolgo trajal...« (Komunist, št. 12, dne 24. marca 1961.)

Omenjena seja politbiroja CK KPJ dne 4. julija 1941, ki so se je udeležili Josip Broz-Tito, Aleksander Ranković, Ivan Milutinović, Ivo Ribar, Svetozar Vukmanović, Milovan Đilas in Sreten Žujović in ki je trajala ves dan, je sklenila, da začnejo z vseljudsko vstajo. Določeni so bili pooblaščenči delegati CK za vodstvo vstaje v posameznih pokrajinah: Edvard Kardelj za Slovenijo in Hrvaško, Milovan Đilas za Crno goro, Svetozar Vukmanović za Bosno in Hercegovino in Aleksander Ranković za Srbijo. Ustanovili so Glavni štab partizanskih odredov s komandantom Titom. Istočasno je bilo sklenjeno, da se izda poseben proglas; ta je izšel dne 12. julija.

Edvard Kardelj, ki je bil v Ljubljani, je bil o sklepih obveščen. Štiri dni nato — dne 8. julija 1941 — je bila seja Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, ki je bilo sestavljeno že 22. junija. Poveljstvo je sklenilo, da iz priprav preidejo na oboroženo vstajo. Ta se je množično začela v kamniškem predelu, v noči od 27. na 28. julij 1941.

Letak v srbohrvaščini ponatiskuje Zbornik dokumenata NOR, Beograd 1949, tom I (knjiga 1), str. 18—21.

Letak je izšel tudi v slovenščini. Partijska tiskarna ga je razmnožila cinkografirano. Original hrani arhiv CK ZKS, fond letakov iz l. 1941. Doslej ni bil ponatisnjen. Ta letak sedaj tu prvič ponatiskujemo. Primerjali smo ga z objavljenim srbohrvaškim besedilom in vnesli vanj nekaj popravkov, ki jih spodaj naštevamo.

² Tu in dalje uporablja slovenski prevod besedo »zemlja« za srbohrvaško besedo zemlja v pomenu dežele. Zato popravljamo »zemljo« v deželo.

³ V ponatisu srbohrvaškega originala piše »Sovjetska zveza« namesto »sovjetsko ljudstvo« oziroma »sovjetski narodi«.

⁴ V ponatisu srbohrvaškega originala je ta stavek podčrtan, v slovenskem prevodu pa ne. Zato besedilo podčrtavamo.

⁵ V ponatisu srbohrvaškega originala piše »sovjetskemu ljudstvu«, ne pa »Sovjetski zvezi«.

⁶ Namesto »nastopajo« piše v slovenskem letaku »se bore«, medtem ko srbohrvaški original piše »idu u pohod«. Zato smo namesto »se bore« popravili besedilo v »nastopajo«.

⁷ V slovenskem letaku namesto besede »strmoglavljenje« piše »odpravo«, kar ne ustreza srbohrvaškemu originalu, ki govori o »zbacivanju«. Zato besedilo popravljamo.

⁸ Kar je v oklepaju, vsebuje ponatis srbohrvaškega originala, medtem ko v slovenskem besedilu tega ni.

Dokument števil. 5

Poročilo člana politbiroja CK KPJ Edvarda Kardelja dne 2. avgusta 1941 sekretarju CK KPJ in komandantu Vrhovnega poveljstva NPOJ Josipu Brozu-Titu o vojaškem in političnem položaju na Hrvatskem in v Sloveniji¹

Št. 2 — 2. avg. 1941

Dragi Stari!

Slovenija: Tovariš N. Ti je glavne stvari že povedal. Dodajam samo še nekaj poročil:

1. ....^{2, 3}

2. V ponedeljek je bil plenum Osvobodilne fronte.⁴ Prejel sem poročilo. Prisostvovali so: a) naši; b) krščanski socialisti; c) Sokoli; d) nacionalisti mariborske skupine; e) SDS; f) socialni demokrati (ki so izjavili, da so Partiji popolnoma »na razpolago«); g) aktivni oficirji; h) kulturni delavci. Opravičili so se mačkovci (mladokmetijci), ki so sicer v sestavu OF. Dodal bi, da so krščanski socialisti zbrali okrog sebe vse, kar je ostalo pozitivnega od JRZ. Izven vrst OF je ostalo vodstvo JRZ in JNS, ki sodeluje z Italijani (tako eni kakor drugi), hkrati pa ustanavlja svojo ilegalno protirevolucionarno organizacijo, ki jo skrivajo za demagoškimi gesli

(nacionalni komunisti). Torej, prav zares brez pretiravanja: v Osvobodilni fronti je večina slovenskega naroda. Ugled Partije je velikanski. Sprejeli so brzajavni pozdrav Komiteju obrambe ZSSR — Stalinu, brzajav sovjetski in angleški vladi, ki odobrava pogodbo o vzajemni pomoči,⁵ razglas s podpisom »Plenum Osvobodilne fronte slovenskega naroda«,⁶ katerega vsebina ustreza duhu naše linije, poziv k vseljidski nacionalni vojski zoper okupatorja in na strani ZSSR, k oboroženi akciji proti okupatorju. Poročajo, da so sklepe sprejeli z navdušenjem. Brzajavka ne hvali samo borbe ZSSR, temveč tudi socializem. Sodelovanje v OF je resnično iskreno (sestal sem se sâm z vsemi) in izbrani so dobri ljudje. Plenum je izvolil »delovni komite« OF, v katerem so: dva naša, krščanski socialist, Sokol in kulturni delavec. Vsi pogoji za dejavnost so odlični — vse je proti okupatorju, vsi nam pomagajo.

3. V organizacijskem pogledu ima Partija precej močne zveze, čeprav so včasih tudi zelo počasne. Število članstva presega tisoč, a ljudi, ki bi hoteli v Partijo, je zelo veliko. Nevarno bi bilo le, da bi se prevelik del part. [lijskega članstva] napotil v gozdove. Že sedaj so nekatere krajevne organizacije v celoti odšle v gozdove.

4. Predvčerajšnjim smo prejeli precej vznemirljivo poročilo iz Slovenije. Ves promet na progi Ljubljana—Zidani most in Ljubljana—Jesenice se je ustavil. V Trbovljah so sprožili skalovje na progo in so jo [s tem] pokvarili za nekaj dni. Blizu Kranja so pognali v zrak železniški most. Progo so uničili še na dveh krajih. Zažgali so nekaj lesenih mostov na cestah. Na Gorenjskem, v Trbovljah, v okolici Ljubljane in na Štajerskem^{7a} so se pričele partizanske oborožene akcije, ki sem jih pričakoval šele čez 14 dni. Ne vem, kakšen obseg so zavzeli boji. Govori se, da je bilo ubitih mnogo nemških oficirjev in vojakov. Blizu Zaloga pri Ljubljani so partizani napadli italijansko četo, ki je med streljanjem dobila pomoč in so se naši umaknili brez izgub. Italijani [so imeli] nekaj težko ranjenih. Partizanov niso zasledovali v gozdove. Jutri odpotujem tja gor, pa Ti bom podrobno poročal. Nemcev je v Sloveniji malo, zato menim, da bi se tam lahko razvile pomembne stvari. Nekaj [partizanskih] čet se je zelo dobro opremilo, tako materialno kakor politično. V partizanih so vse skupine Osvobodilne fronte, ki so dale tako ljudi kot tudi denar in opremo. Naš Lojze⁷ je glavni komandant v skupnem glavnem štabu, kjer so tudi aktivni oficirji.

Na Primorsko smo poslali dvoje ljudi, eden od teh je Muha (Os.),⁸ ki smo mu dali nalogo, da oblikuje začasni PK. Ljudje so se nam od tam že oglasili; videti je, da ne bo posebnih težav. Italijan⁹ je pristal (oziroma je sam zahteval!), da jih¹⁰ povežemo z našo firmo.¹¹ V vsej Italiji je stanje zelo napeto. Celó iz Slovenije so odpoklicali fašiste. Govori se o demonstracijah. — (Tudi v Avstriji so živahne sabotažne akcije.)

V Slovenijo in na Hrvaško se je vrnilo nekaj dobrih Špancev.¹² Poslali [smo jih] v partizane. — Oglasi se kmalu!

Prisrčne tovariške pozdrave Tebi in vsem tovarišem

B.13

Opombe uredništva

¹ To je poročilo člana Politbiroja Centralnega komiteja KPJ Edvarda Kardelja dne 2. avgusta 1941 sekretarju Centralnega komiteja KPJ in komandantu Glavnega štaba narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije Josipu Brozu-Titu o vojaškem in političnem položaju na Hrvaškem in v Sloveniji. Iz njega povzemamo le tisti del, ki se nanaša na Slovenijo in ki ga doslej slovenski tisk ni priobčil. Dajemo ga, kakor ga je želel avtor, v slovenskem prevodu. Prevod nima okrajšav, ki jih vsebuje srbohrvatski original. Dodatki uredništva so v oglatih oklepajih. Original poročila je rokopis, napisan s črnilom, hrani ga arhiv CK ZKS, dok. št. 11815. V srbohrvaščini je bil objavljen leta 1954 v Zborniku dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojski, tom II, knjiga 2, dok. št. 6, str. 28–34.

² Izpuščamo odstavek pod točko 1.

³ E. Kardelj meni v tem odstavku tudi, da bi menjal bivališče: mesec na Hrvaškem, mesec v Sloveniji.

⁴ Gre za Drugi plenum Osvobodilne fronte, ki je bil 28. junija 1941 (glej isti Zbornik, tom VI, knjiga 1, dok. št. 10).

⁵ Vladi ZSSR in Velike Britanije sta 12. julija 1941 sklenili sporazum o skupnem nastopu v vojni proti nacistični Nemčiji.

⁶ Glej isti Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knjiga 1, dok. št. 10.

^{6a} O diverzantskih akcijah in partizanskih bojih na Stajerskem prinaša nove doslej neznane podatke pričujoča številka »Prispevkov« v gradivu »Okupatorjevi dokumenti o diverzantskih akcijah in partizanskih bojih na Stajerskem leta 1941«.

⁷ Franc Leskošek-Luka.

⁸ Na Primorsko sta bila poslana Oskar Kovačič (Muha) in Anton Velušček-Matevž.

⁹ Umberto Massola-Quinto, začasni sekretar CK KP Italije. Do konca leta 1941 je bil v Ljubljani, pozneje se je po zvezah CK KPS preselil v Italijo (iz opomb Edvarda Kardelja k svoji korespondenci).

¹⁰ Mišljene so partijske organizacije v Primorju.

¹¹ Umberto Massola je pristal, da partijske organizacije v Primorju stopijo v stik s KP Jugoslavije, dasi ni bil za to, da se vključijo vanjo; to se pravi, bil je za to, da se organizacije KP v Primorju povežejo s CK KP Slovenije, ne pa s CK KP Italije, da ne bi bilo dvojnih smernic. CK KP Slovenije, ki je navezal stike z obstoječimi organizacijami v Primorju, je ustanavljal tu lastne organizacije KPS, le v Trstu je ustanavljal organizacije KPS in KP Italije, v odvisnosti od narodne pripadnosti članov.

¹² Španski borci, verjetno Franc Rozman, Dušan Kveder in drugi.

¹³ Bevc, psevdonom Edvarda Kardelja.

Dokument št. 6

Poročilo člana CK SKOJ Jože Vlahovića Centralnemu komiteju SKOJ v avgustu 1941 o stanju v Sloveniji¹

Dragi družje!

Bio sam u Ljubljani i postavio sam tamo sve one stvari o kojima smo govorili. Stanje se jako mnogo poboljšalo, tako da danas imademo obuhvaćeno sve. Ali uslijed progona u Njemačkom djelu Slovenije svi naši² i stariji³ pobjegli [su] u partizane, a isto s njima i ostalo gradjanstvo.⁴ Bilo je i mnogo oml.[adinskih] akcija a i svaki dan se radi. Pet mostova s njem.[ačke] strane Slov.[enije] dignuti su u vazduh, a u samoj Ljubljani svaki dan nestaju taljanski oficiri i »Ovra« i »Gestapo«.⁵ Sitnijih akcija

ima svaki čas. Samo za moje vrijeme od dva dana iščupane su sve telefonske žice oko Ljubljane, male crvene papirnate zastavice su visile po svim ulicama preko tramvajskih i telefonskih žica bacanih sa špagom, zatim mali ljepljivi plakatići sa srpom i čekićem bili su po svim kućama obljepljeni itd. Mobilizaciju će sprovesti jer omladina je to vatreno prihvatila. U nekim mjestima ima poteškoća, jer stariji par.[tjci] kažu da neće u zatvor radi omlad.[inskih] akcija i sabotaza, ali to će se [raspoloženje] razbiti, jer su stariji u Ljublj.[ani]⁶ to strogo osudili. Možemo računati na Slov.[eniju] da je danas daleko napred, nego ranije po pitanju organiz.[acije], a politički je sve naše...⁷

Pošalji nam govor druga Vlahovića,⁸ pretstavnik kod KIM-a.

Zdravo!

Joža⁹

Opombe uredništva

¹ Poročilo člana CK SKOJ Jože Vlahovića Centralnemu komiteju SKOJ avgusta 1941 o stanju v Sloveniji in Hrvaški. Original pisma v rokopisu se nahaja v Arhivu CK KPJ. Pismo je bilo verjetno namenjeno Ivu-Loli Ribarju, sekretarju CK SKOJ. Priobčil ga je v srbohrvaščini in v celoti zbornik »Dokumenti istorije omladinskog pokreta Jugoslavije«, 1954, tom I, knjiga 2, str. 130.

² Člani SKOJ.

³ Člani KPS.

⁴ Trditev v pismu, da je s komunisti odšlo v partizane tudi ostalo ljudstvo, je pretirana. Verjetno izvira iz podobnega vira kot poročilo v »Slovenskem poročevalcu« 14. julija 1941, št. 8, pod naslovom »Odhod v gore«, ki pravi: »Tisoči štajerskih in gorenjskih Slovencev so se pred preganjanji zatekli v hribe, pre-skrbljeni z živežem in orožjem.« Torej ni šlo za množično odhajanje prebivalstva v partizane, temveč za začasen umik civilnega prebivalstva v posameznih krajih v gozdove zaradi prvih večjih represalij, ki so jih izvršili Nemci na svojem okupacijskem področju.

⁵ O vra — italijanska obveščevalna služba. Gestapo — nemška obveščevalna služba.

⁶ »Stariji u Ljubljani« pomeni CK KPS.

⁷ Dalje se nanaša poročilo na akcije in delovanje mladine v Zagrebu in na Hrvaškem. Zato ga izpuščamo.

⁸ Mišljen je govor Veljka Vlahovića — člana CK SKOJ in zastopnika SKOJ v Komunistični mladinski internacionali (KIM), ki ga je imel po moskovskem radiu v začetku avgusta 1941. leta. V letu 1942—43 je bil Veljko Vlahović tudi sekretar KIM in zastopnik KPJ v Kominterni.

⁹ Joža Vlahović je bil član CK SKOJ, sekretar PK SKOJ za Hrvaško in član CK KP Hrvatske. Sredi avgusta 1941 je bil ujet in po enomesečnem mučenju septembra 1941 ustreljen v Zagrebu. Za narodnega heroja je bil proglašen dne 14. decembra 1949.

Razglas Osvobodilne fronte proti preseljevanju Slovencev¹

(Konec oktobra — začetek novembra 1941)

Slovenci!

Nemškimi hitlerjevskim banditom ni dovolj, da so nas oropali svobode, da so pognali iz domov že na tisoče zavednih Slovencev, da požigajo cele vasi in v množicah ubijajo ljudi, ki niso storili ničesar drugega kot to, *da so Slovenci!* Ni jim dovolj ognja in krvi, v svoji pobesnelosti in barbarstvu so se odločili iztrebiti slovenski živelj, izgnati ga iz njegove rodne grude, katero obdelujejo žuljave slovenske roke že tisoč in nekaj sto let.

Nemški divjaki nas ženejo na Poljsko, v Ukrajino in Rusijo, kjer nas kanijo uporabljati za fronto pri raznih najtežjih delih — kopanju okopov, kidanju snega in prenašanju bremen. Ob močvirnih ruskih cestah bomo umirali od mraza, kolikor nas ne bo pomrlo v taboriščih od lakote in tifusa. Ta preselitev pomeni *gotovo smrt!* Obljubljajo nam zemljo. Radi verjamemo, da nas čaka kje na Poljskem zemlja, za vsakega toliko, kolikor je rabi za — grob!

Ne pustimo se preseljevati! Branimo svoje imetje in svojo zemljo! Preganjajmo nemške bandite, ki prihajajo po nas, po naše otroke, po naše sosede!

Slovenci! Čas je, da vzamemo orožje v roke! Oborožimo se z vsem, kar nam pride pod roke, s puškami, bombami, kosami, vilami in krampi! Združujmo se iz več vasi v obrambo vsake ogrožene vasi! Domove in vasi, ki jih ne moremo braniti, požigajmo! Ne puščajmo ničesar tujim pritepencem, ki jih hočejo Nemci naseliti v naše domove! Odganjajmo ali pa pokoljimo živino! Uničimo pridelke, ki jih ne moremo vzeti s seboj! Če se moramo umakniti iz svojih vasi, me razbežimo se! Ne zapuščajmo svojih bratov v nesreči! Organizirajmo se v čete in pojdimo na pomoč ostalim vasem! Napadajmo gestapovce, nemške vojake in druge hitlerjevske agente, ki prihajajo selit slovenske vasi! Potolčimo Kočevarje in druge nemške pritepence, ki jih naseljujejo nemški agenti!

S skupnim odporom, z odločnostjo in neustrašenostjo se bomo rešili.

Hitlerjevski fašizem ni nepremagljivo!

Vsi narodi v Evropi, ki danes še ječe pod strahovitim terorjem hitlerjevskih krvnikov, dvigujejo svojo upognjeno glavo in se v osvobodilni borbi otresajo osovraženega fašističnega jarma. V Franciji, Norveški, Poljski, Češki prijema ljudstvo za orožje in pomaga s svojo osvobodilno borbo kopati grob roparskemu nemškemu in italijanskemu fašizmu.

Na ruski fronti so hitlerjevske tolpe obtičale. Sto in sto tisoči trupel nemških vojakov pokrivajo ruske stepe, slavna delavsko-kmečka Rdeča armada pa stoji trdna in neomajna, kot trdnjava svobode. Njenega odpora hitlerjevski psi ne bodo nikoli zlomili. Nasprotno! *Oprti na slovansko*

Rusijo in njeno armado, bomo v tej vojni zmagali mi, svobodoljubni slovanski narodi!

Naši bratje na jugu, junaški Srbi, Črnogorci, Bosanci in Ličani so si z orožjem v rokah že priborili svobodo. Izgnali so nemške in italijanske okupatorje iz večjega dela svoje domovine. Tam se organizira velika partizanska narodna armada, ki neprestano širi svobodno ozemlje, ki ima vsepovsod svoje čete. Tudi v Sloveniji so tisoči partizanov, najboljših sinov svojega naroda, gospodarji slovenskih gozdov. Njihove čete se iz dneva v dan množe, njihova moč raste neprestano. Zasedba Šoštanja, Loža, Begunj² in drugih krajev kažejo, da stopamo častno ob bok bratom na jugu.

Slovenski partizani, naša narodna armada v gozdovih prihaja tudi nam na pomoč. **Pridružimo se jim!** S skupnimi močmi se bomo rešili neznosnega jarma, s skupnimi močmi in s podporo našim slovanskim bratom bomo pregnali Nemce za vedno iz naše domovine!

Zatorej v boj! Potomci slavnih puntarjev Matije Gubca — k orožju!

Smrt fašizmu — svobodo narodu!

**Osvobodilna fronta
slovenskega naroda**

Opombe uredništva

¹ Razglas Osvobodilne fronte slovenskega naroda, ki je izšel kot letak in ki ga tu priobčujemo, hrani v originalu Narodna in univerzitetna knjižnica z datumom 6. novembra 1941, to je dneva, ko je letak prispel v knjižnico. Moral je torej iziti konec oktobra ali začetek novembra 1941.

Razglas je usmerjen proti preseljevanju Slovencev iz domačih krajev na Poljsko in v druge dežele. Poziva na oborožen odpor preseljevanju in na pridružitve partizanskim enotam v Sloveniji.

Podoben razglas Osvobodilne fronte proti preseljevanju Slovencev in za oborožen odpor je priobčil »Slovenski poročevalec«, št. 23, dne 1. novembra 1941. Objavlja ga Zbornik dokumentov NOV, Beograd 1952, del VI, knjiga 1, dokument št. 59, str. 132—134.

Preseljevanje Slovencev so nemški fašisti v svojih imperialističnih načrtih predvideli že pred vojaškim napadom na Jugoslavijo. Po okupaciji so svojo namero začeli takoj izvajati in sicer na Gorenjskem, na Spodnjem Stajerskem in v srednjem Posavju.

Tako so na primer v brežiškem okraju, na Bizeljskem in sosednih krajih Posavja izselili Slovence v Nemčijo. Preseljevanje se je začelo 23. oktobra 1941; do 16. decembra 1941 so izselili okrog 34.000 prebivalcev. Izpraznjeno ozemlje so zasedli Nemci s Kočevskega, ki je pripadlo Italiji; njihovi prvi transporti so prispeli v Posavje 12. novembra 1941. S tem sta bili izvršeni le prvi dve fazi preseljevanja. Tretjo fazo v začetku leta 1942 so morali Nemci odpovedati. (Glej »Posavje«, I. knjiga, 1957, str. 98—111.)

Na Gorenjskem so Nemci utegnili preseliti 2450 Slovencev v Srbijo in na Hrvaško v skladu s prvo fazo fašističnega načrta. Ostali dve fazi preseljevanja so morali nemški rasisti »odložiti«.

Med vzroki, ki so primorali nemške okupacijske oblasti, da prenehajo s preseljevanjem Slovencev, je treba omeniti tako notranje činitelje — ljudski odpor, partizansko vojsko — kakor tudi zunanje — poraze nemške fašistične armade pozimi 1941—1942 na vzhodni fronti in spremembe v svetovnem političnem položaju.

² Navedba Begunj ni pravilna. Gre za Bezuljak pri Begunjah na Notranjskem (glej Zbornik dokumentov NOV, Beograd 1952, del VI, knjiga 1, opomba 4 na strani 128).

Poročilo Centralnega komiteja KP Slovenije iz druge polovice novembra 1941 Centralnemu komiteju KP Jugoslavije¹

Stanje na terenu OF se po našem zadnjem poročilu ni bistveno spremenilo. Pač pa so začele periferne skupine po zadnjem Simovičevem govoru, ki je deklariral Dražo za generalisima,² huje intrigirati. Za sedaj so pri tem še boječi, ker čutijo svojo nemoč in našo silo. Mi smo zavzeli stališče, da se vprašanja Draže v javnosti sploh ne dotikamo, dokler ne dobimo vaših jasnih direktiv. Od tukaj stvar izgleda, da je vse skupaj mesramni Simovičev poskus, da izkoristi, kar so po njegovem debaklu ustvarile ljudske sile v Jugoslaviji. Dopuščamo pa seveda tudi, da je vendarle po sredi kaka druga stvar, morda boljšega pomena. Kako je dejansko, mi seveda ne moremo meritorno presoditi in čakamo vaših navodil. V ostalem pa za sedaj stvar za nas ni sila važna, ker obstoja že šest tednov oficialni in v javnosti objavljeni dekret SNOO, ki podreja vse slovenske vojaške sile Vrhovnemu štabu partizanskih čet Jugoslavije.³ Tista delegacija, ki jo je neka skupina že dalj časa, kakor smo vam to že javili, odpravljala k Draži, je odšla.⁴ Hotela je iti v imenu OF. Mi smo to seveda odbili, pri čemer pa smo bili zelo ljubeznivi in nismo rekli za sedaj žal besede proti Draži. Poudarili pa smo jasno in glasno, da je OF podrejena Vrhovnemu štabu in da se mora Draža sporazumeti z Vrhovnim štabom, če hoče imeti kaj z OF. Delegacija da naj sicer Draži poroča, kar ve o splošnem položaju in kar o našem vojaškem položaju ve tudi javnost. Nastopati da ne sme v imenu OF, pač pa samo v imenu svoje skupine, ki v ostalem sodeluje z OF. Dalje da naj pove, da bi vsak poskus intrigirati proti Vrhovnemu štabu naletel na odpor vse terenske organizacije OF. Za nas da sta merodajna samo Vrhovni štab in pogodba, ki jo ima Draža z Vrhovnim štabom.

Periferne gosposke grupe, ki sodelujejo v OF, zmeraj bolj skrbi naš naraščajoči vpliv v množici. Pričakujemo hujših intrig. Izogibamo se vsakega sektaštva, vendar pa skrbno podvzemamo protiukrepe, da oni ne bi mogli razbijati slovenske narodne enotnosti. Na terenu ljel situacija ugodna in sposobni smo vse eventualne razbijaške poskuse v kali zatreti in krivce razgaliti, če ne bomo delali lastnih taktičnih napak. Izvršni odbor OF in ožji zavezniki se drže pošteno in so solidarni z vsakim odločilnim našim stališčem...⁵ seveda tudi s stališčem glede Draže in Vrhovnega štaba.⁶ ... Po drugi plati pa je pri nas v Sloveniji dobro politično delo neobhodno potrebno in predpogoj za uspešnost istočasne oborožene akcije. To se je pokazalo na Štajerskem, kjer so naši oddelki prišli marsikje v zagato, ker zaradi nezadosinega političnega dela med prebivalstvom niso imeli masovne podpore. Narobe pa, tiste vasi, kjer je delo OF dobro, tudi partizane podpirajo.

1941. leto.

Peter

Opombe uredništva

¹ Poročilo Centralnega komiteja KP Slovenije iz druge polovice novembra 1941. leta Centralnemu komiteju KP Jugoslavije. Pisal ga je Boris Kidrič-Peter. Original, pisan s strojem, hrani arhiv CK KPJ, fasc. 9-438.

² General Dušan Simović je v imenu jugoslovanske emigrantske vlade govoril preko londonskega radia dne 15. novembra 1941. leta in sporočil, da je jugoslovanska vlada pooblastila Dražo Mihajlovića za edinega poveljnika vseh odporiških sil v Jugoslaviji (Franček Saje, Belogardizem, Ljubljana 1951, II. izdaja, str. 189).

³ Odlok SNOO o vključevanju slovenskih partizanskih čet v narodnoosvobodilne partizanske oddelke Jugoslavije je sprejel Vrhovni plenum OF na III. zasedanju 16. septembra 1941, ki je bilo hkrati prvo zasedanje SNOO. Objavljen je bil v »Slovenskem poročevalcu«, št. 18, dne 20. septembra 1941. (Odlok je objavil tudi Zbornik dokumentov NOV, VI. del, knjiga 1, št. dokumenta 30.)

⁴ Delegacijo sta sestavljala zastopnika skupine aktivnih oficirjev bivše jugoslovanske vojske — polkovnik Jaka Avšič in major Karel Novak. Odšla sta preko Beograda k Mihajloviću na Ravno goro. Skupina, ki ju je odpravila, je bila tako imenovana »ministrska skupina« v OF, ki sta jo zastopala bivša bana in ministra dr. Drago Marušič in dr. Dušan Serbec. Ko sta bila oficirja že na povratku, je Izvršni odbor OF prejel pismo Vrhovnega štaba o Mihajlovićevem izdajstvu. Takoj nato je Izvršni odbor OF organiziral množično politično kampanjo proti Mihajloviću. Podrobnosti glej v poročilu Borisa Kidriča iz oktobra 1944 »Kratek obrisa razvoja Osvobodilne fronte in sedanja politična situacija v Sloveniji«, objavljenem v Prispelkih za zgodovino delavskega gibanja, 1960, št. 1, str. 20.

⁵ Nečitljiva beseda.

⁶ Naslednje tri stavke izpuščamo, ker zaradi nečitljivih besed ni mogoče razumeti celotnega besedila.

Dokument števil. 9

Poročilo Centralnega komiteja KP Slovenije konec novembra 1941 Centralnemu komiteju KP Jugoslavije in Vrhovnemu poveljstvu narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije¹

Štabu

Dragi sodrug!

Vaše pismo in navodilo od 17. in 30. oktobra² smo sprejeli 25. novembra. Navodila in pisma od Starega,³ o katerem sporočate, nismo prejeli. Sprejeto pismo od sodruga B.⁴ in navodila od Starega so za nas zelo dragocena in bi želeli, da bi bil kontakt med nami dovolj reden in siguren. Z Zagrebom imamo reden tedenski kontakt in smo poslali za Vas že več pisem. Ne vem, ali ste že obveščeni ali ne, P.⁵ je bil samo 4 dni komandir v... in se je potem srečno vrnil in sedaj dela s polno paro. Glede Vazduha nič...⁶

Situacija: [S] Štajerske še vedno nimamo točnih poročil o provali, tudi o sodrugih, ki jih pogrešajo, nimamo točnih poročil. Zveze so zelo slabe, ker so meje močno zastražene in vsakega aretirajo, kdor se pojavi. Z dokumenti je tudi težko, ker se danes ne ve, kakšen dokument je jutri dober in kateri ne. Mi sicer naredimo danes vsak dokument, ne vemo pa, če [bo] jutri držal.

Kontakta nimamo z Mariborom, Ptujem in Celjem. Za pokrajinski komite pa ne vemo, niti [ne vemo] za nobenega [njegovega] člana, kje je, če ni padel v provali v Celju. Mi smo že poprej napravili ukrepe glede čuvanja kadrov, kaže pa, da se tega niso držali...⁷ Zvezo imamo s Trbovlj[ami] in preko Trbovelj s Sav.[injsko] dolino. Z Brezicami, kjer je vse izseljeno, nimamo zveze, pač pa z Rajhenburgom. Člani so po večini v partizanih, nekaj, ki jim pa [še] ne vem imen, je šlo na Hrvaško.

Kako je s Partijo sedaj še nimamo točnih poročil. OF je izven Trbovelj in Sav.[injske] doline sploh zelo slaba. Krivda je [na] Partiji, ki to delo na Štajerskem ni pravilno razumela in [je] sektaško delala. V brežiškem kraju, kjer je bil sodrug Na,⁸ ni po preselitvi ostalo ničesar. V celem tem kraju je samo en odbor v Rajhenb.[urgu] in še ta ne dela. Part.[ijskih] članov je tam še 12. Dobro so delali sodrugi v Trb[ovljah] in Sav.[injski] dol.[ini] in Celju, ker pa je zaprtih v Celju 500 ljudi, ne vemo, kako je sedaj tam z OF. V Sav.[injski] dol.[ini] in Trb[ovljah] je dobro in imajo partizani dobre [pozicije], slabše je v Mariboru in Ptuju.⁹

Lj.[ubljanska] Provinca: V Ljublj[ani] Partija dobro napreduje; članov [je] okoli 350, ki so povečini aktivni v OF, ki je danes Ljubljano popolnoma prepredla z odbori OF, katerih je 360.¹⁰ Partijsko čl.[anstvo] bi bilo lahko večje in je tudi precej sektaštva v tem oziru in ga spodbijamo. Je pa težava v tem, ker je vse zaposleno v OF...¹¹ Mi smo likvidirali L. P.¹² in pristo-voljne prispevke za OF, pobiramo samo davek za OF¹³ in se to dobro orga-nizira. Ta mesec smo dobili davka 250.000 lir. Nabere se tudi mnogo hrane in drugega materiala za partizane. Lahko rečemo, da je vse prebivalstvo v Lj.[ubljani] za OF. Povezanost in organizacija še malo šepa, simpatija je ogromna. V Ljubljani in povsod organiziramo Narodno zaščito.

Novo mesto: Delo napreduje v Partiji in OF, vendar pa ni pravega part.[ijskega] dela [brez] discipline in požrtvovalnosti. To se je pokazalo pri izseljevanju najbližje okolice na nemški strani, ko ni bilo mogoče organi-zirati v tem kraju efektivne pomoči preseljencem. Nedisциплиnian je bil mehanik Pr., ki ni hotel iti k četi kot pol.[itični] kom.[isar]. Izgovarjal se je [na] naročila, ki jih mora izvršiti, drugače izgubi ugled, [ter] na očeta in smo ga morali izključiti. Ostali kadri so slabi, toda delajo. OF napreduje.

B. Krajina: Gnezdo oportunizma in sektaštva. Na tem terenu je delal T...¹⁴ Uspeli so Partijo nekoliko razširiti, toda oportunizma se še niso rešili, niso še dovolj krepki. Organizirali so četo, ki je tako nesrečno končala.¹⁵ Postavili so nekaj odborov OF, toda zelo sektaško...¹⁴ Poslali bomo sedaj šušterja I.¹⁶ dol, ki se je na Notranjskem dobro izkazal.

Strinjamo se z Vašo konstatacijo glede OF. Mi sami občutimo, kaj to za nas pomeni, zato tudi vztrajno delamo na razširitvi in utrditvi. Tam, kjer je OF baza za vse partizane, za organiziranje Partije, za narodno vstajo, katero je nemogoče pripraviti brez odborov OF.¹⁷

Kolikor bolj se širi in utrjuje OF, toliko bolj so besni naši sovražniki. Skušajo ustvarjati kontraorganizacijo »bela garda«...¹⁸ drugi, banda ki hoče razplamteti razredni boj, razcepiti slovenski narod na London in Moskvo. »Združeni Slovenci«¹⁹ so izdali letak proti OF: naj Slovenci ne poslušajo nikogar, razen Londona, ker je njihova rešitev [le] njihova vlada in kralj; nastopajo proti nesmiselni partizanski borbi in proti akcijam, [pravijo], da se je treba pripraviti za pozneje itd. Tudi naši slabi zavezniki

dvigajo glave, sicer na vse pristajajo, toda skušajo OF špengati [razbiti]. Stari zavezniki se dobro držijo. OF je nemogoče razbiti, ker ima že toliko korenin v narodu, pač pa je treba več akcij in res...²⁰ terena, da se OF še bolj okrepi, nasprotnikom pa vzame veter iz jader.

O partizanskih akcijah Vam nimamo razen manjših prask ničesar poročati, ker se nahajamo v nekakšni krizi. Sneg, ki je padel in na katerega nismo bili pripravljani, nam je napravil ogromne škode in preprečil račune. Več čet je doživelo poraz, nekaj od sovražnika, nekaj zaradi spremembe vremena (ozebljine, prehlad, bolezen itd.). Velika napaka je bila, ker smo imeli čete na več krajih po Sloveniji mnogokrat brez stika z Gl.[avnim] štabom in nismo, kakor piše v vašem pismu, koncentrirali večje moči na enem kraju in razdelili terena. Mi smo to pred padcem snega sicer začeli in določili teren, kakor je predlagal Stari. Sneg je pa sovražnik izkoristil za udarec. Naši pa protitudarca niso vrnili, ampak [so] se zasledovani od sovražnika razbežali.²¹ Mi sedaj to napako popravljamo in z navodili nam boste pri tem mnogo koristili. Priznati moramo, da smo mnogo zamudili. Hočemo pa to hitro popraviti. Dobili smo sporočilo, da so partizani napredovali, kaj je točnega, še ne vemo. Sporočili Vam bomo drugič.

Smrt fašizmu — svoboda narodu!

Lojze

Opombe uredništva

¹ Poročilo Centralnega komiteja KP Slovenije konec novembra 1941. leta Centralnemu komiteju KP Jugoslavije in Vrhovnemu poveljstvu narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije. Pisal ga je Franc Leskošek-Lojze. Original hrani CK KPJ, št. 445 (IV-10/41).

² Originalov teh pism nimamo. Pač pa zasledimo oba dokumenta v listinah sodnega procesa zoper Toneta Tomšiča in soobtožence, aprila 1942. Prijava italijanske kvesture v Ljubljani kraljevemu vojaškemu tožilstvu sodišča II. armade namreč našteva oba dokumenta: pod štev. 44 v zvezi z obtoženim Mihom Marinkom in pod štev. 18 v zvezi z obtoženim Tonetom Tomšičem. Hkrati ta prijava navaja v italijanščini povzetek vsebine teh dveh pism. Odtod povzemamo naslednje:

Pismo z datumom 17. oktobra 1941 je pisal E. Kardelj in ga je odobril Tito. Najprej odobrava politično-vzgojno linijo slovenskega vodstva. Dalje ugotavlja, da se partizansko gibanje v Sloveniji širi v skladu s Titovim pismom o nalogah partizanov, da pa bi na podlagi zdrave politike OF in ob izkoriščanju partizanskih izkušenj v Srbiji ter v skladu z instrukcijami v 2. številki »Dela« lahko dosegli še večje uspehe. Nadalje govori o ukrepih za nadaljnji razvoj partizanskega gibanja v Sloveniji, o potrebi čuvanja partijskih kadrov, o mobilizaciji za partizanske enote, o prepovedi ustanavljanja vojaških enot izven OF, o mobilizaciji sredstev za partizansko vojsko, o delovanju in ureditvi partizanskih enot, o ustanavljanju osvobojenega ozemlja in o obveščevalni službi.

Pismo z datumom 30. oktobra 1941 je naslovljeno na CK KPS in nima podpisa. Vsebuje: sporočilo o razglasu CK KPJ ob obletnici oktobrske revolucije, pravila o ustanovitvi bataljona iz najboljših delavcev partizanskih enot (z značkami srpa in kladiva in z rečo zastavo), obvestilo o pogajanjih z Dražo Mihailovičem, prepoved formiranja posebnih oboroženih enot izven partizanskih.

Listine procesa proti Tonetu Tomšiču in tovarišem hrani arhiv CK ZKS.

³ Pismo Starega, to je Tita, se ni ohranilo.

⁴ B. ali Bevc — psevdonim E. Kardelja. Original pisma »sodruha Bevca« se ni ohranilo.

⁵ P. ali Polde — psevdonim Mihe Marinka; Miha Marinko in Aleš Bebler sta v imenu Glavnega poveljstva vodila akcijo na Bučko v noči med 2. in 3. novembrom 1941. leta (Zbornik dokumentov NOV, del VI. knjiga 1, dok. št. 59, 63, 69).

⁶ Izpuščamo nekaj stavkov, ker besedilo ni v celoti čitljivo. Govori o radijski zvezi — »vazduhu« — med CK KPS in CK KPJ preko radijske postaje Kominterne v Zagrebu, ki jo je vzdrževal Jože Kopinič.

⁷ Izpuščamo nekaj stavkov.

⁸ Ignac Tratar, član CK KPS, je deloval v Sevnici, nato emigriral v Ljubljano, kjer je bil aretiran in obsojen. Umrli je leta 1959 v Ljubljani.

⁹ Izpuščamo odstavek o Gorenjski.

¹⁰ Število odborov OF, ki jih navaja poročilo, potrjuje delno razpredelnica terenskih odborov v Ljubljani, ki jo navaja Metod Mikuž v svojem »Pregledu zgodovine NOB«, Ljubljana 1960, str. 202. Pisec je sestavil razpredelnico na podlagi obračunskih lističev ljubljanskih rajonov in kvartov in delno tudi glavnih blagajniških zapiskov ljubljanskega okrožja; po teh podatkih je bilo v Ljubljani leta 1941 — novembra 188 in decembra 240 odborov. Toda v razpredelnici so podatki le za 10 od vsega 15 rajonov. Poleg terenskih so obstajali še matični odbori OF, ki v razpredelnici niso zajeti, ki pa brez dvoma povečujejo število odborov OF v Ljubljani, kar bi ustrezalo poročilu.

¹¹ Izpuščamo odvisni stavek, ker ni čitljiv.

¹² Ljudska pomoč.

¹³ Glej opombo št. 4 k dokumentu št. 11, tu.

¹⁴ Izpuščamo dva stavka.

¹⁵ Belokranjska četa je bila razbita v borbi v Gornjih Lazah, v noči med 2. in 3. novembrom 1941. Od 29 partizanov je ostalo živih le 8. (Zbornik dokumentov NOV, del VI, knjiga, 1 dokument, št. 63 in Janko Jarc, Prva belokranjska partizanska četa, Letopis Muzeja NO za leto 1957, str. 85—106.)

¹⁶ Ivan Novak-Očka.

¹⁷ Misel v stavku ni zaključena.

¹⁸ Nekaj nečitljivih besed.

¹⁹ Jeseni 1941. leta je izdala Gosar-Šolarjeva skupina tako imenovane »katoliške sredine« ciklostiran letak ali okrožnico z naslovom »Slovenci, združimo se!« in s podpisom »Združeni Slovenci«. V njem je ostro obsodila OF, češ da ustvarja »rokovnjaštvo«, s čimer je mislila na partizanske čete. Obrégnila se je tudi ob skrajno desnico in zaključila, da more Slovence »pripeljati do zdrave rešitve le pametna sredina«. (F. Saje: Belogardizem, druga izdaja, str. 91—92.)

²⁰ Več besed je nečitljivih.

²¹ Pod vtisom sklepov, ki jih je sprejelo posvetovanje komandantov Glavnih štabov in drugih voditeljev narodnoosvobodilne vojne v Stolicah 26. septembra 1941, je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet sestavilo načrt, po katerem naj bi se večji del slovenskih partizanskih enot osredotočil v izselitvenem pasu v Posavju, da bi z uspešnimi akcijami pomagal buditi uporniško zavest prebivalstva, ki ga je nemška fašistična civilna uprava Spodnje Štajerske z odredbo 20. oktobra 1941 določila za izselitev. S koncentrično akcijo teh enot naj bi se začela in razvnela splošna vstaja v Posavju. Načrt ni uspel. Težke terenske in slabe vremenske razmere — zlasti nenadni zgodnji sneg — so partizanskim enotam otežkočale gibanje, predvsem pa je okupator napel vse sile, da prepreči večje partizansko zbiranje. Za koncentracijo Dolenjskega bataljona je bil določen Otavnik pri Bučki. Tja sta prišli samo novomeška partizanska skupina in mokronoška četa, druge enote pa ne. Tudi I. štajerski bataljon po neuspelem brežiškem pohodu ni dosegel svojega za akcijo določenega kraja in se je moral umakniti. (Glej Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB, Ljubljana 1960, str. 235—240.)

Poročilo Centralnega komiteja KP Slovenije
dne 5. decembra 1941 Centralnemu komiteju KP Jugoslavije¹

Dragi sodrugi!

p. br. 3 (slov)

Zaradi naglega odhoda kurirja v Zgb. [Zagreb], vam ne moremo poslati obširnejšega poročila, ki ga piše s. Lojz,² marveč vam v naglici sporočam najnovejše iz Slovenije.

Na Štajerskem je Partijo doletela težka nesreča — provala. Začela se je v Celju in se razširila na Maribor, Sevnico, Rajhenburg, Trbovlje itd.³ Pravega obsega ji niti sami točno ne vemo. Padle so vse javke in odtod je šlo naprej, [aretirano je] ca 150 članov Partije. Velika večina sodrugov se odlično drži, našlo pa se je nekaj izdajalcev, ki so napravili ogromno škodo. Izdajal je gnusno sekretar marib.[orskega] okrožja (neki Tonček),⁴ [potem] član celjskega OK Šmerc (iz [tovarne] Westna)⁵ in še nekaj takih. Padel je cel celjski OK, marib.[orski] OK, rajh.[enburški] OK, ves pokrajinski aparat. Od vam poznanih so padli Blaž Röck,⁶ Marion,⁷ Greta (Ranc. [ingerjeva] žena),⁸ Lizika,⁹ Iršičeva žena,¹⁰ oba Pečnika (trb.[oveljski] in savinjski)¹¹ itd. Večji del po sreči se je rešil del glavnega aktiva, ki pa ga besno iščejo (ker vedo vse o njem) in se bo težko držal tam gori...¹² Ukrenili smo to, da smo postavili čisto nov začasni pk. [PK KPS za Štajersko], potegnili od tam nekaj kompromitiranih aktivistov in poslali tja nove [aktiviste], nezname Gestapu. Treba bo graditi znova. Vse naše ljudi, ki jih dobe, seveda postopoma streljajo, tako n. pr. Leona,¹³ vse javke, Liziko,¹⁴ Biho¹⁵etc., doslej ca. 60 partijcev v tej provali. — Tam sta bili 2 partiz. [anski] četi, ena 60 mož, ki je sedaj v večini nesposobna za borbo (bolezen, ozeblina, etc.)¹⁶ Druga četa, formirana v Brežicah-Rajhenb.[urgu], pa je po tritedenskem aktivnem delu razbita in so se le trije rešili.¹⁷ Poslali smo ojačanje. Partija, zlasti pa OF, se je bila pred provalo sijajno razvijala. Sedaj je vse precej na tleh. Naš načrt za zasedanje ozemlja v sektorju Kamnik—Št. Pavel—Trbovlje je s tem neizbežno odgoden. (V Trbovljah je padlo 18 soodr.[ugov], izdaja član OK Brglez.)¹⁸

Na Gorenjskem stvari v dolini (Part.[ija] in OF) dobro teko, partizani (60 mož) pa [so] pasivni. Postavili smo nov štab (Šom., bivši sekr.[etar] PK za Gorenjsko in pa Jože).¹⁹ Načrt po predlogu Tita bomo skušali z vsemi silami realizirati.²⁰ Vse je ugodno, razen snega. — Vojaštva je na Štajerskem 18.000, na Gorjenskem ca 10.000. Velik del [med njimi] kripeljni in rekonvalescenti, kažejo se večji znaki nezadovoljstva. Zlasti je to pri Luksemburžanih na Gorenjskem. Padel je Papež.²¹

Na Primorskem ni veliko novega. Imamo načrte in jih realiziramo v borbi za teritorij. Večjih akcij, razen likvidacije konfidentov, do včeraj ni bilo. Včeraj je oddelek 80 partizanov izvršil napad na preserski most čez Ljubljano. Ubili so stražo (ca 16 ljudi) in pod obrambenim ognjem položili ekrazit. Akcija ni popolnoma uspela, ker je prelomljen samo glavni opornik. Promet je sedaj ustavljen, kaže pa, da ga bodo v skrčenem obsegu

kmalu vzpostavili. Vendar bo zelo oviran ali pa bodo morali most celo podreti. Na vsak način moralen in materialen uspeh.²² Včeraj je padel v Ljubljani Emerik Fanoš,²³ nek važen eksponent ene [izmed] klerikalnih frakcij. Sedaj bomo celo stvar do podrobnosti razkrili. Zapleten je tudi Natlačen, ki je finansiral stvar.²⁴

Vaše pismo (od 17. nov.) nam in OF (od Štaba)²⁵ — prejeli. Pismo od 30. okt.²⁶ in 21. okt. (Janezovo)²⁷ tudi prejeli. Nismo pa prejeli Titovega pisma, ki ga Janez omenja, kar je velika škoda, in prosimo, da jo nekako nadomestite. Vaša pisma so za nas zelo dragocena in smo težko prenašali dolgo (dvomesečno) pavzo. Prejeli smo »Borbo«, 1. in 2. [številko] in jo razmnožili v 60 izvodih (za OK in OF).

Vpliv in delo Dražinih smo že sami čutili. Oni se organizirajo, zlasti aktivni oficirji in pa žandarji. Tudi oborožujejo se od nekod preko Balkana (preko Bosne?). — Te dni sta se vrnila iz Bgda [Beograda] dva njihova oficirja.²⁸ Z njima še ni nihče govoril, toda posredno čujemo, da pravita, da sta govorila z Dražo Mih.[arlovičem] (to je bilo konec novembra!), da je on dober človek, le okolica in posamezni vojvode so slabi. Pravita, da imajo svobodne roke glede sodelovanja z nami v Sloveniji in da so za sodelovanje z OF. Mi bomo nanje budno pazili. Vaše pismo Izvršnemu odboru [OF] o tej stvari bomo seveda objavili in upoštevali vse druge vaše nasvete.²⁹

»Poročevalca« izdajamo redno, »Osvob.[odilno] fronto« [tudi] (sedaj je izšla 2. številka); sedaj smo začeli izdajati »Mlado Slovenijo« kot organ mladinske OF (sedaj izide 2. številka, ciklost.[irana] na 4 straneh),³⁰ tiskali smo Stalinov govor³¹ (10.000 [izvodov]), razmnožujemo na novo [Zgodovino] VKP/b (doslej tri poglavja v 1.500 izvodih). Prvodecembrski letak OF smo izdali v 60.000 [izvodih]³² in ca 150.000 lističev (parol). Dokumentno tehniko smo precej izboljšali in bi delala krasne stvari, če bi ne imeli težav s papirjem.

Po zraku vas kličemo, kakor ste nam javili, val 41. Želimo, da bi Deda³³ [uredil] tako, da od 11 do 1/2 12 [ure] mi kličemo vas, od 1/2 12 do 12 pa vi nas kličete. Upam, da se bomo čuli, saj je naša postaja dovolj močna. Na druge slabše postaje pa oddajamo propagando za Ljubljano in okolico in sicer v sredo, soboto in nedeljo, od 8 zvečer do 1/4 9, na valu 30. Urejamo mrežo, ki nam jo je pa štajerska provala raztrgala.

Omeniti moram, da je Osvobodilna fronta proslavila 1. december. Obstajala je nevarnost, da bodo imeli reak.[ionarni] nacionalisti (inž. et.)³⁴ iniciativo in bi v tem slučaju potegnili za seboj en del Sokolov iz OF. Mislim, da bi bila situacija za nas res neugodna. Zato smo vzeli iniciativo v roke in je OF proglasila 1. dec.[ember] za praznik enotne borbe narodov Jugoslavije s pripombo, da je OF garancija, da se po osvoboditvi ne bo nikoli ponovilo stanje, ki je vladalo v [stari] Jug.[oslaviji] (glej proglas IO OF). Proslava je dobro uspela in je imela značaj, ki smo ji ga dali: slovenski in za slogo narodov Jugosl.[avije]. Vsi večji kraji so bili zasuti z napisi, letачki in letaki, zlasti pa s slov.[enskim] zastavicami z zvezdo. Od 7 do 8 [ure] zvečer je bila Ljubljana absolutno prazna (ulice, kino, gledališče, lokali). Prav tako drugod (Novo mesto etc.). Italijani so besneli in v jezi stvar zase še poslabšali. Tako so ob eksploziji na Mar.[ijinemu] trgu³⁵ besno streljali v pasante, ki miso šli dovolj hitro domov (bilo je ob 7 uri) in pri tem ubili dva svoja eksponenta: novoimenovanega upr.[avnega] svetnika

Banco d'Italia Medena in še enega Italijanaša.³⁶ Edini Slovenci — štrajk-breherji so bili Erlich^{36a} in njegovih 40 akademikov, ki so jih pa Italijani pomotoma prijeli, naklestili in šele potem izpustili; dalje so italijanski oficirji pretepli tri slov.[enske] agente, ki so prišli med 7 in 8 uro v kavarno (mislili so, da so inspekcija OF). To so detajli, ki pa kažejo veliko zmedenost in strah Italijanov. Pišem obširneje o 1. decembru, ker se bojim, da Vi ne bi odobraval, ko smo ga proslavili. Mi mislimo, da je bilo prav, ker je OF zelo pridobila na ugledu in vplivu in ker smo preprečili, da bi se anglofilci in [mihailovjičevci] sploh uveljavili kot skupina, ki nekaj predstavlja. Izdali so letake: »Slov. četniki«,³⁷ »Mlada Jugoslavija«,³⁸ »Združeni Slovenci« (klerik.),³⁹ toda vse to je šlo skoraj neopazeno mimo ljudi spričo iniciative OF. Bilo je tudi nekaj sabotažnih akcij tega dne, toda premalo in v tem je ravno slaba stran te proslave, kakor so akcije (partiz.[anske] in sabotažne sploh) slaba stran vsega našega dela.

Zelo dobro bi bilo, če bi nam poslali Slovensko četo,⁴⁰ če mislite, da se bo lahko pretokla v Slovenijo. Zlasti bi bilo dobro, če bi nam poslali Gustla,⁴¹ posebno če se razume na vojaške stvari, ker v tem smo najslabši, tu je naše delo res kritike vredno. Pred kratkim smo Poldeta⁴² postavili za politikomisarja v štabu, ker Peter⁴³ [vsled preobremenjenosti] ni zmogel. Polde je bil prej nekaj časa na terenu in pri partiz.[anih] in tudi v nekaj spopadih ter pri napadu na žandarmerijo v Bučki. Klemen je odšel na teren organizirat notranj.[ski] odred.⁴⁴ Torej G.⁴¹ bi radi, če je dober vojak in če ga lahko pogrešate. Seveda bi tudi ostale naše ljudi z velikim veseljem pozdravili v Sloveniji.

Pošiljamo vam danes le del materialov. »Poročevalce«, več številčk nazaj, vam pošljemo prihodnji teden, ko bomo lahko poslali večjo pošiljko. S sodružnim pozdravom!

Smrt fašizmu — svobodo narodu!

Gašper⁴⁵

P. S. Oficirja Draže M.⁴⁶ trdita, da sta govorila v Bgdu z nekim visokim funkcionarjem KPJ, ki je napravil nanju »zelo dober vtis«. Javite nam, če veste, ali sta sploh bila na osvobojenem ozemlju, ker je čudno, da bi se bila tako hitro vrnila in celo prišla do Draže Mih.

Vaša kritika naše operetne zakonodaje je pravilna.⁴⁷ Mi smo že sami to uvideli in s tem prenehali. Slovenci smo pač k temu nagnjeni, da vsako stvar začenjamo s pravilniki, zakoni, shemami, namesto z delom. Sreča, da nismo samo slov.[enski] komunisti, ampak vsi Slovenci k temu nagnjeni in jim zato naši zakoni niso tako smešno izgledali, vsaj zaenkrat ne.

Od Nemcev nimamo nobenih vesti.

Od Italijanov še manj.⁴⁸

1941. leta.

Opombe uredništva

¹ Poročilo Centralnega komiteja KP Slovenije z dne 5. decembra 1941 Centralnemu komiteju KP Jugoslavije. Pisal ga je Tone Tomšič-Gašper. Originalni rokopis hrani arhiv CK KPJ, fasc. 9-440. Datum pisma se je dalo ugotoviti po dogodkih, ki jih poročilo navaja (napad na preserski most, justifikacija Emer-Fanouša).

² Sodrug Lojze — psevdonim Franca Leskoška.

³ O tem vdoru v organizacijo glej dokument št. 9, tu; o njem glej tudi poročili CK KPS iz leta 1941, ki ju je pisal Franc Leskošek-Lojze in ki ju hrani arhiv CK ZKJ (br. 441/IV-1-23-41 in br. 444/IV-1-21-41); prepise ima arhiv CK ZKS.

⁴ Alojz Žorko-Tonček, sekretar OK KPS za Maribor, je po aretaciji konec septembra 1941 postal gestapovski agent in eden glavnih krivcev za aretacije na Štajerskem. Nemci so ga potem, ko so ga izrabili, sami ustrelili. (Arhiv TNZ, Ljubljana.)

⁵ Anton Šmerc je bil eden glavnih zaupnikov delavstva v bivši tovarni Westen v Celju. Ranili in ujeli so ga 1. oktobra 1941, ko se je pri Jožetu Farčniku v Zavodnem pri Celju sestala skupina, namenjena k partizanom, pa je bil sestanek odkrit. (Stane Terčak, »Ali je bila IL Celjska četa«, Letopis Muzeja NO, Ljubljana 1957.) Ustrelili so ga 21. oktobra 1941 v Mariboru. Po dosedanjih raziskovanjih o zadržanju Antona Šmerca v zaporu ni mogoče ugotoviti, da bi bila upravičena v pismu navedena obtožba.

⁶ Blaž Röck-Biba, član PK KPS za Štajersko, aretiran 1. novembra 1941 na javki v gostilni v Gaberju pri Celju, ki je bila izdana. Ustreljen je bil 6. marca 1942 v Mariboru.

⁷ Ljubo Marion, študent medicine, član PK SKOJ za Slovenijo, poslan na delo na Štajersko. Na kolodvoru v Celju je bil aretiran, 3. novembra 1941 pa prepeljan v sodne zapore v Maribor, ustreljen v skupini talcev 18. februarja 1942 v Mariboru.

⁸ Greta Ranzinger-Hilda, kurirka za zvezo med PK KPS za Štajersko in CK KPS, aretirana skupaj z Blažem Röckom, 1. novembra 1941, v Gaberju pri Celju. V zaporu je takoj klonila in postala agentka gestapa. Izdala je vodstvo KPS v Ljubljani in so bili zaradi njene izdaje aretirani Tone in Vida Tomšič, Miha Marinko, Pepca Kardelj in Mica Šlander. Po osvoboditvi jo je ljudsko sodišče obsodilo na smrt.

⁹ Lizika Kanič, študentka, do maja 1941 kurirka organizacijskega sekretarja CK KPS Toneta Tomšiča, nato do aretacije aktivistka OF v Mariboru; delala je tudi v podtalni tehniki KPS pri Polanjku v Mariboru. Glej tudi op. 14.

¹⁰ Iršičeva žena — Štefka Štibler-Mica, poslana iz Ljubljane na delo v Celje, aretirana 1. novembra 1941 v Celju, nato internirana v taborišču Oswiecim (Auschwitz), od koder se je po osvoboditvi vrnila.

¹¹ Janez Pečnik, član OK KPS za revirje in sekretar MK KPS za Trbovlje do konca julija 1941. leta. Nato je bil inštruktor v celjskem okrožju, na Kozjanskem. Zaradi izdaje je bil 3. novembra 1941 ujet z vsem aktivom vred in ustreljen dne 27. decembra 1941 v Mariboru. (Podatki Lojzeta Požuna.) Glej o njem tudi opombo 2 pri dokumentu 60 v tej številki »Prispevkov«.

Anton Pečnik, tekstilni delavec iz Št. Pavla v Savinjski dolini, je bil po vrnitvi iz taborišča Ivanjica, marca leta 1941, sekretar OK KPS za Savinjsko dolino. Padel je 14. novembra 1941 v Polzeli (Savinjska dolina) skupaj s Francem Lapajnetom iz Zabukovice, v boju z nemško žandarmerijo, ki je zaradi izdajstva odkrila sestanek OF in obkolila hišo. (Podatki Albina Vipotnika in Toneta Ferenca.)

¹² Izpuščamo dva stavka.

¹³ Leon Novak, član PK KPS za Štajersko, aretiran 19. septembra 1941 v Mariboru, ustreljen v skupini 30 talcev 30. oktobra 1941 v Mariboru.

¹⁴ Glej opombo št. 9. Lizika Kanič ni bila ustreljena, iz mariborskih zaporov so jo poslali v nemško koncentracijsko taborišče, od koder se je po osvoboditvi vrnila. Sedaj živi v Mariboru.

¹⁵ Glej op. št. 6.

¹⁶ Mišljen je 1. štajerski bataljon, ki je bil po končanem brežiškem pohodu v začetku novembra 1941 zaradi težkega stanja in slabih vremenskih razmer dekoncentriran in poslan na prezimovanje.

¹⁷ Brežiško četo so 28. novembra 1941 na Malem kamnu pri Podsredi napadli Nemci in jo uničili. Rešili so se le komandir Rudi Janhuba, komisar Dušan Kveder

in njun spremljevalec Mirko Žener, ker po naključju ob napadu niso bili pri četi. (Glej dokument števil. 72 v zbirki »Okupatorjevi dokumenti o diverzantskih akcijah in partizanskih bojih na Štajerskem leta 1941« v tej številki Prispevkov.)

¹⁸ Ivana Brgleza, sekretarja MK KPS za Trbovlje od julija 1941 dalje, so Nemci 7. novembra 1941 ujeli na javki v Celju. V zaporu je klonil in izdal vso organizacijo v Trbovljah. Fašisti so ga maja 1942 ustrelili. (Podatek Lojzeta Požuna.)

¹⁹ Gre za štab Cankarjevega bataljona. Šom. ali Šomašter je Stane Žagar, član Glavnega poveljstva in sekretar PK KPS za Gorenjsko. Jože je Jože Gregorčič, komandant bataljona Ivana Cankarja. CK KPS in Glavno poveljstvo sta v zvezi z načrtom splošne vstaje na Gorenjskem postavila Staneta Žagarja, ko se je mudil med 1. in 5. decembrom 1941 v Ljubljani, za komisarja Cankarjevega bataljona; sekretar PK KPS za Gorenjsko je pa postal Tone Dolinšek-Metod.

²⁰ CK KPS je konec novembra 1941 — ko je bil vojaški polet partizanstva ob temeljnih okupatorjevih ukrepih precej popustil — sprejel na podlagi direktiv komandanta Vrhovnega štaba Tita načrt za nadaljevanje borbe. Načrt je obsegal dvoje navodil: 1. obvarovati borbene sile in jih ne izpostavljati nekoristnim izgubam, 2. krepiti v Sloveniji uporniški duh in ga razvijati, ustanavljati in reorganizirati partizanske enote. Načrt so začeli takoj izvajati. Za Štajersko, kjer je bil položaj najtežji, je bil postavljen nov PK KPS. Tja so poslali nekaj novih partijskih aktivistov. Na Dolenjskem so formirali 2. štajerski bataljon. Na Gorenjskem, kjer so bili pogoji najboljši, so sklenili pripraviti splošno vstajo. Na podlagi zadnjega sklepa je bilo 5. decembra 1941 na Gorenjskem posvetovanje tamkajšnjih političnih in vojaških funkcionarjev, ki je določilo, da naj se vstaja takoj začne in se osredotoči v jeseniškem kraju, v bohinjsem kotu, v Dovju-Mojstrani ter v Poljanski in Selški dolini. (Glej Metod Mikuž »Pregled zgodovine NOB«, Ljubljana 1960, str. 255—257.)

²¹ Rudi Papež, predvojni komunist, je bil leta 1941 sekretar OK KPS za Kranj. Oktobra 1941 so ga aretirali in 21. januarja 1942 ustrelili v Dragi pri Begunjah.

²² Pobudo za napad in rušenje preserskega mostu je dalo Glavno poveljstvo, ki je nameravalo s to akcijo za nekaj časa onesposobiti železniški promet med Ljubljano in Trstom. Priprave so trajale od oktobra. Kakor pričajo najnovejša raziskovanja (glej Miroslava Luštko rokopis »Napad na preserski most« za drugi del knjige »Ljubljana v ilegali«, ki je upošteval tudi ustne izpovedi udeležencev akcije), je to akcijo izvršila sabotažna skupina iz Ljubljane, ob pomoči Samotorske čete in nekaterih borcev razbitega Krimskega bataljona, v noči med 4. in 5. decembrom 1941. Iz sporočila poveljstva XIV. karabinjerskega bataljona ljubljanske karabinjerske grupe 5. decembra 1941 je razvidno, da so partizani v tej akciji ustrelili tri in ranili pet italijanskih stražarjev. O izvršeni akciji je Glavno poveljstvo poročalo v »Slovenskem poročevalcu«, št. 29 z dne 9. decembra 1941. Zgornja ugotovitev glede neposrednih izvrševalcev akcije se razlikuje od prejšnjih opisov napada na Preserski most v Zborniku dokumentov NOV, del VI, knjiga 1, opomba k dok. števil. 75 in v knjigi Metoda Mikuža, Pregled zgodovine NOB, str. 272, ko naj bi akcijo na Preserski most izvedla Samotorska četa s pomočjo partizanov iz Krimskega bataljona in Poljanske čete, skupaj 55 oziroma 58 partizanov.

Italijani so na to akcijo silovito reagirali. Iz okolice Preserskega mostu so pozaprli vse »sumljive« moške in 7. marca 1942 uprizorili pred vojaškim sodiščem proces proti 69 popolnoma nedolžnim ljudem. Na smrt so obsodili 39 oseb, od teh so jih 16 ustrelili 10. marca 1942, ostalim pa so zaradi množičnega zgražanja spremenili smrtno kazen v dosmrtno ječo. Obsodbo italijanskega vojaškega sodišča je analiziral Boris Kidrič v članku »Zločin brez primere«, ki ga je objavil »Slovenski poročevalec« dne 17. marca 1942.

²³ Ing. Franc Emer-Fanouš je pripadal najbrezobzirnejši in najagilnejši klerofašistični skupini v boju proti narodnoosvobodilnemu gibanju, in sicer skupini, ki si je nadela ime »Slovensko narodno gibanje«. Skupino je konec pomladi 1941 ustanovil in vodil kaplan Franc Glavač. Emer se mu je pridružil s skupino aktivnih jugoslovanskih oficirjev in fašistov iz nacionalističnih krogov. Vodstvo te tajne izdajalske skupine sta si oba delila tako, da je Glavač vodil politične in propagandne, Emer pa vojaške in finančne zadeve. V ozadju te skupine so bili klerikalni finančniki in politični vrhovi z dr. Natlačenom na čelu. S svojimi pristaši sta hotela predstavljati nekake slovenske četnike in sta iskala zvezo z Dražo Mihailovićem, Emer pa tudi z Gestapom. »Slovensko narodno gibanje« je začelo že maja

in junija 1941 z obrekovalno gonjo proti OF, poizkušalo pa je, da jo razbije tudi navznotraj. Pripravljali so teroristične akcije na sodelavce narodnoosvobodilnega gibanja, denuncirali aktiviste OF in hkrati snovali napade na razne klerikalne veljake z namenom, da bi jih naprtili OF in jo tako diskreditirali. Ko je Varnostno obveščevalna služba OF izsledila ta Emerova dejanja, ga je posebno sodišče za zaščito naroda obsodilo na smrt. Sodba je bila izvršena 4. decembra 1941, ob 14. uri, pred staro cerkvijo v Šiški. (Glej F. Saje, Belogardizem, druga izdaja, str. 97, 104.)

²⁴ Vodstvo OF je razkrinkalo Emerovo delovanje v »Slovenskem poročevalcu«, št. 29, 9. decembra 1941, v članku pod naslovom: »Agent gestapa, pete kolone in protinarodne zarote justificiran«. Dr. Marko Natlačen je bil v monarhistični Jugoslaviji zadnji ban za Slovenijo. Bil je vodja klerikalne SLS. Za sodelovanje z okupatorjem in narodno izdajstvo je bil avgusta 1942 justificiran.

²⁵ Pismo Vrhovnega štaba narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije Izvršnemu odboru OF z datumom 17. novembra 1941, v katerem je bila razkrinkana izdajalska vloga Mihailovića, je objavil »Slovenski poročevalec« št. 29 dne 9. decembra 1941.

²⁶ Glej opombo št. 2 k poročilu Centralnega komiteja KP Slovenije konec novembra 1941, dokument števil. 9, tu.

²⁷ »Janezovo« pismo ni ohranjeno. Uredništvo doslej ni moglo ugotoviti, koga je pisec menil pod imenom Janez.

²⁸ To sta bila polkovnik Jaka Avšič in major Karel Novak, ki ju je »ministrska skupina« v OF poslala k Mihailoviću. Ob njunem povratku je bila kampanja OF proti izdajstvu Draže Mihailovića že v teku. »Ministrska skupina« in Jaka Avšič sta se opredelila za smer Osvobodilne fronte proti Mihailoviću, major Novak pa se je v nadaljnjem razvoju pokazal kot najhujši Mihailovičev krvnik v Sloveniji. Glej poročilo Borisa Kidriča »Kratek obris razvoja Osvobodilne fronte in sedanjí politični položaj v Sloveniji«, ki so ga priobčili Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1960, števil. 1, str. 20—21.

²⁹ Glej opombo 25 zgoraj.

³⁰ Prva in druga številka »Mlade Slovenije« sta skupno kot dvojna številka izšli novembra, a tretja decembra 1941.

³¹ Gre za Stalinov govor 6. novembra 1941 (glej v knjigi Stalin »O veliki domovinski vojni«, Ljubljana 1947). Ta govor je v svojem stanovanju, v Dobrilovi ulici v Ljubljani, na stroju napisal Mitja Ribičič, nato pa so ga tiskali v cinkografski tehniki (original hrani arhiv CK ZKS). Naslov je izdelal Adolf Arigler-Bodin. (Po ustnih podatkih Adolfa Ariglerja-Bodina.)

³² Poziv IO OF za proslavo prvega decembra je kot letak natisnila ilegalna tiskarna »Podmornica«. Objavil ga je tudi »Slovenski poročevalec«, št. 26, dne 22. novembra 1941.

³³ Deda — šifra za Kominterno. Radijska zveza med CK KPS in CK KPJ je šla preko radijske postaje Kominterne v Zagrebu (glej o tem tudi opombo 6 pri dokumentu 9, tu). Za daljno radijsko zvezo je vodstvo Partije oktobra-novembra 1941 nabavilo v Italiji večjo radijsko oddajno postajo, ki so jo imenovali »krava«, hkrati z radijskim materialom zanjo. Postajo so najprej skrivali v bunkerju pri Valentinu Petaču v Obrnjah pri Ljubljani, nato so jo prenesli na Ježico, kjer je Miloš Brelih poizkušal dobiti zvezo z Vrhovnim štabom. Iz raznih vzrokov (enega navaja dokument št. 13, tu) do zveze ni prišlo. Omenjeno radijsko oddajno postajo ne gre istovetiti z ljubljanskim radijskim oddajnikom »kričač«.

³⁴ Dr. ing. Črtomir Nagode-Dihur, vodja skupine »Stara pravda«, ki so jo sestavljali v glavnem posamezniki iz bivše JNS in je bila nekaj časa v Osvobodilni fronti. Skupina je poizkušala ovirati razvoj OF, blatila je KPS, zagovarjala velikoserbsko smer stare Jugoslavije, hkrati pa uporabljala »levičarska« socialna gesla. Ob vprašanju Draže Mihailovića se je Nagode dokončno razkrinkal, zato je bil s svojo skupino vred izključen iz OF. Kar je bilo v skupini poštenega, se je vključilo v delo OF. Podrobnosti glej v prej omenjenem poročilu Borisa Kidriča v Prispevkih za zgodovino delavskega gibanja, 1960, št. 1, str. 14.

³⁵ Sedaj Prešernov trg.

³⁶ Ubita sta bila trgovec Viktor Meden in industrialec Jakob Jan, ranjen pa Slavko Gričar. Glej našo opombo št. 9 k poročilu Centralnega komiteja KP Slovenije, dokument št. 11, tu.

^{36a} Dr. Erlich — glej opombo 10 pri dokumentu 11, tu.

³⁷ Reakcionarni nacionalisti so izdali za prvi december dva letaka s podpisom »Slovenski četniki«. Na prvem je slika kralja Petra, z drugim pa so pozvali na praznovanje 1. decembra. (Letaka se nahajata v NUK, B.2326-tisk in B 2327-tisk.)

³⁸ Ta letak je verjetno izdala skupina »Mlada JNS« oziroma »Nova Jugoslavija«, ki je predstavljala mlajše kroge iz bivše JNS. »Mlada JNS« se je junija 1941 ločila od lastne stranke in sklenila, da bo pod imenom »Nova Jugoslavija« vodila samostojno politiko. Pogajala se je z vodstvom OF in pri tem zahtevala priznanje begunske vlade ter koalicijsko osnovo OF. Razgovori so bili zato prekinjeni, »Nova Jugoslavija« pa je postala zagovornik Mihailovičevega izdajstva v Sloveniji in v novih razmerah nadaljevala protiljudsko politiko reakcionarne JNS. (Glej F. Saje: Belogardizem, druga izdaja, str. 195—196.)

³⁹ Glej opombo 19 k poročilu Centralnega komiteja KP Slovenije konec novembra 1941, dokument števil. 9, tu.

⁴⁰ Slovenska četa je bila ustanovljena 5. novembra 1941 v Užicah na pobudo Edvarda Kardelja in Ivana Mačka. Sestavljali so jo slovenski izgnanci v Srbiji in je sprva štela 25, kasneje pa 58 borcev. Njen komandir je bil Albin Pibernik, komisar pa Pavle Zavar-Matjaž. Svoj ognjeni krst je doživela ob spopadu s četniki, ki so zahrbtno napadli Užice. (Glej op. k dokumentu št. 55, Zbornik dokumentov NOV, del VI, knjiga 1.)

⁴¹ Gustl ali G. — psevdonim Ivana Mačka.

⁴² Polde — psevdonim Mihe Marinka.

⁴³ Peter — psevdonim Borisa Kidriča.

⁴⁴ Mišljen je novonastajajoči Krimski bataljon, ki se je začel formirati nad Kožljekom pri Borovnici iz preostalih borcev prvotnega Krimskega bataljona in novincev, ki so prihajali iz Ljubljane in okolice in z Notranjskega. Januarja 1942 se je imenoval 5. partizanski ali Šercerjev bataljon. (Glej Metod Mikuž, »Pregled zgodovine NOB«, Ljubljana, 1960, str. 276.) Uredništvo doslej ni moglo razrešiti imena Klemen.

⁴⁵ Gašper — psevdonim Toneta Tomšiča.

⁴⁶ Glej opombo 28 zgoraj.

⁴⁷ Gre za prve zakonodajne akte Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora. Ti zakonodajni akti so se v praksi uveljavili in pokazali življenjsko silo, kakor se je to moglo ugotoviti šele pozneje. Tedanja kritika ni zadosti upoštevala specifičnih razmer v Sloveniji.

⁴⁸ Zadnja dva stavka se nanašata na naročilo Edvarda Kardelja v pismu Glavnemu poveljstvu v začetku decembra 1941, da bi pošiljali iz Slovenije tudi politične vesti, ki bi jih OF dobila od Italijanov v Ljubljani, posebno glede odnošajev med Italijani in Nemci v zvezi z zelo razširjenimi govoricami o možnosti separatnega miru med Italijo in Anglijo.

Dokument števil. 11

Poročilo Centralnega komiteja KP Slovenije iz druge polovice decembra 1941 Centralnemu komiteju KP Jugoslavije¹

Politični položaj v Sloveniji postaja z vsakim dnem bolj razgiban. Značilnosti:

1. V Ljubljanski provinci je zajela OF ogromno večino slovenskih množic. Karakter terenskih odborov OF je zelo monoliten. Na terenu raste enotna ideologija OF, ki je poleg tega, da je narodnoosvobodilna, tudi izrazito plebejska, levičarska. Ugled KP je izredno velik.

2. Kljub terorju se množično gibanje zelo ugodno razvija na Gorenjskem. Po zadnjih poročilih je 108 terenskih odborov. Ugled KP [je] velik.

3. Stvar je bila tudi na Štajerskem na zelo dobri poti. Provala² [je] upropastila skoraj vse. Žalostno je pri tem predvsem to, da se je provala razširila iz partije na OF, kar tudi politično neugodno deluje. Kljub temu pa so terenski odbori OF ponekod ostali nedotaknjeni in sedaj iščejo zvez. To nam bo dobro služilo tudi za vzpostavitev partijskih organizacij.

4. V Ljubljani je množična zasidranost OF imunizirala možnost uničujočih proval. Kljub temu, da vlačijo Italijani aktivizirale OF dan za dnem v zapore — (provale s »P«, letaki itd.)³ — gre delo v bistvu nemoteno naprej, ker ga sploh ni več mogoče izkoreniniti. V Ljubljani čita »Poročevalca« po povprečnem računu vsak teden 50.000 ljudi. Mesečno daje Ljubljana circa 250.000 Lit dohodkov OF. Prejšnji mesec, ko organizacija davka še ni bila povsem izvedena, je plačalo davek manj 10.000 ljubljanskih davčnih obveznikov.⁴ Plebiscitne akcije 29. oktobra in 1. decembra so uspeli stodontno. (Odsotnost z ulic in javnih lokalov med sedmo in osmo uro zvečer.) Da paraliziramo »Jugoslovence«,⁵ smo proslavili 1. december na svoj način. V pozivu na proslavo je dal Izvršni odbor izjavo:⁶ 1. da se proslavlja [1. december] v znak *sloge in enotnosti* narodov, borečih se z orožjem v roki za svobodo; 2. da se ne sme nikoli več povrniti stanje stare Jugoslavije; 3. da stoji OF na stališču vseh pravic, ki jih terjata slovenska narodna individualnost. »Poroč[evalca]« je prinesel članek, da je moralnopol.[itično] enotnost sovj.[etskih] narodov skovala pravica [narodov] do samoodločbe vstevši pravico do odcepitve,⁷ Paveliča pa da je onemogočila...⁸ Po ulicah so bile v tisočih raztrosene *slovenske* zastavice. Na nekaterih vidnih mestih so bile razobešene slovenske zastave s peterokrako zvezdo. 1. dec[ember] je dejansko uspel kot manifestacija proti okupatorjem in versajcem hkrati in so ga množice tudi tako pojmovali. Italijani so pobesneli. Na tromostovju so iz samega... strahu pričeli streljati vsevprek in tudi... drugam. Imeli so smolo, da so med drugimi ubili kapitalista *Viktorja Medena*, ki je bil postal član upravnega sveta »Banco d'Italia«.⁹ Še hujšo smolo je imel Erlich. S tridesetimi »Stražarji«¹⁰ je šel med sedmo in osmo [uro] na ulico, da bi demonstriral stavkolomstvo proti odredbi Izvršnega odbora [OF]. Panično razpoloženi Italijani so vse aretirali, ker so mislili, da gredo izvrševati sabotaže. Gnali so jih od frančiškanske cerkve do policije, ter jih neprestano bili s kolbami. Šele na policiji so jih izpustili, ko je Erlich pojasnil, da so *zavezniki*... Drugi dan se je seveda vsa Ljubljana od srca smejala.

Tudi Gorenjska je izvršila manifestacijo skoraj stodontno. Hkrati so na Gorenjskem ta dan pobili 9 denuncijantov,¹¹ desetega pa težko ranili.

5. Danes smemo reči, da je OF *dejanski* predstavnik vsega slovenskega naroda in da je na čelu slov.[enskega] naroda prvič v zgodovini — slovenski proletarijat. Po drugi plati pa se tista slov.[enska] buržoazija, ki so jo razmere prisilile v OF, vse slabše počuti. Intrigira na debelo in škriplje besno z zobmi, ker mora biti pod vodstvom plebejske frakcije. V zraku čuti vsak dan hujšo razredno napetost znotraj slovenskega naroda. Njen predčasni izbruh omogoča slabost partizanske akcije, ki še vedno traja, čeprav se je zadeva zadnji čas znatno izboljšala z uspelo eksplozijo v Preserju¹² in z boji večjega stila na Gorenjskem.¹³ So pa tudi jasni objektivni pogoji, ki na buržoazni strani netižno razredni antagonizem. Ruske zmage...¹⁴ »Bela garda« (Natlačen, Kramer, Praprotnik, Vrhunc itd.) je izredno aktivna, med množico pa ji zadeva ne gre, čeprav jo podpira sam škof Gregorij

Rožman z vsem cerkvenim aparatom. Mi jo tolčemo na vsakem koraku. Pred kratkim smo likvidirali njenega vojaškega šefa Janouša Emerja iz Kranja, ki je bil hkrati agent Gestapa.¹⁵ [Dr. Alojzij] Kuhar in [dr. Miha] Krek se iz Londona vse jasneje izjavljata za »belo gardo«. Krek je odgovoril na vesti, ki so mu jih o zmagah OF poslali nekateri katoliki, s tem, da je po radiu napadel slovensko partizanstvo in dejal v očigled ruskih zmag, da bosta o Sloveniji odločala samo Amerika in Anglija.¹⁶ Mi ga sedaj javno, glasno in jasno napadamo kot peto kolono znotraj londonske vlade in ga nazkrinkujemo tudi glede na njegove stare petokolonaške grehe. Mihailovičeva zadeva dviga »jugoslovene« v zrak, nimajo pa za enkrat korajže, da bi vpili. V kalnem je pričela ribariti tudi nekaka »sredina« okrog znane cagovega katoličana z izvestno reputacijo.¹⁷ Ta »sredina« seveda nima množičnega zaledja. Pričela se je ... pogajati z OF in predlagala »aranžman« proti [Natlačenu,¹⁸ ne da bi bila pri tem voljna vstopiti v OF. Mi smo glede na *vsenarodni karakter OF* ta »aranžman« *gladko odbili*.

6. Glede na vse to je naša taktika sedaj v tej novi in po našem tretji periodi OF, ko začenja tudi tista buržoazija, ki je znotraj OF, lomiti že *ponsem* doseženo narodno enotnost, — naslednja: a) slej ko prej gojiti *narodno enotnost in borbo proti okupatorjem*; b) neusmiljeno razkrinkavati stare in nove izdajalce; c) širiti in utrjevati OF v njeno množično globino; d) *nikomur več dajati koncesij, temveč vztrajati* na doseženem; e) popularizirati še bolj ko doslej ZSSR in KP; f) *okrepiti z vsemi sredstvi — in to je najvažnejše — oboroženo akcijo proti okupatorjem — zasedati teritorije*. Izvršni odbor bo izdal »Magno charto slovenskih pravic«,¹⁹ kjer bo odkrito napadel Kreka in j.[ugoslovansko] londonsko vlado ter poudaril: a) o svoji usodi, zunanjih odnosih in notranji ureditvi bo odločal slovenski narod *sam*; b) slov.[enski] narod vztraja slej ko prej na volji bratskega sožitja vseh narodov Jug.[oslavije] itd., poudarja pa neomajno pravico do samoodločbe, všteti pa pravico do odcepiteve; c) naša narodna vojska raste iz slovenskih partizanskih oddelkov in Narodnih zaščit. Vsak poskus organizirati katerokoli drugo vojaško formacijo bo v kali zadušen, ker med drugim pomeni metenje državljanske vojne.

Pismo Vrhovnega štaba Izvršnemu odboru je prišlo ravno v pravem času, ker so se pričeli v OF šopiriti Mihailovičevci in izkoriščati londonsko propagando, pa nismo točno vedeli, kako stvari sedaj so. Po... sklepu Izvršnega odbora je bilo pismo takoj objavljeno v »Poročevalcu« in letaku. Učinkovalo je kot bomba...²⁰

1941. leta

Pismo do kraja pripisal L.²², ker ga P.²¹ ni končal.

Peter²¹

Lojze²²

Opombe uredništva

¹ Poročilo Centralnega komiteja KP Slovenije iz druge polovice decembra 1941. leta Centralnemu komiteju KP Jugoslavije. Pisal ga je Boris Kidrič-Peter. Original v rokopisu hrani Arhiv CK KPJ, fasc. 9-445.

² Provala — vdor policije in drugih oblastvenih organov v podtalno organizacijo ali razkritje podtalne organizacije.

³ »P« = »Slovenski poročevalec« ali kratko »Poročevalec«. V Ljubljani ob tem času ni bilo večjih vdorov v organizacije, pač pa so Italijani aretirali ljudi, če so našli pri njih »Poročevalca«, letake ali drug ilegalni material.

⁴ Narodni davek je predpisal SNOO z odlokom 16. septembra 1941 za kritje izdatkov osvobodilnega gibanja in za socialno pomoč. Davčni obveznik je bil vsak Slovenec z lastnimi dohodki in je bil dolžan plačati mesečno najmanj 1 liro; davek je rasel progresivno do 10 % čistih dohodkov (Slovenski poročevalec, št. 19, dne 1. oktobra 1941).

⁵ Gre za skupino »Stare pravde«, ki jo je vodil ing. Nagode, za »Mlado JNS« (Jugoslovansko nacionalno stranko) in druge nacionalistične skupine, ki so zagovarjale staro jugoslovansko državno ureditev in določbe mirovne pogodbe v Versaillesu. Odtod tudi ime »versajci«.

⁶ Proglas IO OF vsem Slovincem za praznovanje 1. decembra. Razširjen je bil kot letak. Objavil ga je tudi »Slovenski poročevalec«, št. 26, dne 22. novembra 1941. leta.

⁷ Gre za članek pod naslovom »Od kod moralnopolitična enotnost sovjetskih narodov« v isti številki »Slovenskega poročevalca«.

⁸ V rokopisu namesto »onemogočila« stoji »omogočila«. Uredništvo je očitno zmoto popravilo. Tak popravek opravičuje vsa vsebina omenjenega članka v »Slovenskem poročevalcu«, v katerem n. pr. beremo tudi trditev: »za Paveliča in podobno sodrigo ni bilo in ni torišča.«

⁹ Ko so se okoli 19. ure tega dne ulice izpraznile, se je pod balkonom Mayerjeve hiše (današnja veleblagovnica Tromostovje), na strani, ki gleda proti Ljubljani, razpočil pekleni stroj. Ob tej eksploziji so Italijani kot ponoreli začeli divje streljati in pri tem ubili poleg industrijalca Jakoba Jana tudi trgovca Viktorja Medena. Postal je žrtev nesreče; Meden namreč ni bil stavkokaz, hotel je domov, da bi izpolnil ukaz OF o vsenarodni manifestaciji. Meden je bil sicer premožen, vendar se je iz narodne zavesti opredelil za OF in že takrat skrival ilegalce (n. pr. M. Breclja) v svojem stanovanju. Glej ponatis »Slovenskega poročevalca«, Ljubljana 1951, stran 327, opomba št. 257.

¹⁰ Mišljeni so pristaši klero-fašističnega akademskega kluba »Straža« na ljubljanski univerzi, katerega idejni vodja je bil dr. Erlich. Podrobneje in točno o tem glej članek Daretja Jerška o plebiscitnih akcijah v tej številki »Prispevkov«.

¹¹ Nemški gauleiter dr. F. Rainer je ob sprejemu slovenske delegacije v Kranju priznal, da je bilo 1. decembra 1941 justificiranih osem denunciantov. Isto število navaja v spominih J. Bertoncelj. (Glej ponatis »Slovenskega poročevalca«, stran 332, opomba št. 254.)

¹² Glej opombo št. 22 v poročilu Centralnega komiteja KP Slovenije dne 5. decembra 1941, dokument šte. 10, tu.

¹³ Mišljena je splošna vstaja na Gorenjskem, ki se je začela sredi decembra 1941 na temelju zaključkov posvetovanja gorenjskih političnih in vojaških funkcionarjev 5. decembra 1941. Glej dr. M. Mikuž, »Pregled zgodovine NOB«, Ljubljana 1960, str. 257—267.

¹⁴ Pisec je tu nakazal zmago sovjetske armade pri Moskvi, ko je pognala decembra 1941 nemško vojsko v beg.

¹⁵ Glej opombo št. 23 v poročilu Centralnega komiteja KP Slovenije z dne 5. decembra 1941, dokument šte. 10, tu.

¹⁶ Glavne misli iz govora ministra jugoslovanske vlade dr. Mihe Kreka po londonskem radiu 17. decembra 1941, je objavil »Slovenski poročevalec«, št. 31, dne 23. decembra 1941, ki nanje odgovarja in poudarja, da bodo o usodi Slovencev odločali le Sloveni sami.

¹⁷ Pisec misli tu na »sredino« okrog dr. Andreja Gosarja. Podrobnosti o tem glej v poročilu Borisa Kidriča v oktobru 1944 pod naslovom »Kratek obris razvoja Osvobodilne fronte in sedanja politična situacija v Sloveniji«, objavljenem v Pri-

spevkih za zgodovino delavskega gibanja, l. 1960, št. 1, str. 7—48, zlasti strani 22 in 23.

¹⁸ Dr. A. Gosar, ki ga je dr. Kulovec namenil za svojega namestnika, se ni hotel zadovoljiti z »drugim mestom« v klerikalnem vodstvu, ki mu je pripadlo, ker si je dr. Natlačen prilastil prvo mesto. Zato je med tema tekmececa prišlo do nasprotij. Dr. A. Gošar je bil tudi »užaljen«, ko je Rudolf Smersu iz Natlačenove skupine objavil protikomunistični letak s podpisom »Združeni Slovenci«, ki ga je uporabljal dr. A. Gosar.

¹⁹ Takšno »veliko listino slovenskih pravic« sta predstavljali osma in deveta temeljna točka OF, ki ju je Vrhovni plenum OF dodatno sprejel konec leta 1941 k že prej sprejetim sedmim temeljnim točkam. Osmo in deveto točko je objavil Slovenski poročevalec, št. 1 z dne 6. januarja 1942. Vse točke v celoti je objavila »Osvobodilna fronta«, leto II., št. 1, v začetku januarja 1942 kot Izjavo, ki so jo podpisali IO OF, Politični odbor OF in SNOO. Priobčili smo jo tudi v 1. številki Prispelkov za zgodovino delavskega gibanja, l. 1960, stran 30.

²⁰ Izpuščamo nadaljnje besedilo, ker zaradi mnogih nečistljivih besed ni jasno.

²¹ Peter ali P. — Boris Kidrič.

²² L. ali Lojze — Franc Leskošek. Zadnji odstavek, ki se začinja »Pismo Vrhovnega štaba«, je pripisal Franc Leskošek.

Dokument števil. 12

Poročilo Pokrajinskega komiteja SKOJ za Slovenijo konec leta 1941¹

P. br. 2 (SKOJ)

CK SKOJ

Od okupacije slovenskega naroda po nem.[ški], ital.[ijanski] [in] madžar.[ski] soldateski ter po nemškem napadu na SZ [Sovjetsko zvezo] je SKOJ prešel v borbo proti fašizmu in njegovim pomagačem.

SKOJ sam se je med tem časom precej okreplil in omasovil, posebno v Lj.[ubljanski] pokr.[ajini], na Gorenjskem se je v nekaterih okrožjih kljub terorju zelo razširil ter kaže lep napredek. Na Štajer.[skem] in v Prekmurju pa je položaj najtežji, ker je tudi SKOJ izgubil skoro vse aktiviste.

Težišče dela je SKOJ usmeril na: a) org.[anizacijo] ml.[adinske] osv.[obodilne] fr.[onte],² b) partizane in akcije.

Ml.[adinska] os.[vobodilna] fr.[onta] je zajela večino mlad.[ine]. V izvršnem odboru je poleg kom.[unist] še kršč.[anski] soc.[ialist] in nacion.[alist] (sokol).³ Odbori se nahajajo povsod med mlad[ino] (okrožje, rajon, ulica, vas itd.), a mnogo del.[avske] ml.[adine] je po podjetjih in delavnicah org.[anizirane] z ostalimi delavci. V OF je zajeta skoraj vsa športna mlad.[ina] (Ljublj.[anska] Ilirija, Hermes preko 90%), [športni] savezi in podsavezi, nogometna, lahkoatletska, drsalna, smučarska [društva] itd.⁴ Na univerzi so zajete vse struje, ki so z večino članstva pristopile.⁵ Dober položaj je tudi na srednj.[ih] šolah.

Najslabše smo pritegnili kršč.[ansko] ml.[adino] iz bivšega Koroščevega tabora (Slov.[enski] fantje in dekl.[iški] krožki), toda tudi tu se kažejo uspehi.

Izvršni odbor je izdal list »Mlado Slovenijo«.⁶

[Odziv mladine]⁷ v partizane je bil velik in to mnogo neorganiziranih kakor tudi SKOJ-evcev. Iz zavezniških skupin so se tudi regrutirali mladi partizani. Borbenost in morala je dobra, toda pojavljale so se težkoče zaradi [fizične] nevdržljivosti nekaterih mladincev. SKOJ je tudi med partizani vršil svojo vzgojno in organizacijsko delo. Pri akcijah skupno z ostalimi in samostojno so se mladinci izkazali kot zelo borbeni, vztrajni in zanesljivi. Poleg vsakodnevnih akcij z napisi, trganjem tel.[efonskih] žic, so tudi razdirali žel.[ezniško] progo (Lj.[ubljana]—Zalog, Lj.[ubljana]—Rakek), uničevali transformatorje, napadali patrole, fašiste, izdajalce itd.

Raz[nih] manifestacij se je udeležila vsa mladina, n. pr. 29. oktobra in 1. decembra z izobešanjem nar.[odnih] zastav, pisanjem parol, razdeljevanjem letakov itd. Po srednjih šolah so vsi razredi manifestirali z enominutnim molkom (29. X. in 1. XII.) ter prepevanjem slovenskih pesmi, a dneve Prešerna⁸ in Cankarja⁹ so tudi vse šole in univerze proslavile.

Poleg precejšnjega omasovljenja [SKOJ] med mladino, pa nismo SKOJ dvignili na ono višino, na kateri bi moral biti in ki mu pripada.

Konec 1941.

Opombe uredništva

¹ Poročilo Pokrajinskega komiteja SKOJ za Slovenijo konec leta 1941 Centralnemu komiteju SKOJ. Original, s črnilom pisan, hrani arhiv CK KPJ, 439/VI-3-3(41).

² Mladinska Osvobodilna fronta je bila ustanovljena oktobra 1941. leta kot enotna organizacija slovenske mladine za boj proti okupatorju. Izvršni odbor OF je takole razložil njen nastanek: »Vsenarodno osvobodilno gibanje, ki ne bi znalo zajeti mladine, bi ostalo na polovico poti; zaradi tega in glede na dejstvo, da slovenska mladina neugnano vre v OF, se je Izvršni odbor OF slovenskega naroda odločil, da organizira Mladinsko Osvobodilno fronto, ki bo kot samostojno mladinsko gibanje sestavni del celotne OF... V Mladinski OF je treba do kraja skovati slovensko mladinsko enotnost in izločiti vplive skupinskega separatizma. Če so namreč ostanki skupinskega separatizma škodljivi že za celotno OF, bi bili toliko bolj pogubni za M OF.« (»Slovenski poročevalec«, št. 22, dne 24. oktobra 1941.) M OF je konec l. 1942 prerasla v Zvezo slovenske mladine. (Odlok IOOF od 20. januarja 1943 o preosnovanju M OF v ZSM; hrani arhiv IZDG, fasc. XXIV.) Slovenski primer množične mladinske organizacije je vplival tudi na podobne mladinske organizacije v drugih pokrajinah Jugoslavije (Srbija, Črna gora). Dodajamo še, da je spomladi 1942 na prvem slovenskem osvobojenem ozemlju nastala Zveza delovne mladine Slovenije. H koncu tega leta je tudi ta organizacija prešla enotno v Zvezo slovenske mladine (glej podrobneje Priročnik za mlade aktiviste, letnik 1959, štev. 1, 2 in 3, članek Alenke Nedog, Razvoj mladinskega gibanja v Sloveniji med narodnoosvobodilnim bojem).

³ V Izvršnem odboru mladinske OF je zastopala komunistično mladino Lidija Šentjunc, krščanskosocialistično mladino Jožko Zemljak, sokolsko mladino pa Franc Lubej-Drejčec. (Podatki Lidije Šentjunc.)

⁴ Ko so italijanski okupatorji skušali pofašititi slovensko športno življenje in ga vključiti v CONI (Comitato Olimpico Nazionale Italiano), se je ustanovil športni odbor OF, ki je pozval vso športno mladino in organizacije k bojkotu organizacije CONI in vseh okupatorskih športnih prireditev in tekmovanj. Vsa poštena slovenska športna mladina se je vključevala v športne odbore OF na terenu in v njih razvijala isto dejavnost kot vsi člani OF. Športni odbor OF se je posebej obrnil na športno mladino, da se prijavi v partizane (»Mlada Slovenija«, št. 3, december 1941).

⁵ Ustanovni sestanek OF za študente ljubljanske univerze je bil konec maja 1941 na stanovanju medicince Vitka Muska na Friškovcu. Na njem sta »Slovenski klub« (levičarsko akademsko društvo, ki je bilo že pred vojno v rokah članov

KPS) zastopala pravnik Boris Ziherl in geograf Mirko Novak, krščanskosocialistično akademsko društvo »Zarja« pa pravnik Janez Stanovnik in slavist Maks Jeza. Ti so, razen Borisa Ziherla, ki je delal v partijskih organih, tvorili prvi univerzitetni odbor OF, v katerega so kmalu pritegnili še pravnika Borisa Zidariča, zastopnika skupine disidentov »Jugoslavije« (tako imenovano levo krilo v akademskem društvu »Jugoslavija«, ki je leta 1940 iz nje izstopilo), in pravnika Kompareta, zastopnika nacionalističnega akademskega društva »Jugoslavija«. Glej o tem: 1. Miroslav Luštek, Napredna študentska mladina v zadnjih letih pred vojno, Ljubljana v ilegali, I. del, izdaja l. 1959, str. 167; 2. Elaborat o študentskem gibanju v arhivu CK ZKS in 3. Izjavo Borisa Zidariča, v arhivu CK ZKS.

⁶ »Mlada Slovenija« je začela izhajati novembra 1941 kot glasilo Mladinske OF. Prve številke je uredila Lidija Šentjurs, leta 1942 pa je bil nekaj časa urednik Dušan Drolc. Izhajala je do oktobra 1942, potem pa je njeno delo nadaljevala »Mladina« (št. 1 — januar 1943) kot glasilo Zveze slovenske mladine.

⁷ V originalu sta besedi »poziv mladini«, ki ne odgovarjata nadaljnjemu besedilu, zato smo ju nadomestili z besedami »odziv mladine«.

⁸ 3. december, rojstni dan Franceta Prešerna, je proslavila srednješolska mladina na ta način, da so dijaki prinesli v šole Prešernove slike in jih okrasili s slovenskimi trobojnicami in rdečimi nageljni. Ponekod so imeli tudi interne proslave. Ob tej priložnosti je na 2. državni ženski gimnaziji v Ljubljani italijanska profesorica v nekem razredu strgala Prešernovo sliko in zmerjala dijakinje z izdajalkami (»Mlada Slovenija«, št. 3, december 1941; arhiv 2. drž. ženske gimnazije, hrani arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja).

⁹ O proslavi obletnice Cankarjeve smrti je »Mlada Slovenija«, št. 4 in 5, januarja 1942, poročala: »Cankarjeve proslave so dne 11. decembra po vseh srednjih šolah pomenile tiho prisego slovenske mladine Cankarjevemu nacionalnemu, socialnemu in kulturnemu programu; ljubezen, ki je našla izraza v deklamacijah in cvetju, pa jamči, da bo ta program izvojevan.«

Dokument št. 13

Pismo Centralnega komiteja KP Jugoslavije dne 1. januarja 1942 Centralnemu komiteju KP Slovenije o rezultatih druge sovražne ofenzive in o pogojih hitrejšega razvoja osvobodilne borbe v Sloveniji¹

1. I. 1942

Centralnemu komiteju Komunistične partije Slovenije

Dragi sodrug!

Ker smo bili zaradi dogodkov, o katerih bomo kasneje govorili, več kot mesec brez zveze z našim tehničnim punktom, smo šele te dni sprejeli vaša pisma in materiale od novembra meseca dalje. Zato vam tudi z zakasnitvijo odgovarjamo. Ne moremo vam točno javiti, katera vaša pisma smo sprejeli, ker vi, žal, nimate mavade datirati svojih pisem. V bodoče vas vsekakor prosimo, da to storite, ne samo zaradi administrativne evidence, marveč zaradi tega, da vsaj vemo, kdaj so se pripetili dogodki, o katerih nam sporočate.

1. Razlog prekinitve zveze z vami je bila nemška ofenziva na osvobojeno področje Srbije, o kateri ste brez dvoma slišali.² Ker je ta ofenziva

važna in poučna tudi za vas, vam najprej sporočamo nekoliko podrobnosti o njej. Napad Draže Mihailovića na partizane (boji so se vršili od 1. novembra pa nekako do 25., ko je Draža kapituliral) je omogočil Nemcem, da so pripravili široko ofenzivo proti partizanom. Najprej so s pomočjo svojih agentov uspeli podtakniti peklenški stroj v našo tovarno orožja ter municije v Užicu, pri čemer je bilo ubitih preko 100 delavcev ter žena in otrok (mi sami smo komaj ušli). Niso sicer uspeli uničiti tovarne, toda eksplozija je zadržala produkcijo ravno toliko, kolikor je Nemcem bilo potrebno. Nemci so napadli v petih kolonah z raznih strani in sicer s 4 divizijami ter z nedičevci. Partizani so dali silovit odpor in so Nemci imeli ogromne izgube v ljudeh in materialu. Toda veliki premoči Nemcev se partizani, ki so bili strahovito izmučeni od enomesečnih stalnih bojov z bandami Draže Mihailovića, niso mogli upirati. Nemci so nastopali z množico tankov, podprtih z eskadriljami avionov, ki so brez prestanka bombardirali in mitraljirali naše položaje. Zato smo evakuirali Užice, Čačak, Ljubovijo, Čajetino in še nekatera druga manjša mesta. Izguba tega ozemlja niti v vojaškem niti v političnem pogledu ne predstavlja neke posebne izgube za nas, razen kolikor smo izgubili v materialnem pogledu. Naše trupe so ostale nedotaknjene, skoraj brez vsakršnih izgub, le da so odstopile od glavnih prometnih potov, se tam reorganizirale ter pripravile za nove borbe. Tudi Vrhovni štab se je — navzlic temu, da je bil stalno v prvih bojnih linijah — umaknil brez izgub, četudi Nedić in Nemci izmišljajo vse mogoče laži v tem pogledu. Ta nemška ofenziva je ponovno dokazala, da je glavno v partizanskem načinu bojevanja: čuvati v prvi vrsti svojo živo silo, a ne ozemlje, ter kar je največ mogoče uničevati sovražnikovo živo silo. Zahvaljujoč taki politiki, so se srbski partizani nahajali v obrambi in umiku vsega skupaj dobre tri tedne, potem pa so znova prešli v napad. Med tem časom je Nedić mobiliziral — na silo, seveda — množice srbskih kmetov s prejšnjega osvobojenega ozemlja. Ko so partizani pričeli napadati nedičevce, so ti pričeli prestopati množično na stran partizanov — brez dvoma v prvi vrsti zaradi uspehov Rdeče Armade na vzhodni fronti ter prejšnjega dela naše Partije na osvobojenem terenu — ter so potisnili ostanek nedičevcev, četnikov vseh barv ter Nemcev v Užice in Čačak, ki sta ponovno obkoljena in ponovno pred padcem. V teh bojih so naši prizadejali sovražniku velike izgube in zaplenili mnogo orožja, med drugim tudi topove. Pri Leskovcu se je prav tako priključil del bolgarske vojske³ partizanom in sedaj se vodijo skupne borbe proti Nemcem. Položaj se je torej v Srbiji bistveno popravil in samo dokazuje, da partizanskega gibanja nikakšna sila ne more uničiti. V enem pogledu pa je nemška ofenziva še celo koristila: danes v Srbiji ni razen partizanov nobene druge oborožene formacije, ki bi jo podpiral srbski narod. Draža Mihailović, ki je pasivno gledal herojsko borbo partizanov proti ogromni nemški premoči, je pobegnil v neke bosanske hribe, skupaj z 200 ljudmi, kar mu je ostalo potem, ko so ga naše enote razbile. Poslej partizanski oddelki v Srbiji ne bodo dovolili, da bi se oblikovale kakršnekoli druge oborožene skupine. To je najboljša garancija, da se onemogočijo naklepi velesrbskih reakcionarjev. — Velike uspehe doživljajo naši partizani tudi v ostalih pokrajinah. V Sandžaku so naše trupe očistile Novo Varoš ter ves teren razen Plevlja, Prijepolja, Priboja in še nekaterih drugih mest, kjer so izolirane italijanske garnizije. Črnogorske

partizanske enote so napadle Plevlje, ki ga sicer niso uspele zasesti, pač pa so prizadevale Italijanom strahovite izgube v ljudeh in materialu. Pri Rudu, na meji Bosne in Sandžaka, so oddelki I. proletarske narodnoosvobodilne udarne brigade razbili zedinjene Italijane in četnike, pri čemer je bilo ujetih okoli 120 Italijanov, a ubitih preko 30. Zaplenili so okrog 5 metalcev mim in mnogo mitraljezov ter puškomitraljezov. V sestavu I. proletarske brigade je tudi slovenska četa, ki je pri Rudu osvojila od Italijanov en mitraljez. — V Črni gori so se ponovno razvili ostri boji z Italijani, ki izgublajo na stotine svojih vojakov. Razen glavnih mest z neposredno okolico je vsa Črna gora trdno v partizanskih rokah. Tudi na Hrvaškem se je stanje bistveno popravilo. Dotok v partizane je mnogo večji, kakor pa možnosti [njihovega] oboroževanja. Jasno je, da bodo zmage Rdeče armade ta proces še znatno pospešile. Vse to nam bo omogočilo, da v kratkem času ustvarimo nepremagljivo vojsko, ki bo kos vsem kasnejšim poskusom raznih reakcionarnih elementov.

2. Sedaj smo vzpostavili kontakt z našim tehničnim punktom in je s tem torej tudi vzpostavljena zveza z vami. Pošiljajte svoja — partijska in vojna — poročila čim pogosteje. Sodrugi v Zgr. se pritožujejo, da ne pošiljate redno in da mnogi kurirji potujejo brez vaših poročil, četudi bi jih lahko poslali. V bodoče ne delajte več tako, kajti sami veste, kako je danes potreben najtesnejši kontakt.

3. Osupnile so nas vaše vesti o provalah v Ljubljani in na Štajerskem. Zajele so naše najboljše kadre, najdragocenejši naš aktiv. Smatramo, da kljub strahovitemu terorju in izredno težkim razmeram v Sloveniji te ogromne žrtve niso bile nujne. Prepozno ste se lotili potrebnih ukrepov za zaščito naših kadrov. Primer z G.,⁴ Pol.,⁵ Mic.,⁶ Pep.⁷ dokazuje, da ste se celo vi sami lahko miselno obnašali v razmerah, ko je bila potrebna največja previdnost (zopet kopičenje v stanovanjih). Ukrenite vse, da se ne samo omeji vdor, marveč tudi, da se kaj podobnega v bodoče ne bo ponovilo. Mi smo vam že v enem svojih prejšnjih pisem svetovali, da kompromitirane kadre zaščitite na ta način, da jih pošljete na teren, ki ga čuvajo partizani (četudi v gibanju). Zmanjšajte, dalje, kurirski aparat, javke, naslove itd. Omejite se na najnujnejše. V tem pogledu ste se popolnoma oprijeli nekdanjih oblik konspiracije, ki so se že zdavnaj pokazale kot slabe. Uvedite najstrožjo preiskavo o krivcih teh vdorov in postopajte nasproti njim najstrožje.

Glede sodrugov Pol., Gaš., Len.,⁸ Pep., Mic., kakor tudi Muhe storite vse, da jih na vsak način rešite, ako so še živi. Razvijte največjo množično kampanjo. Opozarjamo vas, da Italijani radi zamenjujejo. Kolikor ne morete uspeti z direktno akcijo, poskušajte na ta način, da ujamete nekaj njihovih važnih oficirjev, funkcionarjev itd. in predlagajte zamenjavo.

4. Pomoči s kadri vam mi sedaj ne moremo nuditi nikake. Pič.¹⁰ je komandir slov.[enske] čete,¹¹ ki pa ob nemški ofenzivi še ni bila sestavljena, tako da je vsega okoli 20 ljudi in za sedaj ni sposobna, da se pretolče v Slov.[enijo]. Fr.¹² je ob nemški ofenzivi ostal nekje okoli Čačka in sedaj nimamo nikakih poročil o njem. Gustl¹³ je pri nas in vam ga bomo poslali, ko bodo dovoljevale razmere.

5. Delajte z vsemi silami, da premagate težave. Danes je važnejše kakor kdaj koli, da je naša Partija čvrsta, politično in organizacijsko. Ne

poročate nam ničesar podrobnega, kakšen je položaj na Primorskem. Poveselite vso pozornost izgradnji partijske organizacije na tem sektorju, kajti vaše delo bo v marsičem tudi v korist KP Italije, kar je izredno važno za bodoči razvoj dogodkov na tem področju. Poskusite prodreti tudi na Koroško in pomagajte KP Avstrije, kolikor sploh dela na tem terenu. — Razvijajte samoiniciativnost OK [Okrožnih komitejev], kajti prenatrpan aparat za zveze se je prav pri vas pokazal kot najboljši kanal za globoke vdore. To seveda ne pomeni, da je treba oslabiti vaše zveze z OK, toda ta zveza naj bode manj v javkah in naslovih (o tem smo tolikokrat govorili!), a več v osebnih stikih, z inštruktorji s terena itd. CK naj bo majhen, dovolj so 3 člani. Vi se vsekakor v najkrajšem času reorganizirajte in pripravite za bodoče naloge, ki bodo vse težje. — V mnogo večji meri kakor doslej popularizirajte herojsko borbo (KP Slovenije. Postavljajte jo kot vzor resnične borbe za svobodo slovenskega naroda. Dvigajte ugled vsakega posameznega člana Partije kot vodnika osvobodilne borbe na svojem področju. Popularizirajte dragocene žrtve, ki jih je dala Partija v osvobodilni borbi. Naj bodo te žrtve najboljši agitatorji za stvar, ki se zanjo bojuje naša Partija. — Popularizirajte tudi vodje partizanskih oddelkov, ki so se pokazali kot dobri. Sporočite nam nekaj najbolj junaških imen, da jih sporočimo v M.[oskvo] z namenom mednarodne popularizacije.

6. Razveselila so nas poročila o znatnih uspehih partizanskega gibanja v Sloveniji. To je dokaz, da obstajajo v Sloveniji tudi vsi subjektivni pogoji za razmah partizanskega gibanja vse do široke vseljudske vstaje. Ti uspehi so tudi dokaz, da vaši argumenti o snegu niso tako pomembni, kakor mislite. Snega imamo tudi mi, toda menimo, da koristi nam in ne sovražniku, ki zaradi njega ne more uporabljati motorizacije in aviacije. Smatramo, da bi razvoj partizanstva bil hitrejši, če bi poslali na to področje močnejše partijske kadre (in jih s tem hkrati rešili pred uničenjem); če bi odločneje mobilizirali delavce iz tovarn, a na samem terenu kmete, zlasti siromašne; če bi, dalje, odločneje delali na organizaciji Narodne zaščite, ki bi, prvič, zelo pomagala partizanom v njihovih bojih, in drugič, držala bi zaledje ter bila neizčrpen rezervoar ljudskih moči za partizanske oddelke; če bi končno okrepili politično delo v samih partizanskih oddelkih. Da imate težave v komandnem sestavu, vam verjamemo, kajti iste težave imamo tudi mi. Mi smo se vam sedaj nekoliko približali. V kolikor nam boste pošiljali podrobnejša poročila, boste lahko hitro dobivali od našega Vrhovnega štaba konkretno pomoč z nasveti in detajlnimi operativnimi načrti. V zvezi z vse večjim razmahom partizanskega gibanja na Hrvaškem bodo vaši oddelki v najkrajšem času itak direktno povezani — preko Gorskega kotara in Like — z nami in bo potem direktno vodstvo VŠ [Vrhovnega štaba] ne samo mogoče, marveč tudi nujno, da se akcije vskladajo. Potrudite se tudi sami, da se preko BK¹⁴ povežete s partizani na Hrvaškem in tako vzpostavite direkten kontakt.

Poročajte nam v vaših poročilih podrobneje o številčnem stanju in gibanju partizanskih oddelkov, o stanju oborožitve, o zdravstvenem stanju, o žrtvah itd. Poročate nam o prestopu 120 Nemcev na vašo stran. Ker je to prvi slučaj v naši borbi, nam pišite podrobneje o tem.¹⁵ Okrepite politično delo med italijanskimi in nemškimi vojaki. Obračunavajte ostrejšje s petokolonaši.

Mislimo, da niste znali dovolj izkoristiti izseljevanja in mobilizacije za vzhodno fronto, da bi povečali partizanske oddelke. Kljub pomembnim uspehom, ki ste jih imeli v borbi proti okupatorjem, so vendarle vaši oddelki še vedno premalo številni, da bi mogli uspešno izvršiti naloge, ki ste jih dobili od Vrhovnega štaba, naloge, ki bi edine dale partizanom v Sloveniji čvrsta oporišča: čiščenje terena, potiskanje okupatorjev k osnovnim prometnim žilam ter njegovo razbijanje ob teh žilah. Dejansko se partizansko gibanje — razen deloma na Gorenjskem — še vedno nahaja v prvotni fazi. Toda vi morate iti dalje, drugače boste izčrpali sile, s katerimi razpolagate. Prav zaradi maloštevilnosti trpe slovenski partizani od zimskih pogojev in izčrpanosti. Imejte torej v prvi vrsti pred očmi: mobilizirajte nove moči, vodite bitke za orožje in municijo, da boste te nove moči lahko oborožili.

7. Predno preidemo na politična vprašanja, ki jih postavljate v vaših poročilih (prejeli smo tudi 1. in 2.), najprej nekaj kratkih pripomb vohbe na razvoj mednarodnih političnih odnosov. Zmage Rdeče armade so dokončno jasno pokazale, da je, prvič, Hitlerjev polom neizogiben in blizek in drugič, da bo Rdeča armada, najmočnejša armada sveta, jutri dominirala v Evropi. To dejstvo ni le povzročilo važno preusmeritev množic (n. pr. prestopanje nedičevcev v Srbiji na stran partizanov), marveč tudi prevrat v reakcionarnih vrhovih — tako v svetu sploh, kakor tudi pri nas. Če so ti reakcionarni vrhovi prej hoteli ZSSR samo izkoristiti v borbi proti Nemčiji, je sedaj na prvo mesto stopil strah pred Rdečo armado. In jasno je, da ta reakcija pričenja vse ostrejšo reagirati. Dokazuje za te procese opazujemo tako v mednarodnih političnih odnosih (akcije Londona preko emigrantskih vlad), kakor tudi na našem terenu. Reakcionarne sile so se pričele zbirati in združevati. Razume se, da se to ne dogaja odkrito, temveč zamaskirano, skrito pred narodom. Srbija — ki v tem pogledu vedno prednjači pred drugimi pokrajinami Jugoslavije — tudi tokrat najjasneje kaže te procese. Napad Draže Mihailovića je bil n. pr. uvod v nemško ofenzivo proti partizanom. Takoj po tej ofenzivi so neki Dražini ljudje odšli v Beograd in k Italijanom in zdaj dobivajo orožje za svoje bande v Bosni, kjer — kakor preje v Srbiji — prav sedaj pripravljajo napad na partizane. Bosanski četniki pod komando Draže Mihailovića odkrito izjavljajo in agitirajo za prihod Nedića v Bosno, češ da je Nedić »dobar Srbin«, le da se z drugimi sredstvi »bori« za »srbstvo«. Nedić — četniki — Draža Mihailović — londonska vlada — to je nepretrgana veriga velesrbske hegemonistične reakcije, ki se z vsemi sredstvi pripravlja, da uniči našo Partijo in osvobodilno borbo ljudstva sploh ter da vzpostavi velesrbsko hegemonijo v najbolj teroristični obliki. Pričeli so se tudi posluževati istih sredstev kakor okupatorji. V Bosni je njihovo geslo: glavni sovražnik so »Turki« (t. j. muslimani) in Hrvati, a z Italijani in Nemci je treba sodelovati. Tako tudi delajo. Pri Rudu so nas napadli četniki skupaj z Italijani, ki so jih oborožili. Reakcija je torej tu jasno pokazala, kaj hoče: uničiti partizane, uničiti Partijo in za to ceno je pripravljena sodelovati z okupatorji in Nedićem, četudi se priznava k »londonski frakciji«. Vaša obvestila jasno govore o tem, da se isti procesi razvijajo tudi v Sloveniji. Očitno je, da se nahajamo na važnem političnem razpotju in da je treba napraviti neke spremembe

tudi v naši taktiki, da bi razbili najnovejše manevre protiljudskih elementov, ki se zbirajo:

a) potrebno je politično in organizacijsko okrepiti Partijo, močnejše pokazati njeno vodilno vlogo v osvobodilni borbi in v borbi delovnega ljudstva za lepšo bodočnost;

b) potrebno je dalje razvijati Osvobodilno fronto, toda znotraj te fronte je treba učvrstiti jedro delavcev in siromašnih kmetov. To naj se odraža zlasti na ta način, da organizacijske postojanke OF drže v rokah v prvi vrsti delavsko-kmečki elementi;

c) potrebno je voditi diferenciacijo na vasi, ki se vedno bolj zaostruje. Partija naj bo na čelu vsakodnevnih ekonomskih bojov, ki bodo postali vse pogostejši, kolikor bolj bo slabel Hitlerjev in Mussolinijev režim. Partija naj se manifestira ne samo kot vodnik osvobodilnega boja slovenskega naroda, marveč tudi kot vodnik delovnih mas v njihovih bojih za boljši kos kruha;

d) potrebno je močnejše popularizirati stališče Partije glede pravice slovenskega naroda do samoodločbe, v številni odcepitve, glede popolnega naslanjanja slovenskega naroda na ZSSR, popularizirati ZSSR samo, uspehe socializma, sovjetsko demokracijo itd.

e) treba je ostreje nastopiti proti velesrbskim elementom, ki ponovno postajajo najreakcionarnejša in najnevarnejša klika, kakor tudi proti londonskim klerikalcem, ki so zopet njihovi agenti in pripravljajo ponovitev 1918. Pravilno ste storili, ko ste odkrito napadli Kreka¹⁶ in njegovo londonsko družino. Tudi v kritiki londonske [jugoslovanske] vlade nastopajte odločnejše, kajti londonska vlada doslej ni dala niti ene izjave, v kateri bi zagotavljala slovenskemu narodu pravico do samoodločbe;

f) utrditi je treba vodilno vlogo Partije v partizanskih oddelkih.

Potrebno je zategadelj:

a) posvetiti največjo pozornost izgraditvi partijske organizacije v slehernem partizanskem oddelku, četiri in vodu;

b) mobilizirati čimveč delavcev;

c) politični komisarji naj bodo izključno partijski;

d) izgradite čvrsto naše proletarske bataljone,¹⁷ ki bodo sedaj elitne enote v osvobodilni borbi, kasneje pa garancija za to, da reakcija ne bo mogla izvršiti svojih namenov. Mi smo z istim ciljem ustanovili I. proletarsko narodnoosvobodilno udarno brigado, ki je sedaj v Bosni in že slavno izvaja svojo nalogo. Pripominjamo, da je zastava proletarske brigade rdeča, s peterokrako zvezdo ter srpom in kladivom v njej. V brigadi so najboljši borci, ki so se izkazali v dosedanjih bojih. V njenem sestavu je tudi slovenska četa. Mi računamo s tem, da boste tudi vi kmalu v stanju, vključiti v proletarsko brigado enega ali dva svojih delavskih bataljonov, ki bi bila na klic Partije pripravljena boriti se na katerem koli terenu. Poudarjamo, da organizacija takih enot ne pomeni spremembe obče politične linije partizanskega gibanja, marveč se z njimi ustvarjajo samo posamezne gibljive udarne grupe. Za njihovo izgraditev je treba predhodno dovoljenje CK. V kolikor bi Partija v Sloveniji organizirala tak delavski bataljon kot svojo udarno enoto (in s svojimi emblemi), bi to samo dvignilo ugled Partije v splošnem osvobodilnem boju.

8. Brez dvoma torej vstopamo v novo etapo naše borbe. Toda to novo etapo ni treba razumeti kot oster prelom v naši dosedanji politiki. Nasprotno, treba je okrepiti borbo za enotnost slovenskih ljudskih množic v osvobodilni borbi proti okupatorjem, okrepiti OF kot bojevni organ slovenske osvobodilne borbe, toda treba je imeti jasno pred očmi izdajalsko vlogo reakcionarne buržoazije, ki vedno bolj nestrno zbira svoje moči proti naši Partiji. Če bi ne imeli pred očmi te perspektive, bi nujno zdrknili na rep malomeščanskih elementov v OF. Smatramo, da se nekateri znaki te nevarnosti že pojavljajo pri vas samih:

a) Napačna je politična linija resolucije OF, ki jo objavlja druga številka lista OF. Nemogoče je, da bi se naša Partija odrekla dejstvu, da je za naslonitev slovenskega naroda na ZSSR. Nasprotno, jasno je treba poudariti — kakor smo prej vedno poudarjali (in kar je poudarila tudi prva številka OF), — da je ZSSR edina rešitev za slov.[enski] narod. To je tudi v prvi platformi OF. Omenjena resolucija je precejšen korak nazaj, popušča reakcionarnim londonskim elementom, caplja za malomeščanskimi elementi.

b) Tudi prvodecembrska proslava je dokaz istega dejstva. Ne smatramo sicer, da je sama prvodecembrska akcija negativna ali napačna, toda že samo dejstvo, da ste bili prisiljeni nanjo, je dokaz, da v predhodnih političnih borbah niste uspeli razbiti vpliva velesrbskih elementov, ampak ste jim popuščali.

c) Premalo popularizirate Partijo. Delavnost Partije se nekako povsem zenačuje z delavnostjo OF. Zanimarjate druga področja partijskega dela, zlasti partijske agitacije in propagande. Izdajate list OF — kar je povsem pravilno — a ne izhaja partijsko glasilo, ki je nujno potrebno prav v teh časih. V listu OF se nekako sramežljivo izogibate kjerkoli omeniti KP Slovenije kot tisto Partijo, ki je bila ustvarjalec OF in ki prenaša levji delež v sedanji borbi.

d) Prav tako ste se nekako nevtralizirali v odnosu do ZSSR. Ne popularizirate [jo], izenačujete kot zaveznico z Anglijo itd. To mi bila niti v začetku naša linija, kaj šele danes.

Ti znaki so nevarni. Treba je te napake hitro popraviti, če nočete, da vam londonska velesrbsko-klerikalna klika ne iztrga vodstvo iz rok. Ne boste obranili enotnosti, če boste popuščali reakcionarnim elementom, marveč z najodločnejšo borbo proti njim; z njihovo izolacijo od ljudskih množic. Danes je glavno: delati med množicami, ki so se zbrale v OF, čuvati enotnost spodaj, razkrinkujoč razne protiljudske elemente, četudi se nahajajo v OF. A vi, nasprotno, s popuščanjem čuvate formalno enotnost v vrhovih OF, izgubljate pa mase.

9. Prejeli smo tudi poročilo PK SKOJ za Slovenijo. Vsekakor ste v tem pogledu dosegli pomembne uspehe. Toda vtis imamo, da se oni [mladinci] predvsem omejujejo na Ljubljano in deloma na »Ljubljansko pokrajino«. V tem smislu [dosežkov] je treba razviti delo v ostalem delu Slovenije.

10. Okrepite delo med ženskami. V tem pogledu bi bilo najbolje, da organizirate posebne ženske sekcije v okviru OF, ki bi poleg splošnih agit.[acijsko]-prop.[agandnih] in organiz.[acijskih] nalog med ženami lahko vršile tudi važno službo pri organiziranju pomoči partizanom.

11. Vašega »zraka«¹⁸ mislo slišali do 22. novembra. Kasneje ga tudi nismo poslušali, ker smo bili ves čas na potu in bomo najbrže še par dni. Sporočite nam, kakšni so rezultati vaših poskusov in kakšna je moč vašega aparata. Kasneje vam bomo sporočili podatke za prihodnjo zvezo.

[E. Kardelj]

Opombe uredništva

¹ Kopijo tega pisma, sestavljenega v slovenščini, brez podpisa, napisanega s strojem, hrani arhiv CK SKJ, Beograd, reg. štev. 135. Priobčil ga je v srbohrvatskem prevodu Zbornik dokumentov NOR, Beograd 1954, tom II, knjiga 2, dok. br. 83, str. 149—158. Pismo je pisal Edvard Kardelj. To nam je maja letos sporočil avtor.

² Gre za prvo sovražno ofenzivo, ki je v dveh fazah trajala od 15. septembra do 29. novembra 1941. Proti 27 partizanskim enotam, okoli 25.000 partizanov, so nastopile naslednje sovražne sile:

- nemška okupacijska vojska v Srbiji (704., 714. in 717. pehotna divizija skupno s policijskimi in pomožnimi enotami);
- oddelki 718. nemške okupacijske divizije s Hravskega;
- dopolnjeni 125. nemški polk, ki je sredi septembra 1941 prispel iz Grčije;
- 342. nemška pehotna divizija, ki je v drugi polovici septembra 1941 prispela iz Francije;
- 113. nemška pehotna divizija, ki je 17. novembra 1941 prišla z vzhodnega bojišča;

— osem Nedićevih odredov, ki so šteli skupaj 15.000 mož;

— okoli 3.500 četnikov Pećanca;

— okoli 2.500 Ljotićevih prostovoljcev;

— vsi četniki Draže Mihailovića, okoli 2.500 mož;

— dvanajst ustaško-domobrskih bataljonov, ki so jih izkoristili delno za boje v Mačvi, delno pa za blokado levega brega Drine.

³ Poročilo iz Beograda ni bilo natančno. K partizanom so se prostovoljno prijavili samo trije bolgarski vojaki. Več o tem piše opomba 5 k dokumentu 75 Zbornika dokumenata NOR, Beograd 1954, tom II, knjiga 2, str. 134.

⁴ Tone Tomšič-Gašper.

⁵ Miha Marinko-Polde.

⁶ Mića Šlander.

⁷ Pepca Kardelj.

⁸ Vida Tomšič-Lenka.

⁹ Oskar Kovačič.

¹⁰ Albin Pibernik.

¹¹ Več o slovenski četi prinaša Zbornik dokumenata NOR, tom II, knjiga 1, dok. br. 55, primedba 2.

¹² Franc Salamon, član CK KP Slovenije. Nemci so ga kmalu po okupaciji aretirali v Trbovljah in izselili v Srbijo, kjer se je pridružil partizanski vojski. Ob umiku le-te iz Užic je ostal na terenu, da bi nadaljeval podtalno delo. Nemci so ga odkrili in aretirali. Po izpovedi bivšega visokega policijskega uradnika Nedićevega režima, ki so ga aretirali po osvoboditvi, je Salamon v zaporu klonil in obljubil, da bo izdajal. O tem, kakšna je bila njegova nadaljnja usoda, kakšna smrt in kje ga je doletela, doslej nimamo podatkov.

¹³ Ivan Maček-Gustl. V Slovenijo je odšel sredi januarja 1942, skupno z Edvardom Kardeljem.

¹⁴ Bela krajina.

¹⁵ Vest o prestopu Nemcev k partizanom ni bila resnična.

¹⁶ Dr. Miha Krek, eden predvojnih voditeljev SLS.

¹⁷ Po prvotnem načrtu Vrhovnega štaba bi bilo treba v Sloveniji ustanoviti en ali dva bataljona kot sestavna dela Prve proletarske narodnoosvobodilne udarne brigade. Pozneje je ta načrt odpadel.

¹⁸ Radijska postaja CK KPS (glej opombo 33 pri dokumentu 10, tu).

O nekaterih značilnostih osvobodilnega boja v Sloveniji leta 1941, o nastanku in vlogi Narodne zaščite

1. Nekaj pripomb na prikazovanje slovenske oborožene akcije proti okupatorju leta 1941 v jugoslovanskem zgodovinoписju

Že sama originalna združitev osvobodilnega boja z bojem proti prežvelemu kapitalističnemu redu ter z bojem za novo ljudsko oblast je ljudski revoluciji v Jugoslaviji, katere sestavni del je bilo tudi osvobodilno gibanje v Sloveniji, dala takšno pestrost in bogastvo oblik revolucionarnega boja množic, da so jugoslovanski narodi s svojim delavskim razredom na čelu prispevali znaten delež v zakladnico izkušenj mednarodnega revolucionarnega boja.

Heterogenost nacionalne, gospodarske in socialnopolitične strukture Jugoslavije je omogočila še večjo pestrost v poteku razvoja naše revolucije. Ta okoliščina pa se danes v sodobnem jugoslovanskem zgodovinoписju premalo upošteva. Kljub poudarku na novih oblikah in poteh naše revolucije se rado zapade v šabloniziranje, zlasti ob prikazovanju poteka naše revolucije v jugoslovanskem merilu, pri ocenjevanju razvoja revolucije na področjih nekaterih današnjih republik ali pokrajin. To velja zlasti za Slovenijo.

Največkrat se pri tem podcenjuje vloga Osvobodilne fronte v Sloveniji, pa tudi vse druge oblike oboroženega boja, razen partizanstva in splošne ljudske vstaje. Prav tako se me osvetljuje v pravi luči veličastni boj okupirane Ljubljane v letu 1941, ko se je razvila v središče in vodstvo oborožene akcije proti okupatorju. Kadar omenjajo Ljubljano, navadno naštevajo le nekaj uspešnih atentatov VOS in kakšno sabotažno akcijo. Povedo še, da sta Glavni štab slovenskih partizanskih čet in Centralni komite Komunistične partije Slovenije imela leta 1941 svoj sedež v Ljubljani, da je imel Centralni komite Komunistične partije Slovenije dobre ilegalne tiskarne, in z vlogo Ljubljane v oboroženem uporu leta 1941 je opravljeno.¹

¹ Oslobodilački rat, Vojno-istoriski institut JNA, Beograd 1957/58. Jovan Marjanović i Pero Morača, Naš oslobodilački rat i narodna revolucija 1941—1945, Prosveta, Beograd 1958. Priručnik za istoriju Saveza komunista Jugoslavije, Rad, Beograd 1958. Čubelić-Milostić, Pregled historije narodno-oslobodilačkog rata i revolucije naroda Jugoslavije, Matica Hrvatska, Zagreb 1959. Franta Kómel, Narodnoosvobodilna borba v Sloveniji, Obzorja, Maribor 1960.

Naj mimogrede navedem nekaj konkretnih primerov. V »Priručniku za zgodovino Zveze komunistov Jugoslavije«² ocenjuje Savka Djaković Osvobodilno fronto v Sloveniji tako:

»V začetku je imela Osvobodilna fronta elemente koalicije, a ob vedno močnejšem razvoju narodnoosvobodilnega boja je postala vseljudoško gibanje.«

Po tej oceni je narodnoosvobodilni boj nekaj zase, Osvobodilna fronta pa nekaj drugega, nekak dodatek k narodnoosvobodilnemu gibanju v Sloveniji. Kot takšen dodatek jo prikazujejo tudi avtorji knjige »Osvobodilna vojnica«, ki jo je izdal Vojnozgodovinski inštitut v Beogradu, vsaj kolikor gre za dobo do septembra 1941,³ a do konca leta 1941 povišujejo Osvobodilno fronto kot nosilko »propagandne aktivnosti« v narodnoosvobodilnem boju slovenskega naroda.⁴

V svojem že večkrat ponatisnjenem delu »Pregled zgodovine narodnoosvobodilne vojne in revolucije narodov Jugoslavije« avtorja Čubelić in Milostić govorita o Osvobodilni fronti v Sloveniji v letu 1941 dobesedno samo tole:

»Z ustanovitvijo OF Slovenije je bila razbita pri ljudskih množicah utvara, da bosta kraljevska emigracija in njena vlada prinesli svobodo. Ona (OF, op. D. B.) je istočasno pokazala, da je stališče izdajalske buržoazije domá, stališče čakanja, nemogoče za slovenski narod.«⁵

To je vse, kar je povedano o Osvobodilni fronti Slovenije v letu 1941 v tej knjigi.

Celo priznana avtorja zgodovine NOB, kot sta Jovan Marjanović in Pero Morača, ne razumeta resnične vloge in pomena Osvobodilne fronte in drugih značilnih oblik narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji, zlasti v letu 1941.⁶

Največjo napako pa dopušča velika večina jugoslovanskih avtorjev⁷ pri prikazovanju narodnoosvobodilnega boja, ko zgrešeno ocenjujejo politično situacijo v Sloveniji leta 1941. Lahko bi rekli, da tudi tu šablonezirajo in da jih ravno ta zgrešena zgodovinarska ocena zaplete in sili v nadaljnje šablone.

Največkrat izhajajo ti avtorji iz predpostavke, da so bile objektivne okoliščine za splošno ljudsko vstajo v letu 1941 v Sloveniji ugodne in analogne okoliščinam v nekaterih drugih področjih države, kjer je dejansko prišlo do velikih spontanih množičnih ljudskih vstaj. Seveda iz te osnovne predpostavke sledi logično sklepanje, da teh ugodnih okoliščin vodstvo osvobodilnega gibanja v Sloveniji ni izkoristilo. Zaradi tega govore o počasnem razvoju, o zakasnitvi razvoja naše oborožene akcije v Sloveniji.⁸ Ob vseh teh napačnih zaključkih pride do tega, da osvobodilni boj v Sloveniji v prvem letu obstoja nujno podcenjujejo.

² Priručnik za istoriju Saveza komunista Jugoslavije, Rad, Beograd 1958, str. 183.

³ Osvobodilački rat, Vojno-istoriski institut JNA, Beograd 1957/58, str. 102—106.

⁴ Prav tam, str. 160—162 in 256—257.

⁵ Čubelić-Milostić, Pregled historije narodno-oslobodilačkog rata i revolucije naroda Jugoslavije, Matica Hrvatska, Zagreb 1959, str. 3 in 88.

⁶ Jovan Marjanović i Pero Morača, Naš oslobodilački rat i narodna revolucija 1941—1945, Prosveta, Beograd 1958, str. 5, 56, 57, 58, 68.

⁷ Glej op. 1.

⁸ Prav tam.

Glavni in edini argument za jugoslovansko zgodovino-pisje pri dokazovanju opisanega razvoja je kritika slovenske oborožene akcije proti okupatorju na známém posvetovanju Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije dne 26. septembra 1941 v Stolicah, ki je v milejši obliki prišla tudi v poročilo V. kongresa KPJ (21. julija 1948. leta). Ta kritika se je opirala takrat na mepopolne podatke.

Tedanja zastopnika Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije in Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet Miha Marinko in Franc Leskošek priznavata, da nista dovolj prepričevalno prikazala politično-vojaškega značaja Osvobodilne fronte in njene množičnosti kot najsolidnejše priprave in predpogoj za uspešno vojaško akcijo v Sloveniji, kjer ni bilo pričakovati nobenih spontanih oboroženih bojev.⁹

Tov. Leskošek pravi dobesedno:

»A na konferenci (posvetovanje v Stolicah, op. D. B.) so dobili vtis, da imamo v Sloveniji samo neko ilegalno organizacijo, ki pa ni vojaško aktivna...«¹⁰

Kritika oborožene akcije proti okupatorju v Sloveniji, izrečena v Stolicah, je bila takrat vojaška direktiva in spodbuda važnemu delu naše skupne fronte, da bi še bolj pospešili razvoj oboroženega boja. Takrat se ni analiziralo, saj za to ni bilo časa niti možnosti, objektivnih okoliščin in razlogov, zakaj v Sloveniji še ni prišlo do vseljudske oborožene vstaje. Kritiko so slovenski komunisti sprejeli kot napotilo za podvojeno delo na področju našega oboroženega boja.¹¹

Dolgoletno ponavljanje te kritike v jugoslovanskem zgodovino-pisju kot edinega dokaza, da so bili v Sloveniji poleti 1941 objektivni pogoji za vsesplošno ljudsko oboroženo vstajo, kaže, da v našem zgodovino-pisju še manjka poglobljene marksistične analize.

Seveda je tudi Narodna zaščita kot ena izmed značilnih oblik oboroženega boja proti okupatorju v Sloveniji in tudi marsikatera druga oblika in organizacija tega boja še premalo osvetljena in raziskana ter marsikje tudi napačno prikazana.

2. Objektivni in subjektivni činitelji v Sloveniji leta 1941, ki so ugodno vplivali na začetek in razmah oboroženega boja proti okupatorju

Osvetlimo najprej pozitivne činitelje, ki so omogočili začetek in razmah oboroženega boja proti okupatorju.

1. Komunistična partija Slovenije je bila, čeprav s svojimi 1200 člani,¹² že pred zlomom predaprilske Jugoslavije pripravljena in sposobna organizirati slovenski narod v enotno, vsenarodno, množično, borbena gibanje

⁹ Zapisnik razgovora s tov. Miho Marinkom in Francem Leskovškom dne 22. nov. 1951 (Arhiv CK ZKS).

¹⁰ Prav tam.

¹¹ Miha Marinko, Politično poročilo na II. kongresu KPS, CZ, Ljubljana 1949, str. 56, 57.

¹² Stane Kavčič, Organizacijsko poročilo na II. kongresu KPS, CZ, Ljubljana 1949, str. 123.

— Osvobodilno fronto, ki je oblikovala nov tip slovenske množične borbe. Česar ni bilo več v zgodovini slovenskega naroda od turških časov in kmečkih puntov, to je izvedla Osvobodilna fronta.¹³ KPS je bila v Osvobodilni fronti od vsega početka motor in vodilna sila.

Pogoji, ki so omogočili Komunistični partiji Slovenije, da ji je uspelo ustvariti Osvobodilno fronto, ki je v oboroženem boju slovenskega naroda, pri krepitvi tega boja do ljudskih vstaj, prišla do končne zmage nad okupatorjem in njegovimi pomagači, so bili po oceni Borisa Kidriča naslednji:

»1. da se je njena politika, ki jo je pod vodstvom Centralnega komiteja KPJ izvajala v predaprilski Jugoslaviji, izkazala za pravilno;

2. da je s pravilnim delom v strokovnih organizacijah ter s pravilnim odnosom do krščanskosocialistične skupine že za predaprilske Jugoslavije dejansko vzpostavila enotnost delavskega razreda Slovenije;

3. da je v duhu direktiv CK KPJ že nekaj mesecev pred zlomom Jugoslavije ustvarila akcijsko enotnost s tistimi skupinami, ki se niso strinjale s protinarodno in s protiljudsko notranjo ter zlasti zunanjo politiko beograjskih vlad. Te skupine so predstavljali predvsem krščanski socialisti in demokratično krilo v Sokolu;

4. da je pridobila za svojo zunanjepolitično zasnovu, za naslonitev Jugoslavije in slovenskega naroda na ZSSR, že v poslednjih mesecih predaprilske Jugoslavije najpomembnejše predstavnike slovenske kulture;

5. da je v gibanju Društva prijateljev Sovjetske zveze že za stare Jugoslavije zajela desetisočglave slovenske množice iz različnih družbenih slojev;

6. da so ji ustvarila krepko tradicijo v boju za ljudske množice in njihovo enotnost, ji dala dragoceno izkušnjo ter vzpostavila trajne postojanke take gibanja, kakršni sta na primer bili Slovenska ljudska fronta ter Delavsko-kmečka zveza;

7. da je imela že v predaprilski Jugoslaviji izredne izkušnje ilegalnega dela ter da je ostala po zlomu edina stranka, ki je imela razpredeno in utrjeno organizacijsko mrežo ter krepki nelegalni aparat po vsej Sloveniji.¹⁴

Osvobodilna fronta je postala v letu 1941 ena izmed najvažnejših oblik osvobodilnega in revolucionarnega boja v Sloveniji in poleg prvorazrednega političnega faktorja tudi zelo pomemben vojaški faktor.¹⁵ *Osvobodilna fronta se ni krepila ob razvoju narodnoosvobodilnega boja, temveč nasprotno, ob krepitvi Osvobodilne fronte in edino ob njeni krepitvi se je lahko krepil in razvijal osvobodilni boj v Sloveniji.*

2) Da je Komunistična partija Slovenije razvila Osvobodilno fronto v prvorazreden politični in vojaški faktor, je morala sama postati poleg vodilne politične organizacije tudi elitna in vzorna vojaška organizacija. To je Komunistična partija Jugoslavije in z njo Komunistična partija Slovenije od V. državne konference leta 1940 tudi postajala. KPS se je od

¹³ Boris Kidrič, Zbrano delo, 1. knjiga, CZ, Ljubljana 1958, str. 179.

¹⁴ Prav tam, str. 307 in 308.

¹⁵ Vlado Krivic, O nekaterih značilnostih in problemih ljubljanske organizacije OF v letu 1941, rokopis, str. 17. V drugi knjigi »Ljubljana v ilegali«, 1961, str. 31, kjer je priobčen omenjeni rokopis z nekaterimi spremembami, piše avtor v Osvobodilni fronti kot faktorju prvorazrednega pomena ne samo v političnem, ampak tudi v vojaškem pogledu.

leta 1940 dalje pripravljala na bližajočo se vojno. Pri CK KPS je bila ustanovljena vojaška komisija.¹⁶ V okviru antifašističnega in narodno-obrambnega gibanja so organizirali vojaške in sanitetne tečaje,¹⁷ masovno zbiranje orožja po razpadu predaprilske jugoslovanske vojske, reševanje španskih borcev kot najizkušenejših vojaških kadrov iz francoskih in nemških taborišč in drugo.¹⁸

Lenin pravi, da je v času državljanske vojne¹⁹ ideal stranke proletariata postati *vojujoča se stranka*.²⁰ Komunistična partija Jugoslavije in in tudi Komunistična partija Slovenije (kot njen sestavni del sta dosegli ta ideal. Ko so po 22. juniju 1941. leta, po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo, nastali pogoji za začetek uspešnega oboroženega boja proti okupatorju, so se partijski komiteji spremenili v *vojne komiteje*. Postali so gibčno operativno, politično in vojaško vodstvo in vsak organiziran komunist je moral po partijski direktivi postati s svojim znanjem in sposobnostjo voditelj množic v tem oboroženem boju in *obenem vojak s puško v roki*. Vsak komunist je moral biti sposoben, da se je hitro in samostojno znašel v vsaki situaciji. Vojno stanje je zahtevalo od vseh članov Partije brezpogojno vojaško disciplino.²¹

22. junija 1941 je CK KPS v svojem proglasu pozval slovenski narod v narodnoosvobodilno vojno proti okupatorju. Proglas je izredno važen zgodovinski dokument. Oboroženi boj, ki ga je sprožil, se je končal šele s popolno zmago. Ta proglas lahko smatramo tudi kot prvo prisego v oboroženem boju slovenskega naroda in zlasti kot prisego vseh slovenskih komunistov, ki so se zakleli, da do končne zmage ne bodo položili orožja, ker se v proglasu glasi:

»...se zakolnimo, da v tej naši nacionalni vojni ne položimo orožja iz rok prej, dokler ne bo fašistični tlačitelj popolnoma razbit in uničen, dokler ne bo osvobojena zadnja ped slovenske zemlje od Jadranskega morja do severnih slovenskih predelov, od Koroške do Sotle, dokler ne bodo vsi narodi Jugoslavije, Balkana in vse Evrope, dokler ne bo vse človeštvo osvobojeno strahotne mōre kriminalnih zločincev v Berlinu in Rimu ter njihovih lakajev!«²²

¹⁶ Glej op. 11, str. 49. Glej tudi Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, I., CZ, Ljubljana 1960, str. 157.

¹⁷ Ob času češke krize je skupina študentov ljubljanske univerze, v glavnem komunisti ali levičarsko usmerjeni, že obiskovala tečaj za pomožne vojaške inštruktorje, ki so ga vodili aktivni oficirji ljubljanske garnizije v eni svojih vojašnic. Ti pomožni vojaški inštruktorji bi naj pozneje pomagali pri vojaški pripravi prostovoljne akademske strelske legije. Na osebno intervencijo ministra A. Korošca je bil ta tečaj ukinjen. Podatke hrani Arhiv IZDG.

¹⁸ Glej op. 16.

¹⁹ Naša revolucija je originalna združitev vseljudske vojne za nacionalno osvoboditev z bojem proti okupatorju, proti preživelemu kapitalističnemu redu in za graditev nove ljudske oblasti. Pod državljansko vojno misli Lenin vojno družbenih razredov med seboj. Državljanske vojne KPJ in njen sestavni del KPS, a prav tako OF v času oboroženega boja proti okupatorju niso hoteli, vendar jo je vsilila izdajalska buržoazija, ki se je povezala z okupatorjem.

²⁰ Lenin, Partizanska vojna, Zbrana dela, IV. izdaja v ruščini, 11. zvezek, str. 192.

²¹ Razširimo in učvrstimo partijske organizacije, Delo, organ CK KPS, avgusta 1941, Ponatis ilegalnih izdaj, CZ, Ljubljana 1947, str. 63-65.

²² Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, Ljubljana 1952, dok. št. 2, str. 16 in 17.

Istega dne je CK KPS ustanovil Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Kakor vidimo, je bila KPS ne samo politično, temveč tudi organizacijsko pripravljena dovolj zgodaj za začetek oborožene akcije proti okupatorju. Prav kmalu je dosegla ideal stranke proletariata, namreč da je postala v konkretnih zgodovinskih okoliščinah tudi vojujoča se stranka.

3. Okoliščina, da se je oborožen boj začel v okviru glavnega plana, ki ga je izdelal CK KPJ in izvajal kmalu Vrhovni štab, da je bil oborožen boj v Sloveniji samo en del skupne jugoslovanske fronte in to od svojih priprav do nastopa in v vsem nadaljnjem razvoju, je prav gotovo tudi eden od močnih činiteljev, ki so lajšali nastop in uspešen razvoj oborožene akcije v Sloveniji. Te pozitivne okoliščine pa krepí še dejstvo, da se je našla v takem odločilnem zgodovinskem obdobju na mestu sekretarja CK KPJ in komandanta Vrhovnega štaba takšna osebnost kot je Josip Broz-Tito, ki je lahko v veliki meri s svojim talentom in ugledom vplival na še bolj uspešen razvoj narodnoosvobodilnega in revolucionarnega boja. Velika sposobnost in talent nekaterih vodilnih partijskih kadrov, ki jih je vzgojila KPS, sta prav gotovo imela odločilno vlogo pri pripravah in v vsem nadaljnjem razvoju narodnoosvobodilnega in revolucionarnega boja v Sloveniji.²³

4. Okoliščina, da je razpadajoča stara jugoslovanska vojska v Sloveniji odmetavala orožje na zelo širokem področju in so ga delovni ljudje pod organiziranim vplivom KPS in delno samoiniciativno skrivali na tisoč krajih, je bila velik začetni kapital za ugoden začetek oborožene akcije.

5. Začetek boja Rdeče armade z glavnino vojaške sile hitlerjevske Nemčije je bil eden izmed važnih politično-vojaških činiteljev, ki so predvsem določili najugodnejši čas za začetek vojaške akcije. Ne smemo podcenjevati moralno-političnega vpliva Sovjetske zveze z njeno Rdečo armado, v katere moč in nepremagljivost so jugoslovanski in z njimi slovenski komunisti kakor tudi z njimi povezane množice ne samo verjele, temveč tudi verovali. Vendar boj Rdeče armade ni bil za oboroženo akcijo v Jugoslaviji kot tudi ne v Sloveniji osnovan in odločilen. To lahko sklepamo po tem, kako ta okoliščina, da se je Rdeča armada zapletla v boj z glavnino hitlerjevskih sil, ki je bil za vse komunistične in delavske stranke v okupirani Evropi enako ugoden, vendar ni privedla v drugih deželah do oborožene akcije takšnega obsega in učinkovitosti, kakor je prišlo do nje v Jugoslaviji, celo ne v tistih deželah, ki so imele skoro popolnoma enake pogoje in enak položaj kakor Slovenija.

6. Da so se z aprilskim zlomom uradne slovenske stranke do kraja razgalile ter doživele organizacijski, politični in moralni zlom, da so se kompromitirali nesposobni in korumpirani aktivni oficirji bivše stare jugoslovanske vojske, da se je omajal in zmedel tudi ves državni aparat, zlasti še policijski in sodnijski, ki ga okupator ni hotel ali ni znal v začetku dovolj izkoristiti in se opreti manj — vse te okoliščine so olajševale uspešen začetek in razvoj oborožene akcije v Sloveniji.

Torej činitelji, ki so *ugodno* vplivali na uspešen začetek in razmah oborožene akcije v Sloveniji, so bili — razen Osvobodilne fronte, ki pa je bila za Slovenijo odločilnega pomena in katero bomo morali v tem sestavku še večkrat obravnavati —, podobni onim v ostalih pokrajinah Jugoslavije.

²³ Boris Kidrič, Zbrano delo, I. knjiga, CZ, Ljubljana 1958, str. 381.

3. Objektivni in subjektivni činitelji v Sloveniji leta 1941, ki so neugodno vplivali na začetek in razmah oborožene akcije proti okupatorju

Osvetlimo še negativne činitelje in okoliščine, ki so otežkočale razvoj oborožene akcije, zlasti nekaterih njenih oblik, n. pr. splošne ljudske oborožene vstaje v Sloveniji in razmah partizanstva poleti 1941.

1. Politična situacija v Sloveniji se je po aprilskem zlomu stare Jugoslavije poslabšala. Slovenci že prej niso bili nič kaj navdušeni nad pred-aprilsko staro Jugoslavijo, kljub temu da je dr. Anton Korošec vpregel Slovensko ljudsko stranko v voz velikosrbskih hegemonističnih režimov. Anton Korošec je zadnja leta pred vojno mešetaril s Slovenijo kot Vladimir Maček s Hrvaško in imel svoja železa v več ognjih, najbolj pa se je trudil za pokroviteljstvo hitlerjevske Nemčije. Maček je s Hrvaško mešetaril z Mussolinijem, Korošec pa je leta 1940 odpotoval na Slovaško k svojemu fašističnemu pajdašu Jožefu Tisi, se po njem povezal s Hitlerjem, s katerim je hotel za Slovenijo zmešetariti in doseči kot hitlerjevski vazal podobno rešitev kot Tisa s Slovaško.²⁴ Odprl je na stežaj vrata za prodiranje fašistične demagogije v Slovenijo. Ne smemo mimo dejstva, da so imeli hitlerjevci v Sloveniji organizirano zelo močno peto kolono.²⁵ Hitlerjevci so imeli v rokah skoraj vsa večja industrijska podjetja v Sloveniji, mnogo manjših podjetij ter velik del veleposestev. Čeprav je bilo leta 1931 v Sloveniji le 2,5% prebivalstva uradno registriranega kot nemška narodna manjšina, ki je bila z redkimi izjemami vsa izredno hitlerjevsko aktivna, je vpliv hitlerjevske demagogije v Sloveniji zajemal veliko večji odstotek prebivalstva. Ta začasni naraščajoči vpliv hitlerjevske demagogije na Slovence zahteva še temeljito zgodovinsko raziskavo in jo tu samo mimogrede omenjamo.

Boris Kidrič v svojem članku »Pol leta OF« dovolj zgoščeno in konkretno ilustrira takratno podobo Slovenije. Med drugim pravi:

»Ustanovni sestanek (OF, op. D. B.) se je vršil v hudem času, v času popolnega vojaškega, političnega in moralnega zloma naše preteklosti... Slovenski narod je bil pod strašnim vtisom poraza in izdajstva. Zavladalo

²⁴ Franček Saje, Belogardizem, SKZ, Ljubljana 1952, str. 14, 30, 31, 73, 97, 111, 152.

²⁵ Joža Kogej in Dušan Bravničar, Hitlerjevci v Sloveniji, Ljubljana, Tiskarna »Slovenija«, b. 1. Pokrajinsko slojevsko posvetovanje poleti 1956 pod Kumom pri Trbovljah je sklenilo izdati brošuro, ki bo razkrinkavala hitlerjevsko peto kolono v Sloveniji. Sklenilo je tudi, da bo namesto legalnega slojevskega lista »Mlada pota« začel izhajati list »Mladina«. Jože Kogej in Dušan Bravničar, ki sta se udeležila tega posvetovanja, sta prevzela pripravo omenjene brošure. Drugi udeleženci tega posvetovanja so se obvezali, da bodo po svojih krajih zbirali dokumentacijo o delovanju hitlerjevske pete kolone. Tako n. pr. je Dušan Bravničar zbiral dokumentacijo o delovanju hitlerjevcev na Kočevskem in v Hrasniku. Kogej se je kasneje posrečilo dobiti od nekega antifašistično usmerjenega uradnika iz banovine še dodatno dokumentacijo o hitlerjevskem podtalnem delovanju nemške manjšine v Sloveniji. Ta dokumentacija nam je poleg na terenu zbranega materiala prišla zelo prav pri končni pripravi brošure. Brošura je izšla v samozaložbi in jo je razširjala že obstoječa kolportajna mreža prejšnjih »Mladih poti« in njihove naslednice »Mladine«. Joža Kogej je 10. aprila 1942 padel kot partizan v bližini Kočevja. Glej še podatek v Zborniku dokumentov NOV, tom VI., knj. 2., dok. št. 69, str. 190.

je nezaupanje v lastne sile... med narod sam je prodirala tujčeva demagogija...»²⁶

Na ustanovnem sestanku Osvobodilne fronte 27. aprila 1941, ki je sprejel važna načela v štirih točkah, so govorili v prvi točki prav tako o takratnih uspehih hitlerjevske demagogije med slovenskimi ljudskimi množicami.²⁷

Kljub predvojnemu rastočemu vplivu KPS in ljudskofrontnega ter anti-fašističnega gibanja, KPS z vsemi antifašističnimi silami vred zdaleč ni zajemala ob zlomu predaprilske Jugoslavije s svojim vplivom večji del slovenskega naroda; to je bilo treba šele uresničiti.

Ne smemo tudi mimo dejstva, da se je na Štajerskem v času od 17. do 25. maja prijavilo 95 % slovenskega prebivalstva v Heimatbund²⁸ in da so Nemci do 4. novembra 1941 organizirali na Štajerskem v glavnem iz Slovencev 84.700 mož v Wehrmannschaft (oboroženo formacijo Heimatbunda, analogno formaciji SA v Reichu).²⁹ Za vpis v Kärntner Volksbund na Gorenjskem (analogno Heimatbundu na Spodnjem Štajerskem) pa se je prijavilo 97 % vsega slovenskega prebivalstva. Ta vpisa sta se sicer vršila pod močnim psihičnim pritiskom in pod pretnjo represalij, a tudi socialna demagogija nacionalsocializma, ki je takrat vplivala na velik odstotek prebivalstva, je pripomogla k temu prehodnemu političnemu uspehu nemških okupatorjev. Težko je potegniti mejo med psihičnim pritiskom in političnim vplivom te hitlerjevske taktike, predvsem do delovnih slojev. Vpisa v Heimatbund oziroma Kärntner Volksbund pa nista bila obvezna in prisilna mera za pridobitev novega državljanstva, kot se to običajno misli in trdi.³⁰

Prav tako ne smemo mimo ugodne rasistične ocene Slovencev na Štajerskem in Gorenjskem, ki so jo dajale spomladi leta 1941 posebne rasno-politične komisije. Po oceni teh komisij je bila večina slovenskega prebivalstva rasistično tako ugodno ocenjena, da bi se — po mnenju rasistov — lahko asimilirala v nemškem narodu. Ta zaključek, čeprav je rezultat hitlerjevske neznanstvene in bedaste rasistične teorije, je vendar takrat določeval milejši kurz do prebivalstva; drugače bi bilo, če bi ta rasistična ocena ne ustrezala v toliki meri takratnim hitlerjevskim rasističnim predpisom.³¹ Tudi preselitve slovenskega prebivalstva iz celih zaključenih področij so bile mišljene kot geopolitične. Preselitve Slovencev so narekovali nemški državno-politični razlogi. Preseljenim Slovincem je bila obljubljena časasna naselitev v Rajhu in kasneje na izpraznjenih poljskih predelih.

Zanimivo je, da so selitve iz posavsko-sotelskega konca bolj negativno odjeknile pri ostalem kmečkem prebivalstvu Spodnje Štajerske in zlasti Gorenjske (na Gorenjskem je bilo pravzaprav malo družin preseljenih iz obmejnega pasu) kot pri določenem delu preseljencev samih. Ti kljub šte-

²⁶ Glej op. 13, str. 178.

²⁷ Boris Kidrič, Kratek obris razvoja Osvobodilne fronte in sedanja politična situacija v Sloveniji, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, IZDG 1960, št. 1, str. 15.

²⁸ Tone Ferenc, Politične in državljanske kategorije prebivalstva na Spodnjem Štajerskem pod nemško okupacijo, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, IZDG 1960, št. 2, str. 75.

²⁹ Tone Ferenc, Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem. Letopis Muzeja NO, Ljubljana, 1958, str. 86.

³⁰ Glej op. 28.

³¹ Prav tam.

vilnim pozivom slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja (pozivi so prihajali predvsem od osrednjega vodstva tega gibanja), naj se ne pustijo seliti in naj se temu upro, tem pozivom niso sledili in niso kazali znakov spontanega odpora, kaj šele vstaje.³² Edina izjema je bila v tem, da je nekaj sto družin iz tega preselitvenega področja (zlasti iz Brežic in Krškega) prebežala v Ljubljansko pokrajino.³³ Omeniti moramo, da so prve selitve na Štajerskem in Gorenjskem zadele v prvi vrsti slovensko inteligenco in meščanstvo. Drugih slojev prebivalstva, kot delavcev, kmetov in obrtnikov, prve selitve niso zajele. Zaplenjen je bil tudi ves slovenski in jugoslovanski kapital, ki je šel v fond za utrditev nemštva. Zaradi tega prve selitve niso imele tako močnega negativnega učinka, kot jim ga v našem sodobnem zgodovinopisju pripisujemo.

Tu je našeto samo nekaj ugotovitev, vendar zahtevajo tudi te še podrobne raziskave.

Hitlerjevska socialna demagogija je segala celo na Dolenjsko in v Belo krajino.³⁴ V vaseh pod Gorjanci, v krški in mirnski dolini so kmetje razobežali hitlerjevske zastave in pošiljali delegacije k Nemcem, naj oni zasedejo te kraje. Prišlo je celo do oboroženih spopadov kmetov pod vodstvom ali vplivom hitlerjevcev z nastopajočimi italijanskimi silami.³⁵

Ta težka situacija je bila le dediščina stare protiljudske Jugoslavije. Pri opisanih razmerah je prišla še bolj do veljave vsa obsežnost in veličina dela, ki ga je morala KPS z Osvobodilno fronto vložiti v to, da se je politična situacija v Sloveniji temeljito obrnila, da je prišlo do oboroženega upora.

Torej splošna politična situacija ni bila tista ugodna okoliščina, ki bi olajšala začetek uspešne in množične oborožene akcije v Sloveniji ali pa vsaj z delnimi spontanimi akcijami odpora olajšala organizirati najširši množični oboroženi upor proti okupatorju.

Da se Slovenija ni dvignila spontano v boj proti okupatorju in da je bilo treba premagati veliko objektivnih težav, je potrdil tudi III. kongres KPS leta 1948, na katerem je Miha Marinko v svojem političnem poročilu ugotovil naslednje:

»...Zgodovinska dejstva pričajo, da se zlasti Slovenija ni spontano dvignila v borbo. Stoletno životarjenje slovenskega naroda pod tujimi jarmi, ki so mu vcepljali hlapčevskega duha, podrejanja tujim gospodarjem, pomanjkanje zgodovine z borbena tradicijo, dolgoletni germanizatorski raznarodovalni napori in petokolonaško infiltriranje hitlerizma, ozemlje, ki predstavlja križišče poti fašističnih in imperialističnih sil, prepreženo z glavnimi prometnimi arterijami, kakor tudi nacionalna nasprotja, ki so jih sejali stari oblastniki, vse to so vse prej kot olajševalne objektivne okoliščine za razvoj oborožene borbe. Oborožena borba je bila plod temeljite politične, propagandne in organizatorične priprave...«³⁶

2. Geografsko-strateški položaj v Sloveniji je prav tako otežujoče vplival na uspešen razvoj oborožene akcije z okupatorjem, zlasti pa na mož-

³² Metod Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, I, str. 235, 236 in 241.

³³ Nemška orožniška poročila. Arhiv IZDG.

³⁴ Janko Jarc, Bela krajina v uporu. Kronika, leto I, št. 1, str. 12, 13.

³⁵ Glej op. 32, str. 54—59, 165.

³⁶ Glej opombo 11, str. 56.

nost uspešne ljudske vstaje v Sloveniji leta 1941. Če pogledamo samo geografsko-strateški položaj Slovenije, ki predstavlja glavno vozlišče Srednje Evrope z Balkanom in Bližnjim Vzhodom ter križišče poti iz Italije na severovzhod in Balkan, z njenimi železniškimi progami, cestnim omrežjem in drugimi komunikacijami, vemo, kakšno strateško važno ozemlje je predstavljala Slovenija za fašistične vojaške sile, ki so čez njeno ozemlje oskrbovale nekaj najvažnejših front. Vsa Slovenija je preprežena s cestami. Celo v vseh gozdnatih predelih so obstajale avtomobilske ceste, po katerih so veleposestniki že prej izvažali les iz gozdnih bogastev. Okupator je imel možnost vsak čas uveljaviti svojo prednost v motorizaciji in organizirati hitre premike in koncentracijo svojih sil na določenih področjih in izvajati obkolutve. Ker so se po slovenskih železniških progah stalno premikale vojaške enote, ki jih je okupator pošiljal na fronto ali jih pregrupiral, ker so bile v bližini njegove matične dežele, je okupator lahko kaj hitro organiziral koncentracijo vojsk in rezerv.

Zaradi vseh zgornjih strateškovojaških čimteljev in končno tudi zaradi prestiža in vpliva okupatorja pri svojem lastnem ljudstvu, s katerim so bili Slovenci v neposredni sosesčini, je bilo treba pričakovati, da bo Slovenija za enega ali za drugega okupatorja zelo občutljiva ter da bo okupator hitro in učinkovito vojaško reagiral. To se je v praksi tudi dogajalo. Slovensko ozemlje je spričo vseh gornjih okoliščin predstavljalo le majhno manevrsko ozemlje in vsako osredotočenje partizanskih čet v prvem letu je bilo kmalu razbito. Izhajajoč iz gornjih okoliščin, so se morale pojaviti in razviti v oboroženem boju slovenskega naroda poleg partizanskih enot tudi druge svojstvene množične oblike oborožene akcije proti okupatorju.³⁷

3. Da je bilo slovensko ozemlje raztrgano s starimi in novimi mejami na šest delov (Italijani so vzdrževali tudi staro jugoslovansko-italijansko mejo), da so si ga razdelili med seboj trije okupatorji, sta tudi okoliščini, ki po eni strani nista olajševali oborožene akcije proti okupatorju, čeprav so včasih le-te znale s pridom izkoristiti ne dovolj koordiniran vojaški nastop nemško-italijanskih sil proti partizanskim enotam. Tako sta ti okoliščini bili včasih bolj v prid kot v škodo razvoju oborožene akcije proti okupatorju. Na drugi strani pa je bilo s temi posameznimi deli zelo otežkočeno vzdrževanje rednih stikov. Tudi dejstvo, da je na slovenski južni meji nastala fašistična satelitska država NDH, kjer je velik del hrvaških množic v začetku zaradi znane velikosrbske politike stare Jugoslavije in zaradi izdajalskega delovanja voditelja HSS Vladimirja Mačka začasno padel pod vpliv fašistične demagogije, ni bilo v korist krepitve in razvoja oborožene akcije v Sloveniji.

4. Vključevanje posameznih okupiranih delov razkosane Slovenije v obstoječe fašistične države je tudi negativno vplivalo na razvoj oborožene akcije v Sloveniji.

5. In končno so Slovenijo zasedle zelo močne okupacijske vojaške in policijske enote. Italijani so imeli v Ljubljanski pokrajini 1. marca 1942. leta 50.769 vojakov brez policije in vseh vrst milice, za katero podatki še

³⁷ »Ljubljana v ilegalici«, knjiga 1, DZS, Ljubljana 1959, sestavek »Nekaj odlomkov iz del in življenja tov. E. Kardelja in njegovih najožjih sodelavcev«, str. 81. Glej tudi opombo 13, str. 311; op. 11, str. 55, 56, 57; op. 15; op. 31, str. 156.

niso znani. Ljubljanska pokrajina je tedaj štela 336.279 prebivalcev. Torej je prišel na vsakih 7 Slovencev po 1 italijanski vojak. Ob sami okupaciji Slovenije je bilo število italijanskih zasedbenih čet še veliko večje, a se je leta 1941 zmanjšalo. Odgovarjalo pa je približno številu, ki je ugotovljeno za mesec marec 1942. Od takrat naprej pa je začelo to število zopet naraščati, zlasti je naraslo poleti 1942, ko sta prispeli v Ljubljansko pokrajino še 2 italijanski diviziji. Če prištejemo vse ostale oborožene sile (policija, razne milice, oboroženo uradništvo itd.) je prišel na vsake 4 Slovence po 1 italijanski oboroženec, v Ljubljani pa celo 1 italijanski oboroženec na 3 prebivalce.³⁸ Nemci so v istem letu imeli na Štajerskem in Gorenjskem okoli 10.000 vojakov in policistov,³⁹ vendar so se oni naslanjali na svojo močno peto kolono in takrat še močni politični vpliv, ki je dal že junija 1941 nad 60.000⁴⁰ in novembra istega leta 84.700⁴¹ oboroženih Wehrmannov. Te okupacijske in vojaške sile⁴² so predstavljale same na sebi resno vojaško moč, s katero se je moralo osvobodilno in revolucionarno gibanje v Sloveniji spoprijeti na življenje in smrt. Omenjena gostota dobrih komunikacij in sovražna motorizacija je vojaško vrednost teh sil še stopnjevala. Vse to so bile seveda okoliščine, ki niso olajševale vojaške akcije proti okupatorju.

V glavnem smo skušali v zgoščeni obliki rekapitulirati pomembnejše činitelje, ki so otežkočali razvoj in predvsem hitrost razvoja ter učinkovitost oboroženega boja proti okupatorju v Sloveniji.

Čeprav je imela Slovenija od vseh ostalih področij Jugoslavije najslabše objektivne pogoje (mogoče so čisto hrvaška področja imela še težje) za uspešen začetek in hiter razvoj oboroženega boja proti okupatorju, se je tudi ona 22. junija 1941 odzvala pozivu CK KPJ k začetku oboroženega boja, k splošnemu ljudskemu upor. Ta oboroženi boj se je iz dneva v dan krepil, zajemal vedno širše množice in področja, kazal nove in nove oblike, kako tolči okupatorja, kako mu škodovati na vsakem koraku. Uspehi tega boja so bili že v letu 1941 izredno pomembni in učinkoviti. Po svojih oblikah pa se je oborožena akcija proti okupatorju v letu 1941 temeljito razlikovala od oborožene akcije v drugih področjih Jugoslavije. Učinkovitost vsake vojaške, zlasti pa revolucionarne vojaške akcije, v kateri se prepleta obvezno politična akcija, ki jo moramo tudi z vojaškega stališča upoštevati, se pa ne sme soditi samo po neki klasični vojaški obliki, temveč po konkretnih rezultatih tega boja. Vrednost posameznih uspehov v vojaški akciji pa se še stopnjuje, če služijo ti uspehi kot učinkovito izhodišče novih še večjih, še pomembnejših, če omogočajo stalno in kontinuirano krepitev in omasovitev oboroženega boja do končne zmage. In tak nepretrgan kontinuiran razvoj so prav v Sloveniji imele sile narodnoosvobodilnega in revolucionarnega gibanja, ne zapuščajoč nikoli slovenskega ozemlja, v svoji oboroženi akciji proti okupatorju do končne zmage.

To kontinuirano rast in krepitev osvobodilne in revolucionarne akcije v Sloveniji od politične akcije do oboroženega upora že v jeseni leta 1941 priznava sam okupator. Komandant XI. armadnega korpusa general Robotti

³⁸ Glej op. 15 in op. 32, str. 350.

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ Glej opombo 32, str. 69.

⁴¹ Glej opombo 29.

⁴² Za madžarske okupacijske sile doslej ni podatkov.

opisuje v svoji spomenici generalu Roati jeseni 1941 razvoj protiokupatorske akcije Slovencev od zasedbe do jeseni 1941 takole:

»Hladno vedenje prebivalstva, ki je spočetka sprejelo našo zasedbo kot manjše zlo, se je od 22. junija postopno spremenilo najprej v splošno nemirnost, potem v odkrito in izzivajočo sovražnost, sedaj pa je izbruhnilo v oborožen upor.«⁴³

4. Oblike boja proti okupatorju v Sloveniji poleti 1941

»Marksizem zahteva brezpogojno zgodovinski pristop k vprašanju oblike boja. Obravnavati ta vprašanja, ne da bi upoštevali pri tem zgodovinske konkretne situacije, pomeni, ne razumeti abecede dialektičnega materializma«,⁴⁴ — pravi Lenin v svojem članku »Partizanska vojna«, ko polemizira z nekaterimi socialdemokrati, ki so odklanjali partizansko vojno kot obliko boja proletariata.

Vodstvo KPS je ravnanje popolnoma pravilno, ko je ustrezno glavni liniji CK KPJ upoštevalo pri organizaciji in razvijanju oborožene akcije proti okupatorju v Sloveniji vse v prejšnjih poglavjih navedene značilne okoliščine. To ni slabilo razvoja in učinkovitosti oborožene akcije v Sloveniji, marveč nasprotno — krepilo jo je.

Ker demoraliziranih množic ni mogoče pridobiti za politično gibanje, še manj pa jih povesti v oborožen boj, je bilo treba v prvi fazi organizirati politično razkrinkavanje okupatorjeve demagogije in njegovih zločinskih namenov, odtrgati množice od bankrotiranih starih meščanskih voditeljev, ki so vsiljevali svojo pomoč okupatorjem, razčistiti pojme in dvigniti po-teptano narodno zavest, organizirati prezir in odpor do okupatorja ter zbirati in krepiti bojevito jedro v Osvobodilni fronti, ki bi bila pripravljena začeti oborožen boj z okupatorjem. Ta boj bi dal pogum in moralo ostalim omahujočim, ki so sicer že bili proti okupatorju in s simpatijami sprejemali načela Osvobodilne fronte, so pa mislili, da je oborožen boj malega milijonskega naroda proti 150-milijonski živi sili okupatorja blaznost.

Po celi Sloveniji je bilo potrebno najprej razpresti ilegalno mrežo tiso-čerih odborov Osvobodilne fronte pod vodstvom komunistov, katerih malo-številne vrste so se morale nenehno širiti in krepiti z novimi požrtvovalnimi člani Osvobodilne fronte. Treba je bilo učinkovite ustne in tiskane agitacije in propagande od človeka do človeka. Hrbtenica učinkovite agitacije in propagande so bile že preje od CK KPS dobro organizirana ilegalna partijska tiskarna in številne ciklostilne tehnike, ki so tiskale izredne količine ilegalnega tiska. Napisne in trosilne akcije, izobešanje slovenskih in partijskih zastav so dvigali pogum. Simbolni znak slovenskega in osvobodilno-revolucionarnega boja »Triglav s črkama OF« ter simbolni znak komunistične stranke »srp in kladivo«, oba vedno številnejša in vedno bolj razširjena, sta med drugim dokazovala, da uspehi tujčeve demagogije vsak dan bolj slabijo ter da vsenarodno množično gibanje proti okupatorju do-biva krepke korenine.⁴⁵

⁴³ Italijanski arhiv XI. C. A. — Arhiv IZDG.

⁴⁴ Lenin, Partizanska vojna, Zbrana dela, IV. izdaja v ruščini, zv. 111, str. 187.

⁴⁵ Glej opombo 13.

Vzorna in odlična dokumentna tehnika KPS je ponarejala vse potrebne dokumente za ilegalne poklicne revolucionarje, v katere so se spremenili vsi predvojni člani KPS, in za kurirje, ki so vzdrževali zvezo po vsej Sloveniji ter s centralnim vodstvom v državi.

Ljudska pomoč, ki je nastala iz Rdeče pomoči, je povezovala deset tisoče Slovencev za pomoč žrtvam okupatorskega terorja ter krepila gnev in upor proti okupatorjevi politiki.

V periodu od 27. aprila 1941 do 22. junija 1941, kot jo opredeljuje Boris Kidrič,⁴⁶ so se vršile tudi intenzivne vojaške priprave za drugo periodo. Organizirano je bilo najširše zbiranje orožja in vsega vojaškega materiala, kar bi služilo bodoči oboroženi akciji. Zbirale so se prve ilegalne oborožene skupine, ki so po partijski konferenci 1. junija 1941 že začele izvajati diverzantske akcije.⁴⁷

V Sloveniji pride do oboroženih napadov na okupatorja že pred 22. junijem 1941. Tako je skupina mariborskih skojevcev napadla dva nemška osebna avtomobila sredi Maribora v noči na 29. april 1941.⁴⁸

Po 22. juniju 1941 nastopi druga perioda naše osvobodilne in revolucionarne borbe, »perioda množičnega poleta OF, perioda neposredne akcije in borbe«, kot pravi Kidrič v svojem članku »Pol leta OF«.⁴⁹

Začetke slovenskega partizanstva opisuje in ocenjuje v najbolj zgoščeni obliki Miha Marinko v svojem poročilu na III. kongresu KPS:

»...Partija je imela prve zarodke edinic iz komunistov v ilegalnosti pripravljene že pred 22. junijem. Na sam dan napada Hitlerjeve Nemčije na Sovjetsko zvezo je izdal CK KPS poziv na oboroženo borbo in osnoval Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Začela se je mobilizacija predvsem delavcev-komunistov in simpatizerjev. Snujejo se čete...«⁵⁰

V letu 1941 je bilo osnovanih preko 30 partizanskih čet, ki so se že poleti in jeseni istega leta združevale v bataljone.⁵¹ Po navodilih CK KPS in Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet so se osnovala operativna vodstva za Štajersko, Gorenjsko in Ljubljansko pokrajino.

V začetku so prve partizanske enote vršile sabotažne in diverzantske akcije, manjše napade na okupatorske patrulje, predvsem v obliki zased, in uničevale izdajalce ter okupatorjeve agente. Vse te partizanske enote so nastale izključno po zaslugi organizacij KPS, »toda v tem prvem obdobju še ni uspelo dvigniti širokih množic v oborožen boj proti okupatorju...«, kakor pravi Miha Marinko v istem poročilu.⁵²

Glavnega razloga, da se takrat partizanstvo kot ena izmed najvažnejših oblik oboroženega boja ni moglo omasoviti in se razviti v splošno ljud-

⁴⁶ Boris Kidrič, Kratek obris razvoja OF in sedanja politična situacija v Sloveniji, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1960, št. 1, str. 15.

⁴⁷ »Ljubljana v ilegali«, knjiga 1, sestavek »Nekaj odlomkov iz del in življenja tov. E. Kardelja in njegovih najozjih sodelavcev«, str. 76.

⁴⁸ Poročilo policijskega direktorja v Mariboru z dne 29. aprila 1941 političnemu komisarju mesta Maribor. Izvirnik v arhivu Muzeja NO v Mariboru.

⁴⁹ Glej opombo 13.

⁵⁰ Glej opombo 11, str. 49, 50.

⁵¹ Stane Semič-Daki in Lojze Vršnik, Pregled enot narodnoosvobodilne vojske v Sloveniji in njihovega poveljniškega kadra 1941—1945, Letopis Muzeja NO za leto 1958.

⁵² Glej opombo 11, str. 49, 50.

sko vstajo, ne smemo iskati v subjektivnem faktorju, temveč v velikih objektivnih težavah, ki smo jih že opisali.

To potrjuje Miha Marinko v svojem poročilu na III. kongresu KPS, kjer pravi:

»... Če ta upor že tedaj ni prerasel v splošno narodno vstajo, je to pripisati *dejanskim velikim objektivnim oviram*. Komunistična partija Slovenije je nato *do skrajnosti razvila svojo delavnost*. Razen redkih primerov so vse partijske organizacije v Sloveniji napele vse sile, da se zaneti vseplošen upor...« (Podčrtal D. B.)⁵³

V kolikor je prišlo do lokalnih oboroženih vstaj (julija 1941 v kamniškem, kranjskem ter delno v ljubljanskem okrožju in decembra 1941 na Gorenjskem), te vstaje niso bile spontane, temveč plod napornega političnega in organizacijskega dela Komunistične partije Slovenije in Osvobodilne fronte.

Pogosto slišimo, da se je narodnoosvobodilno gibanje v Sloveniji leta 1941 hotelo razviti samo kot neko odporniško gibanje, kot neka gverila.*

Vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji ni nikoli imelo težnje zmanjšati oboroženi boj samo na raven odporniškega gibanja in gverile. Na partizanstvo je gledalo od vsega začetka kot na najvažnejši del oboroženega boja proti okupatorju in kot na bodočo revolucionarno vojsko. Narodnoosvobodilno gibanje je bilo od vsega začetka revolucionarno gibanje ne samo z namenom osvoboditi deželo od okupatorja, marveč tudi z namenom doseči družbene spremembe. Tu mi bilo nikake zgrešene usmeritve, nikakega oportunističnega gledanja na vprašanje ljudske vstaje. Leta 1941 v Sloveniji enostavno ni bilo pogojev za takšno spontano vstajo, kakršne so bile leta 1941 v nekaterih drugih krajih Jugoslavije. Vstaja v Sloveniji ni mogla izbruhniti naenkrat, razvijala se je postopno, a uspešno, kar je dokazal ves kasnejši razvoj dogodkov.

Partizanstvo je bilo že od samega začetka najvažnejša oblika oboroženega boja tudi v Sloveniji, vendar še ne toliko po svoji dejanski množičnosti in dejanski vojaški vrednosti kot po svoji usmeritvi, da mora postati vojaški faktor številka ena. To pa je lahko postalo samo z množičnim razvojem in krepitvijo organizacij Osvobodilne fronte, ki je postajala vedno bolj vsenarodna borbena organizacija ne samo za politični odpor, temveč tudi za konkretni aktivni ofenzivni oboroženi boj slovenskih delovnih množic proti okupatorjem in njihovim pomagačem. Partizanstvo je moralo dobiti svojo množično podlago, svojo bazo in zaledje.

Glavni pomen partizanstva v letu 1941 je bil v »*njegovi jutrišni slovenski pripravljenosti*« (podčrtal D. B.), kot pravi Kidrič v svojem članku »Pomen slovenskega partizanstva«,⁵⁴ čeprav praktično vojaške vrednosti partizanstva tudi v prvem letu ne smemo podcenjevati. Največja njegova vojaška vrednost je bila v tem, da so Slovenci v boju z okupatorjem dobili svoj prvi dragoceni ojekleneli in izurjeni vojaški kader.

Po Kidričevem članku »Dve leti OF« pa bi bilo partizansko gibanje v Sloveniji »*popolnoma nemogoče*, če ne bi imelo krepkega ter množičnega

⁵³ Glej opombo 11, str. 55.

* Pod gverilo razumevamo oborožene akcije majhnih skupin sporadičnega značaja, brez pomembnih strateških namenov.

⁵⁴ Glej opombo 13, str. 165—167.

političnega zaledja. Tega sta se CK KPS in IO OF prav dobro zavedala ter sta se zato že od vsega početka trudila, da nudita oboroženemu boju slovenskega naroda kar najširše politično zaledje. Razvoj je njuno prizadevanje v celoti potrdil.« (Podčrtal D. B.)⁵⁵

Miha Marinko pa je v svojem poročilu na II. kongresu KPS podal:

»...Kakor danes, tako se je Partija od vsega začetka zavedala, da bi bil upor obsojen na hiter zlom, če bi bil delavski razred v tej borbi osamljen. Kasnejši razvoj Osvobodilne borbe kaže, kako je Partiji uspelo, da je OF postala organizacija vsenarnodnega oboroženega upora.« (Podčrtal D. B.)⁵⁶

Prvo leto razvoja slovenskega partizanstva je vsaj v slovenskem zgodovino pisju še dokaj obdelano. Premalo pa je obdelana Osvobodilna fronta kot organizacija vsenarnodnega oboroženega upora ter delež in vloga KPS v tej najslavnější dobi slovenskega naroda.

5. Razvoj sabotažne in diverzantske akcije ter drugih množičnih oblik oboroženega boja proti okupatorju poleti 1941. leta

Partizanstvo v prvem letu NOB v Sloveniji v pojmovanju, ki smo ga zgoraj razložili, zaradi dejanskih objektivnih težav ni moglo postati prevladujoča oblika oboroženega boja z okupatorjem. Zato pa sta specifična pot razvoja OF in dejstvo, da je bila Slovenija najbolj industrializirano področje predaprilske Jugoslavije in da so jo gosto križale izredno važne komunikacije, ustvarila izredne pogoje za uspešen oborožen boj v samem okupatorjevem zaledju, to je v njegovih središčih, v obliki sabotaž, diverzij, atentatov, napadov na njegove posamezne patrulje ali posamezne vojake. To je bilo razoroževanje sovražnikov, reševanje zaprtih, organiziranje dobre obveščevalne službe, konfiskacija sovražnega denarja in drugih materialnih sredstev, pobiranje denarnih prispevkov, pripravljanje ilegalnih stanovanj in organiziranje skladišč za zbiranje in nabavljanje najraznovrstnejšega blaga od orožja in municije do tiskarskega papirja — skratka vsega, kar sta narodnoosvobodilno gibanje in njegova oborožena akcija potrebovala.

Vse te objektivne pogoje je CK KPS upošteval. Preko svojih organizacij in organizacij OF je razvijal borbene oblike skoro na vseh področjih Slovenije, nekje v manjši, drugod v večji meri, še posebej in do skrajnih možnosti pa v Ljubljanski pokrajini, na Gorenjskem in v sami Ljubljani že v letu 1941, tako da so vse našete oblike oboroženega boja zajele najširše množice.

Zelo zanimivo je, da se to ni zgodilo na področju, kjer je bil okupator najšibkejši. Največji uspehi so bili doseženi tam, kjer je bil okupator številčno najmočnejši, kjer je prišel en okupatorski oboroženec na tri prebivalce (z ženami, otroki in starčki vred), to je v Ljubljani, v samem središču italijanskih okupacijskih sil v Sloveniji.⁵⁷ V Ljubljani je prišlo že leta 1941 do edinstvenega primera v Jugoslaviji in v vsej okupirani

⁵⁵ Glej opombo 13, str. 311.

⁵⁶ Glej opombo 11, str. 55, 56.

⁵⁷ Glej opombo 15 in opombo 32, str. 278.

Evropi: do znanega dvovladja okupacijske oblasti z novo revolucionarno oblastjo Osvobodilne fronte, ki je postala »država v državi«. ⁵⁸

Ceprav je vodstvo osvobodilnega gibanja pri organizaciji oborožene akcije proti okupatorju izhajalo iz danih specifičnih okoliščin, se je vendar naslanjalo na bogate izkušnje revolucionarnih bojev mednarodnega proletariata. Tako so n. pr. poleti 1941 partijske tehnike ponatistnile ⁵⁹ znameniti Leninov članek »Naloge odredov revolucionarne vojske« ⁶⁰ in malo kasneje tudi Leninov članek »Revolucionarna vojska in revolucionarna vlada«. ⁶¹

V svojem proglasu slovenskemu narodu dne 22. junija 1941 je CK KPS poleg poziva na sveto nacionalno vojsko še posebej zahteval od delavcev, naj se strnejo

»v jekleno delavsko falango, ki ne bo dala niti enega žeblja, niti ene kile premoga ali rude, niti enega produkta fašističnim razbojnikom, ki ne bo dovolila, da bi fašistični sovražnik prevažal po naših cestah in železnicah vojni material in živila za svojo imperialistično armado...« ⁶²

Od kmetov pa je v istem proglasu zahteval:

»Ne oddajajte živil imperialističnim okupatorjem za nobeno ceno! ... Poskrijte živila! Prodajajte jih samo delovnemu ljudstvu Slovenije! Niti zrna žita napadalcem proti ZSSR in okupatorjem slovenske zemlje!« ⁶³

Proglas poziva Slovence, naj uporabljajo vsa sredstva v boju proti okupatorju. »... Ona (svoboda, op. D. B.) bo tem bližja kolikor tesneje bomo združili svoje vrste in kolikor odločneje se bomo oprijeli vseh sredstev za uničenje okupatorjev...« (Podčrtal D. B.). ⁶⁴

Tudi v dnevnem političnem delu so postali pozivi k sabotazi in diverziji že v začetku julija 1941 glavna agitacijska gesla.

Tako piše 11. julija 1941 Slovenski poročevalec:

»Geslo ,ne koščka železa, ne mrvice živil za okupatorja' postaja temeljno narodno geslo... Geslo ,ne koščka železa, ne mrvice živil za okupatorja' je treba izvajati vse bolj načrtno, vse bolj sistematično, vse dosledneje. Slovenski narod ne sme dovoliti, da bi slovenska zemlja služila kot mirno in idilično zaledje fašistovskim okupatorjem. Okupatorjem je treba rušiti organizacijo zaledja povsod, na vsakem koraku.« ⁶⁵

Ko so se partijski komiteji (pokrajinski, okrajni, okrožni, rajonski) spremenili v gibčne vojne komiteje s 3–4 člani, je postal eden članov vojaški referent ali kakor so ga takrat imenovali — odgovorni za vojaško linijo (za vojaški sektor dela). Ti vojaški referenti so imeli glavno besedo in ti partijski komiteji so bili izključni organizatorji prvih partizanskih in prvih borbenih, udarnih in sabotažnih skupin, kakor so jih takrat imenovali. Organizirani člani KPS, skojevci in simpatizerji KPS, v glavnem delavci in mladina, so bili prvi člani teh borbenih, udarnih in sabotažnih

⁵⁸ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 2, dok. št. 8.

⁵⁹ Marica Čepe, *Borbene grupe — prvi ljubljanski partizanski odredi*, rokopis za drugo knjigo »Ljubljana v ilegali«, str. 3. Glej isti rokopis, priobčen v II. knjigi »Ljubljane v ilegali«, 1961, str. 187.

⁶⁰ Lenin, *Zbrana dela*; IV. izdaja v ruščini, zvezek 9, str. 389–395.

⁶¹ Prav tam, zvezek 8, str. 524–532.

⁶² Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 2.

⁶³ Prav tam.

⁶⁴ Prav tam.

⁶⁵ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 4.

skupin. Partijski komiteji so bili po svojih vojaških referentih neposredno iniciatorji, organizatorji in vojaški štabi skoraj vseh večjih sabotаж, diverzij in napadov na okupatorsko vojsko in njihove objekte po vsej Sloveniji. Partijska vojaška linija do Glavnega štaba slovenskih partizanskih čet je bila glavna in izključna organizatorica in neposredni vojaški vodja vse oborožene akcije v Sloveniji.

Nekatere izmed prvih borbenih in sabotажnih skupin, zlasti tiste, ki so že živele v ilegali ali pa so se zaradi razkritja pri oboroženi akciji kompromitirale, so se preosnovale v prve partizanske enote. Partijski vojaški referenti so pošiljali člane KPS in SKOJ v partizanske enote in pridobivali pristaše Osvobodilne fronte za prostovoljni vstop v partizane. Odhod v partizane je bil organiziran, ne pa spontan. Po celi Sloveniji je sredi leta 1941 poleg že obstoječih partizanskih enot⁶⁶ bilo že nekaj sto aktivnih borbenih in sabotажnih skupin. Štele so od 2 do 5 in tudi več članov. Največ borbenih in sabotажnih skupin v Sloveniji se je razvilo od vsega začetka v Ljubljani, kar potrjuje tudi Vlado Krivic v svojem članku »O nekaterih značilnostih in problemih ljubljanske organizacije OF v letu 1941«, kjer pravi:

»Organizacije OF v Ljubljani so si zadale nalogo; pomagati tudi pri akcijah borbenih in sabotажnih grup v mestu, ki so se formirale v velikem številu že konec junija 1941, predvsem v okviru domalega vseh partijskih celic in skojevskih aktivov, ki jih je tedaj bilo že preko 50.«⁶⁷

Iz istega vira zvemo, da je bilo v Ljubljani že sredi leta 1941 (julija, avgusta) okrog 150 organiziranih in aktivnih borbenih in sabotажnih skupin.⁶⁸

Tudi ohranjeni sovražni dokumenti iz tega časa, n. pr. Vestnik obveščevalnega urada XI. armadnega korpusa z dne 31. julija 1941, potrjuje prehod narodnoosvobodilnega gibanja iz razdobja ideološko-političnega dela na razdobje neposredne akcije in oboroženega boja, v katerem tedaj še pretežno prevladujejo diverzija, sabotажa in atentati.

Naj govorni omenjeni italijanski dokument:

»Propagando z letaki, ki se je spočetka omejevala na ideološko polje, so sedaj okrepli in jo prenesli na akcijsko polje, vabeč prebivalstvo k vstaji in sabotaži; vojake pa k prevratu in združitvi s komunističnimi silami.«...

»... V Grosupljem so našli 12 drugih majhnih letakov v slovenskem jeziku, s katerimi spodbujajo prebivalce, naj rušijo brzojavne in telefonske linije, uničujejo živila, motorje, skladišča in vse, kar more služiti zasedbenim četam; omenjenim četam naj ničesar ne prodajajo in naj kaznujejo kršilce, ubijajo karabinjerje, policijske agente, pripadnike gestapa, razorožijo in uničijo vse zasedbene enote, vrše atentate ob času italijanskih in memških opernih predstav, katerim prisostvujejo vojaki osi, atentate proti zastopnikom nemške in italijanske vlade itd.

Učinki take propagande niso izostali; *naraslo je število atentatov in sabotажnih dejanj.*« (Podčrtal D. B.).⁶⁹

⁶⁶ Glej op. 11, str. 49, 50 in op. 51.

⁶⁷ Glej opombo 15, str. 17. Glej isti rokopis, priobčen v II. knjigi »Ljubljana v ilegali«, 1961, str. 50.

⁶⁸ »Ljubljana v ilegali«, knjiga II, 1961, str. 63.

⁶⁹ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 115.

Isti dokument našteva še deset diverzantskih in sabotažnih akcij (v glavnem na železniško progo in telefonske zveze ter napade na vojake) in to za razdobje pet dni. Eno teh desetih akcij je izvršila Molniška partizanska četa, vse ostale pa borbene, sabotažne skupine.⁷⁰

Isto poročilo ugotavlja podobnost teh oboroženih akcij z akcijami na ostalem ozemlju Jugoslavije.

»Očitno je, da so vsa ta dejanja, ki so povsem podobna enakim dogodkom na ostalem ozemlju bivše Jugoslavije, posledica propagandističnega delovanja komunističnih središč...«⁷¹

Tudi prve žrtve v Sloveniji so padle iz vrst borbenih in sabotažnih skupin. 30. julija 1941 so Nemci ustrelili v Krškem 10-člansko sabotažno skupino, sestavljeno v glavnem iz članov KPS.⁷² 19. avgusta 1941 so Nemci ustrelili že drugo 6-člansko sabotažno skupino iz Mežiške doline.⁷³

Geslo Osvobodilne fronte »Okupatorjem je treba drobiti živce in razkrajati zaledje vsepovsod, pri vsakem njihovem koraku...«⁷⁴ se spreminja že sredi poletja 1941 v vsakdanjo resničnost.

Kakšne so bile oblike boja teh borbenih in diverzantskih sabotažnih skupin, kakšni so bili cilji njihovih napadov, kakšni njihovi rezultati?

Naj govornijo najprej italijanski dokumenti.

Iz Vestnika obveščevalnega urada pri poveljstvu XI. armadnega korpusa z dne 31. julija:

»... odvili vijake in oddvojili tirnice na progi Ljubljana—Postojna med Brezovico in Vičem ... Pretrgali telefonsko linijo Ljubljana—Ježica ... 4 osebe ... streljale s pištolo proti straži na železniškemu viaduktu pri Črnomlju ... Neznani storilci pognali v zrak 50 cm tira med Škofljico in Šmarjem ... Prerezali 24 žic na telefonski liniji, ki veže Ljubljano s Kamnikom ... Ponoči neznan storilec ubil v Ljubljani nemškega vojaka s strelom iz samokresa...«⁷⁵

Vestnik istega obveščevalnega urada z dne 9. avgusta:

»... Poskus napada na viadukt pri Črnomlju ... Napadi na brzojavne in telefonske proge ... Napadi na železniške proge ... Pod tovornim vlakom eksplodirala mina ... Napad z razstrelivom na električni transformator na postaji Šiška ... Med Šiško in Št. Vidom je bilo pretrganih sedem električnih žic ... V Rovtah so našli komunistične propagandne lističe...«⁷⁶

Vestnik istega obveščevalnega urada z dne 17. avgusta 1941:

»... Tri neznane osebe so skušale zažgati skladišče železniških signalov na postaji v Šiški ... Na postaji v Ljubljani je eksplodirala mina in poškodovala lokomotivo ... Poznan komunist je ukradel v Kamen vrhu pri Novem mestu puško, ki jo je trenutek pustil v javnem lokalu neki artilerist ... V baraki na železniški postaji v Šiški, kjer je bilo skladišče železniških signalov, so našli v goreče krpe zavito steklenico, ki je bila polna vnetljive snovi. ... Neznanci prerezali telefonske zveze, ki so po-

⁷⁰ Prav tam.

⁷¹ Prav tam.

⁷² Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 113.

⁷³ Prav tam, dok. št. 132.

⁷⁴ Prav tam, dok. št. 10.

⁷⁵ Prav tam, dok. št. 115.

⁷⁶ Prav tam, dok. št. 123.

vezovale oba študija ljubljanske radijske postaje. ... Na zidovih poslopij so se pojavili napisi, ki povečujejo ZSSR in Stalina, ter komunistični znaki. ... našli komunistične letake ... Dvojica zbežala, za njima karabinjerji štirikrat streljali s samokresi, nakar sta ubežnika odgovorila z dvema streloma ... V Šiški je zalotila policijska patrulja ... nevarnega upornika, ki je nekaj dni prej pobegnil iz ljubljanskih zaporov. Z dvema streloma iz samokresa je smrtno ranil slovenskega agenta. Ostala dva agenta sta streljala nanj in ga ubila. ... Pri očiščevalni akciji, ki je bila izvršena v naselju Škofljica, so našli v desetih stanovanjih orožje in razstrelivo ...⁷⁷

Iz poročila komandanta XI. armadnega korpusa komandi II. armade dne 4. septembra 1941:

»... marsikateri saboter telefonskih linij je izgubil življenje ... [uporniki] so sedaj začeli izvrševati atentate ...⁷⁸

Iz Vestnika istega obveščevalnega urada z dne 10. septembra 1941:

»Na Viču (Ljubljana) sta dva upornika (skrita za nekim drevesom) ustavila dva podčastnika ter ju z naperjenima pištolama pozvala, naj dvigneta roke. ...⁷⁹

Ta skopo izbrana dokumentacija iz italijanskih virov iz poletja 1941 govori samo o dokazanih in registriranih akcijah borbenih, diverzantskih in sabotažnih skupin. Izpustili smo akcije partizanskih enot. Pri izboru na tem mestu nismo upoštevali, koliko je bilo vseh akcij, ampak smo našli le razne izvrsti akcij, kar ilustrira pestrost te množične zaledne oblike revolucionarnega boja v Sloveniji v letu 1941.

Naj to sliko dopolnjujejo še dokumenti narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji.

Iz Slovenskega poročevalca z dne 25. julija 1941:

»... Tržaška proga razdrta ... V bližini Pragerskega iztirjen tovorni vlak ... Na progi Ljubljana—Rakek se je pretrgal na dvoje tovorni vlak ... Ubit gestapovski funkcionar ... *Pasivna rezistenca po tovarnah zajema vse širši zamah* ... V Kamniku preslikani nemški napisi s slovenskimi ... Široka akcija z napisi ...« (Podčrtal D. B.)⁸⁰

Iz Slovenskega poročevalca z dne 2. avgusta 1941:

»... ustreljen italijanski oficir ... težko ranjen italijanski ovaduh ... prerezana telefonska zveza ...⁸¹

Iz Slovenskega poročevalca z dne 16. avgusta 1941:

»... ustreljen gestapovec ... ranjena dva italijanska karabinjerja ... ustreljen fašistični agent (ovrovec) ... prekinjena oddaja ljubljanske radijske postaje ... antifašist streljal na policijskega konfidenta in ga ranil ... Eksplozija prekinila železniško progo ... *Sabotaža v fabrikah, v prometu, v uradih, na vojaških napravah je zajela vse kraje Slovenije in se vedno bolj širi* ...« (Podčrtal D. B.)⁸²

⁷⁷ Prav tam, dok. št. 150.

⁷⁸ Prav tam, dok. št. 149.

⁷⁹ Prav tam, dok. št. 157.

⁸⁰ Prav tam, dok. št. 8.

⁸¹ Prav tam, dok. št. 11.

⁸² Prav tam, dok. št. 12.

Tudi tu smo upoštevali samo dokazane akcije borbenih in sabotažnih skupin in posameznih članov Osvobodilne fronte in mismo upoštevali akcij partizanskih enot, ki so v tistem razdobju, zlasti v okolici Ljubljane, v kamniškem in kranjskem področju, dobivale obeležje lokalnih ljudskih vstaj. To je nedvomno v tistih okoliščinah pomenilo že odličen vojaški in političen uspeh.

Oglejmo si sedaj še število in učinkovitost tega množičnega oboroženega boja proti okupatorju v Sloveniji poletju 1941.

Najboljšo oceno te množičnosti in učinkovitosti razvoja oboroženih akcij borbenih in sabotažnih, diverzantskih skupin za poletje 1941 nam lahko dajo zopet ohranjeni okupatorski dokumenti.

7. septembra 1941 poroča poveljstvo kr. karabinjerjev XI. armadnega korpusa svojemu poveljstvu pri III. armadi v svojem 15-dnevnem poročilu med drugim naslednje:

»Nadaljuje se komunistična aktivnost...«

»Narašča število napadov na telefonske in brzojavne linije...«

»Vedno več je tudi primerov psovovanja in napadov na vojake, ki se žal pogostoma tudi tragično končajo, ter atentatov na nastanitve in vojašnice. Zaradi tega bi bilo potrebno premotriti posebni položaj, ki je nastal v Ljubljanski pokrajini, ker se na tem teritoriju, kot vidimo, ne razvija le prevratna propaganda, ki naj bi zajela tudi čete, temveč razvijajo svojo kriminalno aktivnost drzne oborožene skupine, ki psujejo, ubijajo in delajo atentate.

Položaj je vznemirljiv skoraj v vsej pokrajini. Lahko rečemo, da sta dve celi diviziji v stalni pripravljenosti.«⁸⁵

Vestnik obveščevalnega oddelka XII. armadnega korpusa z dne 10. septembra 1941 omenja o notranji situaciji v Ljubljanski pokrajini v drugi polovici avgusta in v začetku septembra med drugim:

»... Streli in napadi na vojaštvo. Meseca avgusta je bilo takih primerov nekoliko manj kot v juliju. Zato so pa bili napadi skrbneje pripravljeni. Niso več posamezniki, ki napadajo, marveč skupine (najbrž trojke). Vršili so se v glavnem:

a) na periferiji Ljubljane,

b) vzdolž hrvaške meje, vzhodno od Črnomlja. ...

Psovovanja vojaštva. V primeru z julijem se je početvorilo; skoraj vsi taki primeri so se zgodili v Ljubljani in okolici.

Napadi na javne objekte. Ni jih bilo in je težko verjetno, da se bodo dogajali spričo zapletenosti takega opravila in čuječnosti nad omenjenimi objekti.

Napadi na telefonske proge so se v primeru z julijem potrojili. Najbolj so napadali:

a) telefonske linije, ki vežejo Ljubljano z nemško mejo,

b) progo med Cerknico in Starim Logom.

Napadi na železniške proge so se prav tako potrojili. Najbolj so napadali:

a) proge okrog raznih ljubljanskih postaj,

b) železniško progo v bližini Semiča.

⁸⁵ Prav tam, dok. št. 155.

Prevratni letaki. Širjenje prevratnih letakov je v vsej Ljubljanski pokrajini silno naraslo; v primerjavi z julijem se je početrilo, čeprav se je že tedaj močno stopnjevalo. Največ primerov je bilo na področju Ljubljana—Novo mesto—Kočevje. ...⁸⁴

Zadnja dva citirana italijanska dokumenta naštevata tudi partizanske akcije, vendar je mogoče iz njih izdvojiti dejavnost borbenih in sabotažno-diverzantskih skupin ter ostale množične akcije proti okupatorju.

Da so se borbene in diverzantsko-sabotažne skupine poleti 1941 razširile v Ljubljanski pokrajini in posebno v Ljubljani, moramo iskati vzroke v dobrih partijskih organizacijah, a prav tako v dejstvu, da je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja, CK KPS z IO OF in Glavnim poveljstvom slovenskih partizanskih čet, imelo svoj sedež v Ljubljani, da je osvobodilno gibanje zajelo zlasti v Ljubljani najširše množice, da je preko svoje odlične obveščevalne službe, ki je temeljila ne samo na spretnosti in rutiniranosti, temveč predvsem na politični moči tega osvobodilnega gibanja, uspešno omejilo izdajalstvo in konfidentstvo ter zavrla razvoj in aktivizacijo različnih kvizlinskih organizacij in končno tudi zaradi začetne milejše taktike italijanskega okupatorja.

Na Štajerskem in Gorenjskem (zlasti na Štajerskem, kjer se je Osvobodilna fronta v začetku le malo in počasi razvijala, na Gorenjskem se je vsaj v mestih dobro razvijala) pa so se vse borbene in sabotažno-diverzantske skupine in celo partijske in skojevske organizacije v celoti vključile v partizanske enote ali spremenile vanje, ker na terenu kot ilegalci, kaj šele kot legalci, enostavno niso mogli obstati. Kdor je na Štajerskem v prvem letu izvršil sabotažo ali diverzijo ali kak drug napad proti nemškim okupatorskim oblastem, je moral skoraj obvezno v partizane, ker bi bil na terenu skoraj gotovo odkrit. Ta okoliščina nam znova potrjuje, kako močan je bil hitlerjevski politični vpliv na terenu in na njem je slonela moč in uspešnost nemške obveščevalne službe. Zaledna borbena in sabotažna dejavnost se je tam lahko širila vzporedno z razširitvijo in krepitvijo organizacije Osvobodilne fronte in njenega političnega vpliva na terenu.

V Prekmurju, ki so ga zasedli madžarski okupatorji, so prvi oboroženi odpor nudile poleti 1941 prav borbene in sabotažne skupine in pri tej obliki oboroženega boja je uspelo madžarskim okupatorjem, da uničijo te grupe in s tem ustavijo oboroženi boj za nekaj časa.

Kakšno pozornost je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja posvečalo tudi s strokovno vojaškega stališča razvoju diverzantsko-sabotažne akcije, zlasti večji učinkovitosti take akcije, nam dokazuje direktivni članek takratnega namestnika komandanta Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet Aleša Beblerja-Primoža Tratnika, ki ga je natisnila 2. številka »Dela« konca avgusta 1941.

V uvodu priznava članek prve uspehe množične sabotaže in diverzije, ki so večino okupatorskih vojaških sil v Sloveniji razdrobile in vezale na varovanje ogroženih objektov ter vnesle med vojake živčno psihozo prave fronte. V nadaljevanju pa zahteva, naj se sovražniku prizadenejo udarci, ki bodo povzročili občutno, nepopravljivo ali vsaj težko popravljivo škodo.

⁸⁴ Prav tam, dok. št. 157.

Organizacija in izvedba takih akcij je prva dolžnost partijskih organizacij, ostale manjše sabotažne akcije, ki so postale že itak množične, pa naj se prepuste iniciativi množic in bi zadoščalo, če jih bodo gojili le z agitacijo (počrtal D. B.). Potem našteva vse občutljive objekte in točke, na katere naj bi bila osredotočena sabotažna in diverzantska dejavnost.⁸⁵

Iz tega članka sledi tudi, da so imele organizacijo in izvedbo večjih akcij v svojih rokah in na svojih ramenih izključno partijske organizacije. Najbolj zanimiva pa je ugotovitev, da so manjše sabotažne in diverzantske akcije, ki jih je organizirala in izvajala tako imenovana vojaška partijska linija in ki jih je prenesla na organizacije Osvobodilne fronte, dosegle tako množičen obseg in postale tako splošna oblika revolucionarnega in osvobodilnega boja, da so jih lahko že prepustili iniciativi množic, ki so bile pri izvajanju teh akcij res nadvse iznajdljive, ter da so jih le s politično agitacijo še naprej pospeševali in usmerjali. Ta dokument nadalje dokazuje, kakšen pomemben vojaški faktor je bila Osvobodilna fronta kot edino vsesplošno revolucionarno in osvobodilno gibanje v Sloveniji in katere hrbtenico, udarno jedro in vodstvo je predstavljala Komunistična partija Slovenije. Po tem direktivnem članku je partijsko vodstvo začelo s pripravami na večje, obsežnejše in učinkovitejše sabotažne in diverzantske akcije.

Borbene in sabotažne skupine so postale zelo pomembna oblika rekrutiranja v partizanske čete. Poleti 1941 je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja vlagalo maksimalne napore v večji in hitrejši razmah partizanstva, ki se zaradi že opisanih objektivnih težav ni moglo tako hitro razviti, kakor bi to želeli, kaj šele razviti v splošno ljudsko vstajo. Rekrutiranje v partizane je bilo še vedno odvisno le od organiziranega nabora. Zato so pa sabotažno-diverzantske akcije, atentati na izdajalce ter napadi na posamezne okupatorske vojake in patrolje, ki so jih izvrševali člani Partije in Osvobodilne fronte v samem okupatorskem zaledju, postajale množična oblika oboroženega boja z okupatorjem. Osnovo za to množično obliko oboroženega boja so vsekakor predstavljale organizacije Osvobodilne fronte, v začetku celo marsikje samo partijske in skojevske organizacije, vojaški štab tega oboroženega boja pa so bili izključno partijski komiteji s svojimi vojaškimi referenti. Te oblike množičnega oboroženega boja so se iz dneva v dan krepile, medtem ko so se partizanske enote prebijale skozi izredne težave, ker je premočni okupatorski vojaški aparat zelo hitro in učinkovito paraliziral njihovo dejavnost. Zato je bilo pametno utrjevati in še bolj razširjati to že uvedeno množično obliko oboroženega boja z okupatorjem v samem njegovem sedežu. Zavedni in borbeni člani Osvobodilne fronte, ki so se odločili za neizprosni boj z okupatorjem in začeli v tem boju konkretno sodelovati in ga zaostrovati, so se nujno morali znajti v borbenih ali sabotažno-diverzantskih skupinah in končno v strogo vojaški organizaciji partizanskih enot zunaj sedežev okupatorskih posadk. Bobene in sabotažno-diverzantske skupine kot najbolj množična oblika takratnega oboroženega boja z okupatorjem pa so morale pri svoji nadaljnji rasti in krepitvi, bodisi preiti v partizanske enote ali v drugačno vojaško organizacijo, — neke vmes med borbeno in sabotažno-diverzantsko

⁸⁵ Glej op. 21, str. 65, 66.

skupino ter partizanskimi enotami. Bila je še ena možnost: da se iz njih razvije specialna vojaška organizacija za izvajanje posebnih nalog v samih okupatorskih središčih, kot se je n. pr. kmalu razvil VOS (Varnostna obveščevalna služba) v Sloveniji.

V direktivnem članku »Za večji razmah partizanstva« v »Delu« konec avgusta 1941 se obravnava eno od ključnih vprašanj uspešnega razvoja nadaljnje vojaške akcije proti okupatorju — vprašanje dotoka borcev v vrste partizanov. Tam je zelo jasno rečeno, kako naj se opravi rekrutiranje oziroma katere oblike rekrutiranja je najprimernejša. Članek med drugim pravi: »... Rekrutiranje naj se vrši predosem preko izvajanja sabotažnih in napadalnih akcij v dolini, pri katerih se bodoči partizani preizkušajo in prekaljujejo. Prav tako pa morajo partizani sami skrbeti za to, da se jim pridružijo borbeni elementi vasi in večjih krajev, kjer operira partizanska četa.« (Podčrtal D. B.)⁸⁶

Ta dokument je še eden izmed dokazov, da se je leta 1941 partizanstvo, iz katerega je zrasla revolucionarna vojska, lahko razvijalo le tesno naslonjeno na razvoj Osvobodilne fronte, ki je tudi sama razvijala množični oboroženi boj, pri čemer so specifične razmere na Slovenskem omogočile še dodatne zvrsti oboroženega boja. Te so slonele v začetku samo na borbeni zavesti in še ne na strogi vojaški disciplini in so se tudi organizacijske oblike tega oboroženega boja morale postopno šele izoblikovati in prerasti v strogo vojaško organizirano formacijo. V tej množični borbeni organizaciji Osvobodilne fronte in njenih množičnih oblikah od vsakoovrstnega odpora do oborožene akcije proti okupatorju, so morale slovenske množice postopoma doživljati tudi še svojo psihološko in praktično borbeno preobrazbo. Tega psihološkega momenta dejansko ne gre podcenjevati in ga je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji v svojih ocenah položaja in v neposrednem vodstvu akcije upoštevalo in zato se je morala oborožena akcija razvijati postopoma. Ves kasnejši razvoj je dokazal pravilnost in tudi učinkovitost te poti. Vsaka druga pot bi bila tvegana in obsojena vsaj za nekaj časa na občuten poraz narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji in njegove oborožene akcije. Tedaj bi bila neizogibna daljša prekinitvev uspelo začetega razvoja k vedno večjim uspehom in do končne osvoboditve in zmage.

V Sloveniji, kjer ni bilo spontanih oboroženih akcij, je vodila pot za rekrutiranje novih borcev v partizanske enote iz skupin množičnega oboroženega odpora, ki ga je organizirala Partija z Osvobodilno fronto na celotnem področju Slovenije in iz vseh drugih organiziranejših oblik zalednega boja. To je bil najučinkovitejši načina za rekrutiranje in krepitev prvih partizanskih enot. Šele s trdim delom sta morali Komunistična partija Slovenije in Osvobodilna fronta ustvariti pogoje, da so partizanske enote lahko same, seveda še vedno s pomočjo partijskih organizacij in organizacij Osvobodilne fronte, izvrševale rekrutacijo novih borcev v svoje enote.

V uvodu smo morali spregovoriti o začetku in o nekaterih značilnih oblikah upora proti okupatorju v Sloveniji in poudariti zlasti tiste oblike in področja boja, ki v zgodovino pisju za to obdobje niso bile dovolj ali pravilno osvetljene. Skušali smo prikazati tudi razvoj oborožene akcije do

⁸⁶ Prav tam, str. 68.

jeseni 1941, ko se je organizirala še Narodna zaščita, ki je poleg partizanstva izpolnila zelo važno vlogo kot vojaška organizacija v prvem letu boja z okupatorjem.

6. Nastanek Narodne zaščite kot posebne vojaške organizacije in njen pomen

Ime Narodna zaščita se prvič pojavi v 3. številki »Dela« septembra 1941 in to v Kardeljevem članku »V partizane«, ⁸⁷ ko omenja Vaško zaščito in v članku »Organizirajmo Vaško zaščito«, ⁸⁸ katerega avtor je verjetno Boris Kidrič. ⁸⁹ V zadnjem članku se pojavi izraz Narodna zaščita. Do takrat se v doslej ohranjenih dokumentih o narodnoosvobodilnem gibanju v Sloveniji in o organizacijah, ki vodijo ali izvajajo oboroženo akcijo proti okupatorju, govori le o KPS in njenih organizacijah, o Osvobodilni fronti in njenih organizacijah, o partizanskih enotah z Glavnim poveljstvom slovenskih partizanskih čet ter o borbenih in sabotažnih skupinah. ⁹⁰

Do danes je v našem zgodovinopisju, zlasti v tistem, ki se opira predvsem na ustne vire, pa tudi na dokumente, še vedno dokaj nejasno vprašanje, kdaj in kako je nastala Narodna zaščita. ⁹¹

Marica Čepe, ki poskuša v svojem sestavku »Borbene grupe — prvi ljubljanski partizanski odredi«, raztolmačiti nastanek Narodne zaščite (NZ), trdi naslednje:

»Takoj po 22. juniju (1941, op. D. B.) so bile v Ljubljani ustanovljene prve borbene formacije Zaščite, ki so jo nekateri že takoj skraja imenovali Narodna zaščita, čeprav je izšel odlok o njeni formalni ustanovitvi šele nekaj mesecev kasneje.« ⁹²

To svojo trditev opira izključno na ustne vire. Nekaj takih virov si bomo morali podrobneje ogledati, ker niso glede nastanka NZ prepričljivi.

Tako izjavlja Tone Dolinšek, takratni član OK KPS za ljubljansko okrožje in okrožni partijski vojaški referent:

⁸⁷ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 22.

⁸⁸ Prav tam, dok. št. 24.

⁸⁹ Izjava Aleša Beblerja.

⁹⁰ Pod sabotažnimi skupinami so dejansko mišljene sabotažno-diverzantske skupine, ker so opravljale sabotažne in diverzantske akcije. Zato bomo v nadaljevanju, kadar bo govora o sabotažnih skupinah, imenovali te skupine v njihovem pravem pomenu kot sabotažno-diverzantske skupine.

⁹¹ Naj navedemo samo najvažnejše prispevke, ki opisujejo nastanek in razvoj NZ na področju Slovenije ali na ožjem področju Ljubljane: Metod Mikuž, Pregled NOB v Sloveniji, knj. I., str. 202—205; Metod Mikuž, Narodna zaščita v Ljubljani do kapitulacije Italije (rokopis za 2. zvezek »Ljubljane v ilegali«); Marica Čepe, Borbene grupe — prvi ljubljanski partizanski odredi (rokopis za 2. zvezek »Ljubljane v ilegali«); Milan Ferlež, Delo in razvoj NZ v Sloveniji, Ljudski miličnik, št. 40 dne 18. septembra 1951; Stane Vrhovnik, Spomini na delo Narodne zaščite, Ljudski miličnik, št. 15 dne 18. aprila 1951; Zemljarič Janez, Spomin na Narodno zaščito — predhodnika Ljudske milice bo večno živel v naših srcih, Slovenski poročevalec, št. 248 dne 19. oktobra 1952; Edo Brajnik, VOS i Narodna zaščita, Značajni datumi u istoriji VOS i Narodne zaščite, Narodna milicija, 1959, št. 5; Janez Komar, Narodna zaščita — naša zaledna vojska, Delo, 24. aprila 1961.

⁹² Glej op. 59, str. 1. Isti sestavek, priobčen v II. knjigi »Ljubljane v ilegali«, 1961, str. 184, piše o prvih borbenih formacijah v Ljubljani kot o »prvih partizanskih formacijah«, »ki so jih nekateri že takoj skraja imenovali Zaščita«.

»Takoj po 22. juniju 1941, ko so se partijski komiteji preosnovali v vojne komiteje, smo začeli organizirati ‚vojaško linijo‘, ki smo jo na kratko imenovali zaščito. Jaz sem takrat v okrožnem komiteju KPS za Ljubljano odgovarjal za ‚vojaško linijo‘, obenem pa sem bil predsednik okrožne mobilizacijske komisije, ki je pod neposrednim vodstvom okrožnega komiteja organizirala zaščito, hkrati pa organizirala zaščitnike za partizanske enote.«⁹³

Nadaljnji ustni vir, na katerega naslanja svojo trditev v istem sestavku M. Čepetove, je izjava bivšega sekretarja rajonskega komiteja KPS v Šiški Jožeta Sluge-Lenarta.

»Konec junija 1941 je začel rajonski komite, ki je bil takrat še skupen za Šiško in Bežigrad, formirati Narodno zaščito. Bobbene grupe so zrasle po tovarnah, podjetjih in na terenu in njihovo jedro so bili komunisti in skojevci. Že konec julija 1941 je bilo samo v Šiški v borbениh grupah vsaj 40 mladincev. Poleg mladinskih borbениh grup pa so bile grupe tudi po tovarnah.«⁹⁴

Nato citira Marica Čepe, brez podrobnejše navedbe vira, pripovedovanje delavcev iz tovarne Saturnus, ki se glasi:

»Konec julija ali prve dni avgusta smo pri nas ustanovili borbeno grupo, ki smo jo imenovali zaščita. V tej zaščiti je bilo 20 delavcev. Tone Šušteršič nas je zaprisegel in postavili smo komandanta grupe, Kamnikarja.«⁹⁵

Tudi Metod Mikuž pravi v svojem članku »Narodna zaščita v Ljubljani do kapitulacije Italije«, da je bila prva skupina Narodne zaščite ustanovljena v tovarni Saturnus in to še pred odlokom Izvršnega odbora Osvoobodilne fronte.⁹⁶

Vsi drugi citirani avtorji spominov v sestavku M. Čepetove govorijo samo o borbениh, sabotažnih in udarnih grupah. Zato avtorica sklepa v nadaljevanju istega sestavka:

»Zaščitniki so se zbirali v manjše skupine, ki so jih imenovali borbene grupe, pa tudi sabotažne ali udarne grupe.«⁹⁷

Na koncu sestavka avtorica že dvomi, ali je bila Zaščita res ustanovljena konec junija in v začetku julija in piše:

»Julija in avgusta 1941 je doseglo osvobodilno gibanje že nesluten razmah (v Ljubljani, op. D. B.) in zaščitne grupe, pa naj si jih imenujemo borbene, sabotažne ali udarne, so že visoko dvignile baklo upora; avgusta je CK že ustanovil obveščevalno in varnostno službo, pripravljala pa se je formalna ustanovitev Narodne zaščite kot vojaške formacije. Meseca avgusta je bil imenovan štab: Franc Ravbar-Vitez, Viktor Avbelj-Rudi in Edo Brajnik-Štefan, ki je med člani borbениh grup odbiral najbolj preizkušene borce za obveščevalno in varnostno službo, iz njih je zrasla do jeseni prva večja formacija 15 varnostnikov. Drugi člani borbениh grup so v pretežni večini prehajali v Narodno zaščito, ki se je do februarja 1942

⁹³ Prav tam, rokopis.

⁹⁴ Prav tam, str. 8. rokopisa.

⁹⁵ Prav tam, str. 15 rokopisa. Glej tudi »Ljubljana v ilegali«, knjiga II, 1961, str. 196.

⁹⁶ Metod Mikuž, Narodna zaščita v Ljubljani do kapitulacije Italije (rokopis za 2. zvezek »Ljubljane v ilegali«, str. 6.). Glej tudi Metod Mikuž, Narodna zaščita v Ljubljani, »Ljubljana v ilegali«, knjiga II, 1961, str. 204 in 207.

⁹⁷ Glej op. 59, str. 2 rokopisa.

postopoma organizirala po vseh ljubljanskih rajonih. Narodna zaščita je postala zelo množična vojaška formacija... zato so zavzemali komunisti, skojevci in drugi, ki so si v borbenih grupah že pridobili izkušnje, vidna mesta v enotah NZ. Iz borbenih grup pa je bilo nekaj 100 borcev mobiliziranih tudi za partizane.« (Podčrtal D. B.)⁹⁸

Ta zaključek sestavka M. Čepetove je v očitnem nasprotju s prvotnimi trditvami v istem sestavku, kjer pravi, da so bile enote Narodne zaščite ustanovljene takoj po 22. juniju.⁹⁹

Oglejmo si podrobneje trditev o julijskem nastanku Narodne zaščite v tovarni »Saturnus«.¹⁰⁰ Dosedanje ustne vire smo še enkrat preverili in dobili prav nasprotno ugotovitve. Jože Stopar (v letu 1941 je bil ključavničar v tovarni Saturnus in član rajonskega odbora OF Moste) pravi o nastanku Narodne zaščite naslednje:

»Narodna zaščita v tovarni Saturnus je bila ustanovljena jeseni 1941. Zaprisedli smo v naši tovarni... takrat so zaprisedli tudi delavci Tovarne olja Hrovat in Kemične tovarne. Navzočih je bilo okoli 50 delavcev in delavk...«¹⁰¹

Delavec Vili Pogačnik (starejši) in uslužbenka Pavla Erjavec (oba leta 1941 zaposlena v Saturnusu in aktivista Osvobodilne fronte v Mostah) pravita o tem:

»Spominjam se, da je bila Narodna zaščita v tovarni Saturnus ustanovljena v drugi polovici novembra 1941. leta. Ustanovil jo je Tine Železnik.¹⁰² V naši tovarni sta bili dve zaprisegi. Prva je bila v pozni jeseni, druga pa v začetku leta 1942...«¹⁰³

Tone Šušteršič pa trdi o tem naslednje:

»Po vrnitvi v Ljubljano iz Bele krajine, nekako 10. novembra 1941, me je CK KPS poslal na področje Rajonskega komiteja KPS Moste kot vojaškega referenta. Takrat je bil partijski sekretar tega rajona Ivan Bratko... Navzgor pa sem imel nekaj časa zvezo s Tonetom Dolinškom.¹⁰⁴ Naloga, ki sem jo imel kot vojaški referent, je bila, da organiziram Narodno zaščito, da imam zvezo s sabotажnimi skupinami in da pripravljam odhode v partizane. Prvo skupino Narodne zaščite sem organiziral v tovarni Saturnus. Bilo je to nekako v sredi meseca decembra 1941. leta. Pri zaprisegi je bilo navzočih okoli 30 delavcev in delavk...«¹⁰⁵

Pri spominih, ki niso oprti na dokumente, se avtorji mimogrede zmotijo za mesec, pa tudi več. Šušteršičev prihod iz Bele krajine je precej točno ugotovljen. Po vsej verjetnosti je nastala Narodna zaščita v Saturnusu v drugi polovici novembra ali prvi polovici decembra. Pred tem je bila v

⁹⁸ Glej op. 59, str. 29, 30 rokopisa. Glej isti sestavek v II. knjigi »Ljubljana v ilegali«, 1961, str. 189—190.

⁹⁹ Glej op. 59, str. 1 rokopisa in stran 184 druge knjige »Ljubljana v ilegali«, 1961.

¹⁰⁰ Glej op. 59, str. 13 rokopisa.

¹⁰¹ Jože Stopar, Ljubljana, Partizanska 8, pismena izjava; hrani arhiv IZDG.

¹⁰² Ilegalno ime za Toneta Šušteršiča, takratnega vojaškega referenta v rajonskem komiteju KPS Moste.

¹⁰³ Vili Pogačnik in Pavla Erjavec, pismena izjava; hrani arhiv IZDG.

¹⁰⁴ Tone Dolinšek je bil takrat vojaški referent v Okrožnem komiteju KPS Ljubljana.

¹⁰⁵ Tone Šušteršič, pismena izjava; hrani arhiv IZDG.

tovarni močna borbena in sabotažna skupina, ki pa se še ni imenovala Zaščita ali Narodna zaščita.

Tudi dr. Metod Mikuž v svojem »Pregledu NOB v Sloveniji« na preveč enostaven način rešuje nastanek Narodne zaščite v Sloveniji. On trdi, da je bila Narodna zaščita posebna množična borbena oblika narodnoosvobodilnega gibanja v Ljubljani. Prav tako trdi, da je bila prva skupina Narodne zaščite osnovana v tovarni Saturnus, da pa so kmalu nato bile ustanovljene skupine Narodne zaščite še v drugih tovarnah, uradih in ustanovah in da se je Narodna zaščita in njena aktivnost v Ljubljani razvila do takih oblik in vsebine, da se je CK KPS odločil jeseni organizirati Narodno zaščito po vsej Sloveniji.¹⁰⁶ Za vse te trditve ne navaja nobenih virov. M. Mikuž preskakuje take množične oblike oboroženega boja kot so borbene in sabotažne skupine, čeprav je o njihovi dejavnosti in obstoju ohranjenih dovolj dokumentov. Po njegovih trditvah se že konec junija začelja organizirati Narodna zaščita, kar seveda ne drži. Ni pravilna ugotovitev Metoda Mikuža, da se je samo na izkušnjah posebne množične borbene oblike narodnoosvobodilnega gibanja v Ljubljani, ki jo M. Mikuž proglašaja za Narodno zaščito, rodil sklep CK KPS, organizirati NZ po vsej Sloveniji.¹⁰⁷

Drži pa, da so izkušnje ljubljanske zaledne borbe z okupatorjem kasneje, ko je bila Narodna zaščita tudi formalno ustanovljena, seveda z drugačno pobudo in namenom, kakor ugotavlja M. Mikuž, bistveno vplivale na njen nadaljnji razvoj.

Napravimo sedaj nekaj zaključkov v zvezi z verzijo, da je bila Narodna zaščita ustanovljena najprej v Ljubljani, in sicer prva enota v tovarni Saturnus konec junija ali v začetku julija 1941 in da je formalna ustanovitev NZ samo potrditev te že obstoječe organizacije NZ ter njeno posplošenje in razširitev na vso Slovenijo. Ta verzija visi v zraku in ni dokazana. Vsiljuje se misel, da je tudi zasliševalec in zbiralec ustnih virov polagal na jezik avtorjem teh podatkov maziv »Narodna zaščita«. Sicer pa ni nič čudnega, da celo nekateri organizatorji NZ v Ljubljani »borbenim, sabotažnim in udarnim skupinam« danes po tolikih letih skušajo dati značaj in ime Narodne zaščite že od vsega začetka, kajti iz teh »skupin« se je dejansko razvila kasneje ljubljanska Narodna zaščita. Praktično te »borbene skupine« tudi po formalni ustanovitvi NZ oktobra 1941 niso počele nič drugega kakor to, kar so delale že pred tem. Saj delajo v svojih spominskih zapiskih analogno napako tudi nekateri člani in organizatorji znanih ljubljanskih borbenih skupin, ki so v jeseni 1941 in pozimi 1941/42 prešli kot celotne skupine v formacijo VOS, ko pripisujejo vse svoje dotedanje akcije, ki so jih napravili še kot »borbene skupine« ali kot »skupine NZ«, enostavno VOS.

V Ljubljani so do septembra-oktobra 1941 obstajale samo borbene, sabotažne ali udarne skupine, ki so poleti 1941 postale množična oblika oboroženega boja proti okupatorju. Ni naraščalo samo število skupin, rasle so skupine tudi po številu borcev v njih, zlasti po tovarnah in ustanovah. V praksi je prihajalo do sodelovanja večjega števila teh borbenih in sabo-

¹⁰⁶ Glej op. 32, str. 202.

¹⁰⁷ Prav tam, str. 196.

tažnih skupin pri posameznih akcijah. Očitno je bilo, da je nadaljnji razvoj takratnih oblik oboroženega boja zahteval novo ali nove organizacije na višjem vojaškem nivoju. Ne drži pa, da so se »borbene, sabotažne, udarne grupe« imenovala Zaščita ali Narodna zaščita v dobi do septembra 1941. Jasno je, da so bile »borbene, sabotažne ali udarne skupine« predhodnice kasnejše Narodne zaščite v mestih. Pravzaprav so se te skupine razvijale in dozorevale delno že za prehod v partizane, na drugi strani pa za prehod v skupine Varnostne in obveščevalne službe, a v največji meri za prehod v novo vojaško organizacijo Osvobodilne fronte, v Narodno zaščito.

Vzporedno z razvojem in krepitvijo Osvobodilne fronte v splošno množično organizacijo oboroženega boja proti okupatorju se je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji nenehno bavilo s ključnim vprašanjem tega boja, — kako čimprej omasoviti partizanske enote, kako razplamteti splošno ljudsko oboroženo vstajo. Potrebno je bilo najti zanj primerne oblike, ki bi olajšale Slovencem brez vojaških tradicij prehod v partizanske enote. Te so bile od vsega začetka organizirane kot prava vojaška organizacija.

Narodna zaščita je bila še nekaj drugega, še nekaj več kot samo množičen oborožen odpor članov Osvobodilne fronte in tudi več kot prvotne »borbene, sabotažne ali udarne skupine«. Narodna zaščita je pomenila korak naprej v oboroženi akciji slovenskega naroda. Zato moramo mastanek Narodne zaščite in ves njen nadaljnji razvoj zgodovinsko točno ugotoviti, ne glede na to, koliko so na njeno organizacijsko obliko in vsebino vplivale revolucionarne množice s svojo iznajdljivostjo.

Zanimiv je podatek Aleša Beblerja, da je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji razpravljalo že poleti 1941 o posebni obliki partizanstva, to se pravi o partizanskih enotah, v katerih bi se združevali najbolj borbeni pristaši OF in bi priložnostno izvrševali vojaške akcije, potem pa bi se zopet vračali domov na delo. Bebler pravi, da se spominja, kako sta z Jožetom Rusom poleti v zvezi s tem celo potovala po terenu in imela v Stični in Ribnici razgovore o takih oblikah oboroženega boja. Takšne organizacijske oblike so po Beblerju zamišljali bolj za podeželje, ker so se v mestih borbene in sabotažne skupine že uveljavile. Poleg tega je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja poleti 1941 zelo aktualno razmotrivalo vprašanje, da bi ustanovili nekakšno predstopnjo partizanstva, nekakšno prehodno vojaško organizacijo. Ta bi vojaško neizkušenim Slovencem olajšala in pomagala ustvariti močno in izkušeno revolucionarno in osvobodilno vojsko, krepila bi in razvijala slovensko partizanstvo.¹⁰⁸

Konkretno je prišlo do ideje o posebni organizaciji, ki bi se imenovala Vaška zaščita oziroma Narodna zaščita, po Beblerjevih izjavah takole. Na seji ožjega ali operativnega vodstva CK KPS, kot se je tudi imenovalo, na kateri so pripravljali 3. številko »Dela«, ki je izšla septembra 1941, so razpravljali tudi o nekem dogodku s terena (menda z Blok, tega se Bebler točno ne spominja), kjer so kmetje s spontano oboroženo akcijo preprečili aretacije nekih svojih sovaščanov in se ubramili pred represalijami okupatorjev. Ta dogodek je glede na začetek okupatorjevih selitev slovenskega prebivalstva in drugih večjih represalij (požigi, ropi in po-

¹⁰⁸ Aleš Bebler, ustni vir — izjava iz leta 1960.

dobna nasilstva), spodbudil vodstvo KPS, da je sklenilo ustanoviti še posebno organizacijo, Vaško zaščito oziroma Narodno zaščito kot množično vojaško organizacijo, naslonjeno neposredno na odbore Osvobodilne fronte. Bebler pripoveduje, da so na tem sestanku predlagali, kako naj bi se organizacija imenovala. Bebler je predlagal ime »narodna bramba«. Kidrič je temu ugovarjal, češ da to diši preveč po stari Avstriji, po staroavstrijskih brambovcih in da je treba najti drug naziv. Tako so prišli v razpravi do imena »zaščita«, in sicer Vaška zaščita. Na tej seji so bili po Beblerjevih navedbah navzoči Edvard Kardelj, Franc Leskošek, Tone Tomšič, Boris Kidrič, Miha Marinko in Aleš Bebler. Sklepnili so tudi, da priobči »Delo« poseben direktiven članek o organiziranju Vaške zaščite.¹⁰⁹

Da je bilo govora o narodni brambi kot nazivu za Vaško oziroma Narodno zaščito na sejah ožjega vodstva CK KPS, nam potrjuje tudi kasnejši letak CK KPS, ki je bil izdan 7. novembra 1941 ob obletnici velike oktobrske revolucije, kjer piše o Narodni zaščiti dobesedno naslednje: »Organizirajte povsod Narodno zaščito, to *narodno brambo* (podčrtal D. B.) slovenskih mest in vasi!«¹¹⁰

Tako je bila ustvarjena tista iskana in potrebna vmesna stopnja med množičnimi oblikami oboroženega boja proti okupatorju in partizanstvu.

V že omenjenem direktivnem članku »V partizane« v septembrski številki »Dela«¹¹¹ podčrtava avtor Edvard Kardelj vsestransko razvijanje partizanskega gibanja v Sloveniji, njegov razvoj v vsenarodni odpor kot glavno nalogo, ki stoji pred osvobodilnimi silami slovenskega naroda. Za uresničenje tega cilja postavlja naslednje neposredne naloge:

- 1) takojšnjo množično mobilizacijo novih partizanskih borcev,
- 2) okrepitev partizanske akcije na italijanskem okupiranem ozemlju,
- 3) krepitev sabotažne akcije,
- 4) vzpostavitev Vaške zaščite,
- 5) organizacija vseljudske akcije preko OF za pomoč partizanom,
- 6) učinkovit nastop proti vsakršnim kapitulantskim poskusom.

Zanimivo je, da avtor v tem članku sabotažno akcijo še ne veže na Zaščito in zaščito pojmuje le kot Vaško zaščito. Oglejmo si to tretjo in četrto nalogo podrobneje. Takole govorijo prvi dokumenti o nastanku Narodne zaščite:

»3. Ojačati je treba sabotažno akcijo tako po efektu, kakor po njeni širini. Osvobodilne sile slovenskega naroda morajo v to akcijo vključiti ves narod. Udarjati je treba z vso odločnostjo in z vsemi sredstvi ne le po prometnih poteh in skladiščih, marveč tudi po celokupnem državnem aparatu in po živi sili sovražnika, t. j. po njegovih oboroženih oddelkih vseh vrst ter po predstavnikih njegovega okupatorskega aparata. Poziv na sabotažo mora biti v ospredju agitacijskega in propagandističnega dela komunistov in aktivistov osvobodilnega gibanja sploh.

4. V sleherni vasi in naselju je treba vzpostaviti organizacijo Vaške

¹⁰⁹ Stenografske beležke razgovora Jovana Vujošovića in majorja Klanjška z Alešem Beblerjem 26. oktobra 1951, Arhiv IZDG. Isto je zvedel avtor od Aleša Beblerja tudi decembra leta 1960, ne da bi kakorkoli opozoril na njegovo izjavo v letu 1951.

¹¹⁰ Original hrani Arhiv OK ZKS.

¹¹¹ Glej op. 87.

zaščite, ki bo ščitila z orožjem v roki sleherno hišo in slehernega Slovence pred nasiljem okupatorjev, pred rekvizicijami, preganjanji, izseljevanjem itd., obenem pa sproti čistila slovenske vasi in mesta ovaduhov in okupatorskih lakajev. Vsi pošteni in zavedni Slovenci morajo biti sodelavci te vaše zaščite.«¹¹²

Iz Kardeljevega članka se jasno vidi, da je bila zaščita mišljena najprej kot dodatna pomožna vojaška organizacija predvsem na podeželju kot prava zaščita pred nasiljem okupatorja. Zaradi tega se tu niti ne imenuje Narodna zaščita, temveč Vaška zaščita. Iz tega sledi, da je bila dana najprej pobuda za Vaško zaščito. Sabotažna akcija se je vezala na partizanske enote, poleg tega se je pa naslanjala na vedno številnejše borbene in sabotažne skupine, predvsem v okupatorskih središčih, v tovarnah, uradih, na poštah in v prometu. Te skupine so izvajale težje in posebne sabotažno-diverzantske akcije. Množična sabotaža pa se je naslanjala na celotno organizacijo OF. Kjer v Sloveniji ni bilo partizanskih enot ali posebnih borbениh in sabotažnih skupin, so vso to dejavnost ne samo organizirale, temveč tudi izvajale partijske in frontne organizacije.

V isti številki »Dela« je poseben direktivni članek, katerega smo že omenili, »Organizirajmo vaško zaščito!«, ki podrobneje in konkretno razlaga, kako je treba pristopiti k organizaciji Vaške zaščite, kakšne so njene naloge in cilji.

»Strahoviti teror, s katerim besne memški, italijanski in madžarski okupatorji proti slovenskemu ljudstvu,« pravi članek, »ima en cilj: zadušiti v njem sleherno voljo za odpor ter z vsemi sredstvi in v najkrajšem času uničiti slovenski narod. Če se posreči sovražniku zatreti odpor slovenskega ljudstva, potem je njegova usoda odločena: množično izseljevanje Slovencev ter koloniziranje tujcev na slovenskih pogoriščih bo imelo zadnjo besedo. *Samo ena je pot, da rešimo slovenski narod: vzdržati, krepiti in razširjati njegov odpor, razvijati ga v smeri vsenarodne oborožene vstaje.*

Partizansko gibanje in široka sabotažna akcija je brez dvoma pot, po kateri je treba iti k temu cilju; *toda zmaga bo zagotovljena le tedaj, če bo v borbi sodelovalo vse slovensko ljudstvo.* In kar je najvažnejše: slovensko ljudstvo mora organizirati take svoje oddelke, ki bodo branili njegove vasi, trge in mesta pred vsakim okupatorskim nasiljem... To vlogo mora odigrati organizacija Narodne zaščite.« (Podčrtal D. B.)¹¹³

Zelo podrobno in razčlenjeno govori članek le o Vaški zaščiti. Za mesta in trge pa se v članku postavlja, naj se v njih na podoben način in z istimi nalogami gradijo oddelki Narodne zaščite. Zaščita se v mestih prav gotovo ni mogla imenovati Vaška zaščita. V tem dokumentu se prvič pojavi ta naziv, ki ga bo malo kasneje povzela tudi Vaška zaščita. Oblike udejstvovanja in organiziranja Vaške zaščite na podeželju in Narodne zaščite v mestih in trgih niso bile enake, med seboj so se zelo razlikovale. Narodna zaščita je morala v mestih dobiti svojstveno obliko in naloge. Ta članek ne govori podrobno o teh svojstvenih oblikah in nalogah Narodne zaščite v mestih. Če bi Narodna zaščita v mestih, zlasti pa v Ljubljani, obstajala že nekaj mesecev, kot trdijo nekateri ustni viri, bi se moralo to nujno

¹¹² Prav tam, str. 82, 83.

¹¹³ Glej op. 88.

odraziti tudi v tem direktivnem članku. Zato po tem prvem dokumentu o Narodni zaščiti lahko smatramo, da septembra 1941 organizacijske oblike in druge specifičnosti Narodne zaščite v mestih še niso bile dovolj precizirane.

Med prve ohranjene dokumente iz meseca septembra 1941, ki omenjajo Vaško zaščito, spada tudi kratko direktivno pismo organizacijskega sekretarja CK KPS Toneta Tomšiča Pokrajinskemu komiteju KPS za Štajersko. V njem Tone Tomšič med drugim piše o pomembnosti Vaške zaščite v odporu proti izseljevanju in rekvizicijam, o važnosti obrambe vasi z vsemi sredstvi, o uničevanju ovaduhov in podobnih nalogah.¹¹⁴ Pismo je poslal CK še preden je bila natiskana 3. številka »Dela«, kajti Tone Tomšič omenja v pismu, da bo še isti teden odposlana 3. številka »Dela«. Na podlagi tega pisma lahko sklepamo, da je morala biti omenjena seja ožjega vodstva CK KPS v prvi polovici septembra. O seji v prvi polovici septembra ali celo v začetku septembra govorijo tudi okoliščine, da sta se Franc Leskošek in Miha Marinko kot zastopnika CK KPS in Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet udeležila 26. septembra 1941 posvetovanja v Stolicah, kjer je Franc Leskošek v svojem poročilu (po naknadni rekonstrukciji) omenil med drugim tudi Narodno zaščito. Iz njegove kasnejše rekonstrukcije takratnega poročila v Stolicah je videti, da je Narodna zaščita obstajala že nekaj mesecev in da naj bi bile borbene in sabotažne skupine z vsemi drugimi oblikami množične oborožene akcije proti okupatorju njen sestavni del.¹¹⁵ To pa me bo držalo. Vsi pisani dokumenti so v nasprotju s takšno današnjo razlago nastanka Narodne zaščite. Če bi ustanovili Narodno zaščito kot posebno organizacijo že v začetku poletja 1941, ne bi CK KPS v svojem poročilu Centralnemu komiteju KPJ konec novembra 1941 med drugim poročal: »... *Organiziramo v Ljubljani in povsod Narodno zaščito.*« (Podčrtal D. B.)¹¹⁶ Avtor pisma je sam Franc Leskošek, takratni sekretar CK KPS in komandant Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet.

Če bi bila Narodna zaščita v Ljubljani ustanovljena že v začetku poletja, bi gotovo tudi Slovenski poročevalec pisal, da je takšno in takšno konkretno akcijo izvršila skupina ali oddelek Narodne zaščite. Toda Slovenski poročevalec v poročilih o akcijah v vsem letu 1941 niti enkrat ne omenja Narodne zaščite. O znani zaplembi vojaških odej v Mestnem domu, ki jo je izvedla dne 11. oktobra 1941 ena izmed ljubljanskih borbениh skupin,¹¹⁷ poroča Slovenski poročevalec, kot da so to storili partizani.¹¹⁸ V vsem letu 1941 Slovenski poročevalec podobne akcije pripisuje bodisi partizanom ali skupini mladincev ali borbени skupini. Šele Slovenski poročevalec z dne 24. januarja 1942 prvič poroča s slovenskih bojišč, da je med 24. decembrom 1941 in 13. januarjem 1942 Narodna zaščita v Ljubljani

¹¹⁴ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 35.

¹¹⁵ Zapisnik razgovora s tov. Miho Marinkom in Francem Leskoškom z dne 22. novembra 1951, Arhiv CK ZKS.

¹¹⁶ Original hrani Istoriski arhiv CK ZKJ, sedaj Institut za istoriju radničkog pokreta naroda Jugoslavije, Beograd, št. 445/IV-10/41.

¹¹⁷ Miroslav Luštek, Kronološki pregled dogodkov v Ljubljani v letu 1941, Letopis Muzeja NO za leto 1957, str. 147.

¹¹⁸ Slovenski poročevalec, št. 21 dne 17. oktobra 1941, ponatis leta 1951, str. 162.

izvedla sedem razorožitev.¹¹⁹ Tudi ta okoliščina govori, da Narodna zaščita v zgodnji jeseni 1941 niti v Ljubljani ni obstajala, še manj pa organizacijsko utrjena. To se je zgodilo šele jeseni 1941 in pozimi 1941/42.

Ohranjeni dokumenti o nastanku Narodne zaščite govore izključno v prid Beblerjevega pričevanja, kako je nastala Narodna zaščita. Omenjeno spontano akcijo ali spontane akcije kmetov, konec avgusta ali v začetku septembra 1941, ki so se zgodile na območju od Blok do Mokreca in ki so verjetno dale neposreden povod za ustanovitev Vaške zaščite oz. Narodne zaščite, doslej ni bilo mogoče rekonstruirati in dokumentirati. Odpor proti okupatorju je bil v porastu. Mogoče se je kakšnim manjšim akcijam pripisoval v samem poročilu večji pomen, kakor so jih te akcije dejansko imele. Samo neposreden povod končno ni bistven pri tej stvari, kvečjemu pomeni zanimiv zgodovinski drobec. Ne glede na to, da si je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji takrat v merilu vse Slovenije obetalo, seveda še bolj pa želelo, spontanejšega odpora prebivalstva, zlasti proti selitvam in raznim ukrepom okupatorja, so vendar takrat oborožene oblike boja proti okupatorju dobivale že tak množičen značaj, — po temeljitih političnih ter organizacijskih naporih KPS in OF, — da je bilo nujno tem oblikam oborožene borbe dati bolj organizirano vojaško obeležje.

Nekateri zgodovinpisci, tudi slovenski, govorijo o spontanah akcijah prebivalstva proti okupatorju, celo o »zelenem kadru«, kar naj bi nastajalo brez povezave s KPS in OF. Hkrati smatrajo to okoliščino kot temeljni vzrok in povod za ustanovitev NZ. Tako n. pr. Janez Komar (?) v svojem članku »Narodna zaščita — naša zaledna vojska« našteva naslednje vzroke in povere, na podlagi katerih je vodstvo narodnoosvobodilnega boja sklenilo ustanoviti NZ:

- 1) »pomanjkanje borbenih tradicij pri Slovencih«;
- 2) vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja je »sredi avgusta 1941 ugotovilo, da obstaja nekaj tisoč legalnih vojaško organiziranih in delno oboroženih ljudi okrog partizanov, po gozdovih pa še na stotine zelenega kadra, ki nima zveze s Partijo«;
- 3) »nadaljnje ugotovitve, da se v raznih krajih povezujejo moški med seboj, da bi preprečili aretacije«;
- 4) preprečitev mobilizacije mihailovičevcev.¹²⁰

Prva in tretja ugotovitev držita in sta nesporni, četrta ima delno prav, a druga je nevzdržna, ker ne temelji na nobenih dokazih. Če misli avtor pod »nekaj tisoč legalnih vojaško organiziranih in delno oboroženih ljudi« na člane KPJ in OF, ali celo borbene in sabotažne skupine, potem naj jih avtor tako imenuje in ocenjuje. Nekaj »sto zelenega kadra« pa ne držil!

V tem času zaznamujemo v Sloveniji poskuse, da se oblikujejo različne katoliške in mihailovičevske vojaške, polvojaške in obveščevalne organizacije. Take organizacije so bile Slovenska legija in v njenem sestavu Študentska legija ter Dekliška legija, potem Sokolska in Narodna legija, četniški odredi in Jugoslovanska vojska. Pomožni organizaciji Slovenske legije sta bili Narodna straža in SaSa (Slovenska straža). Narodna straža naj bi bila splošna vojaška organizacija, medtem ko naj bi bila Slovenska

¹¹⁹ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 2, dok. št. 43.

¹²⁰ Janez Komar, Narodna zaščita — naša zaledna vojska, Delo, 24. aprila 1961.

legija jedrna vojaška organizacija SLS. Splošna vojaška organizacija Narodna straža naj bi postala »protiutež komunistični OF«, ki bi pripravljala ljudi za čas, ko bo prišla ura. SaSa (Slovenska straža) pa naj bi bila pomožna vojaška organizacija četniške jugoslovanske vojske. SaSa naj bi bila tudi nekakšna protioorganizacija Narodni zaščiti.¹²¹

O tem jasno pričajo dokumenti Slovenske legije. Strogo zaupna okrožnica vodstva Slovenske legije v Ljubljani julija 1942 naroča:

»1) V svoji ulici zberite nekaj povsem zanesljivih ljudi... in se z njimi porazgovorite o organizaciji protikomunistične zaščite v Ljubljani, ki se bo imenovala Slovenska straža. S to organizacijo bomo postavili komunistični Ulični in hišni zaščiti nasproti stražo slovenstva. Ne prigovarjajte, da je organizacij preveč; če komunistom njihovih ni preveč, tudi naših nam ne sme biti, ako nočemo v krtovo deželo... Moramo izslediti komunistična gnezda ulične zaščite za vsako ceno...«¹²²

Iz tega dokumenta vidimo tudi, kako množično je bila usidrana Narodna zaščita Osvobodilne fronte. Čeprav vse našete organizacije domače buržoazije, ki so v tem času sodelovale z okupatorjem, niso mogle resno ogroziti poleta OF, jih osvobodilno gibanje ni smelo podcenjevati. Treba je bilo že v kali preprečiti njihove poskuse, ker je tudi kasnejši razvoj pokazal, da se je v takih organizacijah zbrala vsa protiljudska reakcija, ki je iz razrednih razlogov prešla na pota pete kolone in zanetila med Slovenci bratomorno državljansko vojno. Vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji je odločno nastopilo proti takim poskusom in določilo, da lahko na slovenskem ozemlju bodoča narodna vojska »zraste samo iz slovenskih partizanskih čet in oddelkov Narodne zaščite. Vsak poskus, organizirati kakršno koli vojaško formacijo izven slovenskih partizanskih čet in oddelkov Narodne zaščite... je mujen... že v kali zadušiti, kjer koli in v kakršni koli obliki bi se pojavil.« (Vprašanje naše narodne vojske, »Osvobodilna fronta«, decembra 1941.)¹²³

Narodna zaščita je po oceni Borisa Kidriča pomenjala važno prehodno množično vojaško organizacijo, ki je postala množičen izvor za partizansko rekrutacijo,¹²⁴ in je imela svojo pomembno akcijsko vrednost v prvem letu oborožene akcije proti okupatorjem v Sloveniji.¹²⁵ Hkrati pravi on, da je ustanovitev Narodne zaščite v kali preprečila poskus plave garde.¹²⁶ Ta je hotela tudi v Sloveniji osnovati papirnato armado po vzorcu Mihailovičevega eksperimenta v Srbiji, ki je Srbe »rekrutiral« v nekakšno vojsko s tem, da jih je »včlanjeval«, ne da bi jih pošiljal v *borbo*.¹²⁷

Vendar naloga preprečevati različnim slovenskim meščanskim strankam vojaško mobilizacijo ni bila glavni razlog za ustanovitev Narodne zaščite, kakor trdi med drugim avtor omenjenega članka v sedanjem dnevniku »Delo« z naslovom »Narodna zaščita — naša zaledna vojska«.¹²⁸

¹²¹ Franček Saje, Belogardizem, SKZ, Ljubljana 1952, str. 165—170.

¹²² Arhiv javnega tožilstva LRS, št. 1400.

¹²³ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 77.

¹²⁴ Glej op. 46, str. 27.

¹²⁵ Glej op. 123.

¹²⁶ Slovenski mihailovičevci.

¹²⁷ Glej op. 46, str. 27.

¹²⁸ Glej op. 120.

Po izidu 3. številke »Dela« leta 1941 se je začela na podeželju organizirati Vaška zaščita; v mestih, zlasti v Ljubljani, pa se že obstoječe borbene in sabotažne skupine organizacijsko tedaj še niso spremenile, le da so se še naprej širile in postajale večje in številnejše ter da so se začele polagoma imenovati Narodna zaščita. V praksi je kmalu po vsej Sloveniji prevladal enoten naziv Narodna zaščita za Vaško in Narodno zaščito. Ko je 17. oktobra 1941 izšel formalni odlok Izvršnega odbora Osvobodilne fronte slovenskega naroda in Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet o ustanovitvi Narodne zaščite, je obstajala enotna organizacija s skupnim nazivom Narodna zaščita. Odlok se glasi:

»1. Za obrambo slovenskega ljudstva proti nasilju okupatorjev se osnuje v okviru Osvobodilne fronte in kot sestavni del slovenske oborožene sile — Narodna zaščita.

2. Naloga Narodne zaščite je preprečevati aretacije, rekvizicije živeža in živine, preseljevanje Slovencev in naseljevanje tujcev, požiganje slovenskih vasi in vsa druga nasilna dejanja proti slovenskemu ljudstvu.

3. Vstopiti v Narodno zaščito je dolžnost vsakega Slovenca, ki je sposoben nositi orožje.

4. Skupine Narodne zaščite se osnujejo po vaseh in mestih, tovarnah in drugih podjetjih, na splošno povsod, kjer skupaj živi ali dela večje število Slovencev.

5. Skupine Narodne zaščite organizirajo krajevni odbori Osvobodilne fronte slovenskega naroda, imenujejo njihove poveljnike in odgovarjajo za njihovo delo.

6. Celotni zbor Narodne zaščite je podrejen Poveljstvu slovenskih narodnoosvobodilnih partizanskih čet.

7. Skupine Narodne zaščite izvršujejo svoje naloge z odločnim skupnim nastopom, po potrebi s sodelovanjem sosednjih skupin in ob podpori vsega prebivalstva. Skupine Narodne zaščite in partizanske čete, ki operirajo na njihovem področju, si morajo nuditi vzajemno pomoč.«¹²⁹

Odlok o ustanovitvi Narodne zaščite nekoliko odstopa od direktivnih člankov v 3. številki »Dela«. Tam je poleg drugih nalog poudarjena naloga: »Čiščenje slovenskih vasi in mest ovaduhov in okupatorskih lakajev.«¹³⁰ V ustanovnem odloku je govora izključno samo o obrambnem značaju te organizacije pred raznovrstnim nasiljem okupatorjev. Odlok sam na sebi zopet dokazuje, da je bila sprva Narodna zaščita mišljena kot vojaška organizacija predvsem za podeželje, ki naj bi ga pomagala hitreje vključevati v oboroženo akcijo proti okupatorju, kajti uspešno in učinkovito »preprečevati aretacije, rekvizicije živeža in živine, preseljevanje Slovencev in naseljevanje tujcev, požiganje slovenskih vasi in vsa druga nasilna dejanja«,¹³¹ je bilo mogoče le izven okupatorskih središč. Na podeželju pa je oborožena akcija proti okupatorju konec poletja v slovenskem merilu zaostajala.¹³²

¹²⁹ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 48.

¹³⁰ Prav tam, dok. št. 24.

¹³¹ Prav tam, dok. št. 48.

¹³² Od podeželja je bila izjema takrat ljubljanska okolica, kamniško in kranjsko okrožje. In še ta področja niso bila izrazito kmečka področja, temveč mešana delavsko-kmečka področja z delavsko večino.

Pred narodnoosvobodilnim gibanjem v Sloveniji je bila prva in glavna naloga »vršiti proti okupatorjem neizprosno oboroženo akcijo«¹³³ in »vzdržati, krepiti in razširjati ta odpor, razvijati ga v smeri vsenarodne oborožene vstaje«.¹³⁴

Do takrat sta obstajali v glavnem dve obliki oborožene akcije: *Partizansko gibanje in široka sabotažna akcija*.¹³⁵ Pod široko sabotažno akcijo misli avtor članka »Organizirajmo vaško zaščito« akcije borbenih, sabotažno-diverzantskih skupin in vse druge oblike množičnega odpora proti okupatorju in množične sabotaže. *H gornjima dvema naj bi prišla še tretja oblika oborožene akcije: Narodna zaščita, ki naj bi branila slovensko ljudstvo pred vsakim okupatorskim nasiljem*. Takšen zaključek lahko dobimo po člankih o Vaški zaščiti oziroma Narodni zaščiti v septembru in po Odloku o ustanovitvi Narodne zaščite v oktobru 1941.

Kljub takšnemu prvotnemu značaju, je v praksi od septembra 1941 naprej začela Narodna zaščita rasti iz že obstoječih borbenih in sabotažno-diverzantskih skupin in vseh drugih oblik množičnega oboroženega odpora proti okupatorju, vsevši množične sabotaže, o čemer smo govorili že v predhodnem poglavju. Tako se Narodna zaščita razvije v posebno vojaško organizacijo in postane poleg partizanskih enot drugi sestavni del slovenskih oboroženih sil.¹³⁶

Ce hočemo na podlagi vseh navedenih in obravnavanih dokumentov napraviti kratek zaključek o nastanku Narodne zaščite in končati polemiko proti napačnemu in nepopolnemu prikazovanju nastanka Narodne zaščite, potem lahko ugotovimo naslednje: Do septembra 1941 ni bilo niti Narodne zaščite niti Vaške zaščite; prav tako se niso nobene druge organizacijske oblike oboroženega boja proti okupatorju imenovale zaščita. Šele septembra 1941 je vodstvo CK KPS dalo pobudo za organizacijo zaščitne, obrambne vojaške organizacije, ki naj bi bila nekakšna vmesna, prehodna stopnja med različnimi množičnimi oblikami oboroženega boja proti okupatorju in partizanstvu ter bi pomagala razvijati učinkovito oboroženo akcijo proti okupatorju v Sloveniji in jo napravila množično. Tako je prišlo dne 17. oktobra 1941 še do formalnega odloka o ustanovitvi Narodne zaščite, ki se je potem jeseni 1941 in pozimi 1941/42 pospešeno organizirala v Ljubljani in na podeželju, zlasti v Ljubljanski pokrajini, in dobila v svojem razvoju dokončno obliko in značaj.

7. Razvoj Narodne zaščite v letu 1941

Narodna zaščita je šla v svojem razvoju vzporedno z nadaljnjim poletom narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji in dala temu poletu tudi svoj veliki delež.

Kot podlago in jedro enot Narodne zaščite moramo najprej omeniti borbene in sabotažno-diverzantske skupine. Kjer teh ni bilo, so bile par-

¹³³ Prva temeljna točka programa OF. Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 61.

¹³⁴ Glej op. 130.

¹³⁵ Prav tam

¹³⁶ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 12.

tijske in frontne organizacije. Narodna zaščita je v svojem nastajanju organizacijsko zajela skoraj vse do tedaj že številne oblike množične oborožene akcije. Vendar kot posebna vojaška organizacija ni jemala iniciative ostalim organizacijam in pripadnikom narodnoosvobodilnega gibanja, v prvi vrsti ne OF, njenemu množičnemu odporu in še večjemu razmahu številnih in različnih množičnih oblik oborožene akcije proti okupatorju. To ugotovitev je treba uvodoma poudariti.

Prvi organizatorji in vojaški poveljniki enot Narodne zaščite so bili skoraj izključno partijski vojaški referenti. V mestih, zlasti v Ljubljani, se Narodna zaščita razvija na bogatih izkušnjah številnih borbenih in sabotažno-diverzantskih skupin. V okolici Ljubljane, na Notranjskem, Dolenjskem, Kočevskem, v Beli krajini pa se naslanja na obstoječe partizanske enote. Vstop v organizacijo Narodne zaščite je bil sicer moralna dolžnost vsakega člana OF, ki je bil sposoben za vojsko, vendar je bil popolnoma prostovoljen. V mestih se je organizirala po teritorialnem in proizvodnem načelu, na podeželju pa samo po teritorialnem principu. V razdobju do zime 1941/42 pozna razvoj Narodne zaščite le desetine in vode, pozimi 1941/42 pa že čete in bataljone. Najhitreje in tudi najuspešneje se je razvijala Narodna zaščita v prvem letu oborožene akcije proti okupatorju in domačim izdajalcem v Ljubljani in njeni okolici. Lahko rečemo, da je Narodna zaščita v Ljubljani in njeni okolici s svojimi številnimi, napadalnimi, drznimi in učinkovitimi akcijami, kljub velikanski premoči sovražnika, s sorazmerno majhnimi izgubami postala skupno z VOS enakovredna močnemu in učinkovitemu partizanskemu odredu. Ljubljanska Narodna zaščita je kot prej borbene skupine sproti in postopoma pošiljala svoje najboljše člane v partizanske enote v okolico Ljubljane, na Notranjsko, na Dolenjsko in tudi na Gorenjsko in Štajersko. Počasneje pa se je razvijala Narodna zaščita na podeželju. Razlika med Narodno zaščito na podeželju in Narodno zaščito v Ljubljani je bila tudi ta, da je Narodna zaščita na podeželju v svoji vojaški taktiki bila sprva bolj defenzivna, bolj obrambna, to se pravi, bila je v pravem pomenu besede zaščita pred okupatorskim nasiljem. V Ljubljani pa je na podlagi izkušenj borbenih in sabotažno-diverzantskih skupin imela od vsega začetka izrazito ofenzivni značaj.¹³⁷ Prav izkušnje ljubljanske Narodne zaščite so bistveno vplivale na nadaljnje oblikovanje in razvoj Narodne zaščite v Sloveniji, kar se je zgodilo šele v pozni jeseni 1941 ter pozimi 1941/42 in spomladi 1942. Ta vpliv se zlasti opaža v kasnejših direktivnih člankih o razvoju Narodne zaščite, zlasti pa v kasnejšem pravilniku o Narodni zaščiti, ki je izšel 24. januarja 1942¹³⁸ in v še kasnejšem tolmačenju tega pravilnika, ki je izšlo 23. aprila 1942.¹³⁹ Pravilnik in tolmačenje pravilnika je izdalo Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Ta dva dokumenta pomenita krepko oporo za zgodovinsko raziskavanje nadaljnjega razvoja Narodne zaščite.

Pravilnik o Narodni zaščiti je še v večji meri kakor ustanovni odlok podredil Narodno zaščito Glavnemu poveljstvu slovenskih partizanskih čet.

¹³⁷ Glej op. 15, str. 25–26 rokopisa.

¹³⁸ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 2, dok. št. 12.

¹³⁹ Prav tam, dok. št. 57.

Glavno poveljstvo je imenovalo na predlog ustreznih odborov Osvobodilne fronte okrožne in rajonske poveljnike, kakor tudi poveljnike drugih manjših enot Narodne zaščite. Osnovna enota je bila po pravilniku vod z 10 do 15 možmi. V Narodno zaščito so se prostovoljno mobilizirali zavedni Slovenci od 18. do 50. leta starosti. Enote so ustanavljali: a) po tovarnah in rudnikih, v trgovskih in obrtnih podjetjih, v ustanovah, zavodih, državnih, javnih in privatnih uradih ter v višjih šolskih zavodih; b) po mestnih okrajih, t. j. po uličnem sistemu; c) po vaseh in naseljih.

Pravilnik določa sodelovanje v osvobodilnem boju slovenskega naroda kot glavno nalogo Narodne zaščite. Na prvem mestu borbenih oblik je bila sabotaza in diverzija, potem zaščita pred vsakim nasiljem okupatorja, napadi na okupatorjevo vojsko in uničevanje njene žive sile, dalje vsestranska pomoč partizanskim četam in sodelovanje z njimi v skupnih akcijah ter dopolnjevanje partizanskih vrst z borci iz vrst Narodne zaščite.

Pravilnik naroča Narodni zaščiti tudi nalogo, da zaščiti slovensko prebivalstvo pred domačimi izsiljevalci, tatovi in roparji. To je prva dokumentarna sled kasnejšega razvoja Narodne zaščite v bodoči izvršni organ nove revolucionarne ljudske oblasti.

Po tem pravilniku se v enote Narodne zaščite uvaja vojaška disciplina in Glavno poveljstvo podeljuje poveljujočim organom Narodne zaščite potrebno disciplinsko oblast.

V pravilniku je važno določilo, da morajo biti enote Narodne zaščite pripravljene, *da se na poziv v celoti priključijo partizanskim četam.*¹⁴⁰

Čeprav v tem pravilniku ni predpisa, da morajo člani Narodne zaščite obvezno priseči, se je v praksi taka prisega kmalu uvedla. Kasnejše tolmačenje pravilnika o Narodni zaščiti predpisuje obvezno prisego. Iz ohranjenih dokumentov sta znani dve prisegi: partizanska¹⁴¹ in Narodne zaščite;¹⁴² iz ustnih virov so nam znane tudi prisege članov organizacije Osvobodilne fronte, mladine in drugih, ki so nastale spontano ali na pobudo lokalnih vodstev narodnoosvobodilnega gibanja.¹⁴³ Besedilo partizanske prisege je zelo staro in izvira iz srede julija 1941.¹⁴⁴ Predpisuje ga eden izmed členov partizanskega zakona. Ščasoma je osnovni tekst dobil nekoliko drugačije z manjšimi spremembami, katere pa temeljnega besedila zaprisege ustrezno partizanskega zakona bistveno niso nikoli spremenile. Teksti vseh ostalih priseg, ki jih poznamo iz ohranjenih dokumentov in ostalih virov, se naslanjajo na prvotni tekst partizanske prisege. Poznamo nekaj drugačije prisege Narodne zaščite. Ena od teh se glasi:

»Jaz, vojak osvobodilne ljudske vojske slovenskega naroda, ki se ob boku delavsko-kmečke armade Sovjetske zveze ter vseh ostalih za svobodo

¹⁴⁰ Prav tam, dok. št. 12.

¹⁴¹ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 5.

¹⁴² Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 2, dok. št. 57, str. 146; Matija Maležič, Poročilo na konferenci OK KIPS za Ljubljano leta 1948, str. 18.

¹⁴³ Tone Šušteršič, ustni vir.

¹⁴⁴ Glej op. 141.

se borečih narodov borim za osvoboditev in združitvev slovenskega naroda, za mir in bratstvo med narodi ter za srečno bodočnost delovnega ljudstva,
p r i s e g a m

pred svojim narodom in svojimi bojnimi tovariši, da bom oddal vse svoje sile in vse svoje sposobnosti osvobodilni stvari slovenskega naroda, delovnega ljudstva ter vsega naprednega in svobodoljubnega človeštva v sveti vojni proti fašističnim tlačiteljem in barbarom, da ne bom zapustil vrst slovenske osvobodilne vojske, v katero sem prostovoljno in zavestno vstopil in ne bom odnehal v boju do popolne zmage nad fašističnimi okupatorji, do popolnega uresničenja velikih osvobodilnih ciljev slovenskega naroda in delovnega ljudstva. Prisegam, da v boju za te velike osvobodilne cilje ne bom štedil svojih sil in da se ne bom ustrašil žrtev in težav ter da bom, če bo to potrebno, žrtvoval za svoj narod tudi svoje življenje. Smrt fašizmu — svobodo narodu!¹⁴⁵

Ta tekst je podoben partizanski prisegi. Z gotovostjo lahko trdimo, da je bila zelo razširjena tudi inačica, ki je vsebovala še stavek, da bo vsak član Narodne zaščite, kadar bo to potrebno, na poziv poveljstva vstopil v partizansko enoto.¹⁴⁶ To organizirano in disciplinirano prehajanje iz enot Narodne zaščite v partizanske enote se je pozimi 1941/42 vedno v večjem obsegu tudi dejansko dogajalo. Da se je morala omenjena klavzula vključiti v kasnejše ustaljeno besedilo prisege Narodne zaščite, govori tudi 11. člen pravilnika o Narodni zaščiti.¹⁴⁷ Vsekakor so narodni zaščitniki prisegali po posebnem besedilu, ne pa po partizanskem tekstu prisege, kakor to predpostavlja dr. Metod Mikuž v svojem sestavku »Narodna zaščita v Ljubljani do kapitulacije Italije«.¹⁴⁸ Pravilnik o Narodni zaščiti z dne 24. januarja 1942 je važen dokument o dotakratnem vojaškem razvoju Narodne zaščite, ki je postajala že čvrsta vojaška organizacija.

Naredba Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet z dne 23. aprila 1942 o tolmačenju pravilnika z dne 24. januarja 1942,¹⁴⁹ nam v nadaljnji meri potrjuje to dozorevanje Narodne zaščite v čvrsto in disciplinirano vojaško organizacijo, od katere so njene boljše enote postajale vojaško enakovredne takratnim partizanskim enotam, v kolikor se sproti niso že pridruževale v celoti ali delno partizanskim enotam.

Kakor pravilnik tako tudi njegovo tolmačenje ni samo neko papirnatu predpisovanje, marveč se oba akta naslanjata na pozitivne in bogate izkušnje praktičnega razvoja oborožene akcije v Sloveniji in skušata dati temu razvoju še večjo organiziranost, množičnost in učinkovitost. Zato izražata ta dva dokumenta v veliki meri že tisto stopnjo razvoja Narodne zaščite, do katere se je razvila vsaj na nekaterih področjih, zlasti v Ljubljani in ljubljanski okolici ter na Dolenjskem in Notranjskem.

Iz uvoda v tolmačenju pravilnika dobimo zelo jasno in zgoščeno podan namen in vlogo Narodne zaščite. »Namen organizacije Narodne zaščite« govori 1. člen tolmačenja, »je, da se v tej obliki izvrši *vsenarodna mobilizacija vseh sil*, ki so na kakršen koli način sposobne nanesti vojaške udarce

¹⁴⁵ Arhiv IZDG, fasc. G 530/IV/2.

¹⁴⁶ Glej opombo 142.

¹⁴⁷ Glej op. 138.

¹⁴⁸ Glej op. 96, str. 7 rokopisa.

¹⁴⁹ Glej op. 139.

okupatorski vojaški sili ali njegovemu aparatu oblasti na naši zemlji... *Narodna zaščita... naj usposobi slovenske ljudske množice za oborožen odpor... Narodna zaščita mora slehernega slovenskega človeka vključiti v vsenarodno fronto oboroženega odpora... Narodna zaščita mora biti ne-usahljiv izvor najboljših kadrov za naše partizanske čete.*» (Podčrtal D. B.)¹⁵⁰

V prvem členu je zopet poudarjena naloga, da mora Narodna zaščita iz slovenskih mest in vasi iztebiti izdajalstvo in vse tisto, na kar se sovražnik naslanja.¹⁵¹ To malogo je svoj čas izredno poudaril direktivni članek »Organizirajmo Vaško zaščito«,¹⁵² odllok o ustanovitvi Narodne zaščite je pa sploh ne omenja. Skoraj istočasno z NZ je bila ustanovljena tudi Varnostna in obveščevalna služba; boj proti izdajalstvu je spadal v njeno področje. Verjetno je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja skušalo imeti to dejavnost zaradi delikatnosti tesno pod neposrednim svojim nadzorstvom. Ker pa se VOS kot posebna organizacija ni tako hitro formirala na podeželju kakor se je v Ljubljani, je Narodni zaščiti zopet pripadla omenjena naloga.

Ker so v praksi žene že zdavnaj prostovoljno vstopale v enote Narodne zaščite in se z ramo ob rami borile s svojimi moškimi tovariši, potrjuje tolmačenje pravilnika tako stanje in pravi, da postane lahko član Narodne zaščite vsakdo, bodisi moškega ali ženskega spola. Poveljstva Narodne zaščite so dolžna mobilizirati v Narodno zaščito vse moške in ženske, ki so sposobni za kakršno koli obliko oboroženega boja proti okupatorju. Po tem pravilniku prehajajo oddelki Narodne zaščite deloma in prehodno tudi pod poveljstvo lokalnih partizanskih štabov. Še preden je izšlo tolmačenje pravilnika o Narodni zaščiti, so enote Narodne zaščite imele poleg vodov in čet tudi bataljone. Po tolmačenju Pravilnika se pridruži tem enotam še odred. Poleg oboroženih oddelkov je imela NZ tudi neoborožene oddelke oziroma slabše oborožene pomožne oddelke; ta razdelitev se je pričemjala že od voda navzgor. Oboroženi oddelki so se imenovali *borbeni oddelki Narodne zaščite*, ostali pa *pomožni oddelki Narodne zaščite*.

Naloge oboroženih oddelkov Narodne zaščite so bile: zadajati sovražniku udarce vojaškega značaja, to je izvrševati diverzantske in sabotažne akcije, uničevati njegovo živo silo; ščititi prebivalstvo pred okupatorskim nasiljem, sodelovati in pomagati partizanom ter najboljše borce pošiljati v partizanske enote. Borbene enote Narodne zaščite so morale biti stalno pripravljene, da se v celoti pridružijo partizanskim enotam. Sistematično so morali osvajati orožje iz sovražnikovih rok in ga nabavljati, iskati skrito orožje, na podeželju pa organizirati patroljiranje podnevi in ponoči, da so tako sovražniku onemogočali ali otežkočali gibanje v manjših oddelkih. Te patrolje so morale aretirati vsakega, ki se ni mogel izkazati s pravilno izstavljenimi dokumenti partizanskih vojaških oblasti ali Narodne zaščite. S tem je kot odgovor na okupatorjevo policijsko uro Narodna zaščita uvedla partizansko policijsko uro za okupatorja. Marsikje si okupator zaradi tega ni upal pošiljati nočnih patrolj.¹⁵³

¹⁵⁰ Prav tam.

¹⁵¹ Prav tam.

¹⁵² Glej op. 130.

¹⁵³ Glej op. 139.

Pomožni oddelki, kakor so se že izoblikovali v praksi in po tolmačenju pravilnika o Narodni zaščiti, so imeli naslednje naloge: opravljati so morali kurirsko službo, organizirati splošni promet, prenos in prevoz raznovrstnega blaga, organizirati potovanja partizanskih in političnih funkcionarjev ter kurirjev, mobilizirati prometna sredstva, organizirati obveščevalno službo, izvrševati likvidacije sovražnih agentov in izdajalcev, organizirati pomožno patroljno službo, izvajati kontrolo nad gibanjem tujcev, razoroževati posamezne okupatorjeve oborožence in vse tiste, ki se niso mogli izkazati, da so v službi osvobodilne borbe slovenskega naroda, organizirati sanitetno službo in posebne pionirske oddelke za rušenje cest, mostov in železnic, postavljati pregrade (zaseke, jarke in druge ovire), organizirati hitro gospodarsko in moralno pomoč prebivalstvu, ki je trpelo pod nasiljem okupatorja, organizirati nabiranje orožja, eksploziva, municije in drugega vojaškega materiala, izdelovati orožje kakor tudi pomožno orožje, razstrelivo ter sabotажne in diverzantske pripomočke, pripravljati in izvajati vojaške strokovne tečaje, organizirati prehrano za partizanske oddelke Narodne zaščite in ustvarjati primerne rezerve in skladišča.¹⁵⁴

Na osnovi tolmačenja pravilnika, je bila v Narodno zaščito uvedena enaka vojaška disciplina, kot je vladala v partizanskih enotah. Sedaj je moral biti vsak član Narodne zaščite obvezno zaprisežen, dezertiranje ali izdajstvo se je po tolmačenju pravilnika najstrožje kaznovalo. Štabi enot Narodne zaščite so bili sedaj podobno organizirani kot štabi partizanskih enot. Imeli so poveljnika, namestnika poveljnika, političnega komisarja, namestnika političnega komisarja, poleg tega so imeli še kurirsko, intendantno, sanitetno in drugo štabno službo. Zanimivo je tolmačenje pravilnika, da naj moštvo voda voli komandirja in namestnika komandirja voda, ki je postal osnovna organizacijska enota Narodne zaščite. Drugi poveljniški kader Narodne zaščite je imenovalo Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet ali so ga imenovali višji štabi Narodne zaščite. Politične komisarje enot Narodne zaščite so postavljali podobno kakor vojaški poveljniški kader samo po predhodnem sporazumu z ustreznimi odbori Osvobodilne fronte.¹⁵⁵

Narodna zaščita ni nikoli imela svojega glavnega poveljstva, kakor trdi Janez Komar v svojem sestavku »Narodna zaščita — naša zaledna vojska«.¹⁵⁶

»Narodna zaščita je samo del slovenske narodnoosvobodilne vojske, kakor so njen del tudi partizanske čete,« pravi Glavno poveljstvo partizanskih čet v svoji naredbi o tolmačenju pravilnika Narodne zaščite.¹⁵⁷ In to je popolnoma točno. V prvem letu oborožene akcije proti okupatorju je bila Narodna zaščita v vseh svojih pestrih in množičnih oblikah oboroženega boja proti okupatorju in domačim izdajalcem, lahko rečemo, skoraj enakoverden vojaški činitelj takratnim partizanskim oddelkom. Lahko bi kdo to trditev napačno razumel. V organiziranju Narodne zaščite vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji ni hotelo ustvariti neke partizanskim enotam vzporedne vojaške organizacije na nižjem nivoju, ki bi vodila milejše

¹⁵⁴ Prav tam.

¹⁵⁵ Prav tam.

¹⁵⁶ Glej op. 120.

¹⁵⁷ Glej op. 139.

ali lažje oblike oborožene borbe z okupatorjem. Nasprotno. Zato, da se oborožena borba zaostri, da ta borba zajame še širše množice, da se okrepi samo partizanstvo, da se pripravijo vsi pogoji za splošno oboroženo ljudsko vstajo, in samo zato je bila ustanovljena in v nadaljnjem razvoju izoblikovana posebna vojaška organizacija — Narodna zaščita. Od vsega začetka so razvoj oddelkov Narodne zaščite usmerjali na spajanje s partizanskimi oddelki v enotne oddelke slovenske narodnoosvobodilne vojske. Ta glavni namen in končni cilj organiziranja in razvoja Narodne zaščite podčrtava tudi 20. člen Uredbe o tolmačenju pravilnika o Narodni zaščiti, ki pravi:

»Zato je treba vedno stremeti za tem, da čim več zaščitnikov čim prej preide v partizanske oddelke. Vsako zadrževanje tega procesa bi predstavljalo največjo škodo osvobodilni stvari slovenskega naroda. Poveljstva morajo zlasti stremeti za tem, da se posebno *borbeni oddelki Narodne zaščite čim bolj izenačijo s partizanskimi oddelki.*« (Podčrtal D. B.)¹⁵⁸

Narodna zaščita se je razvijala v to smer. Ves kasnejši razvoj je to dovolj prepričevalno dokazal. Glede na nadaljnji potek, ki ga je moralo napraviti partizanstvo, je Narodna zaščita postala res »rezervna armada partizanov«¹⁵⁹ in je spomladi leta 1942 podesetorila uspehe oborožene akcije slovenskega naroda proti okupatorjem in domačim izdajalcem.

Kljub jasni usmeritvi nadaljnjega razvoja Narodne zaščite, da utrdi partizanstvo, je ne smemo v prvem letu oboroženega boja proti okupatorju razlagati kot organizacijo, ki je podrejena partizanstvu ali ki tvori zaledno vojsko partizanov. V prvem letu NOB ne smemo podcenjevati oborožene akcije samih oddelkov Narodne zaščite, ki jih je izvajala brez neposrednega sodelovanja s partizani. V zaledno vojsko im istočasno v pomožne zaledne enote se je Narodna zaščita spremenila šele spomladi leta 1942 na osvobojenem ozemlju, ko so se partizanske enote okrepile z najboljšimi borci iz oddelkov Narodne zaščite in celimi njenimi enotami. Do takrat pa so bile partizanske enote prav tako zaledne, če je ta pojem sploh uporaben, kakor so bile zaledne borbene enote Narodne zaščite ali Varnostna in obveščevalna služba Osvobodilne fronte. Saj pravega zaledja ni bilo, kakor tudi ni bilo prave frontne linije. Slovenija je bila na gosto posuta z okupatorskimi vojaškimi in policijskimi postojankami. Sovražnik bi želel imeti jasnejšo fronto v boju proti osvobodilnim silam slovenskega naroda. Velika prednost teh osvobodilnih sil v svoji oboroženi akciji proti okupatorju v Sloveniji je bila prav ta, da sovražniku ni nudila jasne in odkrite vojaške fronte, ker bi jo le-ta s svojo vojaško premočjo enostavno zmlél. Zato imenovati Narodno zaščito kot zaledno vojsko v prvem letu oboroženega boja proti okupatorju v Sloveniji ni pravilno. Kot tako jo nekateri zgodovinsopisci, med drugim tudi Janez Komar v svojem članku »Narodna zaščita — naša zaledna vojska«,¹⁶⁰ napačno prikazujejo.

Zato v tem razdobju Narodna zaščita ni zaledna vojaška organizacija, ni pomožna vojaška organizacija, ni rezerva, temveč »*vsenarodna oborožena*

¹⁵⁸ Prav tam.

¹⁵⁹ »Osvobodilna fronta«, št. 2, december 1941, Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 72.

¹⁶⁰ Glej op. 120.

organizacija«,¹⁶¹ je organizacija »vsenarodne mobilizacije«,¹⁶² je nadaljnja stopnja »vojaške organiziranosti slovenskega naroda«¹⁶³ in »vsenarodna fronta oboroženega odpora«,¹⁶⁴ je nadalje »neusahljiv izvor najboljših partizanskih kadrov«,¹⁶⁵ predstavlja nadaljnji razvoj »vojaške akcije«¹⁶⁶ in končno »je samo del slovenske narodnoosvobodilne vojske, kot so njen sestavni del tudi partizanske čete«. ¹⁶⁷ Tako govorijo akcijska gesla Komunistične stranke Slovenije in Osvobodilne fronte v razdobju od jeseni 1941. do spomladi 1942. leta. Da je imela res tak značaj, je potrdila sama organizacija Narodne zaščite v vsem svojem konkretnem nadaljnjem razvoju in v vseh svojih konkretnih oboroženih akcijah proti okupatorju. Od jeseni 1941 do spomladi 1942 skoraj ni odloka, naredbe, poročila ali članka, iz katerih se ne bi zrcalila pomembna vloga Narodne zaščite.¹⁶⁸

Decembra 1941 so izključni nosilci oboroženega boja proti okupatorju v Sloveniji slovenske partizanske čete in z njimi tesno povezana slovenska Narodna zaščita, »ki je svoje korenine pognala že povsod po terenu in ki poleg svoje trenutne akcijske vrednosti predstavlja edino jamstvo za uspešno mobilizacijo vsega za orožje sposobnega ljudstva« (podčrtal D. B.),¹⁶⁹ kakor ugotavlja avtor članka »Vprašanje naše narodne vojske« v decembrski številki lista »Osvobodilna fronta«. ¹⁷⁰ Slovenska narodna vojska je rasla izključno le iz slovenskih partizanskih čet in iz Narodne zaščite.¹⁷¹ Ta specifična razvojna pot slovenske narodne vojske je našla odraz v deveti temeljni točki programa Osvobodilne fronte in se glasi:¹⁷²

»9. Narodna vojska na slovenskem ozemlju raste iz slovenskih narodnoosvobodilnih partizanskih čet in Narodne zaščite, kamor se pozivajo vsi zavedni Slovenci.«¹⁷³

V tem se zrcali ena izmed značilnosti slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja in zlasti razvoja njegove vojske. Slovenska narodna vojska je bila v prvem letu boja proti okupatorju sestavljena iz dveh vej: iz slovenskih partizanskih čet in iz enot Narodne zaščite. Tega v nobeni drugi pokrajini

¹⁶¹ Glej op. 159.

¹⁶² Glej op. 159.

¹⁶³ Glej op. 159.

¹⁶⁴ Glej op. 159.

¹⁶⁵ Prav tam.

¹⁶⁶ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 65.

¹⁶⁷ Glej op. 159.

¹⁶⁸ Navajam naslednje vire: Proglas IO OF dne 1. novembra 1941, objavljen v Slovenskem poročevalcu, št. 23 za 1941. leto. Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 59. Navodilo IO OF z dne 24. januarja 1942 o borbi proti belogardiističnemu tisku, Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 2, dok. št. 11. Odlok IO OF z dne 3. aprila 1942 o razlastitvi tujih veleposestev v povračilo škode, ki jo je povzročil okupator, Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 2, dok. št. 40. Naredba Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet o reorganizaciji partizanskih čet v odrede in grupe odredov, Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 2, dok. št. 42. Članek v »Osvobodilni fronti« decembra 1941, Dogradimo Narodno zaščito, Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 77.

¹⁶⁹ Ta akcijska vrednost se stopnjuje do spomladi 1942.

¹⁷⁰ Glej op. 123.

¹⁷¹ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 2, dok. št. 9.

¹⁷² Zadnji dve točki sta bili sprejeti pred novim letom 1942 in objavil jih je prvič Slovenski poročevalec v številki 1 dne 6. januarja 1942.

¹⁷³ Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knj. 1, dok. št. 61.

Jugoslavije ni bilo. Narodna zaščita je postala idealna vmesna stopnja med množičnimi oblikami oboroženega boja in partizanstvom. V njenem okviru se je izvršila vojaška mobilizacija in vojaška vzgoja Slovencev, kajti najboljša šola je bila takojšnja ofenzivna akcija proti okupatorju.¹⁷⁴ Iz dokumentov tudi vidimo, kako je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja načrtno in preudarno organiziralo Narodno zaščito, od pobude za njeno ustanovitev do njenega nadaljnega razvoja in oblikovanja. Nobenega dvoma ni, da so pri njenem oblikovanju sodelovale s svojo ustvarjalno iniciativo tudi revolucionarne množice.

Kakor se v jugoslovanskem zgodovinoписju največkrat nepravilno prikazuje nastanek Osvobodilne fronte in zlasti podcenjuje njena bistvena vloga v razvoju vsenarodnega oboroženega upora v Sloveniji, tako se največkrat nepravilno prikazuje in ocenjuje tudi nastanek in vloga Narodne zaščite v tem boju, zlasti v prvem letu oborožene akcije.

Nastanek Narodne zaščite in njeno nadaljnje oblikovanje je bilo v predhodnih poglavjih dovolj osvetljeno. Na podlagi vseh do sedaj omenjenih in komentiranih dokumentov lahko jasno vidimo, da Narodna zaščita v Sloveniji ni nek spontan pojav niti rezultat spontanega oboroženega boja lokalnega in kmečkega značaja,¹⁷⁵ kakor to trdi večina jugoslovanskih zgodovinoписcev, v kolikor sploh omenjajo Narodno zaščito. »Sleherni pojav odpora in sama vstaja (v Sloveniji, op. D. B.) je izključno rezultat politično mobilizacijskih in organizacijskih naporov Partije in Osvobodilne fronte.«¹⁷⁶

¹⁷⁴ Glej op. 123.

¹⁷⁵ Glej op. 6, str. 68.

¹⁷⁶ Miha Marinko, Ob 20-letnici Osvobodilne fronte Slovenije, Delo, 27. aprila 1961.

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ОСВОБОДИТЕЛЬНОЙ БОРЬБЫ В СЛОВЕНИИ В 1941 ГОДУ, СОЗДАНИЕ И РОЛЬ НАРОДНОЙ ЗАЩИТЫ

(Краткое содержание)

Своеобразное соединение освободительной борьбы против немецких, итальянских и других оккупантов с борьбой против отжившего капиталистического порядка и за создание новой власти трудящихся наложило отпечаток на народную революцию в Югославии, составной частью которой являлось и освободительное движение в Словении. По этой причине революционная борьба широчайших масс изобиловала таким богатством форм и методов, что мы вправе говорить о значительном вкладе народов Югославии во главе с их рабочим классом в сокровищницу опыта международного рабочего движения. Это богатство форм революционного развития возросло еще в силу существования различных национальностей и различия в экономическом и культурном уровне отдельных областей старой Югославии.

Хотя мы постоянно указываем на новые и разнообразные формы и пути нашей революции, подчас допускаем схематический подход к отдельным событиям и вопросам. Бывает, что некоторые общие черты развития революции в масштабе всей земли объявляем единственными и обязательными для каждой области, каждой отдельной нации.

Это в частности допускается по отношению к Словении. Так например недооценивается роль Освободительного фронта словенского народа; подобного политического явления в других областях не было. Кроме партизанской армии и всеобщего народного восстания не признается важность других видов вооруженной борьбы, а такие виды борьбы мы имели в Словении. Недостаточно глубоко и отчасти неверно показывается величественная борьба столицы Словении, города Любляны. Недостаточно и ошибочно оценивается роль Народной защиты — военной организации народного ополчения, существовавшей наряду с партизанскими отрядами только в Словении.

Автор подробно разбирает объективные и субъективные условия в Словении в 1941 году, как те которые способствовали началу и развертыванию вооруженного восстания против фашистских оккупантов, так и другие, которые тормозили эту борьбу.

Одним из решающих субъективных факторов являлась Коммунистическая партия Словении, политическая линия которой всем народом признавалась правильной, которая в течение двух десятилетий подпольной работы приобрела опыт и авторитет у трудящихся, которая сплотила рабочий класс в единственном фронте, которая за время крушения монархической Югославии в апреле 1941 г. призвала к отпору, а после нападения фашистской Германии на Советский Союз к вооруженному восстанию. Она была единственной политической партией, вопреки оккупации в целости сохранившей свои организации, свой аппарат, свое испытанное руководство и насчитывавшей 1200 членов, закаленных борцов. Эта партия превратилась в воюющую партию, она использовала уроки прошлого, в том числе уроки русского рабочего класса, ею печатались статьи Ленина „Революционная армия и революционное правительство“ и „Задачи отрядов революционной армии“ — но одновременно находила и поддерживала новые формы революционного развития.

В числе отрицательных условий автор показывает обстановку, сложившуюся в начале оккупации Словении: наличие трех оккупационных властей, разделение Словении на три весьма отличные зоны оккупации, начальный успех гитлеровской социальной и политической демагогии (так например немцы конфисковали словенский капитал и из него образовали фонд для укрепления немецкой нации, они успели в мае 1941 г. от 95 до 97 процентов словенского населения после угодной их расистской оценки вписать в свои организации и создать в нижней Штирии вооруженную формацию, похожую на СА в Германии, насчитывавшую в сентябре 1941 г. 84 700 человек, в основном словенцев). Одновременно немецкие фашисты выселяли неугодных им лиц и угрожали населению массовым переселением; жестоким террором они обрушивались на каждое явление сопротивления.

Большим и существенным препятствием явилось также наличие мощных вооруженных сил оккупантов. Так например Италия на 1 марта 1942 г. держала 50 769 солдат и офицеров армии только в Люблянской провинции с населением в 336 279 человек; кроме того она содержала еще многочисленную полицию. Подобно было в немецкой зоне оккупации.

Эти и другие условия объясняют, почему в Словении восстание не возникло стихийно. Вооруженная борьба явилась результатом огромной и основательной политической, пропагандистской и организационной работы. Движущей силой были организации и комитеты КП Словении.

Одной из решающих задач Партии представляло создание единства словенского народа на базе вооруженного отпора оккупантам. Это осуществилось в Освободительном фронте (ОФ), этой специфической форме освободительного движения в Словении. В ОФ сплотившись все сознательные и честные словенцы, в том числе прогрессивные и оппозиционные группы буржуазных и мелкобуржуазных слоев. Домашняя предательская буржуазия была полностью изолированной. Все буржуазные политические партии и группировки были разоблачены и впоследствии разгромлены.

Нужны были поистине гигантские усилия, чтобы большинство нации повести на всеобщий отпор и восстание. Нужно было побороть также распространенное мнение о том, что вооруженная борьба малого народа словенцев — немногим больше миллиона — против 150-миллионного грозного противника, не знавшего до тех пор поражений, является сумасшествием. Здесь большую роль сыграла политика ОФ о необходимости для словенского народа опереться на могучий Советский Союз, вера в которого была неиссякаемой вопреки первоначальным неудачам его армии, на борьбу других югославских народов.

В Словении возникли следующие основные виды вооруженной борьбы против оккупантов:

а) партизанская война; в 1941 году было создано свыше 30 отрядов, объединившихся летом и осенью в батальоны под единым Главным командованием словенских партизанских отрядов, созданным 22 июня;

б) широчайший саботаж; мелкими группами, число которых уже летом перешагнуло 150, ежедневно в самом логове оккупантов, в частности в Любляне, производился саботаж на транспорте, на заводах, на объектах связи и линиях электропередачи, организовались вооруженные нападения на поезда, автоколонны и казармы, устраивались разоружения патрулей и отдельных солдат оккупационной армии итд.;

в) действия Народной защиты, чтобы оборонять население от террора фашистов.

Автор описывает основные черты партизанской войны. Первые отряды от самого начала выбрали свои базы в лесистых горах, но вследствие весьма развитых железных и шоссейных дорог были потоянно досягаемы для внезапных враждебных атак и окружений. Хотя им и удалось поднять целые округа на восстание, они в 1941 году еще не могли отвоевать у оккупантов большой освобожденной территории.

Перечисление множества действий саботажно-диверсионных групп, проявивших богатую изобретательность, рисует широкое полотно разгорающегося и не прерывающегося сражения внутри оккупационных центров. В этом одна из особенностей освободительной борьбы в Словении. Оккупанты чувствовали себя как в осажденной крепости. Из этих групп вербовались бойцы для партизанских отрядов. Из них впоследствии в Любляне образовалась Народная защита, получившая распространение по всей Словении.

Народная защита — также одна из особенностей освободительной борьбы в Словении — возникла в сентябре 1941 г. по инициативе ЦК КП Словении. Позже, 17 октября 1941 г. вышел указ Исполнительного комитета ОФ и Главного командования словенских партизанских отрядов о создании Народной защиты (НЗ). Для развития НЗ были важными также статут Народной защиты, опубликованный 24 января 1942 г. и толкование статута, последовавшее 23 апреля 1942 г.

Народная защита была создана — как говорится в указе — „для защиты словенских трудящихся от террора оккупантов“. Она была своеобразным народным ополчением. Ее основной задачей было предотвращать акты насилия со стороны фашистских оккупантов, как то аресты граждан, конфискацию продовольствия и скота, переселение словенцев и поселение немцев на отнятые земли, сжигание словенских деревень. В обязанность НЗ добавочно входило какже наказание и ликвидация предателей и осведомителей. В Народную защиту принимались словенцы в возрасте от 18 до 50 лет мужского и женского пола. Ее части создавались: а) на заводах и шахтах, в торговых и ремесленных предприятиях, в конторах и высших учебных заведениях; б) по городским кварталам; в) по деревням и прочим населенным пунктам. Их создавали местные комитеты ОФ, которые назначали командный состав, за исключением командиров отделений, которых выбирал состав отделения. Отделения насчитывали 10-15 бойцов и являлись основной ячейкой НЗ. Они объединялись в отряды и батальоны. Весь личный состав НЗ подчинялся Главному командованию СПО. Части НЗ должны были выступать по мере надобности, совместно при поддержке населения, а в случае необходимости совместно с партизанскими отрядами. Части НЗ могли быть целиком включены в партизанские отряды. Для из личного состава была обязательна клятва и все постановления основного партизанского устава от июля 1941 года. Позже на части НЗ была возложена также защита населения от вымогателей, воров и грабителей,

чем Народная защита получила задачи будущего исполнительного органа новой революционной народной власти.

Народная защита была военной организацией народного ополчения, промежуточной между многочисленными или отдельными бойцами, выполнявшими в массовом количестве саботажные и другие вооруженные действия, и партизанским войском. Задуманная сперва как оборонительная организация, Народная защита в жизни, на практике приняла на себя также наступательные операции, что подняло ее значение как военной организации. Ее боевые действия подчас ставили ее на уровень, равнозначный партизанским вооруженным силам. Девятый пункт основной программы ОФ, принятый накануне нового года 1942, определяет место НЗ следующим образом: „Народная армия на словенской земле вырастает из Словенских народно-освободительных партизанских отрядов и из Народной защиты, куда призываются все сознательные словенцы“. В рамках НЗ осуществлялась военная мобилизация словенцев и их военное воспитание.

НЗ имела в своем составе боевые и вспомогательные отделения. Боевые отделения выполняли прежде всего военные задачи, саботажные и диверсионные действия, отражали вылазки врага из его баз и атаковали его внутри этих баз. В деревнях они держали днем и ночью караульную службу, вследствие чего оккупационные власти во многих местах не решались на посылку ночных патрулей. Вспомогательные отделения выполняли курьерские обязанности, сбор оружия, санитарного и другого снаряжения и продовольствия и их транспортировку, предоставляли населению хозяйственное и иное содействие итд.

Отделения Народной защиты в Любляне отличались наступательными операциями. Последнее было одним из многочисленных проявлений того неоспоримого факта, что ОФ во втором полугодии 1941 стал в Любляне „государством в государстве“.

Когда весной 1942 года была создана первая словенская освобожденная территория, Народная защита на этой территории получила характер тыловой военной организации.

Lojze Požun

Revirska četa leta 1941

»Razen ljudske sile same je ni moči, ki bi mogla osvoboditi ljudstvo. Maksim Gorki.«

(Napis, vrezan na puško Nandeta Sušterja, komunista, partizana-politkomisarja in delavca-umetnika, ki je padel 9. januarja 1942 nad Trbovljami.)

Doslej še nimamo zgodovinskega pregleda o udeležbi rudarskega delavstva v narodnoosvobodilni vojni. Rudarski revirji — Trbovlje, Zagorje in Hraštnik — kot eno najstarejših središč delavskega gibanja in kot eno najmočnejših revolucionarnih in komunističnih žarišč v Sloveniji med obema svetovnima vojnama so tudi med narodnoosvobodilno vojno častno izpolnili svojo dolžnost.

Pričujoči spis se loteva enega dela zgodovine rudarskih revirjev med NOB, namreč nastanka, razvoja in bojevine poti Revirske čete leta 1941. Pregled vojaške plati narodnoosvobodilnega gibanja v revirjih sem sestavil na podlagi arhivskega in spominskega gradiva. Zavedam se, da je spis še pomanjkljiv in da vsega še nisem mogel prav osvetliti. Kljub temu menim, da pregled daje sliko vojaških naporov rudarskega delavstva in da bo dobrodošel tako bravcu, učitelju in političnemu delavcu kakor tudi udeležencem NOB in zgodovinarjem. Predvsem pa naj mlada generacija vidi, kako težak je bil boj za nacionalno in socialno osvoboditev.

Organizacije Komunistične partije Slovenije v revirjih so imele v primerjavi s sosednimi štajerskimi partijskimi organizacijami največ članstva. Zato je bila tudi prva Revirska četa med vsemi štajerskimi četami najmočnejša. Ob številnih osnovnih organizacijah OF, ki so po revirskih dolinah in v polkmečkem hribovskem okolišu združevale pripadnike različnih političnih strank in struj ter sicer zelo uspešno delovale, so bili vendar prvi partizani skoraj izključno iz vrst Komunistične partije in Zveze komunistične mladine ter delavskega porekla, večinoma rudarji. Ti so nosili najtežje breme oboroženega upora. Še več, nekaj starih prekaljenih revirskih komunistov je po direktivi CK KPS odšlo ob začetku vstaje v razne predele Štajerske, v Šaleško-Mislinsko dolino, v ptujski okoliš, v celjsko okrožje, na Kozjansko in v litijsko okrožje, kjer so delovali kot inštruktorji partijskih kadrov in organizatorji upora.

Ti komunistični kadri so v neravnem boju s fašističnimi sovražniki popadali kot terenski delavci ali v partizanskih vrstah skoraj do zadnjega. Od približno sto revirskih partizanov iz leta 1941 jih živi le še petnajst.

Ta kratek pregled Revirske čete v letu 1941 zajema obdobje od prvih začetkov odpora do januarja 1942. V nadaljnjem spisu bom obdelal Revirsko četo v letu 1942 v sestavu I. štajerskega partizanskega bataljona.

1. Okupacija

Po marčnih dogodkih v Beogradu so se oddelki jugoslovanske vojske razšli tudi po zasavskih hribih. Na hitro so popravili poti na okoliške hribe, da so nanje lahko postavili nekaj protiletalskih baterij. Pripravili so vse potrebno za razstrelitev pomembnejših objektov, predvsem mostov in rudnikov, ter razpostaviti straže. Urejeni so bili bolj po domače, saj kot rezervisti vojaške discipline niso mnogo upoštevali.

V nedeljo, 6. aprila je radio že zgodaj zjutraj napovedal nemške letalske polete proti jugu, vendar so posamezna letala in manjše skupine »štuk« priletele iz celjske smeri proti Zidanemu mostu in vzdolž zasavske železnice šele sredi dopoldneva in jih je vojska s Širij nad Zidanim mostom, z Retij nad Trbovljami in od drugod ves čas obstreljevala, ne da bi kaj zadela. Tuleča letala, ki so se spuščala nad Zidanim mostom, je bilo videti in slišati celo v Zagorje in Trbovlje.¹

Po raznih novicah o stanju na severni, avstrijski fronti, se je kmalu razvedelo, da sovražnik prodira v državo z vseh strani.

Okrožni komite KPS je poslal delegacijo, ki so jo sestavljali Franc Salamon, Lojze Hohkraut in Tončka Čeč (po drugih podatkih Franc Salamon, Lojze Hohkraut, Vili Vresk in Francka Unetič²), k poveljniku vojaških enot, k nekemu majorju v trboveljsko šolo na Vodah, da bi ponudila sodelovanje in pomoč komunistične partije. Komandant se z njimi ni hotel razgovarjati in jim je celo zagrozil z aretacijo. O pogajanjih so odposlanci obvestili članstvo, skojevce in simpatizerje. Še vedno pa so vztrajali pri nabiranju prostovoljcev, ki naj bi odšli preko Kuma do obrambne črte na Dolenjskem.³

Prve dni vojne, ko je bil položaj še nejasen, je partija nastopila legalno. Njeni člani so se javno sestajali, vodstvo predvsem v Rudarskem domu, delili so letake, pojasnjevali politično in vojaško stanje, pridobivali ljudi za boj proti nacifašizmu in zbirali prostovoljce. Na sestanku vodilnih revirskih komunistov 8. ali 9. aprila v Rudarskem domu so po oceni položaja tudi že določili zborna mesta, vodstva in čas odhoda prostovoljcev. Po splošnem umiku jugoslovanske vojske s severa pa je nastala tudi v revirjih splošna zmeda. Vojaki so se po okoliških hribih še zadrževali pri kmetih, v kolikor niso pobegnili, domačini civilisti pa so se ob zapoznelem razglasu o splošni mobilizaciji dogovarjali, kam se bodo pred vojno viхро poskrili. Istega dne je aktiv komunistov po temeljiti razčlenitvi najnovejših obvestil sklenil zbirati orožje, strelivo in opremo ter preklicati odhod prostovoljcev proti jugu. Vsi kompromitirani komunisti in simpatizerji pa naj bi se umaknili na Sv. Planino (sedaj Partizanski vrh), da bi se tako zavarovali pred morebitno aretacijo.⁴

¹ Vili Toman, Nande Rotar in drugi očitvidci, ustni viri; Matko Šulin, Zagorje do 9. avgusta 1941, Zasavski vestnik (citiram ZV), 1954, šte. 31.

² Ivo Šorn-Bojan, Borba revirjev od 1939 do 1945, ZV, 1945, šte. 20 (citiram Šorn, Borba revirjev). Prav tako on, ustni vir.

³ Pavle Baloh-Peter, izjava v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani (citiram arhiv IZDG); Franc Kralj-Cink, Ivo Šorn-Bojan, ustna vira.

⁴ Prav tam.

Rudarski delavci iz Trbovelj, vsi predvojni člani in funkcionarji KP Slovenije, kasneje borci, komandirji in komisarji Revirske čete. Z leve na desno sedijo: Franc Salamon, Vili Vresk, Lojze Hohkraut, Ivan Keše, Jože Rudman; stojijo: Ivan Gorjup, Lojze Zupančič, Franc Sotlar, neznani in Jože Umek. Večina je padla v narodnoosvobodilni vojni. Edini, ki živi še danes, je Ivan Gorjup. Fotografija je iz leta 1939.

Medtem ko so se mobiliziranci že vračali na svoje domove in so nekateri še nosili orožje, češ, da vojne še ni konec, se je zbralo naslednji dan na Sv. Planini nad Trbovljami okrog trideset komunistov.⁵ Dan so prebili v gozdu, zvečer pa so v gostilni Zofije Zavrašek razpravljali o nadaljnjem delu in hodili v bližnji Počivavškov hotel poslušat radio. 11. ali 12. aprila zvečer je prišel med nje tudi Slavko Šlander, okrog desetih ponoči pa še približno dvanaest partijcev ali skojevcev, ki so se bili umaknili pred Nemci iz Šoštanja in si kot prostovoljci v Št. Pavlu mimogrede prisvojili vsak po eno puško s strelivom. Na skupnem sestanku so se dogovorili, da orožje zakopljejo in se vrnejo proti domu.⁶ Z njimi je odšel tudi Šlander. S temi francoskimi puškami so se pozneje oborožili prvi trboveljski partizani.⁷

Skojevci in sorodniki komunistov, ki so se umaknili, so skupino na Sv. Planini sprti obveščali o dogajanju v dolini.⁸

Nekateri oddelki jugoslovanske vojske so z mladimi oficirji na čelu hoteli razstreliti rudniške rove. Po krajšem ostrem pregovarjanju z rudarskim prebivalstvom, ki jih je obkolilo, so se temu odrekli in krenili za drugimi proti jugu. Posamezniki so se umikali čez Savo še v petek, 11. aprila zjutraj.⁹

Kulturbundovci, ki so se prejšnje dni nekam poskrili, so postajali vedno glasnejši in oblastnejši. Kmalu jih je bilo videti že s trakovi in kljukastimi križi na rokavih. Ljudje so zapuščali delovna mesta, trgovine in druge obrate so pozaprlji, obstali so tudi rudniki. Ljudje, večinoma ženske in otroci, so vdirali v vojaška skladišča ter plenili živež in opremo. Nekateri so lovili vojaške konje, ki jih je bilo povsod dovolj. Največ orožja, municije in opreme pa so umikajoči se oddelki jugoslovanske vojske odvrgli v Savo.¹⁰

Ko so se razširile govorice, da so se Nemci ustavili v Celju in da bodo premogovnike zasedli Italijani, je nastalo v Trbovljah in Zagorju mučno medvladje. V Hrastniku pa se je Kulturbund že polastil oblasti. Ko je zagorski lekarnar dr. Leo Scheichenbauer odšel s svojo delegacijo v Celje, da bi dosegel priključitev Zagorja k Nemčiji,¹¹ je trboveljski nemčur Jože Zemljan obešal in snemal nemško zastavo, kakor so se pač menjavale govorice o italijanskem in nemškem prihodu.¹²

⁵ Po izjavah Viktorja Celestine, p. d. Mikševega in Urbana Drnovška s Pušav nad Zagorjem (arhiv IZDG) ter Matka Šulina (ZV, 1954, štev. 31) je aprila odšlo tudi nekaj komunistov iz Zagorja v ilegalo. Poleg drugih Alojz Pirc in Hinko Rostohar.

⁶ Marica Stropnik, izjava v RTV Ljubljana, oddaja »Še pomnite tovariši!«: »Skojevci so se vrnili iz revirjev v Šoštanj že v nedeljo (13. aprila 1941, L. P.) ...«

⁷ Glej opombo 3; v skupini, ki je spravila orožje, je bil od Trboveljčanov Vili Vresk.

⁸ Prav tam.

⁹ Lojze Požun, Ivo Šorn-Bojan, Franc Tomažič, ustni viri.

¹⁰ Prav tam.

¹¹ Franc Tomažič, ustni vir; Otmar Pečar, Spomini, rokopis (citiram Pečar, Spomini); Matko Šulin, Zagorje od okupacije do 9. avgusta 1941, ZV, 1954, štev. 31 (citiram Šulin, Zagorje).

¹² Lojze Požun; o govoricah, da utegnejo Italijani zaseči revirsko območje, so tamkajšnje orožniške postaje poročale še nekaj mesecev po nemški okupaciji.

Predstojniki uradov in ustanov so po kapitulantski banski odredbi 11. aprila že od ranega jutra čakali zastran predaje svojih poslov okupatorju. Isti dan popoldne so prve nemške motorizirane enote prispele v revirje. Kolona, ki se je pripeljala v Laško okrog treh popoldne, se je takoj odpravila naprej proti Zidanemu mostu in Hrastniku, druge enote pa, ki so prispele po Savinjski cesti v Trbovlje, so se razpeljale še v Zagorje. Nemci so prodirali na jug tudi s Trojanske ceste.¹³

Prve predstavnike »nepremagljive« nemške sile, mlade vojaške v zelenih uniformah in čudnih čeladah, oborožene z avtomatskim orožjem in s strojnimi karabincami v prikolicah motornih koles, so prebivalci sprejeli z različnimi občutki. Vojaški so bili tako oholili, da so jih nevedni in zaslepljeni ljudje v zadregi pozdravljali s »Heil Hitler«. Vse drugače pa so jih seveda sprejeli kulturbundovci. Objemali so jih, jih vabili na domove in v gostilne.

Kulturbundovci so sklicevali prebivalstvo k svečanemu sprejemu nemških zavojevalcev že nekaj ur pred njihovim prihodom. V Hrastniku jih je pozdravil direktor steklarne inženir Heinrich Findeisen, v Trbovljah pred novo občino trboveljski lekarnar nemškega porekla mag. Franc Pecharz, v Zagorju pa pred svojo lekarno dr. Leo Scheichenbauer. Ti krajevni voditelji Kulturbunda so nato prevzeli županske posle, vsak v svojem kraju.¹⁴

Za prvimi oddelki, ki so ponoči in podnevi hiteli proti Zidanemu mostu in naprej na Hrvaško, so se posamezne skupine začasno ustavljale tudi v revirjih. Nekdo od vojakov je rekel: »Mi korakamo stotine kilometrov daleč v sovražno deželo, potem pridejo za nami oni s položčenimi škornji. Ti se šele razvijajo.«¹⁵

Ker Nemci takoj prve dni proti pričakovanju niso iskali komunistov, so se le-ti s Sv. Planine vrnili na domove in na delo. Dogovorili so se, da iz previdnosti ne bodo spali več doma. Z domačimi so se domenili za posebne znake ob morebitni nevarnosti, na delovnih mestih pa so organizirali obveščevalce.¹⁶

Poleg najvišjih predstavnikov CK KPS so delovanje Komunistične partije v revirjih še posebej usmerjali: Slavko Šlander, Lidija Šentjura in Sergej Kraigher kot inštruktor CK KPS. Okrožni revirski komite, ki je imel sedež v Trbovljah, je do konca 1940. leta vodil sekretar Franc Salamon; ko so ga odgnali v Ivanjico, pa je bil do poziva v vojsko sredi marca 1941 sekretar Franc Kralj. Za njim je vodil revirsko partijsko organizacijo v glavnem Sergej Kraigher.¹⁷ Člani okrožnega komiteja so bili Lojze Hohkraut, Pavle Baloh, Polde Knez, Fric Keršič, Franc Kralj in Ivan Pečnik iz Trbovelj, Franc Farčnik, Jože Marn, Ciril Groznik in Feliks Pečar iz Zagorja, ter Helena Fuka in Ivan Rancinger iz Hrastnika.

¹³ Glej opombe 2, 9 in 11.

¹⁴ Prav tam; Franc Tomažič, Spomini na dogodke v Zagorju 1941, Ljudska pravica, 1953, štev. 192 (citiram Tomažič, Spomini); Bantan Rudolf, Spomini, rokopis.

¹⁵ Laško med okupacijo 1941 do 1945, gradivo za zbornik »Iz trpljenja in krvi 1958« (citiram Laški zbornik). »Pološčeni škornji« — to so bili gestapovci in druga nemška okupacijska oblastva.

¹⁶ Glej opombo 3; Lojze Ribič-Tone, ustni vir.

¹⁷ Sergej Kraigher, Iz revolucionarnih revirjev je raslo partizanstvo na Štajerskem, Ljubljanski dnevnik, 1951, štev. 1; Franc Kralj-Cink, ustni vir.

Po nepopolnih in le delno preverjenih podatkih¹⁸ je bilo v začetku 1941. leta v Trbovljah vključeno 70 do 80 članov Komunistične partije Slovenije v celicah Vzhodnega in Zahodnega obrata, na separaciji, na Dobrni, v Hauckovem kamnolomu, v celicah stavbinskih in obrtniških delavcev ter v mestni celici, ki je združevala predvsem nezaposlene ženske in druge. Delo teh celic je usmerjal mestni komite KPS, katerega sekretar je bil Janez Pečnik,¹⁹ člani pa so bili Nande Šušter, Ivan Keše, Tone Potekev in verjetno tudi Žani Krhlikar, Matija Vodenšek, Slavko Ščurk in Alojz Hren.¹⁸

V zagorskem komiteju je bil sekretar Franc Farčnik; člani so bili Jože Marn, Polde Grahek, Ciril Groznik, Feliks Pečar, Franc Klukej, Ludovik Fain, Jože Kos, Alojzija Pečar in Drago Žerko. V svojih celicah na obratih Kotredež in Kisovec, na Zunanjem obratu ter v mestni celici je imel 30 do 40 članov.²⁰

Hrastniški komite je imel od 20 do 30 članov v železničarski četvorki, v rudniški celici in v steklarni. Sekretar komiteja je bil Franc Mlakar, med člani pa Ivan Mitnjak.²¹

Okrožni komite Zveze komunistične mladine je kot sekretar vodil Pavle Baloh s člani: Nandetom Šušterjem in Milko Mesojedec iz Trbovelj, Stanetom Fuko in Anico Vodiškar iz Hrastnika ter Jožetom Zupanom in Aleksandrom Kovičem iz Zagorja. V Trbovljah, kjer je bilo 80 do 100 skojevcev, je mladinske aktive vodil mestni komite SKOJ. Sekretar je bil Nande Šušter, člani pa Franc Ocvirk, Milka Mesojedec, Viktor Umek, Jože Zupan in Ivan Konhajzler. Močnejši aktiv je bil v Hauckovem podjetju, vodil ga je Viktor Umek, najbolj razgiban pa v Žabji vasi pod vodstvom Franca Ocvirka.²²

¹⁸ Življenjepisi padlih, hrani Revirski muzej Trbovlje; Sergej Kraigher, rokopis za Zagorski zbornik, izjava o Trbovljah, hrani zgodovinski arhiv CK ZKS; Franc Tomažič, Franc Kralj, Pavle Baloh, Lojze Ribič, Ivo Šorn, Anica Fresl, Miha Jerič, Olga Kastelic in drugi, ustni viri.

¹⁹ Janez Pečnik je po direktivi CK KPS odšel konec julija 1941 v celjsko okrožje in od tam na Kozjansko, za njim je bil sekretar MK KPS Trbovlje Ivan Brglez, člana pa še Stanko Mohar in Franc Ocvirk. Po aretaciji Brgleza v začetku novembra 1941 je vodil trboveljsko organizacijo KPS Fric Keršič-Gal, ki je za Sergejem Kraigherjem postal tudi okrožni sekretar KPS za revirje.

²⁰ Glej opombe 11, 17 in 18; Drago Žerko, Spomini 1941/42, ZV, 1954, šte. 33 (citiram Žerko, Spomini) in njegov rokopis; Franc Klukej, Spomini 1941, ZV, 1952, šte. 30 (citiram Klukej, Spomini).

Franc Farčnik-Kristuš, vodilni zagorski komunist od leta 1920, je bil sekretar okrajnega komiteja do odhoda v partizane, 22. junija 1941. Konec julija ga je CK KPS poslal za inštruktorja v Šaleško-Mislinjsko dolino, Jožeta Marna pa v Slovenske gorice in ptujski okoliš. Po njenem odhodu v partizane je opravljal posle okrajnega sekretarja Polde Grahek do začetka avgusta, ko je odšel v partizane, za njim Feliks Pečar do konca septembra, ko je bil izseljen, za njim pa Drago Žerko. Pozimi 1941/1942 je bil postavljen za okrajnega sekretarja KPS Zagorje Polde Knez. Za časa sekretarja Feliksa Pečarja so bili člani komiteja Drago Žerko, Alojzija Pečar, Kati Premrl, Janez Bregar in Rado Umek.

²¹ Po aretacijah večjega dela hrastniških komunistov, julija 1941, je postal za Francem Mlakarjem okrajni sekretar KPS Hrastnik Gvido Pavlič.

²² 22. srede oktobra 1941, ko je postal sekretar okrožnega komiteja SKOJ Lojze Ribič-Tone, se je sestav aktivov že bistveno spremenil. Na mesta tistih članov, ki so odšli v partizane ali so jih Nemci aretirali, so prihajali vedno novi. Najbolj se je tja do decembra 1941 razvil okrajni komite SKOJ Hrastnik, katerega sekretar je postal Zdenko Brun, člani pa so bili Olga Jenko, Milena in Marta Babič

2. Nemška civilna uprava

Na Spodnjem Štajerskem je Hitler postavil za šefa civilne uprave štajerskega pokrajinskega glavarja (Gauleiter) dr. Sigfrieda Uiberreitherja in mu kot neposredno podrejenemu poveril tudi uredbodajno in izvršilno oblast. Po slavnostnem prevzemu oblasti 14. aprila 1941 v Mariboru je Uiberreither še istega dne s prvo uredbo postavil na bivša srezka načelstva politične komisarje, ki naj bi čimprej vzpostavili red in določili začasne župane po občinah. V tej, za nadaljnji razvoj nemške oblasti in zakonodaje osnovni uredbi, je zagrozil, da bo brezobzirno zatrl vsak upor »ljudstvu sovražnih elementov«, če bi se poskušali upirati odredbam civilne uprave. Istočasno je napovedal tudi ustanovitev politične organizacije »Štajerske domovinske zveze« (Steirischer Heimatbund).²³

Nemška oblast je v kratkem času vso deželo preplavila s številnimi uredbami, pozivi in ukazi; med njimi so bile prepovedi o pridobivanju zemljišč, obrti in déležnih pravic, uredbe o določitvi komisarjev za likvidacijo društev, organizacij in zvez, o utrjevanju nemštva na Spodnjem Štajerskem, o prehodu zaplenjene lastnine v poseben sklad za utrjevanje nemštva, nadalje prepovedi poslušanja tujih radijskih oddaj, uredbe o nakupu tekstilij in čevljev na nakaznice, o oddaji orožja, streliva in vojnega materiala, o odstranitvi slovenskih napisov in tako naprej. S 1. junijem je civilna uprava uvedla sistem nakaznic za nakup mesa, kruha (moke), maščob in sladkorja. Takrat so zamenjali jugoslovanski dinar za marko v razmerju 20 dinarjev za eno marko.²⁴

Okupator je v začetku prevzel upravo v srezih (okrajih) in občinah, kakor jih je dobil od prejšnje oblasti. Kmalu pa so nove uredbe začele po novem krojiti okraje in občine.

Tako je bilo na primer v laškem srezu pred vojno sedem občin: Loka pri Zidanem mostu, Jurklošter, Št. Lenart nad Laškim, Laško, Sv. Krištof, Hrastnik—Dol in Trbovlje, s 36.000 prebivalci na površini 306 km². Ob kapitulaciji so Nemci priključili laškemu okraju še občine: Radeče, Sv. Jurij pod Kumom, Polšnik, Dole pri Litiji, del občin Sv. Križ in Št. Janž ter občini Zagorje in Mlinše. S prestavitvijo meje proti jugu v začetku maja 1941 so pridobili še pet občin, vendar so se s tega ozemlja umaknili do poprejšnje meje že 10. junija 1941, tako da je okrajno načelstvo (Bezirkshauptmannschaft) Laško po preureditvi imelo 14 političnih občin s približno 60.000 prebivalci na 660 km².

ter Silva Cmok. Sekretar okrajnega komiteja SKOJ Trbovlje je postal Jože Štolc, člani pa Rozi Knavs, Adolf Kopriva, Hinko Kamnikar ter Rudi Ahac. Zagorski okrajni komite je vodil Vinko Kramar-Krištof. Po dva člana okrajnih komitejev sta bila vključena v okrožni komite. Največ partizanov je prišlo iz skojevskih vrst, posebno iz Hrastnika konec decembra 1941 in iz Zagorja na pomlad 1942. Tudi talcev je bilo največ iz vrst komunistične mladine, predvsem v Hrastniku.

²³ Marburger Zeitung (citiram MZ), 16. IV. 1941, knjižnica IZDG.

²⁴ Nemška civilna uprava je svoje odredbe objavljala tudi v dnevniku Marburger Zeitung, ki je kot glasilo nemške manjšine v Sloveniji izhajal že pred vojno. Časopis je s 5. julijem 1941 postal uradno glasilo Štajerskega Heimatbunda. Tednik »Štajerski gospodar« (citiram SG) je kot edini slovenski list na Štajerskem pričel izhajati 3. maja 1941 v popačeni slovenščini. Ljudem, ki niso znali nemškega jezika, naj bi vcepjal nemško miselnost. V njem so objavili prvi članek o osvobodilnem gibanju v Sloveniji šele 6. junija 1942.

Po upravno-politični razdelitvi Spodnje Štajerske je bil laški okraj ukinjen in z dne 18. junija 1941 organizirano trboveljsko okrožje. V sestav novoimenovanega okrožja Trbovlje je prišlo vse ozemlje dotedanjega laškega komisarja, razen občine Laško in Sv. Krištof ter katastrskih občin Št. Lenart in Št. Rupert, ki so jih priključili celjskemu okrožju. Tako je imelo trboveljsko okrožje približno 50.000 prebivalcev na 560 km² površine.²⁵

Politični komisar okraja Laško Leitner je 30. junija 1941 izročil posle svojemu nasledniku, političnemu komisarju trboveljskega okrožja dr. Ernstu Frohnerju.²⁶ Frohner je bil pozneje imenovan za deželnega svetnika (Landrat) trboveljskega okrožja. Kot smo že omenili, so županske posle v občinah opravljali kot začasni župani (Amtsbürgermeister) bivši vodilni kulturbundovci, ki so poleg tega častnega opravila v večji ali manjši meri delali še v lastnem poklicu. V pomoč so jim bili občinski uradniki, večinoma Avstrijci in stani člani NSDAP, ki so jih bili prav v ta namen namestili v občine. Občine Polšnik (Billichsburg), Dole pri Litiji (Marialtal) in Št. Jurij pod Kumom (St. Georgen, pozneje Kumberg bei Trifail), je upravljala pooblaščen občinski uradnik Hubmann s svojega sedeža v Zagorju. V Laškem (Tüffer) je županoval inž. Schmidinger ob pomoči delegata Strodla, v občini Sv. Krištof, kamor so spadale Rimske Toplice in Rečica s Hudo jamo, je bil župan domači Nemeč Koschir, njegov svetovalec pa je bil Apfelknab. Podobna vodstva so imele tudi občine Jurklošter (Gairach), Št. Janž (Johannistal), Zidani most (Steinbrück) oziroma poznejša Loka (Laak) in Radeče (Ratschach).²⁷

V Trbovljah (Trifail) je bil častni župan lekarnar mag. Franz Pecharz, njegov svetovalec pa delegat Joseph Weber.²⁸ Pecharz je pred vojno daroval precej velik znesek za postavitve spomenika kralju Aleksandru pred Sokolskim domom, kar je nemškimi oblastniki vzbujalo nezaupanje.²⁹ Zato so ga že konec junija 1941 zamenjali z županom dr. Seppom Moderjem iz Graza.³⁰ Ta je ostal na svojem položaju do nemškega poloma 1945, čeprav se je na veliko okoriščal s premičninami izseljenih trboveljskih izobražencev in z nakaznicami za nakup blaga v tolikšni meri, da je o tem govorilo že pol Trbovelj. Zastran tega je celo sam deželni svetnik trboveljskega okrožja Frohner septembra 1941 pisal zaupno pismo šefu civilne uprave v Sp. Štajerski.³¹

²⁵ Zaključno poročilo političnega komisarja za okrajno načelstvo v Laškem, 27. VI. 1941, arhiv IZDG.

To poročilo omenja, da je »prebivalstvo v političnem oziru mirno in lojalno, tudi delavstvo. Zadnje tedne se ljudje v industrijskem območju in južno od Save razburjajo zaradi zastoja z dovozom živeža, predvsem moke. Vznemirjajo jih tudi govornice, da bo trboveljski industrijski bazen priključen Italiji. Govornice načrtno razširjajo iz Ljubljane.«

Po ljudskem štetju 10. oktobra 1941 je bilo na območju okrožja Trbovlje (brez izselitvenega področja južno od Save) 39.962 prebivalcev.

²⁶ ŠG, šte. 16, 12. VII. 1941.

²⁷ Glej opombo 25.

²⁸ Prav tam.

²⁹ Janko Levec, bivši blagajnik Sokola v Trbovljah, ustni vir.

³⁰ Glej opombo 26; seveda je zagrizeni nemški strokovnjak za trboveljske razmere Pecharz še naprej opravljal različne funkcije. Med drugim je bil vodja krajevne skupine Heimatbunda Trbovlje-zahod in okrožni lovski mojster.

³¹ Izvirne dokumente o preiskavi in zasliševanjih hrani arhiv IZDG.

Hrastniškega (Hrastnigg, pozneje Eichtal)³² častnega župana Findeisna je zamenjal konec avgusta 1941 kot poklicni župan (Hauptamtlicher Bürgermeister) tamkajšnji občinski delegat Franz Titz.³³ To se je zgodilo verjetno zato, ker je že v začetku junija zaradi neznosnih (in asocialnih) razmer zapustilo delo v Findeisnovi steklarni 35 delavcev, med njimi precej kulturbundovcev in si iskalo zadoščenje celo v Grazu.³⁴ Ker so preveč slepili ljudi s pravljicami o nemški socialni pravičnosti, zaposlovanju brezposelnih in podobnem, je ta zadeva v največjem gnezdu Kulturbunda v Zasavju dvignila med ljudstvom mnogo prahu.

Ker v bivši občini Mlinše ni bilo prebivalcev nemške narodnosti, je za to občino in za zagorsko (Sagor, pozneje Edlingen) opravljal županske posle že omenjeni Scheichenbauer, ki se je potegoval tudi za mesto poklicnega župana in bil pozneje tudi nameščen.³⁵ Dr. Leo Scheichenbauer, rojen 1895 v naselju pri Ptujju, je prišel leta 1923 iz Avstrije in se zaposlil v Mariboru, kjer je bil od 1926 do 1931 namestnik voditelja nemškega političnega in gospodarskega združenja za Slovenijo, od 1929 dalje pa še namestnik vodje Švabsko-nemškega kulturbunda v Mariboru. Ko se je zaposlil 1931. leta kot farmacevtski kemik v lekarni svoje žene v Zagorju, je postal krajevni skupinski vodja (Ortsgruppenführer) Kulturbunda, ki je štel 16 članov.³⁶

Na ozemlju južno od Save niso postavili županov, ker je ozemlje do začetka 1943 spadalo pod komisarja za utrjevanje nemštva.³⁷

Ob prvem ljudskem štetju, ki so ga Nemci izvedli tudi v revirjih, je bilo na dan 1. junija 1941 v trboveljski občini 14.300 prebivalcev, od tega je bilo zaposlenih pri rudniku³⁸ 3.300 in v cementarni nekaj čez 200 ljudi.³⁹ Zagorska občina z 9.568 prebivalci v 41 vaseh in zaselkih in območje bivše občine Mlinše s 1244 prebivalci v 35 vaseh in zaselkih, pa sta imeli pri rudniku in apnenicah zaposlenih 1654 ljudi.⁴⁰ Od 7800 prebivalcev hrastniške občine je delalo pri rudniku 1017 ljudi, v steklarni 971 in v kemični tovarni 194.⁴¹

³² MZ, 6. X. 1941; Uiberreitherjevo odredbo o novi politično-upravni razdelitvi okrožja Trbovlje so objavili 4. oktobra 1941. Po njej so namesto dotodanjih krajevnih imen, ki so veljala za časa Avstro-Ogrske, uvedli nova, popolnoma nemška imena, celo za zaselke in dele naselij. Tako so se Toplice iz Töplitz preimenovala v Werksdorf, Loke iz Laak v Au, Kotredež iz Kotredesch v Winkel. Kakor druge nemške novotarije se tudi nova imena med prebivalstvom niso obdržala.

³³ ŠG, šte. 28., 4. X. 1941.

³⁴ Glej opombo 25.

³⁵ Prav tam.

³⁶ Poročilo vodje orožniškega okrožja Trbovlje, 8. XII. 1941, arhiv IZDG.

³⁷ Tone Ferenc, podatki.

³⁸ Rudnike bivše Trboveljske premogokopne družbe (Trifailer Kohlenwerk Gesellschaft) so Nemci vključili v sestav Energieversorgung Südsteiermark, Körperschaft öffentlichen Rechtes in Marburg, Abteilung Kohlenbergbau.

³⁹ Poročili orožniške postaje Trbovlje, 26. in 30. V. 1942, arhiv IZDG; v njih tudi omenjajo, da so brezposelnost v Trbovljah skoraj odpravili z zaposlitvijo približno 350 brezposelnih pri delih na cesti Trbovlje-Hrastnik.

⁴⁰ Poročili orožniške postaje Zagorje, 12. V. in 1. VI. 1941, arhiv IZDG; od 426 brezposelnih v Zagorju jih je nemška oblast zaposlila že do začetka maja 284 pri razširjanju obsavske ceste na odseku Zagorje-Hrastnik.

⁴¹ Poročilo orožniške postaje Hrastnik, 3. VI. 1941, arhiv IZDG.

SESTAV PREBIVALSTVA V REVIRJIH
(Izbor statističnih podatkov, veljavnih 8. februarja 1942)

Kraj	Skupina Heimabunda	Trbovlje		Zagorje			Hrastnik				
		Vzhod	Jug	Zahod	Skupaj	Zagorje	Izlake	Skupaj	Vzhod	Zahod	Skupaj
Moški	do 18 let	843	845	536	2224	1356	587	1943	443	787	1230
	od 19 do 50 let	1469	1396	880	5745	2056	731	2787	525	1198	1723
Vseh moških		2805	2662	1770	12688	768	328	1096	236	440	676
	do 18 let	745	744	512	7237	4180	1646	5826	1204	2425	3629
Ženske	od 19 do 50 let	1306	1222	909	1999	1398	622	2020	453	774	1227
	nad 50 let	472	344	385	3437	1864	697	2561	504	1164	1668
Vseh žensk		2521	2310	1806	6637	4186	1710	5896	249	496	745
Vseh skupaj		5326	4972	3576	13874	8366	3356	11722	2410	4859	7269
Rudarji		1001	918	350	2269	1005	178	1183	227	562	789
Industrijski delavci		279	221	172	672	671	91	762	178	514	692
Industrijske delavke		61	75	57	193	136	15	151	52	261	313
Namesčenci		120	184	202	506	213	26	236	27	184	211
Kmetje		59	10	60	129	197	325	522	129	25	154
Poljski delavci		59	6	66	131	123	312	435	73	19	92
Poljske delavke		99	4	55	158	117	320	437	84	16	100
Obrt		435	387	319	1141	357	198	485	61	231	292
Trgovina		13	9	19	41	69	27	96	20	38	58
Gostinstvo		12	8	10	30	52	10	42	7	14	21
Svobodni poklici		18	20	43	81	21	4	25	1	18	19
Gospodinjstvo		211	227	140	578	387	112	499	147	157	304
Skupaj zaposlenih		2367	2069	1493	5929	3328	1548	4876	1006	2039	3045

Tretji popis prebivalstva, opravljen z vso nemško natančnostjo, je bil 8. februarja 1942. Izvedli so ga v okviru organizacije Štajerske domovinske zveze, ki je imela hrastniško občino razdeljeno na dve krajevni skupini (Ortsgruppe): vzhodno in zahodno, zagorsko občino⁴² na krajevni skupini Zagorje in Izlake (Galleneck), trboveljsko občino pa na krajevne skupine: Trbovlje-vzhod, -jug ter -zahod. Politična razdelitev ozemlja (okrožje Štajerske domovinske zveze) se je z upravno (okrožje Landrata) popolnoma ujemala.

3. Štajerska domovinska zveza (Steirischer Heimatbund)⁴³

Ker nemško politično vodstvo na ozemlju Sp. Štajerske ni nameravalo vzpostaviti svoje politične organizacije NSDAP, je 10. maja 1941 Uiberreither ustanovil Štajersko domovinsko zvezo. Ta naj bi zajela tako nemške sonarodnjake kot vse tiste Spodnještajerce, ki bi se brez pomislekov odločili za Hitlerja in Nemčijo.⁴⁴ Vodja te politične organizacije Franz Steindl, ki je že od začetka aprila vodil priprave za njeno ustanovitev, je istega dne z velikimi belo-zelenimi lepaki pozval prebivalstvo, naj se med 17. in 25. majem prijavi za vstop v Heimatbund.⁴⁵ Že naslednjega dne, 11. maja 1941, so v Mariboru kolektivno vključili v Heimatbund organizacijo Schwäbisch-deutsches Kulturbund.⁴⁶

V večini okrožij⁴⁷ na Spodnjem Štajerskem se je po široko zasnovani demagoški propagandi, v kateri so javno namigovali tudi na izgon vseh narodnostno zavednih Slovencev iz Spodnje Štajerske in s tem izvajali pritisk, prijavilo v članstvo Heimatbunda 95 % ali 323.807 nad štirinajst let starih prebivalcev.⁴⁸ Od tega se je k brambovcem (Wehrmannschaft) prijavilo 66566 mož in v mladinsko organizacijo Deutsche Jugend 33463 mladih ljudi od 14 do 18 let.⁴⁹ »Iz delovnih ozirov« v trboveljskem in brežiškem okrožju vpisovanje v Heimatbund takrat niso izvedli.⁵⁰ Do začetka julija 1941 so sprejeli v organizacijo 90 % prijavljencev, ostale pa so nameravali

⁴² MZ, 22. VII. 1941; po odredbi o združitvi občin se je politična občina Zagorje precej povečala zaradi priključitve političnih občin Mlinše in Trojane (razen katastrske občine Zaplanina in zahodnega dela katastr. občine Trojane).

⁴³ Podrobnejše v tej zvezi glej razpravi Tone Ferenc, Politične in državljanske kategorije prebivalstva na Štajerskem pod nemško okupacijo, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1960, šte. 2 in Tone Ferenc, Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Štajerskem, Letopis Muzeja NO LRS 1958.

⁴⁴ MZ 10. V. 1941 in ŠG, šte. 2, 10. V. 1941.

⁴⁵ ŠG, šte. 3, 17. V. 1941.

⁴⁶ MZ, 11. V. 1941.

⁴⁷ Celje, Maribor-okolica, Maribor-mesto, Ptuj, Ljutomer (MZ, 7. VI. 1941).

⁴⁸ Eden glavnih vzrokov za ta pristop Slovencev k Heimatbundu je bil strah pred izselitvijo. Precejšen vpliv je imela hitlerjevska demagoška socialna propaganda, nadalje vtis ogromne vojaške sile in njenih uspehov na bojiščih; do neke mere je prispevalo še obujanje spominov na »zlate avstro-ogrske čase«, pa tudi fašistično tolmačenje Hitlerjeve zveze s Stalinom iz leta 1939, preden je prišlo do vojnega napada Nemčije na Sovjetsko zvezo.

⁴⁹ MZ, 7. VI. 1941.

⁵⁰ »Iz delovnih ozirov« (glej opombo 49) je lahko pomenilo le priprave na predvideno izseljevanje pretežno kmečkega prebivalstva iz obmejnega pasu vzdolž Save, torej iz trboveljskega in brežiškega okrožja; verjetno so vplivala tudi pogajanja z italijanskimi oblastmi zastran ustalitve južne meje.

natančno pretehtati do konca avgusta 1941, kolikor prizadeti »iz potrebnih očiščevalnih razlogov niso bili že izseljeni.«⁵¹

Uiberreitherjev namestnik in vladni predsednik na Štajerskem dr. Müller-Haccius je na štabni seji najvišjih nemških predstojnikov 30. aprila 1941 v Celju zastran premogokopnih območij izjavil, da »iz rudarskih revirjev za sedaj ne bodo preseljevali. Pač pa je treba to območje smatrati za veliko koncentracijsko taborišče in ga na nek način zastražiti.«⁵²

Vpisovanje v Štajersko domovinsko zvezo so izvedli v trboveljskem in brežiškem okrožju šele konec oktobra in v začetku novembra 1941. V brežiškem okrožju se je prijavilo 97,3 %, v trboveljskem 95,5 %, v trboveljski občini sami 98 %, v zagonski pa 99,7 % upravičencev.⁵³

Na prvem zborovanju voditeljev Štajerske domovinske zveze v okrožju Trbovlje, ki je bilo 31. julija 1941 v Trbovljah, je I. vodstveni urad (Führungsamt I) že lahko poročal okrožnemu vodji Heribertu Eberharthu, da je izbral 68 mož, ki bodo v krajevnih skupinah prevzeli vodilna mesta. Eberharth je takrat poudaril, da bodo za ljudske voditelje najboljši komaj dovolj dobri.⁵⁴

10. avgusta, dan po napadu Revirske čete na Zagorje, je dal pobesneli vodja Heimatbunda Steindl sklicati na trboveljskem športnem igrišču obvezno zborovanje prebivalstva Trbovelj, Zagorja in Hrastnika.⁵⁵ Ko je v svojem govoru poleg drugega ugotovil, da nihče ni nasedel Stalinovemu pozivu k sabotiranju in ko je obračunal »z različnimi elementi, ki so onstran državne meje našli svoje zavetje in še niso spoznali nemške moči«, je ironično razvrednotil »smešne propagandne poskuse mračnih tipov« ter končno izjavil: »Ko vas takole gledam pred seboj, ne vidim nobene razlike. Ne vem, kdo med vami je Nемеc. Na pogled ste taki kot mi. Loči nas samo še jezik. Dajemo vam tri leta časa, če bo potrebno tudi štiri pa še leto povrhu za tistega, ki bi se težko naučil nemščine. Po petih letih pa se bo na Spodnjem Štajerskem govorilo samo še nemško.«⁵⁶ Nismo prišli v to

⁵¹ MZ, 5. in 6. VII. 1941.

⁵² Zapisnik seje štaba, Državni arhiv Maribor.

⁵³ MZ, 13. XI. 1941; ŠG, štev. 35, 22. XI. 1941.

⁵⁴ Glej tudi MZ, 5. VIII. 1941.

⁵⁵ ŠG, štev. 21, 16. VIII. 1941.

⁵⁶ Urad za ljudsko izobraževanje (Amt Volkbildung) pri Heimatbundu je do konca avgusta 1941 priredil na Sp. Štajerskem 816 tečajev nemškega jezika, ki jih je obiskovalo približno 33000 prebivalcev različne starosti. Tečaje so organizirali po metodi Walterja Weberja »Deutsch rasch und richtig«, ki so jo bili preizkusili že v srednji Evropi in na Norveškem. Solanje je bilo sestavljeno iz štirih zaporednih tečajev po težavnostnih stopnjah, vsak tečaj je trajal šest tednov in sicer dvakrat po uro in pol na teden. Poleg redkih poklicnih učiteljev so se za poučevanje prostovoljno javili tudi mnogi nameščenci nemške narodnosti. Učile so tudi osnovnošolske učiteljice, ki so bile prej večidel voditeljice Zveze nemških deklet (BDM) v Zgornji Štajerski in so že aprila 1941 opravile štirinajstdnevni učiteljski tečaj za laike v Grazu.

V Trbovljah, Zagorju, Hrastniku in Zidanem mostu je bilo v prvih tečajih 3670 ljudi, in sicer delavstvo v 43 tečajih, ki so jih organizirali na večjih obratih, ostalo prebivalstvo pa v 46 večernih tečajih. Kakor so začetni tečaji še nekako uspevali, so se ljudje pričenjali proti koncu leta 1941 tudi tej nemški ustanovi množično izmikati, pa čeprav so jih krajevni skupinski, celični in hišne vodje Heimatbunda ter drugi nemški podrepniki na vse načine gonili v prazne učilnice (MZ, 2. V. in 2. X. 1941; ŠG, 14. VI. in 30. VIII. 1941; poročilo orožniške postaje Hrastnik, 18. III. 1942, arhiv IZDG).

deželo, da bi v njej vladali; povedla vas bomo v boljšo in lepšo bodočnost. V organizaciji Štajerske domovinske zveze, ki jo bomo kmalu vzpostavili tudi v trboveljskem okrožju, bodo imeli vsi Spodnještajerci, ki priznavajo Hitlerja in nemški Reich, edinstveno priložnost biti pod okriljem najmočnejše države na svetu. Kakor Nemcu bodo tudi vsakemu Spodnještajercu odprta vsaka vrata...⁵⁷

Med 25. oktobrom in 16. novembrom so Nemci zaključevali prijave za vpis v Heimatbund tudi v trboveljskem in brežiškem okrožju.⁵⁸ Prišlo je tudi že prvih trideset nemških družin iz Kočevskega v Sevnico,⁵⁹ kar je pomenilo začetek velikega preseljevanja Nemcev s Kočevskega, ki je bilo pod Italijo, na slovensko ozemlje pod nemškim rajhom.

Ob tem času je nemško politično vodstvo že občutilo odpor proti okupaciji, ki se je od poletja 1941 dalje vedno bolj širil in dobival vedno bolj ostre oblike. Dejavnost OF, pojav prvih partizanskih čet in kasneje Štajerskega partizanskega bataljona je prekrižala mnoge nemške načrte. Zato je nemško politično vodstvo pooblastilo na stotine govornikov, da so v vseh večjih krajih in vaseh prebrali Steindlov proglas »O jasnih političnih frontah na Spodnjem Štajerskem.«⁶⁰ V njem so nemški oblastniki utemeljevali svojo raznarodovalno strahovlado s tem, da je bila »odstranitev nepoklicanih vsiljivcev (slovenske inteligence, priseljencev iz Kranjske in Primorske po letu 1918, L. P.) kot prvi ukrep šefa civilne uprave glavni predpogoj za vsako nadaljnje politično delovanje.« Ljudsko-politično operacijo po medicinskih načelih, kakor so imenovali izselitev mnogih tisočev zavednih Slovencev, so opravili — kakor razlaga proglas — zaradi varnosti v deželi, državnih potreb in zaradi boljše nemške bodočnosti v Spodnji Štajerski. Hkrati so še zagrozili, da bodo znali preostale tuje elemente ob vsakem času izločiti in da bo slovenske agitatorje, ki z njihovega stališča niso predstavljali noben politični problem, obravnavala nemška državna policija.

Slovenskega kmeta, delavca in meščana na Spodnjem Štajerskem so fašisti vedno in povsod, tudi v tem proglasu, opozarjali: Ti nisi Slovenec! Ti si domovini zvesti Štajerc! Ti si član nemške narodne skupnosti! Postani polno vreden Nemec! Preobrazbo pol milijona Slovencev v »domovini zveste Štajerce« so hoteli opraviti preko organizacije Štajerske domovinske zveze kot orodja NSDAP. V tej totalni organizaciji naj bi se s skupno izjavo za Hitlerja, narod in državo (Führer, Volk und Reich, najčešča nacistična krilatica, L. P.) povezali Štajerci, domači Volksdeutscherji in Nemci iz vseh delov države, ki so delovali na Spodnjem Štajerskem.⁶¹

Steindl je zaključil svoj proglas z besedami: »Kdor se bo kot eksponent kake slovenske komunistične ideologije zoperstavljal temu razvoju in s

⁵⁷ Izvleček govora so objavili tudi v ŠG, števil. 21, 16, VIII. 1941 pod naslovom »Lepši bodočnosti naproti«.

⁵⁸ Po poročilu orožniškega okrožja Trbovlje z dne 26. X. 1941 so v Trbovljah pričeli z vpisovanjem v Heimatbund 26. oktobra 1941.

⁵⁹ Bili so iz vasi Onek in Dolenje vasi (MZ, 15. XI. 1941).

⁶⁰ MZ, 29./30. XI. 1941, ŠG, števil. 56, 29. XI. 1941.

⁶¹ MZ je 18. VIII. 1941 pisala o priselitvi Nemcev: »Pred kratkim je prišlo 240 bukovinskih Nemcev v Rimske Toplice, odkoder se bodo po nekaj dneh oddiha razšli v posamezne kraje v celjskem okrožju. Tam jih že čakajo hiše, obrati in plodna zemlja.«

sovražno propagando, s terorjem, sabotžo ter odkritim odporom motil naše politično delo in varnost dežele, bo ob glavo. Rdeči lepaki šefa civilne uprave govorijo dovolj zgovorno.»⁶²

4. Nemška oborožena sila

Iz poročila okrožnega orožniškega vodje v Laškem Hirschhoferja komandantu orožništva polkovniku Novotnyju v Mariboru je razvidno, da so dodelili za vzpostavitev orožniških postaj v laškem okrožju vsega štirinajst orožnikov, ki so jih 17. aprila 1941 namestili v Laškem, Zidanem mostu, Hrastniku in Trbovljah. Da bi zasedli orožniške postaje, ki so bile vzpostavljene v laškem okrožju pozneje, so od omenjenih orožnikov že 17. aprila poslali po enega v Zagorje in Trojane, 18. aprila pa še v Krmelj, Št. Rupert in Trebnje.⁶³ Orožniškim postajam, zasedenim tako večidel z enim orožnikom, so dodelili po deset mož jurišnih oddelkov (SA ali Sturmabteilung), v Trbovlje dvajset, v Hrastnik pa petnajst. V sporazumu z okrajnim političnim komisarjem so obdržali kot tolmače tudi vse bivše jugoslovanske orožnike, ki so znali nemško.⁶⁴

Glede na nove meje v okraju so že 22. aprila prestavili orožniško postajo iz Trojan v Polšnik, iz Št. Ruperta v Radeče ter iz Trebnjega v Dole pri Litiji. 24. aprila so ustanovili orožniško postajo tudi v Jurkloštru,⁶⁵ 26. aprila pa še v Litiji. Tako je delovalo na območju laškega orožniškega okrožja 11 orožniških postaj s 14 orožniki in 117 možmi SA, pri čemer je všteta tudi litijska postaja, ki jo je vzpostavilo laško okrožje, politično pa je pripadala tako imenovani Južni Koroški.⁶⁶

SA so kot strankini udarni odredi opravljali v rajhu razne zaledne naloge. V okupirani del Slovenije so jih poslali le izjemoma in to takoj za enotami Druge armade, da bi do vzpostavitve nemškega orožništva skrbele za red. Od SA der NSDAP Gruppe Südmark, katerih brigade gorskih lovcev so bile razmeščene po Avstriji, njihov manjši del pa na Sp. Štajerskem, so moštvo 20. Standarte gorskih lovcev v laškem okraju že 27. aprila, zamenjali s štiridesetimi možmi SA iz 25. Standarte gorskih lovcev, katerih deset mož je ostalo pri sedežu okrožja v Laškem, ostanek trideset mož so porazdelili po tri na vsako orožniško postajo, v Hrastnik, Krmelj in v Litijo pa po dva.⁶⁷

⁶² Gauleiter Uiberreither je še 10. oktobra 1941 predvideval na štábnih razgovorih v Mariboru, da bodo Sp. Štajersko priključili k Velikonemškemu Reichu 1. novembra 1941. Kljub najhujšemu terorju Nemci niso mogli zatreti upora; prav zaradi njega ni prišlo do priključitve, pa tudi Heimatbund, ki naj bi k njej prispeval s politične strani, je kljub pedantno izpeljani organizaciji vedno bolj izgubljal svoj prvotni značaj (glej opombo 43).

⁶³ Poročilo orožniškega okrožja Laško, 19. IV. 1941, arhiv IZDG.

⁶⁴ Poročila orožniških postaj Laško, Jurklošter, Radeče, Zidani most, Hrastnik, Trbovlje, Zagorje, Krmelj, Mokronog, Mirna, Polšnik, Čatež, Sv. Križ, od 12. do 19. V. 1941, arhiv IZDG.

⁶⁵ Poročilo orožniškega okrožja Laško, 23. IV. 1941, arhiv IZDG.

⁶⁶ Prav tam.

⁶⁷ Poročila orožniškega okrožja Laško, 19., 23., 27., 29. in 30. IV. 1941 ter poročilo orožniške postaje Zagorje, 26. 4. 1941, arhiv IZDG; major Miroslav Stepančič, Nemaški sistem okupacije u Sloveniji 1941 godine, Vojnohistoriski glasnik, štev. 5, oktober 1955.

Ker zaradi prešibkih posadk orožniške postaje niso bile kos vedno večjemu obsegu aretacij, so pričele nameščati pomožne policiste (Hipo ali Hilfspolizei) predvsem iz vrst domačinov nemške narodnosti in bivših članov Kulturbunda. V Hrastniku so jih pridobili sedem, v Laškem pa dva.⁶⁸ Po neprestanih prošnjah za pomoč moštvom je okrožni orožniški vodja dobil konec aprila 1941 še tri orožnike, ki jih je poslal v Jurklošter, Laško in Zagorje, v Krmelj pa je iz Laškega poslal še dva moža SA.⁶⁹ Ko se je nemško-italijanska meja premaknila proti jugu, so 2. maja prestavili orožniško postajo iz Krmelja v Mokronog, iz Dol pri Litiji v Čatež, na movo pa so jo ustanovili v Mirni.⁷⁰ Kljub pomanjkanju osebja je bilo vse moštvo SA 3. maja odpoklicano v Maribor in zanj niso dobili, razen osmih mož NSKK (National-sozialistisches Kraftfahrerkorps), nikakega nadomestila.⁷¹ Te NSKK so dodelili nekaterim orožniškim postajam samo do 10. junija, ko so jih odpoklicali v celjski Sturm, odkoder so prišli.⁷²

Z nemškimi oboroženimi silami, ki so se pred vojno na avstrijskem ozemlju pripravljale za pohod nad Jugoslavijo, so bile že od 2. aprila 1941 v akciji tudi NSKK-Motorstandarte 88, 188 in 89. Ti oddelki so skupno z orožništvom poskrbeli, da je pohod v prometno-tehničnem pogledu uspel. Ob zasedbi Spodnje Štajerske je 400 mož omenjenih motoriziranih Standard in del salzburške 91. Motorstandarte dobilo povelje za izredno akcijo »Süd-Ost«, ki jo je vodil SA-Hauptsturmführer Karl Geisler. Njihova naloga je bila zastražiti cestna križišča, železniške prehode, mostove ter skupaj z orožništvom in policijo opravljati varnostno službo s patroliranjem, zavarovati razne stroje, posebno še vozila, jih popisati in zapleniti. Skrbeli so tudi za prevoz organov varnostne službe (SD) in organizacije TODT ter opravljali kurirske posle za razne oblasti in urade. Večinoma so to bili prostovoljci raznih poklicev, ki so žrtvovali za akcijo »Süd-Ost« svoje redne določbe.⁷³

Orožniško postajo Čatež so 15. maja zaradi sprememb v južnem obmejnem pasu prestavili k Sv. Križu,⁷⁴ pozneje pa, ko so 9. junija občino Sv. Križ priključili Italiji, so prestavili orožniško postajo nazaj v Dole pri Litiji, mokronoško v Krmelj,⁷⁵ postajo v Mirni pa so ukinili.⁷⁶ V Mirni je bilo do tedaj tudi petintrideset obmejnih carinskih stražarjev in dva

⁶⁸ Poročila orožniških postaj: Hrastnik 27. IV. in 20. V. 1941, Laško 14. V. 1941, Jurklošter 12. V. 1941, Zagorje 12. V. in 3. VI. 1941, hrani arhiv IZDG.

⁶⁹ Poročilo orožniškega okrožja Laško, 30. IV. 1941, arhiv IZDG.

⁷⁰ Poročila orožniških postaj: Mokronog 13. V. 1941, Mirna 14. V. 1941, Čatež 13. V. 1941 ter orožniškega okrožja Laško, 3. V. 1941; arhiv IZDG.

⁷¹ Poročilo orožniškega okrožja Laško, 4. V. 1941; laška orožniška postaja je 14. V. 1941 poročala, da so narodnostno zavedni Slovenci po odhodu vojaštva in SA pričeli ponovno močnejše nastopati; arhiv IZDG.

⁷² Poročila orožniških postaj Zagorje, Polšnik, Čatež, Zidani most, Sv. Križ, Radeče, Trbovlje, od 12. V. do 13. VI. 1941, arhiv IZDG.

⁷³ MZ, 7./8. VI. 1941.

⁷⁴ Poročila orožniških postaj Čatež, 13. V. in Sv. Križ 21. V. 1941, orožniškega

⁷⁵ Po poročilu orožniškega okrožja Trbovlje z dne 23. X. 1941 so orožniško okrožja Laško, 15. V. 1941, arhiv IZDG.

postajo Krmelj 6. X. 1941 prestavili v Št. Janž, arhiv IZDG.

⁷⁶ Poročilo orožniškega okrožja Laško, 11. VI. 1941, arhiv IZDG.

voda vojaštva. Prav toliko obmejnih carinskih stražarjev je bilo v Št. Janžu, v Krmelju pa sedem policistov.⁷⁷

Bivši jugoslovanski orožniki, ki so jih okupatorji zaradi poznavanja razmer, izrazite delavnosti in ponižne vdanosti vključili v svoj orožniški sistem kot tolmače,⁷⁸ prva dva meseca niso bili niti plačani. Po mesecu maju pa, ko so se pri aretacijah in zasliševanjih že izkazali, so jim plačevali tri marke na dan.⁷⁹

Ob predstavitvi urada političnega komisarja iz Laškega v Trbovlje se je 30. junija preselilo tja tudi orožniško okrožje pod vodstvom poročnika Hirschhoferja,⁸⁰ ki je ostal na svojem položaju do začetka oktobra 1941, ko ga je zamenjal poročnik Rudolf Haller.⁸¹ Ko so sedež okrožja prestavili, je bilo v trboveljskem okrožju deset orožniških postaj s 27 orožniki, 18 pomožnimi policisti in 15 tolmači.⁸² Orožniške postaje so vodili bivši avstrijski orožniški mojstri, stari od 42 do 57 let, ki so jih 15. aprila 1941 premestili v Spodnjo Štajersko. V Trbovljah je deloval Johann Mühleder, v Zagorju Kajetan Springer in pozneje Karl Strauss, v Hrastniku pa Karl Wintersteller.⁸³

Kljub poznemu vpisovanju in sprejemanju v Štajersko domovinsko zvezo, katere polvojaška veja je bil Wehrmannschaft, je vodstvo SA-Gruppe Südmark že 23. junija 1941 vzpostavilo komandno jedro Standarte Wehrmannschafta tudi v Trbovljah.⁸⁴ Okrožni orožniški vodja v Trbovljah in vodja trboveljske Standarte Wehrmannschaft sta se 30. septembra 1941 dogovorila, da bo Wehrmannschaft dal orožništvu na razpolago petdeset mož, ki bi se lahko zbrali v eni uri. Do takrat so imeli vermani le deset pušk. 4. novembra 1941 je štela Standarte Trbovlje že 9084 mož.⁸⁵

⁷⁷ Poročila orožniških postaj Dole, 13. VI., Krmelj, 19. VI., Mirna, 14. V. 1941, arhiv IZDG.

⁷⁸ Glej opombo 63.

⁷⁹ Poročilo orožniškega okrožja Laško, 17. V. 1941, arhiv IZDG.

⁸⁰ Poročilo orožniškega okrožja Laško, 28. VI. 1941, arhiv IZDG.

⁸¹ Iz poročila orožniškega okrožja Trbovlje z dne 8. decembra 1941 je razvidno, da je bil Rudolf Haller, roj. 1894 na Dunaju, od 16. aprila do 15. maja 1941 vodja orožniške postaje v Celju, nato do 30. septembra 1941 namestnik vodje orožniškega okrožja Celje ter je sodeloval v večji akciji celjskega gestapa in orožništva 14. julija 1941, ko so po prvi napisni akciji aretirali 120 ljudi. Haller je sodeloval pri zavarovanju po partizanih ogrožene orožniške postaje Vransko 9. avgusta 1941, ko je preko noči bdel nad petimi minami, ki so jih bili skrili partizani severno od Prekope, in še z enim orožnikom razkropil 25 partizanov; zaplenil je lahko strojnico. Bil je v akciji pri Planini 25. avgusta 1941, ko so partizani ubili orožniškega mojstra Neuwirtha. 10. septembra 1941 je vodil osemnajstčlansko patroljo proti partizanom na območje Mozirske planine, 15. septembra 1941 pa tridesetčlansko patroljo v Lokovico pri Sv. Martinu ob Paki, kjer so se spopadli s partizani.

⁸² Zaključno poročilo političnega komisarja za srezko načelstvo v Laškem, 27. VI. 1941, arhiv IZDG.

⁸³ Poročilo orožniškega okrožja Trbovlje, 8. XII. 1941; poročili orožniške postaje Zagorje, 26. IV. in 12. V. 1941, arhiv IZDG.

⁸⁴ Major Miroslav Stepančič, Nemački sistem okupacije (glej opombo 67).

⁸⁵ Glej opombo 43.

5. Prve aretacije in izselitve

Takoj po prihodu orožništva in enot SA so že v noči na 18. april v Laškem na temelju obširnih spisikov nemške varnostne službe (SD), ki so jih kulturbundovci pripravili že pred vojno in jih je nemška uprava sprejela še pred prihodom na Štajersko,⁸⁶ aretirali 37 slovenskih uradnikov, obrtnikov, učiteljev, duhovnikov, odvetnikov in študentov ter jih strpali v zasilni zapor pod odrom Sokolskega doma.⁸⁷ Isto noč so aretirali in privedli v prenatrpane sodne prostore v Laškem večjo skupino hrastničanov. Naslednji dan so jih s tovornimi avtomobili prepeljali naprej v celjsko vojašnico, nato pa v kapucinski samostan, kjer so uredili zbirno taborišče. Od tam so za izgnanstvo določene zapornike premeščali v mariborsko meljsko vojašnico ali rajhenburški grad, mnoge pa tudi v celjski »Stari pisker«.⁸⁸

Vse nadaljnje aretirance iz laškega sreza so potem zapirali v laški graščini.⁸⁹ Do vojne s Sovjetsko zvezo je varnostna služba zaprla 212 politično nevarnih ljudi ter intelektualcev. Od tega so jih 51 izpustili,⁹⁰ 38 pa jih je »prostovoljno zapustilo Hoheitsgebiet«.⁹¹ Tem zadnjim, učiteljem in duhovnikom, so namreč »dali na izbiro«, da zapustijo nemško ozemlje prostovoljno in da se nikoli več ne vrnejo, kar so morali tudi podpisati. Sredi maja so jih nato odvedli preko Rogatca in Krapine na Hrvaško.⁹² V mejah laškega sreza do Save so zaprli vsega 38 duhovnikov, medtem ko je vsa duhovščina južno od Save pobegnila na italijansko stran.⁹³ Iz zagorske občine je uspelo pobegniti osmim učiteljem, štirim rudniškim uradnikom ter dvema študentoma, iz trboveljske občine 28 učiteljem, osmim inženirjem in uradnikom, sedmim delavcem, enemu zdravniku ter trem obrtnikom, iz Hrastnika pa so pobegnili štirje učitelji, šest obrtnikov in dva

⁸⁶ Zaključno poročilo političnega komisarja za srezko načelstvo v Laškem Leitnerja političnemu komisarju trboveljskega okrožja dr. Frohnerju, 30. VI. 1941, arhiv IZDG.

⁸⁷ Otmar Križnik, Ludvik Dragar, ustna vira.

⁸⁸ Prav tam.

⁸⁹ Poročilo orožniške postaje Trbovlje, 6. VI. 1941, arhiv IZDG; Milica Kubica izjavlja (Izseljevanje v letu 1941, Laški zbornik), da je bilo ob njeni aretaciji 11. maja 1941 v laških sodnijskih zaporih približno dvajset učiteljev, prav toliko duhovnikov, nekaj zdravnikov, inženirjev in posestnikov. Med njimi je bila tudi Lidija Šentjurač, ki so jo pozneje izselili v Srbijo.

⁹⁰ Poročilo orožniške postaje Laško, 26. V. 1941, arhiv IZDG.

⁹¹ Glej opombo 86.

⁹² Glej opombo 89 (izjava Milice Kubice).

⁹³ Glej opombo 86; po poročilu orožniške postaje Polšnik dne 16. V. 1941 je bilo na njenem območju še devet učiteljev, trije bivši orožniki in štirje duhovniki, ki bi jih bilo treba izseliti.

Nemška oblast je delovanje slovenske duhovščine, kolikor je niso do zadnjega izselili, močno omejila z vrsto ukrepov, ki so imeli za končni cilj raznarodovanje. Duhovnikom so določili, kdaj imajo lahko cerkvena opravila in še ta v nemškem jeziku. Matične knjige je prevzela nemška civilna uprava. Za vojaško industrijo so Nemci pozneje pobrali tudi cerkvene zvonove. Po poročilu orožniške postaje Trbovlje dne 23. V. 1941 so »klerikalci zbirali podpise za izpust zaprtih duhovnikov«. Izselitev duhovščine in odpor vernikov sta med vzroki, da se na Štajerskem za narodnoosvobodilnega boja ni mogla razviti protirevolucionarna bela garda, kakor se je zgodilo na ozemlju, ki so ga zasedli Italijani. Tam je namreč duhovščina ostala in v precejšnji meri organizirala in podpirala belo gardo.

uradnika, iz Polšnika dve učiteljici in Št. Jurija pod Kumom šest učiteljev.⁹⁴

Njihovo premoženje so zaplenili na temelju odredb o utrjevanju nemštva na Spodnjem Štajerskem, ki so med drugim določale tudi zaplembo premoženja ljudi, ki so po 1. marcu 1941 pobegnili v tujino ali pa so jih preselili izven meja ali v notranjost države. S tako pridobljenim imetjem je lahko razpolagal le državni komisar za utrjevanje nemštva s svojim uradom »Dienststelle des Beauftragten des Reichskommissars für die Festigung des deutschen Volkstums« v Mariboru in z izpostavami v večjih krajih. Nekatera premoženja so nato upravljali komisarji ali pa so bila podarjena uradom Volkswohlfahrt za ustanavljanje raznih domov in ustanov, katerih končni cilj je bil ponemčevanje. Izvrševanje odredb o utrjevanju nemštva je nadzoroval sam SS-Standartenführer Lurker.⁹⁵

Pri zapornikih, ki so jih imenovali Schutzhäftlinge, so navadno opravili hišno preiskavo in zasegli denar, vrednostne predmete, nakit, hranilne knjižice in podobno. Vse to so morale orožniške postaje takoj odposlati najbližjemu poverjeništvu vodje varnostne policije in varnostne službe pri civilni upravi za Spodnjo Štajersko. Pisalne stroje, radijske aparate in podobno so morali shraniti na orožniških postajah, lahko pokvarljiva živila so dali na razpolago NSV (National-sozialistische Volkswohlfahrt), stanovanja pa so zaklenili in zapečatili. Orožniške postaje so si smele obdržati stvari, ki so jih potrebovale. Aretiranci so lahko vzeli s seboj le deset kilogramov predmetov za osebno potrošnjo, za dva ali tri dni hrane in do pet sto dinarjev. Posebno so pazili, da so dobili od aretiranih sezname članov različnih društev in zvez, Rdečega križa, kmečkih društev, katoliških kulturnih društev, Legije koroških borcev, Sokolov in drugih.⁹⁶ Dobro pripravljene racije so opravljali večinoma pozno ponoči ali proti jutru. Tovornjake, s katerimi so odvažali nesrečne zapornike, je prebivalstvo imenovalo »Marice«.

Najmočnejše kulturbundovsko oporišče v revirjih je bilo v Hrastniku, kjer je do konca marca 1941 krajevna skupina štela triinštirideset članov. Po okupaciji je njihovo število zaradi novih prijav stalno naraščalo in je do začetka maja štelo že 146 ljudi nemškega izvora.⁹⁷

Ko je bilo 23. maja 1941 vloženo v neko kmečko shrambo v Uničnem nad Dolom, so Nemci osumili pobeglega člana hrastniškega društva »Narodne odbrane« Jožeta Erjavca, bivšega zavarovalnega agenta. Ta je z dvema tovarišema 6. aprila 1941 polovil in izročil jugoslovanskim orožni-

⁹⁴ Poročilo krajevnega skupinskega vodje Zagorje dne 14. VII. 1941, župana občine Trbovlje dne 24. X. 1941, župana občine Hrastnik dne 22. X. 1941, pooblaščenca za občino Polšnik dne 22. X. 1941, župana občine Št. Jurij pod Kumom dne 20. X. 1941 (arhiv IZDG).

⁹⁵ Tretja odredba o utrjevanju nemštva na Sp. Štajerskem dne 23. V. 1941; odredba o zaplembi premoženja v tujino pobeglih ali v notranjost preseljenih oseb dne 20. IX. 1941; glej tudi ŠG, štev. 28, 4. IX. 1941.

⁹⁶ Navodila poverjenika šefa Sipo in SD pri šefu civilne uprave v Sp. Štajerski vsem orožniškim postajam, 28. IV. 1941, arhiv IZDG.

⁹⁷ Poročila orožniške postaje Trbovlje 13. V. 1941, Hrastnika 13. V. 1941 in Zagorja 11. VII. 1941, arhiv IZDG; Rudi Dolničar, Franc Tomažič in drugi, ustni viri.

V Trbovljah je bilo samo šest družin nemškega porekla, v Zagorju jih je bilo šestnajst in so bili vsi oboroženi. Kulturbundovci so pred vojno vabili k sodelovanju (n. pr. v Zagorju) celo znane komuniste.

kom nekaj vidnejših hrastniških kulturbundovcev, med njimi Emanuela in Karla Selinka, steklarje Henrika, Franca in Arnolda Friedricha ter Huga Welserja. Zaradi tega so hoteli Erjavca in Jožeta Kotnika, hrastniškega delavca, že v noči na 18. april po ukazu poverjenika laške varnostne službe aretirati, pa jima je uspelo pravočasno pobegniti in se nato skrivati v bližnji hrastniški okolici.⁹⁸

Okupatorju je s pomočjo velikega števila članov Kulturbunda že v prvih dneh uspelo aretirati vse svoje izrazitejše nasprotnike, med njimi tudi nekaj komunistov, ki so se hkrati s četniško »Narodno odbrano« in drugimi rodoljubi udeležili marčnih demonstracij v Hrastniku.⁹⁹

Po 30. aprilu 1941, ko so ponoči našli nezavestnega kulturbundovca Franca Friedricha, se je stanje v Hrastniku posebno poostrilo. Ko se je ranjen v glavo še toliko zavedel, da je lahko povedal o napadu dveh neznancev, so ga odpeljali v bolnišnico, kjer je kmalu nato umrl. Okrožni orožniški vodja je ob tem dogodku pripomnil, da precej glasne politične hujškaške pretnje v Hrastniku niso samo nedolžne neumnosti. Poročal je tudi, da so storilce zaprli in da so zahtevali ojačenje.¹⁰⁰ Hrastniški orožniški vodja je 13. maja poročal, da je opaziti med prebivalstvom neko zadržanost in opreznost, predvsem med delavstvom, in da so zadnji čas raztrgali nekaj javnih razglasov in drugih lepakov.¹⁰¹

V zagorski občini so Nemci izvedli načrtne aretacije 22. aprila; med 21. in 24. aprilom so pa v glavnem plenili pisalne stroje, kolesa, motorna kolesa in radijske sprejemnike pobeglim rudniškim uradnikom, delavcem in duhovnikom. 25. aprila so varnostni službi izročili osem politično nezanesljivih oseb, do 12. maja so zaradi državi sovražne dejavnosti odvedli v Laško tri osebe, po navodilih varnostne službe pa so aretirali tudi devet duhovnikov, medtem ko jim je eden pobegnil.¹⁰²

Skupina SA — bili so večidel zelo objestni bukovinski Nemci —, ki se je 3. maja pripeljala iz Laškega s tovornim avtomobilom v Trbovlje plenit živež za NSV, je mimogrede vdrla tudi v zapečateni stanovanja zaprtih duhovnikov in pobrala ure in druge vrednostne predmete.¹⁰³ V tistem obdobju je na splošno zavladovalo brezpravje. Različne politične veje NSDAP so aretirale kar na svojo roko, tako da se je celo vodja trboveljske orožniške postaje 13. maja pritoževal, da za nekatere aretacije izve šele po nekaj dneh. SS je odvzela generalnemu direktorju TKG inž. Skubicu osebni avto, čeprav je imel zanj dovoljenje od političnega komisarja v Laškem. S premičninami dveh trboveljskih židov, direktorja cementarne dr. Wormserja in zobnega zdravnika dr. Baumgartnerja ter duhovščine in učiteljstva so opremili občinske prostore in orožniško postajo.¹⁰⁴

⁹⁸ Poročilo orožniške postaje Hrastnik, 25. V. 1941, arhiv IZDG.

⁹⁹ Poročili orožniške postaje Hrastnik, 3. VI. 1941 in krajevnega skupinskega vodje Heimatbunda Trbovlje-jug, 14. VII. 1942, arhiv IZDG. Orožniške patrolje so iskale pobege četnike do julija 1941.

¹⁰⁰ Poročilo orožniškega okrožja Laško, 3. V. 1941, arhiv IZDG.

¹⁰¹ Poročilo v IZDG; te in poznejše akcije so opravljale predvsem skupine hrastniških skojevcev, med njimi Jože Menih, Zdenko Brun, Olga Kastelic.

¹⁰² Poročili orožniške postaje Zagorje, 12. in 17. V. 1941, arhiv IZDG; glej opombo 11.

¹⁰³ Poročilo orožniške postaje Trbovlje, 13. V. 1941, arhiv IZDG.

¹⁰⁴ Prav tam; poročilo orožniške postaje Trbovlje, 17. V. 1941, arhiv IZDG.

Poklicni obratni stražarji (Werkschutz), ki jih je bila nemška oblast poslala iz Avstrije stražit važnejše objekte v revirjih, so na lastno pest plenili predvsem motorna vozila, kjerkoli so zvedeli zanje. V Trbovljah je bilo od kraja 35 stražarjev, do začetka junija pa se je njihovo število povečalo še za 22 domačinov, predvsem nemških simpatizerjev, ovaduhov in znanih delomrznežev. Obratni stražarji so bili pod poveljstvom orožništva.¹⁰⁵ V Trbovljah sta poleg vseh drugih opravljala aretacije še bivša trboveljska orožnika nemške narodnosti Ivan Gril in Jože Kotnjak,¹⁰⁶ pred vojno znan po vzdevku »Hulja«, v Zagorju bivši orožnik nemške narodnosti Franc Šober,¹⁰⁷ v Hrastniku in po vseh revirjih pa še razvpiti kulturbundovci, imenovani na splošno »glažarji«.¹⁰⁸

Politični komisar za laško okrajno načelstvo ob predaji svojih poslov političnemu komisarju trboveljskega okrožja dr. Frohnerju 30. junija 1941 še ni mogel navesti natančnega števila aretiranih in izseljenih v tako imenovanem prvem valu. Tudi mu še ni bilo znano, koliko ljudi bo prišlo v poštov za izselitev v tretjem valu. V Laškem je prav takrat delovala preselitvena komisija,¹⁰⁹ ki naj bi o vsem poročala direktno trboveljskemu političnemu komisarju. Zastran izseljevanja iz Trbovelj in Hrastnika, pa so čakali na posebna določila. Urad za občo upravo v Laškem je komaj sproti reševal številne prošnje za prostovoljno izselitev na italijansko stran, v Ljubljano, ali na Hrvaško.¹¹⁰

6. Organizacija Osvobodilne fronte

Že prve dni okupacije se je pokazalo, kako pomembno delo je opravilo partijsko vodstvo na Štajerskem in v rudarskih revirjih. Poziv Komunistične partije na enoten odpor proti okupatorju in njena akcija za združitev vseh sil v Osvobodilno fronto sta naletela na pripravljena tla. Partiji je uspelo najti dovolj odločnih in zavednih sil, ki so premagale duh kapitulantstva in demoralizacije.¹¹¹

Na pobudo Komunistične partije je že 22. maja 1941 prišlo do ustanovnega sestanka Pokrajinskega odbora OF za Štajersko v hribovskem zaselku Kojzici, v vzhodnem predelu trboveljskih premogovnikov. Od KPS so se sestanka udeležili Slavko Šlander, Miloš Zidanšek, Leon Novak, Angel Besednjak in Tone Grčar, od krščanskih socialistov in Jugoslovanske

¹⁰⁵ Poročila orožniške postaje Laško dne 15. V. 1941, Trbovlje dne 18. V. in 6. VI. 1941, arhiv IZDG; glej opombi 11 in 14.

Njihov nadrejeni organ se je imenoval Werkschutzbezirksleitung der E. V. Süd (Energieversorgung Südsteiermark). Vodja obratne straže v Zagorju je bil Avstrijec Edi Drovenigg.

¹⁰⁶ Glej opombo 103.

¹⁰⁷ Glej opombe 11, 14 in 102.

¹⁰⁸ Lojze Ribič, Ivo Šorn, Ernest Babič, Lojze Požun, ustni viri.

¹⁰⁹ Po izjavi Franja Diaccija so bili v njej tudi domači Nemci Hermann, Sommer, Schmidinger, Fasswald, Punzer, dr. Uhlich.

¹¹⁰ Glej opombo 86 in 431.

¹¹¹ Sergej Kraigher, Ob deseti obletnici osvoboditve, uvodna beseda k zborniku »Iz trpljenja in krvi«, Laško 1958.

strokovne zveze (JSZ) so bili navzoči Jože Jurač in Metod Hočevar iz Celja, Vinko Ustar iz Zagorja, Martin Kores in Karl Reberšek iz Maribora ter domačina Lojze Lešnik iz Hude jame in Lojze Diacci iz Sv. Jederti nad Laškim.

Leon Novak je na sestanku poročal o zunanjepolitičnem položaju in o stanju v okupirani Sloveniji, Miloš Zidanšek pa o organizaciji OF in njenih nalogah. Na koncu so postavili Pokrajinski odbor OF za Štajersko.¹¹²

Nekako ob istem času je laški okrožni orožniški vodja poročal komandantu orožništva pri državnem namestniku v Štajerski, da »so politični nasprotniki, večinoma iz krogov inteligence, do sedaj komajda prišli na spregled. Tudi komunističnega rovarjenja nismo mogli ugotoviti. Samo v Trbovljah so komunisti šušljali, da bo sedaj tudi Rusija stopila v vojno z Nemčijo...«¹¹³

V vzhodnih predelih revirjev, v hudojamskem rudniku in njegovem na pol delavskem na pol kmečkem okolišu tik pred vojno sicer ni bilo komunistov, pač pa je tudi v tem odmaknjenem območju Komunistični partiji uspelo preko osebnih zvez, Jugoslovanske strokovne zveze ali drugače vplivati na krščanske socialiste, ki so tam usmerjali politično dogajanje. Voditelji hudojamskih rudarjev, predvsem Lojze Lešnik, so sklenili sodelovati v enotni fronti s komunisti že na sestanku zastopnikov vseh organizacij rudarskih revirjev v Trbovljah, ko je takratni tajnik Strokovne komisije za Slovenijo Franc Leskošek politično razkrinkal tajnika socialnodemokratske Zveze rudarjev Jurija Arha,¹¹⁴ ki ni hotel pristopiti k enotni fronti. Na poznejšem sestanku pripadnikov JSZ iz vse Slovenije spomladi 1940 v Laškem so krščanski socialisti sklenili nastopiti kot celota skupno s komunisti, o čemer so po Tonetu Fajfarju obvestili tudi vodstvo KPS v Ljubljani.¹¹⁵

Hudojamski rudarji so svojo pripadnost široko zasnovanemu akcijskemu programu komunistov izpričali v vseh mezdnih in protidraginjskih gibanjih, v vseh revirskih stavkah ter ob drugih prilikah.¹¹⁶ Komunisti so pridobili za enoten nastop celo vodilnega funkcionarja socialnodemokratske Zveze rudarjev Ivana Štancerja iz hudojamskega rudnika, ki je pozneje, ko se je otresel Arhovega vpliva, obiskoval celo ilegalne sestanke. Ob okupaciji je postal poleg Lojzeta Lešnika najboljši organizator OF v hudojamskem okolišu in bil sprejet v Partijo.¹¹⁷

¹¹² Sergej Kraigher (glej opombo 17); Lojze Lešnik, Lojze Diacci, ustna vira; zbornik »Rimske Toplice v borbi in svobodi«, 1954.

Ker je bil okrožni komite KPS za revirje takrat še neposredno vezan na CK KPS, na sestanku ni bilo partijskih zastopnikov iz revirjev. Vinko Ustar je bil navzoč tudi zaradi povezave revirskih krščanskih socialistov z ostalimi štajerskimi somišljeniki. Sestanek je bil na prostem, pod neko veliko skalo in je trajal približno tri ure. Leon Novak je stenografiral zapisnik na cigaretne papirčke.

¹¹³ Poročilo orožniškega okrožja Laško, 17. V. 1941, arhiv IZDG.

¹¹⁴ Štab Kamniško-Savinjskega odreda je 19. VII. 1943 poročal štabu IV. operativne cone, da je 11. julija patrulja Zasavskega bataljona v centru Zagorja podnevi likvidirala Jurija Arha, največjega propagatorja fašizma in narodnega izdajalca.

¹¹⁵ Lojze Lešnik, ustni vir; Jože Jurač, zbornik »Rimske Toplice v borbi in svobodi«, 1954.

¹¹⁶ Lojze Lešnik, ustni vir; glej opombo 111.

¹¹⁷ Lojze Lešnik, Pepca Štancer, ustna vira; Štancerja so Nemci kot talca ustrelili 2. oktobra 1942 v Mariboru.

Ustanovni sestanek Pokrajinskega odbora OF za Štajersko je dal pobudo za vrsto sestankov.¹¹⁸ Za razširjanje organizacij OF v celjskem okolišu, kamor so takrat spadali tudi vzhodni predeli revirjev: Rečica s Hudo jamo in Rimske Toplice, je odgovarjal Tone Grčar-Johan, ki je tik pred vojno postal sekretar KPS v Celju.¹¹⁹

Tak širši sestanek je bil v začetku junija 1941 v Govcah nad Hudo jamo pri kmetu Blažu Kurniku, kjer so postavili odbor OF za celjski okoliš. V odboru so bili Tone Grčar-Johan, Lojze Lešnik, stavbenik Vekoslav Kukovec in čevljar Veber, obadva iz Celja.¹²⁰

Grčar je pogosto prihajal v Rečico in na ožjih sestankih z Lešnikom, Štancerjem, Dušanom Poženelom, rudarjem in emigrantom iz Bazovice, poznejšim sekretarjem okrajnega odbora OF Laško-Huda jama in drugimi govoril o organizaciji OF v rečiškem okolišu in okrog Sv. Jederti, vse tja do Dola pri Hrastniku. Lešnik in Štancer sta v juniju in juliju postavila odbore OF v Laškem, Hudi jami, Rečici, Sevcah, Belovem, Sv. Jederti in Breznm, ki so nato prirejali sestanke po vaseh in zaselkih ter v kratkem času vključili v delo za OF velik krog prebivalstva.¹²¹

Konec junija je prišel v rečiško dolino tudi sekretar okrožnega komiteja KPS Celje Franc Vrunč-Buzdo, ki je med svojim štirinajstdnevničnim bivanjem v Rečici na sestankih učil aktiviste in jih spodbujal pri njihovem delu. Po odhodu iz Rečice je postal komandir Celjske čete.¹²²

Ko se je po juliju 1941 zaradi lažjega političnega dela in zaradi gibanja partizanskih skupin v revirjih Rečica s Hudo jamo in Rimskimi Toplicami priključila revirskemu okrožju,¹²³ je namesto celjskih funkcionarjev pričel zahajati na omenjeno vzhodno revirsko območje terenski aktivist Gvido Pavlič, doma iz Hrastnika. Kot okrajni sekretar OF za Hrastnik je deloval tja do Lož in Lukovice na levem bregu Savinje do svoje tragične smrti na mariborskem morišču 28. aprila 1942.¹²⁴

Skoraj istočasno z vzpostavitvijo Pokrajinskega odbora OF za Štajersko je bil ustanovljen tudi okrožni odbor OF za revirje.¹²⁵ K njegovi ustanovitvi je največ pripomogel Sergej Kraigher, ki je kot inštruktor partijskega vodstva v revirjih in kot dober poznavalec tamkajšnjih razmer povezoval različne skupine k skupnemu delovanju. V okrožnem odboru OF je poleg članov okrožnega revirskega komiteja KPS sodelovalo še vodstvo Sokola s predstavnikoma Hugom Kokaljem in Rudijem Dolničarjem, del najvplivnejših predstavnikov levega krila socialnih demokratov, ki sta jih vodila Ivan Vrtačnik in Alič, predstavnik krščanskih socia-

¹¹⁸ Po izjavi Jožeta Jurača (glej opombo 115) so n. pr. junija 1941 ustanovili odbor OF za Celje na stanovanju Cirila Debeljaka v Celju.

¹¹⁹ Glej opombo 115.

¹²⁰ Lojze Lešnik, ustni vir.

¹²¹ Alojz Diacci, Jurij Grešak, Anton Mokotar, Mara Padar, Ljudevit Knez, Lojze Lešnik, Fanika Suhar, Pepca Štancer in drugi, ustni viri; zvezo s celjsko organizacijo KPS so vzdrževale predvsem Pepca Ubojčić, ki je bila od 1939 do 1941 sekretar Rdeče pomoči v Celju, doma iz Rečice, Štancerjeva žena Pepca in Fanika Suharjeva iz Laškega.

¹²² Lojze Lešnik in Marija Deželak, pisмени izjavi.

¹²³ Sergej Kraigher (glej opombo 17)

¹²⁴ Lojze Lešnik, Matevž Deželak, Lojze Ribič, Franjo Diacci, ustni viri.

¹²⁵ Sergej Kraigher (glej opombo 17).

listov Filip Križnik in celo predstavnik Zveze združenih delavcev, to je bivših klerikalnih sindikatov, kar sicer ni bilo tako pomembno glede na njihov vpliv na delavce kot zaradi okoliških kmetov in spremembe v njihovem odnosu do komunistov.¹²⁶

Medtem ko je v aprilu Komunistična partija Slovenije še bolj utrdila svoje stike s krščanskimi socialisti in se maja povezala z vodstvom JRZ, je bila zveza z vodstvom Sokola pomembna predvsem zaradi sodelovanja in razpoloženja velikega dela inteligence, obrtnikov in trgovcev.¹²⁷ Komunisti v revirjih so si prav s svojimi protifašističnimi akcijami že pred vojno pridobivali pristaše in simpatizerje v demokratičnem krilu Sokola. Tako je prišlo po priključitvi Avstrije k Nemčiji celo do širšega sestanka pripadnikov različnih političnih struj in strank v Sokolskem domu v Trbovljah, na katerega so bili komunisti še posebej povabljeni. Tu so sklenili nadzorovati kulturbundovce in njihovo delovanje. S Sokoli so sodelovali komunisti tudi ob Hitlerjevem rojstnem dnevu, ko so podnevi in ponoči skupaj patrolirali po revirskih dolinah, da bi preprečili kulturbundovske manifestacije. Na Mrzlici, Kalu in Sv. Planini so postavili celo oborožene straže, ki naj bi preprečile prižiganje kresov.¹²⁸

Kakor komunisti so tudi vse ostale skupine, združene v okrožnem odboru OF, v kratkem prvem obdobju delovale še ločeno in zbirale hrano, denar, obleko in pristaše po svojih lastnih zvezah.

Sokolska skupina se je pod vodstvom Rudija Dolničarja in Huga Kokalja navadno sestajala s Sergejem Kraigherjem ali z njegovim zastopnikom v Kokaljevi kavarni pri Forteju v središču Trbovelj. Za stalno zvezo je skrbel Pepko Janežič. Ta skupina je pozneje organizirala med trgovci tudi prvo večjo nabiralno akcijo. Dvakrat so izpred Fortejeve trgovine na Vodah odpeljali poln voz živil, obutve in obleke čez Bevško na Čemšeniško planino do partizanov. Nabiralci so ob dogovorjenem času prihajali k trgovcem, posebno še v rudniški konzum, kjer so Dolničar, Levec, Ličar, Potekev in drugi takoj pripravili kak zavoj živeža, ki so ga potem prenesli do bližnje javke v stranišču pri mostu ob vodenski šoli, odkoder je glavni partizanski kurir Ivo Juvan ves zbrani material odnašal s košem proti Sv. Planini.¹²⁹

Bivši predsednik JSZ Filip Križnik je že maja obiskal vse svoje skupine v revirjih, jih poučil glede odnosov do Nemcev ter jih povabil k sodelovanju z vsemi poštenimi Slovenci v OF. V Zagorju so se takega sestanka v Hrasteljevi gostilni udeležili Vinko Ustar, Anton Bantan, Franc in Štefan Flere, Davorin Kovač, Hinko Drnovšek in še več drugih.¹³⁰

Po formiranju okrajnih odborov OF v Zagorju, Trbovljah in v Hrastniku in z vključevanjem ustanovnih skupin v osnovne organizacije, v krajevne in vaške odbore OF, je med njimi prišlo do tesnega sodelovanja in enotne organizacije. Politične razlike so zbledele, zavedne posameznike so združevale osnovne naloge OF: zbiranje živeža, denarja in orožja ter priprave za oborožen odpor.

¹²⁶ Prav tam; Franc Kralj, ustni vir.

¹²⁷ Prav tam; Rudi Dolničar, Janko Levec, ustna vira.

¹²⁸ Rudi Dolničar, Janko Levec, ustna vira.

¹²⁹ Rudi Dolničar, Janko Levec, Marjan Čehovin, Lojze Požun, ustni viri.

¹³⁰ Lojze Lešnik, ustni vir; Anton Bantan, Spomini, rokopis.

Takoj po ustanovitvi okrožnega odbora OF za revirje so se zagorski komunisti zbrali na širši partijski sestanek v stanovanju Ludovika Faina. Poleg drugih so se ga udeležili Sergej Kraigher, Franc Farčnik, Lojze Hohkraut, Ludovik Fain, njegova žena, Alojzija Pečar in Kati Premrl. Pogovorili so se o sklepih ustanovnega sestanka OF, o organiziranju odborov OF in drugem. Kmalu nato so v Zagorju ustanovili okrajni odbor OF, ki so ga sestavljali: Franc Farčnik, Jože Marn, Ciril Groznik, Polde Eberl, Kati Premrl, Polde Grahek, Drago Žerko, Feliks Pečar, Alojzija Pečar, Anica Pečar, Erna Kerin, Franc Žužek, Janez Bregar, Rado Umek in od obrtnikov Peter Govejšek, Jože Turk, Vinko Bajcar ter Franc Rozina.¹⁵¹ Že maja in junija so ustanovili terenske odbore OF v Kisovcu, Kotredežu, Koloniji, na Repniku, v Izlakah ter na obratih Kotredež in separacija. Do konca avgusta so postavili odbore OF še v Dolenji vasi, Potoški vasi in v Toplicah.¹⁵² Ker je bilo po organizacijah vključenih premalo žensk, so se junija 1941 na pobudo Tončke Ččeve sestale zagorske članice Partije: Alojzija Pečar, Kati Premrl, Fainova, Minka Flisek, Umekova, Helena Jezernik, Ana Pintar in v okviru OF ustanovile še zagorsko žensko organizacijo. Prvi sestanki odborov OF v Zagorju so bili pri Jamezu Kerinu, v pekarni Franca Rozine, v gostilni Kovač, gostilni Renčof, pri kovaču Jožetu Turku, Otmarju Juvanu in drugih.¹⁵³

Okrajni odbor OF za Hrastnik so ustanovili na pobudo Franca Mlakarja, sekretarja mestnega komiteja KPS, konec junija 1941 v bivši Meketovi hiši. V odbor so poleg Franca Mlakarja, Ernesta Babiča in Janeza Potiska pritegnili še Franca Škoberneteta in Maksa Hercoga.¹⁵⁴ Kmalu po tem ustanovnem sestanku so Nemci zaprli Franca Mlakarja, Antona Jagodiča, Adolfa Fuka, Alojza Jerebičnika, Avgusta Končarja in Franca Medveda in jih odgnali v Dachau, njihove družine pa pozneje izselili na Hrvaško.¹⁵⁵ Zaradi teh in naslednjih aretacij se osvobodilno gibanje na hrastniškem območju nekaj časa ni moglo tako razvijati kot drugod v revirjih, dokler ni uspelo Sergeju Kraigherju, Fricu Keršiču in Lojzetu Ribiču na jesen in zimo 1941 ponovno vzpostaviti trdnih vezi, obveščevalno in podporno mrežo na Pleskem, Ojstrem, v Praprotnem in zgornjem Hrastniku.¹⁵⁶ Za Mlakarjem je postal organizator OF in prvi sekretar okrajnega odbora OF za Hrastnik Guido Pavlič, predvojni komunist in mehanik iz Hrastnika, ki je prišel v revirje po direktivi CK KPS in utrdil ali na novo postavil odbore OF po vaseh od Hrastnika do Laškega.¹⁵⁷

Odbori Osvobodilne fronte po industrijskih središčih, vaseh in naseljih so postali kasneje revirskim partizanom glavna opora pri opremljanju in prehranjevanju. Obveščali so jih o gibanju sovražnika in o domačih izdajalcih. Nič manjša ni bila njihova vloga v boju proti nemški propagandi, ki jo je spremljalo najstrašotnejše nasilje in ki je posebno po

¹⁵¹ Glej opombi 11 in 17.

¹⁵² Prav tam.

¹⁵³ Prav tam.

¹⁵⁴ Ernest Babič, ustni vir.

¹⁵⁵ Justina in Ernest Babič, ustna vira; poročila krajevnega skupinskega vodje Heimatbunda Hrastnik-zahod Rajmunda Götza, arhiv IZDG.

¹⁵⁶ Prav tam in opomba 17; Lojze Ribič, ustni vir.

¹⁵⁷ Glej opombo 17; življenjepis v arhivu CK ZKS; Olga Kastelic-Marjetka, ustni vir.

prvih partizanskih akcijah do onemoglosti stopnjevala protikomunistično gonjo. Pri tem so fašisti poskušali izkoristiti in poglobiti predsodke in nasprotja, ki jih je pred vojno ustvarila predvsem stara klerikalna propaganda. Politično delo odborov OF in neposredni stiki partizanov s prebivalstvom so razbijali to propagando. Okupatorju ni uspelo, da bi s političnimi gesli opravičil svoje nasilje nad pripadniki OF in partizani. Izseljevanje, streljanje talcev, nasilje nad svoji tistih, ki so se upirali, poznejše mobiliziranje za Wehrmannschaft, nemško vojsko, — vse to je ob političnem delu OF večini zavednih ljudi pokazalo pravo protiljudsko bistvo okupatorja in krepilo sodelovanje z OF

Okrožni komite KPS za revirje je takoj po zlomu stare države pričel po vseh industrijskih obratih ustanavljati in utrjevati odbore Delavske enotnosti, ki so polagoma dobili tudi že značaj vojaških skupin in so jih poleg komunistov sestavljali najbolj delavni sindikalisti. Za delo s temi odbori je odgovarjal član okrožnega komiteja Fric Keršič, ki je rudarje ali druge delavce navadno počakal ponoči, ko so prihajali z dela, jih bodril in jim dajal napotke za delovanje. Odbori Delavske enotnosti so poleg svoje osnovne naloge, utrjevanja razredne zavesti, uspeli zbrati v kratkem času precej nepartijcev, katerih del se je pozneje priključil komunistom v prvi partizanski enoti.¹³⁸

Ko so se prvi komunisti podali v ilegalo, so se nekateri od njih kot politični aktivisti zadrževali v bližini centra in navezovali stike z znanci in prijatelji, ki so bili proti okupatorju sovražno razpoloženi. V rudniških jamah so na primer člani Delavske enotnosti zelo previdno preizkušali in pridobivali najprej najbolj zanesljive in zbirali denarne prispevke. Organizacija v jamah je bila vzpostavljena že maja, pozneje pa so se povezali še izven jame in si vsak po svoje ustvarili nove skupine — trojke.

Nekateri odbori Delavske enotnosti, ki so pridobivali in vključevali vedno nove člane, so kljub aretacijam delovali tja do osvoboditve. Tako je bilo na primer v hrastniški kemični tovarni.¹³⁹ Med prvimi odbori Delavske enotnosti so bili v Trbovljah najboljši na dnevnem kopu Neži, ki sta ga vodila Rudi Ahac iz Planinske vasi in Oto Valenčak, na rudniški separaciji, kjer so delovali Naglič, Zemljak, Goršič in Zupančič, na zahodnem obratu pod vodstvom inž. Vladimirja Jana, na vzhodnem obratu in na Dobrni, kjer sta delovala Ludvik Čop in Peregrin Burja,¹⁴⁰ v Zagorju pa na kotredeškem in strojnem obratu ter na separaciji z nekaterimi najboljšimi aktivisti kot na primer z Janezom Bregarjem, Francem Žužkom, Mirkom Odlazkom, Jožetom Žoharjem in drugimi, ki so tudi sicer hodili na sestanke s Sergejem Kraigherjem in Tončko Čečevo.¹⁴¹

¹³⁸ Glej opombo 17; Franc Kralj, ustni vir.

¹³⁹ Zapisnik o sestanku spomeničarjev v Trbovljah (Lojze Ribič, Franc Kralj, Pavle Baloh, Dolfe Hohkraut, Jože Umek, Ivo Šorn, Otmar Pečar, Franc Tomažič, Helena Borovšak, Mirko Skalin), ZV, 1954, šte. 29 (citiram dalje Spomeničarji).

¹⁴⁰ Prav tam; poročila krajevnega skupinskega vodje Heimatbunda za Trbovlje-zahod Franca Pecharza dne 15. VII. in 11. IX. 1942, Ignaca Ranzingerja za Trbovlje-jug dne 18. VIII. 1942, Suppanza za Trbovlje-vzhod dne 14. VII. 1941, arhiv IZDG.

¹⁴¹ Glej opombo 139; Rudolf Bantan, Spomini, rokopis.

7. Odhod v partizane

Nacisti prve tedne okupacije še niso odkrito nastopili proti komunistom. Od vidnejših revolucionarjev so takoj v začetku zaprli samo Lidijo Sentjuro iz Hrastnika, nekaj pozneje pa še Jurija Debelaka iz Zagorja in Franca Salamoma iz Trbovelj. Na zborovanjih, ki so jih Nemci prirejali po raznih obratih, so poskušali delavstvo prepričati, da je nacionalsocialistična ureditev mnogo boljša od komunistične in da se je zato tudi v Nemčiji sami večina komunistov priključila nacistom. Prav v času, ko so se nemški oblastniki dogovarjali o zastraženju rudarskih revirjev, ki naj bi v celoti postali nekakšno koncentracijsko taborišče, so nacisti organizirali v zasavskih premogovnikih bučno praznovanje 1. maja. Na svečanih prireditvah v Hrastniku in Trbovljah je šef civilne uprave za Sp. Štajersko dr. Uieberreither steklarjem in rudarjem sporočil Hitlerjeve pozdrave.¹⁴²

Razvoj pa je tekel po drugi poti. Ob zmedbi, ki so jo med prebivalstvom za kratek čas zasejale hitlerjevske fraze o socialni pravičnosti in novi ureditvi, so bile partijske organizacije s svojimi člani in simpatizerji že trdno na delu. Na vsakem koraku so razkrinkavale okupatorjeve prikrite namene ter pridobivale delovne množice za odpor. Pokrajinske konference Komunistične partije Slovenije, ki je bila 1. junija 1941 v Ljubljani in ki je sklepala o pripravah za oboroženo ljudsko vstajo, se je za revirje udeležil Sergej Kraigher. Lojze Hohkraud, predviden za sekretarja vojnega komiteja, na njej ni bil navzoč. Sklepi te konference so postali napotilo za delovanje revirskih komunistov. Nemški napad na Sovjetsko zvezo je te priprave na oborožen upor še bolj pospešil.¹⁴³

Okrožni komite KPS je 22. junija na hitro sklical sestanek na Petelinku v Bevškem grabnu. Poleg Sergeja Kraigherja, ki je sestanek vodil, je bil navzoč tudi član CK KPS in sekretar PK SKOJ za Slovenijo Viktor Stopar, od domačinov pa so bili Lojze Hohkraud, Fric Keršič, Franc Kralj, Pavle Baloh, Polde Knez, Tončka Čeč in Franc Farčnik. Ko so se pogovorili o novem položaju, ki je nastal, so sklenili, da morajo vsi kompromitirani komunisti, komunistični mladinci in simpatizerji takoj v ilegalo, da je treba na več krajih poskrbiti orožje vskladiščiti na enem mestu, da bi se v nujnem trenutku lahko takoj oborožili, nadalje, da morajo okrepiti politično delo z ilegalski, a prav tako z aktivisti na terenu in s kmečkimi zavezniki ter poskrbeti za prehrano. Po sestanku so organizacijam sporočili sklepe: Lojze Hohkraud v Trbovljah, Franc Kralj v Hrastniku in Franc Farčnik v Zagorju. Zagorjanom je bilo določeno zborna mesto pri Fortejem gospodarskem poslopju za Sv. Planino, Trboveljčani naj bi se zbrali v gozdu ob križišču cest pri Sv. Katarini, Hrastničani pa pod Kalom.¹⁴⁴

¹⁴² Franc Kralj, ustni vir; Rudolf Bantan, Spomini, rokopis.

¹⁴³ Poročilo orožniške postaje Trbovlje, 13. V. 1941, arhiv IZDG; glej opombo 17.

¹⁴⁴ Lojze Ribič, Franc Kralj, Ivo Šorn, ustni viri; opomba 139; Žerko, Spomini. Sergej Kraigher je vodil večino ustanovnih in drugih pomembnejših sestankov v revirjih. Po izjavi Lojzeta Ribiča so se že popoldne 22. junija 1941 sestali v gozdu pri Sv. Katarini nad Trbovljami: Sergej Kraigher, Pavle Baloh, Lojze Hohkraud, Janez Pečnik in Polde Knez. Ko je tisti večer prišel Lojze Ribič k Hohkrautu na dom, je zvedel za sklep, da noben komunist ne sme več spati doma. Zjutraj naslednjega dne so Ribiča obvestili na delovišču, da ga iščejo Nemci, nar kar je odšel v partizane.

Kdaj so v okviru okrožnega komiteja osnovali nad Urhovčevo Loko v Trbovljah vojnorevolucionarni komite, ni točno znano. Vodil ga je Lojze Hohkraud in sta bila v njem Fric Keršič ter Jože Umek.¹⁴⁵

Trboveljska skupina se je v glavnem zadrževala v gozdovih okrog Sv. Katarine, v Gaberskem in pod Mrzlico.¹⁴⁶ Do konca junija jih je bilo okrog dvanajst,¹⁴⁷ julija pa je njihovo število iz dneva v dan naraščalo,¹⁴⁸ posebno še po povratku Sergeja Kraigherja iz Ljubljane, kamor je bil odšel okrog 5. julija. Po sestanku z Edvardom Kardeljem se je namreč vrnil z navodili, da bo treba iz priprav preiti neposredno na oboroženo vstajo. Ob istem času, mekako deset dni po Stoparjevem prihodu, sta prišla iz Ljubljane tudi Aleš Bebler in Slavko Šlander. Revirska partijska organizacija je bila takrat še neposredno vezana na CK KPS.¹⁴⁹

Okrožni revirski komite je sredi julija in nato še konec julija določil, kdo naj odide v partizane in kdo naj ostane zaenkrat še v dolini.¹⁵⁰ Med prvimi partizani so bili iz Trbovelj: Lojze Hohkraud, Tončka Čeč, Ivan Keše, Vili in Lojze Vresk, Franc Vresk, Lojze Ribič, Lojze Zupančič, Ciril Curk, Tone Vratinar, Ivan Strojín, Fric Keršič, Janez Janc, Jože in Viktor Umek, Pavle Baloh, Franc Sotlar, Franc Kastelic, Lovro Tolar, Milan Mrzel, Ivo Šorn, Alojz Juvan, Dušan Kren, Franc Kralj, Anton Pivec, Lojze Žaubi, Lojze Avsec, Jože Perše, Jože Radej, Polde in Rudi Knez, Jože Petrič, Dolfe Hohkraud, Janez Pečnik, Nande Šušter, Vanko Žagar, Jože Zupan, Ivan Gorjup, Janez Konhajzler. Trboveljski partizanski skupini sta se priključila tudi Hrastničana Vladko Majcen in Franc Žužman ter v začetku avgusta še Jože Menih s svojim očetom. Ko se je Trboveljska četa 12. julija prestavila k Št. Lenartu za Sv. Planino, si je že uredila vojaški način življenja.¹⁵¹ Vodil jo je Lojze Hohkraud, četni sekretar KPS je bil Ivan Keše.¹⁵²

¹⁴⁵ Pavle Baloh, ustni vir; Šorn, Borba revirjev.

¹⁴⁶ Lojze Ribič, ustni vir. Živež so nosili iz doline do Francke Unetič-Brigite v Gaberskem. Ta jim je pekla kruh in kuhala tudi še pozneje, ko so bili že pri Št. Lenartu. Po hrano k njej so hodile patrulje 6—7 mož.

¹⁴⁷ To so bili: Sergej Kraigher, Lojze Hohkraud, Tončka Čeč, Fric Keršič, Ivan Keše, Vili Vresk, Lojze Vresk, Ciril Curk, Ivan Strojín, Tone Vratinar, Lojze Ribič in še eden. Francka Unetič izjavlja v Zasavskem tedniku (citiram ZT) 1959, števil. 11, da so bili med prvimi še Lojze Zupančič, Jože Umek, Polde Knez, Janez Janc, Milan Mrzel in Franc Vresk.

¹⁴⁸ Opombi 17 in 18, članek in izjavi Sergeja Kraigherja; Rudi Knez-Silas, Razvoj partizanstva na Štajerskem v letu 1941—1942, rokopis z dne 12. IV. 1944, hrani arhiv IZDG (citiram dalje Rudi Knez-Silas). Rokopis Rudija Kneza-Silasa je glede revirjev in Štajerskega bataljona služil kot vir za elaborat »Gradivo za zgodovino NOV in POS, I. obdobje — Partizani (poletje in jesen 1941 ter zima 1941/42)«, izdano v rokopisu poleti 1944; hrani arhiv IZDG (po uredniku majorju Nedeljku citiram dalje Nedeljkoovo gradivo).

¹⁴⁹ Opombi 17 in 18, članek in izjava Sergeja Kraigherja.

¹⁵⁰ Lojze Ribič, ustni vir; ZT, 1959, števil. 16; Nedeljkoovo gradivo. Za delo v dolini so bili poleg drugih določeni še Jože Rudman, Janez Pečnik, Tone Potekév, Franc Ocvirk, Zani Krhlikar, Alojz Hren, Matija Vodenšek.

¹⁵¹ »Meldeblatt« komandanta varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski (citiram Tiralice), leto 1941, števil. 23, 24, 28, 36, 37, arhiv IZDG. Franc Kralj, Lojze Ribič, Ivo Šorn, ustni viri.

¹⁵² Lojzeta Hohkrauta so postavili za komandanta okrog 5. julija 1941. Takrat je odšel iz čete Fric Keršič-Gal, ki je postal sekretar okrožnega komiteja KPS (Franc Kralj in Lojze Ribič, ustna vira).

Iz Zagorja so odšli 23. junija prvi v partizane: Jože Marn, Franc Farčnik, Alojz Pirc, Ciril Groznik, Polde Eberl in Slavko Pintar.¹⁵³ Najprej so se oglasili pri Vrstovškovih pod Sv. Planino in pri Skvarčevih v Jelovici, sicer pa so se največ zadrževali okrog Čebin in Kleka.¹⁵⁴ Poleg teh so odšli v partizane še Vinko Čebin, Polde Grahek, Franc Tomažič, Franc Klukej, Branko Babič, Janez Jevšnik, Franc in Peter Dergan, Janez Groznik, Rudolf in Aleksander Kovič, Franci Košenina, Jože Kos, Robert Anžlovar, Edi Blaj, Jože in Ludvik Kladivar, Hinko Rostohar ter Viktor Oven.¹⁵⁵ Zagorsko skupino je vodil Ciril Groznik.¹⁵⁶

Tudi Hrastničani so se po 22. juniju umaknili pred aretacijami pod Kal. Ko pa so zvedeli, da jih Nemci niso iskali, so se vrnili v Hrastnik in odšli na delo. Tako so jih večidel Nemci pozaprli in poslali v taborišča.¹⁵⁷

Zastran oborožitve so dobili komunisti že ob razsulu jugoslovanske vojske nalogo, naj se polastijo orožja.¹⁵⁸ Nekateri so ob povratku z vojne prinesli s seboj tudi puško, sicer pa je bilo povsod dovolj zavrženega orožja in streliva. Po prvih nemških razglasih sredi aprila, ki so za posest ali skrivanje orožja grozili s smrtno kaznijo, in po prvih hišnih preiskavah so ljudje orožje uničili in ga zavržli ali pa znosili na orožniške postaje, od koder ga je nato 80 vojakov odvažalo s tovornimi avtomobili od 12. do 14. maja. Za orožjem so Nemci vohljali in preiskovali stanovanja še tja do julija.¹⁵⁹

V Hrastniku, kjer je bilo skladišče orožja v Puharjevem domu, je uspelo mlademu komunistu Jožetu Menihu tja celo vdreti in rešiti nekaj pušk.¹⁶⁰ Posebno prizadevni pri zbiranju orožja so bili zagorski mladinci. Tone Okrogar mlajši, njegov brat Nesti, Sandi Kovič, Janez Ihanec in drugi so hodili čez Št. Lampert v Šmartno pri Litiji nabirat v Savo odvrženo strelivo. Zbrali so tudi nekaj pušk, ki so bile brez jermenja. Zato so se pozneje v Litijo vozili raje z vlakom, da so spotoma porezali še jermenje z oken.¹⁶¹

¹⁵³ Poročilo tajnika občine Zagorje, 18. VII. 1941, arhiv IZDG; Tiralice 1941, šte. 42, arhiv IZDG; Franc Tomažič, Franc Klukej, ustna vira. Poročilo orožniške postaje Zagorje z dne 28. VII. 1941 prišteva k šestim pobeglim komunistom še tesarja Hinka Rostoharja.

¹⁵⁴ Jože Štok-Korotan, Jeklena pest; Marica Skvarča, ZT, 1959, šte. 23; Rudi Knez-Silas in Nedeljko gradivo.

¹⁵⁵ Poročilo župana občine Zagorje, 16. X. 1941, arhiv IZDG; Tiralice 1941, šte. 42 in 53, arhiv IZDG; Nande Javoršek, izjava, rokopis; poročilo krajevnega skupinskega vodje Heimatbunda v Zagorju dne 14. VII. 1942, arhiv IZDG.

¹⁵⁶ Lojze Ribič, ustni vir, glej opombe 11, 17 in 159.

¹⁵⁷ Franc Kralj, Lojze Ribič, Ernest Babič, ustni viri.

¹⁵⁸ Glej opombo 139.

¹⁵⁹ Poročilo orožniških postaj: Laško 14. V. 1941; Jurklošter 12. V. 1941; Trbovlje 16. V. 1941; Hrastnik 20. in 27. V. ter 17. VI. 1941; Zagorje 12. V. ter 10. VI. 1941; arhiv IZDG. Po poročilih orožniške postaje Trbovlje z dne 30. V. in 6. VI. 1941 »je neki Rihard Hartman iz Zagreba 27. maja 1941 izmaknil lovco in gostilničarju Ivanu Kranerju v Kleku nad Trbovljami iz verande lovsko puško - driling, vredno 10.000 dinarjev, in pobegnili proti Savinjski dolini. Ko ga je patrolja 3. junija 1941 pri Št. Pavlu zajela, je napravil samomor.«

¹⁶⁰ Glej opombo 139.

¹⁶¹ Žerko, Spomini; Pečar, Spomini; Spomeničarji, ZV, 1954, šte. 29; ZT, 1955, šte. 26.

Po izjavi Sergeja Kraigherja so po kapitulaciji zasegli predvsem na orožniških postajah okrog 20 do 30 pušk, ročne bombe, dve ali tri lahke strojnice in nekaj streliva, kar vse so nato poskrili komunisti in nekateri nepartijci.¹⁶² Če imamo pred očmi sorazmerno slabo in pomanjkljivo oborožene prve partizane Trboveljske čete, je vsekakor večji del mabranega ali skritega orožja tako ali drugače propadel in ni prišel v tiste roke, ki so ga potrebovale.

Ko se je v Trboveljski četi razvedelo, da so imeli aretirani hrastniški komunisti pripravljenega nekaj orožja, so odšli Majcen, Žužman in Ribič v Hraštnik ponj. To je bilo sredi julija in velja za eno prvih akcij Trboveljske čete. Z lesene barake nasproti hrastniške lekarne so odtrgali ključavnico in preiskali vse prostore, orožja pa niso našli in so se tako vrnili v četo praznih rok.¹⁶³

O spremembah, ki so nastale po vojni s Sovjetsko zvezo v trboveljskem okolišu, je poročal 10. julija 1941 trboveljski orožniški poveljnik komandantu varnostne policije in varnostne službe v Sp. Štajerski in gestapovski izpostavi v Celju med drugim tudi to:¹⁶⁴

»Po aretaciji komunistov 26. junija 1941 in po izselitvi nekaterih družin lahko trdim, da se je razpoloženje proti rajhu zaostriло. Vzrok temu je lahko v tem, da je del komunistov že pred aretacijami pobegnil ter se ti ljudje sedaj klatijo po okoliških gozdovih in hribih in s svojo propagandno dejavnostjo vplivajo na sedanje stanje.

Govorijo, da so Rusi prodrli že v Romunijo in na Karpate, da bodo kmalu prišli tudi sem in pobili vse Nemce. Tudi govorijo, da bodo Rusi na tukajšnje industrijsko območje odvrgli večje število padalcev in da bodo takrat začeli z akcijo.

Iz povsem zanesljivega vira smo 5. julija zvedeli, da se na Mrzlici zadržuje večja skupina ljudi, ki prepevajo angleške in ruske pesmi v slovenščini in govorijo, da se bo igra pričela čez kakih osem dni. Orožja in streliva imajo dovolj. Na sestankih mladih ljudi naj bi sodelovali tudi bivši Sokoli in socialisti. Da bi se zavarovali pred iznenadenjem so v vseh smereh postavili stražarje. Za sedaj pri njihovem zasledovanju nismo imeli uspehov, ker že, od daleč opazijo uniformiranega orožnika in se poskrijejo v varna zaklonišča. Kolikor smo do sedaj ugotovili, se komunisti, ki so zapustili delo 22. junija (72 delavcev, deloma vodilnih komunistov iz Trbovelj, Hraštnika in Zagorja), potikajo na območju orožniških postaj omenjenih treh krajev in se ukvarjajo z intenzivno propagando.

Glede na sedanjo šibko zasedbo postaje (3 orožniki, 3 pomožni policisti, 2 tolmača) nujno prosimo za okrepitev. Tudi namestitvev izpostave varnostne službe v Trbovljah bi lahko zagotovila boljše uspehe. Da bi zavrli komunistično propagando in polovili v okolišu skrivajoče se komuniste, bi bilo najbolje opraviti temeljito in bliskovito preiskavo.¹⁶⁵

Vodja zagorske orožniške postaje Strauss poroča 11. julija 1941:¹⁶⁶

¹⁶² Glej opombo 17.

¹⁶³ Lojze Ribič, ustni vir.

¹⁶⁴ Arhiv IZDG.

¹⁶⁵ Poročili orožniške postaje Trbovlje, 10. VII. 1941 in orožniškega okrožja Trbovlje, 15. VII. 1941, arhiv IZDG.

¹⁶⁶ Arhiv IZDG.

»Obveščamo vas, da se od začetka vojne-z Rusijo, posebno pa še zadnji čas, širijo med tukajšnjim prebivalstvom vznemirljive vesti o predvideni komunistični vstaji, ki da bo izbruhnila 13. in 14. julija v vseh industrijskih območjih bivše Slovenije. Kot je videti, so vstajo organizirali komunisti ob pomoči klerikalcev, bivših Sokolov in drugih nezadovoljnih elementov. Splošni znak za njen začetek naj bi bil napad na telefonske zveze, važnejše komunikacije in podobno. Poleg tega naj bi pobili tiste, ki se imajo za Volksdeutscherje ali veljajo za nemške simpatizerje in so jih ti elementi (komunisti, L. P.) že vpisali v svoje sezname.

Vzrok za širjenje teh vesti bi utegnil biti v tem, da je okrog 80% prebivalstva, ki je pripadalo ilegalnim komunističnim organizacijam, legalnim sokolskim in klerikalnim društvom, solidarno z Rusijo. Povod za to pa je lahko tudi strah pred evakuacijo.

Te vesti prenašajo predvsem delavske žene, ki poslušajo tuje radijske postaje, ali pa po nalogu pobeglih komunistov prenašajo take vesti, samo da bi med prebivalstvom zasejale nemire in hujskale proti Nemčiji. Za sedaj še nismo mogli zagotovo zvedeti za te prenašalce.«

Zagorski trgovec Volksdeutscher Viktor Suscha je 9. julija prejel anonimno pismo, v katerem je bila poleg drugega tudi naslednja grožnja: »Kmalu bodo prišli na vrsto nemški renegati in njim bo šlo prav tako, kot gre sedaj Slovencem, ki so izseljeni. To, kar delajo Nemci, je pravo barbarstvo. Dol s krvi žejnim banditom Hitlerjem! Naj živi Jugoslavija, naj živi Sokol, naj živi Sovjetska Rusija!«

Nemški simpatizer, trgovec Ivan Omerzu iz Lok pri Zagorju je 10. julija pisмено obvestil Suscho takole:

»Govorijo, da bo 13. in 14. julija v Zagorju in Trbovljah izbruhnila komunistična revolucija. Komunisti imajo mnogo orožja. Vse nas bodo postrelili. Že vsi kritizirajo, ker oblast ne polovi skrajnih komunistov, saj bi vendar lahko prišlo do žrtev. Tukaj v Zagorju moramo biti oprezni! Je mnogo špijonov, ki znajo nemško. Tudi na občini so taki. Vendar, gospod Suscha, Vam to pišem strogo zaupno!«

Ob zaslišanju je Omerzu izjavil: »Pismo sem gospodu Suschi poslal zato, da bi ga opozoril na govorice, ki krožijo med ljudmi. Mene je o tem zaupno obvestila žena rudarja Osojnika iz Lok. Tudi posestnik Franjo Klopčič iz Ržiš mi je rekel, da se za 13. in 14. julij pripravlja komunistična vstaja. Nečaku Francu Basletu, ki stanuje pri meni, je delavec Pavle Prorenc iz Kisovca odkrito zapretil, da ga bo v roku dveh ur zmanjkalo.

Pazite tudi na Dušana Bobiča, ki je pred kakim mesecem izjavil v navzočnosti več ljudi v moji gostilni, da se mora vsakdo zavedati, da je Slovenec in zato ne sme pozabiti svojega materinskega jezika... Bobič zelo dobro govori nemško in je zaposlen kot palir pri gradnji ceste v Zagorju.«¹⁶⁷

V noči na 14. julij je Okrožni komite KPS ob obletnici francoske revolucije organiziral v revirjih splošno napisno akcijo.¹⁶⁸ Posebno dobro je uspela v Trbovljah. Stanovanjske zgradbe, javne naprave, vodnjake, ograje, telefonske drogove in celo orožniško postajo so popisali s srpi in kladavi ter

¹⁶⁷ Poročilo orožniške postaje Zagorje, 11. VII. 1941, arhiv IZDG.

¹⁶⁸ Franc Kralj in Lojze Ribič, ustna vira; po Rudiju Knezu-Silasu je bilo 13. julija 1941 precej sabotažnih in napisnih akcij od Zidanega mosta do Litije.

z drugimi propagandnimi gesli (Smrt izdajalcem, Živela Rusija, Tovariš Stalin, SSSR, Smrt hitlerizmu, Dol Nemčija itd.).¹⁶⁹ Po glavnih cestah so nasuli veliko množino čevljarjskih žeblicev, da bi zavrli patroljiranje celjskega motoriziranega orožništva, ki je že 12. julija prišlo v revirje.¹⁷⁰

Naslednje jutro so se Nemci kot obsedeni podili po Trbovljah. Kogar koli so srečali, so ga prisilili, da je pobiral žeblice ali pa s travo, s cunjami ali z apnom brisal rdeče napise. Uvedli so preiskavo in, zaradi šibke posadke, v strahu pričakovali nadaljnje dogodke.¹⁷¹

Hkrati z napisno akcijo so revirski borci razbili tudi kašipota ob križiščih v vsem okolišu, Zagorjani okoli Trojan, Lojze Ribič in Milan Mrzel iz Trboveljske čete pri Sv. Katarini, hrastniški aktivist Jože Menih s svojo skupino pa na poti proti Dolu.¹⁷²

V tistih dneh je trojka trboveljskih skojevcev, Savo Železnik, Lojze Požun in Marjan Čehovin, razbila nasproti vodenske pošte v Trbovljah stekla nad zemljevidom, kjer so Nemci vsak dan premikali zastavice po bojiščih. Mladinci so zastavice populili, nekaj pa so jih zataknili kar v Berlin.¹⁷³

Trboveljski okrožni orožniški vodja je 15. julija ponovno prosil nadrejeno oblast za pomoč moštvu. Svoje zahteve je utemeljil z naslednjimi ugotovitvami:

»Ti elementi se po zasedbi tega področja iz strahu pred nemško silo niso upali javno nastopati. Polagoma pa so postajali vedno glasnejši in je sedaj prišlo že tako daleč, da jih bomo morali napasti v večjem obsegu, ker bi sicer lahko imeli neodločnost in čakanje za našo slabost.«¹⁷⁴

Pri aretacijah, ki jih je 16. julija napravilo trboveljsko orožništvo skupaj s celjskim gestapom, sta se vnovič izmaknila pleskar Nande Šušter, ki je vodil napisno akcijo, in električar Alojz Ščurk.¹⁷⁵ Šušterja so zajeli že naslednjo noč in ga skupaj z devetnajstimi tovariši odpeljali v celjske zapore. Ob teh aretacijah sta pobegnili tudi Ivan Gorjup, pleskarski po-

¹⁶⁹ Za znake »V«, ki so jih v prvih napisnih akcijah uporabljali verjetno pod vplivom angleških radijskih oddaj, ni znano, kdaj so se prvič pojavili v revirjih. Tudi Nemci so imeli »V« za svoje znamenje. V Marburger Zeitung so 28. julija in 26. septembra 1941 poročali, da je znamenje zmage »V«, sestavljeno iz cvetočih rož, lahko videti po številnih mariborskih vrtovih.

¹⁷⁰ Glej opombo 139; poročilo orožniškega okrožja Trbovlje, 15. VII. 1941, arhiv IZDG.

¹⁷¹ Prav tam; poročilo orožniške postaje Trbovlje, 14. VII. 1941, arhiv IZDG. Partijska organizacija se je odločila za minijevno barvo, ker je po izkušnjah iz raznih akcij že dolga leta izpred vojne ni bilo mogoče odstraniti, pa čeprav so jo prebelili z apnom. Nemci so po napisni akciji osumili in zaslišali naprej pleskarje in kleparje. Po poročilih nemških zaupnikov naj bi akcijo pripravili v Ljubljani in Zagrebu, izvedli pa domačini-komunisti.

¹⁷² Po izjavi Sergeja Kraigherja (opomba 17) so v revirjih posamezne skupine pod vodstvom komunistov vzporedno z akcijami v Savinjski dolini odstranjevale nemške napise, razobešale zastave in podobno; glej tudi opombo 139; Lojze Ribič, ustni vir.

¹⁷³ Marjan Čehovin, Lojze Požun, ustna vira; Savo Železnik je ob aretacijah v začetku avgusta pobegnil na Dolenjsko med partizane in tam kmalu padel. O podobni akciji v Zagorju glej Otmar Pečar, Spomini, rokopis.

¹⁷⁴ Poročilo z dne 15. VII. 1941, arhiv IZDG.

¹⁷⁵ Poročilo orožniške postaje Trbovlje, 29. VII. 1941, arhiv IZDG.

močnik in Stanko Ščurk.¹⁷⁶ Medtem ko je Gorjup odšel med partizane, se je Alojz Ščurk prikril v nekem bunkerju v Trbovljah, Stanko Ščurk pa se je po ženini aretaciji prijavil in so ga nato poslali na delo v Nemčijo.¹⁷⁷ Med drugimi so tedaj zaprli tudi šiviljo Marijo Pavlič, ki jo je bil ovadil nemški zaupnik že v začetku julija, ko je ovadil Lojzeta Hohkrauta, Frica Keršiča ter sestri Štefko Bivic in Francko Unetič, češ da se sestajajo v Gaberskem. Revolucionarki Francki Unetičevi v Gabrskem — borci so jo klicali za partizansko mater Brigito — pri aretaciji »po zanesljivih izjavah prič niso mogli dokazati komunističnega delovanja«. ¹⁷⁸ Pri zaslišanju je Unetičeva Nemce še pošteno nahrulila.¹⁷⁹

V Zagorju je Gestapo iz Celja aretiral 17. julija 1941 pet oseb, ki so jih osumili komunističnega delovanja.¹⁸⁰

8. Revirska okrožna tehnika

Okrožni komite KPS za revirje je vzporedno z vojaškimi pripravami skrbel tudi za politično propagando s pomočjo svojega tiska. Ves propagandni material je prihajal še po predvojnem kanalu preko Trojan, od avgusta 1941 dalje pa večidel preko Sv. Križa na Dolenjskem. Za zanesljivo zvezo med najvišjim političnim in vojaškim vodstvom in Štajersko je prvi dve leti skrbel prekaljeni trboveljski komunist Franc Sotlar, sicer borec revirske čete, in legalec Franc Marin, trboveljski rudar in komunist.¹⁸¹

Prvi letaki, ki so pozivali na upor, so se v revirjih pojavili maja 1941.¹⁸²

Prva tehnika v okrožju je delovala od junija 1941 dalje v baraki pri Francki Unetič-Brigiti v Gabrskem nad Trbovljami, kjer so se, tudi sicer zadrževali prvi ilegalci. Imeli so pisalni stroj, ciklostil in šapirograf. Prve letake, ki jih je sestavljal Sergej Kraigher, tiskali pa so jih Lojze Hohkraut, Lojze Ribič in Francka Unetič, so razposlali okrog 25. junija 1941. Poleg drugega propagandnega materiala so razmnoževali tudi Slovenskega poročevalca.¹⁸³

Ko se je trboveljska partizanska četa ob prvi večji nemški akciji 12. julija prestavila iz Gaberskega k Št. Lenartu za Sv. Planino, je Sergej Kraigher organiziral tudi preselitev tehnike k Tinetu Zagožanu v Žrebljev hrib nad Hrastnikom, kjer je delovala do 29. novembra 1941,¹⁸⁴ ko so jo

¹⁷⁶ Poročilo orožniške postaje Trbovlje, 18. VII. 1941 (arhiv IZDG), pravi tudi, da od pobeglih vodilnih komunistov še nikogar niso prijeli, ker prihajajo na svoje domove le ponoči.

¹⁷⁷ Poročili krajevnega skupinskega vodje Heimatbunda Trbovlje-vzhod, dne 25. III. in 14. VII. 1942, arhiv IZDG.

¹⁷⁸ Poročili orožniške postaje Trbovlje, 17. VII. 1941 in orožniškega okrožja Trbovlje, 10. VII. 1941, arhiv IZDG.

¹⁷⁹ Izjava Francke Unetič, ZT, 1959, štev. 11.

¹⁸⁰ To so bili: Alojz Rancinger, Kati Premrl, Valentin Rogelj, Fortunat Rotar, Franc Majdič (poročilo občinskega tajnika Zagorje, 18. VII. 1941, arhiv IZDG); poročilo orožniške postaje Zagorje, 17. VII. 1941, arhiv IZDG.

¹⁸¹ Izjava Sergeja Kraigherja (glej opombi 17 in 18); Lojze Ribič, ustni vir; Spomeničarji, ZV, 1954, štev. 29.

¹⁸² Prav tam; Pavle Baloh, ustni vir.

¹⁸³ Glej opombo 181.

¹⁸⁴ Poročilo orožniškega okrožja Trbovlje, 15. VII. 1941; poročilo krajevnega skupinskega vodje Heimatbunda Hrastnik, 14. VII. 1942, arhiv IZDG.

Nemci odkrili. Stroje in material je tja prenesel Lojze Ribič. Zagožam je poleg letakov razmnoževal tudi Slovenski poročevalec, Delo, različne brošure in sploh ves tisk, ki je prihajal v revirje. Svoje izdelke so pošiljali v revirske kraje preko javke pri Potekevovih pod Terezijo v Trbovljah in jih razpošiljali tudi izven revirjev.¹⁸⁵ Tehniko je z matricami in drugim materialom oskrboval v glavnem sekretar hrastniškega komiteja Guido Pavlič, ki je bil povezan z Maro Hafner, uslužbenko pri trboveljskem okrožnem vodji Heimattbunda in mu je prinašala vse potrebno. Hafnerjeva ga je pozneje izdala.¹⁸⁶ Letaki so izhajali tedensko ali na štirinajst dni. Dva primerka sta ohranjena v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. Prvega od teh je avgusta 1941 izdal Operativni komite KPS za Trbovlje, Zagorje, Hrastnik in okolico, drugega pa Slovenski narodno-osvobodilni odbor za trboveljske revirje in okolico in so ga raznašali 9. in 10. septembra 1941. Nemška poročila govore o širjenju letakov po vseh revirjih še v noči na 7. in 31. oktober 1941.¹⁸⁷

Istočasno kot okrožna tehnika je delovala posebna tehnika tudi pri Stanku Moharju, članu trboveljskega mestnega komiteja KPS. Pri njem so razmnoževali letake in drug propagandni tisk. Tehnika je delovala do srede novembra 1941, ko so Nemci izsledili Moharja in ga nato ustrelili.¹⁸⁸

V Zagorju je Polde Eberl ob pomoči Romana Lavrača sestavljal ali prepisoval letake kar s pisalnim strojem. Raznašala pa jih je mladina, večinoma skojevci.¹⁸⁹ Letake in trosilne listke so izdelovali tudi v kovaški delavnici Jožeta Turka v Zagorju, kjer je bil kot vajenec zaposlen Tone Okrogar mlajši. Ta je s Karlom Kurentom in Janezom Ihancem priskrbel tudi pisalni stroj. V drzni akciji so stroj kar podnevi odnesli iz pisarne rudniškega zunanjega obrata.¹⁹⁰

V Sevcah pri Rimskih Toplicah je sestavljal in razmnoževal letake študent medicine Jože Tovornik, sin rudarja, rojen 2. januarja 1919 v Trbovljah, ki je prišel ob okupaciji iz Ljubljane in se povezal z voditelji vstaje v Trbovljah in Hrastniku. Orožniška patrolja, ki ga je prijela 31. julija 1941 v Migojnicah pri Grižah, je našla pri njem približno sto letakov »Slovenci!« Te letake je natiskal sam na svojem domu. Ustrelili so ga 24. ali 25. avgusta 1941 v Mariboru.¹⁹¹

¹⁸⁵ Izjava Franca Hribarja-Savinjska v zborniku Med Mrzlico in Dobrovljami; Lojze Ribič, ustni vir.

¹⁸⁶ Lojze Ribič, Olga Kastelic, ustna vira. V Zagorju je Drago Žerko organiziral zvezo z Milko Putrih, ki je bila zaposlena na tamkajšnji občini (Žerko, Spomini).

¹⁸⁷ Poročila orožniškega okrožja Trbovlje, 24. IX., 23. X. in 20. XI. 1941, arhiv IZDG; Pečar, Spomini; Lojze Ribič, ustni vir.

¹⁸⁸ Poročili krajevnega skupinskega vodje Heimattbunda Trbovlje-jug, 14. VII. in 18. VIII. 1942, arhiv IZDG.

¹⁸⁹ Žerko, Spomini; poleg drugih so letake raznašali Jože, Ivan in Stane Božjak, Ivan in Milena Kerin, Jože Košak, Mirko Grahek; ZT, 1955, šte. 26.

¹⁹⁰ Glej opombi 11 in 161.

¹⁹¹ Stane Terčak, Med Mrzlico in Dobrovljami v istoimenskem zborniku; izjava Matevža Deželaka, Laški zbornik; zbornik Rimske Toplice v borbi in svobodi, 1954.

9. Trboveljska četa in njene akcije

Da bi četo oskrbeli v razstrelivom, sta se Sergej Kraigher in Janez Pečnik, sekretar trboveljskega Mestnega komiteja KPS, ki je po prihodu iz nemškega zapora ostal še v legali, dogovorila, da bodo izpraznili priročno skladišče razstreliva na Dukičevem dnevnem delovišču pod Bukovo goro v Trbovljah. Pečnik je bil tam zaposlen, zato je razmere še posebno dobro poznal.

Za akcijo so se prostovoljno javili Lojze Ribič, Viktor Umek in Tone Pivec. Iz taborišča pri Št. Lenartu so odšli v soboto, 26. julija zvečer. Krenili so čez Slačnik, pri vodnih črpalkah blizu Sušnika so prečkali glavno trboveljsko cesto in se povzpeli na tako imenovane Kipe, kjer jih je pričakoval Pečnik.¹⁹²

V skalo vzdano skladišče je nadzoroval nočni čuvaj Jauk, ki pa je bil s psom tisto noč v bližnji obratni pisarni. Napadalci so najprej upognili zaščitno železno pregrajo, da so lahko prišli do železnih vrat. Ker pa jih niso mogli odkleniti, so najprej s tračnikom in nato še s kolom odvihnilo spodnji vogel vrat, tako da so se lahko splazili v notranjost. Odnegli so enaindvajset kilogramov kamniktita-amonala in en kilogram kamniktita II, pustili pa so deset kilogramov kamniktita II, ker ni bil uporaben.¹⁹³ Z zaplenjenim razstrelivom so se vsi razen Pečnika, ki je odšel po svojih opravkih, po isti poti vrnili k Št. Lenartu do Kudrove, po domače Krvavičnikove domačije, kjer se je zadrževala četa. Razstrelivo so skrili v skalno votlino, kakih štiri sto metrov pod vrhom Krvavice. Zaradi uspešno opravljene akcije so bili nato vsi trije dopoldne pred zborom pohvaljeni.¹⁹⁴

Delavci so vlom odkrili šele v ponedeljek 28. julija, ko so ob šestih zjutraj prišli na delo. Zaradi deževnega vremena tudi policijski pes, ki so ga Nemci pripeljali iz Graza, ni našel nobenih sledov.¹⁹⁵

Del zaplenjenega materiala je skupina, ki so jo sestavljali Ivan Strojim kot vodja, Ivan Šorn in Jože Umek, uporabila že naslednjo noč. Dne 27. julija nekaj pred pol dvanajsto uro ponoči so razstrelili železniško progo blizu trboveljske elektrarne (km 512.56).¹⁹⁶ Na enem izmed tirov so uničili pol metra tračnice, na drugem tiru pa zaradi pokvarjene vžigalne vrvice ni bilo eksplozije.¹⁹⁷ Strokovnjak, ki so ga Nemci poklicali, da je odstranil razstrelivo, je povedal, da je bila sabotaža prav mojstrsko pripravljena. Nerazstreljeno telo je bilo dolgo 45 cm in težko dva kilograma in pol. V papirnem ovoju je bilo povezanih dvanajst nabojev kamniktita I in enajst nabojev kamniktita II. Ovoj sam je bil privezan z bakreno žico na motranjo stran tračnice. Škodo so Nemci popravili proti jutru.¹⁹⁸

¹⁹² Lojze Ribič, ustni vir.

¹⁹³ Prav tam; poročilo orožniškega okrožja Trbovlje, 1. in 9. VIII. 1941 in orožniške postaje Trbovlje, 29. VII. 1941, arhiv IZDG.

¹⁹⁴ Lojze Ribič, ustni vir.

¹⁹⁵ Poročilo orožniške postaje Trbovlje, 28. VII. 1941, arhiv IZDG; o akciji je pisal Slovenski poročevalec, 1941, štev. 12.

¹⁹⁶ Glej opombo 193; izjava Sergeja Kraigherja (glej opombi 17 in 18); Ivan Šorn navaja, da je bil v skupini tudi Viktor Umek (ustni vir).

¹⁹⁷ Glej opombo 193.

¹⁹⁸ Glej opombo 195.

Tisto noč naj bi skupina trboveljskih partizanov razstrelila med Trbovljami in Hrastnikom tudi eno največjih skal nad železniško progo. Skalo so sicer razstrelili, na progo pa se ni zrušila.¹⁹⁹

Istočasno so tudi zagorski aktivisti minirali približno sedem metrov visok podporni zid tik nad reko Savo, med postajama Zagorjem in Savo pod »Ribjo pečjo« (km 385/7—385/8), kakih 300 metrov od zagorske postaje.²⁰⁰ Za to prvo večjo sabotažno dejanje so se dobro pripravili. Nekaj razstreliva je preskrbel Feliks Pečar, ki je bil strelni mojster pri rudniku v Kotredežu, nekaj Franc Savšek, vžigalno vrvico pa Drago Žerko. Ko so si ogledali železniško progo, so se odločili za podporni zid, čeprav je bila v bližini železniška čuvajnica. Razstrelivo so jim iz Zagorja prinesle na dogovorjeno mesto Anica in Polda Pečarjevi ter Erna Žekar, kot kmečke ženice s košarami na glavah. Material je pri železniški postaji prevzel Jože Kladivar, minirala sta Feliks Pečar in Drago Žerko, Viktor Oven, pa je na drugi strani stražil. Ker sta minerja med svojim delom zaslišala detonacijo iz trboveljske smeri, sta tako hitela, da sta eno izmed košar pozabila vreči v Savo. Zagorska skupina se je bila namreč dogovorila s trboveljskimi partizani, da bodo progo razstrelili ob istem času. Po razstrelitvi so se Zagorjani umaknili naravnost v hrib nad progo in proti Držini, tako da so bili čez kako uro že v Dolenji vasi, kjer so v baraki pri Kerinu počakali do zore in se nato razšli na svoje domove v Zagorju.²⁰¹

Ker je Drago Žerko skrnil aktovko pod Pečarjevo skalo in so se bali, da bi jih Nemci ob preiskavi odkrili, je Jože Kladivar poslal svojega mlajšega brata Bibija na tisti kraj kositi, tako da je obenem s travo prinesel tudi aktovko.²⁰²

V podpornem zidu sta v višini enega metra in pol zazijali dve 4 m³ veliki lijakasti luknji, ki sta tako ovirali promet, da so morali Nemci uvesti enotirno vožnjo. Kljub temu, da je okupator takoj poskusil vse, da bi izsledil storilce, mu to ni uspelo. Našli so le pozabljeno košaro in košček vžigalne vrvice.²⁰³

Tudi orožniki iz Zidanega mosta niso izsledili storilcev, ki so 28. julija zvečer poskušali med Hrastnikom in Zidanim mostom napasti tovorni vlak. Iz gozda nad progo so odvrgli nanj neko razstrelivo, verjetno ročne bombe, ki so pa prekmalu eksplodirale in niso napravile škode.²⁰⁴ Napad je organizirala skupina študentov iz Zidanega mosta, v kateri je bil tudi Franc Šunta iz Sv. Jurija v Gorah in Tone Bastič iz Suhadola nad Zidanim mostom.²⁰⁵ Pač pa so orožniki ob akciji 29. julija, v Zidanem mostu prijeli študenta Poldeta Vebra in Lojzeta Mlinarja, ko so ju zasačili pri nalepljanju lepakov, ki sta jih dobila od mladince Milana Zupana iz Celja.²⁰⁶

¹⁹⁹ Glej opombo 194; Sergej Kraigher (glej opombo 17) navaja, da so prvi partizani med Zagorjem in Hrastnikom na treh mestih podminirali železniško progo.

²⁰⁰ Poročili orožniške postaje Zagorje, 28. VII. 1941 in orožniškega okrožja Trbovlje, 1. VIII. 1941, arhiv IZDG.

²⁰¹ Glej opombo 161.

²⁰² Žerko, Spomini.

²⁰³ Glej opombo 200.

²⁰⁴ Poročilo orožniškega okrožja Trbovlje, 1. VIII. 1941, arhiv IZDG.

²⁰⁵ Olga Kastelic, Lojze Ribič, ustna vira; poročilo krajevnega skupinskega vodje Heimatbunda Zidani most R. Seidela, 14. VII. 1942, arhiv IZDG.

²⁰⁶ Glej opombo 204.

Vodja trboveljskega orožniškega okrožja je 1. avgusta 1941 poveljniku orožništva pri šefu civilne uprave v Mariboru poročal, da »je splošni politični položaj v industrijskih področjih Trbovelj, Hrastnika, Zagorja, Zidanega mosta in Radeč še vedno skrajno napet. Medtem ko je bilo do vojne z Rusijo tudi delavstvo v omenjenih krajih lojalno ali vsaj ni nastopalo odkrito sovražno, je že od začetka julija čutiti močno komunistično propagandno dejavnost, širjenje najraznovrstnejših govoric proti rajhu in pisanje komunističnih gesel (srp, kladivo in podobno) po zidovih... Po zbranih poročilih lahko sklepamo, da je center prenapetežev v Ljubljani. Delavnost propagandistov je zaradi nepregledne in neprehodne bližnje meje še večja. Zadnje dni smo v Trbovljah, Zidanem mostu in Radečah zaprli večje število komunistov, v Trbovljah tudi sorodnike pobeglih komunistov. Upamo, da bomo tako preprečili nadaljnja teroristična dejanja. Lepake o ustrelitvi desetih ljudi iz Krškega, ki smo jih objavili zadnjega julija, povsod skrbno prebirajo. Reakcije na te potrebne ukrepe za sedaj še ne poznamo, gotovo pa delujejo zastrašujoče in po gozdovih tavajoči komunisti ne bodo upali več na plan.«²⁰⁷

Dne 30. julija so iz Celja prestavili v Trbovlje oddelek motoriziranega orožništva. Naslednji dan pa je prišlo še trideset mož 72. policijskega bataljona, ki naj bi s pomnoženimi dnevnimi in nočnimi patruljami, s hišnimi preiskavami in aretacijami pomagali zadušiti vedno večji splošni odpor prebivalstva.²⁰⁸

Po nesrečnem naključju je ena teh patrulj v začetku avgusta nad Trbovljami prestregla 19-letnega Iva Juvana, kurirja trboveljske partizanske čete, ki je skrbel za povezavo z organizacijo v dolini in odnašal zbrani denar, živež, obleko, orožje in strelivo na javko k Jožetu Novaku v Klek ali k gostilničarki Zofiji Zavraškovi na Sv. Planino. Prijeli so ga s polnim nahrbtnikom nekje pod Klekom. Ob preiskavi so našli pri njem zapiske s poimenskimi seznamom zbiralcev in popisom zbranega in oddanega blaga. Med zasliševanjem in pretepanjem se je najprej dobro držal in so Nemci le s pomočjo njegovih spisov aretirali okrog trideset Trboveljčanov, jih odvedli v celjski Stari pisker in nato v Mauthausen. Pozneje je Juvan klonil in se šopiril po Trbovljah v okupatorjevi uniformi.²⁰⁹

10. Združitev trboveljske čete in zagorske partizanske skupine v Revirsko četo

Sodeč po dokumentu, ki so ga Nemci verjetno našli pri komandirju Pohorske čete Avgustu Svenšku ob aretaciji 17. avgusta v Hočah,²¹⁰ naj

²⁰⁷ Prav tam; orožniška postaja Zagorje je 28. VII. 1941 poročala, da vedno več delavcev simpatizira z Rusijo in bo nujno treba postojanko okrepiti.

²⁰⁸ Glej opombo 204; po poročilu orožniške postaje Trbovlje z dne 31. VII. 1941 so 30. julija v Trbovljah aretirali 24 sodelavcev in sorodnikov partizanov, na primer Hohkrautovo mater Matildo, Strojnikovo sestro Marijo Mrak, Sotlarjevega brata Milana in druge.

²⁰⁹ Lojze Požun, Lojze Ribič, ustni vir.

²¹⁰ Martin Greif-Rudi, Spomini na partizanska leta, rokopis hrani arhiv IZDG (citiram Greif, Spomini); poročilo orožniškega okrožja Maribor dne 18. VIII. 1941 navaja, da so našli dokument pri komunističnem voditelju, ki so ga 17. avg. 1941 aretirali v Hočah pri Mariboru.

bi partijski oddelki na celjskem območju organizirali požig vseh nemških gospodarstev, zasledovali naj bi kulturbundovce in napadli Slivnico pri Celju, na področju Savinjske doline pa ovirali železniški in cestni promet ter uničili vse izdajalce; trboveljska organizacija pa naj bi rušila železniške mostove in ceste med Zidanim mostom in Ljubljano ter napadla Zagorje.

Revirske partijske organizacije, Trboveljska partizanska četa in zagorske sabotažne skupine so se lotile teh načrtnih akcij že konec julija. Prvi partizanski uspehi so Nemce zmedli. Hišne preiskave, aretacije, letaki o streljanju talcev pri Brežicah, prihod novih nemških sil v revirje na eni strani in močna politična propaganda, ki jo je izvajal Okrožni komite KPS preko partijskih organizacij in OF na drugi strani, je stanje v revirjih zelo zaostriła in ljudje so v velikí večini zaživeli z narodnoosvobodilnim bojem. Vsak dan se je zgodilo kaj novega. Na poziv Okrožnega komiteja KPS k mobilizaciji vseh sil se je konec julija odzvalo poleg komunistov tudi nekaj nepartijcev. Tako je partizanska enota do napada na Zagorje narasla do okrog sedemdeset mož, nekaj pa jih je odšlo tudi preko meje na Dolenjsko. Na območju zagorske orožniške postaje je po njenem poročilu v tem času izostalo od dela in se priključilo partizanom okrog trideset rudarjev-komunistov.²¹¹ Nekaj jih je moralo ostati še v legali, da so skrbeli za povezavo med partizani in terenskimi organizacijami. Sicer so pa takrat borci sami zahajali po raznih opravkih v dolinska naselja.²¹²

Zadnjega julija je malo manjkalo, da Nemci niso prijeli partizana Jameza Janca, starega antifašističnega borca iz leta 1924. Prepoznali so ga, ko je bil pred vodensko pošto v središču Trbovelj. Najprej se je zakadil vanj nek obratni stražar, ki pa se je ustrašil pištole v Jančevih rokah. Takoj nato ga je prestregel zagrizeni nemčur in verman Jaklič, ki ga je že zgrabil, a Janc je v tistem trenutku ustrelil in se pognal proti bližnjemu gozdu. Čeprav so Nemci takoj pohiteli za njim, se je vendar rešil.²¹³

Prav tisti dan je pobegnil iz celjskega Starega piskra Nande Šušter. Ko so ga kot pleskarja gonili pleskat v mesto, sta Milka Mesojedec in Pavle Baloh iz Trbovelj organizirala njegov pobeg. Preskrbela sta mu obleko in kolo, s katerim se je nato pripeljal do Marnega pri Hrastniku in potem srečno prišel k četi.²¹⁴ Njegovo stanovanje v Trbovljah sta potem izmenoma opazovala dva bivša jugoslovanska orožnika, takrat tolmača in pomožna policista Jože Gril in Jože Kotnjak. Ko je Kotnjak ob pol desetih zvečer zamenjal Grila, je v prehodu med gasilskim domom in rudniškim upravnim posloppjem naletel na dva civilista. Ustavil ju je, ko pa sta zbežala nazaj, je za njima streljal s pištolo. Nemška redarstvena in zaščitna

²¹¹ Sergej Kraigher (glej opombo 17) izjavlja: Po prvih večjih akcijah konec julija 1941 je šla v partizane nova skupina približno tridesetih komunistov in nekaj Sokolov. Tudi iz Zagorja je odšlo v gozdove približno trideset ljudi, tako da je Trboveljska četa štela konec julija 64 mož. Ribičič Mitja-Ciril, Iz spominov prvih štajerskih borcev, Slovenski zbornik 1945 (citiram Ribičič, Slov. zbornik 1945), piše, da mu je Slavko Pintar-Robin pripovedoval, da se je prvim tridesetim partizanom priključilo še trideset.

²¹² Lojze Ribič, ustni vir.

²¹³ Poročilo orožniške postaje Trbovlje, 1. VIII. 1941, arhiv IZDG.

²¹⁴ Milka Mesojedec, ustni vir.

policija ter vojaška patrulja ju je zasledovala brez uspeha. Našli so le jugoslovansko vojaško puško s tridesetimi naboji, žepno svetilko in siv zimski plašč, kar sta zasledovanca odvrгла na begu. Najbrž sta bila namenjena v partizane.²¹⁵

Ko je član PK KPS za Štajersko Leon Novak okrog 20. julija prišel v Savinjsko dolino z navodili za združitev Savinjskih partizanskih skupin na zbornem mestu na Dobrovljah,²¹⁶ je najbrž prišlo tudi do povezave Trboveljske čete in zagorske partizanske skupine v Revirsko četo na Čemšeniški planini,²¹⁷ kamor je konec julija prišla Trboveljska četa iz prejšnjega taborišča pri Št. Lenartu.²¹⁸

Življenje in razmere v taborišču vrh Čemšeniške planine je Nemcem natančno opisal dvajsetletni rudar Franci Hrovat iz Žabje vasi v Trbovljah, ki se je 14. avgusta sam javil trboveljskim orožnikom. Zaradi njegovih izdaj so avgusta in septembra zaprli ali ustrelili precej Trboveljčanov.

V ohranjenem zapisniku o njegovem zaslišanju²¹⁹ beremo: »... Da sem se 31. julija pridružil partizanom, ki naj bi pripravili revolucijo, me je nagovoril Franc Kralj. Ta me je natančno poučil, kako bom prišel v taborišče na Čemšeniško planino in da naj s seboj vzamem tudi perilo in živež. Ko sem imel Klek za seboj, me je nekaj sto metrov pred taboriščem prestregel Lojze Ribič in me odvedel naprej. Ob robu gozda, približno 150 m pred taboriščem sta stala s puško na straži Lojze Vresk ter Ivan Strojín. Takoj sem se moral javiti komandirju čete Lojzetu Hohkrautu, ki me je izprašal o položaju v dolini, o orožništvu, policiji in obratni straži. Takrat je bilo v taborišču približno osem ljudi: poleg že omenjenih še Ivan Keše, Franc Sotlar, Lojz Zupančič in neki po imenu nepoznani fantje. Oboroženi so bili slabo.

Spat sem odšel z Viktorjem Umekom, Francem Sotlarjem, Cirilom Curkom, Tonetom Vratanarjem in Vinkom Žagarjem v oglarsko barako, ki je bila blizu glavnega taborišča. Zjutraj 1. avgusta sta prišla Lojze Vresk in Zupančič po nas. Tega dne je bilo v taborišču dvaindvajset mož. Iz Zagorja so prinesli trinajst pušk in vrečo streliva. Kdo je vse to prinesel, me vem.²²⁰

Dopoldne nas je Lojze Hohkraut postrojil in nam spregovoril.²²¹ Na novo je bilo namreč sprejetih dvanajst mož. Govoril nam je, da moramo

²¹⁵ Glej opombo 213.

²¹⁶ Marija Vipotnik, V Savinji so me ujeli, zbornik Med Mrzlico in Dobrovljami.

²¹⁷ Spomeničarji; ZV, 1951, šte. 29.

²¹⁸ Lojze Ribič ustni vir.

²¹⁹ Poročilo orožniške postaje Trbovlje, 15. VIII. 1941, arhiv IZDG.

²²⁰ Nande Javoršek (rokopis) izjavlja, da je konec julija vodil Vinka Čebina, Poldeta Grahka, Jožeta Kosa in Janeza Groznika v partizane na Čemšeniško planino, kjer so jih pričakali Jože Marn, Ciril Groznik, Franc Farčnik, Dolfe Hohkraut, Majcen in drugi. S seboj so prinesli devet pušk, 300 nabojev, šest ročnih bomb, tri šotorska krila, več odej in drugo. Ker sam Nande Javoršek še ni bil kompromitiran, sta ga Franc Farčnik in Ciril Groznik poslala nazaj v dolino. Drago Žerko (glej opombo 202) izjavlja, da so mladinci v Zagorju julija 1941 pripravili dvanajst pušk in strelivo.

²²¹ Nedeljko gradivo vsebuje podatke, da sta se obe skupini 31. julija združili in je bila 1. avgusta na Čemšeniški planini formalno in na slovesen način ustanovljena iz obeh vodov četa revirskih partizanov; Sergej Kraigher (glej opombo 17 in 18); Lojze Ribič, ustni vir.

za hrbtom nemške armade povzročati nemire, da bi tako del njihovih enot vezali nase. Tako bo Rdeča armada laže zlomila nemški pritisk in zmagala. Kdor se vključi v četo, mora biti z njo trdno povezan; dezertar bo ustreljen. Omenil je, da bodo tukaj vsi enaki, tudi pri hrani in poudaril, da se bodo morali naučiti revolucionarnih pesmi, internacionalo in druge.

Po zboru jih je odšlo nekaj na stražo, drugi pa v patrolje. Rečeno je bilo, da je treba paziti na sumljive ljudi, posebno pa še na približevanje orožništva ali policije. Jaz sem odšel v patroljo s Tonetom Pivcem. Ker sva se vrnila prepozno, kosila nisva več dobila. V četi je bilo precej govora o pridobivanju orožja. Ciril Curk, Lojze Ribič in Franc Kastelic so se pogovarjali o napadu na avtomobile z ročnimi bombami, vendar štab — Lojze Hohkraut in Ciril Groznik — ni bil za tak način. V naši sredi je bil tudi zdravnik Sergej iz Ljubljane, ki je poročen z neko Pintarjevo iz Hrastnika in je član Komunistične centrale v Ljubljani. Na Čemšeniški planini je deloval kot glavni voditelj. Če je kdo odšel h kakemu kmetu po živež, si je moral poprej pri njem priskrbeti potrdilo.

2. avgusta je prišel v taborišče Lojze Avsec, se javil pri Hohkrautu in že izginil v neznamo smer. Tega dne je prišel k nam tudi Sergej, ki je bil sicer pogosto po nekaj dni odsoten iz taborišča. Odšel je s štabom v bližnji gozd. O čem so se pogovarjali, smo zvedeli le toliko, da se moramo umakniti iz taborišča, ker da so Čemšeniško obkolili policisti. Umaknili smo se čez Trojane proti Kamnacu. V tistem območju smo se zadržali tri dni in v glavnem samo patroljirali.²²²

Po združitvi Trboveljske in zagorske partizanske skupine je postal komandir nove Revirske čete Ciril Groznik iz Zagorja, Lojze Hohkraut pa politikomisar.²²³ Intendantske posle je opravljal še naprej Lojz Zupančič. Sekretar četne partijske organizacije je bil Ivan Keše. Ob združitvi je štela četa okrog 47 borcev in je bila razdeljena na tri vode²²⁴ z Vladkom Majcnom, Lojzetom Vreskom in Janezom Groznikom na čelu.²²⁵ Oboroženi so bili slabo. Imeli so le 24 mavzeric, nekaj francoskih pušk, pištol in bomb.²²⁶ Na Čemšeniški planini je četni štab prebival v planinski koči, večina moštva pod šotori okrog koče, nekaj borcev pa v nekoliko oddaljeni oglarski koči.²²⁷

1. avgusta je četno vodstvo zbralo prostovoljce za izpraznitev skladišča celjskega podjetja za gradnjo cest pri Sv. Marku nad Trbovljami. Priglasili so se Lojze Vresk, Ciril Curk, Tone Vratanar, Franc Kastelic, Franc Žužman, Alojz Juvan, Vinco Žagar in Lojze Ribič. Vodil jih je Vladko Majcen, ki je bil pred vstopom v partizane sam zaposlen pri gradnji ceste in se je glede akcije že prej dogovoril s tamkajšnjim skladiščnikom.

²²² Zaslíšanje Franca Hrovata hrani arhiv IZDG.

²²³ Izjave so različne. Nedeljkoovo gradivo in Sergej Kraigher: komandir Hohkraut, namestnik Groznik; Lojze Ribič in Mitja Ribičič: komandir Groznik, politikomisar Hohkraut. Vsekakor je vodil Ciril Groznik četo ob napadu 9. avgusta na Zagorje in do razcepitve čete, ko so jo Nemci napadli 12. avgusta 1941, nakar je prevzel vodstvo zopet Lojze Hohkraut.

²²⁴ Nedeljkoovo gradivo; izjava Sergeja Kraigherja (glej opombi 17 in 18); Spomeničarji; Ivo Šorn, ustni vir.

²²⁵ Lojze Ribič, ustni vir.

²²⁶ Glej opombo 224.

²²⁷ Lojze Ribič, ustni vir.

Ko so na vse strani postavili zasede, so se Majcen, Curk in Ribič previdno priplazili do spodnje strani hiše, ki je stala tik ob cesti Trbovlje—Hrastnik, in z nekim železnim predmetom z obeh vrat odtrgali ključavnici.²²⁸ V prvem skladišču, kleti, so zaplenili 50 kg fižola, 12 kg moke, 5 kg masti, dve tehnični, zajemalko, posodo za nošenje vode, devet skodel in 31 žlic, v drugi kleti pa zaboj s 25 kg razstreliva. Vse skupaj so nato prenesli v taborišče na Čemšeniško planino, razstrelivo pa pod hrib Krvavico blizu Št. Lenarta.²²⁹ V tej akciji je sodeloval tudi že omenjeni Franci Hrovat, ki je pozneje izdal Nemcem skladiščnika Avgusta Jordana.²³⁰ Trboveljska gestapovska izpostava je potem 23. avgusta skupaj z Jordanom zaprla še cestnega gradbenega nadzornika Franca Saksido in Vasilija Milanovića, ker zadeve nista prijavila, čeprav sta vedela za partizansko akcijo.²³¹

Cestne delavce, večidel bivše brezposelne, je povezal z organizacijo OF Ivan Strojín. Poleg njihovih gmotnih prispevkov so bili za prve partizane še posebno pomembni njihovi obveščevalni podatki iz prvega vira.²³²

V nedeljo, 3. avgusta so zagorski aktivisti-skojevci pod vodstvom Toneta Okrogarja namestili v zagorski rudniški separaciji med tretjo in pol sedmo uro zjutraj, ko je bil pogon zaradi popravil ustavljen, v glavni 3000-voltni elektromotor dva trenutna vžigalca z razstrelivnim nabojem.²³³ Miniral je Janez Ihanc, akcije pa sta se udeležila še Karl Kurent in Nesti Okrogar, ki je priskrbel vžigalnike. Z razstrelivom jih je oskrbel Vinko Sedlar.²³⁴

Ko je strojnik zjutraj ob pol sedmih vključil naprave, je nastala močna eksplozija, ki je motor zmaličila. Separacijo so popravljali nekaj dni, vključili pa so nek nadomestni motor, ker bi morali sicer ustaviti ves zagorski rudnik.²³⁵

Po sabotaži so orožniki, gestapo in varnostna služba zaprli vse, ki so bili ob tistem času v bližini separacije, nato pa poiskali še druge osumljence in jih okrog sedemintrideset odpeljali s tovornim avtomobilom v Celje.²³⁶ Nekaj so jih po posredovanju rudniške uprave zaradi pomanj-

²²⁸ Prav tam.

²²⁹ Prav tam; akcija je omenjena tudi v Slovenskem poročevalcu 1941, števil. 12; poročilo orožniškega okrožja Trbovlje, 27. VIII. 1941, arhiv IZDG; po poročilu orožniške postaje Trbovlje dne 2. VIII. 1941 so Nemci menili, da so akcijo napravili Ivan Strojín, Lojze Vresk, Lojze Hohkraut in Emil Majcen, ki so že pred dnevi prišli na delovišče, da bi od cestnih delavcev odkupili živež. Majcen, ki je bil tudi nekaj časa zaposlen pri cestnih delih, je ob tisti priliki povedal polirju Saksidi, da so si nabavili strojnico in da zanjo nimajo streliva (arhiv IZDG).

²³⁰ Poročilo orožniškega okrožja Trbovlje, 9. VIII. 1941, arhiv IZDG.

²³¹ Poročilo orožniškega okrožja Trbovlje, 27. VIII. 1941, arhiv IZDG.

²³² Lojze Ribič, ustni vir.

²³³ Po poročilu orožniške postaje Zagorje z dne 3. VIII. 1941 (arhiv IZDG) se je to zgodilo, čeprav je bila zunaj obratna straža, v notranjosti separacije pa še nočni čuvaj.

²³⁴ Glej opombi 11 in 139.

²³⁵ Glej opombi 233 in 231. Skupina Toneta Okrogarja se je pripravila tudi za razstrelitev transformatorske postaje na »šahtu« (sedanje Podvine). Ko so se že o vsem dogovorili in jim je Rudi Jerman sporočil podatke o obratni straži, so Nemci nekaj zasumili in je tako akcija odpadla. Sledilo je več manjših akcij, v katerih so sodelovali še Rudi Prašnikar, Ernest Govejšek mlajši, Milan Okrogar, Peter Kos in drugi. Janez Ihanc in Tone Okrogar sta neko popoldne odšla v rudniški rov Podstrano in vzela iz zaboja z razstrelivom osemnajst nabojev (Spomeničarji; ZT, števil. 26, 2. VII. 1955; glej opombo 11).

²³⁶ Glej opombi 231 in 233.

kanja delovne sile izpustili, ostale pa so odpeljali v Mauthausen, kjer jih je že po nekaj mesecih veliko umrlo.²³⁷

Revirski četi se je ob aretacijah v Zagorju pridružilo še nekaj zagorskih komunistov.²³⁸ Po sabotaži so Nemci obratno stražo močno okrepli.²³⁹

11. Napad na Zagorje — prva večja partizanska akcija v Sloveniji

Po povratku skupine iz akcije pri Sv. Marku se je 2. avgusta Revirska četa zaradi zbiranja nemške policije pod Čemšeniško planino umaknila iz svojega taborišča mimo Trojan v gozdni Šipek.²⁴⁰ Zaradi uspešnih akcij so bili borci tako navdušeni, da so v vasi Čemšenik med paradnim korakanjem ob belem dnevu prepevali pesem »Kosec koso brusil«. Z njimi je bil tudi Sergej Kraigher.

S Šipka se je četa 6. avgusta zvečer vrnila mimo Trojan in Podlipovice na Pleše nad Zagorjem.²⁴¹ Po načrtu, ki so ga izdelali do najmanjših podrobnosti na Plešah,²⁴² so si hoteli namreč z napadom na zagorsko orožniško postajo in na postojanko rudniške obratne straže pridobiti orožje, ki ga je zaradi prihoda novih borcev pač primanjkovalo. Naslednji dan, 7. avgusta je lilo kot iz škafo. Naj so borci iskali zavetje pod drevjem kolikor so hoteli in mogli, bili so mokri do kože, povrhu tega pa še premraženi. Zato so proti večeru zasedli skromno gorsko naselje Kobiljek, razpostavili straže in se zarili v senike.²⁴³ Zarana so se odpravili nazaj na Pleše, kjer se je četa dopoldne preuredila v štiri vode²⁴⁴ po petnajst borcev z vodniki Vladkom Majcnom, Lojzetom Vreskom, Janezom Grozni-

²³⁷ Glej opombo 11; življenjepise umrlih hrani Revirski muzej v Trbovljah.

²³⁸ V poročilu orožniške postaje Zagorje dne 8. VIII. 1941 ugotavljajo, da je zadnji čas izostalo od dela približno trideset rudarjev-komunistov in se pridružilo partizanom (arhiv IZDG). Viktor Kovač-Matevž pravi, da se je takrat iz strahu pred aretacijo umaknilo več družin v okoliške hribe, nekaj komunistov pa se je priključilo partizanom (ustni vir). Milan Šenar iz Trbovelj, ki je bil takrat pri sorodnikih v Tirni pod Sv. Goro, je sporočil trboveljski orožniški postaji, da večja banda z ženskami in otroki v tamkajšnjem okolišu izsiljuje kmete za živež (poročilo orožniške postaje Trbovlje, 11. VIII. 1941, arhiv IZDG). Tretjina moških, ki so jih Nemci hoteli takrat aretirati, se je umaknila v gozdove. Kjer Nemci niso našli moških, so aretirali njihove žene, na primer Klugejevo, Tomažičevo, Kovičevo in njeno hčer (glej opombo 11). Po akciji se je hotel partizanom priključiti tudi Tone Okrogar. Ker pa še ni bil kompromitiran, so ga partizani zaradi uspešnega delovanja med zagorsko mladino poslali nazaj v dolino. (Janez Ihanc, izjava v ZT, šte. 26, 2. VIII. 1955.)

²³⁹ Glej opombo 11.

²⁴⁰ Lojze Ribič, Franc Kralj, Ivo Šorn, ustni viri; Spomeničarji; ZV, 1954, šte. 29; poročilo orožniške postaje Trbovlje, 15. VIII. 1941, arhiv IZDG.

²⁴¹ Prav tam.

²⁴² Izjava Sergeja Kraigherja (glej opombi 17 in 18).

²⁴³ Franc Tomažič, ustni vir; poročilo orožniške postaje Zagorje dne 8. VIII. 1941 (arhiv IZDG) navaja: »... 7. avgusta je zagorski rudniški obratovodja inž. Malovrh obvestil orožniško postajo, da je okrog Zagorja zbranih približno tri sto močno oboroženih komunistov, ki naj bi preprečili izseljevanje; Malovrh je to zvedel od rudarjev, določene osebe pa ni mogel navesti...«

²⁴⁴ Tomažič, Spomini (glej opombo 14); prav isti, ustni vir; Klugej, Spomini (glej opombo 20); Spomeničarji.

kom in Poldetom Grahkom. Za intendantske posle v četi je bil določen Franc Tomažič, star zagorski komunist, ki je imel nekaj izkušenj še iz avstroogrške vojske. Popoldne je četni partijski sekretar sklical sestanek, na katerem so se v navzočnosti glavnega organizatorja za napad na Zagorje, Sergeja Kraigherja, dokončno dogovorili zastran tega napada.²⁴⁵ Kraigher je poklical v Šemnik tudi zagorskega okrajnega partijskega sekretarja Feliksa Pečarja in sekretarja OF za Zagorje Draga Žerka, ki sta bila takrat še v legali. Na sestanku ju je zadolžil za prekinitev telefonskih zvez med rudnikom in orožniško postajo²⁴⁶ tik pred napadom, obvestiti pa sta morala o dokončnih sklepih tudi tiste aktiviste in sodelavce, ki so bili za sodelovanje pri napadu določeni že po prejšnjem dogovoru.²⁴⁷ Po uspešno opravljenem napadu naj bi se partizanom priključilo tudi večje število Zagorjanov, da bi se tako izmaknili aretacijam.²⁴⁸

Za napad so določili štiri skupine po šest borcev, ki naj bi udarile vsaka s svoje strani že 9. avgusta, točno pol ure po polnoči. Kar je bilo neoboroženih, naj bi odnesli zaplenjeno orožje in strelivo.²⁴⁹ Proti večeru je prišlo iz Zagorja proti Plešam še nekaj aktivistov, ki so prinesli živež in zadnja poročila o položaju v dolini. Ko so jih poučili zastran njihovega sodelovanja pri napadu, so se vrnili v dolino.²⁵⁰

Kmalu nato so se tudi partizani pripravili za odhod. Del novincev in del Trbovelčanov, ki se po načrtu niso udeležili napada, so poskrbeli za prenos opreme svojih soborcev k Št. Lenartu, na kraj, ki je bil določen za zbirališče po napadu.²⁵¹

S Pleš so najprej odšle tri patrolje. Prva, ki je imela nalogo z miniranjem mostu v Zelencu preprečiti prihod Nemcev iz Trojan na pomoč v Zagorje,²⁵² je pod vodstvom Viktorja Umeka odšla v smer proti Trojanam.

Druga patrolja je pod vodstvom Jožeta Umeka krenila na vzhodno stran Zagorja v smer proti Trbovljam, da bi v Bevškem grabnu razstrelila cesto in preprečila prihod trboveljske posadke.²⁵³ Tretja patrolja, ki jo je vodil Janko Anžlovar, pa naj bi združila vod visoke električne napetosti s telefonskim omrežjem.²⁵⁴

²⁴⁵ Prav tam; poročilo orožniške postaje Trbovlje, 15. VIII. 1941, arhiv IZDG.

²⁴⁶ Žerko, Spomini.

²⁴⁷ Prav tam; glej opombo 244; Po izjavi Rudolfa Bantana (Spomini, rokopis) naj bi tisti, ki so bili obveščeni o napadu, po padcu obeh postojank poklicali iz jame tudi rudarje, ki bi nato pomagali zavzeti še občino.

²⁴⁸ Glej opombo 244.

²⁴⁹ Glej opombo 244; poročilo orožniške postaje Trbovlje, 15. VIII. 1941, arhiv IZDG.

²⁵⁰ Glej opombo 244.

²⁵¹ Poročilo orožniške postaje Trbovlje, 15. VIII. 1941, orožniške postaje Zagorje o zaslišanju Petra Drgana, 22. VIII. 1941 in poročilo orožniške postaje Zagorje 8. VIII. 1941, arhiv IZDG; z orožniške postaje Vransko so 8. avgusta 1941 po telefonu sporočili v Zagorje da »je po obvestilu nekega gostilničarja prišlo 4. avgusta mimo Trojan v Brezje približno tri sto oboroženih komunistov, katerih del se zadržuje po kozolcih okrog Velike planine« (t. j. Cemšeniške planine; verjetno so mišljeni borci, ki se napada na Zagorje niso udeležili, L. P.).

²⁵² Glej opombo 240.

²⁵³ Lojze Ribič, ustni vir.

²⁵⁴ Glej opombo 244.

Borci, določeni za glavni napad,²⁵⁵ so se odpravili proti Zagorju v dveh skupinah. Prvo je čez Strahovlje, Loke in Vine pripeljal Franc Klugej prav do rudniškega jaška, kjer so se pripravili za napad na orožniško postajo v pritličju stare šole.²⁵⁶ Drugo skupino pa je pripeljal Polde Grahek preko Jablane in Čolnš tik za rudniško kolonijo, kjer so čakali na dogovorjeni znak za napad na postojanko rudniške obratne straže, ki je bila kakih osemdeset metrov oddaljena od orožniške postaje. Partizanom so se nekaj po polnoči pridružili domačini, ki so bili še v legali: Tone Okrogar, Karel Kurent, Janez Ihanc, Bine Lebeničnik in nekaj drugih.²⁵⁷ Feliks Pečar in Drago Žerko sta bila povezana z dvema obratnima stražarjema in da bi ju odvrnila od poslopja, ki so ga nameravali napasti, sta se z njima dogovorila za sestanek ob desetih zvečer, češ da jima bosta pomagala pri neki sabotaži. Stražarja naj bi prerezala telefonsko zvezo med Zagorjem in Trbovljami, pa tega nista storila, temveč sta odšla domov. Pečar in Žerko sta se odpravila na zborna mesto v Kerinov vrt, kjer je bilo pripravljeno tudi nekaj orožja.²⁵⁸

Prav ko sta šla preko njive proti postojanki obratne straže, je Ciril Groznik, komandir Revirske čete, ki je akcijo vodil,²⁵⁹ že ustrelil izpred samske hiše »Na šahtu«, kar je bil znak za napad. To je bilo nekaj pred dogovorjenim časom.²⁶⁰

Nemška patrolja, v kateri sta bila dva stražmojstra v Zagorje dodeljenega motoriziranega orožništva in pomožni policist Ivan Kos, je prišla namreč prav takrat na svojem obhodu v bližino partizanskih položajev in jih opazila.²⁶¹ Dva iz patrolje sta se skrila k zadnjemu vhodu orožniške postaje, tretjega pa, ki je skočil k prednjim vratom, je ročna bomba, vržena med vrata, težko ranila v desno nogo in ga je nato vodja postaje Karl Strauss potegnil v notranjost. Nemška patrolja je seveda divje streljala proti partizanskim položajem. Zaradi teme in dobrega kritja pa niso nikogar ranili.²⁶²

²⁵⁵ Franci Hrovat navaja (glej poročilo orožniške postaje Trbovlje, 15. VIII. 1941, arhiv IZDG) naslednje borce za glavni napad: Franc in Lojze Vresk, Ciril in Janez Groznik, Nande Šušter, Franc Klugej, Ivan Strojnik, Ciril Curk, Anton Pivec, Fric Keršič, neki Sluakar (?) in Košenina. Napada naj bi se udeležil tudi Sergej Kraigher. Trije neoboroženi borci naj bi vdrli v orožniško postojanko in odnesli orožje. Po poročilu orožniške postaje Zagorje o zaslišanju Petra Drgana, 22. VIII. 1941 (arhiv IZDG), je Zagorje napadla Groznikova skupina približno štirinajst mož z bombami in puškami; poleg obeh Groznikov, Klugeja in Slavca Pintarja je bilo še nekaj trbovcev. Rudi Knez-Silas trdi, da je orožniško postajo v Zagorju napadlo pet borcev.

²⁵⁶ Orožniško postajo v Zagorju so 3. septembra 1941 prestavili iz Toplic v hišo zidarskega mojstra Nikolaja Pavliniča (poročilo orožniškega okrožja Trbovlje, 24. IX. 1941, arhiv IZDG).

²⁵⁷ Glej opombo 11.

²⁵⁸ Glej opombi 11 in 246; obratna stražarja Aleksander Kolenc in Karel Kovač nista prekinila telefonske zveze.

²⁵⁹ Glej opombi 244 in 245.

²⁶⁰ Glej opombo 246.

²⁶¹ Glej opombo 17.

²⁶² Poročili orožniškega okrožja Trbovlje, 9. in 27. VIII. 1941 ter državne kriminalistične policije Maribor, izpostava Celje, 9. VIII. 1941, arhiv IZDG.

Partizani so po znaku pričeli na vso moč vžigati po obeh postojankah.²⁶⁵ Med divjim streljanjem sta Ivan Strojim in Slavko Pintar odvrгла proti orožniški postaji še tri jugoslovanske ročne bombe.²⁶⁴ Od teh se je ena razpočila v oknu pisarniške predsobe, kjer je spal pomožni policist Dominik Urbanič. Bil je ranjen v obraz. Druga bomba, ki je padla v pritrlično spalnico ni eksplodirala, tretja pa je obležala med okenskimi podboji.²⁶⁵

Tone Okrogar in Janez Ihanc, ki sta pripravila orožje za domačine, sta pohitela na dogovorjeno mesto. Na odseku od Mihelčičeve trgovine do mosta v Toplicah sta pazila, da ne bi kak orožnik pobegnil. Izstrelila sta približno petdeset nabojev.²⁶⁶

Pri postojanki obratne straže so partizani skoraj ves svoj ogenj usmerili na njeno čelno stran.²⁶⁷ Bombi, ki ju je Lojze Vresk vrgel v spalnico v prvem nadstropju, sta prav tako zatajili.²⁶⁸ Ena je obležala na prazni postelji sredi sobe, kjer je prenočevalo dvanajst Werkschutzev. Tudi ti so besno odgovarjali s streljanjem.²⁶⁹

Ker partizanom ni kazalo, da bi uspeli, pa tudi streliva jim je že primanjkovalo,²⁷⁰ je dal komandir Ciril Groznik znak za umik. Ves napad je trajal približno pol ure.²⁷¹ Partizani niso imeli izgub in so se urejeno umaknili preko Zavrin in Gamberka proti Št. Lenartu.

Skupina na cesti v Zlencu, v kateri so bili še Viktor Oven, Franci Košena in Vinko Čebin, ni imela dela, ker Nemci iz Trojan miso silili v Zagorje.²⁷²

V skupini, ki je v velikem loku obšla Zagorje in je bila določena za razstrelitev ceste v Bevškem grabnu, sta bila poleg Jožeta Umeka še Lojze Ribič in Milan Mrzel.²⁷³ Ob cesti iz Zagorja proti Bevškemu sta bila pri bivši klavnici v zasedi Tone Vratinar z bajonetom in Franc Klukei z lovsko puško.²⁷⁴ Ker so hoteli svoje delo temeljito opraviti, so se odločili za razstrelitev visokega cestnega opornega zidu prav za največjim ovinikom. Odtočna cev, ki je bila na tistem mestu napeljana pod cesto in so hoteli vanjo položiti razstrelivo, pa je bila tako visoko, da je niso mogli doseči. Pohiteli so ob potoku navzdol do Lukmarjevega mlina, v samo Bevško, kjer so našli neko lestev. Bila pa je prekratka in jo je moral Jože

²⁶³ Prav tam.

²⁶⁴ Poročili orožniške postaje Trbovlje, 15. VIII. 1941 in orožniškega okrožja Trbovlje, 9. VIII. 1941, arhiv IZDG.

²⁶⁵ Glej opombo 262.

²⁶⁶ Poročilo državne kriminalistične policije, izpostava Celje, 9. VIII. 1941, arhiv IZDG; ZT, šte. 26, 2. VII. 1954.

²⁶⁷ Po poročilu državne kriminalistične policije (glej opombo 266) je postojanko obratne straže napadlo 40 do 50 komunistov. Po izjavi Otmarja Pečarja (glej opombo 11) so partizani napadli z Ocepkovega hriba.

²⁶⁸ Glej opombo 264 (zaslišanje Franca Hrovata); napad na Werkschutz je vodil Lojze Vresk, ki je odvrigel dve bombi. Po izjavi Sergeja Kraigherja je eno bombo odvrigel Nande Šušter, drugo pa Branko Babič (iz Zagorja).

²⁶⁹ Glej opombo 266.

²⁷⁰ Izjava Sergeja Kraigherja (glej opombo 17).

²⁷¹ Glej opombo 262; partizani so napadli 9. avgusta 1941 nekaj pred pol eno ponoči.

²⁷² Glej opombi 11 in 18.

²⁷³ Glej opombo 262; Lojze Ribič, ustni vir.

²⁷⁴ Pečar, Spomini po izjavi Franca Klukeja in Toneta Vratnarja.

Umek-Zepl držati kvišku, da je Ribič, stoječ na zadnjih klinih lahko mašil razstrelivo v luknjo.²⁷⁵

Zaradi prezgodnjega napada v Zagorju in zato, ker telefonska zveza s Trbovljami ni bila prekinjena, je Nemcem uspelo priklicati pomoč iz Trbovelj. Prav v trenutku, ko je Zepl porival Ribiča z lestvijo vred k odtočni cevi, se je tik nad njimi že peljalo šest tovornih avtomobilov motoriziranega orožništva. Vsi jezni so borci takoj za njimi razstrelili cesto z oporniki vred.²⁷⁶ Kake štiri metre v globino in širino je bilo vse dobesedno iztrgano. Nemci svojega težkega ranjenca Otta Tharra tako niso mogli prepeljati v celjsko bolnišnico po cesti, ker je rešilni avto zabredel v lijak. Ranjenca so morali odpeljati s posebnim vlakom v Celje,²⁷⁷ kjer je pozneje umrl. Takrat namreč zasavske ceste do Trbovelj še niso dogradili.

Kriminalna policija je ocenila škodo na cesti in orožniški postaji na 1500 mark.

Revirska četa z napadom na Zagorje sicer ni prišla do zaželenega in potrebnega orožja, dosegla pa je ogromen moralni uspeh med prebivalstvom,²⁷⁸ in tudi četi sami se je močno dvignila samozavest in borbenost. Po povratku je četa dosegla najvišje število svojih pripadnikov: okrog osemdeset borecev.²⁷⁹ Ivan Stroj in je po prihodu k Št. Lenartu od veselja kar poljuboval svojo puško.²⁸⁰

Po napadu se je v Zagorje nagnetlo veliko uradnikov tajne državne policije (Gestapo), varnostne službe (SD) in kriminalne policije (Kripo) iz Trbovelj, Celja in Maribora ter poleg 60 mož zaščitne policije še vod rezervne policijske čete Wien iz Maribora. Revirske čete niso mogli takoj izslediti. Pač pa so, razdraženi kot sršeni, opravili veliko hišnih preiskav ter v enem dnevu aretirali 63 ljudi.²⁸¹ Najprej so zaprli rudarje iz sameškega doma, ki niso bili ponoči na delu, nato tiste, ki so bili ponoči zaposleni v bližini napadenih postojank in končno še nekaj rudarjev, ki so zjutraj prišli iz jame. Te so vse umazane in v raztrganih delovnih oblekah fotografirali in posnetek pozneje objavili v nekem ilustriranem časopisu pod naslovom: Tako izgledajo banditi iz Spodnje Štajerske.²⁸²

Dušana Bobiča, cestnega delovodjo, pri katerem so ob aretaciji našli dve razstrelilni kapici, so obdolžili, da je sodeloval pri razstrelitvi ceste, kar pa po pričevanju partizanov ni bilo res. Gestapovci so ga odvedli k lijaku in ga tam »pri poskusu pobega« ustrelili. Jamo mu je moral izkopati in ga pokopati prav tako aretirani Janez Sušnik na mestu ustrelitve.²⁸³ Isti dan so prijeli rudarja Karla Regancina iz Lok, ki se je že

²⁷⁵ Lojze Ribič, ustni vir; glej opombo 264; za razstrelitev so uporabili del razstreliva, ki so ga zaplenili pod Bukovo goro in pri Sv. Marku.

²⁷⁶ Prav tam; cesto so razstrelili tri četrt ure po napadu na Zagorje.

²⁷⁷ Glej opombo 262.

²⁷⁸ Glej opombo 17.

²⁷⁹ Lojze Ribič, Okrog rudarskih revirjev, Spomini na partizanska leta, knjiga III. (citiram Ribič, Okrog revirjev) On piše: Ob napadu na Zagorje nas je bilo približno osemdeset, sami trboveljčani in zagorjani, iz Hrastnika sta bila samo dva; Spomeničarji.

²⁸⁰ Glej opombo 240.

²⁸¹ Glej opombo 262.

²⁸² Glej opombi 11 in 262.

²⁸³ Janez Sušnik, ustni vir.

nekaj dni skrival na Izlakah, ker so Nemci izvedeli preko trgovca Omerzuja, da je javno raztrgal in poteptal Hitlerjevo sliko.²⁸⁴ Varnostna policija oziroma vodja obratnih stražarjev Avstrijec Edi Drovenigg ga je na Toplicah po krvavem mučenju ustrelil prav tako »pri poskusu pobega«. ²⁸⁵ Truplo je ležalo v kotredeški obratni čakalnici še naslednje jutro, ko so se zagorski rudarji morali zbrati v povorko,²⁸⁶ da odidejo na zborovanje v Trbovlje, ki ga je za 10. avgust sklical vodja Štajerske domovinske zveze Steindl.

Zagorske aretirance so v dopoldanskih urah strpali v orožniško postajo, kjer sta jih med drugim zasliševala tudi zagorski župan dr. Scheichenbauer in njegov pajdaš Suscha. Po zaslišanjih so se dolgo in živahno posvetovali. Župan je zagovarjal eksemplarično kaznen in jetnike so že vodili za zid topliške šole. Sledili so grozotni prizori. Nekaj žena se je pred krvniki v obupu valjalo po tleh, nekatere so na kolenih z dvignjenimi rokami prosile milosti za svoje može. Končno so se Nemci odločili za milejšo kaznen in odgnali zapornike po štiri v vrsti in z rokami za tilmikom na železniško postajo. Preko trboveljskih in celjskih zaporov so jih večidel poslali v Mauthausen, od koder se večina ni več vrnila.²⁸⁷

Rudarja Alojza Sredenška, ki so mu ob aretaciji zlomili čeljust, so iz trboveljskega zapora 12. avgusta spravili v bolnišnico, kjer je že čez eno uro skočil z drugega nadstropja skozi okno in kmalu nato podlegel poškodbam.²⁸⁸

12. Razdelitev Revirske čete in njene težke izgube

Po vrnitvi iz Zagorja je četa pri Št. Lenartu dva dni čakala na povratek svojega kurirja Poldeta Kneza iz Ljubljane, kamor so ga bili poslali poleg drugega zaradi nabave orožja. Ko je 12. avgusta prispel do glavnine čete, ki je bila pri »Krežetovih štalah« na prehodu k Št. Lenartu, in sporočil, da je Glavno poveljstvo odobrilo nabavo orožja na Dolenjskem, se je deset borcev v zasedi pred cerkvijo pri Št. Lenartu že spopadlo z nemško policijo.²⁸⁹ Pri tem spopadu je bil Pavle Baloh ranjen v roko, Lojze Vresk pa v nogo.²⁹⁰ Prvemu je pozneje trboveljska aktivistka Minka Žagar pomagala oditi čez Savo na Dolenjsko, Vreska pa so odnesli do prvega kmeta blizu Krvavičnikove domačije, kjer so bili v drugi zasedi Lojze Ribič, Ivan Šorn, Milan Majcen in Ivan Strojín. Glavnina čete se je medtem že umaknila na severno pobočje Čemšeniške planine, odkoder je osem ali štirinajst borcev²⁹¹ pod vodstvom komandirja Cirila Groznika odšlo naprej,

²⁸⁴ Glej opombo 11.

²⁸⁵ Poročilo orožniškega okrožja Trbovlje, 27. VIII. 1941, arhiv IZDG.

²⁸⁶ Alojz Lukač, izjava v rokopisu.

²⁸⁷ Glej opombo 11; življenjepise umrlih v taborišču hrani Revirski muzej v Trbovljah.

²⁸⁸ Poročilo vodje izpostave gestapa v Trbovljah Kramhöllerja, 17. VIII. 1941, arhiv IZDG.

²⁸⁹ Lojze Ribič, ustni vir.

²⁹⁰ Prav tam; poročilo orožniške postaje Zagorje, 22. VIII. 1941, arhiv IZDG; Rudi Knez-Silas in Nedeljkovo gradivo.

²⁹¹ Franc Tomažič, ustni vir; po izjavi Lojzeta Ribiča (ustni vir) jih je bilo osem do deset, med njimi Lojze Žaubi, Jože Perše, Jože Radej, Franc Kastelic-Džon, Ciril in Janez Groznik.

da bi z Dolenjskega prinesli obljubljeni orožje, večji del pa se je pod vodstvom Lojza Hohkrauta v velikem loku prebil preko Marije Reke in Mrzlice na Kal nad Hrastnikom.²⁹² Tisti, ki so bili v zasedah, so hiteli za glavnino in jih iskali za Čemšeniško planino, nato okrog Št. Lenarta in Šmiklavža ter se jim končno priključili na Kalu.²⁹³

V trenutni zmedi, ki je nastala po spopadu z Nemci pri Št. Lenartu se je nekaj borcev izven glavnine ali zased razkropilo.²⁹⁴ Nekaj časa so brez uspeha iskali zvezo z ostalimi borci na območju Št. Lenarta in Čemšeniške planine, nato pa so se nekateri prebili čez Savo na dolensko stran, deloma pa odšli na domove, odkoder so preko terenskih organizacij poskušali najti zvezo s svojo četo. Prav tako so storili tudi borci iz Groznikove skupine, ki so na italijansko-nemški meji zaman čakali na Groznikovo vrnitev z Dolenjskega.²⁹⁵ Nekateri od teh so Nemci kaj kmalu odkrili²⁹⁶ in jih, kot na primer Alojza Žaubija, Alojza Avseca, Jožeta Peršeta in Jožeta Radeja ustrelili že 4. septembra 1941 v celjskem Starem piskru, ker jih je izdal dezertar Franci Hrovat.²⁹⁷ 24. avgusta so v Mariboru ustrelili tudi Branka Babiča in Poldeta Grahka iz Zagorja.²⁹⁸

Zapisnik o zaslišanju Hrovata pravi:²⁹⁹ »... Ko sva bila s Tonetom Pivcem 12. avgusta od dveh dalje v patrulji, sva zgodaj zjutraj zaslišala strele nemške brzostrelke. Pivec je odhitel v smer proti streljanju, jaz pa nazaj v taborišče. Tam pa že ni bilo nikogar več. Videti je bilo, da so na hitro zbežali, ker je bilo vse razmetano. Pobral sem vse skupaj, stlačil nekaj v vrečo, nekaj pa zavil v šotorsko krilo. Svojo puško sem skrnil v nek grm blizu taborišča, za ostale puške pa ne vem, komu pripadajo in kdo jih je skrnil v seno. Okrog enajstih sem zapustil Čemšeniško planino in odšel proti Savinjski dolini. Tam sem srečal nekega Petriča in Zorka, ki sta me nagovarjala, naj odidem z njima v taborišče pri Št. Juriju ob Taboru. Rekel sem, da moram poiskati še svojega sotovariša. Iz Savinjske doline sem se namenil nato čez Trojane proti Polšniku, ker sem hotel

²⁹² Stane Terčak, Med Mrzlico in Dobrovljami v istoimenskem zborniku navaja telefonsko poročilo orožniškega okrožnega vodje Celje Kolmanitscha in poročnika Fehleisena z dne 12. VIII. 1941: »Orožništvo in policija je na območju Hrastnika naletela ob pregledu gozdov na približno dvesto oboroženih komunistov, ki so šli proti Preboldu, okrožje Celje, in se zadržujejo v tamkajšnjih gozdovih. Moč orožništva in policije je 70 mož.« Po poročilu orožniške postaje Zagorje o zaslišanju Petra Drgana, 22. VIII. 1941 (arhiv IZDG), je Groznikova skupina štirinajstih mož odšla proti Litiji..., skupina pod vodstvom Sergeja Kraigherja pa čez Mrzlico proti Hrastniku na Kal. Glej tudi Rudi Knez-Silas; Nedeljkovo gradivo.

²⁹³ Lojze Ribič, ustni vir: pred spopadom so se dogovorili, da bodo odšli proti Trojanam.

²⁹⁴ Lojze Ribič, Franc Tomažič, ustna vira; Nedeljkovo gradivo govori o petnajstih borcih, ki so se razkropili.

²⁹⁵ Prav tam; Ivo Sorn, Franc Kralj, Franc Kastelic, ustni viri.

²⁹⁶ Rudi Knez-Silas; Nedeljkovo gradivo; Sergej Kraigher (glej opombo 18).

²⁹⁷ Življenjepis ustreljenih partizanov hrani Revirski muzej v Trbovljah; poročilo krajevnega skupinskega vodje Heimatbunda Trbovlje-jug, 14. VII. 1942, arhiv IZDG; poročilo orožniškega okrožja Trbovlje, 24. IX. 1941, arhiv IZDG; lepak o streljanju talcev, arhiv IZDG. Alojza Žaubija in Alojza Avseca so orožniki aretirali 26. avgusta, Jožeta Radeja 30. avgusta in Jožeta Peršeta 2. septembra 1941.

²⁹⁸ Poročilo orožniške postaje Zagorje, 19. VIII. 1941, arhiv IZDG; lepak o streljanju talcev, arhiv IZDG. Polde Grahek-Ladlc je prišel 17. avgusta 1941 domov v Zagorje, kjer so ga naslednjega dne aretirali.

²⁹⁹ Poročilo orožniške postaje Trbovlje, 15. VIII. 1941, arhiv IZDG.

priti na italijansko stran. V Polšniku pa me je ustavila in preiskala orožniška patrulja in me napotila v Trbovlje, kjer sem se tudi javil na orožniški postaji... Do 12. avgusta je bilo v taborišču na Čemšeniški planini 54 komunistov. Četa je vzdrževala stike tudi z bivšimi Sokoli. Za zvezne ljudi nisem izvedel, ker so imeli to za strogo tajnost... Trenutno se komunistični voditelji Hohkraut, Sergej, Tončka Čečeva in drugi, po imenu neznamo, dogovarjajo o nadaljnjih akcijah. Govorijo, da bodo zbrali vse komuniste v Alpah na Gorenjskem in nato ob določenem času udarili. Kolikor ne bi Nemci prenehali z aretacijami in izseljevanjem, bodo ponoči napadli Trbovlje in uničili vse Nemce in njihove simpatizerje, predvsem pa orožniško postajo...»

Policijske patrulje, ki so iskale pobegle partizane, do 15. avgusta niso imele uspeha. Zaplenili so le pet pušk in eno pištolo z devetimi naboji.³⁰⁰

Po prihodu na Kal se je glavna skupina pod vodstvom Lojzeta Hohkrauta zadrževala dva dni v gozdu med prelazom pri »Turškem kamnu« (pod Mrzlico) in Čeperlinovo gostilno.³⁰¹ Ko so jih iz Hrastnika obvestili, da pripravljajo Nemci večjo hajko, so se partizani premestili naprej na Debeli vrh, v bližino Veligovškove domačije. Policija, vermani in obratni stražarji so 15. avgusta res obkolili tisti predel, odkoder se je bila četa umaknila. Da bi na nevarnost opozorili še Vilija Vreska in Ivana Kešeta, ki so ju bili poslali v Trbovlje po živež, so jima poslali naproti Lojzeta Ribiča in še nekega borca. Nemci pa so streljali po obeh že pri Čeperlinu, takoj nato pa še po obeh dveh pri »Turškem kamnu«.³⁰² Na srečo so se vsi štirje rešili in se nato s četo vred umaknili na Gozdniak nad Zgornjo Rečico pri Laškem. Od tam sta odšla Lojze Ribič in Vili Vresk v bližino Zabukovice po hrano. Povezala sta se s savinjskimi partizani pod vodstvom Albina Vipotnika-Strgarja, ki so bili takrat v nekem mlinu.³⁰³

Ko sta se Ribič in Vresk težko otovorjena vračala na Gozdniak, razen borcev Rudija Kneza, Tometa Vratnarja, Cirila Curka, Alojza Juvana, Jožeta Umeka, Alojza Zupančiča, Milana Mrzela in Nandeta Šušterja ni bilo nikogar več v taborišču.³⁰⁴ Odšli so namreč čez Turje do Podkrnice, kjer jih je železničar Strašek prepeljal s čolnom čez Savo. Bilo jih je nekaj čez dvajset in z njimi je bil tudi Sergej Kraigher.³⁰⁵ Utaborili so se pod neko skalo pri Matici v bližini Dobovca pod Kumom.³⁰⁶ Poldeta Kmeza

³⁰⁰ Prav tam.

³⁰¹ Lojze Ribič, Ivo Šorn, ustna vira; poročilo orožniške postaje Zagorje o zaslišanju Petra Drgana, 22. VIII. 1941, arhiv IZDG.

³⁰² Prav tam; Nedeljko gradivo.

³⁰³ Lojze Ribič, ustni vir.

³⁰⁴ Glej opombo 301; Rudi Knez-Silas in Nedeljko gradivo navajata, da se je četa razdelila 16. avgusta 1941.

³⁰⁵ Glej opombo 299; Ivo Šorn, Miha Jerič, ustna vira. Peter Drgan je na zaslišanju izjavil, da so prešli Savo pol ure hoda od hrastniške železniške postaje s čolnom. Na poziv Sergeja Kraigherja je prispel z desnega brega čolnar in jih dvakrat po približno devet prepeljal čez Savo.

³⁰⁶ Glej opombo 299; Rudi Knez-Silas in Nedeljko gradivo. Na Kumljanskem so partizani hoteli poučiti ljudi, kako naj se ravnaajo, če bi jih Nemci hoteli izseliti. Tam naj bi se jim priključila tudi Groznikova skupina, ko bi se vrnila z orožjem z italijanske strani. V Hohkrautovi skupini so bili še Tončka Čeč, Ivan Keše, Franc Kralj, Jože Zupan, Ivo Šorn, Janez Janc, Franc in Peter Drgan, Aleksander Kovič, Viktor Umek in drugi.

so bili že prej poslali v Trbovlje, da je organiziral prenos živeža čez Savo k Giulliatijevi ženi v Šklendrovce.³⁰⁷

Hohkrautovo četo so medtem že 20. avgusta zaradi obveščanja o njej iz bližnjega zaselka Matica obkolili Nemci in vermani ter jih presenetili.³⁰⁸ Ko so jih med bojem razbili, se je nekaj borcev prebilo do Šklendrovca, kjer so ostali nekaj tednov. Nekaj jih je pozneje odšlo na Dolenjsko in so se tam vključili v razne partizanske enote,³⁰⁹ drugi pa so se pozneje vrnili nazaj čez Savo v revirje. Ivana Kešeta in Jožeta Petriča, ki so ju Nemci kmalu zajeli, so ustrelili 10. oktobra 1941 v Šoštanj.³¹⁰ Brata Dergana, ki sta se po razbitju zatekla v Zagorje,³¹¹ so že čez nekaj dni odvlekli na Dobovec in ju tam ponoči za gasilnim domom »pri poskusu pobega« ustrelili.³¹² Tončka Čečevo, ki si je bila ob napadu na begu izpahnila nogo, so spravili v Zagorje, kjer je politično delovala še nekaj časa po okrevanju,³¹³ potem pa so jo kot inštruktorja poslali na delo v celjsko okrožje.³¹⁴ Lojze Hohkraut, ki se je tudi prebil nazaj na Štajersko, je ostal kratek čas v Bukovici nad Rimskimi Toplicami pri sorodniku Francu Dorniku,³¹⁵ nekaj časa v trboveljskem okolišu, v začetku oktobra pa so ga poslali kot okrožnega sekretarja v litijsko okrožje.³¹⁶ Sergej Kraigher je odšel v Ljubljano, kjer je poročal o stanju v revirju. S Tonetom Tomšičem in Borisom Kidričem se je dogovoril zastran nadaljnjega dela in zaprosil za vojaško izkušenega komandanta.³¹⁷

³⁰⁷ Ivo Šorn, ustni vir.

³⁰⁸ Prav tam; Franc Kralj, ustni vir; Nedeljkovo gradivo.

³⁰⁹ Franc Kralj, ustni vir; Jože Mekinda navaja v knjigi Pohod II. grupe odredov, da se je konec septembra 1941 nekaj revirskih borcev priključilo Stiški četi. Ivan Stroj in je padel ob prvem napadu na Turjak 6. januarja 1942, ko se je priplazil do karabinjerske postaje in jo miniral. Ivan Keše in Viktor Umek sta na primer odšla proti Brunku, Franc Klugej proti Krškemu, Ivo Šorn v Suho krajino.

³¹⁰ Življenjepise hrani Revirski muzej v Trbovljah; lepak o streljanju talcev, arhiv IZDG.

³¹¹ Poročilo orožniške postaje Zagorje, 22. VIII. 1941, arhiv IZDG.

³¹² Poročilo orožniškega okrožja Trbovlje, 27. VIII. 1941, arhiv IZDG; Nedeljkovo gradivo.

³¹³ Viktor Celestina, p. d. Mikš izjavlja, da je Tončka Čeč s Tonetom Lovračem in Poldetom Knezom jeseni 1941 ustanovila v rudniškem gozdu blizu Gamberka dobro skrito partizansko bolnišnico. S hrano jih je oskrboval Viktor Celestina, ki jim je od Mirka Weinbergerja iz Zagorja prinašal tudi zdravila. Ko je Gregor Jeran novembra 1941 slučajno odkril bolnišnico, so jo prestavili v Tinčkovo dolino, imenovano Lisiček, ki leži med Pušavami in Izlakami. Ob preselitvi so se v njej zdravili trije borci. Eden je imel ranjeno koleno, drugi vnetje rebrne mreže, tretji pa je bil na splošnem zdravljenju (rokopis). Tončka Čeč se je v Zagorju in okolišu zadrževala pri Umekovih, Pečarjevih, Jezernikovih in drugih (glej Otmar Pečar, Bantan Rudolf, Franc Tomažič, Drago Zerko, Matko Šulin v opombah 11, 14 in 20).

³¹⁴ Življenjepis Tončke Čečeve hrani Revirski muzej v Trbovljah; Zofka Šrot izjavlja, da je Tončka Čeč prišla že jeseni 1941 k Drakslerjevim v Polule pri Celju in tam postavila odbor OF. K Drakslerjevim je prišla zadnjikrat 4. maja 1942, ko je Ernest Draksler-Marko pred nemško aretacijo pobegnil v partizane.

³¹⁵ Franc Dornik, izjava, ZT, 1959, šte. 22; Lojze Hohkraut je imel pri njem nad hlevom skriven bunker. Ponoči je pogosto nekam odhajal. Na Hohkrautovo glavo so Nemci razpisali nagrado 50 000 mark.

³¹⁶ Lojze Ribič, ustni vir; Jože Gričar-Metod, Spomini, arhiv IZDG in Borec, 1959, šte. 1.

³¹⁷ Glej opombo 17 in 18 (Sergej Kraigher).

Orožniški vodja okrožja Trbovlje je 27. avgusta 1941 poročal med drugim: »Politična situacija je v industrijskih območjih še vedno skrajno napeta.³¹⁸ Radikalni komunisti, ki so pobegnili iz Trbovelj, Zagorja in Hrastnika, se še vedno potikajo po hribih in so v zvezi z drugimi komunističnimi bandami. Z nasiljem, sabotažnimi akcijami in širjenjem najbolj neumnih vesti vznemirjajo vse območje. Močno komunistizirano delavstvo simpatizira z njimi in jim zelo pomaga — v najslabšem slučaju formalno ter jih o policiji pravočasno obvešča, da lahko pobegnejo iz svojih skrivališč. Pomnožene policijske patrulje so jim stalno za petami, tako da je bilo nekaj banditov ranjenih ali zajetih, ko so se vrnili domov. V nekaj primerih so morali na hitro zapustiti svoja skrita taborišča in pustiti orožje, ki ga je nato policija zaplenila.«³¹⁹

Orožniško okrožje Trbovlje je imelo ob razdelitvi Revirske čete devet orožniških postaj z 32 orožniki in 21 pomožnimi policisti.³²⁰ V samih Trbovljah je bilo 24. avgusta 1941 enajst orožnikov, poleg Kotnjaka in Grila so bili še pomožni policisti Alojz Dolanc, Herman Perzel in Franc Powalz, v Hrastniku so bili trije orožniki in deset pomožnih policistov in štirje policisti, v Zagorju pa poleg štirih orožnikov še pomožni policisti Franc Šober, Ivan Kos in Dominik Urbanič.³²¹

Že 31. julija 1941 se je nastanil v trboveljski orožniški postaji 1. vod 2. čete 72. rezervnega policijskega bataljona v jakosti tridesetih mož, 12. avgusta pa sta prispela v Trbovlje še dva voda rezervne policijske čete Wien pod poveljstvom stotnika Mechelsa. En vod so namestili v trboveljsko osnovno šolo in se je nato še pred 27. avgustom vrnil v Maribor, en vod v jakosti 60 mož pa je ostal v Zagorju. Ta Mechelsov oddelek zaščitne policije je imel tudi radijsko oddajno postajo in je do odhoda iz revirjev (21. septembra 1941) partizanom zaplenil 19 pušk, 2 revolverja in 500 nabojev.³²² Od 12. avgusta se je zadrževal v Trbovljah in Zagorju tudi vod rezervne orožniške motorizirane čete iz Celja pod vodstvom nadporočnika Maierja,³²³ ki je bil podrejen stotniku Mechelsu.

15. Nova Revirska četa in napad na Zabukovico

Skupino borcev, ki je ostala v revirskem območju in je od takrat dalje veljala za novo Revirsko četo, sta vodila komandir Rudi Knez-Silas in politkomisar Nande Sušter. Naloge nove čete so bile: opravljati manjše akcije in sabotaže, mobilizirati novice, politično delovati na terenu in

³¹⁸ Zato se nemški notranji minister dr. Frick v spremstvu Globkeja, današnjega Adenauerjevega tajnika, med svojim obiskom vseh večjih mest po Spodnji Štajerski ni po naključju izognil trboveljskemu okrožju (MZ, 30./31. VIII. 1941).

³¹⁹ Glej opombo 312.

³²⁰ Prav tam.

³²¹ Prav tam; poročila orožniških postaj Trbovlje, Polšnik, Zagorje, Hrastnik, 25. VIII. 1941, arhiv IZDG.

³²² Prav tam; kakor je razvidno iz nadaljnjih poročil orožniškega okrožja Trbovlje (24. IX., 23. X., 20. XI. in 22. XII. 1941; arhiv IZDG) se je po odhodu rezervne policijske čete Wien, v Trbovljah zadrževal en vod in v Zagorju dva voda 2. čete 72. rezervnega policijskega bataljona.

³²³ Glej opombo 312.

kaznovati izdajalce.³²⁴ Z Gozdника so odšli najprej k Francki Unetič-Brigiti v Gabersko, od tam pa h kmetu Počbalu v Šmilavške hribe, kjer se je zdravil tudi ranjeni Lojze Vresk. Kuhali so si v gozdu, kakih dve sto metrov nad hišo. Od tam sta Lojze Ribič in Jože Umek odšla k Sv. Križu na dolensko stran po konzerve in bombe.³²⁵

Že kak teden po razcepitvi stare čete se je omenjena skupina preko Rada Zakonjška-Cankarja povezala s Tonetom Žnidarčičem-Štefanom (njegov psevdonim je bil Martin Span), članom Pokrajinskega komiteja KPS za Štajersko.³²⁶ Tako so se revirci združili s Savinjsko četo, ki sta jo vodila Jože Letonja-Golob ter Anton Pečnik in se je večidel zadrževala na Dobrovljah.³²⁷ Dogovorili so se za skupen napad na postojanko rudniške obratne straže v Zabukovici, kjer so se hoteli oskrbeti z orožjem in strelivom.³²⁸

Proti večeru 23. avgusta so revirci in savinjčani skupaj krenili čez preboldske hribe v dolino in se ob Šeščah podali na hrib Kamnik, kjer so predanili v gostem grmičevju. Ko so jih aktivisti obvestili o vsem potrebem, so se pripravili za napad.³²⁹ O prvem mraku 24. avgusta so v dveh skupinah krenili na pot. Prva skupina je odšla proti Britnim selom, prešla cesto, jo mahnila kar po poti proti rudniku Zabukovici in se poslopju z obratno stražo približala po bregu z zadnje strani. V skupini so bili večidel revirci, vodil pa jih je skojevec Nadi Raček iz Savinjske čete.³³⁰ Priplaziti bi se morali do stražarja pred kantino in ga onesposobiti, skozi okna in vrata pa vreči bombe.³³¹

³²⁴ Lojze Ribič, ustni vir; Rudi Knez-Silas in Nedeljko gradivo.

³²⁵ Lojze Ribič, ustni vir; pri Počbalu je bil doma Rado Zakonjšek-Cankar.

³²⁶ Prav tam; Stane Terčak, Med Mrzlico in Dobrovljami v istoimenskem zborniku navaja po izjavi Rada Zakonjška, da je zvezo s Trbovci vzdrževal Filip Jurhar, p. d. Kisovarjev Lipče, ki je bil kot star komunist v ilegali že od maja 1941. Javke so bile pri Jurharjevih in Zakonjškovih v Taboru, pri Štajnerju in Štrukelji v Mariji Reki, v Kisovcu in Šmiklavžu ter pri Kotnikovih v Preboldu.

³²⁷ Glej opombo 81; poročilo orožniške postaje Vransko, 13. VIII. 1941, Muzej NO Celje; Stane Terčak, Med Mrzlico in Dobrovljami; Ivo Zupanc-Ludvik, Tone Kotnik-Robida, Viktor Šošter-Miha, izjave v zborniku Med Mrzlico in Dobrovljami.

Skupina borcev Savinjske čete je prenesla pet protitankovskih min v bližino svojega taborišča in jih tam zakopala. Pri grabljenju listja jih je kmet Alojz Dežnikar, p. d. Matevžak našel in obvestil orožniško postajo Braslovče. Nad Osetovim vinogradom v Stopniku, v bližini min, kjer so partizani običajno hodili iz Dobrovelj in Crete, so Nemci postavili zasado. Partizani so se iz nje vsi rešili in nato prestavili svoje taborišče. Medtem so vzpostavili zvezo z Revirsko četo, 12. avgusta 1941 ustrelili izdajalca Matevžaka na njegovem domu in se odpravili v hribe nad Taborom. 14. avgusta 1941 so Nemci zajeli tri savinjske partizanke: Marijo Vipotnik, Ano Lapajne in Jero Lukanc. V noči na 15. avgust, še pred združitvijo z revirskimi partizani, je četa kaznovala vnetega kulturbundovca Alfonza Pečnika v Preboldu.

³²⁸ Zbornik »Liboje — 25-letnica Svobode«, 1954 (citiram Zbornik Liboje); Spomeničarji; Lojze Ribič, ustni vir; napad je omenil Slovenski poročevalec, števil. 18, 20. IX. 1941.

³²⁹ Ludvik Zupanc-Ivo, Napad na Zabukovico, zbornik Med Mrzlico in Dobrovljami (citiram dalje Zupanc, Napad na Zabukovico).

³³⁰ Ludvik Zupanc-Ivo, V četici je bilo vse tiho, Borec 1959, števil. 1. Nadi Raček, član Zveze komunistične mladine od 1939. leta, je po izdaji padel 20. sept. 1941, potem ko se je s skupino savinjskih partizanov vračal iz akcije (razstrelitev železniške proge v Penku pri Šoštanju, 20. septembra 1941).

³³¹ Glej opombo 329; Lojze Ribič, ustni vir.

Drugo skupino so določili za napad iz smeri rudniške separacije. V primeru, da bi se verksuci branili, bi ta skupina krila umik prvi skupini. Postojanki se je približala preko Kurje vasi mimo rudniških barak. Medtem so se namestile tudi zasede ob cesti proti Žalcu, med rudnikom in vasjo ter blizu rudniške centrale.³³²

Ko se je nekaj po polnoči³³³ prva skupina z bombaši Rudijem Knezom, Tonetom Vratnarjem, Lojzetom Ribičem, Cirilom Curkom in Nadijem Račkom že spustila do poslopja, jih je stražar opazil, ustrelil proti njim, planil v postojanko in opozoril posadko. Verksuci so jih nato iz pritličja in iz prvega nadstropja napadli z močnim ognjem, istočasno pa že telefonično klicali po pomoč v Žalec in Celje. Borci so kot prikrovani ždeli za nekakšno vzpetino, poraščeno z rožami, in jim odgovarjali s streljanjem, nato pa so se drug za drugim prebijali nazaj v temo. Medtem se je tudi Jože Letonja-Golob priplazil z drugo skupino, v kateri sta bila poleg drugih še Golobov brat Vlado-Mirko in Ludvik Zupanc-Ivo, do huntov pri separaciji. Sprevidel je, da napad ne poteka tako, kakor bi bilo treba. Zato je ukazal streljati na okna. Ko je od obratne pisarne pritekkel nekdo proti tej skupini in na geslo ni odgovoril, so ustrelili tudi nanj. Ko so padlega preiskali in mu odvzeli puško, so v njem spoznali ovaduha ter celičnega vodjo Heimatbunda v Preboldu Albina Pobeca.³³⁴

Zaradi premočnega ognja iz postojanke ni bilo več upanja, da bi prišli do orožja.³³⁵ Obe skupini sta se zato umaknili vsaka v svojo smer. Pri Britnih Selih so se na dogovorjenem mestu sešli vsi, razen borcev iz zasede s ceste proti Žalcu. Na to zasedo sta namreč naletela dva nemška pomožna policista, ki sta se z motorjem pripeljala iz Žalca. Komaj so borci začeli streljati nanju, sta motor že obrnila in se odpeljala, nakar je iz iste smeri pripeljal še tovorni avtomobil z Nemci, ki so se v strelcih razšli proti rudniku.³³⁶

Partizani so se po akciji utaborili na starem mestu nad Št. Pavlom, kamor so jih aktivisti prišli obvestiti o odmevu akcije. Čeprav so Nemci zaprli nekaj rudarjev, je prebivalstvo v bližnji in daljni okolici z navdušenjem sodelovalo s partizani. Na prvo puško, ki so si jo priborili v tej akciji, so partizani vrezali peterokrako zvezdo in datum 24. VIII. 1941.³³⁷

Revirci so bili v skupnem taborišču s savinječani še naslednji dan, nato pa so se vrnili v Šmiklavž³³⁸ k Jamskemu, kakor so imenovali votlino v hribu nasproti cerkve. Od tam so se povezali z revirji, zaradi hrane pa tudi s kmeti iz okolice Št. Jurija ob Taboru. Okrog Šmiklavža je Revirska

³³² Prav tam.

³³³ Poročilo vodje krajevne skupine Heimatbunda Prebold, 25. VIII. 1941, Muzej NO Celje.

³³⁴ Prav tam; glej opombo 329; Spomeničarji; Lojze Ribič, ustni vir.

³³⁵ Po izjavi Lojzeta Ribiča (ustni vir) so takrat vsi borci mislili, da jih je nekdo naznanil in da so jih v postojanki že pričakovali. Podatki do sedaj ne potrjujejo tega.

³³⁶ Glej opombo 353.

³³⁷ Glej opombi 328 in 329.

³³⁸ Stane Terčak, Ali je bila II. Celjska četa? Letopis Muzeja NO LRS, štev. 2, 1958; Rudi Knez-Silas in Nedeljko gradivo. Savinjska četa je po napadu na Zabukovico odšla na Dobrovlje, kamor se je po razbitju I. Celjske čete (16. in 27. avgusta 1941) zatekel tudi Janko Skvarča-Modras, ki se je nato ob formiranju Štajerskega bataljona vključil v Revirsko četo.

četa ostala vse do pohoda na Šoštanj in opravljala manjše akcije tudi na revirski strani.³³⁹ Tako so 29. avgusta zažgali v Retju nad Trbovljami leseno rudniško barako. Nemci so nastalo škodo ocenili na 200 mark.³⁴⁰

14. Nemški vdor v partizansko zaledje

Nemci so 3. septembra poslali Franca Hrovata kot provokatorja nazaj v gozdove. Na poti v bivše partizansko taborišče na Čemšeniški planini se je oglasil najprej pri zakupnici gostilne Zofiji Zavraškovi na Sv. Planini. Ko ga je kot partizana nahranila, ga je poslala še v bližnji Počivavškov »Hotel Ana«, kjer sta mu kuharica Ančka Deželak in natakarica Marija Goršek dali nekaj denarja.

S Sv. Planine se je izdajalec podal proti Čemšeniku, pa je za hlevom kmeta Jožeta Novaka nenadoma naletel na partizana Toneta Vratantarja in Lojzeta Ribiča. Natvezil jima je, da se že tri tedne potika naokrog in ne najde zveze s četo. Ko je omenil, da namerava oditi po neke reči v Trbovlje, ga je Vratantar zaprosil, naj še zanj prinese perilo in čevlje. Nato so se dogovorili za snidenje prihodnjega dne ob enajstih dopoldne pri kmetu Stanislavu Kudru, po domače Krvavičniku, pri Št. Lenartu.

Hrovat se je takoj vrnil na trboveljsko orožniško postajo in o vsem poročal. Nemci so napravili načrt za akcijo. Naslednji dan so se trboveljsko in zagorsko orožništvo, zaščitna policija, gestapo in varnostna služba odpravili proti Št. Lenartu.³⁴¹

Medtem ko je Hrovat čakal pri Kudru, sta se trboveljska in zagorska skupina vsaka s svoje strani približali domačiji in obstali v primerni razdalji. Ker o Vratantarju in Ribiču ni bilo nobenega sledu, so nemški poveljniki prišli vprašat gospodarja Kudra, če je pri njem kak tuj človek. Zatrdil jim je, da ni nikogar. V resnici pa je takoj, ko je opazil prihajati Nemce iz gozda, potisnil Hrovata skozi podna vrata iz sobe v klet in poskril njegovo opremo.

Med natančno hišno preiskavo so poleg Hrovata odkrili v sobi tudi majhen kovček z ženskim perilom. Po oznakah na perilu so takoj ugotovili, da gre za Tončko Čečevo. Po daljšem trdovratnem zanikanju je Kuder priznal, da je Čečeva nekajkrat prespala v hiši.

Na vso nesrečo so pri Kudru naleteli tudi na skojevca Dušana Krena, bivšega frizerskega pomočnika pri Josipu Vranešiču v Trbovljah, ki je že v začetku julija odšel v partizane in je bil kot pastir pri Jožetu Novaku določen za vzdrževanje zveze med Revirsko četo in trboveljsko dolinsko organizacijo. Ker so po Hrovatovih izjavah vedeli, da je prav on pomagal skriti pri Sv. Marku pridobljeno razstrelivo, nekje v bližini Št. Lenarta,³⁴² so ga prisilili, da jih je odpeljal proti Krvavici (kota 972), kjer so približno

³³⁹ Rudi Knez-Silas; Lojze Ribič, ustni vir.

³⁴⁰ Poročilo orožniškega okrožja Trbovlje, 24. IX. 1941, arhiv IZDG.

³⁴¹ Poročilo orožniške postaje Trbovlje, 6. IX. 1941, arhiv IZDG. Trboveljski orožniki pod vodstvom orožniškega mojstra Mühlederja, zagorski orožniki pod vodstvom stotnika Kellerja in zaščitna policija iz Trbovelj pod vodstvom poročnika Geigerja so prodirali preko Lize nad Trbovljami, zaščitna policija iz Zagorja pod vodstvom poročnika Balecka pa iz zagorske strani.

³⁴² Poročilo orožniške postaje Trbovlje, 15. VIII. 1941, arhiv IZDG.

400 metrov pod vrhom našli v težko dostopni votlini zaboj in v njem devet kilogramov kamnokitata-amonala ter zvitek zažigalne vrvice, vse, kar je še ostalo po razstrelitvi ceste v Bevškem.³⁴³

V tej akciji so Nemci poleg Dušana Krena aretirali še Marijo Goršek, Ančko Deželakovo iz hotela in Zofijo Zavrašek iz sosednje gostilne. Njo, Zofijo, je poleg drugega obremenjevalo še to, da je sprejemala živež od dolinskih kurirjev in sorodnikov partizanov ter ga posredovala partizanom. Poslali so jo v Auschwitz, kjer je umrla že 25. septembra 1942, stara 54 let.³⁴⁴ Njen sin Aleksander Zavrašek-Sašo je takrat pobegnil v partizane.³⁴⁵ Aretirali so tudi Jožeta Novaka, pri katerem je bil zbirni center za material, ki so ga nabrali v dolini, in glavna partizanska javka. Ob isti priložnosti so zaprli kmeta Bartolomeja Turnška iz Št. Jurija ob Taboru, ki bi moral poročila o gibanju partizanov posredovati nemški oblasti, pa tega ni delal, ampak je partizane celo obveščal, kdo jih ovaja.³⁴⁶

Dušana Krena in Stanislava Kudra so skupaj s Fortunatom Pogorelnikom, kmečkim sinom iz Sv. Martina, in španskim borcem Francem Drobničem iz Šoštanja,³⁴⁷ ustrelili 17. septembra 1941 pri Figabirtu v Trbovljah. Tako so se maščevali za ustreljenega vermana, vnetega nemčurja in izdajalca Franca Tausla,³⁴⁸ ki ga je 16. septembra ob pol šestih zjutraj sredi Trbovelj zadela partizanska krogla, potem ko mu je izvršitelj kazni izročil listek s smrtno obsodbo.³⁴⁹ Kudrove brate Cirila, Franca in Antona, ki so tudi sodelovali s partizani, so ustrelili 23. septembra 1941 v Mariboru.³⁵⁰

Jožeta Novaka so Nemci po aretaciji ranjenega in obolelega spravili v trboveljsko bolnišnico, od koder je 10. novembra 1941 pobegnil in se pridružil kamniškim partizanom.³⁵¹

Kakor hitro so iz Trbovelj obvestili Revirsko četo, da nameravajo Nemci pri Figabirtu (kjer so imeli v kletnih prostorih urejene zapore za deset ljudi, sicer vedno prenapolnjene z več kot 40 zaporniki) streljati talce, so se Rudi Knez-Silas, Lojze Ribič-Tone in Lojze Juvan-Jovo odpravili, da bi z bližnjega hriba z bombami ali kako drugače zmedli krvnike in bi mogoče obsojenci lahko pobegnili. Prišli pa so komaj do loške cerkve, ko so žrtve že padle pod sovražnikovimi strelji.³⁵²

21. septembra 1941 je Revirska četa vdrla v takrat že opuščeni hotel na Sv. Planini. Medtem ko so drugi stražili, sta Lojze Ribič in Jože Umek-Zepl razbila okno in zlezla v notranjost. Tu so se oskrbeli predvsem z odejami in živežem.³⁵³

³⁴³ Glej opombi 341 in 340.

³⁴⁴ Življenjepis hrani Revirski muzej v Trbovljah.

³⁴⁵ Lojze Ribič, ustni vir.

³⁴⁶ Glej opombo 341.

³⁴⁷ Španskega borca Franca Drobniča iz Šoštanja so Nemci aretirali že dne 15. avgusta 1941, kmalu po njegovi vrnitvi v domovino.

³⁴⁸ Lepak o streljanju talcev hrani arhiv IZDG.

³⁴⁹ Poročilo orožniškega okrožja Trbovlje, 24. IX. 1941, arhiv IZDG.

³⁵⁰ Prav tam; lepak o streljanju talcev hrani arhiv IZDG.

³⁵¹ Poročilo orožniške postaje Trbovlje, 19. XI. 1941, arhiv IZDG; Lojze Ribič, ustni vir; poročilo vodje krajevne skupine Heimatbunda Trbovlje-zahod Franza Pecharza, 15. VII. 1942, arhiv IZDG.

³⁵² Lojze Ribič, ustni vir.

³⁵³ Prav tam; poročilo orožniškega okrožja Trbovlje, 23. X. 1941, arhiv IZDG; Spomeničarji.

Iz taborišča pri Šmiklavžu je četa kmalu nato, okrog 25. septembra, opravila tudi svojo prvo ekonomsko akcijo na neki bližnji kmetiji, ki je bila pod nemško upravo. Ko so se ponoči previdno približali hiši, so hoteli najprej zastrupiti psa, da ne bi lajal. Metali so mu vabe z ampulami cianovodika, ki ga lovci uporabljajo za uničevanje lisic, pa se še zmenil ni zanje. Zato so načrt spremenili in tako se je Lojze Ribič-Tone, ki je bil najbolj suh, splazil za hlev, tam odtrgal desko, zlezal v notranjost, previdno odprl vrata in porinil telico na prosto. Ta jo je mahnila naravnost v dolino in precej so se morali truditi, da so jo ulovili in odvedli s seboj.³⁵⁴

15. Združitev treh štajerskih partizanskih čet — Napad na Šoštanj

Pohorska četa je po spopadu na Klopnem vrhu 17. septembra 1941³⁵⁵ odšla čez Mislinje na Graško goro, od 20. septembra do prvih dni oktobra pa se je zadrževala v Šaleški in Mislinjski dolini, največ na Plešivcu in Graški gori, ter se nato po nekaj manjših akcijah proti sovražnikovim zaupnikom umaknila na Lokovico pri Šoštanju.³⁵⁶

Borci Savinjske čete so iz svojega taborišča na Dobrovljah na večer 4. oktobra 1941 krenili nad Sotesko pri Letušu čez Savinjo in dalje proti Lepi njivi ter Skornem. Pozno ponoči se jim je priključil šoštanjski politični organizator Božo Mravljak-Podžupan, španski borec, ki jih je kot vodnik počakal s posebnim znakom, takrat splošno uporabljanim sovjetim skovikanjem, in jih popeljal na Grmado nad Šoštanjem. Tam so se še pred zoro utaborili v smrekovem gozdu in po dolgi poti utrujeni zaspali.³⁵⁷

Istočasno, verjetno 4. oktobra, je tudi Revirska četa po nalogu Toneta Žnidarčiča-Štefana³⁵⁸ krenila s kurinjem mimo Št. Jurija in Gore Oljke na Grmado. Med potjo jih je počakal Tone Ulrih-Petek in jih peljal do ostalih dveh čet.³⁵⁹

Srečanje s pohorci, ki jih je bilo osemnajst, dobro oblečenih in oboroženih, je bilo zelo pristržno doživetje za revirske borce. Ogledovali so predvsem njihove zbrojevke, ki sta jih bila na Dravskem polju odkopala Boris Čizmek-Bor in Zvonko Sagadin. Nekateri borci so jih takrat prvič

³⁵⁴ Lojze Ribič, ustni vir.

³⁵⁵ Komandant varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski je zaradi uspešnih akcij Pohorske čete 19. septembra 1941 proglasil Pohorje za zaprto ozemlje — Sperrgebiet (MZ, 19. IX. 1941).

³⁵⁶ Tone Ulrih-Kristl, Upor v Šaleški dolini, Večer (Maribor), 1954, štev. 170 (citiram Ulrih, Upor v Šaleški dolini).

³⁵⁷ Ludvik Zupanc-Ivo, S komandantom Stanetom nad Šoštanj. Večer (Maribor), 1953, štev. 170 (citiram Zupanc, Nad Šoštanj); zbornik Liboje.

³⁵⁸ Lojze Ribič, ustni vir; izjava Ludvika Zupanca-Iva v zborniku Med Mrzlico in Dobrovljami; Ribičič, Slovenski zbornik 1945, pravi: povelje za koncentracijo vseh čet je dal španski borec Žnidarčič Tone-Štefan, ki je prišel iz Ljubljane.

³⁵⁹ Lojze Ribič, ustni vir; po izjavi Toneta Ulriha-Kristla — klicali so ga tedaj Petek — v Slovenskem poročevalcu, 7. XI. 1947, so bili razpoznavni znaki, kraj in čas sestanka čet določeni in tudi izvršeni nadvse natančno in vestno.

videli in so od veselja kar božali tako imenitno orožje.³⁶⁰ Vseh skupaj je bilo 56 borcev,³⁶¹ komandirji čet pa so bili: Miha Pintar-Toledo, Jože Letonja-Golob in Rudi Knez-Silas.³⁶² Ko je prišel član CK KPS Miloš Zidanšek, je po nalogu partizanskega vodstva združil Revirsko, Pohorsko in Savinjsko četo v skupno vojaško enoto, ki je kmalu dobila ime Štajerski partizanski bataljon in tudi svojega komandanta Franca Rozmana-Staneta. Z ustanovitvijo Štajerskega partizanskega bataljona je borba proti okupatorju stopila na novo višjo raven.

V začasnem štabu bataljona, do prihoda Rozmana, so bili četni komandirji. Miloš Zidanšek je moštvu povedal, da jim bo Glavno poveljstvo poslalo iz Ljubljane bataljonskega komandanta.³⁶³ Strojnice so razdelili po četah.³⁶⁴ Dobro razporejeni borci so se v taborišču brili, krpali obleke in čistili orožje. Vodstvo jim je 7. oktobra popoldne ukazalo, naj se pripravijo za pohod. O prvem mraku so se spustili v dolino, kjer so jih pričakali terenski delavci. Ko se je štab z njimi pogovoril, je objavil borcem dokončni načrt napada na Šoštanj.³⁶⁵ Načrt so v vseh podrobnostih sicer izdelali že na Grmadi, v navzočnosti Miloša Zidanška, ter ga obravnavali tudi po četah, in sicer po zamisli Boža Mravljaka, ki je kot domačin oskrbel bataljon z vsemi potrebnimi podatki in najnovejšimi obvestili. Zidanšek se napada samega ni udeležil.³⁶⁶

Postavili so tri zasede: prvo v Družmarjah, drugo na cesti Šoštanj—Šmartno ob Paki, ki je imela nalogo razstreliti tudi most v Penku, kar bi bil znak za napad,³⁶⁷ ter tretjo ob stanovanjski stavbi nemških uslužbencev tovarne usnja, ki so po dobljenih poročilih imeli orožje po domovih. Ostalim trem skupinam od vsega šestih je bilo ukazano, da na znamenje prekinejo telefonske zveze in jurišajo v mesto, preprečijo orožnikom izpad iz njihove postojanke, uničijo glavne nemčurje in izdajalce, — župana Hauckeja, gostilničarja Galota, trgovca Gruberja, uradnika Klimenta in nekega peka, — zažgejo žago ter izpraznijo nekaj hitlerjanskih trgovin.

Napadli so ob enajstih zvečer.³⁶⁸ Takrat je namreč skupina, v kateri sta bila tudi Ludvik Zupanc-Ivo in Vlado Letonja-Mirko, razstrelila most.³⁶⁹ Po mestu so začeli močno streljati in vpiti, kar je trajalo kako uro. Kmalu je nad mestom zažarelo. Gorela je žaga s skladiščem lesa, dast krajevnega

³⁶⁰ Spomeničarji; Ribič, Okrog Revirjev, in prav tam, ustni vir; da imajo pohorci tri strojnice in da se pripravlja skupen napad na Šoštanj je revirskim borcem prvi povedal Tone Znidarčič-Stefan.

³⁶¹ Izjavi Ludvika Zupanca-Iva in Vlada Robiča-Porge v zborniku Med Mrzlico in Dobrovljami; Ulrich, Upor v Saleški dolini, navaja 46 borcev; Rudi Knez-Silas in Nedeljko gradivo govori, da je od 50 partizanov sodelovalo v napadu 46 borcev.

³⁶² Lojze Ribič, ustni vir; Tone Ulrich (glej opombo 356) izjavlja, da je ob napadu na Šoštanj poveljeval združenim četam Jože Letonja-Golob.

³⁶³ Greif, Spomini.

³⁶⁴ Lojze Ribič, ustni vir; glej opombo 357.

³⁶⁵ Lojze Ribič, ustni vir; Greif, Spomini; glej opombo 357. Mesto Šoštanj je štelo takrat približno 2000 prebivalcev.

³⁶⁶ Glej opombo 356; zbornik Liboje; po izjavi Lojzeta Ribiča je neposredni napad na Šoštanj vodil španski borec Božo Mravljak.

³⁶⁷ Glej opombo 365.

³⁶⁸ Glej opombi 356, 357; Lojze Ribič, ustni vir.

³⁶⁹ Prav tam.

skupinskega vodje Heimatbunda,³⁷⁰ ki ju je polila z bencinom in zažgala skupina pod vodstvom Lojzeta Ribiča-Toneta. Lastniku je Ribič v spalnico vrigel bombo, ki pa ni eksplodirala. Skupina je vdrla tudi na občino in v prostore Heimatbunda ter uničevala arhive. Večina borcev, med njimi so bili revirci, so medtem vlačili iz trgovin vse, kar so potrebovali.³⁷¹ Partizani so ostali v mestu približno dve uri, nato pa se, težko otovorjeni in brez žrtev, po povelju korakoma odpravili iz mesta³⁷² proti Belim vodam, pojoč revolucionarno pesem: »Nabrusimo kose«. ³⁷³ Zaradi izvidniških letalskih poletov so predanili v Strmenicah, nato pa so vso noč hodili do taborišča na Dobrovljah³⁷⁴ skoraj po isti poti, po kateri je prispela nad Šoštanj Savinjska četa.³⁷⁵

Ob tem napadu je bil ubit verman Stanko Štraus,³⁷⁶ frizerski mojster iz Šoštanja, ki je bil tisto noč dodeljen orožništvu za patroljno službo in je bil takrat na poti proti orožniški postaji. Od orožnikov, katerih eden je bil ves čas skrit pod posteljo, mu ni prišel nihče na pomoč in je prišlo po Štrausovi smrti celo do nesoglasij med Wehrmannschaftom in orožništvom.³⁷⁷ Orožniki so se sicer poskušali prebiti iz svoje postojanke, pa jih je mitraljezec Angel Besednjak-Don ves čas zadrževal z ognjem.³⁷⁸ Med tremi ranjenici³⁷⁹ je bil tudi vodja šoštanjskega Wehrmannschafta. V stanovanju izdajalca Hansa Gruberja so zaplenili vermansko uniformo, obleko in dokumente, pa tudi trgovino so mu izpraznili ter uničili.³⁸⁰ Sicer pa izdajalcev samih ni bilo najti, ker so se dobro poskrili ali pa so bili na kakšnem sestanku, kakor so pozneje govorili v Šoštanju, in so se potajali. Zasede niso imele dela, ker Nemcem v Šoštanj ni prišel nihče na pomoč.³⁸¹

Očividci napada, ki jih je Wolf, komandant Wehrmannschaft Standarte (polka) Celje-zahod, osebno zaslišal, so med drugim povedali, da so bili partizani deloma oblečeni v bivše jugoslovanske vojaške uniforme, nekaj

³⁷⁰ Poročilo vodje Standarte Celje-zahod Wolfa, 10. X. 1941, arhiv IZDG; MZ, 11./12. X. 1941; krajevni skupinski vodja Heimatbunda je bil Kindlhofer.

³⁷¹ Lojze Ribič, ustni vir; Spomeničarji; glej opombi 356 in 357.

³⁷² Prav tam; poročilo vodje Standarte Celje-zahod Wolfa, 10. X. 1941, arhiv IZDG. Znak za konec akcije je dalo zvonjenje cerkvenega zvona; za to sta bila določena dva borca, ki naj bi tudi preprečila cerkovniku biti plat zvona ob požigu žage.

³⁷³ Greif, Spomini.

³⁷⁴ Lojze Ribič, ustni vir; Spomeničarji.

³⁷⁵ Stane Terčak, Med Mrzlico in Dobrovljami (izjava Ludvika Zupanca-Iva); glej opombo 356; na štabnih razgovorih 10. oktobra 1941 v Mariboru je poročal zastopnik redarstvene policije, da »je banda 50 ljudi 9. oktobra zjutraj napadla blizu Mozirja nekega kmeta in mu odvzela živež«.

³⁷⁶ Poročilo vodje Standarte Celje-zahod Wolfa, 10. X. 1941; glej opombo 357; Rudi Knez-Silas in Nedeljko govorita o petih mrtvih orožnikih in dveh Hitlerjancih.

³⁷⁷ Tone Ferenc, Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Stajerskem, Letopis Muzeja NO LRS II, 1958.

³⁷⁸ Greif, Spomini; po izjavi Ludvika Zupanca-Iva je bil to mitraljezec Lojze Vresk, ki je s strojnico žgal po orožnikih še potem, ko so se že hoteli vdati.

³⁷⁹ Izvirni zapisnik štabnih razgovorov v Mariboru, 10. X. 1941, Državni arhiv Maribor.

³⁸⁰ Poročilo vodje Standarte Celje-zahod Wolfa, 10. X. 1941, Zbornik dokumentov NOV, tom VI, knjiga 1, štev. 167.

³⁸¹ Rado Zakonjšek-Cankar, Dobrovlje, Vestnik, Maribor 1948, štev. 78-97 (citarjam Zakonjšek, Dobrovlje); glej opombi 356 in 357; Lojze Ribič, ustni vir.

jih je imelo čelade, poveljeval jim je pa srbski major.³⁸² V Šoštanju samem so Nemci in njihovi domači opričniki po napadu stresali svoj onemogli bes nad vsemi, ki so bili osumljeni sodelovanja s partizani. Poleg drugih so prijeli Ivana Pirečnika, ki je ob napadu skupaj z nekaterimi somišljeniki vpil po Šoštanju: »Prvi bataljon levo, v napad, drugi bataljon, hura, za menoj!«³⁸³

Nemci so 10. oktobra privedli iz Celja v Šoštanj deset talcev in jih tam ustrelili. Med njimi so bili kurir Dušan Finžgar, skojevski funkcionar iz Celja, ki so ga prijeli na poti v Maribor, Ivan Keše, partijski sekretar stare Revirske čete, zajet nekje pri Brunku, in borec Jože Petrič, oba iz Trbovelj.³⁸⁴

16. Štajerski partizanski bataljon

Dobrovlje so lepo oblikovano, na severu zaokroženo sleme, ki kot skrajni odcepek Savinjskih Alp omejujejo del Savinjske doline z njene zahodne strani. Gozdnato pogorje s številnimi dolinicami kraškega značaja sega ponekod nad tisoč metrov visoko, v glavnem pa narašča od severovzhoda proti jugozahodu. Najvišji vrhovi so: Grmada (879 m), Zahajski vrh (997 m), Tolsti vrh (1077 m) in Krešica (1055 m). V ljudski govorici označujejo za Dobrovlje samo vzhodni del slemena, srednji del imenujejo Čreta, zahodni del pa Sv. Jošt.³⁸⁵

Medtem ko so Nemci z orožništvom, policijo, 50 šoštanjskimi in 90 celjskimi vermani preiskovali okolico Šoštanja,³⁸⁶ je bataljon že počival v taborišču na Zakrajškovih pečeh v bližini Sv. Katarine na Čreti. Od tod so imeli lep razgled tako po Savinjski kakor po Zadreški dolini.³⁸⁷ Ko so se jim pridružili še borci, ki zaradi ran ali bolezni niso sodelovali v napadu na Šoštanj,³⁸⁸ in nekaj novincev, je štel bataljon 67 mož.³⁸⁹

Prav v času, ko se je bila Revirska četa odpravila s Šmiklavža na Grmado, to je okrog 4. oktobra, je po nalogu Glavnega poveljstva prispel na Štajersko za komandanta partizanskih čet France Rozman-Stane. V Trbovlje so ga pripeljali do Minke Žagarjeve na Barbaro, ki ga je spravila do Francke Unetič-Brigite v Gabersko. Tu se je sešel s Sergejem Kraigherjem. Revirsko četo je škal najprej po Šmiklavžu in ker je tam

³⁸² Glej opombo 380.

³⁸³ Glej opombo 356; izjava Marice Stropnik, Ljudska pravica, 1953, števil. 185. Očividci in udeleženci napada izjavljajo, da so partizani v Šoštanju prepevali revolucionarne pesmi s takim ognjem, ki so ga zmogli le prekaljeni komunisti. Po napadu se je daleč naokrog govorilo, da so imeli partizani celo avtomobile, tanke in topove.

³⁸⁴ Lepak o streljanju talcev hrani knjižnica IZDG; Stane Terčak, Celjski Stari pisker, knjižna zbirka Dokazi, knjiga I, 1959; glej opombo 356; poročili krajevnih skupinskih vodij Heimabunda Trbovlje-vzhod in -jug, 14. in 15. VII. 1942, arhiv IZDG.

³⁸⁵ Zbornik Med Mrzlico in Dobrovljami.

³⁸⁶ Greif, Spomini; Lojze Ribič, ustni vir; glej opombo 380.

³⁸⁷ Izjava Viktorja Šosterja-Miha, Dnevnik terenskega dela ekipe Muzeja NO LRS 1954, arhiv IZDG.

³⁸⁸ France Filipič, Pohorski bataljon, 1952; glej opombo 356; Boris Čižmek-Bor se je tik pred napadom na Šoštanj po nesreči obstrelil in se nato zdravil v bunkerju v Škalskih Cirkovcah, kjer sta bila tudi Franc Polh-Izak in Drago Mlakar.

³⁸⁹ Spomeničarji.

ni bilo, se je vrnil nazaj v Gabersko. Ob povratku čet iz Šoštanja ga je na Dobrovlje pripeljal Tone Žnidarčič-Štefan, ki ga je borcem predstavil kot komandanta Štajerskega bataljona partizanskih čet. Na Čreto je prišel takrat tudi Sergej Kraigher.³⁹⁰

Komandanta Staneta razen funkcionarjev ni nihče poznal. Nosil je oguljen usnjen površnik, pumparice spuščene do čevljev, na glavi pa zelen lovski klobuk brez traku. S svojim pripovedovanjem, posebno pa še potem, ko se je razvedelo, da je bil v španski vojski kapetan, je pritegnil vse borce in jih navdušil za bojne podvige. S šoštanjsko akcijo — ognjenim krstom Štajerskega bataljona — je bil zelo zadovoljen, posebno še zaradi velikega moralnega vpliva na borce in na vse štajersko prebivalstvo.³⁹¹

Pred zborom so nato izrekli tudi prve pohvale. Iz Revirske čete sta bila pohvaljena Ciril Curk in Lojze Ribič.³⁹² Ob reorganizaciji bataljona³⁹³ so zato postavili Curka za vodnika, Ribiča pa so na Kraigherjev predlog poslali za okrožnega sekretarja SKOJ v Revirje.³⁹⁴ V Zgornjo Savinjsko dolino so poslali na politično delo Rada Zakonjška-Cankarja in Boža Mravljaka-Podžupana.³⁹⁵ Bataljonski zdravnik je postal Franc Polh-Izak.³⁹⁶

Komandant Stane je uvedel vojaški red, vsakodneвне vaje in politične ure. Čete, ki so obdržale svoja stara imena, so imele svoje štabe, formirali so vode, organizirali zveze, javke in zborna mesta ter obveščevalno službo na terenu. Poleg reda in discipline je komandant Stane zahteval tudi nenehne akcije.

Zaradi lepega vremena, dobre hrane, predvsem pa zaradi dobro opravljene šoštanjske akcije je bilo taboriščno življenje zelo razgibano. Ob večerih so se zbirali pevci iz vseh treh čet in si prepevali. Ob kuhinji, ki je bila skrita pod košatimi smrekami, je taborila Savinjska četa, Revirska pa se je nastanila kakih 50 metrov nad njimi v nizkem grmičevju ob robu gozda. Kuhinjske in gospodarske zadeve sta urejevala Viktor Šošter-Dobroveljski Miha in Pongrac Raček-Matevž, rudar iz Zabukovice. Dobroveljski Miha, pred vojno zidar, v partizanih pa intendant, kurir, strateg in hkrati štabna desna roka, je kot bivši dobroveljski pastir in gozdni delavec dobro poznal okoliške na redko posejane kmetije, stezice in studence. Kot kuharju je bilo Matevžu bolj za močnik, Miha pa je imel raje meso. Njima je pri kuhinjskih poslih pomagal Lojze Juvan-Jovo.

³⁹⁰ Lojze Ribič, Francka Unetič, Minka Žagar, ustni viri; Rado Zakonjšek-Cankar izjavlja v zborniku Med Mrzlico in Dobrovljami, da je prišel Franc Rozman-Stane k njim na dom okrog 2. oktobra 1941; po poročilu orožniškega okrožja Trbovlje, dne 23. X. 1941 (arhiv IZDG), so 5. oktobra 1941 šolski otroci videli v Kleku tri oborožene partizane; Mitja Ribičič-Ciril piše (glej opombo 358), da je Franc Rozman-Stane prevzel posle komandanta 8. oktobra 1941; Rudi Knez-Silas; Greif, Spomini (arhiv IZDG) izjavlja, da jih je ob prihodu v taborišče (po napadu na Šoštanj, L. P.) tam že čakala patrolja z novim komandantom Stanetom in politkomisarjem Martinom (Tone Žnidarčič-Martin Špan-Štefan, L. P.), ki je bil tudi španski borec; glej opombo 356 (Tone Ulrih-Kristl).

³⁹¹ Glej opombo 357; izjava Ludvika Zupanca-Iva v zborniku Med Mrzlico in Dobrovljami.

³⁹² Lojze Ribič, ustni vir.

³⁹³ Prav tam; Greif, Spomini; Rudi Knez-Silas in Nedeljko gradivo.

³⁹⁴ Lojze Ribič, ustni vir.

³⁹⁵ Zakonjšek, Dobrovlje.

³⁹⁶ Greif, Spomini.

Kruh so jim izmenoma peklo kmetice po Dobrovljah. Za tako množico ga je vedno premalo, tako da so jedli bolj »meso s kruhom«.³⁹⁷

Sredi oktobra je zabukovska terenska organizacija opozorila štab bataljona, da Ivan Krapeš in njegova sodelavka Marija Brecedj, oskrbnika v bivši planinski koči na Šmohorju nad Laškim, vohljata za partizani in strahujeta tamkajšnje kmečko prebivalstvo, ki je že od vsega začetka podpiralo narodnoosvobodilno borbo. Kot primorskega rojaka so namreč Nemci Krapeša že izselili, ker pa je znal dobro nemško, so ga kot svojega zaupnika poslali iz zbirnega taborišča v Rajhenburgu nazaj domov, v zaledje savinjskih partizanov.

Za kaznovanje obeh izdajalcev je komandant Stane določil tri borce iz Pohorske čete in za vodnika enega iz Savinjske čete. Ko ju je patrolja 17. oktobra 1941 poiskala v planinski koči in ustrelila, so borci ob odhodu pritrdili na zunanja vrata šapirografiran časopis, tiskan letak in pa list papirja z napisom: Smrt izdajalcem slovenskega naroda!

Nemci so ob preiskavi našli poleg dveh letakov Slovenskemu narodu in Klic Osvobodilne fronte tudi tiskani Proglas Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora o sklepih tretjega zasedanja Vrhovnega plenuma OF.³⁹⁸

Rado Zakonjšek-Cankar je že po nekaj dneh svojega političnega delovanja v Mozirju zvedel za večjo količino čevljev in usnja pri Pavlinu, ki so ga bili Nemci z družino vred izselili v Srbijo, v hišo pa nastanili nekega priseljenca iz Besarabije. Ker so bili v taborišču borci večidel slabo obuti in se je bilo bati, da bodo Nemci v kratkem zalogo odpeljali, je Cankar Stametmu takoj poročal o zadevi. Stvar je bila tembolj nujna, ker se je bližala zima. Ker so bili tisto popoldne borci večinoma po raznih opravkih, so se za akcijo po obutev dogovorili naslednji dan (22. oktober).³⁹⁹ V noči na 22. oktober je zapadlo precej snega.⁴⁰⁰ Ko so se borci zbudili, so presenečeni lezli izpod zasneženih šotonskih kril. Moker sneg jim je podrl vse šotore. Proti večeru se je petnajst borcev kljub snegu pripravilo na odhod. Za akcijo je bil določen oddelek Lojza Vreska iz Revirske čete, nekaj moč pa je dal tudi Miha Pintar-Toledo. S skupino je odšel tudi Rado Zakonjšek-Cankar.⁴⁰¹

Pod Čreto so zavili po stezi, ki je vodila v Kokarje. Zaradi mokrega snega, ki je še vedno naletaval, je bila pot zelo slaba, v dolini pa je

³⁹⁷ Zakonjšek, Dobrovlje.

³⁹⁸ Greif, Spomini; Albin Vipotnik-Strgar, ustni vir; poročilo orožniške postaje Laško-Rimske Toplice, 18. X. 1941, z letakom hrani Mestni muzej Celje (letak je objavil zbornik *Iz trpljenja in krvi*); Francka Ukman, Matija Podkoritnik, ustna vira.

³⁹⁹ Zakonjšek, Dobrovlje; po izjavi Vlada Miklavca (Dnevnik terenskega dela ekipe Muzeja NO LRS, 1945, arhiv IZDG) so Nemci ob izseljevanju zaplenjene čevlje in usnje vskladiščili v hiši izseljenega čevljarja Pintarja v Mozirju; zbornik *Liboje*.

⁴⁰⁰ Podatek je iz dnevnika Franca Pintariča-Švabe, ki ga hrani arhiv IZDG (citiram dalje Švabov dnevnik). Dnevnik zajema obdobje od 12. oktobra 1941 do 16. julija 1942; ohranjen je v nemškem prevodu. Franca Pintariča-Švabo je namreč neki kmet iz Holmca 23. avgusta 1942 omamil z uspavalnim praškom in ga predal Nemcem.

⁴⁰¹ Švabov dnevnik; akcijo je podrobno opisal Rado Zakonjšek-Cankar (glej opombo 381); Slovenski poročevalec, 8. XI. 1941, št. 24; Rudi Knez-Silas in Nedeljko gradivo.

deževalo. Ker so se pred odhodom dogovorili s Cirilom Curkom, ki je že pred njimi odšel v dolino poizvedovat, da se bodo sešli pri cerkvi nad vasjo, so precej časa tavalili po vasi in iskali cerkev, nato pa še vsi mokri in premraženi zaman čakali Curka, ozirajoč se proti razsvetljeni žagi v Nazarjah in proti gradu, v katerem je bila nemška posadka. Končno se je Vresk odločil za odhod brez Curkovih poročil. Srečno so prišli mimo žage in gradu, srečno tudi čez most preko Savinje, ki ni bil zastražen, pa tudi po cesti proti Mozirju niso nikogar srečali.

V Mozirju so poiskali čevljarjevo hišo. Vresk je postavil zaščito s strojnico proti orožniški postaji, manjšo zasedo pa na cesto, po kateri so prišli. Štirje ali pet jih je odšlo k hiši, kjer je Vresk nekaj časa pridušeno klical v polomljeni nemščini: »Tajčland polica, aufmahn!« Ker se v hiši le ni nihče ganil, je razbil steklo na vratih, segel skozi odprtino in z druge strani otipal ključ. V notranjosti so si posvetili z žepno batèrijo in v zadnji izbi našli tistega Besarabca sedečega na postelji. Takrat pa se je s podstrešne sobe že oglasil neki partizan, češ da je našel čevlje. Za njim so odšli še Nande Šušter, Vresk in Cankar ter si napolnili nahrbtnike s čevlji. Pobrli so tudi otroške in ženske čevlje. Nato sta odšla Vresk in Cankar pred hišo ter poslala na podstrešje še nekaj ljudi, da bi šlo hitreje. Polni nahrbtniki so kar padali po stopnicah. Končno je pritekkel borec povedat, da so v stranski podstrešni luknji odkrili še velike zavoje usnja, obdelane goveje kože in podplate.

Vračali so se težko otovorjeni, saj so poleg orožja nosili še polne nahrbtnike — vsega je bilo 111 parov čevljev — v rokah pa še usnjene zvitke, težke vsaj po dvajset kilogramov. Na spolzki strmini so se komaj lovili za grmičje. Na vrh, kjer je bilo skoraj do kolen snega, so prispeli šele proti jutru. Ko so prišli do kmetije pri cerkvi pod Grmado, so si nekoliko oddahnili, nato pa skozi snežni metež krenili proti tri ure oddaljenemu taborišču. Med potjo si je Vresk izpahnil nogo v gležnju in se je le s težavo premikal naprej. Po štirih urah hoje so prispeli ponovno do Voduškove kmetije, kjer so bili zjutraj povprašali za pot. Star možakar jih je nato spravil do cerkvice na Čretni, odkoder so sami vedeli za pot v taborišče, kamor so prišli šele pozno popoldne. Akcije se je poleg Vreska, Nandeta Šušterja, Franca Žužmana-Čapajeva, Ludvika Cilenška-Vramkarja, Ivana Kalšana-Bosanca in drugih, udeležil tudi Franc Pintarič-Švaba, dijak iz Sp. Ščavnice, ki je prišel preko Celja in Gomilskega z dvema tovarišema Jakobom Vrečo-Tomiksom in Sosom(?) v partizansko taborišče na Čreto 20. oktobra in so ga dodelili v Revirsko četo.⁴⁰²

Naslednjega dne, 24. oktobra, je sneg še bolj naletaval. Usipajoč se z drevja je podiral šotore in borci so se, mokri in premraženi, drenjali okrog kuhinje. Ker se le niso mogli prav osušiti in ogreti, se je štab popoldne odločil za premik na Čreto, pod streho, kjer je imel Stane namen razdeliti borcem zaplenjene čevlje. Še pred odhodom je poklical Miho in Matevža, naj pripravita dobro skrivališče za zaplenjeno usnje in čevlje, ki bi ostali po delitvi.⁴⁰³

⁴⁰² Zakonjšek, Dobrovlje; Švabov dnevnik.

Prve čase so partizani skrivali svoj plen in druge reči navadno pri zanesljivih kmetih, pozneje pa, ko so Nemci domačije temeljiteje preiskovali, so si raje na skritih krajih kopalili jame, napravili dobro streho in odtok, da v skrivališče ni zatekala voda, ter vse skupaj od zunaj prikrili. Da je bila stvar še bolj zavarovana, je take bunkerje postavljala čim manjša skupina. Ker so borci na dolgih premikih in po kamnitem svetu obutev kaj hitro uničili, so kože ubitih živali nosili kmetom, ki so jih potem po domače strojili.

Iz taborišča se je torej bataljon odpravil k Čreti, kjer jim je dal cerkovnik ključe starega župnišča. Približno šestdeset borcev se je namestilo v dva večja prostora, polna klopi in miz. Tone Kotnik-Robida je poskusil izvabiti iz majhnega baterijskega sprejemnika kak glas, pa mu ni uspelo. Zato je z oslabelim akumulatorjem povezal dve žarnici, da so se borci lahko na svetlem pripravili k počitku. Tisti sprejemnik so imeli preko poletja v Ojstriški vasi na Cukalovi žagi, kjer je domači sin Milko omogočil dvema ilegalcema sprejemati poročila. Pozneje so sprejemnik iz strahu pred Nemci odnesli v Savinjsko četo, kjer ga je prevzel amater Robida.

25. oktobra dopoldne je komandant Stane delil obutev. Vsakega borca je pogledal pod noge in mu izročil primerno velike čevlje. Za vse seveda ni bilo ustreznih števil. Ko je prišel s straže v šotorsko krilo odet in ves zasnežen Vladko Majcen, pravi hrust, ki je imel raztrgano obutev povezano z žakljevino — in menda številko šestinštirideset — je bilo Stanetu hudo. Zanj in za ostale je naročil Mihi in Matevžu, ki sta odnesla preostale čevlje v skladišče, naj takoj poiščeta čevljarja, da bi jim napravil obutev po meri.⁴⁰⁴

Skrb za borca je bila ena temeljnih zapovedi za partizanske poveljnike.

17. Napad na Čmakovo graščino Štrosnek pri Gomilskem

Po delitvi čevljev se je bataljon še isti dan, 25. oktobra, pripravil na večjo ekonomsko akcijo v graščini Štrosnek pri Gomilskem (občina Braslovče), ki je bila last kapitalista in Nemcem posebno vdanega izdajalca in kulturbundovca Ivana Čmaka.⁴⁰⁵ Akcijo je v sodelovanju z dolninsko organizacijo OF pripravil komandant Stane in se je je tudi sam udeležil.⁴⁰⁶ Z izjemo tistih, ki so bili po mozirski akciji potrebni počitka, je odšel v dolino večji del bataljona, okrog štirideset borcev.

Ob devetih zvečer so graščino že obkolili.⁴⁰⁷ Postavili so zasede proti Gomilskemu, Braslovčam in pred samo graščino. Ob desetih so vdrli na grajsko dvorišče. Vodila sta jih terenca Franc Božič in Polde Travmar,

⁴⁰³ Prav tam.

⁴⁰⁴ Glej opombo 395.

⁴⁰⁵ Švabov dnevnik; Drago Predan, V borbo proti okupatorju, zbornik Liboje.

⁴⁰⁶ Izjava Viktorja Šošterja-Mihe v zborniku Med Mrzlico in Dobrovljami.

⁴⁰⁷ Poročilo orožniške postaje Braslovče, 26. X. 1941, Mestni muzej Celje (objavljeno v zborniku Med Mrzlico in Dobrovljami).

ki sta dobro poznala grad in uslužbence. Najprej so s silo odprli močna vhodna vrata, tako da je lahko petnajst do dvajset borcev vdrla v notranjost stavbe. Prijeli so Čmaka, ki se je bil tik pred napadom pripeljal s svojim avtom iz Braslovč, ter ga v kuhinji zvezali. Tja so privedli tudi njegovo ženo Štefanijo in zeta Franca Rojnika, ki sta oba že spala. Druga skupina je med tem razbijala po vratih spalnice Ivana Bobeka, vrtnarja in šturmfirerja vermanšafta v Gomilskem, in ker ni hotel odpreti, so nekajkrat ustrelili skozi vrata, nakar se je vdal. Med preiskavo so mu zaplenili pod posteljo skrito vojaško puško in uniformo. Čmakovega zeta Rojnika so kot bivšega upravitelja Vasletovega posestva v Zaklu zaslišali zastran njegovega zadržanja, pa je prisotni aktivist Božič potrdil, da ni ničesar zakrivil, in so ga pomilostili.⁴⁰⁸

Ko je Rojnik prosil še za izpustitev obeh Čmakov, mu je Jože Letonja-Golob odvrnil, da ju bodo izpustili samo pod pogojem, če bodo Nemci izpustili deset talcev, med njimi tudi Leona Novaka in Jožeta Hermanka. Naročil mu je, naj si zapiše imena talcev ter uredi zadevo z nemško oblastjo. Takoj nato je deset partizanov odgnalo oba Čmaka in Bobeka na Dobrovlje.⁴⁰⁹

Medtem je nekaj borcev porinilo Čmakov avto iz garaže. Polili so ga z bencinom ter zažgali. Drugi so zaklali šest ali osem svinj, tisti v graščinskih prostorih pa so pobrali vso obleko, perilo, živež in 2000 mark ter si s plenom napolnili nahrbtnike in vreče. Vse to so naložili na tri konje, ki so jih skupaj s tremi kravami odpeljali iz hleva. Zažgali so še veliko moderno žago, precejšnje sklade desk, hmeljsko sušilnico in gospodarsko poslopje. Ko so okrog druge ure zjutraj odšli, so zastražene hlapce in dekle izpustili.⁴¹⁰

18. Boj na Čreti

Približno eno uro po napadu je prispel iz Celja vod nemške zaščitne policije ter orožniki z gasilci iz Braslovč. 26. oktobra ob jutranjem svitu je zaščitna policija z oddelkom motoriziranega orožništva preiskala okolico graščine in nato odšla pod vodstvom celjskega orožniškega okrožnega vodje Kolmanitscha in stotnika Fehleisena na zasledovanje. Kljub prizadevanju niso mogli dobiti takojšnje pomoči. Opozorili so Wehrmannschaft v Celju, Žalcu in Braslovčah ter orožniške postaje v Braslovčah, Mozirju in Šmartnem, tako da so oklenili vse partizansko območje.⁴¹¹

Partizani so se okrog desetih dopoldne vrnili v taborišče.⁴¹² Bili so tako utrujeni, da niso mogli spati in so se, vsi mokri, greli ob ognjih.⁴¹³ Kmalu po izdatnem kosilu, nekaj čez poldne ali okrog enih,⁴¹⁴ je tričanska patrulja, Slavko Pintar-Robin, Jože Umek-Zepl in še eden, ki so jih bili

⁴⁰⁸ Prav tam; glej opombo 406.

⁴⁰⁹ Prav tam; Greif, Spomini.

⁴¹⁰ Švabov dnevnik; glej opombo 407; Rudi Knez-Silas.

⁴¹¹ Glej opombo 407.

⁴¹² Švabov dnevnik.

⁴¹³ Greif, Spomini; izjavi Viktorja Šošterja in Rudija Cilenška-Vrankarja v zborniku Med Mrzlico in Dobrovljami.

⁴¹⁴ Švabov dnevnik.

poslali na križišče v bližino Črete, s streljanjem opozorila bataljon na bližajoče se Nemce in se nato umaknila h glavnini.⁴¹⁵

Ker je komandant Stane ostal na sestanku s političnimi delavci v dolini, je njegov namestnik Jože Letonja-Golob takoj razporedil borce na položaje okrog cerkve in po bližnjih vzpetinah. Glavne položaje ob cerkvi je zasedla Savinjska četa in del Revirske čete pod poveljstvom komandirja Rudija Kneza-Silasa. Puškomitraljezec je bil Ivan Farčnik-Buč iz Savinjske čete. Hribček v južni smeri glavnega obrambnega položaja je zasedla Pohorska četa s komandirjem Miho Pintarjem-Toledom in mitraljezecem Avgustom Greifom-Bliskom, vzpetino severno od cerkve pa del Revirske čete pod vodstvom Lojza Vreska, ki je imel tudi puškomitraljez. Na obeh krilih so bile še krilne patrulje, katerih eno je vodil Viktor Šošter-Miha.⁴¹⁶

Vreme je bilo hladno, snega pa skoraj do kolen. Borci so si napravili zasilna kritja in strojnična gnezda kar v snegu. Položaji so bili odlični. Nemci so morali navkreber po sami čistini, naravnost pred njihov ogenj. Med tretjo in četrto uro popoldne, ko je prišel še orožniški nadporočnik Mayer s svojo skupino, se je boj razvnel.⁴¹⁷ Partizani so iz gozda prodirajoče Nemce pustili v bližino kakih 150 metrov, potem pa so z vsem ognjem udarili po njih. Nemci so imeli že v začetku borbe med petimi ranjenimi orožniki tri težke ranjence.⁴¹⁸ Brez uspeha so se zaletavali proti vkopanim partizanom. Po napadu na položaje Pohorske čete, ki so ga borci s pomočjo glavnine pri cerkvi uspešno zavrnil, so Nemci že pričenjali s skupinskimi napadi na vsej črti. Poskusili so kakih desetkrat. Branilci so se znašli v najtežjem položaju okrog petih popoldne, ko se je Nemcem že posrečilo zagostiti se med Pohorsko četo in glavnino. Pa so jih tudi tokrat srečno zavrnil. Okrog pol šestih se je sovražnik začel zaradi bližnje noči urejevati za obkolitev in je prenehal z napadi.⁴¹⁹

Mayer je takrat zaprosil v Braslovče za nujno pomoč. Od tam so namreč vodili vso zasledovalno akcijo proti partizanom. Poslali so mu vse razpoložljive orožnike, uradnike gestapa in varnostne službe, skupaj 18 mož pod vodstvom stotnika Fehleisena. Na mesto so prišli šele ob devetih zvečer, ko je borba že zdavnaj potihnila. Tako so Nemci preko noči postavili samo varnostne straže pri okoliških domačijah in čakali jutra.⁴²⁰

Tudi varnostna policija in motorizirano orožništvo ponoči nista prišla v stik s partizani. Le ko so preiskovali kmetije po Dobrovljah, so blizu kmeta Strožiča zajeli kurirja Avgusta Lukanca-Brgleza, ki ga je bil Stane poslal že podnevi iz doline na Dobrovlje obvestiti bataljon o zbiranju nemških čet. Prekaljeni predvojni komunist Brglez, rojen v Trbovljah, kljub strahotnemu mučenju ni ničesar priznal in je še tisto moč podlegel

⁴¹⁵ Izjava Ludvika Zupanca-Iva v zborniku Med Mrzlico in Dobrovljami; glej opombo 396 in 405.

⁴¹⁶ Prav tam.

⁴¹⁷ Glej opombo 407.

⁴¹⁸ Poročilo orožniškega okrožja Celje, 12. XI. 1941, Mestni muzej Celje (objavljeno v zborniku Med Mrzlico in Dobrovljami).

⁴¹⁹ Švabov dnevnik; Stane Terčak, Med Mrzlico in Dobrovljami, izjava Ludvika Zupanca v istoimenskem zborniku; glej opombo 418; Spomeničarji.

⁴²⁰ Glej opombi 407 in 418.

⁴²¹ Glej opombo 418; Viktor Šošter, izjava v zborniku Med Mrzlico in Dobrovljami.

poškodbam.⁴²¹ Okrog enajstih zvečer je prispelo na Dobrovlje tudi nemško vojaštvo. Vso nadaljnjo akcijo proti partizanom je prevzel nalašč za to ustanovljen velik policijski odred pod vodstvom policijskega majorja, ki je pričel in končal akcijo 27. oktobra v večernih urah brez vsakega uspeha.⁴²² Partizanov namreč medtem na Dobrovljah že ni bilo več.

Ko je o mraku 26. oktobra boj prenehal, se je Jože Letonja-Golob namreč na hitro pogovoril s komandirji zastran umika. Toledo je predlagal umik na Mozirske planine, revirci pa so hoteli na Memino. Končno je Letonja odredil umik v dolino proti Grižam. Verjetno je že vedel za nameravami pohod na Kozjansko.⁴²³ V prvi temi se je bataljon zbral in pod vodstvom Viktorja Šošterja-Mihe krenil po skupinah preko težko prehodnega gozdnega terena v smer proti Tešovi, čez potok Selce, mimo vasi Čeplje, preko ceste Vransko—Celje in naprej ob obeh bregovih Boljske do Kaplje vasi. Ker je bila vsa dolina zaprta z nemškimi zasedami, so se posamezne skupine ločeno prebijale proti Grižam.⁴²⁴ Savinjska četa je z nekaj revirci pod vodstvom Letonje še tisto noč dosegla Griže. Druga skupina, ki sta jo sestavljali Pohorska in del Revirske čete, pa je z vodnikom Radom Zakonjškom-Cankarjem blizu Kaple zavila proti Črnemu vrhu, kjer so 27. oktobra predanili, nato pa se proti večeru, odkriti in obkoljeni, prebili čez Krvavico, Marijo Reko in Prebold do Griž in se tam 28. oktobra zjutraj pridružili ostalim borcem.⁴²⁵

To je bila zmaga. Partizani so se prvič tolkli na postojankah frontalno in odkrito ter uspešno zavrnili napade nemških strelskih vrst. Potem so nadkrilili svoje nasprotnike še taktično, ko so neopaženo in uspešno prebili obroč in se daleč odtod na novem mestu zbrali kot zmagoviti bataljon.

Kolikor je bilo mogoče spoznati iz nemških virov, vermami iz Celja in Vranskega, katerih 200 mož je sodelovalo v borbah 26. in 27. oktobra, niso imeli izgub. Od omenjenih petih ranjencev rezervne orožniške motorizirane čete Salzburg je ranam podlegel poročnik Lechner.⁴²⁶ Po pripovedovanju preživelih udeležencev boja na Čreti so zbrali Nemci od 2000 do 3000 mož za napad proti partizanom in imeli mrtvih 24, ranjenih pa še enkrat toliko.⁴²⁷ Partizani nasprotno razen Brgleza niso imeli niti mrtvih niti ranjenih.⁴²⁸ Nemci so našli na bojišču le konje, ki so jih borci že med borbo sami postrelili, in pod Zakrajškovimi pečinami ustreljene Bobeka in oba Čmaka.⁴²⁹

⁴²¹ Glej opombi 407 in 418.

⁴²³ Stane Terčak, Med Mrzlico in Dobrovljami v istoimenskem zborniku.

⁴²⁴ Spomeničarji; izjavi Viktorja Šošterja in Ludvika Zupanca v zborniku Med Mrzlico in Dobrovljami.

⁴²⁵ Glej opombo 419.

⁴²⁶ Tone Ferenc, Wehrmannschaft v boju proti narodnoosvobodilni vojski na Stajerskem. Letopis Muzeja NO LRS, 1958.

⁴²⁷ Švabov dnevnik; Spomeničarji; zbornik Ljboje; Rudi Knez-Silas in Nedeljko gradivo.

⁴²⁸ Rudi Knez-Silas; Martin Greif-Rudi navaja v Spominih (arhiv IZDG), da je imel bataljon dva mrtva.

⁴²⁹ Poročilo vodje VII. Sturmanna iz Polzele, 3. XI. 1941, Mestni muzej Celje (glej opombo 426); lepak o ustrelitvi tridesetih talcev 30. oktobra 1941 v Mariboru hrani arhiv IZDG. Graški radio je 27. oktobra 1941 poročal, da so nemške sile na Dobrovljah do kraja pobile veliko tolpo banditov.

19. Brežiški pohod

Šef civilne uprave v Spodnji Štajerski dr. Sigfried Uiberreither je 20. oktobra 1941 izdal Razglas o državnopolitičnih ukrepih na obmejnem ozemlju, se pravi o preselitvi zasavskega in posavskega obmejnega prebivalstva v Nemčijo.⁴³⁰ S tem so sklenili uresničiti sklep sestanka na nemškem poslanstvu v Zagrebu 4. junija 1941, ki so se ga poleg Uiberreitherja in drugih nemških vojaških ter civilnih okupacijskih funkcionarjev udeležili tudi zastopniki NDH. Na sestanku so se dogovorili o načrtu za preseljevanje Slovencev iz Štajerske, Dolenjske in Gorenjske na Hrvaško in v Srbijo v treh valih.⁴³¹ Prebivalstvo, ki naj bi ga zajel tretji izselitveni val, so zaradi nepredvidenih političnih in tehničnih ovir nameravali seliti v Nemčijo, na izpraznjeno območje pa naseliti predvsem kočevske Nemce. Tako bi naj širok obmejni pas v Zasavju, Posavju in ob Sotli, naseljen z Nemci predstavljal južni branik nemškega rajha.⁴³²

Da bi preprečili izseljevanje, je CK KPS na nemški razglas odgovoril s pospešenimi pripravami za ljudsko vstajo na prizadetem ozemlju, k čemer naj bi pripomogla tudi koncentracija vseh razpoložljivih partizanskih enot.

Tako je Glavno poveljstvo odredilo, da se mora Štajerski partizanski bataljon premakniti na severno območje brežiškega izselitvenega pasu, kjer naj bi se mu pridružila tudi Brežiška četa.⁴³³ Dolenjskim partizanskim enotam, ki naj bi se združile v Dolenjski bataljon, pa je bilo določeno operacijsko področje na južnem delu izselitvenega predela.⁴³⁴

Zaradi nepredvidenih ter izredno težkih razmer, ki so jih povzročili zgodnji in visoki sneg, velike razdalje partizanskih enot do dogovorjenih zbirališč, okupatorjeva trdna odločnost, da za vsako ceno razbije in uniči vsako partizansko enoto, čim jo zasledi, — kar je tudi dejansko skušal doseči — je partizanska vojska lahko le deloma opravila svoje poslanstvo.⁴³⁵

⁴³⁰ Verordnungs- und Amtsblatt, šte. 48, str. 354, arhiv IZDG. Poročilo orožniškega okrožja Trbovlje, 23. X. 1941, arhiv IZDG, omenja, da je bilo tudi prebivalstvo v revirjih ob javni objavi o preseljevanju onkraj Save (22. X. 1941) zelo vznemirjeno.

⁴³¹ V prvem valu (do 5. julija 1941) naj bi iz Štajerske izselili do 5000 politično sumljivih oseb in izobražencev v Srbijo, duhovščino pa na Hrvaško, v drugem valu (med 10. julijem in 30. avgustom 1941) na Hrvaško do 25.000 Slovencev, ki so se naselili na Štajerskem po letu 1914, in v tretjem valu (med 15. septembrom in 31. oktobrom 1941) na Hrvaško 65.000 kmečkih prebivalcev iz obmejnega pasu Štajerske (dr. Metod Mikuz, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, Ljubljana 1960).

SS-Standartenführer Lurker je na štabnih razgovorih 12. novembra 1941 v Mariboru poročal, da je bilo iz Spodnje Štajerske v prvem valu izseljenih v Srbijo približno dva tisoč oseb, v koncentracijska taborišča približno štiri sto, kazensko obravnavanih štiri tisoč oseb in zaplenjenih osem milijonov dinarjev. V drugem valu je bilo na Hrvaško izseljenih 14.000 oseb (prepis zapisnika štabnih razgovorov hrani arhiv IZDG).

⁴³² Na štabnih razgovorih 28. novembra 1941 v Grazu (izvirnik zapisnika je v Državnem arhivu Maribor) je vladni predsednik dr. Müller-Haccius že lahko poročal, »da se je preseljevanje do sedaj razvijalo v brežiškem okrožju na razveseljiv način. Do prejšnjega tedna je bilo izseljenih 24.000 oseb«. Politični komisar okrožja Trbovlje je pri tem izjavil, da bodo pričeli z izseljevanjem v območju trboveljskega okrožja (Radeče, Št. Janž) v začetku prihodnjega tedna.

⁴³³ Rudi Knez-Silas in Nedeljko gradivo, arhiv IZDG; Janko Jarc, I. Belokranjska partizanska četa, Letopis Muzeja NO LRS, 1957.

⁴³⁴ Dr. Metod Mikuz, Pregled razvoja NOB v Sloveniji I; glej tudi opombo 433.

Štajerskemu bataljonu, ki se je odpravljajal na pohod, bi se morala priključiti tudi Radomeljska četa Kamniškega bataljona. Četa, ki jo je vodil komandir Tone Blejc in pri kateri je bil tudi komandant bataljona dr. Marijan Dermastia-Urban, je 27. oktobra čakala na Golčaju, da bi jo Stanetovi kurirji še tisto noč odvedli k Štajerskemu bataljonu. Zaradi nemškega zasledovanja po boju na Čreti pa sta kurirja prišla šele naslednji dan zjutraj in je morala Radomeljska četa še 28. oktobra tam predamiti, da bi se ponoči lahko neopaženo prebila do Štajerskega bataljona. Medtem je golčajski cerkovnik poslal svojega otroka v Blagovico ob trojanski cesti, da obvesti Nemce o partizanih. Tako je orožnikom in 1. vodu 322. bataljona deželnih strelcev uspelo četo neopazno obkoliti in jo napasti. Presenečeni partizani so se sicer hitro znašli, vendar so zaradi ugodnih nemških položajev kljub junaškemu odporu na koncu podlegli. S komandirjem vred jih je padlo deset, trije so se z bataljonskim komandantom na čelu srečno prebili, štiri pa so Nemci zajeli, jih odgnali v Blagovico in od tam v Kamnik, odkoder jim je eden pobegnil.⁴³⁶

Oktobra vzpostavljena Brežiška četa, ki se je v začetku novembra premaknila nad Mali Kamen — Rajhenburg, da bi uničila rudniške naprave v Senovem, se tudi ni mogla priključiti Štajerskemu bataljonu. Sicer pa je delovala na izselitvenem območju vse do 28. novembra 1941, ko so jo Nemci izsledili in uničili na Gorjanah pri Podsredi. Rešila sta se le komandir Dušan Kveder-Tomaž in politikomisar Rudolf Janhuba ter njun spremljevalec Mirko Žener, ki so prav takrat odšli na sestanek.⁴³⁷

Od enot, ki naj bi se združile v Dolenjski bataljon, sta uspeli priti na zborna mesto Otavnik le novomeška skupina in Mokronoška četa, ki sta nato v noči od 1. na 2. november pod neposrednim vodstvom članov Glavnega poveljstva Mihe Marinka in Aleša Beblerja napadli Bučko. Belokranjska skupina je prišla samo do Otočca pri Novem mestu in se je zaradi izčrpanosti in velikega snega vrnila. Večji del borcev te skupine je padel že 2. novembra 1941 na Gorenjih Lazah. Tudi del Borovniške čete iz sestava Krimskega bataljona so Italijani 29. oktobra presenetili in razbili na Osredku. Grosupeljska in Stiška četa nista prišli na zborna mesto.⁴³⁸

Štajerski bataljon se je po počitku pri kmetih Naprudniku, Novaku in Kajtni v Grižah⁴³⁹ zbral 28. oktobra zvečer pri Brinarjevem čebelnjaku, kjer je komandant Stane obrazložil borcem namen pohoda na Kozjansko. Na pot so krenili med deveto in deseto uro zvečer.⁴⁴⁰

Hodili so po desnem bregu Savinje, prišli čez petrovški most na levi breg, zavili nad Levcem proti Joštovem mlinu na Ložnici in Ostrožnem ter

⁴³⁵ Prav tam.

⁴³⁶ Obvestilo šefa civilne uprave za zasedena ozemlja Koroške in Kranjske, 31. X. 1941, arhiv IZDG; izjava majorja Marijana Dermastia-Urbana Velikonje za Nedeljkovo gradivo, arhiv IZDG; Iztok Lipar, Golčaj, Borec, 1959, šte. 10; Milan Brezovar, Partizanska zastava v prvem letu NOB, Letopis Muzeja NO LRS, 1957; Ribičič, Slovenski zbornik 1945.

⁴³⁷ Glej opombo 434; Ribičič, Slovenski zbornik 1945, Nedeljkovo gradivo.

⁴³⁸ Janko Jarc, I. Belokranjska partizanska četa, Letopis Muzeja NO LRS, 1957; glej opombo 434.

⁴³⁹ Švabov dnevnik; Ludvik Zupanc-Ivo, Ob 10-letnici Brežiškega pohoda, Ljubljanski dnevnik, 1951, šte. 104—107.

⁴⁴⁰ Prav tam; Peter Stante-Skala, Borec, 1954, šte. 9.

za Golovcem nad opekarno proti Šmarjeti, kjer so brez težav prešli glavno cesto Celje—Maribor in se preko Ljubečne podali do Bovš.⁴⁴¹ Tam so se utaborili pri kmetu Dobrotinšku in se na moč utrujeni oddahnili. Prehodili so zelo dolgo pot. Snega je bilo sicer malo, toda precej brozge. Ko so imeli Celje že za seboj, je pričelo znova snežiti.⁴⁴² Pri Dobrotinšku se je bataljon zadržal preko dneva prvič v dolini in v hiši.⁴⁴³ Tam sta jih pričakala tudi oba politična funkcionarja: Peter Stante-Skala, ki se je ranjen zdravil v okolici Dramelj, in Tone Žnidarčič-Stefan s kurirjem Revirske čete Ivanom Kalšanom-Bosancem.⁴⁴⁴ Za bataljonom je prispel tudi Miloš Zidanšek in jih obvestil o razkritju organizacije v Celju.⁴⁴⁵ Tistega dne je prišel namreč bataljonski kurir Ivo Polančič-Ubo z navodili zastran pohoda na Kozjansko na javko v celjsko slaščičarno Rugo (R. Goleš), kjer je gestapo s pomočjo izdajalke Sonje Omanove-Darje presenetila pri sestanku okrog deset voditeljev celjske organizacije, med njimi tudi Zidanška. Po srečnem naključju so se skoraj vsi rešili, zajetega kurirja Uba pa so Nemci pri poskusu pobega ustrelili.⁴⁴⁶

Naslednjo noč je prišel bataljon do Dobja pri Dramljah, mimo Dramelj in se okrog petih zjutraj ustavil sredi gozda pri samotni kmetiji⁴⁴⁷ Franca Škerla. Borci so takoj plegli in zaspali. Do poldneva je nametlo snega pol metra. Jedli so malo. Proti tretji uri popoldne so zvedeli, da so se Nemci iz Celja že odpravili za njimi v smer proti Dramljam. Ko so se nato pripravili za pohod in je nekje za Dramljami tudi že začelo pokati, so postavili močnejše straže ter se čez kako uro, o mraku, ko je tudi streljanje prenehalo, odpravili naprej.⁴⁴⁸

Obrnili so se proti Hotinju, prešli blizu graščine pri Ponikvi železniško progo Celje—Maribor, še pred Unišami zavili na jug proti Zgornjim Selcam, kjer so tudi predanili.⁴⁴⁹

⁴⁴¹ Zupanc, Brežiški pohod.

⁴⁴² Glej opombo 439. Martin Greif-Rudi pravi (glej opombo 210), da je takrat med zelo naporno potjo opešal Mirko, doma iz Murske Sobote. Toledo mu je odvezel nabrtnik in puško ter ga pripravil, da je nadaljeval pot.

⁴⁴³ Glej opombi 439 in 440.

⁴⁴⁴ Švabov dnevnik: Marširali smo 25 kilometrov vzdolž Savinje. Zjutraj smo dospeli v taborišče v Dramljah. Ulrih, Upor v Šaleški dolini in Tone Ulrih, Ob napadu na Šoštanj, Slov. poročevalec, 1947, šte. 261. Peter Stante-Skala je bil na Brežiškem pohodu namestnik komandanta Štajerskega bataljona (glej življenjepis v Spominih na partizanska leta, knjiga IV).

Tone Žnidarčič, imenovan tudi Martin Špan, je bil politkomisar Štajerskega bataljona od njegove ustanovitve do dekoncentracije. Pod imenom Stefan je bil na Štajerskem poznan kot član PK KPS za Štajersko (življenjepis hrani arhiv CK ZKS; glej tudi Greif, Spomini in Lojze Ribič-Tone, ustni vir).

⁴⁴⁵ Z Milošem Zidanškom je takrat prišla tudi Štefka Štibler; njo so Nemci kmalu nato aretirali v Celju in odgnali v koncentracijsko taborišče (Ulrih, Upor v Šaleški dolini).

⁴⁴⁶ Zbornik Liboje; Spomeničarji.

⁴⁴⁷ Greif, Spomini; Zupanc, Brežiški pohod.

⁴⁴⁸ Prav tam in Stane Terčak (glej opombo 449).

⁴⁴⁹ Švabov dnevnik pravi: 30. in 31. oktobra smo ponoči marširali, čez dan počivali.

Pri poglavju Brežiški pohod sem se v glavnem oslanjal na Staneta Terčaka »I. štajerski bataljon v letu 1941« (Borba na Čreti in pohod na Kozjansko), Celjski zbornik, 1951, in Pohod I. štajerskega bataljona na Kozjansko, Savinjski vestnik, 1954, šte. 26—30.

Ko so nato v noči na 1. november prešli še cesto in lokalno progo med Grobelnim in Sv. Vidom, so končno dospeli do Javorja pri Slivnici in bližnje Sv. Lene, kjer je Stane z bataljonom sklenil predaniti pri kmetih pod cerkvico.⁴⁵⁰

Mokri, premraženi in utrujeni borci so takoj zlezli v seno. Jedli tudi to pot niso. Za stražo je skrbela Revirska četa.⁴⁵¹ Zaradi izčrpanosti so se stražarji menjavali vsako uro. Okrog enih popoldne sta Angel Besednjak-Don in Ciril Curk odšla proti vrhu, odkoder so zjutraj prišli. Snežilo ni več in hodila sta po gazi, ki je ostala za bataljonom. Komaj pa sta prišla za prvi ovinek, ju je presenetil civilist, ki je izpod dežnega plašča nena doma nameril nanju brzostrelko. Ko sta dvignila roke in se spogledala, je Don bliskovito segel po pištoli. Toda Navec je bil hitrejši in Donu prestrelil nogo nad kolenom. Istočasno pa se je Curk že zakadil vanj, ga prevrnil v sneg in mu odvzel brzostrelko ter bombe, nato pa pomagal ranjenemu Donu do bataljona. V nekaj minutah so bili borci že pripravljeni za odhod.⁴⁵²

Ko so krenili proti sosednji kmetiji, odkoder je bilo do gozda najbližje, je nemška predhodnica že ustrelila proti njim.⁴⁵³ To so bili domačini iz slivniškega oddelka Wehrmannschafta, ki so jih Nemci oborožili z avstrijskimi karabinkami. Partizani so jim takoj odgovorili. Pri tem so enega ustrelili, tako da je obležal za hlevom.⁴⁵⁴ Ostale pa, ki so se poskrili za deske in vozove pod gospodarskim poslopjem, so polovili, jim odvzeli orožje in jih pod pretnjo smrti prisilili, da so jih peljali mimo Nemcev. Komaj so okrog treh popoldne prišli do bližnjega gozdička, so nekaj sto metrov proč že opazili prodirajoče Nemce, ki jih je na poti iz doline proti njim oviral visok sneg. To so bili slivniški orožniki, celjsko motorizirano orožništvo in nekaj vodov policije. Bataljon se je razmestil ob robu gozda in ko so se Nemci približali na 60 metrov, je Stane ukazal streljati. Nekaj sovražnikov se je ob prvi salvi zakotalilo navzdol po snegu. Dva orožniška nadstražmojstra sta obležala mrtva.⁴⁵⁵ Takoj nato so se Nemci uredili in ponovno napadli. Bilo jih je vedno več in pritiskali so tudi z druge strani. Partizanom z umikom v hrib ali s prebojem skozi nemške vrste ni bilo upati na rešitev. Pod vodstvom svojega komandanta so se po polurnem boju pognali naravnost v dolino. Ko se je Stane prvi pognal iz gozdička preko čistine v globok sneg in so mu borci sledili, so Nemci prese-nečeni nad takim skorajda brezupnim podvigom za hip obstali. To je tudi

⁴⁵⁰ Zupanc, Brežiški pohod; poročilo orožniške postaje Slivnica, 2. XI. 1941, arhiv IZDG.

⁴⁵¹ Prav tam. Ludvik Zupanc-Ivo trdi, da je bil komandir Revirske čete Rudi Knez-Silas že takrat namestnik bataljonskega komandanta; Peter Stante-Skala izjavlja v Borcu, 1954, števil. 9, da je bil po dekoncentraciji bataljona v Grižah namestnik komandanta Rudi Knez-Silas.

⁴⁵² Zupanc, Brežiški pohod; Ribičič, Slov. zbornik 1945; poročilo orožniške postaje Slivnica, 2. XI. 1941, arhiv IZDG.

⁴⁵³ Prav tam; Švabov dnevnik.

⁴⁵⁴ Prav tam; ustreljeni verman je bil Alojz Gajšek iz Javorja, star 31 let, ki so ga 4. novembra 1941 pokopali v Slivnici (MZ, 7. XI. 1941).

⁴⁵⁵ Glej opombo 452. MZ poroča 10. XI. 1941, da so 6. novembra 1941 v Celju pokopali policijskega poročnika Emmerana Lechnerja (padel je v borbi na Čreti, glej opombo 426) in oba orožniška nadstražmojstra Erwina Meierja ter Ernsta Eisenacherja.

rešilo bataljon, ki je bil že sredi čistine. Med besnim nemškimi obstreljevanjem je prvi padel Angel Besednjak-Don, ki je ranjen tudi sicer le s težavo bredel po visokem snegu. Za njim je padel Peter Šprajc-Jur iz Megojnic pri Grižah, pionir delavske prosvete v Zabukovici, Grižah in Libojah in prekaljen revolucionar-komunist, ki je vodil tehniko v Savinjski četi. Padel je tudi Alojz Juvan-Jovo, dvajsetletni skojevec iz Trbovelj, ki ga je zadela dumdum krogla v glavo,⁴⁵⁶ in pa neki medicinec Marijan iz Celja.⁴⁵⁷ Ostalim borcem se je le s težavo posrečilo doseči greben ob bližnji kapelici, kjer so našli kritje, in se nato pognali v najbližji hrib in še globlje v gozd. Ko so se tam nekaj trenutkov ustavili, da bi prišli do sape, so ugotovili, da jih je pet manjkalo, ranjen pa ni bil nihče.⁴⁵⁸ Štiri padle partizane so Nemci dali pozneje prepeljati do posestnika Grzela, kjer so jih pometali v hlev. Pokopali so jih na pokopališču v Slivnici.⁴⁵⁹

Dokler je bilo svetlo, so se na pohodu preko jarkov in strmih še nekako razgledovali, ponoči pa so določali smer proti Bohorju z zemljevidom in kompasom.⁴⁶⁰ Ko so se prebili proti Babni gori in Volčjim jamam, so nato hodili vso noč v smeri Žusem—Dobrina, mimo Stare glažute in med Marofom⁴⁶¹ in Gubnim proti Lesičnem, dokler se niso 2. novembra zjutraj povzpeli na vrh Pašence.⁴⁶² Sestradani in na smrt utrujeni so se utaborili kar sredi gozda in si zakurili. Po vsem, kar so doživeli, premočeni in brez odev, ki so jih bili prejšnjega dne z nahrbtniki vred odvrgli med bojem, pa niti zaspati niso mogli.⁴⁶³

Komandant Stane in Zidanšek sta še pred spopadom pri Slivnici poslala bivšega komandirja Celjske čete Petra Stanteta-Skalo, ki je poznal okoliš, in Martina Greifa-Rudija na javko v bližino Lesičnega, da bi preko tamkajšnje terenske organizacije priskrbela bataljonu hrano in počitek. Drugi dan po boju se je Stante v skrbeh za bataljon odpravil nazaj, medtem ko sta Zidanšek in Werner Breznik-List prišla Greifa obvestiti, da bataljona ne bo, ker bo odšel v drugo smer. Nato se je Zidanšek namenil proti Celju, Greif in Breznik pa sta se odločila za odhod na Dolenjsko in se preko Krškega in Novega mesta prebila do Ljubljane.⁴⁶⁴

Nemci so kmalu zvedeli za pot, po kateri je šel bataljon. Že drugega novembra popoldne jih je prišel namreč v Kozje naznaniti Ivan Trstenjak, šestdesetletni cestni delavec iz Loga. Od Jokanovega sina iz Loga je namreč

⁴⁵⁶ Zupanc, Brežiški pohod.

⁴⁵⁷ Švabov dnevnik govori o štirih padlih partizanih; Tone Ulrih (Upor v Šaleški dolini) izjavlja, da so padli Don, Jur, Jovo in še eden; Ribičič, Slovenski zbornik 1945, navaja, da so padli Don, Jur, Jovo in Marijan iz Celja.

⁴⁵⁸ Zupanc, Brežiški pohod; po poročilu orožniške postaje Slivnica, 2. XI. 1941 (arhiv IZDG), so partizani pustili na bojišču štiri mrtve, enega ujetega (to je bil Jakob Vreča-Tomiks iz Črešnjevcev pri Gornji Radgoni, borec Savinjske čete, ki so ga Nemci ustrelili 15. novembra 1941 v Mariboru; o njem glej opombo 402).

⁴⁵⁹ Glej Stane Terčak, Celjski zbornik, 1951.

⁴⁶⁰ Švabov dnevnik: Umikali smo se ves popoldan in vso noč; Zupanc, Brežiški pohod.

⁴⁶¹ Švabov dnevnik; po poročilu orožniške postaje Slivnica 2. XI. 1941 (arhiv IZDG), sta jih proti Babni gori in Žusmu nasledovala dva voda policije in del Wehrmannschafta.

⁴⁶² Ulrih, Upor v Šaleški dolini.

⁴⁶³ Zupanc, Brežiški pohod; Rudi Knez-Silas.

⁴⁶⁴ Greif, Spomini.

zvedel, da je prišlo dopoldne ob pol desetih k njim pet s puškami oboroženih partizanov, doma iz Savinjske doline (med njimi je eden spraševal za svojega svaka Ivana Mačka, mlinarja in žagarja iz Senovega), ki so se najedli in nato odšli proti Bistriškemu grabnu. Fant jim je sledil do »Križane bukve«, kjer je opazil še mnogo drugih sledov. Jokanova sestra je Trstenjaka rotila, naj jih ne gre naznanit, češ da partizani kočarjem tako nočejo nič hudega in da so jim dali celo denar za živež.⁴⁶⁵

Ta partizanska skupina bi bila lahko patrolja prostovoljcev, ki jih je komandir Savinjske čete Jože Letonja-Golob dopoldne poslal, da bi se razgledali z nasprotnega hriba po okolišu. Skupino so sestavljali Golobov brat Lado Letonja-Mirko, Peter Šprajc-Slavc, ki mu je prejšnjega dne padel oče, ter Ludvik Zupanc-Ivo. Patroljo so Nemci presenetili v kmečki koči, a jim je uspelo pobegniti, le da je bil Peter Šprajc-Slavc ranjen in je nato ostal pri nekem kmetu vse do 1942. leta, ko se je priključil skupini Antona Vratnarja-Antoneska in Janka Skvarče-Modrasa. Mirko in Ivo sta zašla še tisto noč k nekemu rudarju pri Senovem, ki jima je pokazal pot nazaj na Bohor. Ko sta prespala nekje pod hribom, sta dopoldne našla vrh Bohorja sledove bataljona in ga kmalu nato tudi dohitela.⁴⁶⁶

3. novembra so na orožniški postaji v Kozjem v navzočnosti vodje brežiškega gestapa Lutza zaslišali lovskega nadzornika Mateja Valanta iz Lesičnega. Povedal je, da je partizanom, ki so bili po govorici sodeč iz trboveljskega okoliša in so se prejšnji večer ob pol desetih ustavili v njegovi hiši, dal kruha in jabolk. Sami pa da so si zaklali prašiča in ga skuhali, medtem ko so njega z družino zadržali v sobi. V kuhinji so bili štirje partizani, v sobi sedem, več jih je jedlo v predstobi, ostali pa zumaj. Vseh skupaj je bilo trideset ali pa še več. Oboroženi so bili s puškami, pištolami in strojnicami. Odšli so ob pol štirih zjutraj in ker so mu naročili, da jih ne sme naznaniti, je odšel šele ob sedmih zjutraj po njihovi sledi, ki je peljala čez Zagorje (občina Pilštajn) v smeri Sv. Vid—Planina.⁴⁶⁷

Torej je bataljon 2. novembra predanil na prostem, prišel zvečer s Pašence k omenjenemu Valantu, 3. novembra zjutraj pa odrinil preko Bohorja. Že dopoldne so se ustavili v lovski koči Fledermaus, kjer so počivali in se ves dan greli okrog ognjev.⁴⁶⁸

Zaradi visokega snega, stalnega nemškega zasledovanja, izčrpanosti borcev in zato ker ni dobil zveze niti z Brežiško četo niti s članom celjskega okrožnega komiteja KPS Janezom Pečnikom, ki naj bi bil pripravil teren za prihod bataljona, se je bataljonski štab odločil za povratek v Savinjsko dolino.⁴⁶⁹

Nemška obveščevalna služba, ki so ji pomagali, žal, tudi domačini, je na območju orožniške postaje Kozje delovala še posebno aktivno v času,

⁴⁶⁵ Švabov dnevnik; poročilo orožniške postaje Kozje o zaslišanju Ivana Trstenjaka 2. XI. 1941 pri županu dr. Krasserju, arhiv IZDG.

⁴⁶⁶ Zupanc, Brežiški pohod.

⁴⁶⁷ Poročilo orožniške postaje Kozje o zaslišanju Mateja Valanta, 3. XI. 1941, arhiv IZDG.

⁴⁶⁸ Ulrich, Upor v Šaleški dolini; Zupanc, Brežiški pohod.

⁴⁶⁹ Ribičič, Slovenski zbornik, 1945, dr. Metod Mikuš, Pregled razvoja NOB v Sloveniji I.

ko je prodiral tjakaj Štajerski bataljon. Zato so Nemci z brežiškim gestapom na čelu močno nadzorovali ta predel.

Milka Kerin, ki je 22. oktobra pri Krakovu prešla italijansko-nemško mejo z dvema spremljevalcema (Franc Pacek iz Vel. Podloga in Edvard Zidarič iz Rajhenburga) in se nato zadrževala v Ravnem logu, tri ure hoda od Kozjega, je v noči na 27. oktober prenočevala pri Antonu Fridlu. Ta se je dogovoril s svojim svakom Alojzom Klavžarjem iz Veternika, da jih je Klavžar odšel v Kozje naznanit. Ta se je proti jutru vrnil z orožniško patruljo, ki jo je vodil stražmojster Melzner in so jo sestavljali pomožni policisti Bizjak, Lovič, Penič, Juvančič in Bračun. Presenetili so partizane v sobi, speče na slami. Packu in Zidariču so takoj odvzeli pištoli ter ju skupaj vklenili. Še pred zoro so jih odpeljali proti Kozjem, vendar sta se oba med potjo vrgla navzdol po bregu in se rešila. Milko Kerinovo pa so predali brežiškemu gestapu.⁴⁷⁰

Naslednjo izdajo je zagrešil Jože Brunšič, kmet iz Brezovca pri Kozjem. Tega je 27. oktobra povezal z organizacijo OF bivši kmečki voditelj Šlender, ko ga je povabil na sestanek h kako uro hoda oddaljenemu sosednjemu kmetu Francu Štuseju in mu naročil, če njega ne bi bilo tam, naj povpraša za »smolo«. Ko je Brunšič okrog devetih zvečer res prišel in od zunaj skozi okno opazil, da sta v sobi nek moški in ženska razmnoževala letake na ciklostilu, se je obrnil in odšel domov. Naslednje jutro je našel pred hlevskimi vrati letak. Popoldne sta prišla mimo Šlender in Anton Štusej in mu zaupala, da jih prejšnji večer ni bilo doma zato, ker so imeli ponoči opravka s tvorjenjem municije, da pa naj zvečer le pride k Štusejevim. Z njima sta bili tudi dve dvajsetletni ženski, ki sta Brunšičevo ženo tolažili, naj bo brez skrbi zastran izselitve, ker bodo kmalu prišli partizani in jih rešili. Tisto popoldne se je Štusejev Anton vračal iz Kozjega mimo hiše z večjo množino streliva.

Zvečer so se pri Štuseju zbrali poleg neznanca, ki bi utegnil biti po Brunšičevih izjavah nekje s Kranjskega, še Štusejevi domači, hlapec Ruse, cestni delavec Viktor in kmečki sin Sivka iz Lastniča. Govorili so o izseljevanju, o prihodu partizanov, o napadu na orožniške postaje, pridobivanju orožja in municije ter o sodelovanju prebivalstva. Štusejeva žena je zapela neko partizansko pesem, Viktor pa je nezancu obljubil, da bo do nedelje gotovo priskrbel dva kilograma dinamita. Dogovorili so se za sestanek naslednji večer.

29. oktobra zjutraj je Brunšič odšel na orožniško postajo v Kozjem in vse naznanil, nato pa se skupno z orožniškim mojstrom Köchlom, županom dr. Krasserjem in občinskim pooblaščencom Pichlerjem odpeljal z avtom k političnemu komisarju za brežiško okrožje.

30. oktobra je prišel izdajalec Brunšič k Štusejevim, kjer je od Štusejevega brata Martina in od nekega meznanca zvedel, da voditelja — to je bil Janez Pečnik — že od jutra ni tam, ker je odšel partizanom naproti, da bi jih pripeljal na njihovo območje. Gospodar in Anton pa da sta šla obveščat prebivalstvo, naj se pripravi in poskrbi za živež.

31. oktobra je Brunšič na poti k orožnikom v Kozje govoril z Viktorjem na cesti in zvedel, da tudi cestni delavec Penič sodeluje v OF. Poročilo

⁴⁷⁰ Poročilo orožniške postaje Kozje, 27. X. 1941, arhiv IZDG.

orožniške postaje Kozje tega dne poroča, da »bo Brunšič ob nastopu važnih dogodkov 1. novembra prinesel važna obvestila.«⁴⁷¹

Tako je pri Štuseju s svojimi sodelavci padel v nemške kremplje Janez Pečnik, eden najsposobnejših članov revirskega okrožnega partijskega komiteja, ki ga je bilo po nalogu CK KPS revirsko politično vodstvo že konec julija 1941 poslalo na delo v celjsko okrožje.⁴⁷²

Ko so ga ulovili pri Štuseju, je bil zaprt nekaj časa v Krškem. Pripekljali so ga tudi v Trbovlje, 27. decembra 1941 pa so ga ustrelili v Mariboru.

Štajerski bataljon je 3. novembra 1941 o mraku krenil od lovske kočice Fledermaus preko Mange v Golobinjek pri Planini.⁴⁷³ Pri kmetih Gračnerju in Senici so jim skuhalo ajdovih žgancev. Zaradi dežja so ostali tam še naslednji dan, 4. novembra, počivajoč v kozolcu, svinjaku in hlevu.⁴⁷⁴

Tisti dan dopoldne so bili Nemci že za njimi. Malo je manjkalo, da jih niso presenetili pri počitku. Iz nerazumljivih razlogov takrat niso streljali za bežečimi partizani. Le-ti so se kmalu nato blizu Šmidovega mlina na Marofu že spustili v ozko globel do močno naraslega potoka Gračnice in ob njej speljane ceste Planina—Jurklošter. Ko so prebredli strupeno leden potok in se vzpenjali že v nasprotni strmi breg, na redko poraščen z bukvami, se je po cesti v dveh avtomobilih pripeljala orožniška patrolja z vodjo celjskega orožništva. Ko so Nemci poskakali z avtomobilov, so bili zadnji borci v koloni kakih dvajset metrov v strmini nad cesto. Ciril Curk, ki je bil že na grebenu, je s svojo brzostrelko uspešno zadrževal sovražnika. Čeprav so tudi Nemci močno streljali, je bilo vendarle videti, da se bo bataljon srečno umaknil za greben, posebno še, ko je neki borec odvrget ročno bombo proti njim in jih s tem nekoliko ustavil. Takrat pa se je mitraljezcu Avgustu Greifu-Blisku, skojevcu iz Pohorske čete, utrgal sneg pod nogami, tako da je s strmine zdrknil pred orožnike. Odvrget je bombo in se pognal nazaj v breg. V tistem trenutku pa ga je že pokosil rafal iz sovražnikove brezostrelke.⁴⁷⁵ Blisk je bil eden najbolj neustrašenih borcev v bataljonu. Nemci so ga pokopali na kraju, kjer je padel, pozneje pa je bil prenesen na pokopališče v Jurkloštru. Med bojem je bil ranjen v roko tudi Pongrac Raček-Matevž iz Savinjske čete.⁴⁷⁶

Nemci jih potem niso zasledovali.⁴⁷⁷ Bataljon se je umaknil čez goro Voluš v Globoko. Tam so se ustavili pri delavcu Šmercu, nato pa nada-

⁴⁷¹ Poročilo orožniške postaje Kozje, 31. X. 1941, arhiv IZDG.

⁴⁷² Sergej Kraigher (izjava o Trbovljah, glej opombo 18); Nedeljko gradivo zamenjuje savinjskega s trboveljskim Pečnikom. Savinjski Anton Pečnik, prvi politkomisar Savinjske čete je padel kot sekretar okrožnega komiteja za Savinjsko dolino obenem s Francem Lapajnetom 14. novembra 1941 v spopadu z orožniško patroljo na Bregu pri Polzeli.

⁴⁷³ Švabov dnevnik.

⁴⁷⁴ Zupanc, Brežiški pohod.

⁴⁷⁵ Prav tam; Švabov dnevnik; Ulrih, Upor v Šaleški dolini.

⁴⁷⁶ Prav tam; poročilo orožniškega okrožja Trbovlje, 20. XI. 1941 (arhiv IZDG), govori med drugim, da je 5. novembra 1941 krenila komunistična-panslavistična banda, močna približno šestdeset mož, iz smeri Planina v Jurklošterski okoliš...«

⁴⁷⁷ Po istem nemškem poročilu (opomba 476) sta policija in Wehrmannschaft zasledovala partizane, ki so v posameznih skupinah bežali proti Rimskim Toplicam. Na območju orožniške postaje Jurklošter je bilo takrat 420 vermanov (poročilo orožniške postaje Jurklošter, 17. XI. 1941, v arhivu IZDG).

ljevali pohod proti Brodnicam, kjer so zvečer pri mlinih že od daleč opazili svetlobno pobliskavanje luči na avtomobilu, ki se jim je bližal po cesti Rimske Toplice—Jurklošter. Postavali so zasede in ko se je avto pripeljal mimo, je mitraljezec ustrelil za njim. Kroglice pa so obtičale zadaj v prtljagi in v sedežih. Tako se je nemški župan iz Jurkloštra Josip Haller z ženo nemoteno odpeljal naprej.⁴⁷⁸ Ob tej priložnosti je zaradi poškodovanih nog in izčrpanosti opešal in zaostal Franc Farčnik, brat Ivana Farčnika-Buča, ki se je pozneje prebil proti celjskemu okolišu in tam delal kot politični delavec.⁴⁷⁹

Borci so pomoči prispeli v Lože pri Rimskih Toplicah, se tam mahranili in odpočili pri kmetu in bivšem poslancu Matevžu Deželaku, Jerneju Laporniku in Frančiški Pavčnik. Proti jutru jih je Deželak pripeljal do železniške proge Rimske Toplice—Laško in jim pokazal pot preko mostu čez Savinjo pri Šmarjeti.⁴⁸⁰ Ko so v tem kraju prešli še glavno cesto, so se povzpeli čez Kojzico, mimo Gorice in Sv. Jederti v Prahe pod Govški hrib, kjer so se na smrt utrujeni ob sedmih zjutraj razmestili pri rudarjih in malih kmetih Ivanu Špendetu, Petru Žoharju, Repsetu in Diacciju. Špendetova žena je odšla v Šmarjeto po meso, krajevni odbor OF pa je poskrbel za zanesljivo obveščanje z vseh strani. Borci so se tako prvič po dolgem času v miru odpočili.⁴⁸¹ Odkar so odšli iz Dobrovelj, so bili deset dni neprestano na nogah. Skoraj mesec dni se ni nihče preoblekel ali si sezul čevljev. Noge so imeli že vse otrple, bile so izjedene od vode in ozeble. Med pohodom so bili tako lačni, da so pojedli vse, kar so našli: koruzo, zmrzlo repo, zeljne šture in podobno.⁴⁸²

Po kosilu pri Špendetu je Ludvik Zupanc-Ivo 6. novembra odpeljal komandanta Staneta proti Grižam, da bi tam pripravil vse potrebno za izmučeni bataljon. Med potjo so se ustavili v Zg. Rečici pri kmetu Francu Lahu, p. d. Povsetu, o mraku pa krenili čez Gozdnik proti Grižam.⁴⁸³ Za njimi je proti jutru prispel tudi bataljon.⁴⁸⁴ V Grižah so se ob toplih ognjiščih zavednih kmečkih domačij toliko uredili, da so se potem lahko odpravili prezimovat na vse strani.⁴⁸⁵

⁴⁷⁸ Glej opombo 475.

⁴⁷⁹ Po njegovi izjavi sta se z bratom Bučem udeležila tudi napada na Šoštanj in Čmakovo graščino. Iz Zagrada pri Celju je pozneje odšel na Hrvaško.

⁴⁸⁰ Rudi Knez-Silas; Zupanc, Brežiški pohod. Pri Matevžu Deželaku in njegovih sosedih se je konec julija 1941 kak teden zadrževal tudi Miloš Zidanšek. Zvezo mu je preskrbel Lojze Lešnik iz Hude jame. Deželak je takrat spravljal pobegle učitelje preko Št. Janža na Dolenjsko. Na njegovem domu so ustanovili 10. oktobra 1941 odbor OF, v katerem so bili še Jernej in Franc Lapornik, Vincenc Seme, Martin Krašovec, Ivan Gaberšek in Ferdo Gorišek (Matevž Deželak, izjava v Laškem zborniku, Lojze Lešnik, ustni vir).

⁴⁸¹ Švabov dnevnik: en dan smo bili v Hudi jami (pravilno v Prahah nad Hudo jamo, L. P.); Zupanc, Brežiški pohod.

⁴⁸² Prav tam; Peter Stante-Skala, Borec, 1954, šte. 9.

⁴⁸³ Zakonjšek, Dobrovlje; Franc Lah, p. d. Povše, ustni vir.

⁴⁸⁴ Švabov dnevnik zmotno navaja datum 6. novembra, v resnici so prišli v Griže zgodaj zjutraj 7. novembra 1941.

⁴⁸⁵ Švabov dnevnik; Zupanc, Brežiški pohod; Tone Ulrih-Kristl, Ob napadu na Šoštanj, Slovenski poročevalce, 1947, šte. 261.

20. Udarci okupatorja po Partiji in OF

Leona Novaka-Feliksa, ki je bil po padcu Slavka Šlandra začasno prevzel posle sekretarja pokrajinskega komiteja KPS za Štajersko, so gestapovci presenetili 19. septembra 1941 v Radvanju pri Mariboru, v trenutku, ko se je sestel s kurirjem in članom tehnike Borisom Pečetom, namenjenim v Ljubljano do CK KPS. Pri njem so našli precej denarja in del arhiva, preostali arhiv pa je ostal na varnem. Za Novakom je organizacijske posle in tehniko prevzel Blaž Röck-Silvo. Ker so se bali, da bi gestapo pri mučenju aretirancev zvedela tudi za javke in gesla, so le-te takoj spremenili. Zaradi številnih aretacij in predvsem številnih žrtev med skojevci so se vrste aktivistov že nevarno razredčile in je začasni pokrajinski komite zaprosil za nujno pomoč v kadrih, posebej še za Vero Šlandrovo-Lojzko in druge Štajerce, ki so bili v Ljubljani.⁴⁸⁶

Da bi uničili politično vodstvo na Štajerskem, je gestapo v določenih primerih, poleg drugih metod, izkoriščala tudi slabosti tistih, ki so v njenih krempljih klonili in za ceno svojega življenja izdajali. Tako jim je bivša aktivistka v Mariboru, Sonja Oman-Darja, ki so jo zaprli 7. avgusta, izdala vse, kar je vedela o mreži mariborske organizacije OF. Izpustili so jo in potem razširili glasove o njenem dobrem zadržanju v zaporu, v resnici pa so jo kot svojo vohunko vrinili za kurirko v pokrajinski komite.⁴⁸⁷ Zaradi njenega prikritega delovanja, delno pa tudi zaradi neprevidnosti političnega vodstva pokrajinskega in okrožnih komitejev na Štajerskem v tistem obdobju, kot na primer zadrževanje v mestih v vedno istih stanovanjih, kamor so prihajali kurirji, kjer so prenočevali in kjer so bile obenem tudi tehnike in podobno, je do konca decembra 1941 propadel večji del partijcev in simpatizerjev na glavnih javkah, od Maribora do Celja in Trbovelj.⁴⁸⁸ Tako je gestapu uspelo po posrednem delovanju omenjene vohunke 10. decembra 1941 prijeti celo najvišje slovenske voditelje v Ljubljani.

Ko je Štajerski bataljon šel mimo Celja na svoj brežiški pohod, je bil 29. oktobra 1941 v celjski slaščičarni Rugo (R. Goleš), javki pokrajinskega komiteja, sklican sestanek celjskega okrožnega vodstva, ki se ga je nameraval udeležiti tudi Miloš Zidanšek. Tako gestapovci kot tudi Darja so že dopoldne občasno prihajali v slaščičarno. Ob treh popoldne se je tam poleg Miloša Zidanška, Toneta Žnidarčiča-Štefana in Iva Polančiča-Uba, ki je prispel kot kurir Štajerskega bataljona z določenimi navodili, zbralo še okrog sedem vodilnih aktivistov. Ko so se že razhajali, so vstopili štirje gestapovci in za njimi še Sonja Omanova-Darja. Ukazali so jim, naj dvigne roke. V splošni zmešnjavi, ki je nastala v polni slaščičarni, so se vsi prizadeti, razen kurirja Uba, ki so ga verjetno imeli za Zidanška, razbežali in pomešali med ostalo množico. Zidanšek je prišel na prosto skozi sosednjo gostilno s pomočjo tamkajšnje natakarice. Uba so odgnali proti zaporu

⁴⁸⁶ Koncept poročila PK KPS za Štajersko Centralnemu komiteju KPS, konec septembra 1941, arhiv CK ZKS; France Filipič, Pohorski bataljon.

⁴⁸⁷ France Filipič, Pohorski bataljon; izjava Marice Freč, Savinjski vestnik, 1954, št. 54.

⁴⁸⁸ Poročila člana CK KP Slovenije Franca Leskoška-Lojzeta, novembra 1941, arhiv CK ZKS.

in ga potem, ko se jim je izvil in zbežal, na begu ustrelili. Da je Darja gestapovcem ob prihodu v slaščičarno prikimala, je opazila samo prodajalka Berliskova. O njeni izdaji pa ni utegnila nikogar obvestiti, ker so razdraženi Nemci takoj nato preiskali hišo in okoliš, da bi našli sled za pobežlim Zidanškom. Tisto popoldne je bil v Celju na nogah ves nemški policijski aparat, ker so po naprej določenem načrtu pričeli z obširno racijo. Aretacije in preiskave so trajale nekaj dni in noči. Vlogo Darje, ki se je v Celju predrzno sprehajala po ulicah, so aktivisti spoznali šele ob soočenju v celjskih zaporih. Že drugi dan racij so privedli v zapor tudi Blaža Röcka-Bibo in kurirko Greto Ranzinger-Hildo. Med nekaj sto ljudmi, ki so jih Nemci tedaj zaprli, sta kurirka Greta Ranzinger-Hilda in nato še Matilda Kralj-Greta zašli na Darjino pot gnusnega izdajstva. Medtem ko so Nemci Darjo po celjskem vdoru začasno umaknili v Maribor, so Matildo Kralj obdržali še v Celju, Greto Ranzinger pa so poslali v Brežice.⁴⁸⁹

Centralni komite KPS je po vseh teh izdajah izgubil stike z Mariborom, Ptujem in Celjem. Povezani so bili le še preko Trbovelj s Savinjsko dolino in pa z Rajhenburgom, kjer je deloval odbor OF in še dvanajst članov KPS, medtem ko z Brežicami, kjer je bilo vse izseljeno, ni bilo zveze. Veliko komunistov je odšlo med partizane. OF je bila v tistem obdobju na Štajerskem najmočnejša v revirjih in Savinjski dolini. Zaradi takega stanja je CK KPS sklenil, naj na Štajersko odide Miha Marinko-Polde in ponovno vzpostavi organizacijo. Člani pokrajinskega komiteja naj bi odšli na okrožja, kjer bi se laže gibali in delovali in se občasno sestajali.⁴⁹⁰

Na nesrečo je večina političnih funkcionarjev iskala zvezo s partijsko organizacijo v Celju prav med obsežnimi aretacijami. Zastran priprav na akcije ob proslavi oktobrske revolucije 7. novembra je prišel na javko v Celje tudi sekretar trboveljskega mestnega komiteja KPS Ivan Brglez. Ko so ga tam prestregli gestapovci, se je v zaporu slabo zadržal. Izdal je vse sodelavce v mestnem komiteju, javke, partijske aktiviste in funkcionarje OF revirskega okrožnega odbora, všteti člani osnovnih organizacij, kolikor jih je poznal kot član okrožnega komiteja KPS.⁴⁹¹

Gestapovski izpostavi v Trbovljah se je pod vodstvom Kramhüllerja med tem po daljšem prizadevanju posrečilo vriniti svoje zaupnike v trboveljsko organizacijo. Ko so se seznanili z organizacijo, pri čemer jim je pomagal aretirani Brglez, so skupno z varnostno službo, orožništvom in zaščitno policijo 18. novembra 1941 iznenada aretirali vse, za katere so imeli dovolj podatkov o njihovem delovanju.⁴⁹² Tako je padel v zapore

⁴⁸⁹ Prav tam; izjava Marice Frecé, takratne kurirke okrožnega komiteja KPS Celje, ki so jo Nemci tudi aretirali in odvedli v Rawensbrück. (Savinjski vestnik 1954, šte. 34); Stane Terčak, Izdaji v Celju, Savinjski vestnik, 1954, šte. 30.

⁴⁹⁰ Glej opombo 488; pismo člana CK KPS Franca Leskoška-Lojzeta o situaciji na Štajerskem, konec novembra 1941, arhiv CK ZKS.

⁴⁹¹ Poročilo člana CK KP Slovenije Franca Leskoška-Lojzeta Centralnemu komiteju KP Jugoslavije sredi decembra 1941, prepis v arhivu CK ZKS; izjava Sergeja Kraigherja o začetkih narodnoosvobodilnega boja v Trbovljah, arhiv CK ZK Slovenije. Gestapo je vodila Brgleza po revirskem okolišu do pomladi 1942, nato pa so ga, ko jim ni bil več potreben, 15. maja 1942 v skupini 20 talcev ustrelili v Mariboru.

⁴⁹² Poročili orožniške postaje Trbovlje, 19. XI. 1941 in orožniškega okrožja Trbovlje, 20. XI. 1941, arhiv IZDG.

skoraj ves trboveljski politični kader, ki je bil še v legali, med drugimi Filip Križnik, Ignac Žibert, Franc Marin, Ernest Keršič, Stanko Mohar, Mirko Čebin, Jože Strgaršek, Drago Glišević, Karl Kastelic, Hugo Kokalj, Mirko Potekev, Franc Pirc, Martin Zagožen, inž. Vladimir Jan in Tone Potekev.⁴⁹³

Ob aretacijah so Nemci lahko ugotovili, da so se celo pod krinko funkcionarjev Štajerske domovinske zveze skrivali vneti aktivisti KPS in OF. Tako je na primer rudar in lovec Mirko Čebin, ki se je bil ob akciji zaščitne policije proti Revirski četi 12. avgusta prostovoljno javil za vodnika, dobil od političnega komisarja trboveljskega okrožja nagrado 50 mark. Ob preiskavi pa so našli pri njem približno 500 brošur revolucionarne vsebine in velike množine ciklostilnega materiala, kar je dobival iz Ljubljane.⁴⁹⁴ Ko so ga aretirali, je poskušal pobegniti, pa so mu to preprečili. 27. decembra 1941 so ga ustrelili v Mariboru.⁴⁹⁵

Po končanih preiskavah se je izkazalo, da se je komunistična organizacija po juniju 1941 v Trbovljah zelo razmahnila in postajala vedno močnejša. Ena prvih in glavnih javk je bila pri Tonetu Potekevu v Trbovljah-Lokah pod Terezijo, ki je bil sicer blokfirer Heimatabunda. Pri njem so se sestajali kurirji iz Maribora, Celja, Šoštanja, Radeč in Koroškega, v hiši pa je bil tudi zbirni center za propagandni material, ki so ga prinašali iz Ljubljane za revirsko okrožje, ali pa iz okrožne revirske tehnike z Žrebljevega hriba (vodil jo je Tine Zagožen) in ga raznašali na vse strani. Nemci so zajeli 750 letakov »odredbe Komunističnega slovenskega osvobodilnega odbora Trbovlje, Hrastnik in Zagorje«, ki so jih matisnili pri Tinetu Zagožnu s pisalnim strojem in ciklostilom, 50 izvodov Dela, 50 praznih matric in mnogo ciklostilnega materiala. Geslo pri Potekevu je bilo: »Greste v Reko?« in odgovor: »Ne, v Bevško!«

Po zajetju Leona Novaka je kurirka in vohunka Sonja Oman-Darja prinesla v Trbovlje novo geslo: »Kupite pet bal hrvaškega platna?« in odgovor: »Rad bi kupil, ampak bom izseljen.«

Po novembrskih izdajah v Celju in Trbovljah so javko predstavili v frizerski lokal Toma Besenića in spremenili geslo: »Koliko časa traja striženje?« in odgovor: »Tri frizerske minute.« Darjo, ki se je zadrževala nekaj časa pri trboveljski izpostavi gestapa, so 27. novembra poslali na to novo javko, kjer naj bi oddala nekaj letakov in na vsak način poizvedela, kje se nahaja Sergej Kraigher. Besenićev lokal so seveda ves čas nadzorovali.⁴⁹⁶ Po odhodu z javke je odšla Darja na trboveljsko železniško

⁴⁹³ Poročila vodij krajevnih skupin Heimatabunda Trbovlje-zahod Franca Pecharza 15. VII. 1942 in Hansa Walentana 6. I. 1943, za Trbovlje-vzhod Suppanza 14. VII. 1942, za Trbovlje-jug Ignaza Ranzingerja 14. VII. 1942, arhiv IZDG.

⁴⁹⁴ Poročilo orožniške postaje Trbovlje, 19. XII. 1941; arhiv IZDG.

⁴⁹⁵ Bil je ustreljen v skupini štiridesetih talcev, obenem s Trboveljčani: Filipom Križnikom, Ignacem Žibertom, Francem Marinom, Ernestom Keršičem, Janezom Pečnikom in Stankom Moharjem (lepak o streljanju talcev, arhiv IZDG).

⁴⁹⁶ Tomo Besenić je imel brivnico nasproti orožniške postaje »Pri treh štirnah«. Ob izdaji mu je uspelo pobegniti v Dobovo, kjer so ga Nemci pozneje ulovili in ubili. Njegovega pomočnika Franca Pirca pa so aretirali in ustrelili 3. aprila 1942 v Mariboru v skupini tridesetih talcev, med katerimi sta bila še Mirko Potekev in Ivan Prosenc iz Trbovelj (Ana Vranešič, ustni vir; lepak o streljanju talcev hrani arhiv IZDG).

postajo, kakor so se pač dogovorili. Pri Sušniku pa jo je prestregel rudar Ivan Kralj, jo vprašal z novim geslom in ko mu je prav odgovorila, jo je vseeno z naperjenim revolverjem odgnal čez hrib proti Zagorju. Opozoril jo je, da jo bo takoj ustrelil, če bi se pokazalo, da je ona provokator. Med potjo pa ga je prepričala o nasprotnem in razgovorila sta se celo o razpletu organizacije OF v Trbovljah. Darja je prišla na ta način do novih podatkov, s pomočjo katerih so Nemci aretirali še nekaj ljudi.⁴⁹⁷

Ivana Kralja so aretirali naslednji dan na nekem kozolcu pri Zagorju, čez mesec, to je 28. decembra 1941 zvečer ob osmih pa je pobegnil iz trboveljskega zapora, da se izogne »radikalni likvidaciji«, a ga je patrolja zaščitne policije že drugi dan presenetila na neki kmetiji nad Zagorjem in ga na begu ustrelila.⁴⁹⁸

Razkritje organizacije KPS in OF na Štajerskem, eno največjih med vojno, se je do začetka decembra 1941 razširilo iz Celja v Maribor, Sevnico, Rajhenburg in Trbovlje. Nemškemu okupatorju je uspelo zajeti približno 150 članov Komunistične partije. Čeprav je bilo izdajalcev malo, so vendarle napravili ogromno škode. V zapore so prišli celjski, mariborski in rajhenburški okrožni komiteji, ves pokrajinski aparat. Po sreči se je rešil del glavnega aktiva, ki pa so ga Nemci zagrizeno iskali, ker so o njem vedeli vse, tako da je bil njegov obstoj na Štajerskem zelo otežkočen. Ker je centralni komite KPS hotel zavarovati ostale partijske organizacije pred morebitno nemško provokacijo, je formiral nov začasni pokrajinski komite za Štajersko, odtegnil od tam kompromitirane aktiviste in tja poslal druge, ki jih gestapo ni poznal. Boj se je nadaljeval kljub vsemu. Nemci so aretirance postopoma streljali — do začetka decembra 1941 so usmrtili okrog 60 partijcev.⁴⁹⁹

Na Štajerskem sta takrat delovali dve partizanski skupini: Štajerski bataljon s približno petdesetimi možmi, katerega večji del je bil zaradi ozeblin, bolezní in izčrpanosti trenutno nesposoben za borbo, in Brežiška četa, ki pa je bila po tritedenskem aktivnem delovanju razbita in od katere so se rešili le trije. Glavno poveljstvo je zaradi tega poslalo na Štajersko vojaško pomoč — Stanetov II. štajerski partizanski bataljon.⁵⁰⁰ Partija in prav tako organizacija OF sta se pred razkritjem na Štajerskem sijajno razvijali. Zaradi izgub na terenu in hude borbe z okupatorjem so načrt

⁴⁹⁷ Poročili izpostave gestapa Trbovlje, 5. XII. 1941 in orožniškega okrožja Trbovlje, 22. XII. 1941, arhiv IZDG.

⁴⁹⁸ Poročili orožniškega okrožja Trbovlje 22. I. 1942 in trboveljske izpostave gestapa 4. VIII. 1942; Franc Kralj, ustni vir. Ivan Kralj, brivec, sindikalni organizator med brivci in stavbinci, med vojno rudar, je izhajal iz revolucionarne rudarske družine. Njegov brat Jože, španski borec, je podlegel ranam 1938 v Barceloni, oče Jože, mati Alojzija in sestra Milka so pomrli 1942 v Auschwitzu.

⁴⁹⁹ Pismo člana CK KP Slovenije Toneta Tomšiča-Gasperja Centralnemu komiteju KP Jugoslavije o političnem položaju v Sloveniji, 5. XII. 1941; izvornik hrani arhiv CK ZKJ, prepis je v arhivu CK ZKS.

⁵⁰⁰ Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je določilo Franca Rozmana-Staneta za komandanta in Dušana Kvedra-Tomaža za politkomisarja II. štajerskega partizanskega bataljona, ki naj bi ga sestavljale Mokronoška, Stiška in Pogledska četa. Zato se je Rozman 12. decembra 1941 odpravil iz Ljubljane do Mokronoške čete, Kveder pa do Pogledske čete. Obe sta se nato 15. decembra 1941 združili s Stiško četo na Kremenku nad Muljavo, odkoder je nato bataljon krenil 21. decembra 1941 preko italijansko-nemške meje do Tisja nad Litiijo.

za osvoboditev ozemlja med Kamnikom, Št. Pavlom in Trbovljami preložili za nedoločen čas.⁵⁰¹

Kot smo že omenili, so Nemci Greto Rancinger-Hildo v Celju skupaj z Blažem Röckom-Bibo aretirali in izdala jim je vse, kar je vedela. Poznala je tudi člane CK, vsaj nekatere, ko je v Ljubljani opravila partijski radio-telegrafski tečaj. Zato so jo gestapovci pripeljali v Ljubljano, kjer so 9. in 10. decembra 1941 organizirali aretacijo Mihe Marinka-Poldeta, politkomisarja Glavnega poveljstva, Mice Šlandrove, Pepce Kardeljeve, Toneta Tomšiča, organizacijskega sekretarja CK KPS, in Vide Tomšičeve-Lenke.⁵⁰²

Da bi razkritje zajezilo, je partijsko vodstvo takoj odstavilo vse kurirke, ki jih je Rancingerjeva po večini poznala, vse štajerske komuniste, ki so pribežali na italijansko stran, iz previdnosti ni izpostavljalo v dejavnosti in zamenjalo je del tehničnega aparata in podobno. Edinega člana pokrajinskega komiteja, ki je ostal še na Štajerskem,⁵⁰³ Miloša Zidanška, so odpoklicali⁵⁰⁴ in v PK KPS določili začasno samo dva člana: Sergeja Kraigherja in Toneta Žnidarčiča-Štefana. Poleg tega so zmanjšali okrožja; tako so se zaradi manjšega delovnega območja in večje konspiracije zadovoljili z manj kurirkami.⁵⁰⁵

21. Prezimovanje Revirske čete

Da bi po Brežiškem pohodu izčrpani borci čimbolj neopazno in varno prezimili, je bataljonski štab odločil, da se bataljon začasno razdeli na posamezne čete in skupine, ki naj odidejo v svoje domače in poznane kraje ter vzdržujejo medsebojne zveze preko kurirjev. 7. novembra, po razdelitvi bataljona in po odhodu glavnin vseh treh čet in njihovih skupin iz Griž proti prezimovališčem,⁵⁰⁶ se je tudi Franc Rozman-Stane sredi

⁵⁰¹ Glej opombo 499. Po omenjenem načrtu naj bi prihod II. štajerskega bataljona na Štajersko in hkrati napad Revirske čete na Hrastnik ter takoj nato predvideni napad na Trbovlje, pomenil prve vojaške ukrepe novega nastopa na omenjenem območju. II. štajerski bataljon, ki naj bi 25. decembra 1941 ob sodelovanju domačinov udaril na Litijo in se prebil preko Save, so Nemci še tisti dan zasledili in napadli na območju Tisje—Liberga. Po spopadu se je bataljon umaknil v bližino Stične, 25. decembra zvečer pod Primskovo, nato pa na Kremenk. Revirska četa je po napadu na Hrastnik utrpela dve težki izgubi (glej dalje) in zaradi tega opustila napad na Trbovlje.

⁵⁰² Glej opombo 491.

⁵⁰³ Začasni sekretar PK KPS za Štajersko inž. Rado Iršič je bil izdan v Mariboru 12. decembra 1942 (Karl Reberšek, Spomini, arhiv IZDG).

⁵⁰⁴ Po izjavi Marije Bernard iz Ljubljane (Borec, 1952, šte. 6) sta prišla Miloš Zidanšek in Vera Šlandrova s Štajerskega decembra 1941 in ostala pri Bernardovih približno štiri tedne. Medtem ko je Miloš Zidanšek postal v začetku 1942 komandant Šercerjevega bataljona, se je Vera Šlandrova vrnila v Maribor in pozneje v revirje, kjer je bil preko zime sedež PK KPS za Štajersko.

⁵⁰⁵ Glej opombo 491.

⁵⁰⁶ Švabov dnevnik.

Na štabnih razgovorih 28. novembra 1941 v Grazu je zastopnik redarstvene policije poročal: Stanje je neizpremenjeno, bande nič več ne nastopajo, pač pa posamezniki. Popolnoma so oplenili dve trgovini, ustrelili enega župana, v Žalcu smo prijeli dva bandita, dva komunista pa v Boštanju in enega od teh ustrelili (zapisnik štabne konference hrani Državni arhiv Maribor).

novembra odpravil v Ljubljano poročat o stanju na Štajerskem.⁵⁰⁷ Do Francke Unetičeve-Brigite v Trbovljah in naprej do litijskega okrožja ga je pospremil politkomisar Revirske čete Nande Sušter.⁵⁰⁸

Pohorska četa se je premaknila čez Britna Sela proti Mislinjski dolini in nato pod Toledovim vodstvom še naprej proti Rušam.⁵⁰⁹

Savinjska četa je pod vodstvom Jožeta in Vlada Letonje prezimovala na Paških vrhovih pri kmetu Turinku, na pomlad pa v bližnjih kolibah, ki so si jih napravili na šentandraški strani in deloma na Mozirskih planinah.⁵¹⁰ Nekaj partizanov je prezimilo tudi ločeno od večjih skupin.⁵¹¹

Del revirskih borcev, ki so zaradi ožuljenih in ozebljih nog ostali še nekaj dni v Megojnicah in Kaplji vasi, se je sredi novembra zatekel h Gustlu (?) v Pekel (?), in ker nato zaradi snežnih zametov niso mogli do zbornega mesta, so šli Ivan Kalšan-Bosanac, Lojze Zupančič-Cvajer, Milan Mrzel-Mile, Franc Pintarič-Švaba in Kostja iskat svojo Revirsko četo, ki pa so jo našli šele konec novembra v Turju nad Dolom.⁵¹²

Skupina, ki so jo sestavljali Pangrac Raček-Matevž, Viktor Šošter-Miha, Ivan Farčnik-Buč, Lojze Hafner-Veličko ter Ludvik Zupanc-Ivo in je bila določena za vzdrževanje zveze med skupinami, se je iz Britnih Sel kmalu prestavila na pobočje Mrzlice h kmetu Martinu Sevšku, p. d. Fojtu, kjer so si deset minut nad domačijo v gostem smrečju zgradili zemljanko, eno prvih na Štajerskem. Ker je bila zemljanka pripravna, so se pozneje vselili vanjo poleg drugih za krajši ali daljši čas še Lojze Vresk, Vladko Majcen, Albin Vipotnik-Strgar, Rudi Knez-Silas in njegov brat Polde. Ko so konec decembra pripravljali napad na Hrastnik, jih je obiskal tudi sekretar pokrajinskega komiteja Sergej Kraigher,⁵¹³ ki je bil ves december v bližnji Zg. Rečici pri Laškem obenem z glavnino Revirske čete.⁵¹⁴

Manjši del Revirske čete, zagorska skupina pod vodstvom Slavca Pintarja-Haceta,⁵¹⁵ se je preko zime zadrževala predvsem okrog Kolovrata

⁵⁰⁷ Rudi Knez-Silas in Nedeljko gradivo. Oba vira navajata, da se je dekoncentracija I. štajerskega bataljona izvršila 11. novembra in da je Franc Rozman-Stane odšel na Dolenjsko 17. novembra 1941. Glej tudi izjavo Ludvika Zupanca-Iva v zborniku Med Mrzlico in Dobrovljami.

⁵⁰⁸ Francka Unetič-Brigita, Zasavski tednik, 1959, šte. 11; Lojze Ribič-Tone, ustni vir.

⁵⁰⁹ Ulrih, Upor v Šaleški dolini, navaja da sta najprej odšla (iz Griž) Franc Polh-Izak in Tone Ulrih-Kristl in ostala v Škalskih Cirkovcah, za njimi so prišli še Toledo, Črt, Sero, Jumbo, Porga, Krušnik in Volga in krenili naprej proti Rušam (na Smolnik). Nedeljko gradivo navaja izjavo Borisa Čizmeka-Bora o Pohorski četi, da jih je bilo 16. decembra 1941 samo še devet.

⁵¹⁰ Izjava Vilija Reberška-Rada v zborniku Med Mrzlico in Dobrovljami; Nedeljko gradivo.

⁵¹¹ Švabov dnevnik; Lojze Ribič, ustni vir; Stane Terčak, Prezimovališča I. štajerskega bataljona, Savinjski vestnik, 1954, šte. 28; Rado Zakonjšek (Borec 1949/1950) pravi, da sta dva borca do pomladi 1942 prebela pri Kučarjevi Pavli in Valentu v Šmiklavških hribih, v nalašč zanju narejenem bunkerju v hlevu.

⁵¹² Švabov dnevnik.

⁵¹³ Marija Sevšek, p. d. Fojtova, ustni vir; izjava Viktorja Šošterja-Mihe v zborniku Med Mrzlico in Dobrovljami.

⁵¹⁴ Nande in Marija Deželak, Lojze Lešnik, ustni viri.

⁵¹⁵ Franc Kralj pravi, da si je Slavko Pintar nadel ime Hace po predvojnem razbojniku, ki je po ljudskem izročilu ropal bogate in dajal revežem. Spomladi 1942 so ga prepričali, da si je izbral dostojnejše ime — Robin.

in Izlak ter po zaselkih zahodno od Zagorja.⁵¹⁶ Ž živežem so jih, poleg kmetov, oskrbovale tudi zagorske organizacije OF. Januarja 1942 pa se je na tisto območje prestavila tudi večina borcev, ki je sicer prezimovala v vzhodnih revirskih predelih.⁵¹⁷

Večja, trboveljska skupina Revirske čete, je do srede decembra 1941, ko se je ustalila pri kmetih v Zg. Rečici pri Laškem, prezimovala v premiku, v presledkih po približno teden dni in po skupinah na Pleskem pri Andreju Babiču in v hlevu pri Jožefi Babič, pri Francu Zoretu na Marnem pri Dolu,⁵¹⁸ nato pa še v Gorah nad Turjem: pri Petru Šerganu, p. d. Zoksu in do zadnjega novembra pri Martinu Orožnu, p. d. Ribču pri Sv. Štefanu ter Francu Šuntaju pri Sv. Juriju.⁵¹⁹ Živež za borce v Gorah so zbirale tudi vaške organizacije OF okrog Sv. Jedrti. Od kolarja Franca Mokotarja v Belovem, kjer so živež in drug material zbirali, sta ga odnašala partizanom rudar Ivan Primon iz Breznega in Martin Orožen. Franc Mokotar sam je tudi odnašal živež do trgovca Kozoleta na Brezno, ki je s hčerjo Mileno v večji meri zalagal partizane z vsem potrebnim in je bila pri njem ena prvih javk.⁵²⁰

Ko se je hrastniški okrajni sekretar KPS in OF Gvido Pavlič v začetku decembra dogovoril z rečiškim odborom OF zastran prezimovanja Revirske čete v Zg. Rečici, so jo okrog 10. decembra opolnoči z zbornega mesta pri Marnski kapeli pripeljali čez Zavratae do kmetije Lojzeta Lavrinca, p. d. Zavraška.⁵²¹ Tako je tedaj prešla na rečiško stran skoraj vsa četa, tudi

⁵¹⁶ Lojze Ribič-Tone, ustni vir; Vinko Ustar, Podatki o NOB na sektorju Senožeti, rokopis. Partizani so se prvo zimo občasno zadrževali tudi na Plešah. Javka je bila v Golobarjevem hramu v Golčah, kamor so poleg drugih partizanov zahajali tudi politični delavci Lojze Hohkraut, Polde Eberl-Jamski, Vili Vresk-Urban in Vera Šlander-Lojzka, od domačinov pa Ivan Beja ter Jože Golobar.

⁵¹⁷ Izjavi Marice Skvarča, ZV, 1954, šte. 31 in ZT, 1959, šte. 25; njen brat Janko-Modras in drugi partizani so se pozimi 1941/1942 večkrat oglasili na njihovem domu v Jelovici nad Zagorjem. Kot prezimovališča navajajo tudi Grajsko vas, Gozdnik, Planinsko vas in Knezdol nad Trbovljami (Spomeničarji); Nedelj-kovo gradivo.

⁵¹⁸ Lojze Ribič, ustni vir; poročilo krajevnega skupinskega vodje Heimatbunda Hrastnik-zahod Raimunda Götza, 10. XII. 1941, arhiv IZDG.

⁵¹⁹ Prof. Tinka Orožen, ustni vir; Lojze Ribič, ustni vir; vse te kmete je nek izdajalec že decembra 1941 ovadil in so Nemci Petra Šergana in Franca Šunto ustrelili 25. marca 1942, Martina Orožna pa 11. maja 1942 v Mariboru, njihove družine kot Nemcem izrazito sovražne izselili, posestva zaplenili v korist države (lepake o streljanju talcev, a prav tako več poročil krajevnega skupinskega vodje za Hrastnik-zahod in poročilo okrožnega vodje Heimatbunda Trbovlje iz tistega obdobja hrani arhiv IZDG).

⁵²⁰ Milena Mravlje-Kozoletova, zbornik »Rimske Toplice v borbi in svobodi«, 1954; javko pri Kozoletu je poleti 1941 vzpostavil Gvido Pavlič in je veljala tudi za zvezo med Ljubljano in PK KPS za Štajersko. Preko nje so potovali Vera Šlander, Božo Mravljak ob povratku na Štajersko in drugi. Gostilničar in trgovec Kozole v Breznu je skozi vso vojno podpiral partizane in se z njimi večkrat dogovoril za izpraznitev svoje irgovine. Partizanska poročila govore o takih izpraznitvah večidel kot o ekonomskih akcijah, nemška poročila pa vedno o rekvizicijah. Zgodovinar mora biti pri tem previden, saj je velika razlika med partizanskimi rekvizicijami, na primer pri izdajalcih, in dogovorjenimi akcijami, ki so jih partizanski sodelavci Nemcem prijavljali kot »partizansko rekvizicijo«.

⁵²¹ Jurij Grešak, Lojze Lavrinc, p. d. Zavrašek, prof. Tinka Orožen, ustni viri; Ivan Brečko, kmet iz Zg. Rečice, pravi, da ga je konec novembra 1941 obvestil član odbora OF Rečica Rudolf Krašek, p. d. Jagrov Dolfi, bivši jugoslovanski podporočnik, da bo moral odbor prevzeti četo čez zimo. Čez deset dni, ko so

skupina sedmih borcev, ki se je od začetka decembra zadrževala pri rudarju Antonu Mokotarju v Uničnem.⁵²²

22. Napad na rudnik v Hrastniku

Sergej Kraigher se je sredi decembra dogovoril s hrastniško organizacijo za večjo akcijo, v kateri naj bi partizanska skupina, ki je prežimovala v Zg. Rečici,⁵²³ skupno s hrastniškimi aktivisti napadla okupatorja v Hrastniku in pri tem izpraznila tudi skladišče streliva. Tega so imeli obratni stražarji v zastraženem bunkerju v Starem Hrastniku. Po tej akciji naj bi se nato skupina Hrastničanov priključila Revirski četi.⁵²⁴

Kakih štirinajst borcev, med njimi Janko Skvarča-Modras, Tone Vrantar-Antonesko, Franc Pintarič-Švaba, Franc Žužman-Čapajev, Ciril Curk in okrožni sekretar SKOJ Lojze Ribič-Tone, se je opolnoči med 25. in 26. decembrom približalo obema zaviralnima strojnicama na zasipalnem hribu pod Kalom, niti pol ure od hrastniškega središča. Pod Ribičevim vodstvom so hoteli najprej zavzeti zaviralnico, v kateri je bil telefon. Nočnega čuvaja Jožeta Tacarja, ki je poskušal pobegniti, so morali ustreliti, čuvaja Karla Tuška, ki je skočil k telefonu, pa so težko ranili in je nato že zjutraj umrl v trboveljski bolnišnici. V spopadu, ki se je nato nadaljeval v sami zaviralnici, je padel še obratni stražar Pavle Bastardi. Njemu so pobrali puško.⁵²⁵

Ko so v naglici zažgali drugo zaviralno strojnico, so uničili žico za zaviranje in boben za navijanje žice. Ko so razbili še telefonske naprave, so se morali z naglico umakniti proti Kalu, odkoder so bili prišli. Zaradi nepredvidenega spopada in streljanja, kar je opozorilo nemško posadko na partizane, in brez pomoči domačinov bi se borci le s težavo polastili streliva in ga odnesli iz bunkerja, ne da bi jih Nemci iz Hrastnika ali z Dola zasledili v visokem snegu.⁵²⁶ Morali so se umakniti.

Poleg škode, ki so jo ocenili na 6000 mark, so Nemci presodili, da bo delo v premogovniku Hrastnik zaradi popravila obstalo približno za 14 dni. Z zasipalnega hriba so namreč odvažali material za zapolnitev praznih rudniških rovov.⁵²⁷

partizani že čakali pri Zavrašku, se je zbral rečiški odbor OF pri gostilničarju Matiji Dolinšku, p. d. Podrenovšku in se dogovoril za namestitev partizanov pri rečiških kmetih. Na sestanku je bil tudi sekretar okraja OF Hrastnik Gvido Pavlič in kmet Krempuš-Raubšic, p. d. Kladnik, pri katerem je bila glavna javka.

⁵²² Anton Mokotar, ustni vir.

⁵²³ Glej opombo 521; Lojze Ribič-Tone, ustni vir.

⁵²⁴ Lojze Ribič-Tone, Spomini na partizanska leta, knjiga III, Okrog revirjev; Lojze Ribič-Tone, ustni vir. Po napadu na Hrastnik so nameravali napasti še Trbovlje; Lojze Hofbauer, Prva akcija v Hrastniku, ZV, 1953, številka 52.

⁵²⁵ Švabov dnevnik; Lojze Ribič-Tone, ustni vir; poročilo izpostave gestapa Trbovlje, 27. 12. 1941, v arhivu IZDG; poročilo orožniškega okrožja Trbovlje, 26. 12. 1941, arhiv IZDG; poročilo orožniške postaje Hrastnik, 28. 12. 1941, arhiv IZDG.

⁵²⁶ Prav tam.

⁵²⁷ Poročilo izpostave gestapa Trbovlje, 27. 12. 1941, arhiv IZDG; poročilo orožniškega okrožja Trbovlje, 27. 12. 1941, arhiv IZDG.

Domačini, ki naj bi se tisto noč združili s partizansko skupino, zaradi pomnoženih policijskih patrolj niso mogli priti na dogovorjeno mesto.⁵²⁸ Zaščitna policija je namreč že prejšnji dan prišla v Hrastnik z nalogo, da zapre višinski greben med Hrastnikom in Trbovljami ter nadzira nek gozdič, kjer naj bi se po sporočilu zanesljivega nemškega zaupnika zbrali na posvet vodilni funkcionarji osvobodilnega gibanja v revirjih, med njimi tudi Lojze Hohkraut.⁵²⁹ Kljub temu pa se je takrat šestnajst prostovoljcev iz Hrastnika po raznih poteh prebilo v hribe in se vključilo v Revirsko četo. To so bili Ivan Mitnjak in njegov 16-letni sin Ivan, Franc in Staniko Tršek, Franc in Slavko Bajda, Frido Čebin, Ernest Bizjak, Oto Medved, Slavko Bartolo, Adam Dušak, Slavko Igričnik, Stane Škerlin, Franc Višnar, Franc Kirn in Ludvik Mlinarič.⁵³⁰

Po napadu so se orožniki, obratna straža in Wehrmannschaft takoj pognali v zasledovanje proti Kalu in Dolu—Šmarjeti, vendar brez uspeha. Podnevi so poslali še nekaj patrolj proti Kalu in Mrzlici. V njih je poleg zaščitne policije sodeloval tudi trboveljski policijski pes. Kot izjavlja trboveljski okrožni žandarmerijski vodja v poročilu 26. decembra: »... pa je bilo vse zaman, ker ni bilo sledov in tudi od prebivalstva nihče ni hotel videti partizanov.«⁵³¹

Varnostna služba, orožništvo in zaščitna policija so v Hrastniku že zgodaj zjutraj aretirali devetnajst ljudi, jih po preiskavi stanovanj in zaslišanju sedem izpustili, ostale pa odvlekli v trboveljski zapor, med njimi Julijo Jenko in Marto Babič, ki so ju pozneje ustrelili.⁵³² Da bi se maščevali za tri ubite v Hrastniku, so že 27. decembra v Mariboru postrelili 40 talcev. S tem so hoteli zastrašiti prebivalstvo, da ne bi še naprej podpiralo partizanov, partizane pa odvrniti od nadaljnjih napadov na okupatorja.⁵³³

Naslednji dan, 27. decembra, je Lojze Ribič na poti v Hrastnik srečal pomožnega policista Ferdinanda Tkavca. Ta je služboval pri hrastniški orožniški postaji že od aprila 1941 in se je tistega dne ob štirih popoldne vračal čez hrib domov v Dol. Policist je hotel Ribiča legitimirati, le-ta pa ga je trikrat ustrelil v prsi in pobegnil proti Kalu. Ranjenega Tkavca so takoj prepeljali v trboveljsko bolnišnico in mu rešili življenje, sledove za Ribičem pa je zabilisal močan snežni metež.⁵³⁴

⁵²⁸ Glej opombo 524.

⁵²⁹ Iz poročila orožniškega okrožja Trbovlje 26. 12. 1941 je razvidno, da so Nemci takrat pričakovali napad na trboveljski rudnik.

⁵³⁰ Tiralice komandanta varnostne policije in varnostne službe v Sp. Štajerski (Meldeblatt), 6. 1. 1942, 2. 4. 1942 in 4. 4. 1942, arhiv IZDG. Življenjepisi v arhivu CK ZKS in v Revirskem muzeju v Trbovljah; ZV, 1954, šte. 20; ZT, 1958, šte. 22.

⁵³¹ Glej opombo 527.

⁵³² Prav tam; ZV, 1954, šte. 20; Sergej Kraigher (glej opombo 17); poročilo občine Hrastnik, 9. II. 1943, arhiv IZDG; poročilo krajevne skupine Heimatbunda Hrastnik-zahod 4. VIII. 1942, arhiv IZDG; Julijo Jenko so ustrelili 30. julija 1942 v Celju, v skupini sedemdesetih talcev, med katerimi jih je bilo sedemnajst iz Hrastnika in pet iz Trbovelj, Marto Babič so ustrelili 15. avgusta 1942 v Celju, v skupini petindevetdesetih talcev, med katerimi jih je bilo petnajst iz Hrastnika.

⁵³³ Lepak o streljanju talcev hrani knjižnica IZDG.

⁵³⁴ Poročilo orožniške postaje Hrastnik 28. XII. 1941 in orožniškega okrožja Trbovlje 22. I. 1942, arhiv IZDG; Ribič, Okrog revirjev in Lojze Ribič, ustni vir. Sergej Kraigher je namreč poslal Lojzeta Ribiča z nekim sporočilom k okrožnemu sekretarju KPS za revirje Fricu Keršiču-Galu na trboveljsko stran.

Po napadu na Hrastnik so namestili v Trbovljah, Hrastniku in Zidanem mostu 128 policijskih rezervistov samo za čuvanje raznih industrijskih naprav.⁵⁵⁵

Istočasno z napadom na Hrastnik je druga partizanska skupina, verjetno tudi iz Zgornje Rečice, napadla taborišče angleških vojnih ujetnikov G. W. I. v Tremarjah med Laškim in Celjem, ki ga je stražil oddelek I. bataljona deželnih strelcev. Ko je bil namreč nemški podoficir 26. decembra ob 0.40 na obhodu straž, je opazil dve postavi, ki sta čepeli ob žični ograji. Na njegov klic sta civilista planila kvišku in z vojaško puško dvakrat ustrelila proti njemu, ki je tudi streljal s pištolo. Neznanci so tudi z nasprotni strani taborišča dvakrat ustrelili. Wehrmannschaft je za bežičimi izstrelila približno štirideset nabojev.⁵⁵⁶

23. Junaški boj pri Vrharju

Po napadu na rudnik v Hrastniku so se Janko Skvarča-Modras, Alojz Zupančič-Cvajer, Franc Žužman-Čapajev, Franc Pintarič-Švaba in Lojze Knific-Janša umaknili čez Savinjo⁵⁵⁷ k Matevžu Deželaku v Lože, od tam pa v Lokavec k Mihi Flisu, kjer so ostali kak teden, na Novo leto pa je prišel tja tudi hrastniški okrajni sekretar Gvido Pavlič.⁵⁵⁸ 5. januarja 1941 so prišli partizani k Davidu(?) in od tam odšli v akcijo k Tremarjam, kjer so razstrelili železniško progo in sicer 6. januarja 1942 nekaj čez deseto uro zvečer pri kilometru 520,8, kjer so razstrelili pol metra tračnice.⁵⁵⁹ 7. januarja so bili že v baraki »Na festungi« na Gozdniku in razen Franca Žužmana, ki se je priključil drugi skupini, tam prezimovali do 3. marca 1942, ko so se premaknili proti Trojanam.⁵⁴⁰

Vsi ostali, z novinci iz Hrastnika vred, pa so prezimovali v Zg. Rečici pri Hudi jami.⁵⁴¹ Pri kmetu Francu Gračnerju na Marinkovem sta bila

⁵⁵⁵ Poročili orožniške postaje Trbovlje, 15. I. 1942 in orožniške postaje Zidani most, 15. I. 1942, arhiv IZDG.

⁵⁵⁶ Poročilo orožniške postaje Laško-Rimske Toplice, 27. XII. 1941; Mestni muzej Celje (objavljeno v laškem zborniku).

⁵⁵⁷ Švabov dnevnik.

⁵⁵⁸ Prav tam; Matevž Deželak, kmet iz Lož, izjavlja, da je prišlo 26. decembra 1941 k njemu sedem partizanov, ki jih je nato Franc Lapornik odpeljal v Lokavec k Mihi Flisu, kjer so ostali deset dni. Gvido Pavlič, ki je tudi sicer vso zimo zahajal tja, je prišel ponje 6. januarja 1942. Modras, Janša in Bosanac so prišli prvič k Deželaku že sredi decembra 1941 po tri puške Mauser, ki jih je pripravil Franc Lapornik.

⁵⁵⁹ Poročilo orožniške postaje Laško-Rimske Toplice 7. I. 1942, Mestni muzej Celje; Švabov dnevnik.

⁵⁴⁰ Švabov dnevnik; Lojze Ribič-Tone pravi, da jih je bilo »Na festungi« približno deset, vodil jih je Janko Skvarča-Modras, oskrbovali pa so jih rečiški kmetje, člani OF; Miha Selič, p. d. Privšek, Franc Lah, p. d. Povše, Marija Gozdnikar, p. d. Dike, izjavljajo, da so bili borci »Na festungi« v zvezi z ostalimi skupinami preko javke pri Ivanu Krempušu-Raubšicu, p. d. Kladniku. H kmetom so zahajali le ponoči. Lahov sin jim je napravil krplje, da so se laže gibali po visokem snegu. Zaradi varnosti so imeli blizu taborišča preko gozdne poti napeljano žico, na katere koncu v baraki je bil pritrjen zvonec (ustni viri).

⁵⁴¹ Skupina novincev iz Hrastnika pod vodstvom komandirja Rudija Kneza-Silasa, v kateri so bili tudi Tone Vratanar-Antonesko, Ciril Curk, Jože Umek-Zepel

četni štab in Sergej Kraigher, pri Juriju Košiču, p. d. Zabovšku je bilo 19 mož in pri Ivanu Krempešu-Raubšiču, p. d. Kladniku, 7 mož.⁵⁴² Že 4. januarja pa so se iz Zg. Rečice morali umakniti. Takrat sta namreč dva hudojamska verkšuca, Ferdinand Kumperger in Miha Nemeč, p. d. Slatenšek, obvestila komandirja obratne straže Hauberja, le-ta pa laško orožniško postajo, da se v Zg. Rečici nahaja večja partizanska skupina.⁵⁴³ O nemških pripravah na zasledovanje je preko svojih zvez zvedel vodja B1 — t. j. laške organizacije OF — Ludvik Dragar,⁵⁴⁴ ki je preko dveh aktivistk v Hudi jami takoj obvestil Rudolfa Kraška, člana rečiškega odbora OF, ki je potem ukrenil, da so se partizani pravočasno umaknili.⁵⁴⁵

Naslednjega dne zjutraj je večja skupina laškega orožništva in policije res preiskovala Zg. Rečico.⁵⁴⁶ V svojem poročilu političnemu komisarju za celjsko okoliško okrožje je vodja orožniške postaje Laško - Rimske Toplice 5. januarja 1942 navedel poleg podatkov o gibanju partizanov v Zg. Rečici, ki so mu jih priskrbeli zaupniki, tudi to, da »je med prebivalci tega kraja več ljudi, ki vztrajno molčijo o vseh nastopih banditov« in naštel tudi njihova imena.⁵⁴⁷

5. januarja 1942 proti tretji uri zjutraj je prišlo do Vrharjeve domačije (lastnik Franc Jager) pri Sv. Katarini nad Hrastnikom devet partizanov Revirske čete.⁵⁴⁸ Ciril Curk, Rudi Knez-Silas, Jože Umek-Zepl, Vili Vresk-Urban, Frido Čebin, Ivan Mitnjak starejši, Oto Medved, Franc Tršek in Slavko Bajda.⁵⁴⁹ Postavili so straže in se utaborili v skednju. Zjutraj so gospodarju omenili, da bodo pri njem ostali dalj časa in da naj pazi, da ne bo prišlo do izdaje. Gospodinja jim je nato skuhala zelja in koruznih žgancev. Ko je hotel gospodar Franc Jager, p. d. Vrhar, dopoldne peljati nekaj lesa v Trbovlje, sta ga stražarja ustavila in ga opozorila,

in Vili Vresk-Urban, je bila nekaj časa tudi pri Kolovratu nad Zagorjem (Lojze Ribič, ustni vir); po poročilu orožniške postaje Laško-Rimske Toplice dne 5. januarja 1942 so nemški zaupniki ugotovili, da je šlo 27. decembra 1941 okrog enih ponoči skozi Zgornjo Rečico proti Laškemu približno petnajst mož, 1. jan. 1942 okrog devetih zvečer pa skozi Zgornjo Rečico približno trideset mož.

⁵⁴² Glej opombo 521 (izjava Ivana Brečka, ustni vir).

⁵⁴³ Poročilo orožniške postaje Laško-Rimske Toplice, 5. I. 1942, Mestni muzej Celje, pravi: »4. januarja 1942 zvečer so se v Zg. Rečici pri hiši Mihe Nemca pojavili trije oboroženi možje s strojnico. Kmalu jim je sledilo približno petdeset s puškami in strojnicami oboroženih mož. Med njimi je bil tudi Leopold Škorjanc iz Trbovelj, star približno 21 let.«

⁵⁴⁴ Pojasnilo Ludvika Dragarja iz Laškega (ustni vir): Po ustanovnem sestanku OF za Laško, ki je bil v začetku junija 1941 v gozdu nad tekstilno tovarno, smo si delo razdelili po sektorjih in organizirali štiričlanske skupine s posebnimi oznakami za posamezne člane. Vodja skupine A je bil Zlatko Flego (A1), vodja skupine B Ludvik Dragar (B1) in tako naprej.

⁵⁴⁵ Ludvik Dragar, Fanika Videčnik, Ivanka Vipotnik-Sonja, ustni viri; Ludvik Dragar, Delo osvobodilne fronte v Laškem v letu 1941, laški zbornik.

⁵⁴⁶ Ivan Brečko in Lojze Lešnik, ustna vira.

⁵⁴⁷ To so bili kmetje in rudarji: Jože in Jurij Napret, Jože in Maks Jakopič, Franc Gračner, Jože in Jernej Košir, Konrad in Ivan Kajtna ter Jože Košič.

⁵⁴⁸ Poročili orožniškega okrožja Trbovlje 22. I. 1942 in 72. rez. policijskega bataljona 5. I. 1942, arhiv IZDG; Lojze Ribič-Tone pravi, da je bila ta skupina določena za napad na Trbovlje, ki naj bi se ga udeležile tudi skupine iz Zgornje Rečice, iz Fojtovega bunkerja na Mrzlici in iz taborišča na Gozdniku.

⁵⁴⁹ Švabov dnevnik; nemški viri partizanov ne navajajo po imenih, govorijo pa, da jih je bilo deset.

da kmetije ne sme nihče zapustiti. Gospodar se je navidezno vdal, odšel v stransko poslopje, kjer sta prebivala njegov oče in mati ter poslal mater k bližnjemu sosedu naročit, naj oni obvestijo Nemce.⁵⁵⁰ Šestnajstletni Franc Frajle je takoj odhitel k znanemu nemškemu zaupniku Pavletu Bauerheimu, gostilničarju pri Sv. Katarini, ki se je z motornim kolesom odpeljal do orožniške postaje v Trbovlje in jih še pred enajsto uro dopoldne obvestil o partizanih pri Vrharju.⁵⁵¹

Medtem ko se je nadporočnik Wilden, vodja zaščitne policije, razmeščene v Trbovljah in Zagorju, odpeljal do hrastniške orožniške postaje in še prej pooblastil vodjo trboveljske postaje Mühlederja, naj vodi akcijo proti partizanom,⁵⁵² je vodja laških orožnikov že javil v Hrastnik, da je prejšnjega dne ob osmih zvečer neki verkušec srečal v Zg. Rečici pri Laškem približno petdeset partizanov, med njimi je spoznal Leopolda Škorjanca iz Trbovelj, ki so se pomikali proti Hrastniku.⁵⁵³ Wilden je iz Hrastnika takoj nato organiziral zaporo med Kalom, Mrzlico in Križko planino z vsemi razpoložljivimi silami ter odhitel v Trbovlje poročat gestapu. Prav takrat pa so tja z bojišča pri Vrharju že poslali po pomoč.⁵⁵⁴

Oddelek 13 mož zaščitne policije, uradnik gestapa, pomožni policist kot tolmač ter vodič policijskega psa, ki so se pod vodstvom Mühlederja približali Vrharju preko Lize na prehodu iz Trbovelj v Savinjsko dolino, so ob prihodu Nemcev ob pol dveh opazili gospodinjo, ki je stala pred hišo in dajala znake, kje naj iščejo partizane.⁵⁵⁵

Komaj so kmetijo obkolili, so jih partizani že opazili in takoj udarili po njih s puškami, pištolami in bombami. Trem partizanom, Silasu, Urbanu in Zeplu, ki so bili v hiši in katerih eden je stal na straži, se je po prvih streljih posrečilo pobegniti v bližnji gozd,⁵⁵⁶ ostali pa so s skednja divje streljali proti sovražniku in ga prikovali na mesto. Policijski pes se je strgal z vrvi in se pognal proti skednju, kjer ga je ubil partizanski strel. Takrat je Mühleder poslal v Trbovlje po pomoč.⁵⁵⁷

Ob treh popoldne je prišla pomoč in sicer preostali del voda zaščitne policije iz Trbovelj in skupina zaščitne policije iz Zagorja pod vodstvom Wildena, ki je nato prevzel nadaljnje vodstvo. Z njimi so prišli tudi vodja gestapovske izpostave v Trbovljah SS-Untersturmführer Kramhöller z nekim uradnikom gestapa, vodja varnostne službe v Trbovljah Unterscharführer Sturmer in okrožni orožniški vodja Hirschhofer.⁵⁵⁸

Ker se Nemci zaradi zelo ostrega partizanskega streljanja in metanja bomb,⁵⁵⁹ ki se je stopnjevalo po vsakem pozivu na predajo, niso mogli

⁵⁵⁰ Poročilo izpostave gestapa Trbovlje o zaslišanju Franca Jagra, p. d. Vrharja, 6. I. 1942 (arhiv IZDG).

⁵⁵¹ Poročilo borbenega voda 2. čete 72. rez. policijskega bataljona, Trbovlje, 5. I. 1942, arhiv IZDG.

⁵⁵² Poročilo orožniške postaje Trbovlje 19. I. 1942, arhiv IZDG.

⁵⁵³ Prav tam; glej opombo 543.

⁵⁵⁴ Glej opombo 551.

⁵⁵⁵ Prav tam.

⁵⁵⁶ Izjava Olge Kastelic-Marjetke, ustni vir; Ivan Brečko iz Zg. Rečice izjavlja, da so partizani pribežali na rečiško stran k Ivanu Krempušu-Raubšicu (ustni vir); poročilo orožniškega okrožja Trbovlje 6. I. 1942, arhiv IZDG.

⁵⁵⁷ Glej opombo 552; poročilo orož. okrožja Trbovlje 6. I. 1942, arhiv IZDG.

⁵⁵⁸ Poročilo orožniškega okrožja Trbovlje 6. I. 1942, arhiv IZDG.

⁵⁵⁹ Poročilo izpostave gestapa Trbovlje 7. I. 1942, arhiv IZDG.

premakniti proti oblegancem in so imeli že težkega ranjenca,⁵⁶⁰ so se zaradi bližajoče se teme odločili požgati skedenj.

Prav takrat je bilo iz skednja slišati petje. Partizani so zapeli Internacionalo.⁵⁶¹ Takoj nato so se poskušali prebiti, pa jim ni uspelo. Franc Tršek, rudar iz Hrastnika, se je pognal iz skednja, odvrget bombo, pa je že po tridesetih skokih proti Hrastniku padel zadet od krogel.⁵⁶² Nato so se Nemci približali s slamo pokriti baraki ob skednju in jo zažgali. Zaradi vetra, ki je vlekel proti partizanskemu oporišču, se je le-to takoj vnelo.⁵⁶³

Okrog četrta na pet, ko je bil skedenj v največjem ognju, je partizansko streljanje ponehalo, v notranjosti je bilo slišati še par revolverjskih strelcev, takoj nato pa je močna eksplozija⁵⁶⁴ raznesla tramovje z ostrešjem vred 180 metrov naokrog. Goreči deli so vneli tudi bližnji kozolec.⁵⁶⁵

Zagorska skupina Nemcev se je vrnila v svoje oporišče ob sedmih zvečer, trboveljska ob osmih, hrastniška pa je prevzela požarno varnostno stražo.⁵⁶⁶ Nemški ranjenec Kraus je umrl že med potjo. Franca Trška pa so spravili v trboveljsko mrtvašnico in ga tam razkazovali.⁵⁶⁷

Ob preiskavi, ki jo je trboveljsko orožništvo opravilo na bojišču naslednji dan, so našli v jugozahodnem kotu požganega skednja šest zogle-nelih trupel.⁵⁶⁸ Od teh so spoznali samo starega Ivana Mitnjaka, zidarja iz Hrastnika, ki ga je eksplozija vrgla verjetno proč od žarišča in ni bil tako ožgan.⁵⁶⁹ Našli so tudi šest puškinih cevi in strojnične dele. Zgorela so tri gospodarska poslopja: hlev s skednjem, kozolec in klet, 9 glav goveje živine, 2 konja in vse orodje. Nastalo škodo so cenili na 50.000 mark. Poleg povračila škode kmetu je vodja gestapa predlagal političnemu komisarju v Trbovljah še nagraditev vseh izdajalcev.⁵⁷⁰

Trupla partizanov in živine je moral pokopati konjač na njivo pod hlevom.⁵⁷¹

Na lepakih, ki so jih kmalu nato razobesili na najbolj vidnih mestih, so objavljali naslednje: »... 5. januarja 1942 so komunistične bande ubile

⁵⁶⁰ To je bil stražmojster trboveljskega borbenege voda zaščitne policije Josef Kraus (glej opombo 558).

⁵⁶¹ Po policijskem poročilu (glej opombo 551) »so obkoljeni komunisti zapeli neko narodno pesem, nato pa so se skušali prebiti«. Da so peli Internacionalo, se je po izjavah prvoborcev kmalu razvedelo tako med prebivalstvom kakor v četi sami.

⁵⁶² Glej opombi 557 in 559; Franca Trška je ustrelil neki Völker.

⁵⁶³ Glej opombi 551 in 558.

⁵⁶⁴ Prav tam; Ribičič, Slovenski zbornik 1945.

⁵⁶⁵ Glej opombi 551 in 557.

⁵⁶⁶ Glej opombo 558.

⁵⁶⁷ Olga Kastelic-Marjetka, ustni vir; Franc Tršek je še kazal znake življenja, ko so mu privezali noge in roke h kolu in sta ga dva Nemca odnesla v trboveljsko mrtvašnico, kjer je izdihnil. Trškovo smrt je proti sedmi uri zvečer ugotovil zdravnik dr. Trobnik (glej opombo 551).

⁵⁶⁸ Poročilo orožniške postaje Trbovlje 7. I. 1942, arhiv IZDG.

⁵⁶⁹ Glej opombo 550; pri Mitnjaku so Nemci našli osebne dokumente.

⁵⁷⁰ Glej opombo 568 in 550; da bi Nemci Vrharjeve obvarovali pred partizansko kaznijo, so jih naselili v Petelinovo vas v središču Trbovelj. Gospodarja Franca Jagra je doletela zaslužena kazen jeseni 1944, ko je ob splošni mobilizaciji v NOV tudi sam odšel v partizane.

⁵⁷¹ Olga Kastelic-Marjetka, ustni vir; 10. maja 1946 so zemeljske ostanke padlih borcev prenesli na pokopališče v Dol pri Hrastniku.

policijskega uradnika, ko je opravljal službo. 6. januarja 1942 je bilo v Mariboru ustreljenih deset talcev, poleg tega pa še sedem razbojnikov, ki so se z orožjem upirali...⁵⁷²

24. Smrt politkomisarja Nandeta Šušterja

Štiri dni po nesrečnem boju pri Vrharju, 9. januarja 1942, je izdajstvo zalotilo še eno skupino štirih partizanov, ki so se ob pol treh zjutraj težko natovorjeni in utrujeni ustavili pri kmetiji Mihe Prašnikarja pod Sv. Planino nad Trbovljami.

Ko so partizani prišli k hiši, je gospodarjev sin France krmil živino in opazil, kako so po stopnicah lezli na skedenj. Ob zori se je namenil v dolino, pa ga je stražar najprej zadržal, čez nekaj časa pa le izpustil, ker se je gospodarjevemu sinu baje že mudilo na delo v zagorski rudnik in ker je zaupljivo zagotovil, da Nemcev že štiri dni ni bilo na Planini in da lahko mirno zaspijo.⁵⁷³

Odšel je naravnost na orožniško postajo v Trbovlje,⁵⁷⁴ kjer so do devetih zjutraj že naredili načrt, po katerem se je odpravila proti Sv. Planini skupina trinajstih policistov 2. čete 72. rezervnega policijskega bataljona iz Zagorja, iz Trbovelj pa trije orožniki, trije uradniki gestapa in varnostne službe, vodja obratne straže in policijski nadporočnik Wilden, ki je vso akcijo vodil, za vodnika pa se jim je ponudil izdajalec sam.

Medtem so partizani staremu Prašnikarju pripovedovali, da so se udeležili napada na Zagorje, Šoštanj in Hrastnik, zaplenili odeje na Sv. Planini, v noči na 4. januar 1942 pa razrušili železniško progo Zidani most—Breg in v noči na 6. januar 1942 progo Zidani most—Hrastnik.⁵⁷⁵ Povedali so, da niso pripadali skupini, ki so jo uničili pri Vrharju, povezani pa so bili z vsemi partizanskimi skupinami.⁵⁷⁶

Ko so se Nemci okrog enih popoldne zbrali pri hišah jugozahodno od Sv. Planine, so se porazdelili na tri skupine, ki so se vsaka s svoje strani približale skednju na 30 metrov. Partizani, ki so opazili Wildena, ko je bil že pri vratih, so takoj odvrgli nekaj bomb. Nato so jih tudi Nemci pričeli obstreljevati z vseh strani. Borci so se poskušali z jurišem prebiti iz hleva proti vzhodu, pa jih je premočan sovražnikov ogenj pognal nazaj. Ob pozivih na predajo so odgovarjali z besnim streljanjem skozi strešne linie, ob nemški grožnji, da bodo zažgali skedenj, pa so se trije pognali skozi strešno okno, se popeljali po slamnati strehi in se po padcu z višine 5 do

⁵⁷² Lepak o streljanju talcev, arhiv IZDG.

⁵⁷³ Poročilo orožniške postaje Trbovlje 15. I. 1952, arhiv IZDG.

⁵⁷⁴ Kakor piše Jože Štok-Korotan v »Jekleni pesti«, 1954, je v partizanih zvedel od soborca Janeza Boriška iz Zagorja, da je Francetov brat Janko Prašnikar istočasno odšel naznanit partizane v Zagorje.

⁵⁷⁵ Poročilo orožniške postaje Trbovlje 10. I. 1942, arhiv IZDG; po poročilu orožniške postaje Zidani most 15. I. 1942 (arhiv IZDG) so partizani v noči na 3. januar 1942 blizu Šmarjete pri Rimskih Toplicah iz skladišča cestne uprave odnesli zaboj razstreliva donarita.

⁵⁷⁶ Glej opombo 573.

6 metrov poskusili rešiti navzdol po strmini. Dva sta takoj obležala mrtva,⁵⁷⁷ tretjega pa so še videli, kako je ranjen odvrigel puško in pobegnil v nepregledno goščavo.

Ko so Nemci nato izgnali živino iz hleva, so četrtega partizana še enkrat pozvali na predajo, češ da bodo v nasprotnem primeru zažgali poslopje. Čez nekaj trenutkov se je ta partizan pognal skozi vrata, bil pa je hudo ranjen v koleno. Na vprašanja ni hotel odgovarjati.⁵⁷⁸

Pri osebni preiskavi so našli pri njem izkaznico na ime Tone Turnšek, ki je bila izstavljena na trboveljski občini. Pri natančni preiskavi na gestapu pa se je pokazalo, da je bilo pravo ime partizana, ki je med prevozom v Trbovlje umrl, Nande Šušter, rojen 23. marca 1915 v Trbovljah. Da je bil to v resnici Nande Šušter, so ugotovili tudi po njegovi puški. Na lesenih delih je ta borec in komunist umetniško izrezljal naslednje reke: »Razen ljudske sile same je ni moči, ki bi mogla osvoboditi ljudstvo. Maksim Gorki«, »Naprej v borbo za pravdo in svobodo slovenskega naroda«, »Na meni, na mojih ramenih, na ramenih delavcev-proletarcev leži bodočnost slovenskega naroda proletarcev. Ivan Cankar.« Na kopito si je vrezal še zvezdo s srpom in kladivom ter rudarja in kmeta. Poleg tega je bilo vrezano: »Kadar boš v borbi zaspal, sanjaj o njej, ki te vedno čaka — Milki«, a na drugi strani je bila umetniško izrezljana dekliška glava, ki je bila presenetljivo podobna dekletu na fotografiji, najdeni med njegovimi osebnimi rečmi, in za katero so ugotovili, da je bila res njegova ljubljenska.⁵⁷⁹

Mestni gradbeni mojster Ranzinger, trboveljski krajevni skupinski vodja Štajerske domovinske zveze, je potrdil, da je bil Šušter kot spreten slikar vsekakor zmožen ponarediti tudi pečat in podpis. Gestapo pa ni mogel razumeti, kako je Šušter prišel do obrazca za osebno izkaznico. Zasliali so župana dr. Moderja, njegovega namestnika dr. Diesela in matičarja Webra, ki so edini imeli ključ do pečata. Izkazalo se je, da so pečat dobili šele 18. avgusta, osebna izkaznica pa je bila datirana s 4. avgustom. Obrazce sta izpolnjevala dva popolnoma zanesljiva uradnika. Končno so ugotovili, da je nekdo izmaknil prazne obrazce med veliko gnečo, ko so jih šele izpolnjevali in še niso bili žigosani ter podpisani.⁵⁸⁰

⁵⁷⁷ Poročili orožniškega okrožja Trbovlje 22. I. 1942 in orožniške postaje Trbovlje 10. I. 1942, arhiv IZDG; bežeča partizana sta ustrelila orožniški stražmojster August Rettenbacher in trboveljski pomožni policist Karl Köck, steklar iz Hrastnika, ki so ga nastavili na trboveljski orožniški postaji 25. septembra 1941.

⁵⁷⁸ Poročili orožniškega okrožja Trbovlje 22. I. 1942 in vodje 2. čete 72. rez. policijskega bataljona Wildena v Trbovljah 9. I. 1942, arhiv IZDG. Nandeta Šušterja, ki je še kazal znake življenja, je izdajalec Frenko privlekel do studenca in mu glavo porival v vodo, da se je osvestil. Ustreljene tri partizane je izdajalec naložil na voz in jih v spremstvu Nemcev odpeljal v Trbovlje. Med potjo se je širokoustil, da vozi prasiče (Jože Štok-Korotan, Borec, 1957, str. 64). Partizanska trupla je iz Trbovlj odpeljal Jože Zemljan, eden prvih nemških zaupnikov, z avtom v neznano smer (življenjepis Nandeta Šušterja glej v Revirskem muzeju v Trbovljah).

⁵⁷⁹ Poročili izpostave gestapa Trbovlje 9. in 14. I. 1942, arhiv IZDG; izjava Milke Mesojdec, ustni vir. Na eni od ostalih treh pušk je bilo vrezano: »V borbo za svobodno življenje, gre klic od vasi do vasi, ker sicer nas čakata sužnost, trpljenje, za nas več izbire druge ni«, srp, kladivo in zvezda.

⁵⁸⁰ Poročilo izpostave gestapa Trbovlje 14. I. 1942 (arhiv IZDG); po izjavi Lojzeta Ribiča je neizpolnjene obrazce priskrbela najbrž uslužbenka pri okrožnem

Gestapo je v kratkem identificiral tudi ostala dva padla borca. Prvi, Franc Žužman-Čapajev, rojen 16. januarja 1911 v Trbovljah, doma v Hrastniku, rudar, komunist, je bil v partizanih že pred ustanovitvijo Revirske čete. Pri njem so našli žepni koledarček z različnimi zapisi. Drugi, Franc Bajda-Marko, Hrastničan, rojen 6. septembra 1920, rudar, komunist, se je priključil Revirski četi ob napadu na Hrastnik.⁵⁸¹

Ranjeni partizan Stane Škerlin-Nejčce, ki mu je uspelo pobegniti, se je zatekel najprej k Slopjarju pod Sv. Planino, nato v Zg. Rečico h Krem-pušu, in konec januarja v Lože k Deželakovim. Nekaj časa je bil tudi v Hrastniku pri sestri Ernesta Bizjaka-Mihajla.⁵⁸²

Za Prašnikarjevo izdajo so partizani preko terenske organizacije OF kaj kmalu izvedeli. Zato so ga 17. februarja 1942 trije borci počakali, ko je ob pol petih zjutraj odhajal z bratom Ivanom in s Klančičarjem na delo v Zagorje in ga pri Drnovškovi hiši v Potoški vasi ustrelili.⁵⁸³ Prejel je zasluženno plačilo.

*

Ker je imelo partizansko gibanje na Štajerskem pozimi 1941/1942 zelo težke izgube, okupatorju pa ni zadalo kakih občutljivejših udarcev,⁵⁸⁴ je pokrajinsko vodstvo Komunistične partije Slovenije na Štajerskem razposlalo vsem štajerskim partizanom odprto pismo.⁵⁸⁵ V njem je pojasnilo

vodji Heimabunda Mara Hafner, ki je imela zvezo s hrastniškim sekretarjem Gvidom Pavličem.

⁵⁸¹ Glej obe poročili gestapa (opomba 579).

⁵⁸² Lojze Ribič, Olga Kastelic, Ernest Babič, Ivan Brečko, Matevž Deželak, ustni viri.

Za ranjenega Nejčeta je poskrbel Lojze Ribič-Tone, ki je sam odšel po pomoč v Hrastnik k zdravniku dr. Romanu Vidmarju. Ta zdravnik je od vsega začetka sodeloval z narodnoosvobodilnim gibanjem in poleg sanitetnega materiala nudil prvim partizanskim ranjencem ali bolnikom zdravniško pomoč, tako na primer Tonetu Okrogarju-Nestlu, ki se je ob napadu na Hudo jamo, julija 1942 močno opekel, nadalje oboleli Miri Popraskovi-Janji in drugim. Ko je Lojze Ribič jeseni 1942 pripeljal k njemu v Hrastnik nekega partizana s Kala z zlomljeno roko, se je ta predal Nemcem in izdal zdravnika, da so ga aretirali konec novembra 1942 in je nato umrl v koncentracijskem taborišču.

Navodila za zdravljenje je dajal tudi dr. Čede iz Laškega, posebno pa še tamkajšnji lekarnar Ujčič in njegova žena Pia, ki sta vseskozi zalagala partizane z zdravili in drugim potrebnim materialom. Trboveljska bolnišnica z zdravnikom dr. Virgilom Krasnikom in dr. Janezom Jenšterlom na čelu je bila z večino zdravstvenega osebja vključena v delo za OF. Poleg neposredne pomoči so za ranjene ali bolne partizane po različnih kanalih posredovali mnogo sanitetnega materiala. Sodelovali so pri reševanju partizanov, ki so jih bili Nemci ranjene zajeli in jih spravili v bolnišnico. V Zagorju je sodeloval v OF zdravnik dr. Grum.

⁵⁸³ Poročilo orožniškega okrožja Trbovlje 25. II. 1942, arhiv IZDG.

⁵⁸⁴ Rudi Knez-Silas navaja, da je Revirska četa preko zime opravila naslednje akcije: miniranje motorjev, vzpenjače in požig stavbe v Hrastniku, štirikratna razstrelitev železniške proge Trbovlje—Celje, uničenje dveh sodov bencina in enega soda olja, zaplamba 52 kg smodnika in strojčka za miniranje; nadalje so partizani uničili pet izdajalcev in enega obratnega stražarja, zbrali precej streliva in 380 ekrazitnih koščkov, imenovanih žajfe.

⁵⁸⁵ Dokument je zaplenil lovski oddelek redarstvene policije 14. avgusta 1942 ob enem z dnevnikom 4. čete (Veličkove) I. štajerskega partizanskega bataljona v taborišču pri Zabukovici pod Gozdnikom in ga je komandant varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko v nemškem prevodu objavil v drugi

položaj na svetovnih frontah, na bojiščih v Srbiji, Črni gori in Sloveniji ter ugotovilo naslednje:

»Po borbah, ki so jih imeli štajerski partizani, je videti, da so se borci zavedali svojih nalog (uničenje denunciantov v Savinjski dolini, napad na Šoštanj, boj na Klopnem vrhu, pri Ribnici na Pohorju, na Čreti, napad pri Bregu - Brežice). Tako so si pridobili simpatije in zaupanje velikega dela prebivalstva. V teh bojih, posebno še v zadnjih mesecih pa so se pokazale nevarne pomanjkljivosti, ki bi utegnile ne samo zmanjšati partizansko udarno moč, ampak bi se lahko tudi zgodilo, da pri sedanjem razvoju osvobodilnega boja ne bi več zmogli uspešno mobilizirati prebivalstva proti Hitlerju.

Glavne pomanjkljivosti, ki zavirajo partizanski polet, so:

1. Defenziva, ki po eni strani omogoča sovražniku pripravljati se za napade, nas presenečati in nam prizadevati težke izgube, po drugi strani pa hromi partizansko bojno spretnost in gibljivost, kar vse vpliva na našo moralo. Izkušnje štajerskih partizanov, izkušnja Revirske čete, posebno pa še težke izgube v januarju nam to dovolj jasno dokazujejo.

2. Daljša časovna obdobja med akcijami zmanjšujejo partizansko horebenost, zavirajo mobilizacijo prebivalstva na terenu, sovražniku pa olajšujejo orientacijo in zasledovanje naše žive sile, kar vse vodi zopet k težkim izgubam. Od novembra do januarja ni bilo nobenih akcij, škodljive posledice pa so se pokazale na primer pri akciji v Hrastniku, ob udarcu v Litsche⁵⁸⁶ in pod Sv. Planino.

3. Nepravilno manevriranje pri akcijah, ki so se na primer v Savinjski dolini razvijale samo na enem odseku, je pripomoglo sovražniku do lažje koncentracije njegovih sil in vodilo do odkritja partizanov. Eden od vzrokov, da na pohodu proti Brežicam nismo dosegli svojega cilja, je v krčeviti navezanosti borcev na domači teren. Po drugi strani pa je prav brežiška akcija osvobodilnemu gibanju politično zelo koristila, pa čeprav je samo za kratek čas dvignila upor proti izseljevanju med prebivalstvom od Savinje do hrvaške meje.

4. Eden glavnih vzrokov za počasen razvoj partizanskega gibanja na Štajerskem je velika neodločnost pri zatiranju denunciantov. V Savinjski dolini, kjer so partizani pobili večino denunciantov, imajo zato tudi največjo podporo med prebivalstvom, tam pa, kjer so uničili samo enega, je daleke težje napredovati.

5. Slaba vojaška disciplina in površna stražarska služba (v Čečah in pri Prašnikarju). Opuščanje patrolj in nedosledna izvedba bojnih nalog (v Hrastniku). Nasprotno pa sta bila na Čreti ravno dobro organizirana stražarska služba in patroljni sistem osnova za velik uspeh. V vsem brežiškem pohodu je prav nediscipliniranost zelo motila.

6. Nedovoljna budnost razbija partizansko zaledje. Zaradi izdajalskih elementov, vrinjenih v partizanske vrste, je propadla cela vrsta kmetov, ki so skrbeli za partizane.

Številki zaupnega glasila »Material-Zusammenstellung über die Tätigkeit slovenisch-kommunistischer Banden in der Untersteiermark«, Celje, 1. septembra 1942, in izročil v uporabo poveljstvom enot, ki so imele opraviti s partizani. Nemški prevod dokumenta ni podpisan, hrani ga arhiv IZDG. Doslej originala nimamo.

⁵⁸⁶ Zaradi slabega nemškega prevoda je beseda nerazumljiva — gre za Čeče.

7. Opuščanje vojaške vzgoje in premajhno izkoriščanje pridobljenih izkušenj. Posamezniki so se na brežiškem pohodu navzeli le negativnih stvari, pozitivnih izkušenj pa niso uporabljali v borbi.

8. Nedovoljna samoiniciativnost borcev. Tako v brežiški akciji partizani nakljub snegu in neurju niso mogli sprovesti svojih terenskih nalog.

9. Nezadovoljivo delovanje partijskih članov, politkomisarjev in komandantov.

Zaradi resnega stanja moramo glede na težke in krvave izkušnje zadnjega časa temeljito izpremeniti svojo bojno taktiko, če naj hodimo po stopinjah ostalih slovenskih in jugoslovanskih partizanskih čet. Vodstvo Komunistične partijske organizacije na Spodnjem Štajerskem poziva zato vse tovariše partizane, komandante, politkomisarje in člane Partije naj si dobro zapomnijo naslednja osnovna navodila za pravilno in uspeha polno partizansko borbo:

1. Takoj preiti iz defenzive v ofenzivo po starem partizanskem pravilu: nenadoma napasti in se ne pustiti presenetiti. Prav pozimi in ob drugih naravnih ovirah je to edina rešitev pred uničenjem. Trboveljske žrtve naj nam bodo zadnji opomin.

2. Sovražnika je treba nenehno napadati. Tako bo nastala v njegovih vrstah zmeda in demoralizacija in tako mu bomo po porazih onemogočili zbiranje.

3. Sovražnika je treba povsod in z vseh strani napadati na njegovih najbolj občutljivih mestih. Le tako mu bomo preprečili koncentracijo njegovih sil in se izmaknili usodnim udarcem.

4. Takoj preiti k hitremu in brezobzirnemu uničenju denunciantov.

5. Vzpostaviti strogo vojaško disciplino na podlagi politične zrelosti in partizanske zavesti:

a) stražo je treba organizirati povsod, vedno, v vsakem slučaju. Vsako površnost in opuščanje je kaznovati s smrtjo;

b) patrolje so oči in ušesa partizanskih skupin. Samo patrolje lahko preprečijo, da ne bomo nenadoma in nepripravljeni naleteli na sovražnika;

c) brezpogojna in pravilna izvršitev povelj in bojnih nalog ter popolna podvrženost partizanski komandi. Med akcijami in premikom diskusija o poveljih ni dopustna. Za pravilnost povelj odgovarjajo partizanski komandanti direktno višjim poveljniškim mestom.

6. Vsaka akcija naj bo za partizane šola. Po akcijah je govoriti o izkušnjah in tako preprečevati ponavljanje napak. Za vojaško vzgojo odgovarjajo predvsem četni vodje.

7. Zastran ohranitve zaledja — najstrožja konspiracija. Vsako lahko-mišelnost najstrožje kaznovati!

8. Samoiniciativa in partizanska iznajdljivost. Partizanske skupine in oddelki naj v vsaki situaciji najdejo sami izhod, ne da bi za vsako ceno čakali na povelje od zgoraj ali pa na pomoč ali sklep OF oziroma Partije. Predpogoj za varnost in udarnost partizanov na Štajerskem je prav v njihovi avtonomiji.

9. Največja budnost zastran demoralizacije, panike, kapitulantstva, vrtanja tujih elementov in provokatorjev! Le na ta način in z vsestransko politično vzgojo bodo naše enote notranje čvrste, bodo omogočile zdrav

razvoj partizanstva na Spodnjem Štajerskem in zagotovile izvedbo političnih ter vojaških nalog narodnoosvobodilne borbe. Za dobro delovanje skupin so odgovorni predvsem partijski funkcionarji, člani Partije, politkomisarji in komandanti in vsak posamezni partizan.

Zima ne more in ne sme vplivati na našo borbo. V boj za svobodo!

Smrt fašizmu — svobodo narodu!»

LA COMPAGNIE PARTISANE DU BASSIN MINIER EN 1941

Résumé

Zagorje, Trbovlje et Hrastnik, importantes agglomérations du bassin minier, étaient dès avant la guerre un des plus considérables foyers révolutionnaires; le Parti communiste de Slovénie y avait acquis une grande force parmi les masses ouvrières.

Le Parti communiste de Slovénie, initiateur et organisateur de la résistance antifasciste, trouva dans le bassin minier assez de forces conscientes pour prévaloir sur l'esprit capitulard et démoralisateur. Ainsi, un mois à peine après la création du Front de Libération slovène, se formait en mai 1941 dans la région de Trbovlje, Hrastnik et Zagorje un Comité de district de ce même Front, dont les membres étaient, outre les communistes membres du Comité de district du PC de Slovénie qu'encore les sociaux-chrétiens, les Sokols nationalistes, les représentants de l'aile gauche des sociaux-démocrates et de quelques autres groupes politiques de moindre importance. Sergej Kraigher, instructeur du parti communiste et organisateur du mouvement de libération nationale dans le bassin minier, opéra la liaison entre ces divers groupes constituant le Comité de district du Front de Libération.

Dans les entreprises industrielles, les Comités de »Delavska enotnost« (Unité ouvrière), sous la direction du PC de Slovénie jouèrent un rôle de premier plan.

Après l'agression allemande contre l'URSS, le 22 juin 1941, les préparatifs pour la résistance à l'occupant entrèrent dans une nouvelle phase. Ayant examiné la situation, le Comité de district du PC de Slovénie prit les décisions suivantes: tous les communistes compromis doivent définitivement passer à la clandestinité; il faut collecter les armes en un seul endroit déterminé, ce qui permettra de s'armer rapidement; il faut renforcer l'activité politique et s'occuper de trouver des vivres pour les clandestins. On fixa également les endroits où se réuniraient les clandestins. Le Comité militaire pour le bassin minier, déjà organisé et à la tête duquel se trouvait Lojze Hohokraut, reçut des instructions plus concrètes pour le soulèvement armé.

De jour en jour, le groupe des premiers clandestins — partisans voyait s'augmenter le nombre de ses membres venus surtout de Trbovlje. Tandis que le groupe de Zagorje se tenait dans les bois entourant l'agglomération, celui de Trbovlje resta aux environs de cette même ville jusqu'au 12 juillet. Alors, devant la poursuite des patrouilles de la gendarmerie allemande, il se retira vers St. Lenart derrière la Sv. Planina (aujourd'hui »Partizanski vrh« — Sommet des partisans). En même temps, l'atelier technique du Comité de district du PC de Slovénie fournissait à toute la région du matériel de propagande. A Hrastnik, l'arrestation de nombreux communistes ralentit quelque peu le développement du mouvement de libération.

Ainsi se trouvèrent formés les premiers groupes de partisans. Les actes de sabotage des partisans du bassin minier débutèrent par la destruction de tous

les poteaux indicateurs sur toutes les routes du district, coïncidant avec une grande action de propagande par inscriptions que le Comité de district du PC de Slovénie avait organisée dans les corons, juste le 14 juillet 1941, anniversaire commémoratif de la Révolution française.

La compagnie partisane de Trbovlje compta à son actif des exploits de plus grande importance lorsque le 26 juillet elle s'empara de tous les explosifs qui se trouvaient dans les dépôts de la mine et que, la nuit suivante, elle fit sauter la voie ferrée près de l'usine électrique de Trbovlje. Comme convenu, le groupe de diversion de Zagorje faisait également sauter la voie ferrée près de la gare de Zagorje et les partisans attaquaient à la grenade un train de marchandises entre Zidani most et Hrastnik.

Le premier août, la compagnie de Trbovlje et le groupe partisan de Zagorje s'unirent pour former la compagnie partisane du bassin minier.

Le 3 août, les Jeunesses communistes de Zagorje firent sauter les installations du triage de la mine. Dans la nuit du 8 au 9 août, la compagnie attaqua à Zagorje le poste de gendarmerie et celui de la garde de la mine. Devant la résistance acharnée des Allemands, les partisans se replièrent en bon ordre et sans pertes après une demi-heure de combat. Pendant cette attaque, ils avaient également fait sauter la route entre Zagorje et Trbovlje. Cette attaque était la première action organisée tentée par les partisans dans quelque localité d'importance où les Allemands tenaient garnison. Elle eut un grand effet moral. En représailles, les Allemands fusillèrent, le jour même, deux civils à Zagorje; la plupart de ceux qu'on arrêta moururent dès le premier hiver au camp de Mauthausen.

Après l'attaque de Zagorje, la compagnie du bassin minier atteignit son maximum numérique — plus de 70 hommes. Elle eut trois rencontres avec la force armée allemande (12, 15 et 21 août) et subit de grosses pertes.

Il ne restait plus qu'une dizaine de combattants dans le bassin minier, — les autres se dispersaient — mais une nouvelle compagnie allait se former qui, soutenue par la compagnie partisane de la Savinja, attaqua dans la nuit du 24 au 25 août le poste de garde des installations minières à Zabukovica près Celje et, de son campement dominant la vallée de la Savinja, poursuivit jusqu'au mois d'octobre 1941 des actes de sabotage et diversion de plus ou moins d'importance dans le bassin minier, s'occupa sur les lieux d'activités politiques et du recrutement ininterrompu de nouveaux combattants.

Au début d'octobre, les compagnies du bassin minier, du Pohorje et de la Savinja s'unirent pour former le bataillon partisan de Styrie; avec 56 combattants, ce dernier attaqua dans la nuit du 7 au 8 octobre la ville de Šoštanj, faisant un énorme butin et se retira sans pertes et en bon ordre.

Sous le commandement de Franc Rozman-Stane, ancien combattant de la guerre civile d'Espagne, le bataillon partisan de Styrie s'aguerrissait à la tactique et à la discipline militaires. Il effectua de nombreux coups de main. Le 26 octobre, les Allemands découvraient le bataillon de Styrie dans son cantonnement près de Creta et l'attaquaient avec des forces bien supérieures en nombre. Pour la première fois, les partisans slovènes firent face à une attaque frontale de l'ennemi; de leurs positions, dans une neige épaisse, ils repoussèrent avec trois mitrailleuses plusieurs assauts de l'ennemi au cours de l'après-midi; la nuit venue ils réussirent à sortir sans pertes de l'étau de l'ennemi.

Le 20 octobre, une déclaration de l'administration civile allemande annonça le transfert en Allemagne de la population slovène de la région de la Sava et du bassin de la Sotla; le CC du PC de Slovénie et le Commandement suprême des troupes partisans envoyèrent dans la région menacée plusieurs unités parmi lesquelles le bataillon partisan de Styrie. Partant de Grize le 28 octobre, le bataillon, en quatre marches de nuit, atteignit Slivnice à l'Est de Celje et il y fut attaqué par d'importantes forces allemandes. Après un combat acharné le bataillon se

replia vers le Sud dans la région du Bohor où son état-major décida le retour dans la vallée de la Savinja; cette décision était motivée par l'épuisement des combattants, la neige, l'incessante poursuite allemande et par le fait que le bataillon n'avait pu établir de liaison avec la compagnie partisane de Brežice pas plus qu'avec l'organisation locale du Front de Libération, qui venait justement d'être détruite par l'ennemi. Malgré de continuelles escarmouches avec les Allemands, le bataillon revint à son point de départ, à Griže, le 7 novembre. Les compagnies s'y reposèrent de dix jours de marche, de combats et du manque de vivres avant d'aller prendre leurs quartiers d'hiver en divers endroits.

La compagnie du bassin minier s'en alla passer l'hiver dans sa région d'origine, tout en continuant ses coups de main. Dans la nuit du 25 au 26 décembre, un groupe de combattants du bassin minier attaqua et détruisit les installations minières à Hrastnik où une quinzaine de volontaires vinrent renforcer ses rangs. Un autre groupe tenta de délivrer des prisonniers anglais qui se trouvaient au camp de Tremerje près Laško, mais la tentative échoua. Durant l'hiver les sapeurs de la compagnie du bassin minier firent à trois reprises sauter la voie ferrée Breg—Zidani most—Hrastnik et Laško—Celje.

Le 5 janvier 1942, les Allemands entourèrent un groupe de 10 combattants près de Sv. Katarina au-dessus de Trbovlje; trois d'entre eux réussirent à se sauver; les autres, réfugiés dans une grange, se trouvèrent encerclés; ils se battirent héroïquement jusqu'à leur dernière cartouche et, le soir, lorsque les Allemands incendièrent leur refuge, ils mirent volontairement fin à leurs jours au chant de l'Internationale.

Un autre groupe de 4 combattants fut également entouré par l'ennemi le 9 janvier 1942. Un seul des combattants réussit à s'échapper, tous les autres trouvèrent la mort dans un combat acharné. Parmi les morts il y avait aussi le commissaire politique de la compagnie, Nande Šušter, mineur et communiste d'avant-guerre qui portait, gravée sur la crosse de son fusil, cette citation de M. Gorki: »Aucune puissance, sauf sa propre force n'est capable de libérer le peuple«.

En 1941, une centaine de combattants, pour la plupart des mineurs et des communistes avaient constitué la compagnie du bassin minier. Un tiers environ tomba au cours de la première année de guerre et une cinquantaine d'autres jusqu'à la fin des hostilités. Sept des combattants de la première heure de la compagnie du bassin minier ont été décorés de la plus haute distinction yougoslave — l'Ordre du Héros National.

bassin minier pour l'année 1942.

Dans un autre article l'auteur continuera l'historique de la compagnie du bassin minier pour l'année 1942.

Dare Jeršek

Plebiscitne akcije Osvobodilne fronte v letih 1941—1942

V času od oktobra 1941 do februarja 1942 je Osvobodilna fronta slovenskega naroda (OF) organizirala štiri množične plebiscite s tem, da je v počastitev določenih spominskih dni izdala odlok, da naj slovensko prebivalstvo dotičnega dne med 19. in 20. uro zapusti ulice in javne lokale kot tih, molčeč protest proti okupatorju. Te manifestacije in demonstracije pa niso bile omejene samo na »uro molka«, ampak jih je spremljalo tudi potresanje letakov, pisanje gesel in znakov in sabotažna dejanja. Sam izraz »plebiscitne akcije« je prvi uporabil Boris Kidrič, ki je bil njihov pobudnik. Ni čudno, če se tega izraza poslužuje v svojih poročilih tudi italijanski okupator, saj so bile te akcije dejansko plebiscit za OF. Njihov osnovni namen je bil: pokazati enotnost slovenskega naroda v OF. Bile so resničen odraz razpoloženja ljudskih množic in izražale so zaupanje večine slovenskega naroda vodstvu narodnoosvobodilnega boja in njegovi politiki. Vsi ti plebisciti pa so istočasno tudi razkrinkavali slovensko reakcionarno buržoazijo.

Vse štiri plebiscitne akcije so bile javna istočasna in enotna množična manifestacija pripadnosti večine slovenskega ljudstva k Osvobodilni fronti in javna množična demonstracija velikega dela slovenskega ljudstva proti okupatorju, ki je lahko potekala brez človeških žrtev. Okupator je bil tedaj na višku svoje moči. Na vzhodu je prodril daleč v notranjost sovjetskega ozemlja in prve dni oktobra je začel svojo veliko ofenzivo proti Moskvi. Tu so ga v začetku decembra ustavile sovjetske divizije, ki so nato začele svojo veliko in uspešno protiofenzivo in tako dokončno odstranile nevarnost za padeč sovjetske prestolnice, ki jo je vlada že zapustila. V Afriki je bil položaj zaveznikov sicer nekoliko boljši, čeprav se je začela uspešna invazija na afriško celino šele v novembru 1942.

Takšne so bile razmere na obeh frontah. Sile osi so bile povsod v premoči in doživljale so zmago za zmago. Njihov nasprotnik se je moral dotlej v glavnem le umikati. In ko so v začetku decembra 1941 stopile v vojno še ZDA, so prav tako doživljale poraz za porazom. Osvobodilna gibanja, ki so s skromnimi sredstvi začela svoj boj daleč za odprtimi frontami, so bila maloštevilna. Bila so brez vsake pomoči in izpostavljena strašnemu preganjanju. Edino v Jugoslaviji je imelo narodnoosvobodilno gibanje v tem času že prve večje uspehe, zlasti ko je bilo jeseni 1941 v zahodni Srbiji izbojevano prvo osvobojeno ozemlje. Toda novembra 1941 so Nemci z novimi silami in ob pomoči Mihailovičevih četnikov to ozemlje uničili. Tudi

v majhni Sloveniji, razkosani med tri okupatorje, je narodnoosvobodilno gibanje poleti, zlasti julija in avgusta 1941 doživelo velik vzpon. Sovražniku je uspelo, da je s pomočjo novih sil razbil del partizanske vojske, ki se je morala bojevati brez večjih vojaških strokovnih izkušenj na ozemlju z gosto razpredeno mrežo prometnih sredstev in z na gosto posejanimi sovražnikovimi posadkami, na ozemlju, ki so ga okupatorji imeli za svojega¹ in bili tudi odločeni, da v kali zatro vsak odpor. Slovenska partizanska vojska se je v hudi preizkušnji v letu 1941 obdržala le ob svojem močnem, smotrno vodenem množičnem političnem zaledju, ki ga je predstavljala Osvobodilna fronta. Njeno množičnost in moč so med drugim pokazale tudi plebiscitne akcije 29. oktobra in 1. decembra 1941 ter 3. januarja in 7. februarja 1942, ki so spričo tedanjih razmer doma in v svetu dobile še poseben pomen.

Pobudnik posameznih akcij je bila Komunistična partija. O izvedbi vsake akcije je na svoji seji sklepal IO OF, konkretno organizacijo akcij pa so izvedla partijska in frontovska okrožna in rajonska vodstva.

29. oktober 1941

Prva plebiscitna akcija je bila 29. oktobra 1941. Ta datum je v zgodovini slovenskega naroda ostal pomemben zato, ker se je tega dne leta 1918 zrušila Avstro-Ogrska z njenim stoletnim zatiranjem Slovencev in se je končala prva svetovna vojna.

Osvobodilna fronta je prvo plebiscitno akcijo izvedla v času svojega vzpona, ko je dejansko začela postajati »država v državi«. OF se je preko svojih okrožnih, rajonskih in terenskih odborov, ki so dobivali že značaj oblasti, tako utrdila, da se je Vrhovni plenum na tretjem zasedanju dne 16. septembra 1941 lahko preimenoval v Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO). Ta »za časa osvobodilne borbe edini predstavlja, zastopa, organizira in vodi slovenski narod na vsem njegovem ozemlju.«² Na prvem zasedanju je SNOO kot prva oblast izdal tudi znane tri odloke: odlok o vključenju slovenskih partizanskih čet v narodnoosvobodilne partizanske oddelke Jugoslavije, odlok o kazenskih sankcijah proti izdajalcem, odlok o narodnem davku in narodnem posojilu.³

Ker so bile razmere v zasedenih pokrajinah Slovenije glede okupacijskega sistema in metod okupatorja različne, si bomo najprej ogledali praznovanje 29. oktobra v Ljubljani in »Ljubljanski pokrajini«.

Do druge polovice oktobra 1941 so bile večje partizanske akcije le na Štajerskem in Gorenjskem. Številnejša industrijska središča in v zvezi s tem tudi večja moč Partije in ostre represalije nemškega okupatorja, so omogočili, da je v teh pokrajinah prišlo do formiranja številnejših parti-

¹ Ozemlje, ki so ga zasedli Italijani, so 3. maja 1941 proglasili za »Provinzia di Lùbiana — Ljubljanska pokrajina«. Nameravano formalno priključitev Štajerske in Gorenjske k nemškemu rajhu — dejansko so nacisti to ozemlje obravnavali za priključeno — pa je zaradi narodnoosvobodilnega gibanja v teh pokrajinah nemški okupator odlagal in končno februarja 1942 odložil za nedoločen čas.

² Slovenski poročevalec, leto II. št. 18, dne 20. septembra 1941, ponatis, Ljubljana 1951, str. 131 (odslej citiran ponatis).

³ Prav tam, str. 132.

zanskih čet in oboroženih akcij prej kot v »Ljubljanski pokrajini«, kjer so Italijani kazali ljudstvu »prijazen« obraz. Zato se je morala Partija močno potruditi, da je dokazala ljudstvu, da ima italijanski okupator iste cilje kot nemški, le da se poslužuje drugačnih metod. Zato je bila poglavitna naloga osvobodilnih sil slovenskega naroda, da okrepe partizanske akcije na ozemlju, ki so ga zasedli Italijani.⁴ Prav v času italijanske ofenzive na področju Krim—Mokrec—Kurešček, ki je trajala od 6. do 29. oktobra 1941, sta bili prvič napadeni dve utrjeni okupatorjevi postojanki, Lož in Bezuljak na Notranjskem. Krimski partizani so v tej ofenzivi sicer pretrpeli težke izgube, a uničeni niso bili. Ko so Italijani 28. oktobra praznovali obletnico pohoda na Rim in ko so 29. oktobra svojo hajko zaključili, se je začela 29. oktobra akcija, ki je pomenila partizanski vojski ob njeni prvi večji preizkušnji veliko moralno podporo.

Da je ta, kakor tudi ostale plebiscitne akcije najbolj uspela v Ljubljani, ni slučajno. Ljubljana, v kateri je bilo do spomladi leta 1942 vodstvo NOB (CK KPS, IO OF in Glavno poveljstvo), je bila središče odpora, kar je kmalu ugotovil tudi okupator. Z represivnimi ukrepi je okupator sicer otežkočil narodnoosvobodilno gibanje v Ljubljani, ni pa ga mogel uničiti. Ljubljana je bila neizčrpen vir žive sile za partizanske enote, kakor tudi neizčrpen vir za njihovo opremo in preskrbo. V Osvobodilno fronto se je vključila, kljub idejno-nazorski pisanosti, večina ljubljanskega prebivalstva. V tem je tudi največja zasluga Partije, da je znala pridobiti za boj proti okupatorju večino slovenskega ljudstva, ne glede na prejšnjo politično pripadnost. Osvobodilno gibanje je imelo svoje ljudi celo v okupatorjevih ustanovah in vojaških poveljstvih. Ljudstvo je izvrševalo ukaze Osvobodilne fronte, okupatorjeve pa sabotiralo, kjer se je le dalo. Ljubljanske ulice so bile skoraj vsak dan popisane z gesli osvobodilnega boja in posute z letaki in trosilnimi listki. Varnostna obveščevalna služba OF (VOS OF) je pri belem dnevu v sredi mesta likvidirala narodne izdajalce, borbene skupine so razoroževale italijanske oficirje in vojake, Narodna zaščita je delala velike podvige. Zaradi take taktike osvobodilnega boja v Ljubljani, je bil okupator ves čas v napetosti in vsak čas pričakoval oboroženo vstajo. O nastalem položaju je italijanski minister za zunanje zadeve grof Ciano zapisal v svoj dnevnik: »Videti je, da so ljubljanske ulice za naše čete neprehodne. Za vsakimi vrati, za vsako zaveso na oknu se skriva zaseda.«⁵

Plebiscitne akcije so za Ljubljano še toliko pomembnejše, ker je bil tu sedež najvišjih italijanskih civilnih in vojaških oblasti (poveljstvo XI. armadnega zbora se je preselilo januarja 1942 iz Planine v Ljubljano) in je bil učinek plebiscitnega dela akcije glede na veliko število prebivalstva mnogo večji kot na podeželju.

Ob obletnici razpada Avstro-Ogrske je izdal Izvršni odbor OF letak naslednje vsebine:

⁴ Glej članek E. Kardelja »V partizane!«, Delo št. 3, septembra 1941.

⁵ Dnevnik grofa Ciana, Zagreb 1948, str. 331.

»SLOVENCII!

Dne 29. oktobra poteče 23 let, kar smo se Slovenci, hkrati s Hrvati in Srbi rešili avstro-ogrskega jarma. Letos, ko nas znova barbarsko teptajo nemški, italijanski in madžarski osvajalci, proglašajo »Osvobodilna fronta« 29. oktober za naš

NARODNI PRAZNIK

za dan našega borbenega protesta proti naši sužnosti,
proti okupatorjem!

Osvobodilna fronta je odločila, da 29. oktobra med sedmo in osmo uro zvečer ne sme biti noben Slovenec na ulici, niti v javnem lokalu, niti v gledališču, niti v kinu.

Kdor tega odloka ne bi upošteval, tega bomo smatrali za poturico, za narodnega izdajalca.

SLOVENCII! Hkrati mora ves 29. oktober poteči v znamenju živega podpisovanja za Posojilo Svobode, živega prijavljanja prostovoljcev za partizane, živega pobiranja zimskih potrebščin za naše hrabre borce. Prav 29. oktobra je treba naš osvobodilni napor še posebno stopnjevati.

SLOVENCII!

Storimo svojo dolžnost! Pokažimo svojo zavednost, svojo narodno disciplino.«⁶

Proglas, ki izraža aktualne potrebe narodnoosvobodilnega boja v tem obdobju, je bil razmnožen v obliki malih letakov, ki jih je — kakor tudi osrednje letake za ostale plebiscitne akcije — tiskala partijska tiskarna »Podmornica«. Samo v Ljubljani so jih aktivisti raznosili okoli 6.000.⁷ Proglas enake vsebine je objavil tudi Slovenski poročevalec dne 24. oktobra 1941.

Plebiscitne akcije niso bile usmerjene samo proti okupatorju, ampak tudi proti domači reakciji, ki se je začela združevati v kontrarevolucionarni Slovenski zavezi v drugi polovici septembra 1941, ko je bila OF že dejansko gospodar političnega položaja.

Ta reakcija je poskusila, vsaj po načinu izvedbe, celo z dvema podobnima akcijama že prej kot OF, in sicer 6. septembra 1941, v počastitev rojstnega dne kralja Petra II., in 9. oktobra istega leta, ob obletnici marseilskega atentata, ki ga je proglasila za dan žrtev.⁸ Italijani so za ta dva dneva izdali sicer varnostne ukrepe,⁹ toda ljudstvo, kolikor je sploh vedelo za akcijo, tem pozivom ni sledilo. Večina ljudi se tega danes niti ne spominja. V političnem življenju ta poskus reakcije ni pustil nobenih sledov.

⁶ Letak v Muzeju NO v Ljubljani.

⁷ Slovenski poročevalec, leto II. št. 23, dne 1. novembra 1941; ponatis, str. 177.

⁸ Za tem je stala Nagodetova skupina »Stara pravda« (dr. France Škerl, Ljubljana, ustni vir) in druge plavogardistične skupine. Nagodetova skupina je bila konec decembra 1941 zaradi reakcionarnega delovanja izključena iz OF.

⁹ Brzjovavki komandanta XI. armadnega zbora Maria Robottija, dne 4. septembra in 7. oktobra 1941 podrejenim enotam, arhiv IZDG, XI. C. A., fasc. 656/III.

Ko je OF proglasila 29. oktober za praznik se je reakcija pripravljala, da onemogoči ali pa vsaj zmanjša uspeh akcije. Ko ji pa to ni uspelo, si je plavogardistična reakcija prilastila uspehe OF. Zaradi poleta in množičnosti OF so bila ta prizadevanja reakcije na terenu komaj vidna, bolj opazno in nevarno pa bi utegnilo biti delovanje zagriženih klerofašistov »Stražarjev« in »Mladcev« na univerzi in srednjih šolah, ki so se skrivali za vsemi mogočimi podpisi kakor Slovenska liga za boj proti komunizmu, Slovenska narodno-akademska in dijaška mladina itd. Reakcionarni »ilegalni« listi¹⁰ so zahrbtno napadali Osvobodilno fronto in odvrčali ljudstvo od oboroženega boja, kajti krogi, ki so jih organizirali, so dobro vedeli, da pomeni aktivizacija in oborožitev ljudskih množic njihov konec. Da bi ti listi prikrili svoje izdajalsko delovanje in opravičili »ilegalnost«, so morali kdaj pa kdaj udariti tudi po Italijanih. Obveščevalni odsek divizije »Isonzo« pravilno ocenjuje ta tisk, ko ugotavlja, da »... dejansko vse publikacije, z izjemo publikacij — doslej vsekakor najbolj razširjenih — tako imenovane »Osvobodilne fronte«, ki zasleduje izključno teroristične tendence, spodbujajo k redu in miru.«¹¹ Zato ni čudno, če predlaga omenjeno poveljstvo, da bi nekatere članke iz tega »ilegalnega opozicijskega« tiska vsaj v izvlečkih ponatisnili v pokrajinskem tisku. Italijani so v začetku odklanjali usluge reakcije, ker so mislili, da so dovolj močni, da sami zatro narodnoosvobodilno gibanje in niso hoteli deliti oblasti z izdajalci, ker bi tako pokazali svojo nemoč.

Po prvih večjih uspehih partizanov je tudi reakcija povečala aktivnost. Rudolf Smersu, eden izmed vidnih članov bivše JRZ, je s podpisom »Združeni Slovenci« v drugi polovici oktobra 1941 izdal letak, ki blati Osvobodilno fronto in nasprotuje oboroženemu boju proti okupatorju. Smersujev krog se mi omejil samo na preprečevanje oborožene akcije, ampak je nasprotoval tudi vsaki mirni manifestaciji, kar »... dokazuje tudi njegova vneta agitacija, naj katoliška mladina bojkotira proslavo 29. oktobra.«¹² O delovanju reakcije proti proslavi 29. oktobra bomo bolj obširno govorili ob akcijah na univerzi in v srednjih šolah.

Italijani so pričakovali, da bodo plebiscitne akcije zavzele ostrejšo oblike (napadi, oborožene akcije itd.). 26. oktobra je poslal kvestor Ettore Messana podrejenim enotam brzozjavko, ki naroča za 29. oktober varnostne ukrepe, da se »... najenergičneje zatre kakršenkoli poskus upor.«¹³ V isti

¹⁰ Takšni »ilegalni« listi so bili: »Slovenija in Evropa«, list belogardistične organizacije »Straža« pod vodstvom prof. Ehrlicha; »Svobodna Slovenija«, organ SLS in njene vojaške belogardistične organizacije »Slovenska legija«; »Naprej zastava Slave«, list »Sokolske legije«, belogardistično-mihailovičevske organizacije slovenske liberalne buržoazije; »Žarja svobode«, časopis Mlade JNS, ki postane januarja 1942 glasilo Napredne delovne skupnosti, v kateri so se združile vse reakcionarne »liberalne« frakcije; »Petrov gardist«, list majorja Karla Novaka in drugi.

¹¹ Poročilo obveščevalnega odseka poveljstva divizije Isonzo, dne 30. nov. 1941, Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, del VI., knjiga 1, dok. 198. (V bodoče citiram Zbornik dokumentov NOV.) [Op. Italijani sami ali pa redakcija Zbornika so dokument napačno datirali. Dokument je gotovo poznejšega datuma, ker govori tudi o uspešni manifestaciji dne 1. decembra.]

¹² Slovenski poročevalec, leto II. št. 23, dne 1. novembra 1941, ponatis, str. 173.

¹³ Brzozjavka kvestorja Messane, dne 26. oktobra 1941, arhiv IZDG.

brzjavki je rečeno, da naj bi med 7. in 8. uro izbruhnila oborožena vstaja in da je zato prebivalstvu v letaku sporočeno, naj bo v tem času doma. Kvestor pa si še tri dni pred akcijo ni bil na jasnem, če je akcija napovedana za jutranji ali za večerni čas.

Poglejmo, kako je uspel plebiscitni del akcije v Ljubljani. Na zunaj so bile vse tri akcije enake (plebiscitni del četrte akcije so Italijani, kakor bomo videli pozneje, preprečili). Očividec je opisal potek praznovanja in vzdušje, ki je 29. oktobra vladalo v Ljubljani takole:

»Do sedme ure je bilo na ulicah in v lokalih izredno živo. Toda glej, proti sedmi uri so se začele ulice na mah prazniti. V lokalih so ljudje mrzlično plačevali svoj zapitek, da so natakariji komaj mogli sprejemati denar. In tudi oni sami so hiteli, ne samo na pritisk gostov, tudi oni so želeli, da bi se njihov lokal pravočasno izpraznil. Nihče izmed njih ni hotel povzročiti zamude tistih, ki so hoteli praznovati. Ulice, zlasti večja križišča, so se v hipu tako grozljivo praznile, kakor bi nenaden piš pometal ljudi s pločnikov. Mladina je ta nenaden prehod poudarila še s tem, da se je prej namenoma zbirala po vogalih v večjih skupinah, dobro vedoč, kam se bo tik pred sedmo uro hipoma umaknila. Mnogi med njimi so skočili v bližnje veže, hodnike in stanovanja znancev — vse po načrtu, tam so čakali, da je minila ura. Marsikdo, ki se je kakorkoli zadržal, da ni utegnil pravočasno priti do doma, je pozvonil na stanovanju neznanih ljudi in jih prosil, da sme ostati pri njih do osme ure. Stanovalci so z razumevanjem in gostoljubno sprejeli takega obiskovalca.

Po ulicah si videl ljudi, ki so z naglimi koraki hiteli proti domovom, na vse strani. Če so bili pozni, so se izognili velikim ulicam in zavili v stranske ulice, tam je bilo nehoteno kršenje poziva OF manj vidno in bilo je manj možnosti, da bi te ustavljali karabinjerji, ki so na ulicah zadrževali ljudi s tem, da so jih ustavljali, legitimirali in delali žepne preiskave.

Velikanski je bil naval na tramvaje. Nabito polni so vozili že kmalu po šesti uri, tik pred sedmo uro pa so bili tako natrpani, da so se ljudje pri prednjih in pri zadnjih vratih obešali nanje. In čudno — kakor je v taki gneči človekova nestrpnost in nevljudnost običajna — tokrat ni nihče zadrževal drugega, nihče ni preklinjal, če so mu stopili na kurja očesa, nihče ni mrmral, če ga je kdo v gneči neprijetno sunil med rebra. Nasprotno, v nabito polnih vozovih je vladala čudovita solidarnost, tovarištvo, razumevanje, potniki so v vozu spodbujali tiste, ki so se rimali na stopnice ali nevarno viseli pri vratih. Drug drugemu so pomagali in opozarjali voznika, naj še hipec počaka, češ še nekaj potnikov teče za vozom. In tudi voznikova solidarnost in potrpežljivost je bila nevsakdanja in za potnike nova. Sploh ni bilo važno, če si plačal vozni listek ali ne. Važno je bilo, da je voz sprejel vase čim več ljudi in da bi potegnil pravočasno izpred nosa karabinjerjem in policijskim agentom, ter jim pokazal, da je tudi tramvaj solidaren s praznovanjem.

Tudi na tramvajih je policija ponekod zadrževala ljudi s tem, da jih je legitimirala in delala preiskave. Tako je bilo na primer na Gosposvetski cesti, kjer je stala vrsta nabito polnih voz. Ko so ljudje spoznali, da zaradi tega zadrževanja ne bodo mogli priti pravočasno domov, so poskakali z voz in hiteli peš. Tudi na Ambroževem trgu je bilo podobno. Tramvaj je moral

na ukaz policije stati prav do sedme ure. Toda ljudje niso čakali, ogorčeno so zapustili vozove in odhiteli domov peš.

Ko je odbila ura sedem, je nastala v mestu mrtvaška tišina. Hišni vhodi so se zaprli za ljudmi, žaluzije so se spustile, mesto se je pogreznilo v molk. Tramvaji so bili popolnoma prazni, nekateri so stali na perifernih mestih Ljubljane in niso vozili nikamor.

Na praznih ulicah so stale samo patrolje, ki so se strahoma ozirale na vse strani, z orožjem v roki, pripravljenim na strel. Karabinjerji so zrli v zatemnjena okna in v strahu pričakovali, kaj še bo. Prisluškovali so na vse strani kot vznemirjeni psi in vsak najmanjši šum jih je preplašil. Videli so strahove tudi tam, kjer jih ni bilo.

V praznih lokalih so ostali osamljeni natakarji in prezirno pogledovali preostale tri, štiri goste, ki so obsedeli v lokalu, bodisi ker niso imeli dovolj pogumna, da bi odšli domov, bodisi da so iz svojega hlapčevstva ostali namenoma. Toda tudi oni so prejeli svoje: fašisti so poiskali te osumljence in jih pognali na ulice ter zahtevali od njih, da hodijo po mestu, da bi zabrisali njegovo praznoto in tihoto. Toda bilo je zaman, s temi bednimi posamezniki se tihotna podoba Ljubljane tisto uro ni spremenila. Njim pa je ostal za vse življenje sramoten opomin, da so v tej pomembni uri enodušnega odpora ljubljanskega prebivalstva odigrali smešno, klavrno, odvratno vlogo okupatorjevega pomočnika.

Filme so vrteli praznim klopem. Le vojaštvo in posamezniki so napolnili nekaj vrst.

Ob osmi uri je hipoma vse oživel. Hišni vhodi so sipali iz sebe trume ljudi. Ulice so se napolnile z množico ljudi, zlasti mladine, tramvaji so ropotali po tračnicah in veselo zvonili. Bilo je več ljudi na ulicah in v lokalih kot navadno ob tej uri. Mnogi izmed tistih, ki so ob sedmih zapustili ulice in lokale, so se vrnili. Z njimi pa še tisti, ki so bili pred sedmo uro že doma. Ljudje kratko in malo niso vzdržali v svojih stanovanjih. Zmagoviti občutek je bilo treba izraziti, praznovati s sprehodom po mestu, treba se je bilo sprostiti ob srečanju z znancem in prijateljem. Treba je bilo popiti čašico vina ali kave na zdravje uspele akcije.

Glavni namen njihovega prihoda na ulice pa je bil — pokazati okupatorju, da smo vsi eno, združeni v OF.¹⁴

Tako sliko dobimo tudi iz poročila podpolkovnika Luigija Brucchietija, poveljnika kraljevih karabinjerjev XI. armadnega zboru: »Manifestacija, ki jo je napovedala 'Osvobodilna fronta' za 29. oktober t. l. v proslavo 23-letnice osvoboditve izpod avstrijskega jarma, je popolnoma uspela. Prebivalstvo je v celoti sledilo pozivu, naj med 19. in 20. uro zapusti javne lokale in ceste. Ob 20. uri so mnogi spet v skupinah zapustili svoje domove ter dobesedno vdrli v javne lokale in na ulice. Ta uspeh je močno opogumil najjognejevitejše elemente, ki pravijo, da v danem trenutku lahko računajo na solidarnost vseh Slovencev.«¹⁵

Podobno poroča o uspehu akcije tudi poveljstvo pehotne divizije »Granatieri di Sardegna«, ki pripisuje akciji plebiscitni značaj.¹⁶

¹⁴ Zima Vrščaj, Tihe akcije, rokopis za II. del zbornika »Ljubljana v ilegali«.

¹⁵ Glej Zbornik dokumentov NOV VI/1, dok. 189.

¹⁶ Glej ponatis Slovenskega poročevalca, str. 314, opomba št. 200.

Del svojega govora 5. novembra na seji pokrajinskega sosveta (konzulte) je posvetil visoki komisar Emilio Grazioli tudi akciji 29. oktobra. Zanimivo je, da so bila na prejšnjih sejah konzulte v začetku in v glavnem obravnavana gospodarska in kulturna vprašanja, sedaj pa je Grazioli največ govoril o partizanskih akcijah in grozil z represalijami. V zvezi z manifestacijo 29. oktobra je cinično dejal: »Le smeha je vredno, da zadržujejo štirje letaki, da se ljudje ne prikažejo iz hiš. Policijska ura je bila prestavljena naprej, ob prvi prihodnji taki manifestaciji bo prestavljena še na zgodnejšo uro, tako da bo ljudem ugodeno, če bodo že pokazali, da gredo radi zgodaj počivat.«¹⁷ Iz gornjih besed bi lahko sklepali, da je Grazioli manifestacijo podcenjeval. Toda obsežni varnostni ukrepi in poročila v italijanskem arhivu dokazujejo prav nasprotno: Italijani so se akcije bali in jo pričakovali v večjem obsegu.

Kljub povečani budnosti so bile ljubljanske ulice že nekaj dni prej, posebno pa v noči od 28. na 29. oktober dobesedno zasute z letaki, trosilnimi listki in — kar posebno poudarja neko poročilo — »slovenskimi zastavicami različnih velikosti s komunistično zvezdo v sredini.«¹⁸ Židovi pa so bili popisani z gesli in znaki OF.

Napismi in potrosni del akcije je bil važen in tudi zelo nevaren. Terjal je čvrsto in precizno dejavnost široko razvite organizacije z določenimi konspirativnimi izkušnjami in pogumnim kadrom. Takšno organizacijo je nudila Komunistična partija, pa tudi odbori OF. Partijski, frontni in mladinski aktivisti so prejeli točna in konkretna navodila, kaj storiti in na katerem področju, pri čemer je vodstvo preverjalo izpolnitev navodil. Samo takšna široko zasnovana in izvedena akcija je lahko rodila uspeh. S tem se je ustvarjalo novo javno mnenje — mnenje OF.

Zanimivo je poročilo komande oddelka poštne in telegrafske milice Kraljevi kvesturi v Ljubljani, iz katerega je med drugim razvidno, kakšna gesla so vsebovali trosilni listki. Tako poroča, da so pripadniki črnih srajc našli v poštah nabiralnikih in na ulicah naslednje letake in trosilne listke: 27 malih papirnatih zastavic, 92 trosilnih listkov v raznih barvah z napisom »Živela OF«, 17 listkov v raznih barvah z napisom »Živel 29. X.«, 150 listkov bele barve z napisom »Živela Osvobodilna fronta slovenskega naroda«, 143 listkov raznih barv z napisom »Živela SSSR«, 88 listkov bele barve z napisom »Živela slovenska partizanska vojska«, 13 letakov bele barve s pozivom, naj prebivalstvo med 19. in 20. uro ne hodi na ulice, 11 letakov z napisom, ki povečujejo 29. oktober.¹⁹ Poleg naštetih so v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani shranjeni še naslednji trosilni listki z datumom 28. in 29. oktober: na pisalni stroj razmnožen in nekoliko skrajšan osrednji poziv IO OF k proslavi 29. oktobra, »Smrt izdajalcem slovenskega naroda!«, »Svoboda narodom!«, »V boj za OF!«²⁰.

¹⁷ Jutro št. 261, dne 7. novembra 1941.

¹⁸ Poročilo kraljevih karabinjerjev (Compagnia interna) Visokemu komisarjatu, dne 29. oktobra 1941, arhiv IZDG, VK, fasc. 5/I.

¹⁹ Poročilo komande oddelka pošnotelegrafske milice Kraljevi kvesturi, dne 30. oktobra 1941, arhiv IZDG, RQ, fasc. 8/II.

²⁰ Štefka Bulovec, Drobni tisk, rokopis za II. del zbornika »Ljubljana v ilegali«.

Praznični izgled so dajale mestu tudi slovenske zastave, ki so visele 29. oktobra na vseh krajih. Tone Škrajnar, ki je bil pozneje ustreljen kot talec, je obesil zastavo na žico, napeto med obema stolpoma trnovske cerkve.²¹ Na magistratu je visela zastava do 9.30, v Šiški na vodu visoke napetosti do 10. ure, ko so jo sneli z Magirus lestvijo, s poslopja medicinske fakultete so jo ob 10. uri sneli Ehrlichovi Stražarji, v Koleziji je visela zastava do 13.30, v Orlovi ulici je visela ves dan do 12.30 naslednjega dne 30. oktobra. Dalje so visele zastave tudi na Opekarski cesti, na železniški direkciji, na Gradu, na Jožefovi cerkvi, na nunski gimnaziji, pred tobačno tovarno,²² na nedograjenem kemičnem inštitutu,²³ v Hrovatovi tovarni olja in v tovarni Saturnus.²⁴

Na večer pred praznikom so bile okrog 20.30 iz gozda nad tivolskim parkom izstreljene štiri rakete rdeče-modre barve, ki so jih Italijani smatrali za signale.²⁵ Istega večera so Italijani našli na vrtu ljubljanske univerze košarico za sadje, pokrito z žagovino, v kateri je bila steklenica bencina s koščkom vžigalnega papirja. Naslednjega dne ob 7. uri pa so našli pred vhodom univerze košarico z enako vsebino.²⁶ Na sam praznik so v bližini Ljubljanskega gradu našli zaboj, napoljen z vnetljivimi snovmi, raketami in naboji za puško ter dve prižgani sveči, ki naj bi povzročili požar.²⁷ 29. oktobra zvečer je na današnjem Trgu francoske revolucije zagorel kres.²⁸

Kvestor Messana tudi poroča, da je bila 29. oktobra »... pred 21.30 v Linhartovi ulici zažgana baraka 13. artilerijskega regimenta. . . . V bližini omenjene barake so našli dve steklenici z vnetljivo snovjo in pločevinasto posodo z nafto.«²⁹

Iz italijanskih poročil je videti, da se je v dnevih pred praznikom in na sam praznik v zvezi z varnostnimi ukrepi povečalo število hišnih in osebnih preiskav, pomnožili so se tudi pregledi prometa in javnih lokalov. Ni mogoče natančno ugotoviti, koliko je bilo teh preiskav v dneh od 28. do 30. oktobra, ker se marsikatero poročilo konča s stavkom: »Izvedene so bile številne hišne in osebne preiskave z negativnim izidom.«³⁰

Več aktivistov, posebno mladincev, so italijanske patrolje presenetile pri potresanju letakov, pisanju gesel in pri raznašanju literature. Nekaj so jih aretirali pri hišnih preiskavah.

²¹ Zapisnik razgovora bivših članov borbene grupe v Trnovem dne 28. marca 1956, arhiv IZDG.

²² Slovenski poročevalec, leto II. št. 23, dne 1. novembra 1941, ponatis, str. 177; Slovenski akademik in srednješolec (glasilo »Mlade pravde«), št. 9., 2. XI. 1941.

²³ Zastavo sta obesila študenta gradbene fakultete Janez Vipotnik in Dušan Grum. Glej Napredni ljubljanski študentje v narodnoosvobodilni borbi 1941—1945. Elaborat je v arhivu CK ŽKJ — Arhiv CK LMJ/37; prepis je v arhivu CK ZKS.

²⁴ Izjava Jožeta Stoparja, dne 2. februarja 1961, arhiv IZDG.

²⁵ Glej opombo št. 18.

²⁶ Jutranje poročilo Kraljeve kvesture, dne 30. oktobra 1941 Visokemu komisariatu, arhiv IZDG, neurejeni arhiv VK.

²⁷ Poročilo poveljstva divizije Isonzo sredi novembra 1941 o partizanski aktivnosti v mesecu oktobru in v začetku novembra, Zbornik dokumentov NOV VI/1, dok. 192.

²⁸ Glej op. št. 22.

²⁹ Glej op. št. 18.

³⁰ Glej op. št. 18.

Karabinjerska patrolja je 28. oktobra, okrog 20. ure, aretirala dijaka Vojana Rusa, ker je pri njem našla letake s prevratno vsebino.³¹ Dijaka Jože Avsec in Bogomil Kadunec pa sta bila aretirana, ko sta take letake pobirala.³²

29. oktobra okrog 7. ure zjutraj je vdrla skupina karabinjerjev v civilu v stanovanje Antona Kacjana in aretirala njegovega sina Antona, študenta medicine, ker so pri hišni preiskavi našli letake, ki so pozivali na upor in sabotazo.³³ Dan prej je v večernih urah direktor lokalne agencije Stefani³⁴ izročil karabinjerjem Milivoja Ljubića, 18-letnega mehaniškega vajenca, ki so ga presenetili pri potresanju letakov. Pri njem so našli usnjeno torbo, v kateri je bilo 50 izvodov Slovenskega poročevalca, trije izvodi Slovenskega partizana, 25 letakov IO OF, ki pozivajo k proslavi 29. oktobra, in znatno število letakov s »komunističnim znakom in subverzivnimi napiski«. V zvezi s tem je bil aretiran tudi 20-letni mehaniški vajenec Milan Dolinar, ki je zgoraj omenjenemu izročil časopise z naročilom, naj jih razvozi.³⁵

Poleg udeležbe pri skupni manifestaciji sta univerzitetna in srednješolska mladina 29. oktober proslavili na poseben način. Ker je mladina množično sodelovala v akcijah OF, ne samo v plebiscitnih, je potrebno vsaj na kratko opisati nastanek mladinske organizacije.

Po zlomu stare Jugoslavije se je večina delavske, kmečke, univerzitetne in srednješolske mladine, ne glede na prejšnjo politično pripadnost, vključila v Osvobodilno fronto ter začela pod vodstvom SKOJ z zbiranjem orožja in z listkovnimi in napisnimi akcijami. »Najbolj borbeni člani SKOJ pa so se organizirali v posebne mladinske borbene in sabotажne skupine, ki so začele s sabotажami in razoroževalnimi akcijami in prvimi likvidacijami okupatorjevih vojakov. Te skupine so kasneje v Ljubljani prerasle v likvidatorske skupine VOS, drugje pa v splošne sabotажne skupine.«³⁶ Zaradi pripadnosti večine mladine k OF in »... ker mladine, njenega mladostnega poleta, njene pobude ne smemo utesnjevati v organizacijske in politične oblike starejših ljudi...«³⁷ se je IO OF odločil, da ustanovi v okviru OF samostojno mladinsko organizacijo. Tako je bila v oktobru 1941 ustanovljena Mladinska Osvobodilna fronta. Novembra je že izšla prva (dvojna) številka njenega glasila »Mlada Slovenija«. Mladinska OF je bila organizirana po zgledu OF. V njenem vodstvu so bili predstavniki IO OF, ki so zastopali tri ustanovne skupine OF: Komunistično partijo, Sokole in krščanske socialiste. Zaradi borbene enotnosti mladine je bilo to tristransko zastopstvo v vodstvu, še bolj pa v nižjih odborih formalnega značaja. Osnovne naloge SKOJ in Mladinske OF so bile: utrjevati enotnost slovenske mladine, gojiti narodno zavest, zbirati orožje, hrano, sanitetni ma-

³¹ Glej op. št. 18.

³² Glej op. št. 18.

³³ Poročilo kraljevih karabinjerjev (Compagnia interna) Visokemu komisariatu, dne 29. oktobra 1941, arhiv IZDG, VK, fasc. 3/I.

³⁴ Agenzia Stefani — italijanska časopisna agencija.

³⁵ Poročilo kraljevih karabinjerjev (Compagnia interna), dne 29. oktobra 1941 Visokemu komisariatu, arhiv IZDG, VK, fasc. 3/I.

³⁶ Alenka Nedog, Razvoj mladinskega gibanja v Sloveniji med narodnoosvobodilnim bojem, Priročnik za mlade aktiviste, Ljubljana 1959, št. 1, str. 58.

³⁷ Slovenski poročevalec, leto II., št. 22, dne 24. oktobra 1941, ponatis, str. 167.

terial in druge potrebščine za partizane, organiziranje sabotаж, boj proti rimskemu pozdravu in fašističnim organizacijam.³⁸ Pozneje, v letu 1942, pa je bila glavna naloga obeh organizacij, da mobilizirata vse sposobne mladince za partizane.

21. maja 1941 je izdal visoki komisar za Ljubljansko pokrajino Emilio Grazioli odredbo,³⁹ ki uvaja v naše šole rimski pozdrav. Ta prvi znak po-fašizenja naših šol je povzročil enoten odpor srednješolske mladine. V 2.c razredu IV. moške realne gimnazije so se takoj, ko je prišla okrožnica o obveznem rimskem pozdravu, dijaki odgovorili, da bodo pretepli vsako-gar, ki bo tako pozdravljal.⁴⁰ Do tedaj še dokaj neorganizirani odpor je dobil v začetku šolskega leta 1941/42 urejene oblike. V poznem poletju 1941 na novo vzpostavljeni Srednješolski odbor je dal navodilo, da je treba za prvi dan pouka v novem šolskem letu popisati vsa šolska poslopja z gesli narodnoosvobodilnega boja. Ravnateljstvo IV. moške realne gimnazije je že prvi dan pouka, 6. oktobra 1941, poročalo, da se je »... pojavila močna komunistična propaganda na zavodu. V vseh razredih, ki so nameščeni v III. nadstropju, so bili narisani na zidu nad tablamiz rjavo kredo srpi in kladiva. Pred šolskim poslopjem na betonskem okviru ograje je bil napis »Doli z okupatorji!«, pred vhomom na betonski plošči »Živela SSSR!«, »Živela svoboda!«, »Smrt denunciantom!«. Razen tega so bili v zgoraj ozna-čenih razredih natroseni listki z napisi »Živela svoboda!«, »Živela SSSR!«,⁴¹

Podobno akcijo so izvedli komunistični mladinci z gimnazije in s terena na I. moški realni gimnaziji, ko so v noči pred začetkom pouka po vseh razredih razbili slike Mussolinija in italijanskega kralja, table in stene hodnikov pa popisali z osvobodilnimi gesli.⁴² Na II. ženski realni gimna-ziji so si članice SKOJ dan prej po dve in dve razdelile po eno nadstropje, popisale šolo z napisi in obesile slike Lenina in Stalina.⁴³

Organizacija OF na univerzi, ki je zajela vse fakultete in njihove oddelke, je za 29. oktober izdala letak, s katerim poziva slovenske visoko-šolce in visokošolke, da tega dne ne obiskujejo predavalnic, seminarjev in inštitutov na univerzi ter da naj bodo med 7. in 8. uro zvečer doma, po 8. uri pa vsi na ulicah.⁴⁴

Klerofašistični »Stražarji« na univerzi so zagovarjali sodelovanje z okupatorjem in agitirali za vstop v univerzitetno fašistično organizacijo

³⁸ Da bi povečal vpliv na naše ljudstvo, posebno na mladino, in da bi dokazal privrženost prebivalstva Ljubljanske pokrajine Rimu, je okupator tudi na naše ozemlje prenesel fašistične organizacije, kot so bile GILL (Gioventù Italiana del Littorio di Lubiana — Italijanska liktorska mladina za Ljubljansko pokrajino), GUF Gioventù Universitaria Fascista — Univerzitetna fašistična mladina, CONI (Comitato Olimpico Nazionale Italiano — Italijanski nacionalni olimpijski komite), Dopolavoro (Delopust) in druge. Glavni namen teh organizacij je bila fašizacija našega kultur-nega in javnega življenja. Kljub velikemu pritisku je bil vpis v te organizacije minimalen.

³⁹ Okrožnica IV. oddelka Visokega komisariata, dne 21. maja 1941, arhiv IZDG, fasc. 316.

⁴⁰ Zaslisanje dijaka Pavla Ciglarja v šoli 28. maja 1941, arhiv IZDG, fasc. 329.

⁴¹ Poročilo ravnateljstva IV. moške realne gimnazije IV. oddelku Visokega komisariata, dne 6. oktobra 1941, arhiv IZDG, fasc. 329.

⁴² Izjava Boga Gorjana v arhivu IZDG.

⁴³ Izjava Ančke Vovkove v arhivu IZDG.

⁴⁴ Original v arhivu CK ZKS, fasc. Partijski letaki iz leta 1941.

GUF z utemeljitvijo, da bo le tako zagotovljen obstoj slovenske univerze. Zadnje dni oktobra je reakcija na univerzi in v srednjih šolah povečala svojo aktivnost. Med univerzitetno in srednješolsko mladino so širili letak, ki naj bi ustvaril nerazpoloženje proti OF in jo prikazal kot delo komunistov in boljševiških plačancev. Zavedna akademska mladina jim je odgovorila z letakom, ki jih je pokazal v pravi luči:

»To so tisti, ki so prisegli na Jugoslavijo, ki pa so jo prvi zatajili. To so tisti, ki so 25. marca grozili demonstrantom, ki pa so se 27. marca vrinili na čelo manifestantov.

To so tisti, ki so obljubljali junaško smrt za kralja in domovino, ki pa so prvi pobegnili iz prostovoljskih vrst...

To so tisti, ki obsojajo partizanske akcije, ki pa rišejo v kavarnah zemljevide Velike Slovenije do Donave.

To so tisti, ki so z dvajsetletnim »delom« pridobili zaupanje naroda, ki jim pa nobeden ne zaupa.

To so tisti, ki so nosili Karadjordjeve zvezde, ki pa so danes vitezi savojske hiše...«⁴⁵

Na koncu poziva letak na bojkot predavanj in vaj za 29. oktober.

Večina študentov je sledila pozivu Akademskega odbora OF in praznovala 29. oktober s tihim protestom in abstinenco. Samo »...klika, ki se je vedno izživljala v tem, da je omadeževala čast in ponos slovenske univerze, je tudi to pot hotela kaziti slovesno lice in onemogočiti protest, češ da se moramo »prilagoditi razmeram!«⁴⁶

Srednješolski zavodi so bili v noči od 28. na 29. oktober popisani z gesli in znamenji dela in posuti s trosilnimi listki. III. moška realna gimnazija je bila zato celo zaprta. Italijanski vojaki so med poukom vdrli v nekatere šole, delali v razredih preiskave in aretirali nekaj dijakov. Letake, ki so jih na šolah širili člani Katoliške akcije, so dijaki v straniščih sežigali.⁴⁷ Na nekaterih zavodih so ob 10. uri dopoldne izvedli dvominutni molk in imeli priložnostne govore.⁴⁸ Več podatkov o tem dnevu v srednjih šolah za sedaj nimamo. Vsekakor proslava 29. oktobra na šolah ni bila tako široko zasnovana kakor pozneje akcija 1. decembra, ki je močno odjeknila tako med okupatorji kot med prebivalstvom.

Akciji 29. oktobra so doslej pripisovali predvsem ljubljanski značaj, ohranjeni pa so dokumenti, ki pričajo, da je poleg Ljubljane zajela tudi druge slovenske pokrajine.

Kljub temu, da je bila v tem času v Ljubljanski pokrajini italijanska ofenziva, so na večer pred praznikom skoraj v vseh krajih Dolenjske goreli kresovi. Novomeški trg je bil kljub stalnemu patroljiranju Italijanov ves popisan z gesli. Na Kapitlju, 150 metrov od karabinjerske postaje, pa so bile izstreljene tudi rakete.⁴⁹ Podrobnejših poročil o proslavi na Dolenjskem za sedaj še ni, vendar priča aretacija delavca Jožeta Kovačiča

⁴⁵ Original v arhivu CK ZKS, fasc. Partijski letaki iz leta 1941.

⁴⁶ Slovenski akademik in srednješolec, št. 9, dne 2. novembra 1941.

⁴⁷ Prav tam.

⁴⁸ Glej Slovenski poročevalec, leto II., št. 23, dne 1. novembra 1941, ponatis, str. 177.

28. oktobra v Cikavi pri Šmarju, da so bile tu, kakor verjetno tudi drugod, priprave za manifestacije. Pri Kovačiču so namreč Italijani našli zavoj letakov s pozivom DO OF k proslavi.⁵⁰

Kvestor Messana poroča, da je 29. oktobra »... okrog 19.30 vstopilo pet zlikovcev v stanovanje finančnega poročnika Arriga Santozija v občini Horjul, ki so z revolverskim strelom ubili častniškega slugo finančne straže Mirrachija Soverija. Zlikovci so se razpršili v bližnjem gozdu,«⁵¹ zaključuje kvestor kratko poročilo o tem dogodku.

To poročilo pojasnjujejo spomini aktivista Jakoba Logarja in izjave borcev Rašiške čete, ki se je v tem času zadrževala na tem področju. Štirje partizani Rašiške čete (Italijani so jih našteali pet) so hoteli v hiši, kjer je bil na stanovanju v poročilu kvesture omenjeni častnik, ostriči neko dekle, ki se je družila z Italijani. Dekle je začela klicati na pomoč Italijane, ki so stanovali v hiši in v sosesčini. Partizani so se morali umakniti. Prišlo je do streljanja in eden izmed italijanskih vojakov je bil ubit.⁵² Istega dne je zavihrala na Luparjevem griču nad Horjulom velika slovenska zastava z rdečo zvezdo. Šešili sta jo učiteljica Vida Uršič in poštarica Gita Kuhar. Na križ na hribu pa sta jo po nalogu vaške OF obesila Tine Prebil in Stanko Stanovnik. Obenem so mladinci na hribu zvečer zakurili kres, da je bilo plapolajočo zastavo videti po vsej dolini.⁵³

Drugačen kot v Ljubljanski pokrajini in na Gorenjskem je bil položaj na Štajerskem, čeprav med Štajersko in Gorenjsko leta 1941 glede okupacijskega sistema ni bilo bistvenih razlik. Obe pokrajini so hoteli Nemci priključiti rajhu. Zato so ustanovili posebne organizacije kakor Steirischer Heimatbund na Štajerskem in Kärntner Volksbund na Gorenjskem, ki naj bi naše ljudstvo vzgajale v nacističnem duhu. Vse tiste ljudi, ki so bili po njihovem mnenju nosilci slovenskih narodnih idej in kot taki neprimerni za vključitev v »nemško narodno skupnost«, pa so izseljevali. Pogoji za narodnoosvobodilno gibanje so bili na Štajerskem manj ugodni kot na Gorenjskem. Temu so bile vzrok močne pozicije nemškega kapitala pred vojno in močna hitlerjanska demagogija, ki je uspevala predvsem med revnimi sloji v slovenskih gorinah, Halozah in drugod. Na Štajerskem je bila močna in dobro razpredena tudi organizacija Švabsko-nemškega kulturbunda, ki je že v stari Jugoslaviji štel preko 10.000 članov^{53a} in se je ukvarjal s petokolonaškim delom. Zato so se prve partizanske skupine in čete po tem ozemlju premikale le s težavo, saj jim je bil sovražnik zaradi obveščanja, enakovrednega izdajstvu, stalno na sledi.

⁴⁹ Zapisnik sestanka bivših dolenjskih aktivistov 28. februarja 1958, arhiv IZDG (Gradivo za mladinski zbornik).

⁵⁰ Jutranje poročilo Kraljeve kvesture, dne 29. oktobra 1941 Visokemu komisariatu, arhiv IZDG, VK, fasc. 5/5.

⁵¹ Jutranje poročilo Kraljeve kvesture dne 30. oktobra 1941 Visokemu komisariatu, arhiv IZDG; neurejen arhiv VK.

⁵² Jakob Logar, Moji spomini na delo NOV v Horjulu, arhiv IZDG (Gradivo za mladinski zbornik); diplomatska naloga Terezije Traven, Delovanje KP in razvoj narodnoosvobodilne borbe v severnem delu ljubljanske okolice od aprila, 1941 do marca 1942, str. 135.

⁵³ Jakob Logar, Spomini itd.

^{53a} Tone Ferenc, Politične in državljanske kategorije prebivalstva na Štajerskem pod nemško okupacijo, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1960, št. 2, str. 78.

Partija je pravilno in hitro organizirala take odbore OF kot prve partizanske skupine in čete in zanje dala tudi svoje najboljše kadre. Vendar je bilo to delo zavrto že pozno poleti in jeseni 1941, ko je zaradi vdora gestapa v nekatere partijske organizacije in izdaj, ki so temu sledile, prišel v nemške zapore in pred puške skoraj ves Pokrajinski komite KPS za Štajersko. Te izdaje so se potem nadaljevale vse do leta 1942. Nekoliko boljše so bile razmere v nekaterih okrožjih, kjer se je sovražnikom posrečil vdor v organizacijo šele v pozni jeseni 1941. leta.

Sovražnik se je zagrizeno odločil, da Spodnjo Štajersko čimprej ponemči in jo priključi k rajhu in je na vsak pojav odpora ostro reagiral. Tako je samo v letu 1941 na Spodnjem Štajerskem odvedel v koncentracijska taborišča preko 500 pripadnikov narodnoosvobodilnega gibanja,⁵⁴ 174 pa jih je okupator ustrelil kot talce.⁵⁵

Zadnji teden oktobra 1941 so Nemci začeli seliti v Nemčijo slovensko prebivalstvo iz Posavja. Po prvem nemškem načrtu naj bi izselili okrog 65.000 Slovencev iz krajev ob Savi in Sotli. Toda zaradi tehničnih ovir in NOB so mogli preseliti — in še to na močan pritisk Kočevarjev — le okrog 35.000 Slovencev v Nemčijo.

Da bi preprečilo izseljevanje, je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet napravilo načrt za splošno ljudsko vstajo v Posavju. V ta namen je hotelo Glavno poveljstvo skoncentrirati partizanske enote v Posavju in izvesti napad na Bučko. Toda Štajerski bataljon, ki naj bi operiral v pasu severno od Save, se je zaradi protiakcij nemških sil vrnil nazaj v Savinjsko dolino, nekaj čet, ki bi pa morale sodelovati pri napadu na Bučko, sploh ni prišlo na zborna mesto. Tako napad na Bučko ni dosegel svojega namena. Ta široko zamišljena operacija ni uspela zaradi slabih vremenskih razmer (zapadel je visok sneg) in zaradi velike oddaljenosti posameznih enot od zbornega mesta, ter zaradi doslednosti okupatorja, ki se je odločil, da razbije vsako večje partizansko zbiranje in vsako enoto ter je zato uporabil številne oborožene enote.

Tako je 29. oktober na Štajerskem dobil še poseben pomen. Znanih je več letakov OF, ki pozivajo prebivalstvo ogroženih predelov na vstajo. Tudi Pokrajinski odbor Osvobodilne fronte in Pokrajinski komite KPS, oba za severno Slovenijo, sta v dneh pred 29. oktobrom izdala letak z naslednjo vsebino:

»SLOVENSKI NAROD!

Zločini, rop, nasilje, množično streljanje na srednjeveški način najzavednejših Slovencev, to nam je prinesel okupatorski režim. Fašistični razbojniki se hočejo polastiti slovenskega narodnega premoženja, raznaroditi hočejo slovensko zemljo, iztrebiti slovenski narod. *Novo izseljevanje je rop in zločin, je smrtni udarec slovenskemu narodu.*

DELAVCI, RUDARJI! Izseliti vas hočejo, da bi z vašim delom obnavljali od vojne opustošene tovarne. Vi bi bili tisti, ki bi ob naj-

⁵⁴ Zapisnik štabnih razgovorov dne 9. dec. 1941, arhiv Muzeja NO v Mariboru.

⁵⁵ Uradni razglasi o streljanju talcev v Muzeju NO v Ljubljani.

silnejših bombnih napadnih delali v tovarnah in s tem podaljševali življenje hitlerjevskim zločincem.

KMETJE! Vse leto ste garali in sedaj, ko so shrambe in kašče polne, vas hočejo nacistični nasilniki pregnati z domov, oropati vas sadov vašega dela, prepustiti vas in vaše otroke počasnemu umiranju od gladi in zime.

V čem je rešitev? Junaški jugoslovanski narodi so se uprli fašističnemu terorju. Z borbo so osvobodili nad tretjino bivšega jugoslovanskega ozemlja. *Tam je svobodna partizanska vlada osvobodilne fronte.* Poizkus razbiti Slované, zadati slovanstvu uničujoč udarec se je ponesrečil. Danes bijejo slovanski narodi na čelu s Sovjetsko zvezo in njeno nepremagljivo Rdečo armado boj s fašizmom in vodijo v boj vse svobodoljubne narode.

Bliža se 29. oktober, obletnica razpada Avstrije. Slovenski fantje, judenburški junaki, so zadali smrtni udarec razpadajoči ječi narodov. Slovenci! Ali se še pretaka po vaših žilah kri kmečkega puntarja Matije Gubca? Ali se še spominjate rudarja Fakina? *Uprite se, zrušite gnilo stavbo nemškega fašizma!*

Združite se, borite se! Hitlerjevski razbojniki ne smejo nikogar izseliti. Zgrabite za krampe, lopate, sekire, dinamične patrone, puške, pobijte izseljevalno policijo in denunciante, naprej v sveti osvobodilni boj! Partizani so z vami, vsi v partizane, skrijte živež! Uničite vse, česar ne morete odnesti.

Kvarite železnice in prometna sredstva. Železničarji, ne sodelujte pri zločinskem izseljevanju. *Ustavite promet!*

Slovenci, kar se je zgodilo v Posavju in na Kozjanskem, se bo nadaljevalo po vsej Sloveniji. Podpirajte krepko osvobodilno fronto, uprite se nasilnemu izseljevanju, zbirajte se, pojdite v partizane. Vsa Slovenija mora postati bojišče. V boj z geslom: »Na slovenski zemlji živeti in umreti.« Nihče ne sme biti izseljen. Živela osvobodilna borba in osvobodilna fronta slovenskega naroda! Živeli partizani!⁵⁶

Do vstaje zaradi že znanih vzrokov ni prišlo. O akcijah za 29. oktober na Štajerskem za sedaj govori samo en nemški dokument. Orožniška postaja Sv. Pavel pri Preboldu poroča 29. oktobra komandantu varnostne policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko, da »so v noči na 29. oktober na področju naše postaje, in sicer v Sv. Pavlu pri Preboldu, Zgoranjem sv. Pavlu, Spodnji vasi, Lačji vasi in Sv. Lovrencu položili na okna hiš mnogo letakov s komunistično vsebino«. (Tu gre za zgoraj citirani letak Pokrajinskega odbora OF in Pokrajinskega komiteja KPS). Dalje pravi poročilo: »Istčasno je bilo v isti noči v zgoraj navedenih krajih pritrjeno na drevesa in telefonske drogove večje število zastavic v srbski barvi (modra-bela-rdeča) v velikosti približno 20 × 20 cm. Preiskava za storilci je bila doslej neuspešna. Letake in zastavice smo odstranili 29. X. zjutraj.«⁵⁷

Ta primer v Savinjski dolini verjetno ni bil osamljen, vendar za sedaj še ni drugih podatkov o kakšni širši akciji na Štajerskem.

⁵⁶ Original v arhivu Muzeja NO v Mariboru.

⁵⁷ Original v arhivu Muzeja NO v Mariboru.

Za sedaj tudi za Gorenjsko, kjer je bila v tem času precej močna partizanska aktivnost in kjer so bili pogoji za razvoj NOB boljši kot na Štajerskem, ni zaslediti, da bi bila proslava 29. oktobra izvedena.

30. oktobra je izdal Izvršni odbor OF komunike, ki skupaj z drugimi poročili potrjuje uspeh prvega poskusa mobilizacije narodnoosvobodilnih sil:

»Slovenski narodni praznik 29. oktobra 1941 v zgodovinsko najtežjem času za Slovence je potekel veličastno kakor še nikoli noben slovenski praznik.

29. oktober 1941 je pravi zgodovinski mejnik v slovenski politični zgodovini.

Narod se je strnil, sile so se sprostile, vse je potekalo v najstrumnejši disciplini.

Ura molka in tihote je bila izvedena do popolnosti.

Slovenski ljudje so v celoti pokazali, da so zreli in vredni svobode in politične samostojnosti.

Izvršni odbor Osvobodilne fronte se zahvaljuje vsem, ki so sodelovali, poziva na strnjeno, enotno in pospešeno delo s trdnim pričakovanjem, da se vključijo v osvobodilno fronto vsi, ki so še doslej stali ob strani.«⁵⁸

1. december 1941

Ko je dal Centralni komite KPS pobudo za proslavo 1. decembra, bivšega jugoslovanskega državnega praznika, dneva, ko je leta 1918 nastala država SHS, ni storil to iz kake sentimentalnosti do propadle reakcionarne države, ki ni uresničila želja delovnih množic.

Organizacijski sekretar Centralnega komiteja KPS Tone Tomšič je poročal 5. decembra 1941 Centralnemu komiteju KPJ, zakaj je Osvobodilna fronta proslavila 1. december: »Obstajala je nevarnost, da bodo imeli reak.[ionarni] nacionalisti (inž. etc)⁵⁹ iniciativo in bi v tem slučaju potegnili za seboj en del Sokolov iz OF. Mislim, da bi situacija res bila za nas neugodna. Zato smo vzeli iniciativo v roke in je OF proglasila 1. dec.[ember] kot praznik enotne borbe narodov Jugoslavije s pripombo, da je OF garancija, da se po osvoboditvi nikoli ne bo ponovilo stanje, ki je vladalo v Jug.[oslaviji]...«⁶⁰

CK KPJ sicer ni smatral, »... da je prvodecembrska akcija sama po sebi negativna ali zgrešena, toda že samo dejstvo, da ste bili prisiljeni nanjo, je dokaz, da s predhodnimi političnimi borbami niste uspeli razbiti vpliva velikosrbskih elementov, temveč ste jim popuščali«,⁶¹ — je pisal Centralni komitej KP Jugoslavije 1. januarja 1942 Centralnemu komiteju KP Slovenije.

KP Slovenije je od vsega začetka nastopala proti velikosrbskim elementom, toda ta boj ni takoj postal zadosti intenziven, zlasti ker še ni bilo jasno, kaj predstavlja Mihailović. Ko pa se je razodelo Mihailovićevo

⁵⁸ Slovenski poročevalec, leto II., št. 23, dne 1. novembra 1941, ponatis, str. 171.

⁵⁹ Mišljen je ing. Črtomir Nagode, voditelj skupine »Stara pravda«.

⁶⁰ Poročilo Centralnega komiteja KPS, dne 5. decembra 1941 Centralnemu komiteju KPJ. Original je v arhivu CK ZKJ, št. 440, predpis je v arhivu CK ZKS.

⁶¹ Zbornik dokumentov NOV II/2, dok. 83.

Proglas izvršnega odbora OF.

Slovinci!

Da manifestira slogo in enotnost narodov Jugoslavije, ki se z oboroženo pestjo borijo proti tujčevemu fašističnemu in imperialističnemu jarmu narodov, ki jih danes občuduje ves svobodoljubni svet. je Osvobodilna Fronta

ODLOČILA:

1. december, državni praznik Jugoslavije, se proslavi tudi letos. Toda ko Osvobodilna Fronta izdaja ta odlok, izjavlja jasno, da se v naši svobodni bodočnosti ne sme nikoli več ponoviti stanje, ki je prejšnja leta narodom Jugoslavije in delovnim slojem preprečevala, da bi mogli z vso iskrenostjo sodelovati pri proslavi 1. decembra, stanje ki je konec konca upropastilo samo Jugoslavijo. Osvobodilna Fronta slovenskega naroda bo s slovensko narodno osvoboditvijo jamčila slovenskemu narodu prav vse pravice, ki jih terjata slovenska narodna individualnost. Z uvedbo doslednje ljudske demokracije bo slovenskemu narodu zajamčila njegove človeške pravice.

S pozivom, da Slovenci proslavimo 1. december, v znaku globoke in borbene solidarnosti s svojimi brati na jugu; v znaku zaostrelega boja proti fašističnim zatiralcem, pa tudi v zavesti, da morajo iz naših slovenskih žrtev zrasti vse naše slovenske narodne in ljudske pravice,

odreja izvršni odbor OF:

dne 1. decembra ne sme biti med sedmo in osmo uro zvečer noben Slovenec niti na ulici niti v gledališču ali kinu, niti v javnem lokalu.

Vsakogar, ki bi prekršil to odredbo, bo slovenski narod smatral za izdajalca.

Živela sloga in enakost narodov Jugoslavije!

Živela sloga in enotnost slovanskih narodov!

Smrt fašizmu — svoboda narodu!

Izvršni odbor OF

izdajstvo, je Partija ta boj odločno povečala in dosegla velik uspeh, kajti onemogočila je na Slovenskem pojav četniškega gibanja, ki bi pridobilo nekatere poštene patriotske elemente na svojo stran, pa četudi začasno. Borba z velikosrbskimi koncepcijami se je v Sloveniji razvijala drugače kot v drugih pokrajinah. Prav v plebiscitnih akcijah je Partija odvzela reakciji pobudo in prostor za njeno uveljavljanje in ji tako preprečila, da bi na izkoriščanju prejšnjih nacionalnih praznikov snovala svoje kapitale. Politika Partije v plebiscitnih akcijah se je izkazala za pravilno.

Slovenska reakcija, ki je bila do srede novembra 1941 v glavnem že združena, je divjo gonjo proti narodnoosvobodilnemu gibanju še povečala, njena »prednja straža« pa je posegla po skrajnem sredstvu — začela je z denunciacijami. To ugotavlja tudi Slovenski poročevalec, ko piše: »Letošnji 29. oktober je tudi vsem tistim, ki so iz nekega malodušja še dvomili, pokazal in dokazal moč Osvobodilne fronte. Marsikak slovenski poštenjak bi sedaj lahko napravil naiven sklep, da se bodo notranji sovražniki slovenskega naroda spametovali in da bodo odnehali. Tak sklep pa bi bil korenito nepravilen in škodljiv. Dejstva namreč dokazujejo, da so po 29. oktobru, ki je manifestiral enodušno pripadnost slovenskega naroda njegovi Osvobodilni fronti, postali notranji sovražniki še bolj zagrizeni in neprimerno aktivnejši kot poprej.«⁶²

Dne 18. novembra je izdala reakcija s podpisom »Združeni Slovenci« letak, v katerem trdi, da partizanstvo razbija slovensko notranjo enotnost, vodstvu OF očita vlogo pete kolone ter poziva Slovence, naj se zbirajo okrog Londona, »...kjer imamo svoje svobodne zastopnike.«⁶³ Apel na zbiranje okrog Londona je prišel prepozno. »OF razpolaga danes s tako mogočno terensko organizacijo, da je ne more zamajati prav nič, če je na straži«,⁶⁴ je zapisal Slovenski poročevalec. Vsa »ilegalna« glasila reakcije vseh barv, kakor tudi minister v londonski emigrantski vladi Alojzij Kuhar, so bili v tem času v ofenzivi. Reakcija na univerzi pa je že štirinajst dni prej obljubljala, da bo preprečila akcijo 1. decembra: »Poskrbeli bomo, da se vam tudi 1. decembra umazana igra ne uo posrečila!«⁶⁵

Podobno kakor za 29. oktober je tudi za 1. december izdal Izvršni odbor OF proglas, ki daje 1. decembru v pogojih narodnoosvobodilnega boja novo vsebino:

»SLOVENC I!

Da manifestira slogo in enotnost narodov Jugoslavije, ki se z oboženo pestjo borijo proti tujčevemu fašističnemu in imperialističnemu jarmu, narodov, ki jih danes občuduje ves svobodoljubni svet, je Osvobodilna fronta

⁶² Slovenski poročevalec, leto II., št. 24, dne 8. novembra 1941, ponatis, str. 180.

⁶³ Original v rokopisnem oddelku NUK, B II 2345.

⁶⁴ Glej op. št. 62.

⁶⁵ Dokument št. 3 (shranjen v NUK 17. novembra 1941) v rokopisnem oddelku NUK, B II 2036. »Dokument« je s podpisom »Slovenska narodna akademska in dijaška mladina« izdajala najbolj zagrizena belogardistična reakcija na univerzi in srednjih šolah.

Odločila :

1. december, državni praznik Jugoslavije, se proslavi tudi letos. Toda ko Osvobodilna Fronta izdaja ta odlok, izjavlja jasno, da se v naši svobodni bodočnosti ne sme nikoli več ponoviti stanje, ki je prejšnja leta narodom Jugoslavije in delovnim slojem preprečevalo, da bi mogli z vso iskrenostjo sodelovati pri proslavi 1. decembra, stanje ki je konec komca upropastilo samo Jugoslavijo. Osvobodilna fronta slovenskega naroda bo s slovensko narodno osvoboditvijo jamčila slovenskemu narodu prav vse pravice, ki jih terja slovenska narodna individualnost. Z uvedbo dosledne ljudske demokracije bo slovenskemu narodu zajamčila njegove človeške pravice.

S pozivom, da Slovenci proslavimo 1. december, v znaku globoke in borbene solidarnosti s svojimi brati na jugu, v znaku zaostrelega boja proti fašističnim zatiralcem pa tudi v zavesti, da morajo iz naših slovenskih žrtev zrasti vse naše slovenske narodne in ljudske pravice, *odreja Izoršni odbor OF:*

dne 1. decembra ne sme biti med sedmo in osmo uro zvečer noben Slovenec niti na ulici niti v gledališču ali kinu, niti v javnem lokalu.

Vsakogar, ki bi prekršil to odredbo, bo slovenski narod smatral za izdajalca.

Živela sloga in enotnost narodov Jugoslavije!

Živela sloga in enotnost slovanskih narodov!

Smrt fašizmu — svobodo narodu!⁶⁶

Proglas Izvršnega odbora OF sta objavila tudi Slovenski poročevalec⁶⁷ in Mlada Slovenija.⁶⁸

Konec leta 1941 in v začetku leta 1942 je Osvobodilna fronta vodila boj proti Mihailovičevem vplivu v Sloveniji, zlasti proti vrnitvi razmer stare Jugoslavije, ki med drugim mi rešila slovenskega narodnega vprašanja. OF v prvodecembrskem proglasu odločno izjavlja, da se v naši svobodni bodočnosti ne sme nikoli več ponoviti stanje stare Jugoslavije in da je potrebno z osvoboditvijo slovenskemu narodu zagotoviti narodno individualnost. To je nov, revolucionaren način reševanja slovenskega narodnega vprašanja. To je odpiralo nove perspektive in dobivalo najširšo podporo slovenskega naroda. Na tem vprašanju so doživeli poraz Mihailovičevci in njihova agentura v OF, Nagodetova »Stara pravda«, ki se je skrivala za lažnimi revolucionarnimi gesli, zagovarjala politiko čakanja in razbijala enotnost Fronte. Zato jo je OF kot skupino izključila iz svoje srede. Večina »pravdašev« se je potem priključila Fronti, Nagode pa je ostal s svojim majožjim krogom osamljen in je nadaljeval s protiljudskim delovanjem tudi po osvoboditvi in bil zato obsojen na smrt.

Proglas »slovenskih četnikov«, ki sicer daje ista navodila za proslavo 1. decembra kot proglas OF, nikjer ne poziva na oborožen odpor proti okupatorju, v čemer se bistveno razlikuje od OF, temveč le poziva na zbiranje okrog Londona: »Naša srca in naše oči so obrnjene proti Londonu,

⁶⁶ Original v Muzeju narodne osvoboditve v Ljubljani.

⁶⁷ Slovenski poročevalec, leto II., št. 26, dne 22. novembra 1941, ponatis, str. 191.

⁶⁸ Mlada Slovenija, leto I., štev. 1-2, november 1941, ponatis, Ljubljana 1946, str. 8-9.

kjer je naš kralj, kjer je naša vlada, kjer so naši slovenski zastopniki. Tam so naši voditelji, nikjer drugje.«⁶⁹ »Slovenski četniki« so za 1. december širili tudi sliko kralja Petra II. Letaka reakcije »Mlada Jugoslavija« in »Združeni Slovenci«, ki ju omenja poročilo Centralnega komiteja KP Slovenije Centralnemu komiteju KP Jugoslavije dne 5. decembra, nista ohranjena. Kljub temu, da je reakcija razvila za 1. december tako široko propagando, so šla njena prizadevanja, spričo široke akcije OF, mimo ljudi in proslava 1. decembra je dobila značaj, kakršnega ji je dala OF.

Italijani so se na to akcijo pripravili temeljiteje kot na prvo. Poveljstvo karabinjerjev II. armade je že 15. novembra izdalo navodila za varnostne ukrepe. Pet dni pozneje, 20. novembra, je general Robotti poveljstvom divizij Granatieri di Sardegna in Isonzo ter graničarjem XI. armadnega zbora že poslal brzojavko, v kateri pravi, da nameravajo uporniki za 1. december »... izvesti določene agresivne akcije v različnih področjih, kjer so njihove enote. Čete naj bodo pripravljene za takojšnjo intervencijo v kateremkoli času in pripravljene oditi v katerikoli kraj z razpoložljivimi prevoznimi sredstvi«. Castnikom pa svetuje, »da ne hodijo okrog brez obožene spremstva«.⁷⁰ V brzojavki dne 29. novembra naroča, »... da je treba podvzeti brezobzirne mere, da se ohrani popoln prestiž in dostojanstvo italijanskega vojaka«.⁷¹ Visoki komisar Emilio Grazioli sporoča 28. novembra poveljstvom divizij Granatieri di Sardegna in Isonzo, da naj v dneh od 30. novembra od 16. ure do 12. ure 2. decembra okrepijo nadzorstvo nad železniškimi progami ter telefonskimi in brzojavnimi linijami.⁷² Grazioli je tudi predvideval, da bodo »ekstremisti« na Šišenskem hribu, na Golovcu in na Gradu razobesili zastave in zakurili kresove. Zato je prosil poveljstvo divizije Granatieri di Sardegna, da naj njeni oddelki nadzirajo omenjena mesta.⁷³

Na osnovi navodil višjih poveljstev je izdelala Compagnia interna XIV bataljona CCRR »Milano« v Ljubljani podrobnejše varnostne ukrepe, ki jih je 29. novembra poslala vsem podrejenim enotam. Zanimivi so zato, ker nam kažejo, kako obširne priprave so izvedli Italijani, a kljub temu niso uspeli zmanjšati, kaj šele preprečiti akcije Fronte.

Po italijanski razlagi, ki je bila skoraj popolnoma točna, naj bi manifestacija vsebovala:

1. atentate z razstrelivom na vojašnice, javne urade ter brzojavne in telefonske linije;
2. napade na vojaške oddelke in izolirane patrulje, kakor tudi napade partizanov na naselja;
3. ljudje morajo biti praznično oblečeni;
4. redukcijo trgovskega prometa na minimum;
5. v vseh šolah prve in druge stopnje, v trgovskih in drugih šolah dveminutni molk točno ob 10. uri;
6. v ponedeljek bojkot predavanj na univerzi in v privatnih šolah;

⁶⁹ Original v rokopisnem oddelku NUK, B 2327.

⁷⁰ Brzojavka v arhivu IZDG, XI. CA, fasc. 656/III.

⁷¹ Robottijeva brzojavka podrejenim enotam, arhiv IZDG, XI. CA, fasc. 656/III.

⁷² Brzojavka Emilia Graziolija, arhiv IZDG, fasc. 656/III.

⁷³ Brzojavka Emilia Graziolija poveljstvu divizije Granatieri di Sardegna, dne 30. novembra 1941, arhiv IZDG, XI. CA, fasc. 656/III.

7. ob 19. uri zapustitev javnih uradov in lokalov;

8. prepoved gibanja po cestah med 19. in 20. uro;

9. široko razširjanje prevratnih letakov;

10. izobešanje zastav in simbolov, ki spominjajo na bivši režim.

Neodvisno od akcij na šolah, univerzi in drugod, ki jih bodo izvajale enote Kraljeve kvesture, je treba organizirati od 30. novembra od 16. ure do 2. decembra do 12. ure premične in stalne patrolje, ki se ne bodo smele vrniti v vojašnice, dokler ne pride zamenjava, ki ji je treba sporočiti vse, kar se je v času njihove službe zgodilo.

Navodila posebno naglašajo, da »... visoki komisar hoče, da bi življejeje 1. decembra potekalo kolikor mogoče normalno«. Še posebno jim je bilo do tega, da bi pouk na šolah in na univerzi potekal normalno. Vojakom priporoča največjo pozornost ter opozarja posebno tiste, ki bodo v kritičnih dneh zvečer in zjutraj na ulicah. Izvajajo naj splošne osebne preiskave kjerkoli bo potrebno, posebno pri mladini in kolesarjih. Poveljstva karabinjerskih postaj naj izmenoma določijo dele patrolj, ki se bodo skrile v vrtove in v veže stavb za vrata, od koder bodo lahko opazovale mimo-idoče ter nenadno planile na tiste, ki bi hoteli izvajati prevratne manifestacije. Stražo pred vojašnicami in zapori je treba od 30. novembra popoldne do 2. decembra opoldne okrepiti. V teh dneh bo prost izhod vojske ukinjen, podčastniki pa morajo biti ves čas na razpolago.⁷⁴

Navodilom je priloženih sedem seznamov ulic, cerkva, univerzitetnih ustanov, šol, uradov, denarnih zavodov in pošt, ki jih je treba zavarovati oziroma okrepiti že obstoječe straže.

Da bi akcija kar se da najbolje uspela, so Partija, SKOJ in OF mobilizirale vse svoje sile. Prvodecembrski letak OF je bil razmnožen v 60.000 izvodih. Poleg tega je bilo natisnjenih še približno 150.000 lističev z gesli.⁷⁵ Ljubljana je bila kot za 29. oktober popisana z gesli in znaki OF, ulice pa so bile posute z letaki, trosilnimi lističi in slovenskimi zastavicami z rdečo zvezdo. Kvestura poroča tudi o dveh primerih izobešanja zastav. Eno »... jugoslovansko zastavo, okrašeno z rdečo zvezdo« so našli pri mostu na Ižanski cesti, drugo pa v Langusovi ulici, blizu Gradaščice, obešeno na drevo.⁷⁶ Zastavo je v Langusovi ulici obesil na drevo Viki Kavčič. Ker so pod zastavo namestili še »nekaj za strah«, se je Italijani niso upali sneti in je visela nekaj dni. Končno so dobili nekega gasilca, ki je splezal na drevo in jo snel.⁷⁷ »Slovenski akademik in srednješolec« piše, da so visele zastave tudi na poslopju dramskega gledališča in na Golovcu.⁷⁸ Po električnih žicah pa so visele manjše zastavice.

Ljubljanske ulice in lokali so se 1. decembra po 7. uri zvečer izpraznili. Samo organizirana skupina »Stražarjev« in »Mladcev« je hotela z demon-

⁷⁴ Navodila komandanta notranje čete (Compagnia interna) XIV. bat. CRR »Milano«, dne 29. novembra 1941 vsem podrejenim karabinjerskim postajam; arhiv IZDG, CCRR, fasc. 177/I.

⁷⁵ Glej opombo št. 60.

⁷⁶ Jutranje poročilo Kraljeve kvesture Visokemu komisariatu, dne 2. dec. 1941, arhiv IZDG, VK, fasc. 3/I.

⁷⁷ Zapisnik razgovora bivših članov borbene grupe, ki je delovala v Trnovem v letih 1941/42, 26. marca 1956, arhiv IZDG.

⁷⁸ Slovenski akademik in srednješolec, št. 18, dne 5. decembra 1941.

strativnim pohodom po mestu razbiti enotnost borbene Ljubljane. Po pobožnosti v frančiškanski cerkvi naj bi se Stražarji in Mladci zbrali na današnji Cankarjevi cesti, kar jim pa ni v celoti uspelo. Neko poročilo Katoliške akcije pravi, »...da so srednješolci imeli smolo. Ko so prihajali od devetdnevnice proti središču mesta, so naleteli na italijanske vojake, ki so jih razgnali, tako da jih je le nekaj dospelo do Aleksandrove ceste (današnje Cankarjeve, op. D. J.); akademiki pa, katerih pobožnost se je končala prej, so skoraj vsi nemoteno prišli na Aleksandrovo cesto...«⁷⁹ Centralni komite KPS podrobneje poroča Centralnemu komiteju KPJ, kako so »Mladci« plačali svoje stavkokaštvo: »Panično razpoloženi Italijani so vse aretirali, ker so mislili, da gredo izvrševati sabotaze. Gnali so jih od frančiškanske cerkve do policije ter jih neprestano bili s puškinimi kopiti. Šele na policiji so jih izpustili, ko je Ehrlich pojasnil, da so *zavezniki*... Drugi dan se je seveda vsa Ljubljana od srca smejala.«⁸⁰ Podobno usodo so doživeli tudi trije slovenski agenti, ki so med 7. in 8. uro zvečer prišli v kavarno. Italijanski oficirji so jih imeli za inšpekcijo OF in so jih pretepli.⁸¹

Ko je pod balkoni današnje blagovnice Tromostovje okoli 19. ure eksplodirala petarda, ki jo je vrgel Lojze Nusdorfer,⁸² komandant bataljona Narodne zaščite v Mostah in poznejši intendant Ljubljane, so začeli Italijani besno streljati na poslednje mimoideče, ki so hiteli na svoje domove, in v okna okoliških hiš. Pri tem so ubili trgovca Viktorja Medena in industrialca Jakoba Jana, uradnika Slayka Gričarja pa težko ranili.⁸³ Teden dni pozneje je general Robotti še dodal, da »...so z okna, ki je obrnjeno proti trgu, streljali s samokresom na naše vojake, ki so prihiteli na kraj eksplozije«,⁸⁴ kar je pa gotovo izmišljeno.

Vsi ti dogodki pričajo, da so Italijani v pričakovanju oboroženih napadov zgubili živce. Zato ni čudno, če je Grazioli 1. decembra zvečer brzojavil notranjemu ministrstvu v Rim: »Današnji dan je kljub listkovni propagandi s strani komunističnih elementov potekel normalno. Organi policije so aretirali sedem oseb⁸⁵ zaradi širjenja letakov in pisanja pre-

⁷⁹ Iz arhiva Katoliške akcije.

⁸⁰ Poročilo Centralnega komiteja KPS iz druge polovice decembra 1941 Centralnemu komiteju KPJ; original v arhivu CK ZKJ, prepis v arhivu CK ZKS. Avtor poročila, Boris Kidrič, je verjetno zamenjal stražarje z mladci. V poročilu Katoliške akcije beremo, da je akademikom-stražarjem uspelo priti na zborna mesto, mladce-srednješolce pa so Italijani presenetili.

⁸¹ Glej op. št. 60.

⁸² Marica Čepe, Ljubljana, ustni vir.

⁸³ O dogodku pri Tromostovju poročajo številni italijanski dokumenti v arhivu IZDG: Poročilo poveljstva XIV. bataljona CCRR »Milano«, dne 2. decembra 1941 Glavnemu poveljstvu CCRR v Rimu in poveljstvu CCRR II. armade (CCRR, fasc. 155); poročilo poveljstva notranje čete (Compagnia interna) XIV. bat. CCRR »Milano«, dne 1. decembra 1941 Visokemu komisariatu, Kraljevi kvesturi itd. (CCRR, fasc. 155); Jutranje položilo Kraljeve kvesture, dne 2. decembra 1941 Visokemu komisariatu (VK, fasc. 3/1); Brzojavka Emilia Graziolija, dne 1. decembra 1941 notranjemu ministrstvu v Rimu (neurejeni arhiv VK) in druga.

⁸⁴ Ukaz komandanta XI. armadnega zbora, dne 8. decembra 1941 podrejenim enotam o ukrepih zaradi napada na most pri Preserju; Zbornik dokumentov NOV VI/1, dok. 201.

⁸⁵ Italijani so v teh dnevih gotovo aretirali več ljudi, saj jih je vojaško vojno sodišče (Tribunale militare di guerra — TMG) samo v januarju in februarju 1942

vratnih napisov. V nekaterih razredih srednjih šol so bile manifestacije v spomin ustanovitve bivše kraljevine Jugoslavije. Podvzel sem potrebne ukrepe. Nasprotno pa so predavanja na univerzi potekala normalno in brez incidentov. Ob 19. uri je slovensko prebivalstvo skoraj v celoti zapustilo javne lokale in ceste.«⁸⁶ Nato govori še o dogodku pri Tromostovju.

Posebno poglavje predstavlja praznovanje 1. decembra na srednjih šolah, med dijaško mladino, ki je izredno uspelo. Dasi ne gre pretiravati družbenih posledic teh proslav v šolah, poročamo o njih obsežno, saj je ohranjeno o njih največ pričevanj. V manifestacijah srednješolske mladine se je namreč odražalo to, kar je v ljudstvu živelo in prevladovalo. Hkrati so te manifestacije pričale, da je ideja narodnoosvobodilnega boja in socialnega napredka pridobila um in srce bodoče inteligence, a tak uspeh je jemal reakciji in staremu družbenemu redu naraščaj in perspektivo.

Manifestacije za enotnost in bratstvo jugoslovanskih narodov v smislu proglaša IO OF in demonstracije proti okupatorju so bile na ljubljanskih srednjih šolah in novomeški gimnaziji.

Mladinska OF je pozvala dijake, da pridejo 1. decembra v šolo praznično oblečeni in da ob 10. uri dopoldne (razredi, ki so imeli pouk popoldne pa ob 15. uri) počaste praznik stoje, z dveminutnim molkom. Uspeh velike prvodecembrske akcije na šolah je bil odraz moči SKOJ in oktobra 1941 ustanovljene Mladinske OF ter plod temeljitih priprav. Uspeh je bil še toliko večji, ker so propadli vsi poskusi italijanskih oblasti, šolskih vodstev in reakcije, da bi proslavo preprečili.

Člani Katoliške akcije — Mladci — so v dneh pred praznikom razvili močno ustno in listkovno propagando proti praznovanju. Ohranjeno poročilo Katoliške akcije o dogodkih 1. decembra priča, kakšnih argumentov se je posluževala reakcija, da bi onemogočila proslavo, istočasno pa ta dokument dokazuje, da je 1. december tudi na šolah potekal v znamenju boja med naprednimi silami in reakcijo. Dokument ima naslednjo vsebino: »Mladci ... so se postavili na stališče, da je vsakemu zunanje razkazovanje nacionalnih čustev pod komunistično komando nedopustno.« Svoje stališče so zagovarjali na ta način: »Te manifestacije organizirajo komunisti. Papež pa je obsodil vsako sodelovanje s komunizmom. Zato dober katoličan pri teh manifestacijah ne sme sodelovati. — Komunisti so bili vedno zoper Jugoslavijo in se tudi sedaj ne bore za Jugoslavijo, ampak za sovjetsko republiko. Nacionalno krinko so si naredili samo zato, da bi lažje dosegli svoje skrite zločinske namene. Vsa ta praznovanja so v resnici le dresura

obsodilo osem zaradi sodelovanja v akcijah za 1. december: 3. januarja 1942 je bila Antonija Osterman iz Ljubljane obsojena na eno leto zavora, ker so pri njej 30. novembra 1941 našli dva paketa letakov, ki jih je raznašala po hišah v Beethovnovi ulici. Letaki so pozivali Slovence, naj se udeležijo manifestacij 1. decembra 1941. (TMG, fasc. 521/210). 28. januarja 1942 je bil Janéz Nedog iz Ljubljane zaradi mladoletnosti obsojen le na 2 leti in 2 mesece zavora, ker je dne 30. novembra 1941 na Celovški cesti pisal na zid geslo OF (TMG, Vol. 2/1942). 12. februarja 1942 pa so bili obsojeni Ljubljčan Franc Hribernik, Pavel Rozman in Jože Novak na 8 let zavora, Jože Verčan na 4 leta in 4 mesece, Stanislav Leder na 4 leta, Marija Jarc pa na 2 leti zavora. Aretirani so bili v zadnjih dneh novembra 1941, ker so pripravljali in razširjali letake za manifestacijo 1. decembra (TMG, fasc. 269—12, 521—12).

⁸⁶ Brzjavka Emilia Graziolija, dne 1. decembra 1941 notranjemu ministrstvu v Rimu, arhiv IZDG (neurejeni arhiv VK).

za kolektivno nastopanje mas za revolucionarno delavnost; desetkrat bomo morali praznovati nacionalne praznike, enajstič pa Stalinov god. In če komunistov ne bomo že sedaj onemogočili, se jim tudi tedaj, ko bodo masi postavili izrazite revolucionarne zahteve, ne bomo mogli upreti. Če bomo manifestirali, bodo šole zaprli. Glavno je bonum commune naroda in bonum commune naroda zahteva, da šole ostanejo. Kaj bo namreč z mladino, če jo bo vzgajala ulica in OF!⁸⁷ Zagrizena agitacija Mladcev in članov Slovenske dijaške zveze (SDZ),⁸⁸ ki so se dogovorili za skupen nastop, ni uspela kot so pričakovali, in marsikje so s takimi agitatorji tudi fizično obračunali. Poročilo priznava, da so bili Mladci in SDZ osamljeni, »... kajti niti kongregacije niti večina katoliških profesorjev nam ni nudila prave opore«. Nadalje poročilo priznava, da so »... komunisti... mnoge pridobili za OF, druge so napravili za prave simpatizerje komunizma, tretje pa, ki so sicer proti komunizmu, so z nacionalno krinko preslepili k sodelovanju... Komunisti so obvladali vse realne gimnazije. Na teh zavodih so skoraj v vseh razredih vstali med poukom k dveminutnemu molku.«

Položaj na šolah za slovenske reakcionarje res ni bil zavidanja vreden. Takole se pritožujejo: »Na srednjih šolah je položaj težak. Komunistična, osvobodilna fronta je svojo poulično-strankarsko propagando zanesla tudi v te hrame in hujska dijaštvo na težje izgrede.«⁸⁹ Ravnatelj IV. moške realne gimnazije pa poroča prosvetnemu oddelku Visokega komisariata: »Položaj v šoli je v zadnjem času postal nevzdržen in jaz nimam sredstev, da bi mu bil kos. Težave so tem večje, ker sta v poslopju dve gimnaziji. Kar se zagreši na eni šoli, se skuša, se skuša podtakniti drugi. Dasi sem v zadnjem času skušal z vsemi razpoložljivimi sredstvi priti delikventom na sled, se mi to ni posrečilo. Za nadzorstvo sem določil ves profesorski zbor za vsak odmor, izdal ostre okrožnice, pa kljub temu ni bilo mogoče napraviti reda, ker nekateri elementi izrabijo vsako najmanjšo priliko, da rišejo srpe, kladiva, pišejo: SSSR, Živela Rusija... Sredstva, ki jih ima šola na razpolago za izsleditev krivcev niso zadostna in zaradi tega prosim, da oblast poseže vmes in vodi nadaljnjo preiskavo.«⁹⁰

Pred 1. decembrom so ravnateljstva z okrožnicami in na sestankih s starši opozarjala, da naj se dijaki 1. decembra izognejo vsemu, kar bi imelo videz demonstracije ter poudarjajo, da je šola kraj za učenje ne pa za politično udejstvovanje. Toda dijaki so kljub temu demonstrirali. V mnogih razredih so z dijaki demonstrirali tudi profesorji, ki pa seveda tega niso prijavili. Samo na podlagi ohranjenih poročil šolskih vodstev ne bo mogoče ugotoviti obsega te najbolj množične dijaške demonstracije v času okupacije.

Največji obseg so zajele demonstracije na Dvorazredni trgovski šoli, kjer so demonstrirali vsi razredi, ter na III. in IV. moški realni gimnaziji za Bežigradom, ki sta bili v istem poslopju. V VIII.c razredu IV. moške realne gimnazije so dijaki takoj ob začetku pouka profesorju odrekli ob-

⁸⁷ Iz arhiva Katoliške akcije.

⁸⁸ Slovenska dijaška zveza je bila ekspozitura Ehrlichovih stražarjev na srednjih šolah.

⁸⁹ Dokument št. 5 v rokopisnem oddelku NUK, B II 2036.

⁹⁰ Poročilo ravnatelja IV. moške realne gimnazije, dne 28. novembra 1941 IV. oddelku Visokega komisariata in Kraljevi kvesturi, arhiv IZDG.

vezni rimski pozdrav, v VII.b razredu pa so dijaki ob dogovorjeni uri vstali. Po nekaj trenutkih je vstal dijak Stibilj, ki je hotel preprečiti demonstracijo z naslednjimi besedami: »Tovariši, vi ste prevarani, to mi slovenska manifestacija, to je demonstracija za komunizem. Vas so nalogali, vaš idealizem so zlorabili. Osvobodilna fronta je zlagano ime za komunistično stranko. Komunisti hočejo uničiti naše šole...«⁹¹ Naprej ni prišel, ker ga je profesor prekinil in mu ukazal, da sede. Stibiljev nastop, ki je bil v skladu z navodili, ki jih je dala Katoliška akcija svojim članom, je bil pripravljen, saj je že pred uro dejal nekemu dijaku, da bo demonstracijo preprečil.⁹² Sporočeno je bilo, da so tudi dijaki VIII.b razreda omenjene gimnazije ob 10. uri vstali in manifestirali z eno- do dveminutnim molkom. Profesor za italijanščino pa je sporočil ravnatelju, da je bilo v VI.a razredu »...po tleh od vrat do mize nasutih polno papirčkov v jugoslovanskih narodnih barvah. Tudi na mizi je bila lepo odmerjena proga papirja v modri, beli, rdeči barvi«...⁹³ Ravnateljstvo položaju ni bilo več kos in je zato prosilo prosvetni oddelek Visokega komisariata, da »...izposluje pri Kraljevi kvesturi, da bosta za čas pouka v poslopju navzoča vsaj dva tajna policista, izmed katerih naj bi vsaj eden znal slovensko...«⁹⁴ Naslednjega dne je ravnateljstvo poročalo Visokemu komisariatu, da se »...komunistična akcija na šoli... nadaljuje« in da so bile v VI.a, VI.a in VII.a razredu slike kralja in duceja pomazane s črnilom in obmetane z žvečenim papirjem. Na koncu precej obširnega poročila o dogodkih prosi Visoki komisariat »...odločitve o ukrepih, ki so potrebni, da se to podtalno delovanje komunizma zatre.«⁹⁵ Ultimatum prosvetnega oddelka Visokega komisariata, da bo VI.a razred izključen, če se v 48. urah ne javijo tisti, ki so pomazali slike kralja in duceja, ali pa da jih javijo drugi učenci, je ostal brez odgovora.

Tudi na III. moški realni gimnaziji je 1. december potekal burno. Ob 10. uri je bil v večini razredov izveden enominutni molk, v glavnem odmoru pa se je akcija nadaljevala. Dijaki so se zbrali v gornji avli in poskušali zapeti »Hej Slovani«. Prvi poskus je propadel zaradi intervencije profesorjev, končno so pa prvo kitico le odpeli do konca. Slišati je bilo tudi vzklike »Smrt fašizmu!«, »Živela Jugoslavija!«, »Živela svoboda!«⁹⁶

Demonstracijo v VII.d razredu I. moške realne gimnazije je prijavil profesor italijanščine Carlo Morelli. Ravnatelj takole poroča o dogodku: »Ko je imel v tem razredu pouk profesor italijanskega jezika Morelli Carlo, je nek učenec dal s tem, da je trikrat udaril ob tla, znamenje, na kar so razen treh vsi učenci vstali in nekaj trenutkov molčali. Profesor je prvi hip mislil, da je kdo vstopil v razred in je tudi sam vstal. Ko pa je spo-

⁹¹ Zapisnik o zaslišanju učenca VII.b razreda Borisa Stibilja, arhiv IZDG, fasc. 529.

⁹² Zapisnik zaslišanja dijakov VII.b razreda, arhiv IZDG, fasc. 529.

⁹³ Poročilo ravnateljstva IV. moške realne gimnazije, dne 1. decembra 1941 IV. oddelku Visokega komisariata, arhiv IZDG, fasc. 529.

⁹⁴ Prav tam.

⁹⁵ Poročilo ravnateljstva IV. moške realne gimnazije dne 2. decembra 1941 IV. oddelku Visokega komisariata o incidentih 2. decembra, arhiv IZDG, fasc. 529.

⁹⁶ Izjava Vladimirja Fajfarja v IZDG; poročilo ravnateljstva III. moške realne gimnazije dne 2. decembra 1941 IV. oddelku Visokega komisariata, arhiv IZDG, fasc. 516.

znan, da je to demonstracija, je vprašal, kaj naj pomeni, pa na vprašanje ni dobil odgovora. Po končani uri mi je o dogodku poročal. Naročil sem takoj razredniku prof. Andriču, naj pozove učenca, ki je dal znamenje za demonstracijo, da se sam javi, sicer bo razred razpuščen. Ker je poziv ostal brez uspeha, sem odposlal razred takoj domov.⁹⁷

Iz poročila ravnatelja II. ženske realne gimnazije prosvetnemu oddelku Visokega komisariata o vedenju učenk 1. decembra, je videti, da hoče zmanjšati obseg akcije: »Ob 10. uri so po nekaterih razredih nekatere učenke vstale, a na profesorjev poziv zopet sedle. Glede V.a razreda sem slišal, da učenke pri italijanščini niso imele knjig na klopi; zaradi tega se je g. profesorica pritožila razredniku, na kar je on stopil v razred z vprašanjem: »Ali ne boste sodelovale?« Učenke so odgovorile, da bodo. Nato se je pouk nadaljeval.«⁹⁸

Podobno poroča tudi ravnateljstvo uršulinske ženske realne gimnazije: »Ravnateljstvo sporoča, da 1. decembra ni bilo na zavodu nobenih demonstrativnih motenj. Vsi razredi so se vedli korektno, le v IV.b razredu so nekatere učenke poizkusile motiti pouk matematike...«⁹⁹

SKOJ in Mladinska OF sta organizirali demonstracijo tudi na ljubljanskem učiteljsku, ki je bilo že zaradi predvojne politike vladajočega režima znano kot klerikalna trdnjava, saj je režim omogočal vpis na ta zavod predvsem sinovom in hčeram klerikalnih elementov. Poročilo Kato-liške akcije o dogodkih 1. decembra pretirava, lko piše, da se jim je po-srečilo komuniste na učiteljsku premagati. V resnici so naši aktivisti pri-dobili za nastop tudi politično nasprotne dijake. Dejstvo, da je v štirih razredih, ki so bili prijavljeni, da so demonstrirali, od 164 dijakov vstalo 77, priča o ostri diferenciaciji med dijaštvom.¹⁰⁰

Množična demonstracija je bila tudi na ljubljanski Državni tehniški srednji šoli, zaradi česar je bilo več razredov izključenih v celoti.

Demonstracijo na novomeški realni gimnaziji je organiziral in vodil šolski komite SKOJ na pobudo in s pomočjo Okrožnega komiteja KPS. Še pred prvodecembrsko akcijo so se pogajali s klerikalci, kar pa se je končalo brez uspeha. Klerikalni dijaki so bili večinoma iz okolice Novega mesta. Mnogi so stanovali v frančiškanskem samostanu ter so bili tako odvisni od duhovščine in pod njenim vplivom. Ti dijaki so že prej strnjeno nastopili proti vsakemu naprednemu gibanju. Treba je poudariti tudi negativno vlogo ravnatelja Dolenca, ki se je že v letih pred vojno izkazal v preganjanju vsakega naprednega gibanja na šoli. Zato sta morala tudi tu, kakor na ljubljanskem učiteljsku, SKOJ in Mladinska OF voditi oster boj z reakcionarnimi silami. Po navodilih Okrožnega komiteja KPS je bilo dogovorjeno, da bodo organizirali akcijo samo v višjih razredih.¹⁰¹ Prijav-

⁹⁷ Poročilo ravnatelja I. moške realne gimnazije, dne 1. decembra 1941 IV. od-delku Visokega komisariata, arhiv IZDG.

⁹⁸ Poročilo ravnatelja II. ženske realne gimnazije, dne 2. decembra 1941 IV. od-delku Visokega komisariata, arhiv IZDG.

⁹⁹ Poročilo ravnateljstva uršulinske ženske realne gimnazije, dne 5. dec. 1941 IV. oddelku Visokega komisariata, arhiv IZDG.

¹⁰⁰ Zapisnik izredne seje vsega učiteljskega zbora na državni učiteljski šoli v Ljubljani, dne 5. decembra 1941, arhiv IZDG.

ljene so bile demonstracije petih višjih razredov in celo enega nižjega (III.c), v katerem so dijaki izvedli akcijo na lastno pobudo.

Že istega dne je prosvetni oddelek Visokega komisariata zahteval od ravnateljstev šol podrobna poročila o demonstracijah, naslednjega dne pa so vse šole dobile okrožnico, ki določa, »... da se kaznujejo z izključitvijo za eno šolsko leto... učenci, ki so se udeležili demonstracij celotnega razreda s tem, da so skupno vstali dne 1. decembra, s pristavkom, da ne bodo mogli prestopiti na drug zavod v pokrajini.«¹⁰² V zvezi s tem so bile takoj uvedene preiskave. Vsakemu demonstrantu je bilo zastavljeno vprašanje: »Ali ste se 1. decembra udeležili demonstracij s tem, da ste vstali in demonstrirali z molkom?« Mnogi odgovori na to vprašanje dokazujejo zrelost in predanost našega dijaštva Osvobodilni fronti. Tako so na primer dijaki VIII.b razreda IV. moške realne gimnazije, ne da bi se ustrašili posledic, skoraj enako odgovorili na postavljeno vprašanje: »Sem vstal, demonstriral z molkom in se tudi zavedal, kaj to dejanje pomeni.«¹⁰³ Zaman so si prizadevali, da bi mladinci izdali pobudnike in voditelje akcije.

Visoki komisar za Ljubljansko pokrajino je 3. decembra izdal odlok, ki določa, da se Državna dveletna trgovska šola zaradi množičnih demonstracij 1. decembra zapre za nedoločen čas.¹⁰⁴ Iz seznamov v šolskem letu 1941/1942 izključenih dijakov, ki so jih sredi maja 1942 poslala ravnateljstva srednjih šol IV. oddelku Visokega komisariata, je videti, da je bilo ob tej priložnosti izključenih 89 dijakov ljubljanskih gimnazij in 201 dijak novomeške gimnazije. Pri tem so se posluževali zelo neenotnih meril. V Ljubljani so izključili dijake tistih razredov, ki so v celoti manifestirali, v Novem mestu pa po zaslugi ravnatelja Dolenca in njegovega kroga, vse, ki so vstali, ne glede na to, ali je vstal ves razred ali pa samo polovica. Seveda pa so bile izključitve odvisne tudi od ravnateljev, profesorjev in moči profesorske OF, kako so zagovarjali dijake, da bi jih čim več rešili.

Mladinska OF je po teh izključitvah sredi decembra z letakom protestirala proti temu: »Slovenska mladina je skupno z vsem slovenskim narodom tudi letos praznovala 1. december ter manifestirala z dveminutnim molkom po šolah svoja narodna čustva. Okupatorji pa so »uradno« ugotovili manifestacijo samo v nekaterih razredih in zaradi tega študente iz teh razredov izključili. Slovenska mladina odločno protestira proti takemu postopanju in sicer prvič zaradi tega, ker so okupatorji porabili priliko splošne narodne manifestacije zato, da naše šole zapirajo, drugič pa zaradi tega, ker so si izbrali za žrtev samo nekaj razredov, čeprav je vsa slovenska mladina praznovala 1. december. Ta poskus razbijanja slovenske mladine bo ostal brez uspeha...« Na koncu poziva letak slovensko javnost, da protestira »... vedno in povsod proti postopnemu ukinjanju slovenskih šol in proti sistematičnemu zatiranju vsega, kar je slovensko.«¹⁰⁵

Ker sta bila na IV. moški realni gimnaziji v Ljubljani izključena dva razreda (VI.a in VIII.b), je poslal šolski odbor Mladinske OF ravnatelju

¹⁰¹ Miloš Hočevar, Ljubljana, ustni vir.

¹⁰² Okrožnica IV. oddelka Visokega komisariata, dne 2. dec. 1941, arhiv IZDG.

¹⁰³ Zapisnik o zaslišanju učencev VII.b razreda, arhiv IZDG, fasc. 329.

¹⁰⁴ Okrožnica IV. oddelka Visokega komisariata, dne 3. decembra 1941 ravnateljstvih vseh srednjih in učiteljskih šol, arhiv IZDG, fasc. 316.

¹⁰⁵ Letak v arhivu CK ZKS, fasc. Partijski letaki iz leta 1941.

protestno pismo z zahtevo, da sprejmejo oba razreda nazaj v šolo, sicer bodo organizirali splošno stavko. Ker na pismo ni bilo odgovora, je organizacija napovedala splošno stavko. Določenega dne so se začeli zbirati dijaki pred gimnazijo, večina brez knjig. Zadnji hip je prišlo od Izvršnega odbora Mladinske OF navodilo, naj ne izvedejo stavke. Šolski odbor je zbrane dijake obvestil o najnovejših navodilih. Večina se s tem ni strinjala, in je zahtevala nadaljevanje stavke. Med tem časom pa so se pojavili karabinjerji, ki so začeli dijake razganjati. Manj odločni so šli v šolo, ostali pa so se razbežali. Stavka je bila sicer razbita, vendar je bila tega dne odsotna skoraj polovica dijakov.¹⁰⁶ V nekem razredu samo devet dijakov ni stavkalo. »Te je neki profesor v razredu ozmerjal s ‚slovansko vzajemnostjo‘ in jih celo uro izpraševal«,¹⁰⁷ piše klerofašistični »Dokument«.

Izključitvam je sledila akcija za ponovni sprejem izključenih dijakov v šole. Posebno težko je bilo staršem, ker so v vojnem času, ko je že tako vsega primanjkovalo, izgubili za leto dni še otroško doklado. Vendar vsi protesti javnosti in peticije staršev, sestavljene na roditeljskih sestankih, pri italijanskih oblasteh niso zalegle. Prošnje za ponovni sprejem v šolo, ki niso bile sestavljene tako, kot so želeli Italijani, so odbili. Le tisti dijaki, ki so v dokaz iskrenosti svojega obžalovanja prosili za sprejem v GILL, so se lahko vrnil v šolo. Večina dijakov pa je ta pogoj odklonila. Posebno močno je agitiral proti ponovnemu vpisu pod takimi pogoji SKOJ v Novem mestu, kjer so hoteli na pobudo Okrožnega komiteja KPS in s sodelovanjem profesorske OF ustanoviti »partizansko« gimnazijo, ki bi izključene dijake med letom pripravila za privatne izpite. Čeprav so že začeli poučevati, ideja zaradi objektivnih pogojev ni bila do kraja uresničena.

Val odpora kljub ostrim okupatorjevim ukrepom na srednjih šolah ni upadel. Dijaki so nadaljevali posebno z bojkotom fašističnega pozdrava. Tako je bil 11. decembra 1941 visoki komisar prisiljen ponovno opozoriti, »... da je rimski pozdrav v šolah strogo obvezen za učitelje in učence... Učenec, ki bi ga odrekel, bo kaznovan z izključitvijo za eno šolsko leto...«¹⁰⁸ Vsi ti ukrepi so bili brez uspeha in dijaki so izkoristili vsako priložnost, da manifestirajo svoja narodna čustva in sovraštvo do okupatorja. Nove množične demonstracije na šolah so bile ob obletnici Prešernovega rojstva in Cankarjeve smrti. Zopet so sledile nove kazni in nove izključitve.

Za 1. december je Akademski odbor OF proglasil bojkot na univerzi. Vendar akcija ni dosegla tistega uspeha kakor akcija na srednjih šolah. Trditev Graziolija, da na univerzi ni prišlo do manifestacij, ne drži, kajti napredni študentje na predavanja niso prišli, če pa so se javili v predavalnice politično nasproti študentje, s tem ni rečeno, da je akcija propadla. Do diferenciacije med visokošolsko mladino je namreč prišlo mnogo prej in še bolj izrazito kakor med mladino na srednjih šolah.

Akcija 1. decembra je bila v ostalih krajih Ljubljanske pokrajine bolj množična kot 29. oktobra. Zajela je tudi tista področja, ki so ob prvi akciji

¹⁰⁶ Glej Historiat IV. državne gimnazije v Ljubljani v letih 1941/45, arhiv IZDG.

¹⁰⁷ Dokument št. 5 v rokopisnem oddelku NUK, B II 2036.

¹⁰⁸ Okrožnica IV. oddelka Visokega komisariata, dne 11. decembra 1941, arhiv IZDG, fasc. 316.

zaradi italijanske hajke ostala ob strani. Poveljstvo divizije Isonzo je ugotavljalo, da je manifestacija v Novem mestu in še nekaterih drugih krajih uspela: »Mnogi so zapustili 1. decembra zvečer ceste in javne lokale, ki so ostali prazni.«¹⁰⁹ Vsi kraji Ribniške doline, posebno pa Ribnica, so bili potreseni z letaki in popisani z gesli OF. Vinko Mihelič bi moral na zvoniku ribniške cerkve obesiti jugoslovansko zastavo, a so ga Italijani že pred tem aretirali in odpeljali v Ljubljano.¹¹⁰ Prebivalcem Kočevske je prvodecembrska akcija ostala v spominu kot največja napisna in trosilna akcija, ki je zajela tudi vse vasi do Predgrada in Broda na Kolpi. V Kočevju so Italijani aretirali na rudniku okrog 50 ljudi. Po mestu so krožile patrolje v popolni bojni opremi, zasedale so prehode in preiskovale mimo-idoče.¹¹¹ Trije člani SKOJ so dobili nalogo, da minirajo viadukt pod tekstilno tovarno v Kočevju. Ker niso dobili eksploziva, so komunistični mladinci zakurili kresove na današnjem Mestnem vrhu, Cvišlerjih in Lovskem vrhu.¹¹² V Velikih Laščah in okoliških vaseh so mladinski aktivisti raznesli male zastavice, ki so jih sešile mladinke in žene.¹¹³ V Metliki pa je Tinko Rožič na farno cerkev obesil jugoslovansko zastavo.¹¹⁴

Na Notranjskem je Alfred Grobler, učitelj v Cajnarjih, po nalogu partijske organizacije v Kremenci zbral po vseh šolah slovenske in jugoslovanske zastave, da so jih potem mladinci 1. decembra obesili na zvonike cerkva v Selščku, Topolah in Žilcah. V Žilcah so obesili zastavo tudi na poslopju občine, zaradi česar so potem Italijani aretirali župana in občinskega tajnika.¹¹⁵ V Grahovem so mladinci izvedli trosilno akcijo; eden se je priplazil prav do stražarnice in jo prelepil z letaki in zastavicami. Tega dne so prerezali telefonske žice na liniji Cerknica—Grahovo.¹¹⁶

Praznovala je tudi Gorenjska, ki je bila pred vstajo. Da bi preprečilo nered, je orožniško glavarstvo v Kranju že 25. novembra poslalo orožniškim vodjem v Radovljici, Kranju in Kamniku naslednja navodila o varnostnih ukrepih za 1. december:

»1. december 1941 je spominski dan nekdanjega zedinjenja Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Zato lahko računamo s povečano dejavnostjo band.

Zato določam, da morajo biti vse orožniške ustanove od 28. 11. 1941 opoldne do 3. 12. 1941 popoldne v okrepljeni pripravljenosti in budnosti.

Službo, ki ni nujna, naj za ta čas odlože. Glavno pozornost naj posvetijo opazovanju in uničevanju band. Vodje orožniških oddelkov morajo s postajami urediti vse potrebno za legitimiranje in patroljiranje. Odposlati

¹⁰⁹ Glej opombo št. 11.

¹¹⁰ Peter Šobar, Borba partije delavskega razreda in masovnih organizacij do leta 1942 v Ribniški dolini, str. 36—38; arhiv CK ZKS, Spomini, fasc. VII/C.

¹¹¹ Zapisnik sestanka bivših kočevskih aktivistov 6. junija 1958, str. 45—46, arhiv IZDG (Gradivo za mladinski zbornik).

¹¹² Milan Remih, Kočevje, ustni vir.

¹¹³ Ančka Jager, Ljubljana, ustni vir.

¹¹⁴ Zapisnik sestanka bivših belokranjskih aktivistov 25. junija 1958, arhiv IZDG (Gradivo za mladinski zbornik).

¹¹⁵ Franc in Milka Rudolf, O razvoju revolucionarnega gibanja, nastanku Partije in mladinske organizacije na področju Cajnarjev, Žilc, Otav in deloma Begunj, arhiv IZDG (Gradivo za mladinski zbornik).

¹¹⁶ Stane Šega, Grahovo, ustni vir.

je treba samo močne patrolje, ki bodo štele 6 do 7 mož, oboroženih z ročnimi bombami in brzostrelkami.

V zvezi s tem opozarjamo na svoja nekdanja navodila. Postaje, ki niso določene za legitimiranje in patroljiranje, morajo ostati v stalni pripravljenosti in se ustrezno zavarovati (pred mrakom morajo zakleniti hišna vrata, paziti pri odpiranju ponoči, postaviti stražarje, imeti v pripravnosti nabito orožje itd.).

Vse postaje je treba nujno in podrobno o tem poučiti.¹¹⁷

Kljub temu, da so Nemci povečali pozornost, je Cankarjev bataljon 1. decembra ponoči izvršil smrtno obsodbo nad sedmimi okupatorjevimi sodelavci.¹¹⁸

Akcija Cankarjevega bataljona je imela velik odmev med ljudstvom, ki jo je odobraval. Pomenila je izvrševanje odloka SNOO o odgovornosti vsakega Slovenca pred narodom in novo narodno oblastjo za dejanja, ki so nasprotovala interesom slovenskega ljudstva in interesom osvobodilnega boja. Hkrati je zaježila poizkus Nemcev, da pridobivajo izdajalce in cepijo narodno enotnost ter da od znotraj razdirajo osvobodilno gibanje. Iz vseh teh razlogov, ki so bili hud udarec za Nemce, so okupatorji za represalije v Dragi pri Begunjah 4. decembra ustrelili 28 talcev.¹¹⁹

Orožniški komandant za Gorenjsko zelo redkobesedno poroča o prvodecembrski akciji na Gorenjskem: »Ob obletnici proglasitve bivše kraljevine Jugoslavije so v mnogih krajih Južne Koroške raztrosili letake politične vsebine. V štirih primerih so razobesili tudi zastave.«¹²⁰ Manifestirala je vsa Gorenjska od Škofje Loke do Kranjske gore. V večjih krajih, na primer v Škofji Loki, Trziču in na Jesenicah, so prebivalci med sedmo in osmo uro zvečer ostali doma. O manifestacijah govore tudi drugi podatki.

Okrožni odbor OF za Jesenice je za 1. december izdal obširen letak, v katerem pravi, da zlom in razpad Jugoslavije ni zlom narodov Jugoslavije, marveč zlom in razpad buržoazije. V tem letaku OF poziva, da »pokažemo tujcu in vsemu svetu, da smo danes tesneje povezani kakor kdaj prej in povezani ostanemo za vedno. S tem našim enotnim nastopom bomo pokazali okupatorju, da mu ni mesta na naši sveti zemlji in pa tudi ne na svetu sile, ki bi nas mogla še kdaj razdvojiti.«¹²¹ Skojevci so obesili na poslopje telovadnega doma na Javorniku jugoslovansko zastavo z rdečo zvezdo, na Mežakljo in Kalvarijsko pa rdeči zastavi. Na robu Mežaklje so bili na skalah daleč vidni napisi SSSR.¹²² Delavci na cesti v Kokri so 1. decembra prepevali slovenske pesmi in se sovražno obnašali do Nemcev.¹²³

¹¹⁷ Original v arhivu Muzeja revolucije v Kranju.

¹¹⁸ Glej pregled pomembnejših dogodkov v letu 1941, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1960, št. 2, str. 290. Slovenski poročevalec, dne 15. decembra 1941 piše, da so partizani justifikirali 9 denunciantov, kar pa ni točno.

¹¹⁹ Prav tam, str. 291.

¹²⁰ Poročilo orožniškega komandanta za Gorenjsko, dne 7. januarja 1942 o partizanskih akcijah na Gorenjskem decembra 1941, Zbornik dokumentov NOV VI/2, dok. št. 130.

¹²¹ Original v arhivu CK ZKS, fasc. Partijski letaki iz 1941. leta.

¹²² Nace Strlekar, Litija, ustni vir.

¹²³ Podatek Alojza Bukovnika iz Vprašalne pole za člane partizanskih enot leta 1941, arhiv IZDG.

Veliko trosilno in napisno akcijo so izvedli tudi kranjski skojevci, ki so na Škrlovcu obesili slovensko zastavo.¹²⁴

1. decembra dopoldne je orožniška postaja Stražišče pri Kranju po telefonu sporočila orožniškemu okrožju v Kranju naslednje:

»V noči na 1. 12. 1941 so v Stražišču raztrosili letake v slovenskem jeziku.

Vsebina letakov je v zvezi z zedinjenjem Srbov, Hrvatov in Slovencev.

V Aleševi gostilni v Javorniku, občina Besnica, so 30. 11., približno ob 18. uri, trije moški peli komunistične pesmi. Po 20. uri so odšli proti Stražišču. Nismo mogli ugotoviti, če so bili oboroženi.«¹²⁵

Množične napisne in trosilne akcije so bile tudi v Selški dolini in Škofji Loki, kjer so komunistični mladinci pritrtili listke celo na vrata Gestapa na Glavnem trgu.¹²⁶

Kamniško orožniško okrožje je poročalo, da »... so neznani storilci na področju orožniških postaj Litija in Šmartno pri Litiji izobesili dve jugoslovanski zastavi in več manjših zastavic z napisom '1. 12. 1941'...« »V zvezi s tem«, zaključuje poročilo, »nismo opazili nobene druge propagande.«¹²⁷

Za Štajersko so na štabnih razgovorih 9. decembra 1941 v Grazu ugotovili, »da je 1. december potekel popolnoma mirno, čeprav je nekdanj veljal za praznik«.¹²⁸ Za okrožja, ki mejijo na Gorenjsko in Ljubljansko pokrajino so Nemci za 1. december izdali varnostne ukrepe, ker je zaupnik komandanta na Bledu obvestil celjski gestapo, »... da bodo komunistične bande izvedle večji napad na kočevske Nemce, ki so pravkar prišli na svoja nova področja.«¹²⁹

O uspehu proslave 1. decembra je izdal Izvršni odbor OF 2. decembra 1941 komunike, v katerem je med drugim rečeno: »Uspela proslava 1. decembra in plebiscitarna praznosta med sedmo ter osmo uro zvečer pomeni novo zmago slovenske narodne zavesti, novo zmago slovenske narodne discipline, novo zmago Osvobodilne fronte slovenskega naroda... Slovenski narod je manifestiral v duhu proglasa Osvobodilne fronte, da si bo s svojo narodno osvoboditvijo zajamčil vse pravice, ki jih terja njegova narodna individualnost. Slovenski narod je manifestiral, da so odredbe OF edine odredbe, ki jih slovenske narodne množice izpolnjujejo zavestno in brez odlašanja in pomišljanja.«¹³⁰

¹²⁴ Kronika dekliške osnovne šole v Kranju, arhiv IZDG, KZUZ, fasc. 865/III.

¹²⁵ Telefonsko sporočilo orožniške postaje Stražišče, dne 1. decembra 1941 orožniškemu okrožju Kranj, arhiv Muzeja revolucije v Kranju.

¹²⁶ Podatki o delu Partije in narodnoosvobodilnega gibanja na selško-poljansko-škofjeloškem področju do leta 1942; Arhiv CK ZKS, Spomini, fasc. IX./A.

¹²⁷ Poročilo kamniškega orožniškega okrožja dne 24. decembra 1941 namestniku poveljnika redarstvene policije Alpenland, arhiv IZDG, Landrat Stein, fasc. 836/II.

¹²⁸ Zapisnik štabnih razgovorov, dne 9. decembra 1941, arhiv Pokrajinskega muzeja NO v Mariboru.

¹²⁹ Telefonsko sporočilo orožniške postaje Celje, dne 30. novembra 1941 orožniški postaji Brežice, arhiv Pokrajinskega muzeja NO v Mariboru.

¹³⁰ Slovenski poročevalec, leto II. št. 28, dne 5. decembra 1941, ponatis, str. 203.

3. januar 1942.

Ker je reakcija pripisovala uspehe plebiscitnih akcij dejstvu, da je OF izbrala dneve, ki »vlečejo«, se je vodstvo OF odločilo, da napove novo plebiscitno akcijo za dan, ki ni vezan na tradicijo in tako dokaže, da ima ljudstvo v resnici na svoji strani. Tako je OF določila 3. januar 1942 kot spominski dan za žrtve osvobodilne vojne, ki so padle v letu 1941. Istočasno je bil 3. januar posvečen vsem tistim, ki so bili v okupatorjevih zaporih in taboriščih, ter tistim, ki so bili preseljeni z domače zemlje.

Neposredno pobudo za komemoracijo sta dala tržaški in ljubljanski proces. V tržaškem procesu, ki je trajal od 1. do 14. decembra 1941, je bilo na zatožni klopi 72 ljudi. Pet obsojencev, ki niso bili pomiloščeni, je bilo 15. decembra ustreljenih. Na ljubljanskem procesu pa so Italijani 16. decembra 1941 obsodili na smrt 6 borcev Krimskega bataljona, med njimi tudi komandanta polbataljona poročnika Ljuba Šercerja, ki je vodil napad na Lož. Smrtna kazen je bila izvršena 22. decembra v bližini Tomišlja pri Igu. Italijani sami poročajo, da so obsojenci pred smrtjo vzklikali: »Smrt fašizmu, živel Stalin, živela Sovjetska Rusija, živela svoboda, živeli slovenski tovariši.«¹³¹ Italijani se jih niso upali pokopati na kraju, kjer so bili ustreljeni, ampak so jih odpeljali v Tržič v Italiji. Na kraj ustrelitve so aktivisti Osvobodilne fronte položili šest vencev z zastavo, ki so jih Italijani raztrgali in poteptali.¹³² Na istem mestu so Italijani našli tudi tri tipkane lističe z gesli narodnoosvobodilnega boja in z gesli, ki povečujejo padle junake.¹³³ Še preden je OF pozvala ljudstvo h komemoraciji, se je na zidovih pojavilo Šercerjevo ime, ljubljanske ulice pa so bile polne trosilnih lističev, posvečenih žrtvam ljubljanskega procesa. Aktivisti Osvobodilne fronte iz Most so po izvršeni smrtni obsodbi nad Šercerjem in tovariši z en meter velikimi črkami prepleskali ograjo tovarne kleja in sedanjega Gradisa z napisi: »Smrt fašizmu — svobodo narodu! — Kri za kri! — Slava tovarišem Šercerju, Kogoju...« Na vsa cestna križišča so na električne žice obesili slovenske zastave s črnim trakom.¹³⁴

Tako kot pri prvih dveh akcijah je tudi sedaj Izvršni odbor OF prebivalstvo pozval z letakom h komemoraciji:

»SLOVENC I!

3. januar 1942 odreja Osvobodilna fronta slovenskega naroda za dan spomina na žrtve, ki so tekom l. 1941 padle za svobodo slovenskega naroda. Tega dne se bomo spominjali vseh, ki so jih pomorili nemški, italijanski in madžarski zatiralci, vseh, ki jih mučijo po ječah in koncentracijskih taboriščih, vseh, ki so jih pregnali z rodne slovenske grude. Spominjali se jih bomo s toplo ljubeznijo, hvaležnostjo, občudovanjem in z jekleno odločnostjo, vztrajati v borbi proti neza-

¹³¹ Slovenski poročevalec, ponatis, str. 338, op. 272.

¹³² Slovenski poročevalec, leto II. št. 32, dne 30. decembra 1941, ponatis, str. 235.

¹³³ Sporočilo karabinerjev (Compagnia Lubiana Est), dne 25. decembra 1941 Kraljevi kvesturi, arhiv IZDG, RQ fasc. 8/II.

¹³⁴ Jože Mekinda, Osvobodilna fronta v Mostah, Moščanska kronika, Ljubljana 1958, leto II., št. 1., str. 5.

slšanemu nasilju, kateremu je izpostavljen slovenski narod pod okupacijo.

Izvršni odbor Osvobodilne fronte odreja:

V spomin slovenskih žrtev ne sme biti 3. januarja med sedmo in osmo uro zvečer noben Slovenec niti na ulici, niti v javnem lokalu, gledališču ali kinu.

Slava padlim mučenikom!

Slava žrtvam ljubljanskega in tržaškega procesa!

Slava narodnima herojema *Slavku Šlandru*, funkcionarju OF v severni Sloveniji, in *Ljubu Šercerju*, poročniku jugoslovanske vojske in komandantu partizanskega polbataljona!

*Smrt fašizmu — svobodo narodu!*¹³⁵

Ljubljana je množično sodelovala v akciji kot že dvakrat poprej. Boris Kidrič je poročal, da je stvar »...krasno uspela. Vse ljubljanske ulice so bile posute s slov. zastavicami s črnim žalnim robom, s pozivi Izvršnega odbora in s črno obrobjenimi listki z imeni *Šlandra* in *Šercerja*. ... Zidovi popisani z imeni *Šlandra* in *Šercerja*. Med sedmo in osmo so bile ulice, lokali in gledališča — *prazni*. Stvar je bila nov plebiscit za OF. Pobožni kristjani so bili tako prevzeti, da so ponekod v spomin padlim žrtvam okupatorskega terorja med uro odsotnosti z ulic žgali po hišah in stanovanjih sveče. Ljudje so ulice zapuščali že ob pol sedmih. Pred »Evropo« je bila zbrana množica in čakala na tramvaj, da bi prišla domov ob pravem času. Karabinjerji so s silo izpraznili tramvaje. Nato je pričelo po ulicah vse teči domov. Tudi z dežele prihajajo poročila, da je stoddstotno uspelo.«¹³⁶

Ilegalna tiskarna »Podmornica« je natisnila slike L. Šercerja in S. Šlandra v velikosti razglednic, ki so jih aktivisti razširjali.^{136a}

Poročilo poveljstva karabinjerjev XI. armadnega zbora priznava, da je akcija uspela. »Prebivalstvo zvesto izpolnjuje navodila, ki jih izdaja komunistični propagandni odbor z letaki, tajnimi dopisi in periodičnimi publikacijami, kakor je znani »Slovenski poročevalec«. Manifestacija, ki jo je odredila Osvobodilna fronta za 3. t. m., je v celoti dosegla svoj namen. Prebivalstvo se je med 19. in 20. uro kompaktno umaknilo iz javnih lokalov

¹³⁵ Original v Muzeju NO v Ljubljani.

¹³⁶ Poročilo Borisa Kidriča Centralnemu komiteju komunistične partije Jugoslavije, dne 7. januarja 1942 o političnem položaju, Zbornik dokumentov NOV VI/2, dok. 3.

^{136a} Ludvik Čarni, Ilegalne grafične tehnike Centralne tehnike KPS v Ljubljani, Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, letnik VIII., zvezek 1, Ljubljana 1960, str. 1.

¹³⁷ V rokopisnem oddelku NUK so naslednji letaki in trosilni lističi, ki so jih širili za 3. januar: osrednji letak IOOF za 3. januar, Slava Ljubu Šercerju!, Slava padlim slovenskim borcem!, Slava Slavku Šlandru!, Slava žrtvam!, V boj! Na delo za svobodo! Slava borcem za svobodo!, Slava Šercerju in tovarišem! OF, Za svobodo v Osvobodilno fronto! Smrt fašizmu! Ven z okupatorji! (Štefka Bulovec, Drobni tisk; rokopis ja II. del zbornika »Ljubljana v ilegali«.)

Narodni junak

SLAVKO ŠLANDER

odgovorni funkcionar Osvobodilne fronte v severni Sloveniji in član Centralnega odbora KPS

Ustreljen v Mariboru

Založila OF

Cena 2 L za partizanske vdove in sirote

Razglednica s sliko narodnega heroja Slavka Šlandra, člana Centralnega komiteja Komunistične partije Slovenije, ki jo je k plebiscitnemu dnevu 3. januarja 1942 tiskala ilegalna partijska tiskarna »Podmornica«

in ulic. Isti dan so našli tudi številne letake z napisom: »Slava padlim za Slovenijo!« in druge¹³⁷ s prevratno propagandno vsebino.«¹³⁸

V noči na 4. januar so neznanci na Ježici prerezali 35 brzojavnih in telefonskih žic ter tako prekinili telefonsko zvezo Ljubljana—Ježica.¹³⁹ 3. januarja okrog 19.30, so neznanci vrgli pred hišo v Pokopališki ulici št. 5 (Moste) dve petardi, ki sta se brez hujših posledic razpočili sredi ceste.¹⁴⁰

Istega dne ob 14.10 je neznanec poklical po telefonu centralo vojašnice Viktorja Emanuela III. (Belgijska) ter pet minut politično prepričeval in psoval telefonista in oficirja pri telefonu. Na intervencijo vojaške centrale

¹³⁸ Poročilo poveljstva karabinjerjev XI. armadnega zbora, dne 7. januarja 1942 o položaju v Ljubljanski pokrajini, Zbornik dokumentov NOV VI/2, dok. 129.

¹³⁹ Poročilo Kraljeve kvesture, dne 5. januarja 1942 Visokemu komisariatu, arhiv IZDG, VK, fasc. 3/IIa.

¹⁴⁰ Poročilo poveljstva XIV. bataljona CCRR »Milano«, dne 4. januarja 1942 Visokemu komisariatu, arhiv IZDG, VK, fasc. 3/IIa.

Razglednica s sliko narodnega heroja Ljuba Šercerja, ki jo je k plebiscitnemu dnevu 5. januarja 1942 tiskala ilegalna partijska tiskarna »Podmornica«

Narodni junak

LJUBO ŠERCER

poročnik jugoslovanske vojske in komandant polbataljona slovenskih narodno-osvobodilnih partizanskih čet.

Ustreljen 22. XII. 1941.

Založila OF

Cena 2 L. za partizanske vdove in sirote

civilna telefonska centrala ni hotela dati informacij o neznanem propagandistu.¹⁴¹

Tudi 3. januarja je okupator povečal pozornost. Patrulje so ustavljale in preiskovale sumljive osebe ter vdirale v stanovanja in delale hišne preiskave. Več oseb so aretirali zaradi kršitve policijske ure, nekaj pa zaradi širjenja letakov.¹⁴² Vojaška patrolja je tako 3. januarja ob 8.30 zalotila dijaka Feliksa Zajca, ki je na steno podvoza v Zalogu lepil jugoslovanske

¹⁴¹ Kronološki pregled dogodkov v Ljubljani v prvi polovici 1942. leta, Letopis Muzeja narodne osvoboditve, Ljubljana 1958, letnik II., str. 266.

¹⁴² 2. januarja ob 18. uri so karabinjerji v Trnovem aretirali študenta tehnike Franca Ivanška, pri katerem so našli številne jugoslovanske zastavice z napisom Šercer—Šlander. (Poročilo notranje čete XIV. bataljona CCRR, dne 3. januarja 1942 nadrejenim organom, arhiv IZDG, CCRR, fasc. 253/II). 27. januarja 1942 ga je Vojaško vojno sodišče II. armade obsodilo na 2 leti zavora (TMG, Vol. 2/1942). Istega dne ob 23. uri so v Kosezah aretirali raznašalko časopisov Alojzijo Pirtovšek, pri kateri so dobili enake letake. (Isti vir.)

zastavice. Ko je zagledal patroljo, je zbežal. Vojaki so streljali za njim, ga ranili, ujeli in predali karabinjerjem v Zalogu.¹⁴³

Srednješolska mladina je že pred božičnimi počitnicami počastila dan žrtev s kratkimi govori in enominutnim molkom v glavnem odmoru.¹⁴⁴

Tudi ostali večji kraji v Ljubljanski pokrajini, na primer Novo mesto, kjer so prebivalci med sedmo in osmo uro zvečer zapustili ulice in javne lokale,¹⁴⁵ Kočevje,¹⁴⁶ Črnomelj, Metlika,¹⁴⁷ Stična,¹⁴⁸ Škofljica¹⁴⁹ in drugi, so bili posuti z letaki. V Kostanjevici so našli karabinjerji 3. januarja zvečer dva znaka srpa in kladiva, v velikosti človeka, napisana z barvo.¹⁵⁰ Višnjegorska karabinjerska postaja pa poroča, da so vojaki 14. minometnega bataljona iz Št. Vida pri Stični »... našli na grobu bandita Viljema Stepišnika majhen smrekov venec z malo slovensko zastavico«.¹⁵¹

Za Gorenjsko poroča komandant orožništva, da »je za 3. t. m. sovražnik izdal parolo, naj ljudje v spomin na padle partizane med 19. in 20. uro ne hodijo v javne lokale in na cesto. Po tej paroli so se ravnali zlasti prebivalci Kranja in Škofje Loke«.¹⁵²

Za sedaj še ni podatkov, ki bi pričali, da je bila akcija izvedena tudi na Štajerskem.

Akcija za žrtvami okupatorjevega terorja ni bila enkratna. Ljudstvo je spoštovalo tiste, ki so žrtvovali svoja življenja za svobodo in je ves čas vojne prinašalo cvetje in vence in prižigalo sveče na grobovih padlih. Na grobovih talcev in drugih žrtev so se zbirale velike množice ljudstva, ki so se poklonile spomenu padlih, istočasno pa demonstrirale proti okupatorjevemu nasilju. Tako kot so se na grobovih talcev v Ljubljani zbirali Ljubljančani, je ljudstvo Gorenjske obiskovalo morišče v Dragi pri Begunjah. Za grobove v Dragi pravi neko poročilo, da so jih prvotno obiskovali »... le posamezni svojci usmrčenih in deloma tudi drugi, ki so slučajno prišli v dolino Drage. Zadnje čase pa prihajajo na morišče po vsaki usmrčitvi, zlasti pa ob nedeljah in praznikih, cele karavane iz raznih krajev Gorenjske. Prinašajo vence in cvetje na grobove in prižigajo sveče«.¹⁵³

¹⁴³ Brzojavka poveljstva divizije Granatieri di Sardegna, dne 3. januarja 1942, arhiv IZDG, CCRR, fasc. 253/II.

¹⁴⁴ Mlada Slovenija, leto I. štev. 4-5, januar 1942, ponatis, Ljubljana 1946, str. 32.

¹⁴⁵ Sporočilo 2. čete XIV. bataljona CCRR v Novem mestu, dne 4. januarja 1942 nadrejenim organom, arhiv IZDG, CCRR, fasc. 253/II.

¹⁴⁶ Sporočilo kočevske čete XIV. bataljona CCRR »Milano«, dne 3. januarja 1942 nadrejenim organom, arhiv IZDG, CCRR, fasc. 253/II.

¹⁴⁷ Brzojavka črnomeljske karabinjerske postaje, dne 3. januarja 1942 nadrejenim organom, arhiv IZDG, CCRR, fasc. 253/II.

¹⁴⁸ Brzojavka višnjegorske postaje XIV. bataljona CCRR »Milano«, dne 3. januarja 1942 nadrejenim organom, arhiv IZDG, CCRR, fasc. 253/II.

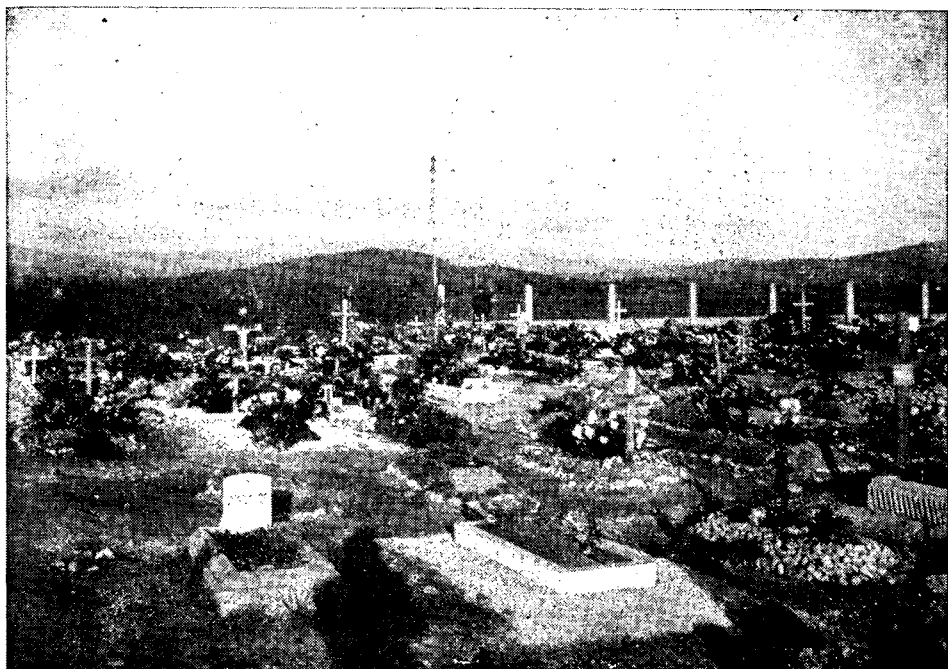
¹⁴⁹ Brzojavka višnjegorske postaje XIV. bataljona CCRR »Milano«, dne 3. januarja 1942 nadrejenim organom, arhiv IZDG, CCRR, fasc. 253/II.

¹⁵⁰ Sporočilo novomeške karabinjerske postaje, dne 4. januarja 1942 nadrejenim organom, arhiv IZDG, CCRR, fasc. 253/II.

¹⁵¹ Brzojavka višnjegorske karabinjerske postaje, dne 3. januarja 1942 nadrejenim organom, arhiv IZDG, CCRR, fasc. 253/II.

¹⁵² Poročilo komandanta orožništva na Gorenjskem, dne 31. januarja 1942 o partizanskih akcijah in dogodkih januarja 1942 na Gorenjskem, Zbornik dokumentov NOV VI/2, dok. 157.

¹⁵³ Poročilo orožniške postaje v Begunjah, dne 14. aprila 1942 orožniškemu okrožju v Radovljici o manifestacijah slovenskega prebivalstva na okupatorskem morišču v Dragi na Gorenjskem, Zbornik dokumentov NOV VI/II, dok. 157.

Grobovi talcev leta 1942 na ljubljanskem pokopališču.

Proslavam omenjenih praznikov se je po svoje in z lastnimi nameni pridružila tudi reakcija, ki pa v svojih računih ni uspela. Po vsaki akciji je v svojih »ilegalnih« glasilih pisala o izvedbi ter si prilaščala uspehe Fronte. V članku »Višek cinizma«, ki ga je objavil Slovenski poročevalec januarja 1942, je Boris Kidrič obtožil »Jugoslovence« odgovornosti za aprilski zlom, a sedaj, ko vodi ljudstvo oborožen boj proti okupatorju, razbijajo enotnost slovenskega ljudstva ter hinavsko napadajo Osvobodilno fronto. Ko govori o pisanju listov »Naprej zastava Slave« in »Zarja svobode«, pravi med drugim: »Višek cinizma je posvetiti celo stran Draži Mihailoviću, o katerem gospoda dobro ve, da je netil bratomorno vojno v korist Nemcem in Nediću, miti z besedico pa ne omeniti junaških slovenskih partizanov. Višek cinizma je pisati o proslavi 1. decembra, a ne povedati, da jo je odredila, organizirala in izvedla OF. Višek cinizma in groboskrunstva je pisati o narodnem junaku Šercerju in njegovih junaških tovariših, a zavestno molčati, da so bili partizani, hkrati pa potvarjati njihove zadnje vzklike... Poznamo vas, gospoda! Protislovenski in protiljudski ste! Pa tudi proti slogi in enotnosti narodov Jugoslavije ste! Kdor je za enotnost in slogo narodov Jugoslavije, za njihovo bratsko sožitje v sedanjosti in bodočnosti, ta je za herojsko partizansko vojsko, ki edina druží narode Jugoslavije.«¹⁵⁴

¹⁵⁴ Slovenski poročevalec, leto III. št. 4., dne 24. januarja 1942.

Na tem mestu je treba omeniti propadli poskus reakcije, da bi v Ljubljanski pokrajini v sodelovanju z Italijani organizirala 26. januarja 1942 podobno akcijo kot jo je OF za 3. januar. Z letaki so pozivali prebivalstvo, naj. 26. januarja med sedmo in osmo uro zvečer »v počastitev žrtev komunističnih razbojnikov« zapusti ulice in javne lokale. »V celi Ljubljanski pokrajini so ljudje, dobro vedo, da so te žrtve ljudje, ki jih je slovenski narod obsodil in izpljunil, napolnili ulice in javne lokale, da pokažejo svoj prezir do teh žrtev kot tudi organizatorjev tega praznika. Okupatorji so hoteli s silo, z nasilnim zapiranjem lokalov, streljanjem, pretepi in aretacijami, odvzemanjem legitimacij itd. doseči svoj namen. V Novem mestu so ljudje demonstrativno proti običaju ob tej uri napolnili vse ulice. Okupatorji so jih veliko aretirali, med ostalimi tudi precej srednješolcev in profesorjev...«¹⁵⁵

Slovenski poročevalec piše, da se je ta zamisel porodila v glavi Avgusta Praprotnika.¹⁵⁶ V strahu pred represalijami OF in ker mi bila prepričana v uspeh, ni reakcija v nobenem od svojih glasil akcije 26. januarja napovedala. Ko pa je akcija propadla, se je umaknila, naprtla neuspeh Italijanom in pisala, da sta Ljubljancane »... začela vežbati v »disciplini« OF in italijanska okupatorska oblast.«¹⁵⁷

7. februar 1942.

Tri pomembne obletnice v mesecu februarju, vezane na borbena tradicijo kmečkih punitov, ljudsko in slovansko politiko pesnika Franceta Prešerna in zavezniško sovjetsko Rdečo armado, so vplivale na sklep Izvršnega odbora OF, da je proglasil 7. februar 1942 za slovenski narodni praznik vse-slovsanske vzajemnosti.

Na proslavo je Izvršni odbor OF pozval z naslednjim letakom, ki so ga pred praznikom razširili aktivisti:

»SLOVENCII!

Letošnji februar je za Slovence pomemben v treh ozirih:

Obletnico Prešernove smrti (8. februar) obhajamo v najhujši sužnosti, obenem pa v letu, ki naj uresniči Prešernovo nesmrtno napoved: »Največ sveta otrokom sliši Slave.«

Obletnico Gubčeve smrti (15. februar) obhajamo v letu, ki bodi leto dokončne zmage slovenskega naroda in slovenskega delovnega človeka, borečega se stoletja za svojo pravdo.

Hkrati je letošnji februar mesec slavnih zmag tiste armade, ki tudi nam Slovencem s svojo junaško borbo uresničuje Gubčevo in Prešernovo misel — Rdeče delavsko-kmečke armade Sovjetske zveze.

V znamenje teh treh nad vse pomembnih dejstev odreja *Izvršni odbor OF: 7. februar se proglašja za slovenski narodni praznik oselslovsanske enotnosti.*

¹⁵⁵ Mlada Slovenija, leto II. štev. 3-4, dne 10. februarja 1942, ponatis, str. 51—52.

¹⁵⁶ Slovenski poročevalec, leto III. štev. 6, dne 8. februarja 1942.

¹⁵⁷ Dokument, leto II., št. 6, dne 30. januarja 1942, v rokopisnem oddelku NUK, B II. 2036.

V proslavo vseslovanske enotnosti pod vodstvom bratskega nam velikega ruskega naroda odloča izvršni odbor OF:

dne 7. februarja 1942 ne sme biti med 7. in 8. uro zvečer noben Slovenec niti na ulici, niti v javnem lokalu, niti v gledališču ali kinu.

Kdor tega odloka ne bi izpolnil, ga bo slovenski narod, ki se bori za svojo dokončno in trajno osvoboditev, smatral za narodnega izdajalca.

Živel 7. februar, slovenski narodni praznik vseslovanske enotnosti pod vodstvom velikega ruskega naroda!

Živela sloga in enotnost narodov Jugoslavije!

Živela sloga in enotnost vseh slovanskih narodov!

Živel veliki ruski narod, baklonosec slovanske in človečanske svobode!

Živela Sovjetska Zveza!

Živela naslonitev slovenskega naroda na ZSSR!

Živela slavna Rdeča delavsko-kmetska armada!

Živel Stalin!

„Največ sveta otrokom sliši Slave,
tja bomo našli pot, kjer nje sinovi
si prosti vol'jo vero in postave.“¹⁵⁸

Grazioli je uresničil grožnje, ki jih je po prvi plebiscitni akciji izrekel na seji konzulte 5. novembra 1941, da bo prihodnje take akcije preprečil s tem, da bo policijsko uro prestavil na zgodnejši čas. 6. februarja 1942 je bila Ljubljana prelepljena z velikimi lepaki, ki so oznanjali, da bo policijska ura v dneh od 7. do 16. februarja že od 17.30 (prej je bila ob 20.30) do 6.30 zjutraj.¹⁵⁹

S tem, da je italijanski okupator prestavil policijsko uro za tri ure nazaj, je sicer preprečil izvedbo plebiscitnega dela akcije, hkrati pa je priznal, da je brez moči proti Osvobodilni fronti.

Ljubljana je, kakor je zapisal Slovenski poročevalec, z mavdušenjem sprejela odredbo Izvršnega odbora OF, da proslavi 7. februar. »... Ljubljana se je pričela pripravljati, da manifestira tudi na zunaj svojo ljubezen do bratskega ruskega naroda, do njegove hrabre Rdeče armade ter da javno počasti svojega največjega pesnika, ki je prvi gledal na slovanstvo z naprednega in pravilnega stališča. Ulice in hiše so bile vsak dan popisane s parolami: Živela SSSR, Živela OF, Živel Timošenko, Živel Stalin, Živeli slovenski partizani, Smrt fašizmu, Živela slovanska skupnost, Slovan, na plan! Po zidovih so bili... celi Prešernovi stihi: »Največ sveta otrokom sliši Slave!« — Ni bilo hiše in kotička, kjer ne bi bilo napisana SSSR in OF in njenega znaka. Slovenske zastavice so bile v teh dneh raztresene na stotine tisoč, nalepljene na šipe, na vrata, na žlebove, obešene na drevje... Čeprav so okupatorji nagnali vse svoje ljudi na ceste in ulice, da preprečijo izvedbo proslave, ni vse to pomagalo nič. Četudi so streljali na tiste,

¹⁵⁸ Original v Muzeju NO v Ljubljani.

¹⁵⁹ Original v Muzeju NO v Ljubljani.

DISCIPLINA

della circolazione e degli esercizi pubblici

L'Alto Commissario per la provincia di Lubiana,

visto il R. D.-L. 3 maggio 1941-XIX, n. 291, vista l'ordinanza 30 ottobre 1941-XX, n. 135, sulla disciplina della circolazione e degli esercizi pubblici,

ordina:

Art. 1

Nei giorni dal 7 al 16 febbraio 1942-XX, in tutta la provincia, il divieto di circolazione è anticipato alle ore 17.30 ed ha termine alle ore 6.30 del mattino.

Tutti i negozi, gli esercizi pubblici ed i locali di pubblico spettacolo chiuderanno, nel periodo suddetto, alle ore 17.

Art. 2

I contravventori sono puniti, quando il fatto non costituisca più grave reato, in via amministrativa con la speciale procedura contemplata all'ordinanza 26 gennaio 1942-XX, n. 8, con l'aggiunta da 100 a 1000 lire e, nei casi più gravi, con l'arresto fino a due mesi.

Art. 3

La presente ordinanza entra in vigore dalla data della sua pubblicazione nel Bollettino Ufficiale per la provincia di Lubiana.

Lubiana, 6 febbraio 1942-XX.

L'Alto Commissario — Visoki komisar:

Emilio Grazioli

PREDPISI

za promet in javne obrate

Visoki komisar za Ljubljanske pokrajino na podstavi kr. ukaza z dne 3. maja 1941-XIX št. 291,

glede na naredbo z dne 30. oktobra 1941-XX št. 135 o predpisih za promet in gostinske obrate,

odreja:

Člen 1.

V dneh od 7. do 16. februarja 1942-XX se v vsej Ljubljanski pokrajini razširja prepoved prometa na čas od 17.30 ure do 6.30 ure (zjutraj).

Vse trgovine, vsi gostinski obrati in vsi lokali za javne prireditve se morajo v označeni dobi zapirati ob 17. uri.

Člen 2.

Kršitelji se kaznujejo, če dejanje ni huje kaznilo, upravno po posebnem postopku, določenem v naredbi z dne 26. januarja 1942-XX št. 8, v denarju od 100 do 1000 lir, v hujših primerih pa z zaporom do dveh mesecev.

Člen 3.

Ta naredba stopi v veljavo z dnem objave v Službenem listu za Ljubljansko pokrajino.

Ljubljana dne 6. februarja 1942-XX.

Italijanski razglas proti praznovanju dneva vseslovsanske vzajemnosti 7. februarja 1942, ki ga je z odlokom odredila Osvobodilna fronta

ki so pisali,¹⁶⁰ in vso noč in ves dan brisali in praskali po zidovih ter prisili hišnike in hišne lastnike¹⁶¹ ter tudi mimoidoče pasante z napetim orožjem v roki, da so brisali napise in pobirali zastavice in letake,¹⁶² so bili še

¹⁶⁰ 6. februarja zvečer je italijanska patrolja v Čampovi ulici zasledovala neznance, ki so na okno neke zasebne hiše risali znak SSSR. Pri tem so ustrelili 66-letno Marijo Peternel. (Jutranje poročilo Kraljeve kvesture, dne 7. febr. 1942 Visokemu komisariatu, arhiv IZDG, fasc. 3/IIa).

¹⁶¹ Ljubljanske ulice so bile v tej akciji tako popisane, da je bil visoki komisar 8. februarja 1942 prisiljen izdati odlok, po katerem je bil »... vsak lastnik prizadete hiše, trgovine ali javnih obratov dolžan, da vsak dan poskrbi in to na vsak način pred 11. uro dopoldne, da se taki napisi in risbe odpravijo...«. (Odredba visokega komisarja, dne 8. februarja 1942, arhiv IZDG, VK, fasc. 1a/II.)

¹⁶² Poleg osrednjega poziva IO OF so shranjeni v rokopišnem oddelku NUK še naslednji trosilni listki: Zastavica z zvezdo in tiskanim Prešernovim verzom: »Edinost, sreča, sprava k nam naj nazaj se vrnejo, otrok, kar ima Slava, vsi naj si v roke sežejo, da oblast in z njo čast ko pred spet naša bodo last!«; Živela enotnost slovanskih narodov! Živela borba za svobodo!; Naj zdrobe njih roke sponse, ki jih še teže! (Glej op. 20.)

isti dan novi, še lepši napisi, še več novih zastavic. Vse to se je stopnjevalo vsak dan... Na dan 7. februarja je bilo največ napisov, drevje je bilo okrašeno s slovenskimi partizanskimi zastavicami. Po mestu so visele velike slovenske partizanske zastave (na Napoleonovem trgu, v Trnovem, na šišenski novi cerkvi, v Mostah in drugod).¹⁶³

Radio Osvobodilne fronte¹⁶⁴ je 7. februarja posvetil Prešernevemu dnevu celo oddajo, ki je trajala tričetrt ure. Oddajo so spremljale partizanske pesmi, himna in Naprej zastava Slave. Na kraju oddaje se je govornik zahvalil fašističnim oblastem, ker so prestavile policijsko uró in tako omogočile prebivalstvu, da je poslušalo oddajo.¹⁶⁵

6. februarja ob 21. uri je skupina neznancev streljala v bližini bolnišnice. Na istem kraju je bilo opaziti tudi nekaj svetlobnih raket. Zato je bil vojaškim osebam dan alarm, ki je trajal do ene ure ponoči. Na vseh nevarnih mestih ob progi in na železniški postaji v Ljubljani so bili vojaki ves čas v pripravljenosti.¹⁶⁶ Naslednjega dne ponoči pa je vojaška patrolja ob železniški progi, v bližini pokopališča na Viču, našla okrog 2,700 kg želatine z vžigalnim detonatorjem. Promet je bil ustavljen za 2 uri. V bližini so našli tudi 3 kg težko mino, pripravljeno za eksplozijo.¹⁶⁷

V soboto, 7. februarja, je vladalo v šolah svečano razpoloženje. V razredih so visele okrašene Prešernove slike, dijaki so v odmorih peli narodne pesmi in imeli priložnostne govore. Na učiteljsiču proslav ni bilo, ker so ga Italijani že zjutraj obkolili in začeli s preiskavami. Ker je učiteljsičnikom zato odpadel pouk, so praznik še lepše proslavili. Napredni učiteljsičniki so se zbrali pred Prešernovim spomenikom in se z enominutnim molkom poklonili velikemu pesniku. Nato so skupaj odšli na posebno interno proslavo.¹⁶⁸

V nedeljo dopoldne, 8. februarja, na obletnico Prešernove smrti, sta organizirala SKOJ in Mladinska OF polaganje vencev in šopkov na Prešernov spomenik, pred katerim se je zbrala velika množica mladine. Ljudje, ki so prihajali od maše iz frančiškanske cerkve in ostalih delov mesta, so se zbirali v vedno večjem številu in bili veselo presenečeni nad dejanjem ljubljanske mladine. Italijanska straža pri spomeniku je telefonirala po pomoč. Kmalu so pridrveli fašisti, ki so se zagnali v množico, bili ljudi s puškinimi kopiti in streljali, da bi jih razgnali. Nato so se lotili še vencev in šopkov, jih trgali, teptali in metali v Ljubljano. S tem so pokazali svojo kulturo, predvsem pa to, da so bile njihove obljube o spoštovanju kulturnih tradicij slovenskega naroda le prazne besede.¹⁶⁹

¹⁶³ Slovenski poročevalec, leto III., št. 7, dne 14. februarja 1942.

¹⁶⁴ Pobudo za izdelavo tajne radijske postaje OF je dal Tone Tomšič že julija 1941. Prvič je Radio OF — »Kričač« oddajal 17. novembra 1941. Oddaje so bile vsak ponedeljek, sredo in petek zvečer, po 15 minut. Zadnja oddaja je bila 5. aprila 1942. Italijani so pobrali prebivalstvu radijske sprejemnike in zato oddaja »Kričača« ni imela več poslušalcev ter je prenehala.

¹⁶⁵ Oddaje Radia OF, arhiv IZDG, XI. CA, fasc. 774.

¹⁶⁶ Diario storico delegazione trasporti militari Trieste za 6. februar 1942, arhiv IZDG.

¹⁶⁷ Kronološki pregled dogodkov v Ljubljani v prvi polovici 1942. leta, Letopis Muzeja narodne osvoboditve, leto II., št. 2, str. 272.

¹⁶⁸ Glej Mlada Slovenija, leto II., št. 5 z dne 20. februarja 1942, ponatis, str. 57.

¹⁶⁹ Glej Slovenski poročevalec, leto III., št. 7, dne 14. februarja 1942; Mlada Slovenija, leto II. št. 5, dne 20. februarja 1942, ponatis, str. 57; Zapisnik razgovora

Dore Klemenčič — Maj. Mladinska komemoracija pred Prešernovim spomenikom v Ljubljani 8. febr. 1942
Olje, 1955, reprodukcija

V Novem mestu je borbena skupina, ki je šla potem v partizane,¹⁷⁰ na predvečer praznika zažgala italijansko garažo, v kateri so bili štiri avtomobili in dve motorni kolesi. Vojski in gasilec se je sicer požar posrečilo pogasiti, vendar je bilo za približno 20.000 lir škode.¹⁷¹

V Št. Jerneju na Dolenjskem so se na praznik pripravljali dalj časa. Na Prešernov dan maj bi na vseh vzpetinah šentjernejske občine zaplapolale slovenske zastave. Lado Majzelj je v času, ko je bil šentjernejski cerkovnik v gostilni, ukradel cerkvene ključe, posul cerkev s trosilnimi listki, v zvonik pa obesil slovensko zastavo. Isti večer je uspela tudi akcija Vinka Štembergerja, ki je v Št. Jerneju na trgu, pred pisarno fašističnega kapocentra, strgal fašistično zastavo. Bruno Frančič, ki je pozneje padel kot partizan, je v zvoniku cerkve na Otoku-Drama obesil slovensko zastavo. Zastavi sta viseli tudi na velikem orehu v Dol. Stari vasi in cerkvenem zvoniku, kjer jo je obesil Jože Piletič. Stanko Kušljan-Ferdo je hotel obesiti zastavo na smreko na šentjernejskem sejmašču, a ga je italijanska patrolja pregnala.¹⁷²

bivših članov borbene grupe, ki je delovala v Trnovem v letih 1941/42, 26. marca 1956, arhiv IZDG.

¹⁷⁰ Miloš Hočevar, Ljubljana, ustni vir. Zapisnik sestanka bivših dolenskih aktivistov 28. februarja 1958, arhiv IZDG (Gradivo za mladinski zbornik).

¹⁷¹ Jutranje poročilo Kraljeve kvestre, dne 8. februarja 1942 Visokemu komisarjatu, arhiv IZDG, VK, fasc. 3/IIa.

¹⁷² Lado Majzelj, Pripombe k zapisniku sestanka bivših dolenskih aktivistov 28. februarja 1958, arhiv IZDG (Gradivo za mladinski zbornik).

Plebiscitna akcija Osvobodilne fronte 7. februarja, ki je zajela Ljubljano in nekatere kraje Ljubljanske pokrajine, je bila zadnja te vrste. Dosežen je bil glavni namen: pokazati trdnost in enotnost slovenskega ljudstva v Osvobodilni fronti. Zato OF plebiscitnih akcij ni več napovedala in organizirala. Če bi bile pogostejše, bi lahko postale že formalnost in ne bi imele zaželenega učinka niti na okupatorja niti na prebivalstvo.

Medtem se je približala pomlad 1942, ki je prinesla partizansko ofenzivo in prvo slovensko osvobojeno ozemlje.

PLEBISCITE ACTIONS OF LIBERATION FRONT IN 1941—1942

Summary

On the initiative of Communist Party of Slovenia, the Slovene people's Liberation Front organized four plebiscite actions between October 1941 and February 1942: on the occasion of certain memorial days, Liberation Front called the Slovenes to leave the streets and all public places between 7 and 8 p. m., as a protest against German, Italian and Hungarian occupation of the Slovene territory. The Slovenes obeyed the call. The »hour of silence« kept on those occasions clearly showed whom the great majority of the population sided with. Besides that, the population showed its attachment to Liberation Front and demonstrated against the occupier and the reactionaries by strewing the streets with thousands and thousands of leaflets and small Slovene flags, writing mottoes and drawing signs on the walls and by acts of sabotage. Liberation Front began with those actions at the time of its first rising, notwithstanding the fact that the Axis States were then at the summit of their power. Those deeds were a great moral help to the Partisan's army in Slovenia.

The first plebiscite action took place on October 29th 1941, on the anniversary of the downfall of the former Austro-Hungarian empire in 1918. Liberation Front was then fast becoming a »State within the State«. The population complied with its summons while it did not heed the occupier's. A few days before, especially in the night from October 28th to 29th, the streets in Ljubljana and other places of the so-called »Ljubljana Province« and Styria were strewn with leaflets and paper flags bearing the red star, and the walls were covered with mottoes of the Liberation struggle. In Ljubljana, the manifestation had a great success: in the town there fluttered many national flags with the red star, and at 7 p. m. streets and public places were left quite empty. After 8 p. m. people literally rushed again into the streets and public places, thus showing how consciously they had acted. Even the Italian occupier mentions the plebiscite character of the deed in his official reports. The author quotes those documents. Liberation Front organized a second action on the First of December 1941, on the anniversary of the proclamation of the State of Serbs, Croats and Slovenes in 1918. As that date was the national holiday of former Yugoslavia, the Liberation Front chose it in order to prevent the reactionary nationalists from using it towards their own ends. The action went on as a manifestation for unity and fraternity between Yugoslav nations and against the return of the former regime. At the appointed time, again people left the streets and public places; in Ljubljana, an incident all arranged by the Italians caused a few casualties. In Gorenjska (Upper Carniola), the Cankar battalion made an end of seven traitors on that same day. At the University and in the Ljubljana and Novo mesto high schools, students stood up at 10 a. m. and kept a minute silence in honour of the holiday. Of course several hundred students were expelled from school.

The Slovene reactionaries, who — as Boris Kidrič had it — madly ground their teeth, explained the success of Liberation Front plebiscite actions by saying that the former tradition had been kept up. Therefore, Liberation Front proclaimed January 3rd as a national holiday. That date had nothing to do with former Yugoslavia or any tradition. The holiday was dedicated to those who had died for the people's freedom during the year 1941, to those who were being tortured by the enemy in jails and concentration camps and to those whom the occupier had expelled from their homes and own country. The plebiscite of January 3rd met with a complete success and reaction did suffer a new political defeat. The walls were covered with the names of fallen heroes, streets and roads were strewn with hundreds of Slovene flags framed in black; streets and public places were empty as they had been on the two previous occasions.

The fourth and last plebiscite action was on February 7th 1942, as the holiday of Slav solidarity. The chosen date was the anniversary of the death of Matija Gubec leader of the great peasant rising in the 16th century, the anniversary of the death of France Prešeren, the greatest freethinker Slovene poet and the anniversary of the creation of the Soviets' Red Army. There were as usual inscriptions on the walls and other manifestations; but the »hour of silence« that gave the holiday its plebiscite character failed, the Italians having prevented it by moving to 5,30 p. m. the curfew hour.

The next day, anniversary of Prešeren's death, the Union of Communist Youths laid flower wreaths at the foot of Prešeren's monument in Ljubljana. The fascists rushed out of barracks near by and scattered the crowd, firing and striking with gun butt ends.

Those plebiscite actions, specific to Slovenia were not kept up because they were no more needed; but they had quite reached their aim which was to show that the great majority of the Slovenes stood up firmly and as one man by the side of Liberation Front and the rebellion against the occupier, that had begun in July 1941.

Okupatorjevi dokumenti o diverzantskih akcijah in partizanskih bojih na Štajerskem leta 1941

Vojnoistoriski institut JNA v Beogradu se je pred leti lotil težke, toda hvaležne naloge, ko je začel izdajati »Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda«. Ta vsebuje predvsem dokumente partizanskih vojaških enot in sovražnih vojaških formacij ter policijskih ustanov. Dokumenti iz posameznih republik oziroma pokrajin imajo svoj lastni del (tom). Slovenija ima na primer VI. del. Slovensko izdajo tega šestega dela pod naslovom »Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov« (skrajšano Zbornik dokumentov NOV) je pripravljala Vojnoistoriski institut JNA skupaj z Zgodovinskim arhivom CK Zveze komunistov Slovenije oziroma jo nadaljuje sedaj skupaj z Inštitutom za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. Tako zajema prva knjiga šestega dela, ki je izšla 1952. leta, boje v Sloveniji v letu 1941. Redakcija, ki je pripravila to knjigo, ni pojmovala narodnoosvobodilne borbe samo kot zbirke spopadov, bojev, ofenziv itd., temveč je objavila tudi vrsto političnih dokumentov, brez katerih ne bi bilo mogoče proučevati in spoznavati narodnoosvobodilne borbe v vsej njeni celoti. Pri naslednjih knjigah je delež političnih dokumentov postajal vedno manjši.

Prva knjiga pa je kljub temu pomanjkljiva, ker ni zajela mnogih sovrážnih dokumentov s Štajerskega, kolikor pa jih je zajela (na primer za trboveljsko okrožje), vsebuje le sekundarne vire, to je poročila, ki so jim za predlogo služila izvirnejša in obširnejša poročila, ki so ohranjena, a so ostala izven knjige.

Sedaj prinašamo 78 dokumentov za Štajersko v letu 1941, ki so v naših arhivih.

Čeprav se zavedamo, da nam poročila iz sovražnikovih rok ne morejo služiti za popolno ponazoritev dogodkov, pa nam jih lahko v mnogočem osvetlijo. Večkrat dobimo v njih podatke (na primer točen datum napada ali spopada, točen opis napadenega objekta, podatke o povzročeni gmotni škodi in izgubah, sovražnikovo reakcijo itd.), ki nam jih partizanski dokumenti iz povsem razumljivih vzrokov ne morejo dati. In prav za Štajersko je partizanskih dokumentov sila malo in še ti so skopi. Najpomembnejše med njimi je poročilo Pokrajinskega komiteja KPS za Štajersko po 20. septembru 1941, ki skopo našteva akcije štajerskih partizanov od 11. avgusta do 20. septembra 1941, vendar povsod ne navaja datumov (Zbornik dokumentov NOV, del VI, knjiga 1, dok. šte. 34). Drugi podatki so povzeti po »Slovenskem poročevalcu« in so že viri druge roke, kajti pogosto ne izvirajo neposredno od udeležencev ali očitilcev in so vsekakor prirejani za tisk. Ob takem pomanjkanju partizanskih poročil, ki bi bila viri prve roke, so

nam sovražnikova poročila še posebej koristna in potrebna, zlasti če so primarni viri ali pa viri prve roke.

Menimo, da je prav, da ob dvajsetletnici vstaje jugoslovanskih narodov objavimo vse tiste dokumente, o vstaji, ki še doslej iz teh ali onih vzrokov niso bili objavljeni. Dokumenti, ki jih objavljamo to pot, predsem pričajo, da je bilo partizanskih akcij na Štajerskem, posebno v Savinjski dolini, več, kakor bi sklepali iz dokumentov, ki jih je priobčila prva knjiga VI. dela Zbornika dokumentov NOV. V njih se zrcalijo težki pogoji za nastanek in življenje prvih partizanskih čet na Štajerskem (uspeh hitlerjanske demagogije, čeprav prehodnega značaja, je rodil marsikatero težavo in tudi izdajo, gosto omrežje okupatorjevih postojank je otežkočalo premikanje, gosto omrežje prometnih poti je sovražniku omogočalo hitro zasledovanje itd.). Nevarnost, ki so jo partizanske čete pomenile za okupatorja, je na primer odkrito priznal v dokumentu št. 36 zagrizeni nacist Anton Dorfmeister, ki pravi, da ne more več prenašati komunistov in njihovih dejanj, »ker zapeljujejo široke množice poštenega prebivalstva in rušijo našo (nemško T. F.) graditev«. Zato laže razumemo okupatorjevo odločenost, da v kali zatre vsak poskus odpora in krvavo obračuna z uporniki. In zato tem bolj občudujemo junštvo in požrtvovalnost prvih partizanskih borcev, ki so se v takšnih težkih razmerah morali včasih bojevati z desetkrat močnejšim sovražnikom.

Menimo, da bodo ti dokumenti skupaj z že objavljenimi dokumenti prav gotovo služili tako zgodovinarju pri proučevanju narodnoosvobodilne borbe, kakor udeležencem vstaje pri pisanju spominov.

Dokumente smo prevedli iz nemščine in opremili z najnujnejšimi opombami. V nasprotju s prakso Zbornika dokumentov NOV smo jih razporedili po partizanskih enotah (skupinah, četah itd.), da bi bralcem olajšali branje in študij, ki bi bil mnogo težavnejši in manj pregleden, če bi jih razvrstili samo po kronološkem redu. Podatkov o ustanovitvi partizanskih enot ne navajamo, ker jih že imata 1. knjiga VI. dela Zbornika dokumentov NOV in članek Staneta Semiča-Dakija in Lojzeta Vršnika »Pregled enot narodnoosvobodilne vojske v Sloveniji in njihovega poveljniškega kadra 1941—1945« v Letopisu Muzeja NO v Ljubljani (leto 1957, str. 237—246).

Tone Ferenc

105/41

an den Politischen Kommissar der Stadt Marburg.

No. 104/41

Betrifft: Meldung der Polizei.

Heute früh um ca. 5 h 20 sind 2 Personenvans die in der Brunngasse beim Geschäft Zworlin gestanden sind von unbekannter Hand angezündet worden und brannten vollständig ab. Die Täter konnten bisher nicht festgestellt werden. slowenische Jugend zwischen 16 und 22 Jahren macht sich wieder unangenehm bemerkbar. Abhilfe dafür wird nur eine energische Aktion der Polizei bringen, die in Vorbereitung ist.

Marburg, am 29. April 1941.

Dr. Piricar.

Maj. ...

M/S ...

**Akcije članov KPS in SKOJ iz Maribora
in okolice**

Štev. 1

**POROČILO POLICIJSKEGA DIREKTORJA V MARIBORU,
DNE 29. APRILA 1941, POLITIČNEMU KOMISARJU MESTA MARIBOR
O POŽIGU DVEH OSEBNIH AVTOV V VOLKMEERJEVEM PREHODU
V MARIBORU, V NOČI NA 29. APRIL 1941¹**

Političnemu komisarju mesta Maribor

Štev.: 104/41

Predmet: Policijska prijava.

Danes zjutraj približno ob 5.20 je neznana roka zažgala 2 osebna avtomobila, ki sta stala v Studenski ulici² pri Zwerlinovi trgovini in sta popolnoma zgorela. Doslej storilcev nismo mogli ugotoviti.³

Slovenska mladina med 16 in 22 leti zopet dviga glavo. Pomagala nam bo le energična policijska akcija, ki jo pripravljamo.⁴

Štev. 2

**POROČILO MARIBORSKE IZPOSTAVE KRIMINALNE POLICIJE,
DNE 29. APRILA 1941, O PREISKAVI POŽIGA DVEH OSEBNIH AVTOV
V VOLKMEERJEVEM PREHODU V MARIBORU
V NOČI NA 29. APRIL 1941¹**

Maribor, dne 29. aprila 1941.

Poročilo

29. 4. 1941 ob 6. uri zjutraj je policijski glavni stražmojster Niederl iz 1. policijskega revirja uradu telefonično sporočil, da v Studenski ulici, v bližini hotela »Trije zamorci«, dogorevata dva osebna avta. Poizvedovanje, ki smo ga takoj začeli, je pokazalo naslednje:

Inženir Sepp Treiber iz Gradca, Kindermanngasse števil. 34, je 28. aprila 1941, okoli 20. ure, pustil svoj osebni avto St. 1414 v Studenski ulici blizu hotela »Trije zamorci«. Osebni avto je bil zaklenjen in tudi streha na avtu je bila od znotraj zaprta. Približno ob 24. uri je ing. Treiber ponovno pregledal avto in ni opazil niti najmanjše pomanjkljivosti. Isti dan po 21. uri je šofer Johann Kertel, ki vozi deželnega kmeč-

¹ Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.

² Ker se je v času Avstro-Ogrske ta ulica imenovala »Brunngasse« (Studenska ulica), so ji tudi nacisti dali to ime. V stari Jugoslaviji in danes se imenuje Volkmeerjev prehod.

³ Avto je požgala skupina članov SKOJ iz Maribora, ki jo je vodil Avgust Greif.

⁴ Nacisti so nato aretirali nekaj deset mladincev, ki so jih kmalu nato izpustili.

¹ Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.

kega vodjo ing. Seppa Haimzla, pustil svoj avto poleg avta ing. Treiberja. Ko je okrog polnoči avto pregledal, ni opazil nobene spremembe. Ko pa je Kertl ob 5.45 zjutraj šel k svojemu avtu, je ugotovil, da sta njegov in Treiberjev avto popolnoma zgorela. Ogenj so omejili mariborski mestni gasilci.

Priča Jožef Techt je izjavil, da je okoli 4.30 zjutraj šel po Gosposki ulici, videl oba avtomobila v Studenški ulici in ni opazil nič sumljivega. Ko pa je na svojem povratku okoli 6. ure zjutraj prišel vstric Studenške ulice, je ugotovil, da sta oba avta zgorela. Tehta je spremljal njegov prijatelj Herman Söss, ki je izjavil enako.

Namestnik poveljnika gasilcev Anton Benedičič, ki je vodil četo mestnih gasilcev, in smo ga zaslišali kot pričo, je izpovedal, da so ga ob 5^h obvestili iz hotela »Trije zamorci«, da v Studenški ulici gorita dva avta. Ko je prispel na pogorišče, je tam našel dva goreča avta in omejil ogenj. Na pogorišču je našel vojaka in še nekaj neznanih civilistov, ki so gledali goreča avta. Pri pregledu avtov vzroka požara ni mogel več ugotoviti, ker sta že preveč pogorela. Po njegovem mnenju ju je moral kdo zažgati. Bencinska rezervoarja v obeh avtih sta bila nepoškodovana in to je samo še potrdilo njegovo domnevo, da so avta zažgali.

Naslednja priča je bil trgovec Franc Marini iz Gosposke ulice št. 27. Ta je o vzrokih požara povedal naslednje: Okoli 5. ure zjutraj je v svoje stanovanje zaslišal detonacijo, na katero je postal pozoren, in je pogledal skozi okno. Videl je, kako v Studenški ulici gorita dva osebna avta. Nekaj ljudi se je trudilo, da bi ogenj pogasili in to se je tudi zgodilo, ko so prišli mestni gasilci.

Po ugotovitvah, ki smo jih dobili na kraju samem, so morali avta zažgati zjutraj med pol peto in šesto uro. Iz okoliščine, da sta oba avta zgorela ob istem času, se ne more sklepati, da je kdo neprevidno ravnal s kakšnimi gorečimi rečmi, temveč sta bila avta zažgana.

Detonacija, o kateri so govorile priče, je morala nastati zato, ker so zaradi velike vročine počila okenska stekla in padla na tla, kar se je v jutranji tišini lahko daleč slišalo. Ponovno moramo opozoriti na to, da bencinska rezervoarja nista bila prazna in tudi bencin ni iztekel iz njiju.

V času požara so v bližini avtov opazili nočnega vratarja v hotelu »Trije zamorci« Franca Slano, ki smo ga prav tako zaslišali. Tudi on je okoli 5. ure zjutraj slišal detonacijo in postal nanjo pozoren. Odšel je na cesto, da bi ugotovil njen vzrok. Nadaljnje zasliševanje Slane o dogodku ni dalo nobenega pomembnejšega podatka. V teku preiskave ni bilo proti njemu nobenega suma več.

Po dosedanjih preiskavah ni bilo mogoče najti nobenega osumljenca.

Mayerhofer
višji krim. asistent

Štev. 3

**POROČILO MARIBORSKE IZPOSTAVE KRIMINALNE POLICIJE,
DNE 4. MAJA 1941, O NEUSPEHU POIZVEDOVANJA O POZIGALCIH
DVEH OSEBNIH AVTOV V VOLKMEERJEVEM PREHODU,
V NOČI NA 29. APRIL 1941¹**

Maribor, dne 4. maja 1941.

Poročilo

Poizvedovanja o storilcu, ki je v noči od 28. na 29. april 1941 v Studenški ulici zažgal avta, ki sta opisana v priloženi prijavi, so bila doslej neuspešna. Intenzivno jih bomo nadaljevali in o uspehu poročali.

Mayerhofer
višji krim. asistent

Štev. 4

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE PRAGERSKO,
DNE 24. JUNIJA 1941, TAJNI DRŽAVNI POLICIJI MARIBOR
O NAPADU NA NEMŠKEGA NAREDNIKA V SPODNJI POLSKAVI,
V NOČI NA 23. JUNIJ 1941¹**

Orožniška postaja Pragersko, okrožje Maribor II, desni breg.

Tajni državni policiji,
urad v Mariboru

Pragersko, dne 24. 6. 1941.

Predmet: Napad na narednika Ernesta Geigenmüllerja.
Zveza: ni.

Nek storilec je 23. 6. 1941 med polnočjo in pol eno ponoči na cesti v Spodnji Polskavi, okrožje Maribor, desni breg, napadel narednika Ernesta Geigenmüllerja, ki je bil tedaj v Polskavi in je skrbel za nastanitev vojske. Neznanec ga je od zadaj udaril v obraz in ga ranil v lice v višini ličnice. Udarec je Geigenmüllerja iznenadil, neznan storilec pa je pobegnil. Poškodovani je nato petkrat ali šestkrat ustrelil, da bi priklical svoje tovariše.

Geigenmüller je bil pred tem skupaj z desetarjem Karlom Gramsom in Albertom Schäfflerjem v Kavčičevi gostilni. Ko je stopil na prosto, mu je nekdo zaklical: »Ti, pes ti!« in vrgel proti njemu kamen, ki pa je zgrešil cilj.

Ker v gostilni ni prišlo do prepira med njim in drugimi gosti, domnevamo, da je bilo to dejanje porojeno iz sovraštva do Nemcev.

Vojaki so se obnašali neoporečno.

¹ Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.

¹ Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.

Ker narednik Geigenmüller ne more opisati neznanca in ker gostje iz gostilne zamikajo, da bi to storil kdo izmed njih, je bila preiskava brezuspešna.

Preiskavo bomo nadaljevali in če bomo uspeli, bomo o nji še poročali.

Žig:

Prispelo: 25. junija 1941
Štev. dnev. 3638/41 Pril. —
Oddelek Referat Referent
Kripo

Vodja postaje:

Aspetzberger, orož. stražmojster

Štev. 5

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE SV. DUH NA OSTREM VRHU,
DNE 18. JULIJA 1941, KOMANDANTU VARNOSTNE POLICIJE
IN VARNOSTNE SLUŽBE V SPODNJI ŠTAJERSKI O NAPISNI AKCIJI
PRI SV. DUHU, V NOČI NA 18. JULIJ 1941¹**

Orožniška postaja Sv. Duh, okrožje Maribor, Štajerska.
Štev. dnev. 325

Sv. Duh, 18. julija 1941.

Komandantu varnostne policije in varnostne službe
v Spodnji Štajerski, Oddelek za kazenske zadeve

Maribor

Predmet: Komunistična propaganda pri Sv. Duhu na Ostrem vrhu.

V noči na 18. julij 1941, ko je podnevi pri Sv. Duhu delala komisija za rasne in rodovne preiskave Štajerske domovinske zveze,² so do sedaj neznan storilec na poslopju železniške postaje državne ozkotirne železnice, na bivši Kačičnikovi trgovini (lastnik izseljen), gasilskem domu, osnovni šoli, kakor tudi na poslopju orožniške postaje pri Sv. Duhu, z modro-belo-rdečo kredo narisali komunistična znamenja in napise, ki jih opisujemo v prilogi.

Oblika in izvedba dasta slutiti, da je to storil človek, ki je vešč pisanja in risanja ali izobraženec.

Ta, državi sovražna propaganda bi lahko brez dvoma pomenila maščevanje Slovencev, ki niso bili sprejeti v Štajersko domovinsko zvezo. Ukazali smo, naj ta znamenja in napise odstranijo. Omembe vredne škode ni bilo.

Za storilci bomo še nadalje poizvedovali in v pozitivnem primeru poslali novo prijavo ali poročilo.

Dopis pošiljamo kot poročilo o dogodku političnemu komisarju deželnega okrožja Maribor-okolica, komandantu varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski — državni tajni policiji, kot tudi

¹ Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.

² Nacisti so vse prijavitelje za Štajersko domovinsko zvezo pred sprejemom rasno in politično pregledali. Rasno oceno je izrekel rasni ocenjevalec iz Rasnega in kolonizacijskega glavnega urada SS.

Herzogtum Steiermark, Hlg. Geist, Leoben
St. Nr. 225.

Beschreibung

Kaufhaus (Strassenseite):
Hlg. Geist.

ZIVELA SVOBODA

Schrifthöhe 16 cm

Kaufhaus des evakuierten ehem. Kaufmannes Andrea Indičnik
Hlg. Geist. (Strassenseite):

Zeichenhöhe 40 cm

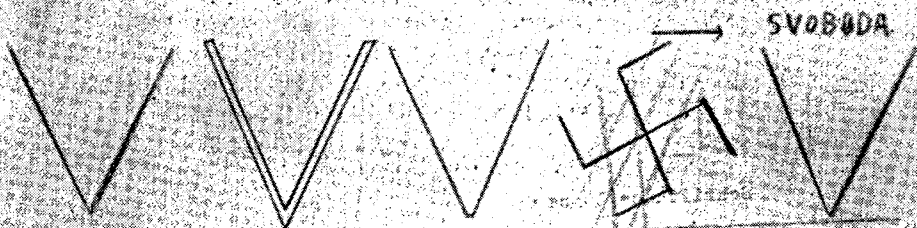
ZIVELA SVOBODA

Feuerwehr-Rathaus (Strassenseite):
Hlg. Geist.

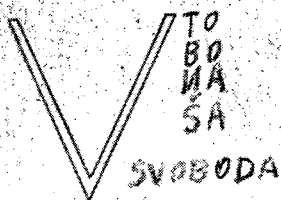

Zeichenhöhe 1 Meter.

Volksschule Hlg. Geist
Auer (Straßenseite)

Zeichenhöhe 40 cm

Volksschule Breisingang
Hlg. Geist (Straßenseite)

oddelku za kazenske zadeve, urad Maribor, in komandantu orožništva pri šefu civilne uprave v Mariboru.
1 priloga.³

Vodja orožniške postaje
Matz
orožniški stražmojster

Štev. 6

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE TEZNO, DNE 18. JULIJA 1941,
KOMANDANTU VARNOSTNE POLICIJE IN VARNOSTNE SLUŽBE
V SPODNJI ŠTAJERSKI
O SABOTAŽNI AKCIJI NA TELEFONSKI DALJNOVOD PRI BOHOVI,
V NOČI NA 18. JULIJ 1941¹**

Orožniška postaja Tezno, okrožje Maribor, Štajerska
Štev. dnev. 302

Tezno, dne 18. julija 1941.

Komandantu varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski
Oddelek za kazenske zadeve

v Mariboru, Tappeinerjev trg 5
v Mariboru

Predmet: Nepoznani storilci so zlonamerno poškodovali daljnovod
Maribor—Beograd.

Ing. N. Schaufler iz direkcije državne pošte v Mariboru je 18. julija 1941 tukajšnji postaji prijavil naslednje:

»V noči na 18. julij 1941 so neznan storilec² na Tržaški ulici v bližini Bohove, okrožje Maribor, s kleščami prerezali 6 daljnovodnih in 4 odjemalne žice med telegrafičnima stebroma štev. 59 in 60. Vod je bil tako daljši čas prekinjen. Skupna škoda znaša nekaj 100 RM.«

Naša postaja je napravila preiskavo in na kraju samem dognala naslednje: storilec je splezal na telegrafski drog štev. 60 in s kleščami prerezal omenjene žice. Daljnovod je bil prekinjen okoli 3 ure. Storilec ni pustil za seboj nobenih znakov ali drugih sledov. Storilca doslej še nismo mogli najti.

Z iskanjem storilca bomo nadaljevali in o morebitnem uspehu poročali pozneje.

Od tu smo poslali tiralico v prijavnici list komandanta varnostne službe v Spodnji Štajerski.

Vodja postaje:
Gutmayr
orožniški stražmojster

¹ Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.

² Akcijo je izvedla sabotažna skupina iz magdalenskega predmestja v Mariboru. Vodil jo je Martin Greif, v njej so bili Albin Vernik, Milan Černič, Franček Černič, Angel Besednjak-Don in Avgust Greif (Martin Greif, Spomini, v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani).

³ K poročilu je priložen list papirja, na katerega so orožniki prerasali napise in znake.

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE STUDENCI PRI MARIBORU,
DNE 9, AVGUSTA 1941, KOMANDANTU VARNOSTNE POLICIJE
IN VARNOSTNE SLUŽBE V SPODNJI ŠTAJERSKI
O POZIGU GOSPODARSKEGA POSLOPJA PRI BETNAVSKEM GRADU
8. AVGUSTA 1941¹**

Orožniška postaja Studenci, okrožje Maribor
Štev. dnev. 619

Studenci, dne 9. avgusta 1941.

Komandantu varnostne policije in varnostne službe
v Spodnji Štajerski, oddelek za kazenske zadeve
v Mariboru

Predmet: Požar v Betnavi.

Zveza: Ni.

Priloga: Ni.

8. 8. 1941 približno ob 23.30 je gospodarsko poslopje betnavskega gradu, v Radvanju štev. 65, zajel požar, ki je uničil senik in strojno lopo ter približno 10.000 kg sena in razno poljedelsko orodje.

Zgorel je 20 m dolg in 10 m širok senik in ob njem ležeča strojna lopa, ki je bila dolga 10 m in široka 4 m. Obe poslopji sta bili vredni 4.000 RM. V seniku je bilo približno 10.000 kg sena v vrednosti 1.200 RM. V strojni lopi je zgorelo 10 sežnjev drv v vrednosti 400 RM, tri njivske brane v vrednosti 100 RM, trije plugi v vrednosti 300 RM, 2 osipalnika v vrednosti 100 RM, 2 okopalnika v vrednosti 150 RM, izruvač krompirja v vrednosti 80 RM, različno drugo orodje kot lestve itd. v vrednosti 300 RM. Na svinjskem hlevu, ki je bil prizidan k strojni lopi, je škode približno za 200 RM. Tako je država, ki je sedaj lastnik tega posestva, utrpela 7.330 RM škode.

To škodo bo le delno krila zavarovalnica pri Südmark v Mariboru, saj sta ves grad in gospodarsko poslopje zavarovana le za 10.000 RM.

Domnevamo, da je bil ogenj podtaknjen. Ni izključeno, da gre za komunistično akcijo.²

Preiskava je na licu mesta pokazala, da je ogenj opazil orožniški stražmojster Rudolf Gutmeier s Teznega ob 23.30. Ta je bil tedaj približno 2 km oddaljen od kraja požara. Takoj je obvestil gasilce in zbudil domačine, ki dotlej še niso opazili ognja. Vse osebe, ki so prišle na kraj požara, so izjavile, da je moral požar nastati na nekaj mestih hkrati. Vsa poslopja so bila namreč enako v plamenih. Zato lahko domnevamo, da je bil ogenj podtaknjen. Tudi prejšnji dan mi nihče

¹ Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.

² Ogenj je zanetil Martin Greif-Rudi, ko je odhajal v Pohorsko četo. V skofjevskih in partijskih organizacijah na Štajerskem je tedaj veljalo načelo, da mora vsako tik pred odhodom v partizane napraviti kakšno sabotážno akcijo.

Akcijo omenja tudi Slovenski poročevalec, štev. 18 z dne 20. septembra 1941: »Na Betnavi so bila zažgana cerkvena gospodarska poslopja, ki so jih zaplenili Nemci.«

delal v teh poslopijih, tako da je popolnoma izključeno, da bi ogenj povzročil kakšen grajski delavec iz neprevidnosti.

Storilci so prav tako poskušali vdreti v drugi senik, ki je približno 100 m oddaljen od pogorišča. Toda niso mogli odstraniti težkih vrat in priti v prostore, kjer sta zrnje in slama. K požganima poslopjema se je dalo neovirano priti z vzhodne strani in tako tudi v nočnem času.

Iskanje storilcev je bilo doslej neuspešno. Če bomo pri nadaljnjem iskanju imeli uspeh, vam bomo še poročali.

Vodja orožniške postaje
Seiner, orožniški stražmojster

Pohorska četa

Štev. 8

POROČILO MARIBORSKE IZPOSTAVE KRIMINALNE POLICIJE, DNE 12. AVGUSTA 1941, O NAPADU POHORSKE ČETE NA OROŽNIŠKO POSTAJO RIBNICA NA POHORJU, V NOČI NA 12. AVGUST 1941¹

Ribnica, dne 12. 8. 1941.

Poročilo

Po ugotovitvah, ki sem jih zbral na kraju samem, je napad na orožniško postajo Ribnica potekal takole:

Poslopje orožniške postaje Ribnica stoji približno sredi vasi. Čisto blizu tega poslopja sta obe gostilni in cerkev. Na orožniški postaji so bili doslej 3 orožniki in pomožni policist. Vodja postaje je bil orožniški nadstražmojster Piltner. Ta je bil v času napada v hiši župana Witzmanna, ki je okrog 500 m oddaljena od orožniške postaje. Drugi člani orožniške postaje so bili v času napada na orožniški postaji in so okrog pol desetih zvečer nameravali iti spat. Ko so se slačili, so najprej zaslišali izpred Puhrove gostilne govorjenje in glasno prepevanje v slovenskem jeziku. Orožniški stražmojster Zacharias se je nato nepopolno oblečen in oborožen s svojo karabinko podal na cesto, da bi ukazal mir. Ko se je približal Puhrovi gostilni na deset korakov, je izza tamkajšnjih kovanjev padlo 2—5 strelav in Zacharias je odgovoril s približno enakim številom strelav. Verjetno je bil tedaj že zadet, ker je že ležal na travi pred gostilno in klical na pomoč.

Dva orožnika z orožniške postaje sta nato Zachariasa odnesla v postajno poslopje in ga tam obvezala. Ugotovila sta, da je dobil en strel skozi rame in drugega skozi desno nogo nad gležnjem. Kot se je ugotovilo pozneje, je bila noga popolnoma zdrobljena. Visela je še na kiti. Verjetno so ga zadele šibre iz lovske puške, ker smo danes zjutraj našli 5 praznih lovskih nabojev. Po napadu na Zachariasa je bilo nato dalj časa vse tiho.

¹ Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.

Vodja postaje Piltner, nadučitelj Katzenberger, župan Witzmann in pisarniška uslužbenka Hermina Wagner so že pred napadom odšli proti Krivičevi gostilni, ki stoji na drugem koncu vasi. O napadu na Zachariasa niso vedeli še ničesar in jim tudi tam o njem niso nič povedali. Okoli pol enajstih so zapustili Krivičevo gostilno in se podali domov. Vodja postaje Piltner je po stari navadi spremljal pisarniško uslužbenko Hermino Wagner. Na poti proti domu, ki leži okrog 150 m od postajnega poslopja, je prišlo do drugega oboroženega napada, to pot na vodjo postaje Piltnerja. S Hermino Wagner sta bila ta čas na cesti približno vstric cerkve. Piltner se je takoj po prvih streljih zgrudil, Wagnerjeva pa je bežala in klicala na pomoč. Ob streljih, ki so sledili, sta tudi nadučitelj Katzenberger in župan Witzmann prihitela sem, da bi šla v postajno poslopje. Tudi ta dva so obstreljevali. Witzmann je lahko prišel še v postajno poslopje in se tam oborožil s pištolo in si mataknil čelado. Nato je stekel na cesto, si poiskal kritje v travi pri studenčevi cevi in začel streljati, ker se boj do takrat še ni poglel. Ko je ustrelil v smeri plamenčka iz puškeine cevi, ki ga je videl, ga je zadelo, ker se na svojem mestu ni več premaknil. Katzenberger se je nato potrudil, da ga je ob pomoči odnesel v postajno poslopje. Prišla pa sta z ranjenim ali mrtvim le nekaj korakov naprej, ko so ju začeli močno obstreljevati. Katzenberger je odložil Witzmanna in stekel sam pred postajno poslopje, kjer je legel v senco cementnega zaboja in začel streljati s karabinko. Čeprav je svetila luna, je napadalce komaj videl, ker so bili skriti za ogli hiš, v vrtovih in za grmovjem. Po ugotovitvah, ki sem jih zbral danes, so morali napadalci obkoliti celo postajno poslopje, kajti povsod smo našli prazne tulce srbskega izvora. Kako načrtno so napadalci nastopali, kaže to, da smo danes zjutraj našli telefonski vod na dveh mestih pretrgan. Napadalci so se počutili popolnoma varno, saj priče izjavljajo, da je bilo še približno ob dveh okrog 20 oboroženih ljudi pri vaški cerkvi, ki je le okrog 50 m oddaljena od postajnega poslopja. Okoli 3. ure je mati ustreljenega župana videla, kako je 50 do 60 oboroženih moških v gosjem redu odhajalo v gore. Napadalci so se pogovarjali deloma v srbskem jeziku, kar so slišali tudi nekateri vaščani. Ker si redke priče, ki so videle napadalce, iz strahu in groze niso zapomnile njihovih oblek, ne morem opisati nobenega napadalca. Večkrat so omenile, da je nekaj oseb nosilo pumparice in športne čepice. Sicer pa so videle le temne postave.²

Druge podrobnosti o napadu so razvidne iz priloženih zaslišanj prič.

L. Reimann
krim. sekretar

Eberle
višji krim. asistent

² Napad je izvedla Pohorska četa. Omenja ga tudi poročilo Pokrajinskega komiteja KPS za Štajersko:

»16 ljudi je izvedlo nap. na Rib. na P. Pri tem so ubili župana Witzmana (Ortsgruppenführer), komandanta žandarmerije in enega hilfpolicaja. En žandar ranjen. Slabost akcije je bila v tem, da niso napravili plena niti v orožju niti v hrani odn. potrebstčinah. Politični odmev akcije dober.« (Izvirnik v arhivu CK ZKS v Ljubljani; glej Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, tom VI, knjiga 1, dok. šte. 34 [navajam: Zbornik dokumentov NOV]).

O napadu govori tudi poročilo varnostne policije z dne 13. novembra 1941:

PREVOD PISANJA, KI SO GA 17. AVGUSTA 1941
NASLI PRI UJETEM KOMUNISTIČNEM VODITELJU¹

Orožniško okrožje Maribor
Štev. dnev. 427

Maribor, dne 18. avgusta 1941.

Orožniškemu okrožju

v Trbovljah

Predmet: Komunistično rovarjenje, navodila.
Zveza: brez.

Pri komunističnem voditelju, ki so ga 17. 8. 1941 ujeli v Hočah,² Ekharta, ki so ga 25. avgusta 1941 ustrelili v Mariboru, so našli naslednje pisanje, ki ga je tolmač prevedel.

Prevod se glasi:

1. za Partijo

1. Akcija je imela sorazmerno dober uspeh. Ljudje govore, da je prišel čas za obračun z nemškimi banditi.

»V noči od 11. na 12. 8. 1941 je približno 20 komunistov vso noč oblegalo in obstreljevalo orožniško postajo Ribnica na Pohorju.

Pri napadu sta bila ustreljena vodja orožniške postaje Pildner-Steinburg in župan Wilhelm Witzmann, en pomožni policist pa težko ranjen. Dogodek je potekal tako, da se je približno ob 11. uri začel napad na orožniško postajo. Vodja postaje je bil v tem času z županom Witzmannom v krajevni gostilni. Streljanja nista slišala in tudi drugi ju niso opozorili nanj. Približno ob 10. uri je nadstražmojster Pildner-Steinburg odšel iz gostilne in so ga na poti na orožniško postajo ustrelili. Kmalu za njim je odšel iz gostilne tudi župan Witzmann in je hotel hropečemu vodji postaje pomagati. Na tej poti so tudi njega ustrelili.«

Pripisano s svinčnikom:

»Po 1 kopijo smo dali v pisarno Pg. Tremļa.«

Orožniški okrožni vodja za Maribor orožniški podporočnik Pammer je 13. avgusta 1941 z orožniške postaje Ribnica na Pohorju poslal orožniškim okrožnim vodjem naslednji dopis:

»Pri komunističnem napadu na orožniško postajo Ribnica na Pohorju sta padla vodja postaje in župan iz Ribnice, pomožni policist pa je bil ranjen. Napadalci so imeli enega ranjenega, ki so ga njegovi tovariši odnesli v pohorske hribe.

Ker ni izključeno, da je ranjeni iskal pomoči pri zdravnikih ali mazačih, morajo postaje o tem uradno zaslišati zdravniške ustanove in ljudi. Vse postaje morajo na svojih področjih najtočneje preiskati vse kočē, itd., itd.

Župani morajo vse osebe s sumljivimi boleznimi ali ranami takoj prijaviti orožniški postaji.« (Izvirnik je v arhivu IZDG.)

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

² Glede tega, kdo naj bi bil aretirani komunistični voditelj Stane Terček meni, da je bil to Leon Novak. (Med Mrzlico in Dobrovljami, Celje 1955, str. 71 in 72.) To pa ne bo držalo, ker so Leona Novaka aretirali šele 19. septembra 1941 v Mariboru. Menim, da gre za komandirja Pohorske čete Gustava Svenška, ki je po napadu na Ribnico odšel v patroljo in so ga ujeli. Kot pričajo podatki v zaporni knjigi, so G. Svenška 21. avgusta 1941 pripeljali v mariborske sodne zapore in 30. oktobra 1941 ustrelili v Mariboru. Torej podatek dr. Franca Škerla, da bi Nemci ubili Svenška na Pohorju, ni točen (Počeci partizanskega pokreta u Sloveniji, Beograd 1956, str. 149). 18. avgusta zjutraj so ujeli tudi člana Pohorske čete Franca Ekharta, ki so ga 25. avgusta 1941 ustrelili v Mariboru.

Kritika:

Stranka, ki še ni likvidirana, pri svojih samostojnih akcijah skrbi premalo za orožje, obleko in živila.

2. Preslaba disciplina pri odhajanju iz tabora in pri prihajanju vanj. Premalo pozornosti in tudi nezaposlenost.

3. Nepotrebno streljanje mora prenehati, ker lahko izda tabor.

4. Partija zelo ostro kritizira dejstvo, da je izginil politični komisar, ki bi moral do konca ostati na položaju. Opozarja se, da sta bila Max³ in Angela⁴ neposlušna.

5. Komandir ni določil zbornega mesta po akciji (Ribnica). To je nujno potrebno, ker drugače akcija ne more potekati po načrtu. Drugi člani (udeleženci akcije) so pohvaljeni.

Štab Partije je samostojen in lahko sam daje navodila, ki jih je treba brez nadaljnega izpolnjevati.

Štab nosi vojaško odgovornost pri odhodu iz tabora in pri prihodu vanj. Odgovarja tudi za to, da se rdeči vojaki načrtno izobražujejo in vzgajajo. Zato ima tudi pravico, da se zveže s štabom in mu sporoči imena krivcev in podatke o njihovi krivdi ter jih kaznuje. Za oskrbo mora skrbeti vsak sam.

Naloge partijske organizacije v Spodnji Štajerski:

1. Celjska partija:

Požig vseh nemških gospodarstev, zasledovanje kulturbundovcev, zasledovanje proti Slivnici pri Celju (misli na napad na orožniško postajo Slivnico).

2. Trboveljska partija:

Uničenje železniškega mostu in cest med Zidanim mostom in Ljubljano in napad na Zagorje.

Savinjska partija:

Uničenje prometnih naprav na železnici in cestah in likvidacija Splošno: sabotaža v vsej Sloveniji.⁵

vseh izdajalcev slovenskega naroda.

V vednost in morebitno nadaljnje raziskovanje...

Žig:

Orožniško okrožje Trbovlje
Prispelo dne 20. 8. 1941
Štev. dnev. 325 Priloge — S.

Okrožni orožniški vodja

Pammer

okrajni orožniški poročnik

³ Maks Grohar.

⁴ Angel Besednjak-Don.

⁵ O sabotažah, vstevši požige nemških posestev, poročajo številni dokumenti, ki jih tu priobčujemo.

**URADNI ZAPISEK DRŽAVNE KRIMINALNE POLICIJE MARIBOR,
DNE 3. SEPTEMBRA 1941, O RANJENEM REZERVNEM POLICISTU
PRI SV. AREHU NA POHORJU, 3. SEPTEMBRA 1941¹**

Državna kriminalna policija
urad Maribor

Maribor, 3. 9. 1941.

Uradni zapisek

Vodstvo pokrajinske bolnišnice v Mariboru sporoča 3. 9. 1941 ob 17. uri po telefonu naslednje:

Danes, približno ob 11. uri, so na kirurško kliniko omenjene bolnišnice pripeljali težko ranjenega rezervnega policista Rudolfa Schneiderja, rojenega 1903. leta.² Kot rezervnega policista so ga bili dodelili k Sv. Arehu na Pohorje. Ko je bil v patrulji, so ga obstreljevali četniki. Bilo je težko ranjen v desno stran prsi in je izgubil mnogo krvi. Poleg tega si je zlomil tri rebra. Kot je Schneider doslej izpovedal, so ga verjetno obstreljevali strelci z drevesa.³

Žig:

Drž. kriminalna policija
urad Maribor
Prispelo 3. 9. 41.
Štev. dnev. 2199 Priloge:
SS G. Kolossa

Raab
višji krim. asistent

¹ Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.

² Rudolf Schneider je še isti dan umrl.

³ Napad omenja tudi Slovenski poročevalec štev. 18, dne 20. septembra 1941: »Začetkom septembra so se pohorski partizani spopadli z gestapovci. Ubit je bil en gestapovec.« (Zbornik dokumentov NOV, VI/1, dok. štev. 31.)

Omenja ga tudi poročilo PK KPS za Štajersko:

»č) Zaseda gestapovcev in žandarjev, na katero je naletela 5-članska patrulja, kratka borba, v kateri je padel 1 žandar. Mi brez žrtev. Obojestranski umik.« (Zbornik dokumentov NOV, VI/1, dok. štev. 34.)

Za represalijo so nacisti naslednji dan v Celju ustrelili 10 talcev. (Zbornik dokumentov NOV, VI/1, dok. štev. 152.)

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE SV. LOVRENC NA POHORJU,
DNE 6. SEPTEMBRA 1941, KOMANDANTU VARNOSTNE POLICIJE
IN VARNOSTNE SLUŽBE V SPODNJI ŠTAJERSKI
O AKCIJI POHORSKE ČETE V LOVSKI KOČI NA KLOPNEM VRHU,
V NOČI NA 5. SEPTEMBER 1941¹**

Kazenska zadeva!

Orožniška postaja Sv. Lovrenc na Pohorju, okrožje Maribor, Štajerska
Štev. dnev. 546

Sv. Lovrenc na Pohorju, dne 6. septembra 1941.

Komandantu varnostne policije in varnostne službe
v Spodnji Štajerski, oddelek za kazenske zadeve

v Mariboru

Predmet: Napad in rop lovske kočice na Klopnem vrhu,
občina Sv. Lovrenc na Pohorju.

Zveza: brez.

Priloge: ni.

Približno 25 banditov, ki so na Pohorju in so dobro oboroženi, je v noči na 5. 9. 1941, okoli 22.30, izropalo lovsko kočico, ki je last Pie Fischer iz Beograda. Koča stoji sredi gozda, približno tri ure hoda od Sv. Lovrenca na Pohorju. Okoli 12 banditov jo je obkolilo, nato pa je 8 do 10 mož razbilo zaklenjena vežna vrata in vdrlo v hišo. V kočici sami so odtrgali nekaj sobnih vrat in vrat od omar in vzeli predvsem živila. Pretaknili so vse in pustili za seboj velik mered.²

Kolikor smo mogli doslej ugotoviti, so ukradli naslednja živila in predmete:

Približno 50 kg svinjske masti, 25 kg sladkorja v kockah, 25 kg koruzne moke, 20 kg krušne moke, 7 hlebov kruha, 3 kg pšenične moke, 30 jajc, 5 kokoši in še druge malenkosti, ki jih za sedaj ne moremo označiti za pogrešane. Mast so odnesli skupaj z dvema modrima pločevinastima škatlama.

Nadalje so ukradli 2 moški obleki, velik radijski sprejemnik znamke »Nora«, 30 cm dolg lovski nož z ročajem iz srnjakovega roga, 50 lovskih nabojev s šibrami za puško kalibra 16, 2 naboja za risanico kalibra 6,5 mm, 2 para nogavic, fotografski aparat znamke »Voigtländer« s stojalom, par novih damskih in par novih moških gojzeric. Nismo še ugotovili, koliko so odnesli perila, ker ga je še mnogo in uslužbenci še ne morejo reči, koliko ga manjka.

Poleg tega so raztrgali na majhne koščke firerjevo sliko in zastavo s kljukastim križem, ki so jo našli v neki omarici v prvem nadstropju. Pri vlamu so pokvarili 8 sobnih vrat.

Dva pomožna delavca iz lovske kočice sta tisto noč, približno ob 11.30 (23.30), o dogodku obvestila tukajšnjo postajo. Na kraj sam smo

¹ Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.

² Akcijo je izvedla Pohorska četa.

takoj odposlali patroljo štirih orožnikov in štirih moških iz Štajerske domovinske zveze. Čez nekaj ur je na kraj dogodka odšla druga patrolja, ki jo je sestavljalo približno 20 policistov iz Maribora in 2 orožnika s postaje. V okolici so iskali blago in storilce, kolikor je seveda to bilo mogoče. Na kraj sam je prispel tudi orožniški okrožni vodja poročnik Pammer in okrajni nadstražmojster Fröhlich s policijskim psom. Zaradi starosti sledov in slabega vremena pes ni mogel najti sledi. Zato so bile brezuspešne tudi druge preiskave.

.....³
Banditi so na kraju samem pustili 5 letakov v slovenskem jeziku. Vsaki prijavi prilagamo po en izvod.

Sporočamo, da so prebivalci lovske kočice še 5. 9. 1941 iz strahu zbežali in prišli k Sv. Lovrencu na Pohorju. Tu jih je vzel v oskrbo gozdni komisar Avgust Dürr.

Tudi drugi prebivalci živijo v nenehnem strahu in nemiru, posebno tisti, ki oskrbujejo posestva izseljenih. Na teh posestvih je včasih 500 do 600 kg mesa, slanine in masti. Bojimo se, da bodo banditi nekega dne ukradli tudi ta dragocena živila. V posebno veliki nevarnosti in strahu so samotne kmetije. Tukajšnji postaji pa ni mogoče zavarovati teh oseb in njihovega premoženja, ker so te kmetije v hribih in so oddaljene cele ure hoda od postaje, ki ima le tri aktivne orožnike in 7 pomožnih policistov, ki imajo že tako dovolj opravka z zavarovanjem ljudi in imetja pri Sv. Lovrencu samem.

Blago in storilce bomo še nadalje iskali in o uspehu poročali.

Enako prijavo pošiljamo v vednost državni tajni policiji, kriminalni policiji, političnemu komisarju okrožja Maribor-okolica in komandantu orožništva v Mariboru.

Vodja postaje:
Schablap, orožniški stražmojster

³ Podrobne izjave prič izpuščamo.

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE SV. LOVRENC NA POHORJU,
DNE 14. SEPTEMBRA 1941,
KOMANDANTU VARNOSTNE POLICIJE IN VARNOSTNE SLUŽBE
V SPODNJI ŠTAJERSKI
O POŽIGU LOVSKE KOČE NA KLOPNEM VRHU
12. SEPTEMBRA 1941¹**

Kazenska zadeva!

Orožniška postaja Sv. Lovrenc na Pohorju, okrožje Maribor, Štajerska
Štev. dnev. 567

Sv. Lovrenc na Pohorju, dne 14. septembra 1941.

Komandantu varnostne policije in varnostne službe
v Spodnji Štajerski, oddelek za kazenske zadeve

v Mariboru

Zadeva: Banditi so napadli in požgali lovsko kočo na Klopnem vrhu,
občina Sv. Lovrenc na Pohorju.

Zveza: Prijava, štev. dnev. 546, dne 6. 9. 1941.

Priloge: Ni.

Posestnica Pia Fischer iz Beograda ima na Klopnem vrhu v občini Sv. Lovrenc na Pohorju večje posestvo z lovsko kočo in gospodarskim poslopjem ter žago v oddaljenosti okoli 20 minut hoje. To posestvo je že v noči na 5. 9. 1941 napadlo in izropalo okoli 25 banditov, ki se zadržujejo na Pohorju. Glej zgoraj omenjeno prijavo.²

Banditi so že 5. 9. 1941 napovedali, da bodo požgali lovsko kočo. Uslužbenec si niso upali ostati v lovski koči in so se po napadu 5. 9. 1941 z živino in živino preselili v Sv. Lovrenc na Pohorju, kjer jih je gozdni komisar Avgust Dürr vzel v oskrbo. Ker pa banditi do 11. 9. 1941 poslopja niso požgali, je gozdni komisar Dürr domneval, da tega tudi v bodoče ne bodo storili. Zato je odločil, da naj gredo uslužbenec z živino in vozovi mazaj na Klopni vrh in tam 12. 9. 1941 nadaljujejo svoje delo. Tako sta gozdarja Vaclav Strauss in Ludvik Sykura, dekle Ana Achey, Marija Vodošek in Jožefa Dolinšek skupaj s svojima nečakoma Rupertom Potiskom in Adolfom Dolinškom, hlapec Domatenik in pastir Anton Mlaka 12. septembra 1941 okrog 19. ure prišli v lovsko kočo na Klopnem vrhu. Kmalu nato so prišli iz gozda banditi, ki so bili oboroženi s puškami.³ Obkolili so lovsko kočo. Nekateri so

¹ Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.

² Glej dok. štev. 11.

³ Akcija je izvedla Pohorska četa. Omenja jo tudi poročilo PK KPS za Štajersko:

»c) Napad na zaplenjeno Fischerjevo veleposestvo na Klopnem vrhu. Pod b) (misli na napad na zaplenjeno Osetovo veleposestvo na Lobnici pri Bistrici ob Dravi — op. T. F.) in c) so partizani pomagali služinčadi in viničarjem spraviti na varno vse njihove stvari, živino so postrelili, nato pa poslopje zažgali. Zbranim ljudem so pojasnili pomen akcij, razdeljevali so živež in je bil pol. odmev zelo dober.« (Izvirnik v arhivu CK ZKS v Ljubljani; ponatis v Zborniku dokumentov NOV, VI/1. dok. štev. 34.)

prišli s konjskim hlapcem, ki so ga prijeli že v hlevu, v lovsko kočo oziroma v kuhinjo. Tam so morali stanovalci pred naperjenimi puškami dvigniti roke. Kmalu so banditi privedli v kuhinjo še delavce z žage in gozdne delavce in jih zastražili. To so bili gozdni delavci Rakovnik, Maks Mlaka, Friderik Strmšek in Franc Verhovšek, ki so vsi zaposleni na Fischerjevem posestvu. Nato so banditi začeli ropati in so vzeli vse, kar se jim je zdelo potrebno. Ana Achey je morala na zahtevo speči 6 hlebov kruha, nekateri moški so morali v kuhinji zmleti okrog 1 in pol kg Kneippove kave, nekateri banditi so se spravili na svinje v hlevu in so jih tam postrelili (2 majhni in 2 veliki) ter jih takoj iztrebili in naložili na konjski voz, s katerim so malo pred tem prispeli uslužbenci. Iz sob so odnesli perilo, obleke itd. To so v predsobi položili na rjuhe in odeje in v culah naložili na pripravljeni voz. Množime ukradenih stvari ni mogoče ugotoviti. Ko so svoje stvari naložili, so jih odpeljali in se po treh urah vrnili s konjsko vprego, ki so jo sami vodili. To je bilo približno od 22. do 1 ure.

V tem času so banditi rekli uslužbencem, da lahko vzamejo stvari, ki jih želijo, ker bodo hišo zažgali. Uslužbenci so prosili vodjo banditov, naj obvaruje hišo pred požigom. Ta pa je odgovoril, da jo mora zažgati, ker bi sicer nemška vojska lahko našla v nji zelo dobro prebivališče in bi jih zelo lahko zasledovala. Dejal je tudi, da morajo uničiti posamezna zaplenjena posestva in da bo prišel na vrsto tudi Sv. Lovrenc. Medtem ko so banditi vzeli 4 svinje s seboj, so 2 kravi pustili. Pastir ju je moral odgnati iz hleva in privezati za drevo. Uslužbenci ju niso smeli vzeti s seboj. Šele naslednjega dne so ju prignali k Sv. Lovrencu. Vodja banditov je imel v kuhinji govor. V njem je razložil vzrok njihovega postopka, ki ga je motiviral s tem, da se borijo za svobodo slovenskega ljudstva. Zanimal se je tudi za zaslužek in življenjske pogoje v nemški državi in končno pozval vse, ki žele sodelovati, naj se jim pridružijo. Banditi so celo pomagali uslužbencem natovarjati stvari, ki so jih ti vzeli s seboj. Medtem pa so drugi že nosili slamo iz hleva v sobe in jo razgrinjali po tleh, tako v pritličju kakor tudi v 1. in 2. nadstropju lovske kočice. Nato so uslužbenci dobili povelje, naj odrimejo proti Sv. Lovrencu.

Po približno 15 minutah hoje so zagledali ognjeno zarjo iz smeri lovske kočice in žage, ki so ju pravkar zažgali.

Lovska kočica z gospodarskim poslopjem in žaga sta popolnoma zgoreli. Lovska kočica je bila dvonadstropna, zelo dobro opremljena in je imela vse pohištvo. Škode začasno tudi približno ni mogoče ugotoviti, je pa občutno velika.

Priče so izpovedale, da je bilo banditov okrog 30 do 40, ki so bili vsi dobro oboroženi in v civilnih oblekah. Jožefa Dolinšek je med njimi spoznala nekaj takih, ki so 5. 9. 1941 izropali lovsko kočico. Vsi so bili mladi ljudje in priče izjavljajo, da so govorili savinjsko narečje.

V jutranjih urah 13. 9. 1941 je prišel na kraj dogodka orožniški (policijski) oddelek (60 mož zaščitne policije je prišlo iz Maribora) približno 70 mož pod vodstvom orožniškega okrožnega vodje poročnika Pammerja, da bi izsledil blago in storilce. S seboj je privedel tudi

policijskega psa. Zasedovanje je bilo doslej brezuspešno in ga bomo nadaljevali. Če bo uspelo bomo še poročali.

Nemško prebivalstvo v samotnih krajih upravičeno živi v strahu in nemiru. Ponovno in izrečno prosimo oblasti za ustrežno pomoč, da bi prebivalci vsaj do neke mere dobili zaščito zase in za svoje premoženje, da bi se vznemirjenost zmanjšala.

Tukajšnja postaja, ki šteje 3 aktivne in 8 pomožnih orožnikov ter nestalnih 20 oboroženih članov Štajerske domovinske zveze, ne more zaščititi prebivalcev, ki živijo izven Sv. Lovrenca na Pohorju. Iz izjav banditov lahko sklepamo in pričakujemo, da bodo napadli celo sami Sv. Lovrenc na Pohorju in sedanje sile komaj zadostujejo, da ga obranijo. Zato vneto in nujno prosimo, da čimprej nekaj ukrenete.

Enako prijavo pošiljamo državni tajni policiji, kriminalni policiji, političnemu komisarju okrožja Maribor-okolica in komandantu orožništva v Mariboru s prošnjo, da vzamejo na znanje in ukrepajo.

Vodja postaje:
Schablap, orož. stražmojster

Štev. 13

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE SV. LOVRENC NA POHORJU,
DNE 16. SEPTEMBRA 1941, KOMANDANTU VARNOSTNE POLICIJE
IN VARNOSTNE SLUŽBE V SPODNJI ŠTAJERSKI
O AKCIJI POHORSKE ČETE V PLANINSKI KOČI NA KLOPNEM VRHU
15. SEPTEMBRA 1941¹**

Orožniška postaja Sv. Lovrenc na Pohorju, okrožje Maribor, Štajerska.
Štev. dnev. 567 ad.

Sv. Lovrenc na Pohorju, dne 16. septembra 1941.

Komandantu varnostne policije in varnostne službe
za Spodnjo Štajersko, oddelek za kazenske zadeve

v Mariboru

Predmet: Banditi so izropali planinsko kočo na Klopnem vrhu,
občina Sv. Lovrenc na Pohorju.

Zveza: Prijava, štev. dnev. 567, dne 14. 9. 1941.

Priloge: Ni.

Posestnica P i a F i s c h e r iz Beograda ima na Klopnem vrhu poleg že omenjenih objektov, to je lovske kočice z gospodarskim poslopjem in žage, ki so ju banditi že požgali, še planinsko kočico, ki jo je dala v najem S. P. D., to je Slovenskemu planinskemu društvu. Ta planinska kočica je imela 45 popolnih postelj, kuhinjo in stanovanje za najemnika. Poslednji najemnik je bila Jožefa Dolinšek iz Sv. Lovrenca. Ker so banditi povzročali nemir (napade in požige), se je ustrašila in ni več oskrbovala planinske kočice. Tako je bila planinska kočica po prvem

¹ Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.

napadu na Fischerjevo vilo na Klopnem vrhu, to je od 5. 9. 1941, prazna in nenastanjena.

Banditi so že 12. 9. 1941, ko so požgali druge Fischerjeve objekte, izjavili stanovalcem, da bodo verjetno morali požgati tudi planinsko kočo.

15. 9. 1941 opoldne je približno 15 banditov² nasilno vdrlo v planinsko kočo in iz nje odneslo naslednje stvari: okoli 60 odevj, 60 rjuh in okoli 40 brisač. Vse to je bilo last Slovenskega planinskega društva. Poleg tega so najemnici Jožefi Dolinšek odnesli 5 ponošenih ženskih oblek, njenemu devetnajstletnemu nečaku Adolfo Dolinšku sive pumparice in belo ročno izdelano posteljno pregrinjalo. Štiri odeje so bile bele, z modrimi prečnimi progami, druge pa so bile sive in so imele prav tako modre prečne proge. Rjuhe so bile lanene, bele in deloma zaznamovane s črkami »S. P. D.«, 24 brisač je bilo frotirk, druge pa so bile lanene. Tudi nekaj brisač je bilo zaznamovanih s črkami »S. P. D.«. Od 5 ženskih oblek sta bili 2 zeleni, 2 rjavi in 1 črna.

Jožefa Dolinšek je tega dne (15. 9. 1941) dala ali nameravala dati svoje obleke, perilo in opravo s pomočjo svojih dveh sester s Fischerjevim voznikom odpeljati iz planinske koče. Ko so ti ljudje prišli do planinske koče, so ugotovili, da je nekdo vlomil skozi hišna in sobna vrata ter v omare. V vseh prostorih so našli velik nered in posamezne omare in predali so bili prebrskani. Ugotovili so tudi, da je nekdo ukradel tudi druge stvari, na primer zgoraj omenjeno posteljnino. Ti ljudje so prišli v planinsko kočo okoli 13. ure. Baje tam niso srečali žive duše. Čez četrť ure je prišel tja gozdni delavec Maks Mlaka, ki je tudi zaposlen na Fischerjevem posestvu. V nedeljo je bil doma pri svojih domačih v Resniku pri Sv. Kungoti na Pohorju in se je vračal na svoje delovno mesto.

Gozdni delavec Maks Mlaka, star 21 let, iz Resnika št. 30 pri Sv. Kungoti na Pohorju, je izpovedal: »15. 9. 1941 dopoldne sem se vračal na svoje delovno mesto na Fischerjevo posestvo. Od sobote do ponedeljka sem bil doma pri svojih pri Sv. Kungoti. Do planinske koče na Klopnem vrhu sem prišel okoli 13.30. Deset minut pred planinsko kočo sem v gozdu srečal približno 15 banditov. Vsi so bili oboroženi s puškami, poslednji pa s strojnico. Obkolili so me in vprašali, kam grem. Odgovoril sem, da grem proti Sv. Lovrencu iskat delo. Rekli so mi tudi, da ne smem nikomur povedati, da sem jih srečal. Vsi so bili v civilnih oblekah in so nosili polne nahrbtnike. Govorili so mariborskemu podobno narečje, boljše slovenščino. Domnevam, da so bili to storilci, ki so izropali planinsko kočo. Vendar pri njih nisem videl ukradenih stvari. Šli so naprej po poti, po kateri sem prišel. Ko sem prišel do planinske koče, sem videl, da je bila izropana. Tam sem nalletel na voznika Franca Vidmarja, obe sestri Jožefe Dolinšek in še tri ženske, ki jih nisem poznal. (Kot smo ugotovili, so bile to sestrične oziroma nečakinje Jožefe Dolinšek iz Smolnika. Sem so prišle zato, da bi odnesle kokoši oziroma perilo, ki ga je tu pustila Jožefa Dolinšek. Orožniška ali vojaška patrolja naj bi jih bila obvestila, naj vzamejo

² Akcija je izvedla Pohorska četa.

te stvari v varstvo.) Pomagal sem Francu Vidmarju naložiti ostale stvari in sem se nato odpeljal z njim in obema sestrama Jožefe Dolinšek, z Gizelo Dolinšek in Terezijo Simreich, v Sv. Lovrenc na Pohorju. Tri nepoznane ženske so odšle zopet v Smolnik. Če so kaj vzele s seboj, in kaj naj bi vzele, ne vem. Menim, da smo mi odšli pred njimi. Kaj več ne bi mogel povedati.«

15. 9. 1941, okoli 18. ure, je prišel na Klopni vrh petdesetčlanski oddelek 138. planinskega polka iz Maribora, pod poveljstvom podporočnika Schweitzerja, da bi zasedel planinsko kočo. Ti vojaki doslej še niso videli banditov. To da misliti, da imajo banditi med tukajšnjim prebivalstvom zaupnike, ki so jih pravočasno obvestili, da bo na Klopni vrh prišla vojska. Da bi vojakom otežili njihovo bivanje, so jih prej ropali najnujnejših stvari.

Iskanje blaga in storilcev, ki je bilo doslej brezuspešno, bomo nadaljevali in o uspehu poročali.

Enako prijavo pošiljamo v vednost državni tajni policiji, kriminalni policiji, političnemu komisarju za okrožje Maribor-okolica in komandantu orožništva v Mariboru.

Vodja postaje:
Schablap, orožniški stražmojster

Štev. 14

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE SV. LOVRENC NA POHORJU,
DNE 19. SEPTEMBRA 1941, KOMANDANTU VARNOSTNE POLICIJE
IN VARNOSTNE SLUŽBE V SPODNJI ŠTAJERSKI O NAPADU
POHORSKE ČETE NA VOJAŠKI ODDELEK NA KLOPNEM VRHU¹**

Kazenska zadeva!

Orožniška postaja Sv. Lovrenc na Pohorju, okrožje Maribor, Štajerska
Štev. dnev. 567 ad.

Sv. Lovrenc, dne 19. septembra 1941.

Komandantu varnostne policije in varnostne službe
v Spodnji Štajerski, oddelek za kazenske zadeve

v Mariboru

Predmet: Napad banditov na vojaški oddelek in požig na Klopnem vrhu,
občina Sv. Lovrenc.

Zveza: Poročila, štev. dnev. 546, dne 6. 9. 1941 in
štev. dnev. 567, dne 14. in 17. 9. 1941.

Priloga: Ni.

Po napadih in požigih, ki so se v zadnjem času zopet ponovili na Klopnem vrhu, občina Sv. Lovrenc, se je petdesetčlanski oddelek 138. plan. polka 15. 9. 1941 nastanil v planinski koči na Klopnem vrhu.

¹ Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.

1/2 Nr 1877/44

Gendarmenposten St. Lorenzen, Kreis Marburg, Steiermark. Strafsache I

Tpb. Nr. 557 ad. St. Lorenzen, den 19. September 1941.

An den Kommandeur der Sicherheitspolizei und des SM. in der Untersteiermark, Abtlig. f. Strafsachen. in Marburg a/d. Drau.

V. Abhufung (f. 412) M. 22. 9. 41

Betrifft: Feuerüberfall auf die Mil. Abtlig. und Brandlegung am Klappenberg, Gde. St. Lorenzen, durch Banditen.

Basist: Hot. Meldung Tpb. Nr. 546 vom 6. 9. 1941 und Tpb. Nr. 557 vom 14. und 17. 9. 1941.

Anlagen: Keine.

Nach den in letzterer Zeit wiederholt vorgekommenen Raubüberfällen und Brandlegungen am Klappenberg, Gemeinde St. Lorenzen, wurde am 15. 9. 1941 das Alpenvereinshaus am Klappenberg, mit einer 50 Mann starken Abteilung vom Geb. Jäg. Rgmt. Nr. 138 besetzt. Am 17. 9. 1941 um ca 15 Uhr 30 wurde diese Mil. Abt., von einer grösseren Uebermacht von Banditen, vermutlich ca 60 bis 100 Mann, die mit allen möglichen Waffen, wie Schw. Mg., Mg., Handgranaten und Gewehre, bewaffnet waren, angegriffen und zum Rückzuge nach St. Lorenzen gezwungen. Hierbei ist ein Gebirgsjäger, namens Bogusch gefallen. Der Führer der Abteilung Lt. Schweitzer und 3 weitere Geb. Jäger wurden schwer verwundet. Am Rückzuge nahmen die Soldaten ihre Verwundeten mit nach St. Lorenzen. Ein Gebirgsjäger wurde vermisst. Die Verwundeten wurden sodann sogleich in das Gaudenkenhaus Marburg überführt. Am Aufkommen des Lt. Schweitzer, der von einem Baumstutzen einen Schutz in die Beckenggend bekam, wobei ihm die Wirbelsäule und das Rückenmark verletzt und die Leber gestreift wurde, wird gewisseit. Die Banditen, welche die Unterkunft der Mil. Abt. am Klappenberg von umgebenden Wald aus, an allen Flanken mit Mg. Feuer angriff, haben nach Aussagen von beteiligten Geb. Jägern, auch eine Anzahl an Toten und Verwundeten zu verzeichnen. Die Banditen verschleppten aber ihre Verluste, um so eine genaue Feststellung zu bekommen.

Unmittelbar nach Ansprechung von Hilfskräften bei den Militär- und Zivilbehörden in Marburg, traf der Pol. Kommissar Dr. Fötscher, mit Gend. Kreisführer Oblt. Pammer, SA. Standartenführer Marx in St. Lorenzen ein. Mit einigen, mit Masch. Pist. bewaffneten Gendarmen gingen die Vorgenannten auf Klappenberg ab, um der von den Banditen bedrängten Abteilung zu Hilfe zu kommen. Die Mil. Abt. aber traf ohne mit der entgegengesetzten Hilfe zusammenzutreffen, auf anderem Wege unterdessen in St. Lorenzen ein. Der Hilfstroop stiess aber bis zum Kampfplatz am Klappenberg vor und konnte infolge der unterdessen hereinbrechenden Dunkelheit nichts mehr unternehmen. Bei ihrer Ankunft am Klappenberg brannte das, der Mil. Abt. als Unterkunft dienende Alpenvereinshaus bereits und waren auch in grösserer Anzahl, darunter Mg. Salven in nicht allzu grosser Entfernung abzuhören. Ob es sich bei der Schiesserei um ein Gefecht handelte, oder nur eine Anlockung des Gegners damit erzielt werden sollte, konnte nicht ermittelt werden. Um die Mitternachtstunde kehrte die Hilfstroop mit den Gendarmen St. Lorenzen zurück.

Während ihrer Abwesenheit, traf auch eine Kompanie von der Schupo in Marburg und im weiteren Verlaufe 2 Kompanien von Gebirgsjäger Rgmt. Nr. 138 aus Graz an Gendarmen zur Verstärkung ein. Führer waren Hptm. u. Kompaniechef Spitaler vom Geb. Jäg. Rgmt. und Hptm. der Schupo. Eine Aktion war infolge der herrschenden Dunkelheit und der schwierigen geländeverhältnisse nicht mehr möglich.

Am 18. 9. 1941 in den Morgenstunden, kehrte die 2. Komp. vom Geb. Rgmt. unter Führung des Hptm. Spitaler, sowie eine Kompanie aus dem Geb. Rgmt. unter Führung des Oblt. Pammer und Kompaniechef des Klappenbergs, die Komp. Schupo übernahm den Ortsschutz. Die Schupo ist den Band

keiten kam es zu dieser Lage nicht. Nur verrostete Gewehrrohre konnten in der naheren Umgebung von Taborce, vermutlich von Banditen, abgegeben, festgestellt werden. Die nach der Schusserichtung ausgeschickten Mil. und Gendarmenpostreihen, waren ergebnislos.

Der am Vortage als vermisst gemeldet Geb. Jäger Rainer, wurde am Taborce im schwer verwundeten Zustande aufgefunden werden. Er wurde vom Geb. Jäg. mittels Tragbahre nach St. Lorenzen und sodann in das Krankenhaus umgeblich Graz gebracht. Rainer gab an, dass er von den Banditen befragt wurde, ob er sich freiwillig zur ihrer Verfolgung gemeldet hat, was er verneinte. Darauf sollten die Banditen gesagt haben, wir lassen ihn leben, er ist auch ein armer Hund. Weiters sagten die Banditen, dass sie im Freiheit und Brot kämpfen. 8 Mann seien um ihn gewesen, hätten ihn vor in Brandlegung der Häuser Matratzen gebracht, ihn darauf gebettet verbündet und weiters nichts getan. Tatsächlich wurde Rainer in Kitzten geduldet auf Matratzen liegend vorgefunden. Die Stiefel haben sie ihm ausgezogen und mitgenommen.

Bei den Ermittlungen konnte festgestellt werden, dass das Alpenvereinshaus und das anschließende Haus der Holzknechte zur Gänze abgebrannt ist. Das Alpenvereinshaus hatte 35 einrichtete Betten, die Eigentum des seinerseitigen Jögeal. Alpenvereines waren. Sie sind alle durch das Feuer vernichtet. Ausser den Einrichtungen sind auch etwas Lebensmittel in den Feuer zum Opfer gefallen. Von den ab- bzw. zurückgelassenen Männern der Mil. Abt. wurden einige Rucksäcke, Unsmacken, Mantel und für 3 Tage die Verpflegung für 50 Mann im Alpenhause zurückgelassen, die entweder von den Banditen an sich genommen wurden oder auch teilweise den Flammen zum Opfer fielen. 4 Duk. Behälter für Gasmaske konnten an Brandplatze in vernichteten Zustande vorgefunden werden. Der Sachschaden ist bedeutend, jedoch ziffermässig nicht anzuführen.

Weiters wurde am 18. 9. 1941 von der aus 45 Mann bestehenden Schupo-Abt. unter Führung des Lt. Segmüller, die sich am Buchern in der Nähe des Alpengasthauses am Bend /Pösek/ auf Streife befand, festgestellt dass auch dieses Objekt von Banditen in Brand gesteckt worden ist. Dieser ist aber nur das Wirtschaftsgebäude vernichtet worden. Der Brand wurde am 18. 9. 1941 um ca. 16 Uhr vormittags gelegt worden.

Mit Rücksicht auf die bevorstehenden Gefahren der Orten St. Lorenzen und Umgebung, ist Hilfe unbedingt erforderlich. Dass die Banditen ihre schon wiederholten Drohungen, auch St. Lorenzen in Brand zu stecken auch auszuführen instande sind und den Mut dazu haben, unterliegt gar keinen Zweifel. Dies beweist schon allein die Frechheit, dass sie es wagen die Mil. Abt. am Klagenberg anzugreifen und zum Rückzuge zu zwingen, womit ihre Kampfesmut nur noch gesteigert werden sein wird.

Es wird daher unbedingt und nachdrücklichst um entsprechende Veranlassung div. Vorkehrungen gebeten.

Gleiche Meldung ergeht an den Pol. Kommissar des Landrates Marburg, Kommandeur der Gendarmerie in Marburg, Gestapo, Kripo und das Konzept an die Gend. Hauptmannschaft in Marburg, mit der Bitte um Kenntnisnahme.

Geschehen!

W. Schmitt
Mstr. d. Gend. u. Postftr.

W. Schmitt
Hfr. der Gendarmerie

17. 9. 1941, okoli 16.30, so banditi z veliko premočjo 60 do 100 mož,² ki so bili oboroženi z vsem mogočim orožjem, s težkimi in lahkimi strojnimi, ročnimi bombami in puškami, napadli ta oddelek in ga prisilili, da se je umaknil k Sv. Lovrencu. Pri tem je padel planinski lovec Bogusch. Vodja oddelka podporočnik Schweitzer in trije planinski lovci so bili težko ranjeni. Pri umiku so jih vojaki odnesli k Sv. Lovrencu. Enega planinskega lovca so pogrešali. Ranjene so takoj prepeljali v mariborsko pokrajinsko bolnišnico. Dvomimo, da se bo podporočnik Schweitzer izvlekel, ker ga je neki strelec z drevesa ustrelil v zadnjo stran in mu poškodoval hrbtenico in hrbtani mozeg ter mu prestrelil jetra. Tudi banditi, ki so z vseh strani gozda s strojničnim ognjem napadli prostore vojaškega oddelka na Klopnem vrhu, so po izjavih soudeleženi planinskih lovcev imeli nekaj mrtvih in ranjenih. Toda tega ni mogoče točno ugotoviti, ker so jih odvlekli s seboj.

Takoj zatem, ko smo zaprosili za pomoč pri vojaških in političnih oblasteh v Mariboru, je prispel v Sv. Lovrenc politični komisar dr. Töschler z orožniškim okrožnim vodjem poročnikom Pammerjem in SA-Standartenführerjem Marxom. Ti so šli skupaj z nekaterimi orožniki, ki so bili oboroženi z brzostrelkami, na Klopni vrh, da bi pomagali oddelku, ki so ga ogrožali banditi. Vojaški oddelek pa je medtem po drugi poti prišel k Sv. Lovrencu, ne da bi se srečal s pomočjo, ki mu je hitela nasproti. Pomoč je prodrla prav do bojišča na Klopnem vrhu, vendar zaradi mraka ni mogla več ukrepati. Ko je prišla na Klopni vrh, je planinska kočja, ki je vojaškemu oddelku služila za prebivališče, že pogorela in so se v ne preveliki razdalji slišale še mnoge salve iz strojníc. Ni pa mogla ugotoviti, ali je pri tem streljanju šlo za boj, ali pa so le hoteli pritegniti k sebi nasprotnike. Pomoč se je okrog polnoči vrnila na orožniško postajo k Sv. Lovrencu na Pohorju.

V času, ko je bila omenjena pomoč odsotna, je na orožniško postajo prispela za okrepitev tudi četa zaščitne policije iz Maribora in čez nekaj časa še dve četi 138. planinskega polka iz Gradca. Poveljnika sta bila komandir čete kapetan Spitaler iz planinskega polka in kapetan zaščitne policije Träger. Toda zaradi teme in težkih gorskih terenских razmer nista mogla začeti z akcijo.

V jutranjih urah 18. 9. 1941 sta odšli 2 četi planinskega polka pod vodstvom kapetana Spitalerja in desetčlanska orožniška patrolja pod vodstvom poročnika Pammerja s policijskim psom na Klopni vrh. Četa zaščitne policije pa je zavarovala kraj. Toda ta dan ni prišlo do spopada z banditi. V bližnji okolici so slišali le posamezne strele iz pušk. Streljali so verjetno banditi. Vojaške in orožniške patrolje, ki so jih poslali v smeri streljanja, so bile brezuspešne.

² Dva voda Pohorske čete, ki je tedaj štela 24 mož in ji je poveljeval španski borec Miha Pintar-Toledo, sta se 17. septembra 1941 napotila v planinsko kočjo na Klopnem vrhu, kjer sta nameravala speči kruh. Borci niso vedeli, da je kočjo zasedel nemški vojaški oddelek. Po prvem iznenadenju sta se voda znašla in se razvila v strelsko vrsto ter začela obkoljevati posadko. Prišlo je do zagrizenega boja, ki je trajal preko dve uri in v katerem je padel borec Franc Soklič iz Saleške doline.

Planinskega lovca Rainerja, ki so ga prejšnji dan pogrešali, so težko ranjenega našli na kraju dogodka. Planinski lovci so ga na nosilih odnesli k Sv. Lovrencu, od tam pa so ga baje odpeljali v graško bolnišnico. Rainer je izpovedal, da so ga banditi vprašali, če se je prostovoljno prijavil za njihovo zasledovanje, kar je zanikal. Nato naj bi banditi rekli, pustimo mu življenje, saj je tudi on ubog pes. Rekli so še, da se borijo za svobodo in kruh. Okoli njega je bilo 8 mož, ki so mu pred požigom hiše prinesli žimnice in ga nato zvezali ter mu niso storili nič hudega. Ko so ga našli, je res ležal na žimnicah in bil je zavrt v odeje. Škornje so mu sezuli in jih odnesli s seboj.

Po pripovedovanju smo ugotovili, da sta planinska kočna in bližnja drvarska hiša popolnoma zgoreli. Planinska kočna je imela 35 postelj, ki so bile last bivšega jugoslovanskega planinskega društva. Vse so zgorele. Poleg oprave je zgorelo tudi nekaj živil. Moštvo vojaškega oddelka, ki je odšlo ali se umaknilo, je pustilo v planinski koči nekaj nahrbtnikov, plinskih mask, plaščev in oskrbo za tri dni za 50 mož. To so banditi odnesli ali pa je zgorelo. Na pogorišču smo našli 4 uničene škatle za plinske maske. Stvarna škoda je velika, vendar je ni mogoče navesti v številkah.³

³ O boju na Klopnem vrhu govori tudi poročilo PK KPS za Štajersko:

»17. IX. d) Napad na kočno na Klopnem vrhu, ki je bila zasedena od žandarmerije in Gestapa. Prišlo je do spopada na odprtem terenu, ker je žandarmerija odkrila namero. Boj je trajal 2—3 ure, morala in držanje čete 23 mož odlično: na mestu je padlo 7 žandarjev, več pa je bilo težko ranjenih, od teh je en oficir čez dva dni umrl v bolnici. Žandarji pobegnili, pustili enega težjega ranjenca na bojišču, ki so ga partizani obvezali in mu nudili prvo pomoč. Nato so kočno izpraznili in zažgali. Plen precejšen, vendar zelo malo municije in samo ena puška. Političen odmev po vsej Štajerski, tudi v Gradcu. Pohorje je postalo »Sperrgebiet«, prepovedan vsak turizem, drvarjenje, nabiranje jagod, gob itd. Obkoljeno od 1500 žandarjev, ki so jih poklicali iz Gradca, Maribora in Celja. Uporabljajo za boj tudi Wehrmannschaft. Ena žrtev (ime kasneje), en ranjenec (lažji).« (Izvirnik je v arhivu CK ZKS v Ljubljani; ponatis v Zborniku dokumentov NOV VI/1, dok. šte. 34.)

O boju govori tudi poročilo varnostne policije dne 13. novembra 1941, ki ga je imela pred seboj tudi redakcija Zbornika, a ga iz neznanih razlogov ni objavila ali pa vsaj pojasnila podatke iz poročila PK KPS za Štajersko glede posadke in njenih izgub. Poročilo se glasi:

»V večernih urah 17. 9. 1941 so komunisti napadli kočno na Klopnem vrhu, v kateri je bila vojska. Boja se je udeležilo 30 vojakov, medtem ko je bilo na drugi strani 100 komunistov. Po izvedenih ugotovitvah so imeli komunisti 6 strojníc. S številčno premočjo so vojsko prisilili, da se umakne k Sv. Lovrencu.

Vojska je imela naslednje izgube:

1. 1 mrtvega (strelec s strojnico).

2. 1 pogrešanega, ki so ga drugi dan našli v bližini.

3. 2 ranjena, od katerih je poročnik voda drugi dan podlegel ranam.

Ko se je vojska umaknila, so banditi kočno zažgali.« (Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.)

Durr iz gozdne uprave v Sv. Lovrencu na Pohorju pa je 22. septembra 1941 poročal uradu pooblaščenca državnega komisarja za utrditev nemštva v Mariboru:

»Poročal sem že o dogodku na Klopnem vrhu in so me nato poklicali k vojaškemu poveljniku v Maribor.

Na podlagi mojih izjav, ki sem jih dal že prej varnostni službi in tajni državni policiji, je nato vojska napravila akcijo.

1. vod, ki je bil nameščen na Klopnem vrhu, je imel spopad in je imel 1 mrtvega, 2 težko in 4 lahko ranjene (težko ranjeni podporočnik je baje tudi umrl).

Oddelek zaščitne policije v moči 45 mož pod poveljstvom podporočnika Segmüllerja, ki je bil v patrulji na Pohorju v bližini planinskega gostišča na Pesku, je ugotovil, da so banditi zažgali tudi to zgradbo. Toda doslej je bilo uničeno le gospodarsko poslopje. Požar so zanetili 18. 9. 1941, okoli 10. ure dopoldne.⁴

Glede na nevarnosti, ki grozijo Sv. Lovrencu na Pohorju in okolici, je pomoč neobhodno potrebna. Nobenega dvoma ni, da so banditi sposobni, da uresničijo svoje že nekajkrat ponovljene grožnje in požgo Sv. Lovrenc na Pohorju. Za to jim tudi ne manjka poguma. To potrjuje že sama predrznost, da so si upali napasti vojaški oddelek na Klopnem vrhu in ga prisiliti k umiku, s čimer bo njihov bojni pogum samo še pridobil.

Zato ponovno in izrečno prosimo, da nekaj ukrenete.

Enako prijavo pošiljamo političnemu komisarju okrožja Maribor-okolica, komandantu orožništva v Mariboru, državni tajni policiji, kriminalni policiji, koncept pa orožniškemu glavarstvu v Mariboru s prošnjo, da ga vzame na znanje.

Videl!

Schablap, mojster

orožniški stražmojster in vodja postaje

Pachanegg

orožniški glavni stražmojster

Naš človek (Dolfi in žagar sta bila vodnika) se je zelo izkazal in je ob začetku boja tekel (približno pol ure) k Sv. Lovrencu in nas obvestil o boju. Mi smo nato oborožili moške z nekaj orožja, ki smo ga imeli na razpolago. Ponoči je prišla četa, s katero sta drugo jutro odšla naša vodnika.

Jaz in gozdar Syhora sva vodila komandanta (138. rez. polka planinskih lovcev — op. T. F.) majorja Bomina in njegov štab.

Ob štirih popoldne se je četa vrnila, potem ko smo se zgoraj še enkrat pogovorili o položaju.

Prvi vod je bil napaden z najmanj 4 strojnicami.

Drugi dan so me poklicali v Maribor na razgovor s polkovnikom policije, vojaštvom in tajno državno policijo.

Na podlagi tega razgovora bodo danes ali jutri začeli čistiti Pohorje.

Zdi se mi, da so moja opažanja, o katerih sem poročal že nekaj mesecev, jemali premalo resno. Morda bi se ob pravem času dalo vse zadušiti v kali in mi ne bi pogorela dva najlepša obrata...⁴

(Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.)

⁴ Tudi to akcijo je izvedla Pohorska četa. Glej dok. št. 15.

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE OPLOTNICA,
DNE 22. SEPTEMBRA 1941, KOMANDANTU VARNOSTNE POLICIJE
IN VARNOSTNE SLUŽBE V SPODNJI ŠTAJERSKI
O POŽIGU NA PESKU 18. SEPTEMBRA 1941¹**

Orožniška postaja Oplotnica, okrožje Maribor, Spodnja Štajerska.
Štev. dnev. 416/41

Oplotnica, dne 22. 9. 1941.

Komandantu varnostne policije in varnostne službe
v Spodnji Štajerski

v Mariboru

Predmet: Komunistične teroristične bande so napadle in požgale turistično kočo na Pesku.

Zveza: brez

Priloge: 5 v treh primerkih:

Potek dogodka:

18. 9. 1941 približno ob 9.15 so trije oboroženi komunisti vdrli v turistično kočo na Pesku, ki je bila last jugoslovanskega planinskega društva. Drugih 200 do 300 komunistov pa so bili s strojnicami in puškami v zasedi v bližnjem gozdu.²

Omenjeni trije komunisti so z naperjeno pištolo in puškami zahtevali od oskrbnice Jožefe Dvoršak, naj v desetih minutah odnese svoje reči iz koč, stvari pa, ki so last društva, naj pusti v koči.

Neki komunist je gledal na uro in ko je potekel določeni rok, je drugi komunist v sobi za goste raztresel po tleh papir in seno. To je polil s petrolejem in zažgal. Nato je komunist odšel na pod gospodarskega poslopja in s petrolejem zažgal seno (skupaj 25 voz). Gospodarsko poslopje je zgorelo do tal. Vodja komunistične bande je dal dovoljenje, da smejo prej spraviti iz hleva živino (4 teleta in 4 krave).

Turistična kočica sama pa ni gorela, ker je oskrbnica hči Adela Huzjan ogenj lahko pogasila, ko so komunisti odšli. Tako so na pohištvo v sobi za goste napravili le malo škode.

V gospodarskem poslopju je bilo 25 voz sena in drugo poljedelsko orodje. Vse to je zgorelo in Dvoršakova je zato utrpela približno 1.660 RM škode, poleg tega so ji odnesli živila v vrednosti približno 30 RM. Tako je oškodovana za 1.690 RM.

¹ Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.

Požige so organizirali partizani in terenski aktivisti. Požigali so posestva, ki so jih nasilno prevzele nemške okupacijske oblasti od lastnikov-Slovencev, večinoma izseljenih. S takšnimi akcijami je odporniško gibanje škodovalo fašizmu in vzpodbujalo ljudstvo k aktivnemu odporu. Glej dokument št. 9, ki govori o nalogah partijske organizacije na Spodnjem Štajerskem.

² To je bila Pohorska četa. Požig omenja tudi poročilo PK KPS za Štajersko: »18. IX. e) Napad na kočico na Pesku. Žandarmerijska posadka pobegnila brez boja. Izpraznitev kočice. Pomoč pri pospravljanju lastnine oskrbnika in gostov. En gost prostovoljno dal 160 RM, kočico nato zažgali.« (Zbornik dokumentov VI/1, dok. št. 34.)

Turistična kočica na Pesku spada pod upravo komisarja, ki ga zastopa Jožef Kandler iz Poljčan, okrožje Maribor.

Gospodarsko poslopje, ki so ga komunisti požgali, je vredno približno 2000 do 3000 RM.

...³

Zanimivo je, da je vodja komunistične teroristične bande oskrbnici Jožefu Dvoršaku izjavil, da morajo požgati turistično kočico oziroma tudi gospodarsko poslopje zato, ker tu prebiva vojska in orožništvo.

...⁴

O komunističnem napadu na turistično kočico na Pesku, o ogrožanju oseb, ki so bile tam, in o požigu je trgovec Kamil Kos iz gozdarske hiše v Lukanji vasi obvestil našo postajo, ta pa je o tem 18. 9. 1941 ob 12. uri po telefonu obvestila komandanta orožništva pri šefu civilne uprave.

Na osnovi tega telefonskega obvestila so poslali na Pesek policijski bataljon. Naši postaji ni znano, ali je imel kakšen uspeh.

Vodja postaje:
Medwed
glavni stražmojster

Šaleška skupina

Štev. 16

POROČILO OROŽNISKE POSTAJE VELENJE, DNE 29. AVGUSTA 1941, CELJSKI IZPOSTAVI TAJNE DRŽAVNE POLICIJE O SPOPADU OROŽNISKE IN POLICIJSKE PATRULJE S ŠALEŠKO PARTIZANSKO SKUPINO PRI SENTJANŽU NA PEČI 28. AVGUSTA 1941¹

Orožniška postaja Velenje, okrožje Celje, Spodnja Štajerska
Štev. dnev. 518

Velenje, dne 29. avgusta 1941

Tajni državni policiji, izpostavi Celje
v roke SS-Untersturmführerju Jungu

v Celju

Predmet: Zasledovanje bežečih komunistov.

Zveza: Brez.

28. 8. 1941 ob 8. uri je posestnik v Šentjanžu na Peči štev. 23, Štefan Sešel, po domače Pouh, sporočil postaji, da je 27. 8. 1941, približno o polnoči, prišlo 6 moških, ki so bili oboroženi s puškami, in ga prosili za

³ Podrobne izjave prič izpuščamo.

⁴ Podrobne izjave prič izpuščamo.

¹ Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju.

prenočišče. Sešel je dovolil, da prespijo pri njem. Legli so spat, eden pa je ostal na straži in varoval speče.²

28. 8. 1941 zjutraj so ga prosili za pijačo. Dal jim je jabolčnika. Poznal je dva in sicer komunista Edvarda Martinska³ in Franca Sokliča⁴ iz Velenja, ki sta pobegnila že 7. julija 1941. Drugih ni poznal, vendar pa lahko z gotovostjo rečemo, da gre za pobege komuniste Ulriha, Stropnika in Polha iz Velenja. Šestega ne poznamo. Martinšek ima močno raščeno črno brado.

Na osnovi te prijave je naša postaja poslala patroljo, ki jo je okrepila skupina policije in varnostne službe ter tajne državne policije iz Celja pod vodstvom orožniškega kapetana Jungbauerja. Pri Sešlovi hiši je prišlo do spopada, ki je trajal četrť ure. Zaradi neugodnega terena se je banditom posrečilo zbežati. Ko smo preiskali hišo, smo našli 3 šotorska krila, nahrbtnik, krušno torbico in 3 ročne bombe, vse srbskega izvora. Puške so odnesli s seboj.⁵

Prosim, da bi čimprej unificirali pomožne policiste, ki so dodeljeni postaji. Pri takšni akciji namreč lahko pride do zamenjave, ker je težko razlikovati pomožne policiste z njihovimi traki na rokavih od banditov. Pri takšnih spopadih se zelo lahko zgodi, da lastne sile ubijejo pomožnega policista.

Vodja postaje:
Freisinger
orož. stražmojster

² To je bila Šaleška partizanska skupina, ki je nastala 7. julija 1941, ko je pet komunistov po napisni akciji v Šaleški dolini odšlo v ilegalo. Okrog 15. septembra 1941 se je vključila v Pohorsko četo.

³ Edo Martinšek je 7. julija odšel v ilegalo in se je v prvi polovici maja 1942 priključil Toledovi partizanski skupini. Padel je 3. junija 1942 pri Prelogah (Enclov vrh) v Šaleški dolini.

⁴ Franc Soklič je padel 17. septembra 1941 na Klopnem vrhu.

⁵ Ko je Pohorska četa prišla s Pohorja v Šaleško dolino, so borci iz Šaleške doline prišli k Sešlu, da bi ga kaznovali za izdajo. Toda ta jim je pobegnil. V zvezi s tem je orožniško okrožje Celje 24. septembra 1941 sporočilo političnemu komisarju za okrožje Celje:

»23. 9. 1941, približno ob 19.30, je prišlo 6 banditov, ki so bili oboroženi s puškami in bajoneti, k posestniku Sešlu, po domače Pouhu, pri Šentjanžu na Peči (to je posestnik kjer so bili komunisti v času potovanja ministra). Pred hišo so ustrelili psa. Nato so vdrli v hišo in zahtevali živila. Ker jim je ta odgovoril, da jih nima, so preiskali hišo in mu odnesli vsa živila. Nato so zahtevali še 1000 RM v gotovini. Ker jih ni imel, so odšli.

Ko so banditi preiskovali hišo, so našli in odnesli tudi vojaško puško in strelivo, ki ga je posestnik svoj čas dobil od Untersturmführerja Junga za svoje osebno varstvo.

Še ponoči smo k Šentjanžu poslali vod zaščitne policije in razpoložljive orožnike, da bi preiskali okolico.« (Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju.)

Pri »potovanju ministra«, ki ga omenja sporočilo, gre za potovanje nemškega notranjega ministra dr. Fricka po Gorenjski in Spodnji štajerski avgusta 1941. V njegovem spremstvu je bil tudi dr. Globke, današnji šef kabineta kanclerja dr. Adenauerja. Ko je Šaleška partizanska skupina zvedela, da se bo neki visok nemški funkcionar peljal skozi Šaleško dolino, je sklenila, da ga bo napadla. Res so ga čakali v zasedi pri Socki, toda on iz Velenja ni krenil naravnost v Celje, ampak je spotoma obiskal še Dobrno in tako obšel zasedo pri Socki.

Prav gotovo so za to namero prej ali slej zvedeli tudi Nemci, saj bi drugače tega »potovanja ministra« v poročilu ne spravljali v zvezo s prebivališčem Šaleške partizanske skupine v drugi polovici avgusta 1941.

Kopije pošiljamo:

Tajni državni policiji, izpostavi Celje, v roke Ustuf. Junga.
Izpostavi varnostne službe v Celju, v roke SS-Hauptstuf. Fahsta.
Političnemu komisarju za okrožje Celje v Celju.
Orožniškemu okrožju v Celju.
Komandantu orožništva pri šefu civilne uprave v Mariboru.

Žig:

Politični komisar za okrožje Celje

Prispelo dne 30. VIII. 1941

Štev.

Priloge:

Štev. 17

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE VELENJE,
DNE 2. SEPTEMBRA 1941, KOMANDANTU VARNOSTNE POLICIJE
IN VARNOSTNE SLUŽBE V SPODNJI ŠTAJERSKI O POŽIGU
GOSPODARSKEGA POSLOPJA V ŠKALAH PRI VELENJU
1. SEPTEMBRA 1941¹**

Orožniška postaja Velenje, okrožje Celje, Spodnja Štajerska
Štev. dnev. 641

Velenje, dne 2. septembra 1941.

Kazenska zadeva

Komandantu varnostne policije in varnostne službe
v Spodnji Štajerski, oddelek za kazenske zadeve

v Mariboru, Carnerijeva ulica 9

Žig:

Politični komisar za okrožje Celje

Prispelo dne 4. IX. 1941

Štev.

Priloge

Predmet: Ogenj zaradi sabotáže pri županu Ivanu Šmonu
v Skalalah pri Velenju.

Zveza: brez.

Priloge: skica pogorišča.

Pobegli komunisti so napravili sabotážo in 1. 9. 1941 med 2. in 2.30
zažgali gospodarsko poslopje posestnika in župana Ivana Šmona v Ška-
lah števil. 84. Zaradi vetra se je takoj vnela tudi stanovanjska hiša, ki
je zgorela do tal.

Pogorelo stanovanjsko in gospodarsko poslopje je bilo zidano in
pokrito z opeko. Leta 1939 ga je sezidal Ivan Šmon, za kar je dal
25.000 din. Ivan Šmon je imel pri obeh poslopih približno 12.000 RM
škoda, ker je zavarovalna vsota pri jugoslovanski zavarovalni banki

¹ Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju.

»Slavija« v Ljubljani, zastopnik Franc Švarc, po domače Čepelnik iz Šoštanja, le 32.000 din, kar znaša 16.000 RM.

Medtem ko so nekaj oprave rešili, pa so naslednji predmeti zgoreli:

...²

Kot sta ugotovila oba orožnika, je izključen vsak drug vzrok požara in gre izključno za požig.

Ko so preiskali okolico pogorišča, so v uti za seno, ki je last posestnice Angele Tanjšek, po domače Canč v Škalah, in stoji na samem, približno 10 minut od pogorišča, našli sveža prenočišča. Poleg prenočišč so našli v senu skrite sveže obrane kosti prekajenega mesa, prazno škatlico za vžigalice in prazno škatlico za sardine. To nedvomno potrjuje, da so tam prenočevali pobegli komunisti, ki smo jih že nekajkrat zasledovali.

Vzrok, da so se pobegli komunisti maščevali in podtaknili požar, je v spopadu, ki ga je 27. 7. 1941 imel pomožni policist naše postaje Ivan Šmon mlajši (sin folksdojčerja in župana Ivana Šmona) s pobeglim komunistoma Francem Sokličem in Antonom Ulrihom. Pomožni policist Šmon je z enim strelom ranil Sokliča.³

Nekaj ur po tem požaru je zbežal pomožni delavec Oton Mader, ki je prebival v Škalah števil. 108, približno 20 minut od pogorišča. Ima tesni stik s pobeglimi komunisti.⁴ Ko smo mu 2. 9. 1941 preiskali hišo, smo našli komunistični letak. Ni izključeno, da se je tudi on udeležil požiga.

Gasili so le sosedje, ker zaradi težko dostopnega terena gasilci niso mogli priti na kraj požara. Vode za gašenje sploh ni bilo.

Poizvedovanja za pobeglimi komunisti ali požigalci so bila brezuspešna in jih bomo nadaljevali. Če bomo kaj izvedeli, bomo še poročali.

Poslano: ...⁵

Vodja orožniške postaje:
Freisinger
orož. stražmojster

² Naštevanje predmetov, ki so zgoreli, izpuščamo. Njihova skupna vrednost znaša 14.759 RM.

³ To se je zgodilo v Škalah pri Velenju, ko ju je v hiši iznenadil in aretiral, a sta mu na poti oba ušla.

⁴ Komunist Oton Mader se ni vključil v skupino oziroma pozneje v Pohorsko četo, temveč je ostal na terenu. Ustrelili so ga 15. maja 1942 v Škalah.

⁵ Naslove izpuščamo.

Celjska četa

Štev. 18

POROČILO CELJSKE IZPOSTAVE DRŽAVNE KRIMINALNE POLICIJE DNE 5. AVGUSTA 1941 O POŽIGU NA POSESTVU BEŽIGRAD PRI TEHARJAH 4. AVGUSTA 1941¹

Državna kriminalna policija
Urad Maribor
Izpostava Celje

Celje, dne 5. 8. 1941

Uradni zapisek

4. 8. 1941 so naš urad obvestili o požaru v Bukovžlaku pri Teharjah. Kot smo lahko ugotovili pri preiskavi, gre za posestvo »Bežigrad« v Bukovžlaku štev. 4, občina Teharje, okrožje Celje, ki je bilo nekdanj last Ivana Čaterja. Tega so 18. 4. 1941 aretirali in ga pozneje skupaj z družino izselili. Posestvo meri približno 165 oralov obdelovalne zemlje in približno 40 oralov gozda. Sedaj ga upravlja ekonom Volbank Sigeneger, ki ga je postavil oddelek za poljedelstvo in gozdarstvo pri zemljiškem uradu v Mariboru. Prej, to je od 15. 10. 1940, pa ga je upravljal ekonom Ivan Bezjak, ki je še sedaj tam. Na posestvu dela trenutno stalno 14 moških in žensk, ki jih je po večini zaposlil že prejšnji lastnik. Gospodarsko poslopje s stanovanjsko hišo je na vzpetini in ga obdaja gozdček in travniki. Vse štiri gospodarske zgradbe ležijo vsaka zase v skupni dolžini približno 250 m. Ogenj so podtaknili na sprednjem koncu gospodarske zgradbe, ki je dolga 100 m in namenjena za sušenje krme oziroma sena ter žita. Po ugotovitvah bi naj ogenj podtaknili sredi noči na 4. 8. 1941 in ga je najprej opazila orožniška patrulja. Ta je takoj alarmirala uslužbence in delavce na posestvu ter gasilce. Zaradi velike vročine so delavci lahko rešili iz vseh zgradb le voz sena. Približno 50 m od skednja je ogenj uničil 5 voz za seno in 2 stiskalnici za seno ter približno 100.000 kg sena in približno 3000 kg neomlačenega ječmena. Ostali so le zidani oporniki. Vsa škoda znaša približno 14.000 RM in jo bo krila zavarovalnica iz Zagreba.²

Orožništvo iz Štor, ki je prišlo na kraj požara, je zaslišalo vse osebe. Tri osebe, in sicer Ludvika Peršeta, Matijo Dolenca in Karla Mačuna³ pa

¹ Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.

² Požar je zanetila Celjska četa. O tem piše Slovenski poročevalec dne 20. septembra 1941, ko našteva akcije Celjske čete:

»V Celju sta bila zažgana Majdičevo gospodarsko poslopje in graščina Bežigrad«. (Zbornik dokumentov NOV VI/1 dok. štev. 31.)

³ Kriminalni sekretar Hahn je že 7. avgusta 1941 ugotovil: »Glede požiga je vredno pripomniti, da je ta dan pri vseh požarih v Bukovžlaku, Levcu in Doberteši vasi ogenj izbruhnil v prostorih za hmelj, kjer najprej spravijo seno ali žito. Lahko sklepamo, da je ogenj zanetila organizirana banda, ki je gledala le na to, da oškoduje posestva, ki jih upravljajo komisarji.« (Izvirnik v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.) Toda kljub temu so Karla Mačuna obdržali v zaporu. Obdržali so ga tudi še potem, ko so dognali, da je ogenj zanetila Celjska četa. O tem je celjska izpostava državne kriminalne policije 19. januarja 1942 poročala kazenskemu oddelku pri komandantu varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski:

je prišla, ker jih je osumila, da so podtaknili ogenj. 5. 8. 1941 jih je prevzela naša izpostava, ki jih bo še naprej zasliševala.

Hahn
krim. sekr.

Štev. 19

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE SLIVNICA PRI CELJU,
DNE 11. AVGUSTA 1941,
CELJSKI IZPOSTAVI TAJNE DRŽAVNE POLICIJE
O ARETACIJI FRANCA VRUNČA¹**

Orožniška postaja Slivnica, okrožje Celje, Spodnja Štajerska
Štev. dnev. 414

Slivnica, dne 11. avgusta 1941

Izpostavi tajne državne policije Celje

v Celju

Predmet: Franc Vrunč in N. Stanté sta osumljena komunističnega rovarjenja.

Franc Vrunč, rojen 1910 v Slovenjgradcu, stanujoč na Celjski cesti 3, samski, brez premoženja.

Franca Vrunča so dne 11. 8. 1941, približno ob 12.30 opazili v družbi s Stantetom iz Celja na cesti v Slivnici, ko sta bila približno dvajset

Po uspešnem prijemu komunistične bande na področju mesta Celje in okolice dne 1. 10. 1941 (glej poročilo štev. 1540/41) je aretirani Jožef Kolšek, rojen 17. januarja 1920 v Ponikvi; pri zaslišanju na celjski izpostavi tajne državne policije glede požiga na posestvu »Bežigrad« (nekdanji lastnik Ivan Cater v Bukovžlaku) izpovedal, da je ogenj zanetil neki »Prinovšek«. Ta naj bi bil član komunistične bande, ki je bila v zvezi s Kolškom, Antonom Šmercom in Petrom Stantetom. Prinovšek je 27. 8. 1941 skupaj s tremi člani bande zgoraj v gospodarskem poslopju pri Zavšku v Št. Rupertu štev. 78, občina Laško, ki ga je požgala orožniška postaja Štore, ko je napadla pet članov bande, ki so se utrdili v njem. Petega člana bande in sicer Ivana Novaka, pa so orožniki ustrelili na begu iz gorečega gospodarskega poslopja. Ta je še prej s strelom iz pištole smrtno ranil orožniškega stražmojstra Antona Totterja, ki ga je zasledoval.

Izpoved Jožeta Kolška je potrdil tudi drugi član bande in sicer Gabrijel Prezelj, rojen 20. 3. 1910. Tudi ta je izpovedal, da je ogenj zanetil »Prinovšek« in sicer po Stantetovem ali Šmercovem naročilu.

Kolšek in Prezelj sta bila novembra 1941 ustreljena v Mariboru...« (Izvirnik v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.)

Tako so Karla Mačuna šele 29. januarja 1942 izpustili iz zapora.

Glede Ivana Novaka so se zmotili. Tega namreč ni bilo v skupini, ki je padla pri Zavškovem mlinu pri Sentrupertu. Glede »Prinovška« pa je celjska izpostava državne kriminalne policije 22. januarja 1942 poročala, da ne gre zanj, temveč za »Mirka Verčovnika, ki se je rodil 28. 12. 1924 v Dobriši vasi, prebival pa v Drešnji vasi štev. 46.« (Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.)

Jožefa Kolška in Gabrijela Prezlja so ustrelili že 30. oktobra 1941 v Mariboru (in ne šele novembra 1941 kot pravi poročilo) skupaj z drugimi mladinci največ iz Creta in okolice, ki so nameravali oditi v partizane, a jih je bil izdal Albert Cerkovnik. O tem je podrobneje pisal Stane Terčar v članku »Ali je bila II. Celjska četa?« (Letopis Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani, I, 1957, str. 107—111.)

¹ Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju.

korakov oddaljena od orožniške postaje. Poklicali smo ju, naj prideta v postajno pisarno. Najprej sta šla proti postaji, nato pa sta začela bežati. Ko smo ju takoj začeli zasledovati, smo Vrunča v ozkem potoku prijeli.

Stantetu se je posrečilo zbežati in ga doslej še nismo prijeli.²

Franc Vrunč je imel v desnem žepu svojega suknjiča torbico s pištolo Walther, ki je bila napolnjena z osmimi ostrimi naboji in pripravljena za strel. Pištolo mu je odvzel občinski tajnik Jernej Šarlah iz Slivnice.

Pri zasledovanju so sodelovali orožniški stražmojster Andrej Ploder, glavni stražmojster Jožef Rauhenwald, pomožni policist Karel Polner, tolmača Henrik Magdalenc in Franc Jerič ter druge civilne osebe.

Franca Vrunča je glavni stražmojster Jožef Rauhenwald dne 11. 8. 1941 ob 13.15 izročil tajni državni policiji v Celju.³ Za pištolo in stre-livo ter za listino z legitimacijo je dobil potrdilo.

Naša postaja Franca Vrunča ni zaslišala. Pri preiskavi razen pištole nismo našli nič pomembnega.

Kopije pošiljamo političnemu komisarju za okrožje Celje in izpostavi varnostne službe v Celju SS-Obersturmführerju Fastu.

Vodja postaje:

Ploder, orožniški stražmojster

Zig:

**Politični komisar
za okrožje Celje
Prispelo 12. VIII. 1941
Štev. 152 Pril.—**

14. avg. 1941
po vzetju na znanje
med akte (ilegalno delovanje)
V. 1951. H.

² Sekretar okrožnega komiteja KPS Celje in komandir Celjske čete Franc Vrunč-Buzdo ter politkomisar čete Peter Stante-Skala sta prišla v Slivnico, da bi si ogledala položaje za napad na orožniško postajo.

Dogodek omenja poročilo PK KPS za Štajersko:

»Izvidnica Buzdo—Peter padla v žand. zasedo. Buzdo ujet, Peter pobegnil in na begu težko ranil dva žandarja. Sam je bil ranjen.« (Zbornik dokumentov NOV, VI/1, dok. štev. 34.)

³ Franca Vrunča so 24. avgusta 1941 ob tri četrt na enajst dopoldne pripeljali v mariborske sodne zapore (čelica št. 114) in ga naslednji dan ustrelili (zaporna knjiga, letak o ustrelitvi v knjižnici Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani). Po smrti je dobil naziv narodnega heroja.

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE SLIVNICA PRI CELJU,
DNE 12. AVGUSTA 1941, CELJSKI IZPOSTAVI
TAJNE DRŽAVNE POLICIJE O ĀRETACIJI FRANCA VRUNČA¹**

Orožniška postaja Slivnica, okrožje Celje, Štajerska
Štev. dnev. 414 ad.

Slivnica, 12. avgusta 1941.

Izpostavi tajne državne policije Celje

v Celju

Predmet: Komunista Franc Vrunč in N. Stante
Zveza: Včerajšnja prijava, štev. dnev. 414, dne 11. 8. 1941.
Franc Vrunč in Stante.

V zvezi z gornjim naznanjamo, da je Stante pobegnul z orožniške postaje Slivnica v smeri Voglajne, Vezovja in Planine. V bližini orožniške postaje je nekajkrat ustrelil proti orožnikom, ki so ga zasledovali in ujeli Franca Vrunča. V Vezovju ga je zasledoval folksdojčer, posestniški sin Stanislav Selič iz Vezovja št. 15, in ga v gozdu ustavil. Stante je štirikrat ali petkrat ustrelil proti njemu in mu prestrelil stegno nad desnim kolonom. Selič je lahko ranjen.

Stante ima verjetno jugoslovansko vojaško pištolo, ker smo našli torbico za pištolo z usnjenim pasom in šest nabojev kal. 9mm za jugoslovansko vojaško pištolo.

Franc Vrunč, ki je 11. 8. 1941 skočil v potok Voglajno, se je z vsemi močmi upiral aretaciji in so ga pomožni policisti Karel Polner in tolmača Henrik Magdalenc in Franc Jerič lahko prijeli le s skrajnimi močmi. Preprečili so mu, da bi iz desnega žepa potegnul pištolo. Pri tem je dobil rano, ki jo je videti na zatilju.

Kopijo pošiljamo političnemu komisarju za okrožje Celje, orožniškemu okrožju Celje in izpostavi varnostne službe za okraj Celje-okolica SS-Obersturmführerju Fastu.

14. avg. 1941
po vzetju na znanje
med akte (ilegalno delovanje)
V. 1951 Hfn.

Vodja postaje:
Ploder, orožniški stražmojster

¹ Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju.

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE SLIVNICA PRI CELJU,
DNE 15. AVGUSTA 1941, KOMANDANTU VARNOSTNE POLICIJE
IN VARNOSTNE SLUŽBE V SPODNJI ŠTAJERSKI
O ZASLEDOVANJU PETRA STANTETA¹**

Orožniška postaja Slivnica, okrožje Celje, Štajerska.
Štev. dnev. 412/41.

Slivnica, dne 15. avgusta 1941.

Komandantu varnostne policije in varnostne službe
Oddelek za kazenske zadeve

v Mariboru

Predmet: Peter Stante, zločinec.

Osebni podatki:

Peter Stante, roj. 4. 5. 1914 v Spodnji Hudinji pri Celju, tja tudi pristojen, stanujoč v Spodnji Hudinji štev. 83, delavec, r. k., samski, slovenske narodnosti, staršem je ime Franc in Marija. Jugoslovanska sodišča so ga zaradi komunističnega dela že obsodila na nekaj let ječe.

Podatki o dejanju:

a) Opis dejanja:

Zgoraj imenovani je šel 11. 8. 1941 s svojim tovarišem Francem Vrunčem skozi Slivnico. Pomožnemu policistu Karlu Polnerju, ki je dodeljen postaji, sta se zdela sumljiva kot komunista, zato ju je v hipu, ko sta šla mimo orožniške postaje, poklical, naj prideta k njemu. Naradila sta se, kot da gresta proti postaji, a sta naenkrat začela bežati. Tekla sta mimo orožniške postaje proti bližnjemu gozdu, kjer sta se ločila. Vrunč je tekel proti potoku Voglajni, Stante pa proti zahodu. Orožniki in pomožni policisti s slivniške postaje so ju takoj začeli zasledovati. Franca Vrunča so po krepkem odporu prijeli v potoku Voglajni.

Peter Stante, ki je medtem pritekel do gozda, je iz večje razdalje nekajkrat ustrelil s pištolo proti pomožnemu policistu Karlu Polnerju, a ga ni zadel.

Ko smo Vrunča prijeli in zvezali, smo nadaljevali z zasledovanjem Petra Stanteta, a ga doslej še nismo prijeli.

Istega dne je posetniški sin Stanislav Selič, iz Vezovja štev. 15, v gozdu pri Vezovju zasledoval in ustavil bežečega Stanteta. Ta je z jugoslovansko vojaško pištolo štirikrat ali petkrat ustrelil proti Seleču. Z enim strelom mu je prestrelil desno stegno nad kolonom. Rana je lahka.

¹ Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.

Dokazna sredstva:

Kot dokaz služi podatek pomožnega policista Karla Polnerja z orožniške postaje Slivnica pri Celju. Ta je izjavil: »Ko smo zasledovali Franca Vrumča, sem videl, da je Peter Stante iz bližnjega gozda dvakrat ustrelil proti nam.«

Stanislav Selič iz Vezovja števil. 15, občina in pošta Slivnica pri Celju, je izjavil: »Sestra me je opozorila, da je neki moški prišel od bližnjega hriba, tekel čez cesto in izginil v gozdu. Pohitel sem za njim, da bi ga ustavil. Ko sem se mu približal na približno 25 korakov, je s pištolo štirikrat ali petkrat ustrelil proti meni. En strel me je zadel v nogo nad desnim kolenom.«²

Zaprosili smo, naj Petra Stanteta vpišejo v seznam tiralic komandanta varnostne policije in varnostne službe v Mariboru.

Vodja postaje:
Ploder, orožniški stražmojster

Štev. 22

POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE ŠTORE, DNE 18. AVGUSTA 1941, POLITIČNEMU KOMISARJU ZA OKROŽJE CELJE O SPOPADU S CELJSKO ČETO V JAVORNIKU PRI TEHARJAH 16. AVGUSTA 1941¹

Orožniška postaja Štore, okrožje Celje, Spodnja Štajerska
Štev. dnev. 421

Štore, dne 18. 8. 1941

Zig:

Prispelo dne 18. 8. 1941

Delovodnik 1072

Referent Priloge

Političnemu komisarju za okrožje Celje

v Celju

Predmet: Oborožene bande so se pojavile v Javorniku, občina Teharje.
Brez zveze.

16. avgusta 1941 dopoldne je poročevalec obvestil orožniško postajo Štore, da so v nepreloženem skalnatem področju pri Javorniku, 4 km vzhodno od Svetina, 10 km jugovzhodno od Celja, že nekaj dni oboroženi civilisti, med njimi jih je nekaj tudi v uniformah kakijeve barve.

Nato je orožniška postaja Štore 16. avgusta 1941, ob 15. uri, poslala šestčlansko orožniško patruljo, da bi zasledila te bande. Pod vodstvom

² Orožniško okrožje Celje je 20. avgusta 1941 predlagalo političnemu komisarju Celje, naj Stanislavu Seliču, ki se je pri zasledovanju Petra Stanteta pokazal »vzornega, neustrašenega in hladnokrvnega«, da kakšno podporo in plača stroške za zdravljenje. Politični komisar je s tem soglašal in mu izplačal 30 RM nagrade. (Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.)

¹ Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju.

orožniškega stražmojstra Antona Petzla je preiskala omenjeno področje. Ko je patrolja pregledovala skalnato in precej visoko goro, so jo začeli močno obstreljevati. Za naprej štrlečimi pečinami so banditi našli dobro kritje in jih orožniška patrolja ni videla. Tudi ona je začela streljati.² Pri naskoku je opazila 2 osebi v uniformah, ki sta bežali. Ko je prodirala naprej, je naletela na tabor, ki so ga banditi ravnokar beže zapustili. Tam je ležalo 7 polnih nahrbtnikov. Med kamni je gorel ogenj, ki so na njem pripravljali kosilo. Pustili so tudi 4 puške, 5 komadov dinamitnih razstrelilnih nabojev s škatlo razstrelilnih vžigalnih glavic, 500 nabojev in 3 ročne bombe. Na nahrbtnikih so bila vojaška šotorska krila, odeje in deloma civilni, deloma srbski vojaški plašči. Poleg živih in perila je bilo tudi nekaj specialk in načrtov v merilu 1:100.000, večina pa v merilu 1:50.000 iz Celja in okolice do Rogaške Slatine in obmejnih delov Hrvaške.

Vse te reči smo zaplenili in jih bomo poslali zbirnemu mestu za plen v Celju.

Po številu nahrbtnikov in ležišč sklepamo, da je bilo 8 do 10 oseb. Nekaj pušk so morali vzeti s sabo, ker so pozneje obstreljevali patroljo še z druge strani.

Ko je patrolja pozneje preiskala vse bojno področje, ni našla nobenega ranjenca, tako da domnevamo, da ni bil nihče zadet. Da so banditi lahko zbežali, je pripisati okoliščini, da je bila šestčlanska orožniška patrolja mnogo prešibka, da bi obkolila goro, pa tudi terena ni poznala.

Isti dan ob 22. uri ponoči smo skupaj s petčlansko orožniško patroljo s postaje Šentjur ob Južni železnici, ki jo je pritegnilo streljanje, napadli sosednjo goro. Ta ima namreč mnogo težko dostopnih lukenj in glede na šum smo sklepali, da so se vanjo umaknili banditi. Zaradi noči smo morali akcijo prekiniti. 17. avgusta ob zori smo še enkrat preiskali vse področje. Sodelovala je tudi orožniška patrolja s postaje Šentjur ob Južni železnici. Pri tem smo ugotovili, da so se banditi ponoči izmuznili. V neki luknji smo našli prenočišče, ki je bilo z zemljo zavarovano pred streli.

Ko smo poizvedovali pri ljudeh v okolici, so nam ti povedali, da so v noči na 17. avgust videli nekaj oboroženih civilistov, ki jih je orožniška patrolja razgnala in so bežali proti Kalobju, 6 km južno od Šentjurja ob Južni železnici. Sled za njimi se je nato izgubila.

Na papirju, ki smo ga našli v nahrbtniku, smo razbrali imena Ivan Skvarča, ključavničar iz Zvodnja 71 pri Celju, Anton Rebek, mehanik iz Celja, Ivan Koželj iz Škofje vasi. Našli smo tudi dokumente Karla Vovka iz Štor, občina Teharje. Ta je že pred mesecem zbežal iz Štor in ga poznajo kot komunista.

Za ugotavljanje istovetnosti teh oseb in njihovih svojcev se bomo zvezali z odgovarjajočimi ustanovami.

² Patrolja se je spopadla s Celjsko četo. Njen politkomisar in po Vrnčovem zajetju tudi komandir Peter Stante-Skala se je poškodoval in se odšel zdraviti v Dramlje. Njegovi funkciji pa je prevzel Vilko Šlander, ki je prišel iz Pohorske čete. Tam je bil politkomisar.

Enakó poročilo pošiljamo poveljniku redarstvene policije Alpenland, komandantu orožništva pri šefu civilne uprave za Spodnjo Štajersko v Mariboru, političnemu komisarju za okrožje Celje, orožniškemu okrožnemu vodji kot dodatek k že oddani telefonski prijavi in celjski izpostavi tajne državne policije.

Vodja postaje:
Petzl, orožniški strazmojster

Štev. 23

**POROČILO VARNOSTNE POLICIJE, DNE 13. NOVEMBRA 1941,
O NAPADU CELJSKE ČETE NA NEMŠKEGA OROŽNIKA
NA PLANINI, 26. AVGUSTA 1941¹**

Iz poročila varnostne policije z dne 13. XI. 1941

Primer 5

Čas dogodka: 26. 8. 1941

Kraj dogodka: Planina

V kmečko hišo na Planini je prišlo šest komunistov. Kmetico so prisilili, da jim da kaj jesti in piti, a jih je zavrnila. Ženska je takoj obvestila vodjo orožniške postaje Neuwirtha, da se ji oba mladeniča zdita sumljiva.

Oba mladeniča sta se medtem spravila na skedenj. Ko je prišel vodja orožniške postaje Neuwirth, se je povzpел na skedenj, da bi ju preiskal. Pri tem pa ga je 6 banditov skozi luknjo v skednju z dvema streloma prestrelilo, da je bil na mestu mrtev. Banditi so mu vzeli pištolo in zbežali.²

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

² To je bil ostanek Celjske čete. Dogodek je bil 26. avgusta 1941 na Pustih njivah pri Vovkovih. Dr. France Škerl (Počeci partizanskega pokreta u Sloveniji, Beograd 1956, str. 142, op. 437) napačno trdi naslednje: »B S P. U nemačkom se izvoru ne navodi vreme izvršenja dogadjaja, ali prema kronološkom redu kojim su oni nabrojani, to se najverovatnije desilo 25. VIII. 1941.«

**POROČILO POLITIČNEGA KOMISARJA ZA OKROŽJE CELJE,
DNE 1. SEPTEMBRA 1941, ŠEFU CIVILNE UPRAVE
V SPODNJI ŠTAJERSKI O UNIČENJU CELJSKE ČETE
PRI ŠT. RUPERTU 27. AVGUSTA 1941¹**

Prepis.

Politični komisar za okrožje Celje

Štev.: 1-520/6-41

Celje, dne 1. septembra 1941.

Predmet: Nagrada za Franca Zavška,
mlinarjevega sina iz Št. Ruperta štev. 78
pri Sv. Lenartu, občina Laško.

Šefu civilne uprave v Spodnji Štajerski

Maribor
Realka

27. avgusta 1941 zgodaj zjutraj je prišel mlinarjev sin Franc Zavšek iz Št. Ruperta štev. 78 pri Sv. Lenartu, občina Laško, na orožniško postajo Štore in prijavil, da so 27. 8. 1941, zjutraj ob 6. uri, prišli v hišo njegovih staršev v Št. Rupertu štev. 78 trije oboroženi banditi in prosili, naj jim dajo kaj jesti. Ker so jih zavrnali, so odšli ob potoku, a so takoj nato prilezli k mlinu, da bi prespali na skednju.

Ko je vodja postaje stražmojster Anton Petzl to zvedel, je z glavnim stražmojstrom Francem Seereiterjem in stražmojstrom Antonom Totterjem ter pomožnim policistom Rudolfom Sivkom odšel na kraj dogajanja. Orožniška postaja Šentjur ob Južni železnici je za okrepitev poslala okrajnega stražmojstra Aleksandra Lengensteina in pomožnega policista Valentina Verbiča. Zavškov mlin je najti na specialki 1 : 100.000 Rogatec 12mm od levega roba karte in 4,5 cm južno od Južne železnice nad Celjem in Šentjurjem. Ob 10. uri je orožniška patrulja prišla do mlina in ga obkolila v razdalji 30—50m ter se zaklonila.

Mlinarjev sin Franc Zavšek, ki je prinesel prijavo, je splezal na skedenj, da bi videl, v katerem kotu so banditi. Nato smo streljali v tisto smer. Čez nekaj časa smo bandite poklicali v slovenskem jeziku, naj se predajo in zlezejo s skednja. Na pozive niso odgovorili. Spet smo streljali na streho. Ponovni pozivi na predajo niso imeli uspeha. Tedaj smo izpod strehe zašlišali strele, nato pa je bilo vse mirno. Že 6 ur smo oblegali mlin in ni bilo videti, da bi se banditi nehali upirati. V senu so našli dobro kritje, tako da jih nismo mogli videti in točno določiti njihovega položaja. Če bi čakali noči, bi nastala nevarnost, da bodo to izkoristili in skušali pobegniti. Poleg tega nismo vedeli, ali banditi do noči ne bodo dobili okrepitev. Ta okolnost je narekovala edini mogoč izhod: zažgati skedenj skupaj z banditi. Za požig je pod smrtno nevarnostjo poskrbel mlinarjev sin Franc

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

Zavšek, ki je bil pri tem še posebno hraber. Ogenj je zajel tudi stanovanjsko hišo. Posamezni orožniki in sosedje so se trudili, da bi ga omejili. Ko je skedenj že gorel s plamenom, je nenadoma odjeknilo 4—5 strelav. Orožniki so menili, da so se banditi sami pokončali. Toda čez nekaj časa je skočil bandit iz skednja in skušal zbežati v gozd. Stražmojster Totter je skočil za njim, a mu je na vlažnem zemljišču spodrsnilo in je padel. To priložnost pa je bandit izkoristil in večkrat ustrelil proti njemu. Ranil ga je v senca in v trebuh. Orožniki so streljali na bandita in stražmojster Petzl ga je s prvim strelom smrtno zadel v srce.

Težko ranjenega orožnika Totterja smo prepeljali v celjsko pokrajinsko bolnišnico. Tam je naslednjo noč umrl, ne da bi sploh prišel k zavesti. Drugi dan smo pri razkopavanju pogorišča ugotovili, da so v skednju zgoreli 4 banditi. Nismo pa mogli ugotoviti njihove istovetnosti.²

² Primerjaj s Stantetovim člankom »Prva celjska četa« v Spominih na partizanska leta IV, Ljubljana 1950, str. 39-52 in s Škerlovim pisanjem v knjigi Počeci partizanskega pokreta u Sloveniji, Beograd 1956, str. 141-142!

Dogodek omenja Slovenski poročevalec šte. 18, dne 20. septembra 1941:

»Celjske partizane je neki kmet dvakrat izdal, toda obakrat so se spretno umaknili brez lastnih izgub in s težkimi izgubami za nem. žandarje. Izdajalca so nato partizani ujeli in nameravali likvidirati, toda zaradi žene in otrok so se ga usmili in ga izpustili. V zahvalo za podarjeno življenje, jim je lopov pripeljal 30 žandarjev in gestapovcev, ki so partizane obkolili. Partizani so enega žandarja ubili, sami pa so izgubili 4 smrtno zadete člane svoje čete. — Nobenega usmiljenja z denunciantii!« (Zbornik dokumentov NOV, VI/1, dok. šte. 31.)

Omenja ga tudi poročilo PK KPS za Štajersko:

»c) Oddelek šest ljudi je odšel pod Vilčevim (Vilko Šlander, ki je po 16. avgustu 1941 prevzel poveljstvo čete — op. T. F.) vodstvom kaznovat kmeta, ki je logor izdal. Naloge ni izvršil, pač pa je hotel s pomočjo istega kmeta nastaviti past žandarmeriji. V to past se je sam ujel in je bil razen enega moža ves uničen.« (Izvirnik v arhivu CK ZKS v Ljubljani; Zbornik dokumentov NOV VI/1, dok. šte. 34.)

Namestnik orožniškega okrožnega vodje Celje poročnik Haller je 27. avgusta 1941 ob 18.30 poročal:

»Včeraj (očitna pomota. Biti mora: danes — op. T. F.) so orožniški postaji Štore sporočili, da so v okolici mlina v Sentrupertu, občina Sentjur ob Južni železnici oziroma Laško, komunisti. Orožniški postaji Štore in Sentjur, v moči po 6-8 mož, sta šli nato v patroljo in jima je uspelo v mlinu Štore šte. 73 komuniste izslediti. Ker se ti niso odzvali ukazu, naj pridejo ven, so mlin zažgali.

Ogenj se je razširil na stanovanjsko hišo. Medtem ko sta bili orožniški postaji zaposleni z gašenjem, je skočil neki komunist iz mlina in hotel zbežati. Orožniški stražmojster Totter ga je hotel ustaviti, a ga je oni ustrelil v glavo in trebuh. Ostali orožniki so komunistu ustrelili. Menijo, da sta v mlinu zgorela najmanj dva komunisti. Ognja ni bilo mogoče pogasiti, tako da sta stanovanjska hiša in mlin popolnoma zgorela.

Težko ranjenega orožniškega stražmojstra smo ob 18. uri 45 minut prepeljali v celjsko bolnišnico.« (Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju.)

Dogodek omenja tudi poročilo varnostne policije, dne 13. XI. 1941: »Orožniška patrolja s postaje Štore pri Sentjurju ob Južni železnici je na omenjenem področju izsledila komuniste, ki so bili v nekem mlinu.

Ker komunisti niso hoteli priti iz mlina, ga je orožniška patrolja zažgala. Ogenj je zajel tudi stanovanjsko hišo, tako da je orožništvo moralo ogenj hitro gasiti. Casil je tudi orožniški nadstražmojster Totter s postaje Štore, ki je pri tem odložil svoje orožje. Eden izmed komunistov je skočil iz gorečega mlina. Totter ga je takoj začel zasledovati, a je padel in ga je komunist večkrat ustrelil in težko ranil.

V ustreljenem banditu so spoznali mlinarjevega sina Ivana Novaka iz Vrbnega šte. 10, občina Šentjur ob Južni železnici. Nekoč je bil vodja četnikov v Šentjurju in poročnik v jugoslovanski vojski.³

Ker je Zavškova družina po požigu mlina popolnoma obubožala, sem laškemu županu naročil, naj ji takoj izplača enkratno podporo v znesku 300 RM.

Obenem še predlagam:

1. naj se mlinarjevemu sinu Francu Zavšku iz Št. Ruperta 78 za njegovo odločno in neustrašno vedenje in sodelovanje pri ugotavljanju in uničevanju bande — v smislu razglasa komandanta varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski, dne 20. 8. 1941 — izplača nagrada v znesku 2500 RM;⁴

2. zakoncema Zavšek naj urad pooblaščenca državnega komisarja za utrditev nemštva izroči za odškodnino mlin, ki je last Ivana Novaka ali njegovih sorodnikov v Vrbnem šte. 10, občina Šentjur ob Južni železnici. Obnova mlina se ne izplača.

3. Udeležencem, orožnikom in pomožnim policistom, naj se javno izreče priznanje za njihov hraber nastop, stražmojstra Antona Petzla pa naj se prednostno upošteva pri zasedbi orožniških položajev.⁵

Za točnost prepisa:

Knoll

V zastopstvu:

Dr. Hecke

Orožniška patrolja je komunista ustrelila, medtem ko so drugi 4 komunisti zgoreli v mlinu. (Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.)

³ Podatek ne drži. Ivana Novaka ni bilo v tej skupini.

⁴ 5. septembra 1941 je komandant varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski SS-Standartenführer Otto Lurker predlagal vladnemu predsedniku dr. Müllerju-Hacciusu, naj se Franca Zavška, ki je pomagal uničiti pet partizanov in ki »si je pridobil dragocene zasluge tudi s tem, da je za pristojno orožniško postajo vedno vršil konfidentsko službo« nagradi s 1000 RM. (Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.)

15. septembra 1941 je šef civilne uprave odobril 1000 RM nagrade za izdajalca in 300 RM pomoči za pogorelce. (Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.)

⁵ Orožnike, ki so se udeležili napada, je komandant orožništva pri šefu civilne uprave polkovnik Novotny pismeno pohvalil. (Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.) Vodjo orožniške postaje Store stražmojstra Antona Petzla so jeseni 1941 premestili v Soštanj.

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE ŠTORE, DNE 11. SEPTEMBRA 1941,
POLITIČNEMU KOMISARJU ZA OKROŽJE CELJE
O POŽIGU V TEHARJAH¹**

Orožniška postaja Store, okrožje Celje, Štajerska
Štev. dnev. 395 ad

Store, dne 11. septembra 1941

Žig:
Politični komisar
za okrožje Celje
Prispelo 14. IX. 1941
Štev. Priloge

Političnemu komisarju za okrožje Celje

v Celju

Predmet: Požig v Teharjah.

Zveza: Naše poročilo štev. 395, dne 12. 8. 1941.

10. septembra 1941 ob 20.30 je v skednju posestnika in občinskega tajnika Štefana Stojana v Teharjah štev. 5 izbruhnil požar. Zgorel je 10 m dolg in 6 m širok skedenj skupaj z zalogami sena in slame. Zgorelo je 70 q sena in 5 q slame. Gmotne škode je za približno 2000 RM in jo bo v glavnem povrnila zavarovalnica.

Sosednji objekti niso bili ogroženi.

Nastopili so okoliški gasilci, a skednja ni bilo mogoče več rešiti; zgorel je do tal.

Ta požar je v poslednjih petih tednih pri istem posestniku že tretji po vrsti.²

7. 8. 1941 je začel goreti isti skedenj, a so ogenj pravočasno opazili in pogasili. V zvezi s tem so tedaj prijeli mesarskega pomočnika Franca Stravsca, ki je malo pred tem odšel iz skednja, kjer je prenočil, ne da bi gospodar o tem kaj vedel. Zdaj sedi v zaporu in dejanje zanika.

Pet dni pozneje, 11. 8. 1941, je pri istem posestniku začelo goreti na nekem drugem delu gospodarskega poslopja, ki je zgorelo. Glej naše poročilo štev. 395, dne 12. 8. 1941. Zgorele so zaloge sena in slame. 18 m dolgo in 10 m široko poslopje, ki so ga sestavljali skedenj in 2 kašči skupaj z lopo za vozove, je zgorelo do tal. Skupna škoda znaša približno 6000 RM.

Oba požara sta izbruhnila v jutranjih urah, tretji pa v večerni uri, ko je bilo že popolnoma temno.

Dekla Kristina Otorepec, ki služi pri oškodovancu, je 3. 9. 1941 zgodaj zjutraj, ko je bilo še temno, odšla po krmo na pod skednja, ki je zadnjič zgorel in je bil zdaj prosto pristopen. Zgoraj jo je neki

¹ Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju.

² Gospodarsko poslopje so zažgali borci Celjske čete. O tem poroča tudi PK KPS za Štajersko, ko našteva akcije Celjske čete:

»Pred Buzdovim padcem so zažgali dve gospodarski poslopji na Teharju.«
(Zbornik dokumentov NOV, VI/1, dok. štev. 34.)

moški, ki ga v temi ni spoznala, udaril po glavi, da je padla v nezavest. Neznanec je neopažen zbežal. Mogoče je že tisto noč nameraval podtakniti ogenj, pa mu je to onemogočila dekla.

V vseh treh primerih je bil ogenj podtaknjen in gre za sabotažno dejanje.

Oškodovavec je bil že v Jugoslaviji občinski tajnik v Teharjah. Ta položaj ima še danes. Tako ima možnost, da daje sodbe o vedenju in nekdanjem obnašanju prebivalcev. Župan, ki je prišel iz Zgornje Štajerske, ga uporablja za oporo in poizvedbe. Zaradi tega je pri prebivalstvu, ki nasproti Nemcem ni prijateljsko razpoloženo, padel v nemilost.

Ker je mesto požara čisto ob razmeroma zelo prometni cesti Celje—Teharje, vidi pogorišče mnogo ljudi. Tako je dosežen namen vznemirjenja.

Poizvedovanje za storilci je bilo doslej neuspešno. Nadaljevali ga bomo skupaj s celjsko izpostavo državne kriminalne policije.

Enako poročilo pošiljamo političnemu komisarju za okrožje Celje, komandantu orožništva pri šefu civilne uprave v Mariboru, komandantu varnostne policije in varnostne službe, izpostavi Celje in celjski izpostavi tajne državne policije.

Petzl, stražmojster

Savinjska četa

Štev. 26

POROČILO ŽUPANA IZ ŠT. PAVLA PRI PREBOLDU, DNE 7. JULIJA 1941, POLITIČNEMU KOMISARJU ZA OKRAJ CELJE-OKOLICA O NAPISNI AKCIJI V OBCINI¹

Župan občine Št. Pavel pri Preboldu, dne 7. 7. 1941.

Strogo zaupno!

Političnemu komisarju za okraj Celje-okolica

v Celju

Zadeva: Komunistični podvigi.

Ponavljam Vam svojo današnja telefonsko prijavo, da so bili vsi kažipotni na državni cesti od kraja Šentruperta do Prekope pred Vranskim prepleskani z rdečo barvo in da je bil tam poleg prav tako z rdečo barvo naslikan komunistični znak (srp in kladivo). Razen tega je bilo v krajih Grajska vas in Gomilsko na gasilskih domovih napisano v slovenskem jeziku »Naj živi Stalin!« z rdečo barvo. Potem ko sem prejel

¹ Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju. Glej tudi: Stane Terčak: Med Mrzlico in Dobrovljami, Celje 1955, str. 75.

prijavo o teh sramotnih dejanjih, sem z našim orožniškim stražmojstrom (Hugo Vogel) takoj prevozil imenovano progo in odredil, da se ti rdeči znaki na najhitrejši način odstranijo. Ker so v poslednjem času pred prevratom sokoli in komunisti sodelovali z roko v roki in sicer na ta način, da so bili mnogi komunisti kot člani sprejeti v sokolsko društvo, je že čas, da se ta stvar temeljito spravi v red. Gospod Eidenberger in gospod Paidasch² imata spisek tistih nacionalnih Slovencev, ki še prihajajo v poštev za varnostni zapor, žandarmerijska postaja pa ima spisek tukajšnjih komunistov.

Heil Hitler!

8. 7. 41. D

Žig:

Župan občine
Št. Pavel pri Preboldu

Cauer

župan

Žig:

Politični komisar Celje-okolica
Prispelo

Štev. 27

**POROČILO OKROŽNEGA OROŽNIŠKEGA VODJE CELJE,
DNE 7. JULIJA 1941,
POLITIČNEMU KOMISARJU ZA OKROZJE CELJE,
O NAPISNI AKCIJI V CELJSKEM OKROZJU¹**

Orožniško okrožje Celje, Štajerska.
Dnevnik štev. 382

Političnemu komisarju za okrožje Celje

v Celju

Zadeva: Komunistična mazaška akcija.

Odnos: Prijava (telefonska) postaj Šoštanj in Vransko
kakor tudi Št. Pavel pri Preboldu.

Po telefonski prijavi zgoraj omenjenih orožniških postaj so v noči od 6. na 7. VII. 1941 dozdevni komunistični elementi z rdečo barvo opremili kažipote, krajevne napisne table itd. z napisi kakor »Živela Rusija«, »Živel Stalin« in podobno.

Postaja Šoštanj je v dogovoru z voditeljem Heimatbunda prišla 4 osumljence.

Postaja Prebold prosi za dostavo tovornega avtomobila, da prevzame osumljence. Postaja Vransko doslej o storilcih še ni ničesar ugotovila.

² Edo Paidasch iz Brežic je kot vneti petokolonaš 1941. leta postal vodja II. vodstvenega urada v celjskem okrožnem vodstvu Štajerske domovinske zveze. Po osvoboditvi je bil obsojen na smrt in obešen.

¹ Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju. Glej tudi: Stane Terčak: Med Mrzlico in Dobrovljami, Celje 1955, str. 74.

Izpostavi državne policije, varnostne službe in varnostne policije je bila sporočena prijava o dogodkih in s temi mesti sklenjen dogovor glede nadaljnjega postopka za ugotovitev storilcev. O uspehu bomo poročali.

7. 7. 41. D.

Žandarmerijski okrožni vodja:
v. z.

Rudolf Haller

Štev. 28

**POROČILO CELJSKE IZPOSTAVE VARNOSTNE SLUŽBE,
DNE 8. JULIJA 1941, KOMANDANTU VARNOSTNE POLICIJE
IN VARNOSTNE SLUŽBE V SPODNJI ŠTAJERSKI
O NAPISNI AKCIJI V CELJSKEM OKROŽJU¹**

Varnostna služba državnega vodje SS, izpostava Celje

IV. A 1/3
B. — štev. 183/41
Ai./Pr.

Celje, 8. 7. 1941

Komandantu varnostne policije in varnostne službe
v Spodnji Štajerski
SS-Standartenführer Lurker

Maribor
Carnerijeva ulica 7

Predmet: Komunistična rovarjenja v celjskem okrožju.

Zveza: Telefonsko sporočilo SS-Oberscharführerja Aichelburga
SS-Standartenführerju Lurkerju 7. 7. 41.

V nedeljo, dne 6. 7. 41, so mnogi moški prebivalci iz celjskega okrožja nosili v gumbnicah rdeče nagelje.

Kot so poročale orožniške postaje, so komunistični elementi pomazali vso okolico Žalca, Vranskega, Braslovč, Šoštanja, Velenja in Vojnika. Kažipote so popisali s slovenskimi imeni ali pa prečrtali nemška, na zidovih pa so bila gesla: »Dol s Hitlerjem!« — »Živel Stalin!« — »Živela svobodna Slovenija!« Na kažipotih je bilo mnogo znamenj srpa in kladiva. Uporabljali so navadne vodne barve, katran, oljne in žlahtne barve.²

Napise so odstranili ali premazali cestarji že v zgodnjih jutranjih urah, če so imeli na razpolago potrebna sredstva. Drugi del so očistili popoldne, tako da so bile posledice akcije zvečer vidne le še malokje.

7. 7. popoldne smo izvedli splošno aretacijo najbolj znanih komunistov v tistih krajih, kjer so bila rovarjenja. Te akcije se je ude-

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

² Akcijo so po navodilih Pokrajinskega komiteja KPS za Štajersko izvedli komunisti iz Savinjske in Šaleške doline v noči pred odhodom v partizane. Isto noč so tudi komunisti v Rušah izvedli napisno akcijo.

ležila državna tajna policija, zaščitna policija in orožništvo iz prizadetih krajev. V celjske okrožne zapore smo spravili približno 90 aretiranih. Val aretacij se bo še nadaljeval.

O uspehu te nadaljnje akcije bomo še poročali!

V vednost političnemu komisarju
okrožja Celje

Vršilec dolžnosti vodje:
zastopstvu: V. Aichelburg
SS-Oberscharführer

med akte
Dorfmeister

Štev. 29

**POROČILO OROŽNISKE POSTAJE MOZIRJE, DNE 21. JULIJA 1941,
POLITIČNEMU KOMISARJU CELJE
O IZOBESENJU JUGOSLOVANSKE ZASTAVE PRI MOZIRJU¹**

Orožniška postaja Mozirje, okrožje Celje, Spodnja Štajerska.
Štev. dnev. 330

Političnemu komisarju

v Celju

Predmet: Najdba jugosl. zastave
Zveza: —

Žig:
Politični komisar
za okrožje Celje
Prispelo 23. VII. 1941
Štev. 147/1 Priloga —

V noči na 21. julij 1941 je v nekem sadovnjaku izven Mozirja nekdo privezal na drevo jugoslovansko zastavo, v velikosti 50 × 70 cm, ki jo je sam pobarval z barvnim svinčnikom (modro-belo-rdeče).

Zastavo je naša postaja odkrila in odstranila že 21. 7. 1941 ob 6. uri. Storitca do sedaj še nismo mogli ugotoviti.

Vodja orožniške postaje:
Scheleh, orožniški stražmojster

¹ Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju.

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE ŽALEC, DNE 5. AVGUSTA 1941,
POLITIČNEMU KOMISARJU CELJE O POŽIGU V DOBERTEŠI VASI
4. AVGUSTA 1941¹**

Orožniška postaja Žalec, okrožje Celje, Štajerska
Štev. dnev. 667

Žalec, 5. avgusta 1941.

Političnemu komisarju za okraj Celje-okolica

Predmet: Požar v Doberteši vasi.

v Celju

4. avgusta 1941, približno ob 23.30, je izbruhnil požar v kozolcu na župnijskem posestvu v Doberteši vasi, občina Žalec, okrožje Celje, ki ga upravlja komisar. Ogenj je uničil kozolec skupaj s senom in zrnjem. Škoda znaša približno 4400 RM. Ogenj je bil prav gotovo podtaknjen.

Župnijsko posestvo v Doberteši vasi že od začetka junija 1941 upravlja komisar. Po aretaciji župnika Alojza Ocvirka, opravlja cerkvene obrede brezplačno upokojeni župnik Robert Vaclavik, star 75 let.

Pogoreli objekt je stal sredi Doberteše vasi neposredno ob občinski cesti. V njem je bilo približno 10.000 kg svežega sena in približno 3.500 kg neomlačene pšenice ter 2 gospodarska voza. Ogenj sta najprej opazila 2 hlapca s sosednjega dvorišča. Ko sta pritekla na pogorišče, sta videla, da gori znotraj kozolca. Ko sta poskušala od tam rešiti vprežne vozove, sta ugotovila, da so jih storilci zavrli, da jih ne bi mogli odpeljati. Ta namen so v celoti dosegli, ker zaradi prevelike vročine ni bilo več mogoče sprostiti zavor. Stavba je popolnoma zgorela. Gasilci, ki so prišli iz Doberteše vasi in Vrbja, so požar lahko le omejevali. Gasilce iz Žalca, ki so prav tako prišli na pogorišče, so talkoj odposlali nazaj, ker na pogorišču niso bili več potrebni in ker so jih rabili v Žalcu samem.

Nedvomno gre za sabotažo iz sovražnih vrst, da bi otežili preskrbo prebivalstva, ker je v istem času prišlo do napada na Kugčino posestvo v Levcu pri Celju, ki ga prav tako upravlja komisar.²

Iskanje požigalcev je bilo do sedaj neuspešno.

Prepis pošiljamo...³

Žig:

Politični komisar
za okrožje Celje
Prispelo 6. VIII. 1941
Štev. 144/10 Pril. —

Vodja postaje:

Klein, orožniški stražmojster

¹ Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju.

² Požigi na zaplenjenih gospodarstvih so v zvezi z nalogami, ki o njih govori dok. štev. 9.

³ Naslove izpuščamo.

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE ŠMARTNO OB PAKI,
DNE 5. AVGUSTA 1941, KOMANDANTU VARNOSTNE POLICIJE
IN VARNOSTNE SLUŽBE V SPODNJI ŠTAJERSKI
O POŽIGU V ŠMARTNEM OB PAKI 4. AVGUSTA 1941¹**

Orožniška postaja Šmartno ob Paki, okrožje Celje, Spodnja Štajerska.
Štev. dnev. 190

Šmartno ob Paki, dne 5. avgusta 1941

Komandantu varnostne policije in varnostne službe Maribor.
V vednost političnemu komisarju za okrožje Celje
in orožniškemu okrožnemu vodji v Celju.

Predmet: Neznanci so streljali s pištolo in zanetili požar v Šmartnem ob Paki.

4. 8. 1941, približno ob 22.30, je nekdo v bližini paškega gradu pri Šmartnem ob Paki trikrat ustrelil s pištolo proti posestniškemu sinu Rudolfu Kummerju iz Slatine 11 pri Šmartnem ob Paki.

4. 8. 1941, približno ob 23. uri, je začel goreti kozolec pri župnišču v Šmartnem ob Paki, kjer je tudi sedež občine. Kozolec, ki je bila v njem spravljena žetev — pšenica, je zgorel.

Sumimo, da sta to dejanje napravila dva nepoznana mladeniča, ki sta ju videla pred streljanjem grajska kuharica Margareta Šajtegl in njen ženin Rudolf Kummer iz Slatine 11. Šajteglava in Kummer sta jih opisala takole:

»Eden je bil visok 165 cm, s klobukom in raztrganim suknjičem, z dolgimi hlačami in je nosil dve navzkriž obešeni krušni torbici.

Drugi je bil visok približno 155 cm, brez pokrivala in oblečen v pumparice.«

Ko sta se 4. 8. 1941, približno ob 22.15, Šajteglava in Kummer približevala paškemu gradu, sta mladeniča prišla iz nekega grma v parku. Ko sta videla, da so ju opazili, sta se umaknila v smeri Šmartno ob Paki.

Ko je Kummer sedel na kolo in hitel poročat o tem na našo postajo, je večji mladenič iz grajskega parka trikrat ustrelil s pištolo proti njemu. Takoj, ko je orožništvo prišlo do gradu, je začel goreti župnijski kozolec v Šmartnem ob Paki.

Domnevamo, da sta obe kaznivi dejanji napravila ta dva mladeniča, ki sta ju Šajteglava in Kummer opazila v grajskem parku. Dosedanje iskanje storilcev je bilo brezuspešno.

Poizvedovanje bomo nadaljevali v sporazumu s sosednjimi postajami, o uspehu bomo poročali.

Vodja postaje:
Grossmagg l. r.
orožniški stražmojster

¹ Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE CELJE, DNE 6. AVGUSTA,
KOMANDANTU VARNOSTNE POLICIJE IN VARNOSTNE SLUŽBE
V SPODNJI ŠTAJERSKI
O POŽIGU V LEVCU PRI CELJU 4. AVGUSTA 1941¹**

Orožniška postaja Celje, okrožje Celje, Spodnja Štajerska.
Štev. dnev. 460

Celje, dne 6. avgusta 1941.

Komandantu varnostne policije in varnostne službe

Predmet: Nepoznani komunisti
so zanetili požar

Zveza: ni
Priloge: 1

v Mariboru
Žig:
Politični komisar
za okrožje Celje
Prispelo 7. VIII. 1941
Štev. 152 Priloga —

4. avgusta 1941 ob 23.15 so nepoznani komunisti zanetili požar v kašči za hmelj oziroma gospodarskem poslopju izseljene Franciške Kugec v Levcu štev. 9.

Zaradi lahnega severozahodnika je bila 27 m dolga in 7 m široka lesena in z opeko pokrita kašča hitro v plamenih.

Zaradi lahnega severozahodnika je ogenj zajel in docela uničil tudi kaščo za hmelj in gospodarsko poslopje brata in sestre Matije in Marije Ribinšek iz Levca št. 1.

Kugčino gospodarstvo upravlja komisar; ogenj je uničil naslednje poljske pridelke in orodje:

3500 kg sena, 3000 kg detelje, 1500 kg soržice, 4000 kg pšenice, 1000 kg ječmena, 2500 kg slame, 3 težke vprežne vozove, 2 velika soda za vodo, sod za gnojnico, 2 lestvi za voz, korito za premog in približno 400—500 drogov za hmelj. Celotna škoda znaša 10.700 RM.

...²
Ker je v istem času izbruhnil požar tudi v občini Doberteši vasi pri Žalcu, okrožje Celje, na neki kmetiji, ki jo upravlja komisar, lahko domnevamo, da gre za sabotazo komunistov.

Vodja postaje:
Futterer
orožniški stražmojster

Političnemu komisarju za okrožje Celje

Prispelo dne 8. 8. 1941
Delovodnik Referent Priloge
941

¹ Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju.

² Nepomembne podrobnosti izpuščamo.

³ Nepomembne podrobnosti izpuščamo.

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE VRANSKO, DNE 10. AVGUSTA 1941,
POLITIČNEMU KOMISARJU CELJE O AKCIJAH SAVINJSKE ČETE¹**

Orožniška postaja Vransko, okrožje Celje, Spodnja Stajerska.
Štev. dnev. 432

Vransko, dne 10. avgusta 1941.

Političnemu komisarju za okrožje Celje

v Celju

Predmet: Komunistične sabotaze.

Žig:
Politični komisar
za okrožje Celje
Prispelo 12. VIII. 1941
Štev. 152 Pril. —

Doslej neugotovljeni komunisti so v noči na 10. 8. 1941, na državni cesti Vransko—Ljubljana, v katastrski občini Zaplanina, trška občina Vransko, med kilometrskima kamnoma 43,5—43,6 prerezali žice in požagali brzozjavne drogove štev. 600, 601 in 602. Iz 15 m dolge posekane smreke in dveh brzozjavnih drogov, ki so jih položili preko ceste, so napravili avtomobilsko oviro. V ta namen so iz nezaklenjene sobe posestnika Antona Skrabe, ki je približno 100 korakov oddaljena od kraja zločina, odnesli žago in 2 sekiri. Avtomobilsko oviro je 10. 8. 1941, približno ob 5.30 opazil hlapec posestnika Cirila Razborška iz Isde pri Trojanah in jo s pomočjo svojega gospodarja odstranil. Dogodek so sporočili najprej orožništvu v Motnik, v kamniško okrožje. Ko pa je sporočilo prišlo na našo postajo, smo uvedli preiskavo. Storitci bi bili lahko komunisti, ki so zaradi uvedenega patroljiranja na Gorenjskem pribežali na naše področje. Preiskavo nadaljujemo sporazumno z motniško postajo.

9. 8. 1941, približno ob 20. uri, je gostilničar Jožef Felicijan iz Stopnika s slom pismeno obvestil našo postajo, da so zvečer pri kopanju Osetovega vinograda v Stopniku našli 5 min. Po zemlji se je videlo, da so bile mine zakopane šele pred kratkim. Ko je kmalu nato posestniški sin Franc Planinc iz Hieronima štev. 37 sporočil postaji, da je videl 11 moških, ki so bili verjetno komunisti, je postaja to sporočila orožniškemu okrožju Celje. Sem so nato še prispeli poročnik Fehleisen, rev. poročnik Kolmanitsch in okrajni poročnik Haller s 7 uslužbenci motoriziranega orožništva iz Celja. Ko smo se pogovorili o položaju, smo odposlali k Sv. Hieronimu patroljo, ki so jo sestavljali okrajni orožniški nadstražmojster Franc Kethmayer in 4 stražmojstri motoriziranega orožništva. Drugo patroljo, ki sta jo sestavljala okrajni poročnik Haller in stražmojster motoriziranega orožništva, pa smo poslali v Stopnik, da bi zavarovala mine. Približno ob štirih zjutraj je okrajni poročnik Haller ustavil nekaj komunistov, ki so šli po nekem klanecu in so bili oboroženi s karabinkami. Prvi bandit je na klic vrgel

¹ Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju.

puško z rame in začel streljati proti orožnikoma. V istem trenutku je z nasprotne strani padlo nekaj strelav. Orožnika sta takoj odgovorila s streljanjem. Ker so bili komunisti v klancu, so se po daljšem streljanju lahko umaknili. Orožnika nista bila ranjena. Strele je slišal stražar, ki je čuval orožniško kasarno, in o tem obvestil poročnika Fehleisna. Ta je z rev. poročnikom Kolmanitschem in vodjo postaje orož. stražmojstrom Gröglom pohitel orožnikoma na pomoč. Čeprav smo dolgo časa preiskovali bojno področje, komunistov zaradi gostega in obsežnega gozda nismo mogli dalje zasledovati. Uradu za zbiranje vojnega plena v Celju smo naročili, naj pobere mine.

10. 8. 1941 dopoldne je posestniški sin Ivan Gomilar s Črete, občina Vransko, našel nad omenjenim bojiščem v grmu lahko strojnico. Začasno smo jo shranili na naši postaji.

Patrulja, ki smo jo poslali proti Sv. Hieronimu, da bi v bližini Planinčeve kmetije izsledila 11 moških, verjetno prav tako komunistov, ni imela uspeha, ker so zaradi velike razdalje pretekle že 3 ure in so komunisti najbrž že prej spremenili svoje prebivališče.

Poslano...²

Vodja orožniške postaje:
Grögl, orožniški stražmojster

Štev. 34

**ZAPISEK CELJSKE IZPOSTAVE KRIMINALNE POLICIJE,
DNE 15. AVGUSTA 1941,
O JUSTIFIKACIJI NEMŠKEGA ZAUPNIKA ALOJZA TESCHNIKARJA
NA DOBROVLJAH 12. AVGUSTA 1941¹**

Državna kriminalna policija
Urad Maribor
Izpostava Celje

Celje, 13. 8. 1941.

Uradni zapis

Stražmojster Koschuh z orožniške postaje Braslovče je 13. 8. 1941 ob 10.30 tukajšnji izpostavi kriminalne policije po telefonu sporočil naslednje:

»12. 8. 1941 ob 21.30 je prišlo nekaj moških k hiši posestnika Alojza Teschnikarja na Dobrovljah šte. 33, občina Braslovče. Pozvali so ga, naj pride ven. Ker tega ni storil, so petkrat ustrelili v hišo. Štiri krogle so ga zadele in težko ranile. Od teh so šle tri skozi trebuh. Omenjeni je 13. 8. 1941 ob 3. uri zjutraj podlegel ranam.

Ne vemo, ali so bili strelji iz puške ali pištole.

Postaja vprašuje, če bo prišlo do obdukcije:

² Naslove izpuščamo.

¹ Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.

Pripominjam, da je bil Teschnikar konfident postaje in so ga zato napadli komunisti.«²

Sprejel
dne 13. 8. 1941 ob 10.30
Schönbacher k. s.

13. 8. 1941 ob 10.45 smo o dogodku obvestili višjega sekretarja Wochinza in ga zaprosili za nadaljnja navodila.

Štev. 35

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE ŠT. PAVEL PRI PREBOLDU,
DNE 17. AVGUSTA 1941, KOMANDANTU VARNOSTNE POLICIJE
IN VARNOSTNE SLUŽBE V SPODNJI ŠTAJERSKI
O NAPADU NA FOLKSDOJČERJA ALFONZA PETSCHNIKA
PRI ŠT. PAVLU 15. AVGUSTA 1941¹**

Orožniška postaja Št. Pavel pri Preboldu, okrožje Celje.

Štev. dnev. 472/1941

Št. Pavel pri P., dne 17. avgusta 1941

Komandantu varnostne policije in varnostne službe

— v Spodnji Štajerski —

Oddelek za kazenske zadeve

v Mariboru,
Carnerijeva ulica 7

Predmet: Napad komunistov na folksdojčerja.

15. avgusta 1941, približno ob 23. uri, je baje 15 do 20 oboroženih komunistov, ki so v gozdovih med Št. Pavlom pri P. in Trbovljami, napadlo hišo v Št. Pavlu pri P. števil. 77. Napad je potekal tako, da so

² Teschnikarja je justificirala Savinjska četa, ki je taborila na Dobrovljah.

Justifikacijo omenja tudi poročilo PK KPS za Štajersko:

»Napad na kmeta-izdajalca v Dobrovljah pri Gomilskem. Izdajalec je bil likvidiran.« (Izvirnik je v arhivu CK ZKS; Zbornik dokumentov NOV VI/1, dok. števil. 34.) Omenja jo tudi Slovenski poročevalec števil. 5, dne 30. avgusta 1941:

»V Savinjski dolini je bil v okolici Zalca ubit denunciant Matevžek.«

Tudi poročilo varnostne policije, dne 15. XI. 1941, govori o tem dogodku:

»V noči od 12. na 13. 8. 1941 ob 21.30 so komunistične bande obkolile posestvo Alojza Teschnikarja na Dobrovljah 33, občina Braslovče. Napadalci so pozvali Teschnikarja, naj zapusti hišo. Ker na poziv ni odgovoril, so obstreljevali hišo. Od petih strelav so ga zadeli štirje, od tega trije v trebuh, in ga težko ranili. Teschnikar je folksdojčer in vodja krajevne skupnosti Štajerske domovinske zveze. Še istega dne, približno ob 23. uri, je podlegel ranam.« (Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.)

Vodja Wehrmannschaftsstandarte Cilli-West SA-Standartenführer Wolf je Teschnikarja označil takole:

»Bil je eden izmed najbolj vnetih podoficirjev, ki je zelo vplival na svoje tovariše... Orožniški postaji Braslovče je nekajkrat prinesel pomembna poročila in si je tako nakopal posebno sovraštvo partizanov.« (Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.)

Dr. France Škerl ni vedel, da je Matevžek samo domače ime za Teschnikarja in je menil, da gre za dva dogodka. Matevžka bi naj justificirali pred 11. avgustom 1941. (Počeci partizanskega pokreta u Sloveniji, Beograd 1956, str. 143.)

¹ Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.

hoteli izvabiti iz hiše folksdojčerja Alfonza Petschnika, ki v tej krajevni skupnosti Štajerske domovinske zveze brezplačno opravlja dolžnost delovnopoličnega vodje. Ko je skočil skozi okno na prosto, so za njim streljali, a ga niso zadeli. Petschnik se je na begu poškodoval.²

O tem je Alfonz Petschnik v sami srajci in spodnjih hlačah malo po 23. uri poročal na tej postaji.

Z vsemi razpoložljivimi ljudmi smo šli v patroljo, ki pa ni imela uspeha. Komunisti so že zbežali v gozdove.

Od zaupnikov smo izvedeli, da komunisti nameravajo napraviti še nekaj takšnih napadov. Bajе imajo v načrtu tudi napad na našo orožniško postajo.

V zvezi s tem je naša postaja 16. 8. 1941 aretirala raznašalko te vesti Angelo Likovič in jo s posebnim dopisom šte. dnev. 476, dne 17. 8. 1941, izročila državni tajni policiji v Celju.

Alfonz Petschnik ni poznal komunistov, ki so se udeležili zgoraj opisanega napada. Domnevamo pa, da gre za osebe, ki poznajo krajevne razmere.

Poslano komandantu varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski, oddelek za kazenske zadeve v Mariboru, komandantu varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski, državna tajna policija, obmejni policijski komisariat Celje, poveljniku redarstvene policije Alpenland v Mariboru, političnemu komisarju za okrožje Celje in orožniškemu glavarstvu v Celju.

Vodja orožniške postaje:

Vogl

orožniški stražmojster

---

² 16. avgusta 1941 je krajevni skupinski vodja Štajerske domovinske zveze pisal političnemu komisarju Dorfmeistru:

»Do danes komunističnih groženj nismo vzeli tako resno in jim nismo pripisovali posebnega pomena. Zgoraj navedeni primer pa kaže, da moramo nekaj storiti za zaščito naših folksdojčerjev in naše tekstilne industrije. Preko tajne državne policije smo zahtevali orožje in strelivo in Vas prosimo, da podprete našo zahtevo.« (Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju.)

Na to akcijo Savinjske čete je državna tajna policija iz Celja odgovorila 21. avgusta 1941, ko je aretirala deset Slovencev iz vasi okrog Prebolda.

Akcijo omenja tudi poročilo PK KPS za Štajersko:

»Napad na gestapovca v Št. Pavlu, ki so ga ubili.« (Izvirnik je v arhivu CK ZKS; ponatis v Zborniku dokumentov NOV VI/1, dok. šte. 34.)

**OKROŽNICA CELJSKEGA OKROŽNEGA VODJE
ŠTAJERSKE DOMOVINSKE ZVEZE, DNE 19. AVGUSTA 1941,
O USTANOVITVI SAMOPOMOČI V PROTIPARTIZANSKEM BOJU
IN O STOPNJEVANJU NASILJA
PROTI NARODNOOSVOBODILNEMU GIBANJU¹**

Okrožni vodja in politični komisar

Celje, 19. 8. 41.

Okrožnica štev. 49

Predmet: Komunistična rovarjenja v celjskem okrožju.
Številka: I-320/6

**Oseбно!
Strogo zaupno!
Vpisati!**

Vsem krajevnim skupinskim vodjem Štajerske domovinske zveze v celjskem okrožju, vsem županom v celjskem okrožju, vsem vodjem vermanšafta v Standartah Celje-vzhod in Celje-zahod

s prošnjo, naj z vsebino na ustrezni način takoj seznanijo podoficirje,

okrožnemu orožniškemu vodji poročniku Kolmanitschu, s prošnjo, naj o tem seznanijo orožniške postaje,

vodji posamezne službe pri zaščitni policiji, s prošnjo, naj o tem seznanijo podrejene uradnike.

V vednost:

1. šefu civilne uprave v Mariboru,
2. zveznemu vodji Štajerske domovinske zveze v Mariboru,
3. vodji celjske izpostave varnostne službe, Hauptsturmführerju Fastu,
4. vodji celjske izpostave tajne državne policije, Untersturmführerju Jungu.

Vojna s Sovjetsko zvezo je tudi pri nas priklicala na plan tajno komunistično organizacijo, ki je obstajala že v času stare Jugoslavije. Pri tej stranki gre le za peščico obupancev, ki sami po sebi ne morejo biti nevarni nacionalsocialističnemu Nemškemu rajhu. Toda zaradi ponemčevanja našega okrožja njihovih nasilstev ne moremo več trpeti, ker zapeljujejo široke množice poštenega prebivalstva in rušijo našo graditev.

V celjskem okrožju so v preteklih tednih napravili različna nasilstva, s katerimi nameravajo nadaljevati. Navodilo vodstva komunistične partije² določa, naj njeni člani v našem okrožju v bližnji prihodnosti:

1. zažgo vsa nemška gospodarstva,
2. zasledujejo člane Kulturbunda,

¹ Prepis izvirnika, ki ga je napravila komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev — podružnica za severovzhodno Slovenijo, je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.

² Glej dok. štev. 9.

3. napadejo orož. postajo,
4. rušijo prometne zveze, železnice in ceste,
5. pobijajo vse slovenske izdajalce,
6. sabotirajo na splošno.

Šef civilne uprave nam je s svojo odredbo dne 16. 8. 1941³ dal možnost, da se teh banditov obranimo. Zato bomo v okviru te odredbe ustvarili samopomoč.⁴

Zato odrejam naslednje:

1. posamezne za orožje sposobne moške akcijskega štaba,
2. posamezne za orožje sposobne spodnještajerske folksdojčerje in rajhsdojčerje,

3. posamezne spodnještajerske moške v štabih krajevnih skupnosti in v vermanšaftu, če je njihova zanesljivost preizkušena, bomo takoj združili v vermanšaftu, jim zaupali vojaško orožje in jih podredili orožnikom in policistom, katerih imena bosta vodjema obeh Standart vermanšafta sporočila okrožni orožniški vodja in vodja posamezne službe zaščitne policije.

Ustrezne količine orožja in streliva bo dal na razpolago komandant 48. oddelka tankovskih lovcev in komandant garnizona v Celju.

Za čuvanje in razdeljevanje tega orožja bo okrožni orožniški vodja poslal orož. postajam še posebno zaupno navodilo.

Za politično zanesljivost oseb, ki so navedene pod točkama 2 in 3, odgovarja krajevni skupinski vodja Štajerske domovinske zveze.

V času šolanja je vsakdo podrejen vodji, ki ga za to določita vodji obeh Standart. Orožništvo in policija podpirata tega vodjo kot šolnika in odgovarjata za to, da orožja ne bodo uporabljali v druge namene.

Te enote bodo nastopile, ko bo okrožni orožniški vodja poslal poročilo ustreznim uradom.

Poleg tega naročam županom v celjskem okrožju, naj mi do 30. t. m. pošljejo prošnje za orožne liste za vse tiste nemške in domače Spodnještajerce, ki imajo pogoje za nošenje lovskega orožja. S krajevnimi skupinskimi vodji Štajerske domovinske zveze naj preverijo njihovo politično zanesljivost.

Na tak način bomo prišli v položaj, da bomo čimprej uničili te komunistične plačance.

³ Glej Zbornik dokumentov NOV VI/1, dok. št. 129.

⁴ Nekateri vodje krajevnih skupnosti Štajerske domovinske zveze so že po prvih partizanskih akcijah spraševali Dorfmeistra, če lahko za zasledovanje partizanov uporabijo tudi vermanšaft. Odgovoril jim je:

»Za aktivni nastop proti sovražnikom države pride v poštev samo oborožena eksekutiva. Ta je vedno sposobna, da zlomi vsak prestopok proti pravnemu redu. Naloga Štajerske domovinske zveze kot politične organizacije je izključno z dobro delujočim zaupniškim sistemom, ki znotraj krajevnih skupnosti zajame slehernega človeka, ustvariti eksekutivi potrebno osnovo, da lahko v ustreznem trenutku udari...« (Okrožnica z dne 6. VIII. 1941 je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.)

Videti je, da si je Dorfmeister kmalu premislil in sam prišel na misel, da bi vermanšaft pritegnili k protipartizanskemu boju. Do tega je v celjskem okrožju prišlo septembra 1941. (Podrobnosti o tem so v Letopisu Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani, II, 1958, str. 87-88.)

Pričakujem, da bo posebno vsak star nacionalni socialist zdaj stoodstotno do konca svojih moči zastavil vse, saj ima možnost, da se vsaj nekoliko oddolži svojim tovarišem na fronti za njihovo madčlo-veško prizadevanje in požrtvovalnost.

V preteklih tednih je v našem okrožju padel v tem boju spodnještajerski kmet, ki je kot član vermanshafta sodeloval z orožništvom.⁵ Sin spodnještajerskega kmeta pa je bil pri zasledovanju nekega vodje četnikov ranjen s strelom iz pištole.⁶

Tako me more iti več naprej.

Predvsem zahtevam, da policija in orožništvo na cestah in trgih, predvsem v Celju, ustavljata in legitimirata ljudi, ki se jim zdijo sumljivi. Proti pobeglim komunistom, njihovim družinskim članom in pomagačem je treba nastopiti z vso strogostjo.

Brezobzirno strogost, ki bomo z njo zlomili vsak nasilni odpor, pa mora spremljati pristno nacionalsocialistično tovarištvo, ki veže vse poštene ljudi spodnještajerske dežele v veliki nalogi, ki jo moramo uresničiti.

Za pravilnost prepisa:

Pözl, l. r.

podp. Dorfmeister

Štev. 37

**POROČILO CELJSKE IZPOSTAVE KRIMINALNE POLICIJE,
DNE 26. AVGUSTA 1941, KOMANDANTU VARNOSTNE POLICIJE
IN VARNOSTNE SLUŽBE V SPODNJI ŠTAJERSKI
O NAPADU SAVINJSKE ČETE NA OBRATNO STRAZO
V ZABUKOVICI 25. AVGUSTA 1941¹**

Komandant varnostne policije
in varnostne službe v Spodnji Štajerski
Državna kriminalna policija
Urad v Mariboru
Izpostava v Celju
Štev. dnev. 1147/1941.

Celje, dne 26. 8. 1941

1. Komandantu varnostne policije in varnostne službe
v Spodnji Štajerski
(Kazenski oddelek)

v Mariboru

2. Državni kriminalni policiji
Urad

v Mariboru

Predmet: Oboroženi napad na obratno stražo v Zabukovici pri Celju.

⁵ Misli na likvidiranega izdajalca Alojza Teschnikarja-Matevžka z Dobrovelj. Glej dok. štev. 54.

⁶ Misli na Stanislava Seliča, ki ga je 11. avgusta 1941 v Vezovju ranil bežeči Peter Stante.

¹ Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.

25. 8. 1941 okoli 0.45^h so komunistični elementi,² ki so bili oboroženi večinoma s puškami in deloma tudi s pištolami, napadli poslopje, ki je v njem nameščena obratna straža premogovnika v Zabukovici. Komunisti so streljali predvsem v razsvetljen poveljniški prostor, pri tem so strelji iz pušk razbili obe okni in tudi poškodovali različni inventar, kakor radijski sprejemnik, čelado, omaro. V istem prostoru je bila ogrožena tudi osebna varnost obeh obratnih stražarjev, Konrada Veceja in Ferdinanda Šneiderja.

Napad se je večidel usmeril na sprednjo stran poslopja, odvijal pa se je v večji meri tudi na dveh drugih straneh, kar je potrdila najdba velikega dela praznih tulcev. Napad so izvedli v razdalji na okoli 50 do 100 m od poslopja, vendar pa se je nekaterim komunističnim elementom posrečilo, da so prišli tudi v neposredno bližino poslopja in od tam boljše streljali v pisarne in spalnice obratne straže v pritličju.

50 m od poslopja obratne straže je stal na straži obratni stražar folksdojčer Albin Pobetz, rojen 18. 2. 1903. Ko je posvetil z žepno svetilko, jo je krogla iz puške prebila in ga izmaličena zadela v levo stran trebuha. Prepeljali so ga v pokrajinsko bolnišnico Celje, kjer je še isti dan okoli 9. ure dopoldne umrl zaradi ran (poškodba debelega črevesa).

Strelji iz pušk so priklicali orožništvo iz Žalca, kajti Zabukovica spada v njegovo področje. Toda ko so nekateri orožniki prišli v Zabukovico, niso mogli takoj prodreti do poslopja obratne straže, ker je bilo streljanje zelo razširjeno in ker so tudi njih obstreljevali. To se jim je posrečilo šele proti 1.30^h in skupaj s člani obratne straže so napadalce odbili. Proti 2. uri so se napadalci umaknili in bežali skozi gozdove proti Št. Pavlu, kamor vodijo sledovi. Pri obstreljevanju je bil na komunistični strani nekdo ranjen, drugače pa razen Pobetza ni bilo ranjenih. Ranjenega napadalca so komunisti odnesli s seboj.

Na komunistični strani naj bi se napada udeležil bivši rudar Peter Šprajc iz Migojnice 36, rojen 17. 1. 1901 v Gradcu, in njegov sin istega imena,³ rojen 1. 2. 1924. Malo pred tem ju je več oseb videlo

² Napad je izvedla Savinjska četa s skupino borcev Revirske čete. O njem govori tudi poročilo PK KPS za Štajersko, ko našteva akcije v Savinjski dolini:

»Napad na Werkschutz v Zabukovici ob sodelovanju 6 Trboveljčanov, 2 Werkschutz ubita.« (Izvirnik je v arhivu CK ZKS v Ljubljani. Ponatis v Zborniku dokumentov NOV VI/1, dok. števil. 34.)

Omenja ga tudi poročilo varnostne policije z dne 13. XI. 1941:

»25. 8. 1941 so komunistične bande napadle obratno stražo v Zabukovici. Omenjenega dne ob 5. uri so oborožene komunistične bande napadle oddelek obratne straže v Zabukovici in ga približno eno uro s treh strani obstreljevale. Gre za bando, ki šteje približno 20 do 30 komunistov in se drži v gozdovih in okolici Zabukovice.

Napad na poslopje obratne straže ni bil učinkovit in so ga lahko odbili z močnim ognjem iz strojnic. Pri obstreljevanju je bil zadet obratni stražar, folksdojčer Albin Pobetz, rojen 18. 3. 1903, ki je bil na straži nasproti poslopja obratne straže. Kmalu nato je umrl za ranami.« (Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.)

³ Peter Šprajc-Jur je padel 1. novembra 1941 pri Sv. Leni pri Javorju, sin Peter Šprajc-Slavc pa je bil ranjen 2. novembra 1941 v Logu pri Lesičnem.

Der Kommandeur der Sicherheitspolizei
und des SD in der Unterstaatsmark
Staatliche Kriminalpolizei
Dienststelle Marburg a. Dr.
Außendienststelle O 1 1 II

Gilli, den 26. 8. 1941.

Handwritten: 1/2 1721/41

Tgb. Nr. 1147 / 1941.

- 1.) An den Kommandeur der Sicherheitspolizei
und des SD in der Unterstaatsmark
(Strafabteilung) in Marburg a. Dr.
- 2.) An die Staatliche Kriminalpolizei
Dienststelle in Marburg a. Dr.

Handwritten: (412) J. N. 29/41
Ry

Betrifft: Feuerüberfall auf den Werkschutz in Buchberg bei Gilli.

Am 25. 8. 1941 um ca 0 Uhr 45 wurde das Gebäude in welchem sich der Werkschutz des Kohlenbergbaues Buchberg befindet, von mit zumist Gewehren u. teilweise auch mit Pistolen bewaffneten kommunistischen Elementen in einer vorzüglichen Stärke von 25 Mann durch Schüsse überfallen. Von den Kommunisten wurde vorwiegend in dem erleuchteten Kommandoraum geschossen, wobei die beiden Fenster durch Gewehrschüsse zertrümmert und auch verschiedenes Inventar wie 1 Radioapparat, 1 Stahlhelm, 1 Kasten getroffen und zum Teil stark beschädigt wurden. Auch waren die im gleichen Raum anwesend gewesenen beiden Werkschutzmänner Konrad Wetzej und der Ferdinand Schneider an ihrer persönlichen Sicherheit arg gefährdet.

Der Angriff der sich grösstenteils auf die Vorderseite des Gebäudes richtete, wurde zu einem nicht geringen Teil auch noch von 2 anderen Seiten unternommen, was durch das Auffinden eines grossen Teils von leeren Patronenhülsen erwiesen ist. Der Feuerüberfall wurde grösstenteils in einer Entfernung von etwa 50 bis 100 m auf das Gebäude unternommen, jedoch gelang es auch einigen kommunistischen Elementen bis in die unmittelbare Nähe des Gebäudes zu gelangen um

v gozdu v bližini Zabukovice, kjer sta se skrivala skupaj z drugimi ubežnimi komunisti, in tamkajšnje kmečko prebivalstvo prosila za podporo. To ju je podpiralo už strahu pred morebitnimi požigi in mnogi si ju niso upali prijaviti.

Pripominjam, da so napadalci med obstreljevanjem večkrat klicali v slovenskem jeziku: »Živeli srbski komunisti!« in »Pridite ven, če si upate!« Pri pregledu okolice nismo našli sicer nič sumljivega, razen sledove nog, ki so se pozneje prav tako izgubili na glavnih dohodnih cestah v vas Zabukovico.⁴

Napadalci so izključno tisti komunisti in njihovi pripadniki, ki so se ob akcijah proti komunistom umaknili dosegu oblasti in odtelej vznemirjajo okolico.⁵

Žig:

Državna kriminalna policija
Izpostava Celje

Po pooblastilu:
Schönbacher
krim. sekr.

Štev. 38

**POROČILO OROŽNISKE POSTAJE ŽALEC DNE 26. AVGUSTA 1941
POLITIČNEMU KOMISARJU ZA OKROŽJE CELJE
O NAPADU NA OBRATNO STRAŽO RUDNIKA ZABUKOVICA
25. AVGUSTA 1941¹**

Orožniška postaja Žalec, okrožje Celje
Štev. dnev. 803

Žalec, dne 26. avgusta 1941

Žig:

Politični komisar za okrožje Celje
Prispelo dne 28. VIII. 1941
Štev. Priloge

Političnemu komisarju za okrožje Celje

v Celju

Predmet: Oboroženi komunisti so napadli
obratno stražo v Zabukovici

Zveza: brez
Priloge: ni

25. avgusta 1941 približno ob 0.15 so komunisti napadli in približno eno uro obstreljevali obratno stražo rudnika Zabukovica v občini Griže,

⁴ Okrožni orožniški vodja poročnik Kolmanitsch je 25. avgusta 1941 ob 9.45 iz Žalca poročal političnemu komisarju za okrožje Celje o napadu na Zabukovico in dodal:

»Orožništvo pod vodstvom orožniškega okrožnega vodje poročnika Kolmanitscha in vod zaščitne policije sta danes zgodaj s policijskimi psi začela zasledovati storilce.« (Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju.)

⁵ 25. avgusta 1941 je krajevni skupinski vodja Štajerske domovinske zveze iz Št. Pavla pisal političnemu komisarju za okrožje Celje:

»Ta dogodek spet potrjuje, da je treba takoj obravnavati vprašanje dodelitve orožja rajhsdojčerjem in folksdojčerjem. Pobetz velja za folksdojčerja, ker je eden od staršev nemškega izvora in ker je sam zrastel in se vzgajal v Nemčiji.« (Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju.)

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

okrožje Celje. V poslopju obratne straže je bilo v času napada 10 stražarjev, medtem ko so bili štirje stražarji na straži na različnih mestih pri rudniku.

Napad je izvedlo približno 10 do 15 mož, ki so se skrivali na treh mestih blizu gozda in sicer za neuporabljevimi vagončki, zidnimi ogli in v grmovju. Od približno 80 do 100 izstreljenih nabojev smo jih mogli prešteti okrog 60 na poslopju. Pri napadu je bil težko ranjen obratni stražar Albin Pobetz, ki je bil v patrolji na III. stražarskem mestu nasproti poslopja. Zaradi rane v trebuhu je še isti dan umrl v celjski bolnišnici. Rodil se je 18. 2. 1903, bil je poročen in je skrbel za ženo in sedem mesecev starega otroka. Že pred tremi meseci so ga odredili v obratno stražo rudnika Zabukovica. Bil je folksdojčer in je imel lastno hišico pri Sv. Magdaleni v občini Št. Pavel, kjer je živel s svojo družino.

Približno ob 0.40 je orožniški stražmojster z naše postaje Ludvik Tekautz, ki je bil v patrolji, slišal mnogo strelov iz smeri Zabukovica in o tem takoj obvestil orožniško postajo. Orožniki so se z dvema motorjema odpeljali proti Zabukovici, da bi kaj izvedeli o dogodku. Ko so se približali Zabukoviči, so jih obstreljevali z roba gozda. Padlo je približno 7 strelav iz puške in 2 iz pištole, a miso nikogar zadeli. Do približno 1.30 se je orožnikom posrečilo prodreti do poslopja obratne straže. Ko so poskušali dobiti telefonsko zvezo z orožniško postajo Žalec, so ugotovili, da je telefonski vod pretrgan. Nato so poslali sla, ki je o dogodku obvestil orožniško glavarstvo v Celju. Nato je prišel v Zabukovico štiridesetčlanski policijski oddelek pod vodstvom orožniškega glavarja poročnika Fehleisena. Ta je skupaj z orožniškim okrožnim vodjem in orožniki s celjske postaje in SS-Hauptsturmführerjem Fastom s celjske izpostave varnostne službe šel v patroljno službo v široko okolico Zabukovice. Kljub temu, da so uporabili dva policijska psa, niso ujeli nobenega zločinca. Patroljiranje so ustavili približno ob 17. uri. Po sledovih, ki so jih našli, pa so lahko ugotovili, da so se komunisti umaknili tja do vasi Št. Pavel.

Organi tajne državne policije in kriminalne policije iz Celja so odredili, naj v Zabukovici, Migojnici in Grižah takoj aretirajo 19 oseb, ki so osumljene, da so sodelovale s komunisti ali pa jih podpirale. Še istega dne so jih z avtom prepeljali v celjske sodne zapore.

Kopijo dopisa pošiljamo komandantu orožništva pri šefu civilne uprave za Spodnjo Štajersko v Mariboru, orožniškemu glavarstvu Celje, celjski izpostavi tajne državne policije in celjski izpostavi državne kriminalne policije.

Vodja postaje:
Klein, stražmojster

**POROČILO OROŽNISKE POSTAJE BRASLOVČE,
DNE 29. AVGUSTA 1941,
POLITIČNEMU KOMISARJU ZA OKROŽJE CELJE
O NAPADU NA BRZOJAVNEM VODU PRI POLZELI¹**

Orožniška postaja Braslovče, okrožje Celje
Štev. dnev. 402

Braslovče, dne 29. avgusta 1941

Političnemu komisarju za okrožje Celje

v Celju

Predmet: Komunistična sabotaža na državnem
brzovjavnem vodu

Žig:

Politični komisar
za okrožje Celje
Prispelo dne 30. VIII. 1941.
Štev. Priloge

V noči 29. 8. 1941 so na progi Polzela—Št. Peter v Savinjski dolini med kilometroma 15,9 in 16, v neposredni bližini »Tovarne nogavic Polzela«, na telefonskem in brzovjavnem vodu prerezali 9 žic od skupnih 10. Ker je na omenjeni progi poleg železniškega brzovjavnega in telefonskega voda tudi poštni vod, je ta poškodba pretrgala zvezo med vsemi železniškimi in poštnimi uradi v Polzeli, Braslovčah, Gomilskem in Logarsko ter Dravsko dolino na eni in Celjem na drugi strani.

Preiskava, ki jo je napravila naša postaja, je pokazala, da je storilec moral uporabljati pravokotne krampeže, kot jih uporabljajo brzovjavni delavci. Na prizadetih telefonskih drogovih so bili namreč sveži sledovi vdrtin.

Naša postaja je takoj ukrenila vse potrebno in zveza s Celjem je bila vzpostavljena 29. 8. 1941 ob 16. uri.

To sabotažno dejanje so brez dvoma napravili komunisti. Zasledovanje storilcev bomo nadaljevali.

Enako poročilo pošiljamo:

Kom. orož. pri šefu civ. uprave v Mariboru
Orož. okrož. vodji v Celju
Kom. varnostne policije, izpostava Celje in
Tajni drž. policiji, izpostava Celje

Vodja postaje:

Koschuch orož. stražmojster

¹ Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju.

Štev. 40

**POROČILO VARNOSTNE POLICIJE, DNE 13. NOVEMBRA 1941,
O NAPADU SAVINJSKE ČETE NA OBRATNO STRAŽO
V ZABUKOVICI 3. SEPTEMBRA 1941¹**

Iz poročila varnostne policije z dne 13. XI. 1941
Čas dogodka: 3. 9. 1941.

Primer 8
Kraj dogodka: Zabukovica

Ko je nočni čuvaj rudnika Zabukovica Karl Golovšek v noči od 2. na 3. 9. 1941 zapustil svoje stanovanje, so ga komunisti obstrelili. Še istega dne so ga prepeljali v celjsko bolnišnico, kjer je podlegel ranam.²

Štev. 41

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE BRASLOVČE,
DNE 14. SEPTEMBRA 1941,
POLITIČNEMU KOMISARJU ZA OKROŽJE CELJE
O NAPADU NA BRZOJAVNI VOD PRI GOMILSKEM¹**

Orožniška postaja Braslovče, okrožje Celje
Štev. dnev. 456

Braslovče, dne 14. septembra 1941

Političnemu komisarju
za okrožje Celje
v Celju

Žig:
Politični komisar
za okrožje Celje
Prispelo dne 16. IX. 1941
Štev. Priloge

Predmet: Komunistična sabotaža na brzojavnem vodu.

V noči na 14. 9. 1941 so na državni cesti med Celjem in Vranskim, pri km 43.6 pri kraju Gomilsko, občina Braslovče, prežagali telefonski in brzojavni drog števil. 22 in prerezali žice.

V preiskavi smo ugotovili, da je storilec najprej prerezal žice in šele nato prežagal drog. Na požaganem drogu smo namreč našli sveže sledove vdrtin, ki jih je povzročil krampež, kot jih uporabljajo brzojavni delavci.

Naša postaja je takoj poskrbela za odstranitev poškodb in zveza je bila ponovno vzpostavljena 14. 9. 1941 ob 17. uri.

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

² Akcijo je izvedla Savinjska četa.

Omenja jo tudi poročilo PK KPS za Štajersko:

»Napad na Werkschutze v Zabukovici. 1 Werkschutz ubit.« (Izvirnik je v arhivu CK ZKS; ponatis v Zborniku dokumentov NOV VI/1, dok. števil. 54.)

¹ Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju.

To sabotažno akcijo so brez dvoma napravili komunisti. Nadaljevali bomo poizvedovanje za storilci.

Enako poročilo pošiljamo:

Kom. orož. pri šefu civ. upr. v Mariboru,

Okrož. orož. vodji Celje,

Kom. varnostne policije in varnostne službe, izpostava Celje in

Tajni drž. policiji, izpostava Celje

Vodja postaje:
orož. stražmojster

Štev. 42

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE VRANSKO,
DNE 15. SEPTEMBRA 1941,
POLITIČNEMU KOMISARJU ZA OKROŽJE CELJE
O NAPADU NA ELEKTRIČNI VOD PRI VRANSKEM¹**

Orožniška postaja Vransko, okrožje Celje, Štajerska
Štev. dnev. 625

Vransko, dne 15. 9. 1941.

Političnemu komisarju
za okrožje Celje
v Celju

Žig:
Politični komisar
za okrožje Celje
Prispelo dne 14. IX. 1941
Štev. Priloge:

Predmet: Napad z razstrelivom na električni vod 22 voltov.
Velenje—Ljubljana

12. septembra 1941 ob 22.15 so verjetno komunisti napravili napad na železni 15 m visoki steber električnega voda 220 voltov Velenje—Ljubljana, ki stoji v bližini pokopališča na Vranskem. Dva cementna temelja sta bila deloma odtrgana od tal, dva železna droga pa sta bila zvita.

Zaradi napada kraj ni ostal brez toka. Ni še znano, koliko je gmotne škode. Obvestili smo električno centralo v Podlogu, naj popravi poškodovani steber.

Pok se je slišal zelo daleč in že zjutraj smo po poizvedovanjih odkrili kraj napada. Prič še nismo našli. Na kraju samem nismo našli nič sumljivega.

Poslano poveljniku redarstvene policije Alpenland v Mariboru, komandantu orožništva pri šefu civilne uprave v Spodnji Štajerski v Mariboru, političnemu komisarju za okrožje Celje, celjski izpostavi tajne državne policije — v roke SS-Untersturmführerju Jungu, celjski izpostavi varnostne službe — v roke SS-Hauptsturmführerju Fastu, celjski izpostavi kriminalne policije in orožniškemu okrožju Celje.

Vodja orožniške postaje:
v zastopstvu

Rudolf, glavni stražmojster orož.

¹ Izvirnik je v celjskem muzeju.

**POROČILO VARNOSTNE POLICIJE, DNE 13. NOVEMBRA 1941,
O BOJU SAVINJSKE ČETE S POLICIJO NA VELIKEM VRHU
PRI ŠMARTNEM OB PAKI 20. SEPTEMBRA 1941¹**

Iz poročila varnostne policije z dne 13. XI. 1941.

Primer 12

Čas dogodka: 20. 9. 1941.

Kraj dogodka: Šmartno ob Paki.

20. 9. 1941 približno ob 14.30 je prišla petčlanska komunistična banda,² ki je bila oborožena z vojaškimi puškami, v Šmartno ob Paki in se je utaborila v gozdu na Velikem vrhu.

Ko so to izvedeli, so poslali tja sile policijskega bataljona Celje pod poveljstvom policijskega poročnika Schullerja. Te so skupaj z orožniki s tamkajšnje postaje prodirale proti taboru komunistov. V bližini tega tabora je prišlo do spopada. V boju, ki je trajal približno četrte ure, je bil zadet v prsi policijski stražmojster Viljem Sippe. Ko so ga za silo obvezali, so ga s policijskim avtomobilom prepeljali v celjsko bolnišnico.

Nekega člana komunistične bande so v boju težko ramili v glavo in ga na mestu ustrelili.³

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

² Gre za skupino iz Savinjske čete, ki je tega dne razstrelila železniški most v Penku. Poročilo PK KPS za Štajersko je ta akcijo po pomoti pripisalo Pohorski četi:

»20. IX.

Po umiku (s Pohorja — op. T. F.) miniranje žel. mosta v Penku (soteska pred Šoštanjem). Promet za en dan ustavljen...« (Zbornik dokumentov NOV VI/1, dok. štev. 34.)

Skupino je vodil Vlado Letonja. V nji so bili še Ludvik Zupanc, Peter Šprajcmlajši, Ivan Skvarča-Modras in Bernard Raček.

³ To je bil Bernard Raček iz Zabukovice.

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE ŠMARTNO OB PAKI,
DNE 22. SEPTEMBRA 1941, POLITIČNEMU KOMISARJU
ZA OKROŽJE CELJE O ZASLEDOVANJU SKUPINE BORCEV
SAVINJSKE ČETE NA VELIKEM VRHU IN V GAVCAH¹**

Orožniška postaja Šmartno ob Paki, okrožje Celje, Štajerska
Štev. dnev. 346.

Šmartno ob Paki, dne 22. septembra 1941

Političnemu komisarju za okrožje Celje

v Celju

Žig:

Politični komisar za okrožje Celje
Prispelo dne 23. IX. 1941
Štev.: Priloge:

V vednost: poveljniku redarstvene policije v Mariboru, komandantu varnostne policije in varnostne službe v Mariboru, komandantu orožništva pri šefu civilne uprave v Mariboru, celjski izpostavi varnostne službe, tajni državni policiji Celje, okrož. orožniškemu vodji Celje in orožniškemu glavarstvu Celje.

Predmet: Komunistična rovarjenja v okolici Šmartnega ob Paki, okrožje Celje.
Zveza: Poročili štev. 345, dne 20. 9. 1941 in 345, dne 21. 9. 1941, o napadu na progo v Skornem pri Šmartnem ob Paki in o spopadu s komunisti na Velikem vrhu pri Šmartnem ob Paki.

Nekaj ljudi je v okolici Velikega vrha in Gavc, ki spadata h kraju Šmartno ob Paki, videlo člane komunistične bande, ki so v moči na 20. 9. 1941 razstrelili tračnice v Skornem pri Šmartnem ob Paki in se 20. 9. 1941 bojevali na Velikem vrhu pri Šmartnem ob Paki.²

Vlado Letonja, rojen 9. 5. 1915, in pristojen v Šmartno ob Paki, ki je verjetno vodja bande, je 20. 9. 1941, približno ob 19.30 — pol ure po končanem patroljiranju policije in orožništva — prišel v hišo Ane Hramec v Gavce štev. 4. Oborožen je bil z vojaško puško. Ani Hramec je dejal, da se mora braniti, ker mu grozijo z ustrelitvijo in da se bo do zadnjega boril za Jugoslavijo. Čeprav pa so danes okrog njegove glave žvižgale krogle, je vendarle ustrelil enega Nemca (policijskega stražmojstra Sappeja iz policijskega bataljona Celje, ki je bil v boju ranjen v prsi).

21. 9. 1941 je prišla na postajo policijska patrolja v moči 1:10 pod vodstvom policijskega nadstražmojstra Allerbergerja iz I. čete iz Celja. Skupaj z orožniki naše postaje je na gozdnatem področju okrog Velikega vrha pri Šmartnem ob Paki brezuspešno iskala komuniste, ki so zbežali 20. 9. 1941.

21. 9. 1941, približno ob 20.30, je šel Franc Hramec z Velikega vrha, ki smo ga v našem poročilu štev. 345, dne 21. 9., omenili kot ovaduha, iz Letonjeve gostilne z Velikega vrha proti domu. V bližini doma ga

¹ Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju.

² Glej dok. štev. 43 op. 2.

je ustavil vodja bande Vlado Letonja in mu rekel: »Franc! Čemu si me izdal! Pripravi se, saj se bova še srečala!« Hramec je hitro stekel domov. Iz bojazni, da ga bodo napadli, je prebil noč v Šmartnem ob Paki.³

...⁴

Vodja orožniške postaje:
Guhrmagg
orožniški stražmojster

Štev. 45

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE ŠMARTNO OB PAKI,
DNE 23. SEPTEMBRA 1941,
POLITIČNEMU KOMISARJU ZA OKROŽJE CELJE
O ZASLEDOVANJU SKUPINE SAVINJSKE ČETE¹**

Orožniška postaja Šmartno ob Paki, okrožje Celje, Štajerska

Štev. dnev. 346 ad.

Šmartno ob Paki, dne 23. septembra 1941.

Političnemu komisarju za okrožje Celje

v Celju

Zig:

Politični komisar za okrožje Celje
Prispelo dne 24. IX. 1941.
Štev. Priloge:

V vednost: poveljniku redarstvene policije Alpenland v Mariboru, komandantu varnostne policije in varnostne službe v Mariboru, komandantu orožništva pri šefu civilne uprave v Mariboru, okrožnemu orožniškemu vodji v Celju in orožniškemu glavarstvu Celja.

Predmet: Komunistična rovarjenja v okolici Šmartnega ob Paki, okrožje Celje.

Zveza: Poročila štev. 343, dne 20. 9. 1941, o napadu na železnico v Skornem pri Šmartnem ob Paki, štev. 345, dne 21. 9. 1941, o spopadu s komunisti na Velikem vrhu pri Šmartnem ob Paki in štev. 346, dne 22. 9. 1941, o komunističnih rovarjenjih v okolici Šmartnega ob Paki.

³ Franc Hramec je izdal skupino borcev Savinjske čete, ki je po razstrelitvi nočta v Penku, 20. septembra 1941, prišla na Veliki vrh. Politični komisar za celjsko okrožje je 27. septembra 1941 poslal šefu civilne uprave v Spodnji Štajerski strogo zaupen dopis, ki pravi:

»Pri izsleditvi neke komunistične bande dne 22. septembra 1941 (pomota: biti mora 20. septembra 1941 — op. T. F.) se je policijski in orožniški patrolji posrečilo uničiti enega komunista.

Prebivališče komunistične bande je orožniški postaji Šmartno ob Paki posredoval kmečki sin Franc Hramec z Velikega vrha štev. 39. S tem je pokazal dragoceno sodelovanje v boju proti komunistom.«

Predlagal je, naj bi ga nagradili s 1000 RM. (Kopija izvornika je v celjskem mestnem muzeju.)

Šef civilne uprave ga je 8. oktobra 1941 nagradil s 500 RM (izvirnik je v celjskem mestnem muzeju), celjski delovni urad pa mu je posredoval zaposlitev v Gradcu. 25. novembra 1941 je bil na dopustu in je ob tej priložnosti izdal svojo sestro Antonijo, da ima zveze z Vladom Letonjo (Poročilo orožniške postaje Šmartno ob Paki z dne 25. 11. 1941 je v celjskem mestnem muzeju.)

⁴ Naslove izpuščamo.

¹ Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju.

Po sporočilih, ki smo jih dobili od zaupnikov, so v okolici Velikega vrha in Gave v občini Šmartno ob Paki opazili člane komunistične bande, ki je v noči na 20. 9. 1941 razstrelila tračnice v Skornem pri Šmartnem ob Paki in ki se je 21. 9. 1941 bojevala na Velikem vrhu pri Šmartnem ob Paki.

Ko je poročnik Schulz iz policijskega bataljona Celje 22. 9. 1941 v Šmartnem ob Paki to zvedel, je ukazal, naj odpošljejo tja policijsko patruljo. Ob 15. uri je prišel na postajo policijski stražmojster Maurer iz policijskega bataljona Celje s patruljo policistov v moči 1 : 22. Ko je prišel iz Celja še okrajni orožniški podporočnik Haller s tremi orožniki, so se patrulji pridružili tudi orožniki z naše postaje. Vodnik je bil pomožni delavec Leopold Vrbar iz Gave 23, ki smo ga omenili že v našem poročilu šte. 346, dne 22. 9. 1941. Patrulja, ki jo je vodil okrajni poročnik Haller, je odšla v Gave, da bi preiskala teren. Najprej je preiskala gozdno kotanjo, ki jo je Leopold Vrbar omenil v poročilu šte. 346, dne 22. 9. 1941,² nato pa še vse gozdnato področje okrog Gave in Velikega vrha. Na tem področju smo preiskali tudi hiše in gospodarska poslopja. Patruljiranje je trajalo do 21. ure in je bilo brezuspešno.

Odkar je vodja bande Vlado Letonja 21. 9. 1941 ob 20.30 na Velikem vrhu grozil Francu Hramcu in odkar so v noči na 22. 9. 1941 slišali strele — naše poročilo šte. 346, dne 22. 9. 1941 — se banda v naši okolici ni več pojavila.

22. 9. 1941 so poljedelski delavci na Velikem vrhu v bližini kraja, kjer je bil 20. 9. 1941 ranjen policijski stražmojster Sappe, našli revolver ma bobenček, ki je bil nabit s 7 naboji. Verjetno ga je kak bandit odvrgetl na begu. Revolver je znamke Rast in Gasser Wien, šte. 80936. Naboji so spredaj sploščeni. Revolver in naboji so stare znamke in smo vse skupaj poslali zbirališču vojnega plena v Celje.

Vodja orožniške postaje:
Guhrmagg
orožniški stražmojster

² Poročilo dne 22. septembra 1941 pravi:

»Pomožni delavec Leopold Vrbar iz Gave, šte. 13, občina Šmartno ob Paki, je že nekajkrat opazil, da so neki ljudje v neki kotlini v Gavcah, ki je poraščena z mladim drevjem in grmovjem. Tudi 21. 9. 1941 v mraku je tam videl tri moške.«

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE BRASLOVČE,
DNE 2. OKTOBRA 1941, POLITIČNEMU KOMISARJU CELJE
O NAPADU NA ŽELEZNIŠKO PROGO PRI POLZELI¹**

Orožniška postaja Braslovče, okrožje Celje
Štev. dnev. 517

Braslovče, dne 2. oktobra 1941

Političnemu komisarju za okrožje Celje

v Celju

Predmet: Komunistične sabotaze na železnici.

V noči 1. 10. 1941, med 23. in 24. uro, so na železnici Polzela—Št. Peter v Savinjski dolini, pri km 16.3, razstrelili tračnice in onesposobili tir za promet. V isti noči so tudi na območju orožniške postaje Šmartno ob Paki, pri km 21.9, razstrelili tračnice.

Tračnice so razstrelili tako, da so razstrelivo namestili na spojke, ki vežejo tračnice. Popolnoma so uničili (po) dve tračnici in (po) en prag. Škode, ki jo je povzročila razstrelitev tračnic v Polzeli, še nismo točno ugotovili. Menimo, da je neznatna.

Naša orožniška postaja je 1. 10. 1941, v času od 23. do 24. ure, slišala 3 zelo močne in 2 slaba (topa) poka.

Železniški postaji Polzela in Šmartno ob Paki sta še v noči na 2. 10. 1941 ukrenili vse potrebno, da je bil promet 2. 10. 1941 dopoldne ponovno vzpostavljen.

Kot napadalci pridejo brez dvoma v poštev komunisti. V tej smeri bomo preiskavo tudi nadaljevali, o uspehu bomo še poročali.

Enako poročilo pošljamo:

Kom. orož. pri šefu civ. uprave v Mariboru,
Okrož. orož. vodji Celje,
Izpostavi tajne drž. policije Celje,
Kom. varn. policije in varn. službe, izpostava Celje,
138. rez. bat. plan. lovcev Maribor.

Vodja postaje:
orožniški stražmojster

¹ Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju.

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE ŠMARTNO OB PAKI,
DNE 2. OKTOBRA 1941,
POLITIČNEMU KOMISARJU ZA OKROŽJE CELJE
O NAPADU NA ŽELEZNICO PRI PODGORI
IN NA IZDAJALCA NA MALEM VRHU 1. OKTOBRA 1941¹**

Orožniška postaja Šmartno ob Paki, okrožje Celje, Štajerska
Štev. dnev. 373.

Šmartno ob Paki, dne 2. oktobra 1941

Političnemu komisarju za okrožje Celje

v Celju

Žig:

Deželni svetnik
za okrožje Celje
Prispelo 3. oktobra 1941
Skupina: Štev:
Priloge:

V vednost: poveljniku redarstvene komisije Alpenland v Mariboru, komandantu varnostne policije in varnostne službe v Mariboru, komandantu orožništva pri šefu civilne uprave v Mariboru, celjski izpostavi varnostne službe, celjski izpostavi tajne državne policije, okrožnemu orožniškemu vodji v Celju in kot osnutek orožniškemu glavarstvu v Celju.

Predmēt: Nasilstva v okolici Šmartnega ob Paki.

1. 10. 1941, približno ob 21.30, so vrgli ročno bombo proti hiši Ivana Primožiča na Malem vrhu štev. 13, občina Šmartno ob Paki, okrožje Celje. Ročna bomba je zdrobila steklo na oknu in lahko ramila psa, ki je bil privezan na venigo.

1. 10. 1941, ob 23.45 so v Podgori, občina Šmartno ob Paki, pri km 21.9 napadli železniško progo Šmartno ob Paki—Polzela. Odrgalo je kos tračnice, uničilo dva praga in pretrgalo železniško telefonsko napeljavo. Popravilo poškodovanega mesta, ki leži na prepustu nad vodnim jarkom, se je začelo takoj, ko je patrolja z orožniške postaje poškodbo izsledila. Proga je bila popravljena 2. 10. 1941 ob 7.30. Osebni vlak, ki ob 6.10 odpelje z naše postaje proti Celju, smo zadržali na tukajšnji postaji in je nadaljeval vožnjo po enoinpolurni zamudi.²

Ivan Primožič, rojen 6. 5. 1898 v Šmartnem ob Paki, v okrožju Celje in tja pristojen, poročen, stanujoč na Malem vrhu štev. 13, občina Šmartno ob Paki, skrbi za ženo in 2 otroka (poročilo naše postaje štev. Z. P. 7/1941, dne 2. 9. 1941, celjski izpostavi tajne državne policije omenja, da je prijavil Franca Drobniča, roj. 6. 5. 1917, ki smo ga aretirali zaradi komunističnega delovanja³), je glede napada z bombo izpovedal:

¹ Izvirnik je v arhivu celjskega mestnega muzeja.

² Progo so napadli borci Savinjske čete.

³ Primožičevo hišo so napadli šaleški borci Pohorske čete, ki je bila po odhodu s Pohorja največ v okolici Plešivca. Ivan Primožič je izdal španskega borca Franca Drobniča, ki se je z dvema drugima španskima borcema okoli 15. avgusta

»1. 10. 1941, približno ob 23.30, sem slišal lajati svojega psa, ki je bil privezan na verigi. Takoj nato sem slišal, da je pred hišo nekaj eksplodiralo, verjetno je bila to ročna bomba. Eksplozija je bila tako močna, da so zažvenketala stekla, eno pa se je celo zlomilo. 2. 10. zjutraj sem opazil, da pes poginja, čeprav je bil še prejšnji dan zdrav. Ne upam se več ostati v svojem stanovanju in prosim, da me premestijo na neko drugo ustrezno delovno mesto.«⁴

Mesto, ki ga je poškodovala razstrelitev v Podgori 2. 10. ob 0.15, je našla patrulja naše postaje — nadstražmojster Hofer in 5 pomožnih policistov. Tam je našla 4 po 20 cm dolge konopljne vrvice, ki so bile na enem koncu zvezane, 1 cm² velik kos stekla in podkvice, ki je odpadla s škornja.

Pri Primožičevi hiši na Malem vrhu 13 smo ugotovili, da je storilec verjetno hotel vreči ročno bombo skozi okno v Primožičevo spalnico, a se je odbila od lesenega gradbenega droga, ki je bil pred oknom, in eksplodirala pred hišo. Njene drobce smo našli pred hišo.

Doslej še nismo našli oseb, ki bi nam mogle dati podatke o dejanju in storilcih.

Franc Hramec (v našem poročilu števil. 345, dne 21. 9. 1941, o pobujanju neke komunistične bande na Velikem vrhu pri Šmartnem ob Paki smo ga omenili kot prijavitelja) je 2. 10. prijavil postaji: »Gabriela Letonja, sestra Jožefa in Vlada Letonje z Velikega vrha, me je vprašala, če sem se srečno izmazal. Domnevam, da me nameravajo napasti in da za to ve tudi Gabriela Letonja.«⁵

Drobce ročne bombe, ki smo jih našli pred Primožičevo hišo na Malem vrhu, konopljne vrvice, kos stekla in podkvice s škornja, ki smo jih našli na kraju napada na železnico v Podgori, bomo za nekaj časa obdržali na postaji.

Zasledovanje storilcev bomo nadaljevali in o uspehu še poročali.

Vodja orož. postaje:

Guhrmag

orož. stražmojster

1941 vključil v Šaleško partizansko skupino. Ker je bil bolan, je pred odhodom skupine na Pohorje odšel v Šmartno ob Paki, kjer je bil izdan in aretiran. Ustrelili so ga 17. septembra 1941 v Trbovljah.

⁴ Na poročilo je dr. Hecke v uradu političnega komisarja za okrožje Celje zapisal: »Delovni urad ga bo premestil v Zgornjo Štajersko.«

⁵ Glej dok. števil. 44.

Štev. 48

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE BRASLOVČE,
DNE 22. OKTOBRA 1941,
O NAPADU NA BRZOJAVNI VOD PRI GOMILSKEM¹**

Orožniška postaja Braslovče, okrožje Celje
Štev. dnev. 582

Braslovče, dne 22. oktobra 1941

Političnemu komisarju za okrožje Celje
v Celju

Žig:

Prispelo dne 23. 10. 41
Delo- Referent Priloge
vodnik

Predmet: Komunistična sabotaža na brzojavnemvodu.

V noči na 22. oktober 1941 so prerezali žice na telefonskem in brzojavnem drogju števil. 128/12, ob državni cesti med Celjem in Vranskim pri km 58, na področju občine Gomilsko, občina Braslovče.

Preiskava, ki smo jo uvedli, je pokazala, da je storilec pri plezanju na drog uporabljal krampeže, ki jih uporabljajo brzojavni delavci. Na drogovih so bili namreč vidni sledovi vdrtin.

O poškodobi smo takoj obvestili reparaturni oddelek pri poštnem in brzojavnem uradu v Celju. Ta je takoj odstranil poškodbe in 22. 10. 1941 popoldne spet vzpostavil telefonsko zvezo.

To sabotažno dejanje so brez dvoma napravili komunisti. Preiskavo za storilci bomo nadaljevali.

Enako poročilo pošljamo:

Povelj. red. policije v Mariboru
Kom. orož. v Mariboru
Okrož. orož. vodji Celje,
Tajni drž. policiji, izpostavi Celje in
Drž. krim. policiji, izpostavi Celje

Vodja postaje:
orož. stražmojster

¹ Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju.

Revirska četa

Štev. 49

POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE TRBOVLJE, DNE 28. JULIJA 1941, POLITIČNEMU KOMISARJU ZA OKROŽJE TRBOVLJE O NAPADU NA ŽELEZNIŠKO PROGO IN KRAJI RAZSTRELIVA PRI TRBOVLJAH¹

Orožniška postaja Trbovlje, okrožje Trbovlje, Spodnja Štajerska
Štev. dnev. 340

Trbovlje, dne 28. julija 1941.

Političnemu komisarju za okrožje Trbovlje
v Trbovljah

Predmet: Napad na železniško progo in
kraja razstreliva v Trbovljah

27. 7. 1941 ob 23.20 so na železniški progi Zidani most—Laze, pri km 512.56 v občini Trbovlje, na desnem tiru razstrelili desno tračnico. Eksplozija je iztrgala 50 cm dolg kos tračnice.

Prav tam so na levem tiru poskusili razstreliti desno tračnico. Ker pa so uporabili poškodovano vžigalno vrvico, ni prišlo do eksplozije. Razstrelivo, ki smo ga našli, je 45 cm dolgi in približno 2,5 kg težki zavoj valjčaste oblike, dvakrat zavit v ovojni papir. Povezan je bil z vžigalno vrvico in motvozom in pritrjen na notranji strani desne tračnice s tremi kosi 2 mm debele bakrene žice. Vžigalna vrvica je bila dolga 1,90 m in jo je ogenj že načel. Razstrelivo smo odstranili in zavarovali. Strokovnjak je pozneje zavoj odprl in ugotovil, da sta bila vžigalna vrvica in razstrelivo strokovno pripravljena. Sestavljalo ga je 20 nabojev kamniktita I in 11 nabojev kamniktita II.

Do jutra so tračnico zamenjali, nasuli gramoza in tako popravili škodo.

28. 7. 1941 ob 6. uri so ugotovili, da so razstrelivo ukradli v priročnem skladišču tvrdke Dukić v Trbovljah. Ker skladišče ni bilo zavarovano, je bila tatvina mogoča v času od 26. 7. 1941 ob 21. uri do odkritja. Skladišče je odmaknjeno, podobno rovu in vbetonirano v neko gorsko strmino. Storitci so odstranili ključavnico z železnega zapaha in poskušali odpreti ključavnico v vratih. Ko so upognili levi spodnji del vrat, so se lahko prikradli v notranjost. Vrata so namreč lahko upognili, ker so bila močno zarjavela.

Iz skladišča so odnesli 21 kg kamniktita I in 1 kg kamniktita II. Pustili so samo 10 kg slabšega kamniktita II.

Ker smo v zavoju razstreliva na železniški progi našli 20 komadov kamniktita II, se nam vsiljuje sum, da so razstrelivo odnesli delavci ob razstreljevanju v rudniku Trbovlje. Takega razstreliva namreč že najmanj teden dni v glavnem in v priročnih skladiščih ni. Lahko domnevamo, da od ukradenih 21 kg kamniktita pri razstrelitvi železniške

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

proge ni bilo nič uporabljene. Tako je ta še vedno v nepoklicanih rokah.

Nismo mogli ugotoviti, ali so iz skladišča odnesli tudi vžigalno vrstico in vžigalne glavice, ker je ukradena količina zelo majhna in je zato ni mogoče nadzorovati.

Orožniško preiskavo je vodil okrožni orožniški vodja. V bližini kraja napada smo našli nekaj sledov nog. Pes, ki ga je poslala železniška policija iz Gradca, zaradi dežja, ki je padal pretekli dan, ni mogel najti sledov.

Razstrelivo so ukradli in razstrelili progo prav gotovo tukajšnji komunisti, ki poznajo krajevne razmere in se ravnaajo po propagandi iz Ljubljane.²

Predpisana telefonska sporočila smo odposlali.³

Poročilo pošiljamo poveljniku redarstvene policije v Mariboru, komandantu orožništva pri šefu civilne uprave v Mariboru, dve poročili tajni državni policiji v Celju, kriminalni policiji v Mariboru in Celju, okrožnemu orožniškemu vodji v Trbovljah in orožniškemu glavarstvu v Celju.

Žig:

Orožniško okrožje Trbovlje
Prispelo dne 29. 7. 1941
Štev. dnev. 232 Priloge —

Vodja orož. postaje:
Mühleder
orož. stražmojster

Hirschhofer

² Ujeti borec Revirske čete Franc Hrovat je 14. avgusta 1941 na orožniški postaji Trbovlje izjavil:

»Razstrelivo pri tvrdki Dukić v Trbovljah so v noči na 28. julij 1941 ukradli Viktor Umek, Anton Pivec in Alojz Ribič...»

Železnico v bližini postaje Trbovlje je 27. julija 1941 razstrelil Ivan Strojnik. V taboru je pripovedoval, da se mu en naboj ni vžgal. Kdo je razstrelil progo v Zagorju, ne vem...« (Poročilo orožniške postaje Trbovlje dne 15. avgusta 1941 je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.)

Z Ivanom Strojnikom sta sodelovala Ivan Šorn in Jože Umek.

³ 30. julija 1941 je orožniška postaja Trbovlje aretirala 24 oseb. (Poročilo orožniške postaje Trbovlje dne 31. 7. 1941 je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.)

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE ZAGORJE OB SAVI,
DNE 28. JULIJA 1941,
POLITIČNEMU KOMISARJU ZA OKROŽJE TRBOVLJE
O NAPADU NA ŽELEZNIŠKO PROGO V ZAGORJU¹**

Orožniška postaja Zagorje ob Savi, okrožje Trbovlje, Spodnja Štajerska
Štev. dnev. 301

Zagorje ob Savi, dne 28. julija 1941.

Političnemu komisarju
v Trbovljah

Predmet: Napad na železniško progo v Zagorju.

Zveza: brez.

Priloge: brez.

27. julija 1941 ob 23.30 so neznan storilec razstrelili oporni zid na železniški progi med km 385/7 in 385/8, pod skalo »Ribja peč«, to je med postajama Zagorje in Sava, približno 300 m pred postajo Zagorje, ter ga poškodovali tako, da je moral biti promet na enem tiru za nekaj časa ustavljen.

Oporni zid, ki varuje železniške naprave pred plazovi, je zgrajen iz kockastega kamna. Na tem mestu je visok približno 7 m in je v neposredni bližini reke Save. Razstrelivo, ki so ga položili v dve zaporedni zidni razpoki ali žleba za odvajanje vode v višini približno enega in pol metra, je napravilo v zidu dva meenaka, 2 m dolga, 2 m široka in meter globoka razstrelilna lijaka. Zdi se, da zaradi tega oporni zid ni več trden in so zato morali iz varnostnih razlogov za nekaj časa promet na desnem tiru ustaviti.

27. julija 1941 ob 23. uri je odpeljal tovorni vlak štev. 872 s postaje Sava proti Zagorju. Zaradi napada ob 23.55 ga je službujoči uradnik s postaje Zagorje ustavil na vlakovni prijavnici štev. 2, približno 4 km pred krajem napada. Ko so pregledali progo, je ob potrebnih previdnostnih ukrepih počasi odpeljal proti postaji Zagorje.

Na kraju napada so našli staro ročno košarico, v kateri je verjetno storilec prinesel razstrelivo, približno meter dolg kos navadne vžigalne vrvice s črnim smodnikom in 1.30 m dolg kos zgorele vžigalne vrvice.²

Napad ni neposredno ogrozil človeških življenj.

Gmotna škoda, ki jo je povzročila razstrelitev, znaša približno 1.500 RM.

28. julija ob 6. uri je na kraj napada prišla komisija železniškega prometnega urada iz Celja.

Poročilo pošiljamo poveljniku redarstvene policije Alpenland v Mariboru, komandantu orožništva pri šefu civilne uprave v Spodnji Šta-

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

² Akcijo so izvedli zagorski aktivisti v sporazumu s Trboveljsko četo, ki je ob istem času napadla železniško progo pri Trbovljah.

jerski v Mariboru, tajni državni policiji, oddelek za kazenske zadeve v Celju, državni kriminalni policiji, izpostava Celje in orožniškemu glavarstvu Celje.

Žig:
Orožniško okrožje Trbovlje
Prispelo dne 29. 7. 41
Štev. dnev. 229/41 Priloge —

Vodja orožniške postaje:
po naročilu:
Springer, glavni stražmojster

Hi

Štev. 51

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE ZAGORJE OB SAVI,
DNE 3. AVGUSTA 1941,
POLITIČNEMU KOMISARJU ZA OKROŽJE TRBOVLJE
O NAPADU NA RUDNIŠKO SEPARACIJO V ZAGORJU¹**

Orožniška postaja Zagorje ob Savi, okrožje Trbovlje, Spodnja Štajerska
Štev. dnev. 315

Zagorje ob Savi, dne 3. avgusta 1941.

Političnemu komisarju

v Trbovljah

Predmet: Napad na separacijo rudnika v Zagorju.

3. avgusta 1941 med tretjo in pol sedmo uro so v separaciji rudnika Zagorje pritrdili na ročaj krtač pri glavnem pogonskem motorju na izmenični tok (3000 voltov) 2 tempirani vžigalni glavici z razstrelilnim nabojem. Ko so približno ob pol sedmi uri motor pognali v tek, je zaradi kratkega stika nastala eksplozija, ki je poškodovala 3 tuljave v motorju.

3. avgusta 1941 med tretjo in pol sedmo uro je separacija mirovala. Ta čas je poslopje varovala obratna straža. Tudi ponoči, ko delo stoji, je znotraj separacije stalno navzoč stražar. Napad je torej lahko napravila oseba, ki dela ali ki je delala v separaciji. Verjetno je bilo razstrelivo položeno v motor 3. avgusta 1941 ob treh, ko so delo končali, ker niti stražar iz obratne straže niti nočni čuvaj nista opazila nič sumljivega.

Na kraju napada so pri motorju našli dva kosa vžigalne žice, ki sta bila spletena iz dveh žic, imela rdečo izolacijo in bila dolga po 1/2 m. Na kraju napada drugih sledov nismo našli.²

Popravilo motorja bo trajalo najbrž 4 do 5 dni. Da pa bi obrat lahko delal, bodo v tem času uporabili nadomestni motor. Če pa tega ne bi bilo, bi moral ves obrat s 1450 delavci mirovati do tedaj, ko bi motor popravili. Ves premog, ki ga nakopljejo v rovih, v separaciji namreč očistijo in pripravijo za prodajo.

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

² Akcijo so izvedli člani Zveze komunistične mladine Jugoslavije Tone Okrogar-Nestl, Karel Student in Janez Ihanc. Razstrelivo jim je priskrbel Vinko Sedlar.

Trboveljska premogokopna družba je s tem napadom utrpela približno 600 RM škode.³

Jožef Sipušek, ki je v separaciji zaposlen kot mazač, je 3. 8. 1941, približno ob pol sedmi uri, pognal motor v tek in ga je eksplozija vrgla približno dva metra vstran in mu tako ogrozila življenje.

Poročilo pošiljamo v vednost poveljniku redarstvene policije Alpenland v Mariboru, komandantu orožništva pri šefu civilne uprave v Spodnji Štajerski v Mariboru, celjski izpostavi tajne državne policije v dvojniku in celjski izpostavi kriminalne policije, koncept pa orožniškemu glavarstvu v Celju.

Žig:

Orožniško okrožje Trbovlje
Prispelo dne 4. 8. 1941
Štev. dnev. 258 Priloge —

Vodja postaje:

Strauch, orož. stražmojster

S.

Stev. 52

**POROČILO PREDSTOJNIKA CELJSKEGA PROMETNEGA URADA
NEMŠKIH DRŽAVNIH ŽELEZNIC, DNE 5. AVGUSTA 1941,
POLITIČNEMU KOMISARJU ZA OKROŽJE CELJE
O NAPADIH NA ŽELEZNICE¹**

Nemške državne železnice
Predstojnik
prometnega urada državnih železnic
Celje

Celje, dne 5. avgusta 1941.

Političnemu komisarju za okrožje

Celje

Predmet: Napadi na železnice
na področju prometnega urada Celje.

V noči od nedelje 27. na ponedeljek 28. julija 1941 je bil na progi Zidani most—Zagreb na hrvatskem ozemlju v bližini Savskega Marofa laže poškodovan železniški most. Nekoliko vzhodnje pa je bil laže poškodovan nek propust. Verjetno so hoteli zadeti brzovlak števil. 166, ki je vozil vojake na dopust.

V isti noči je bil na progo Zidani most—Hrastnik položen zavoj razstreliva, ki pa so ga še pravočasno odstranili. Na progi Trst—Dunaj, med postajama Hrastnik in Trbovlje, je bilo razstreljenega pol metra

³ Orožniško okrožje Trbovlje je 27. avgusta 1941 poročalo komandantu orožništva pri šefu civilne uprave:

»V preiskavi, ki jo je napravilo zagorsko orožništvo v sporazumu s tajno državno policijo in varnostno službo, smo zaradi suma soudeležbe zaprli in odvedli v Celje 37 oseb.« (Zbornik dokumentov NOV, VI/1, dok. števil. 141; seznam aretiranih je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.)

¹ Kopija izvirnika je v Celjskem mestnem muzeju.

tračnice. Nasproti temu mestu so našli peklenski stroj, ki so ga tudi pravočasno odstranili. Južno od Zagorja je eksplozija napravila v opornem zidu dve veliki luknji. V isti noči so tudi prisluškovali dvema telefonskima pogovoroma in proti postaji Zidani most klicali v nemškem jeziku gesli: »Živela Moskva!« in »Živel Stalin!« Prometni urad je o vsem tem še isto noč obvestil tajno državno policijo in motorizirano orožništvo, ki se je z osmimi avtomobili odpeljalo proti Zidanemu mostu, Trbovljam in Zagorju. Prosil je vojaštvo, naj progo zavaruje, toda iz nekih razlogov prošnji niso mogli ustreči. 4. zvečer je bila v bližini Trbovelj na vlak 872 vržena ročna bomba. Podobno kot prejšnjo noč smo tudi to noč poizvedovali skupno z orožništvom, vendar glede storilcev brez uspeha. V torek, dne 29. 7. 1941, je bila na hrvaškem ozemlju v bližini nemške državne meje odstranjena tračnica, vendar so lahko še pravočasno zaustavili vlak, ki je vozil vojake na dopust. V sredo, dne 30. 7., je bil med postajama Blanca in Rajhenburg v dolžini 10 metrov prerezan svinčeni kabel za brzojavni vod. V petek, dne 1. avgusta 1941, je vzhodno od Novske prišlo do trčenja. To je bilo brez dvoma pripravljeno za naslednji vlak št. 66, ki je vozil vojake na dopust.

Tajni državni policiji in orožništvu smo poročila vedno pošiljali, podobno tudi direkciji državnih železnic na Dunaju. Na žalost je proga preslabo zastražena in ni mogoče preprečiti napadov. Stražijo edino le veliki most čez Savo južno od Litije, medtem ko sta proga proti Zagrebu in še posebno ogrožena proga med Zidanim mostom in Zagorjem nezavarovani.

Če bo še kaj napadov, si bom dovolil, da Vas bom spet obveščal.

Heil Hitler!
Vaš zelo vdani
(podp.) Hillerbrand

Zig:
Politični komisar
za okrožje Celje
Prispelo 6. VIII. 1941
Štev. 705/5 Pril. —

Zig:
Prišlo dne 6. 8. 1941
Delo- Referent Priloge
vodnik
910

**POROČILO CELJSKE IZPOSTAVE DRŽAVNE KRIMINALNE POLICIJE,
DNE 9. AVGUSTA 1941,
POLITIČNEMU KOMISARJU ZA OKROŽJE CELJE
O NAPADU REVIRSKÉ ČETE NA OROŽNIŠKO POSTAJO
IN OBRATNO STRAŽO V ZAGORJU 9. AVGUSTA 1941¹**

Komandant varnostne policije in varnostne službe
v Spodnji Štajerski

Celje, dne 9. 8. 1941

Državna kriminalna policija,
izpostava Celje
Štev. dnev. 1005/41.

Žig:
Politični komisar
za okrožje Celje
Prispelo dne 11. VIII. 1941
Štev. 120/1 Pril. 2

Političnemu komisarju za okrožje Celje

v Celju

Predmet: Napad komunistov na orožniško postajo v Zagorju
in na obratno stražo v Zagorju dne 9. 8. 1941.

Pošiljamo poročilo o dogodkih v Zagorju, da bi se seznanili z njimi.
Poslali smo ga tudi komandantu varnostne policije in varnostne
službe v Mariboru.

Žig:

Državna kriminalna policija
izpostava Celje

Po naročilu:
Schönbacher
krim. sekr.

Videli Med akte.
11. 8. 41. H. D.

Prispelo dne 10. 8. 1941
Delo- Referent Priloge
vodnik
974 7 4

Gospodu Hofmannu
s prošnjo za zbiranje
11. 8. 1941 H

(Ilegalno delo
mesec avgust 1941)
Hfm.

Državna kriminalna policija
Urad Maribor
Izpostava Celje

Zagorje, dne 9. 8.

Poročilo

Urad kriminalne policije v Mariboru je po telefonu pooblastil našo izpostavo, naj takoj pošljemo preiskovalno skupino v Zagorje, da bo poizvedovala o komunističnem napadu na tamkajšnjo postajo. Kriminalni sekretar Schönbacher, krim. sekretar Hahn in krim. izv. Sawetz so se s službenim avtom odpeljali na kraj napada in ugotovili naslednje:

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

9. 8. 1941, od 0.30 do približno 1 ure, so oborožene komunistične bande² napadle stanovanjsko poslopje trboveljskega rudnika, zagorskega revirja, v Zagorju-Toplice šte. 14, kjer je orožniška postaja Zagorje. Napadati so začeli od vseh strani hkrati. Kot smo pozneje ugotovili, so na orožniško postajo streljali s puškami in pištolami. Vrgli so tudi 4 srbske ročne bombe, od katerih je ena eksplodirala med okni predsobe oziroma telefonske celice v postajni pisarni. Eksplozija je razbila nekaj oknic in vrgla eno oknico 9 m daleč na nasproti ležeče tračnice rudniške proge. Stekleni drobci so na nekaj mestih ranili obraz pomožnega policista Dominika Urbaniča, ki je bil 4. 8. 1941 dodeljen postaji za okrepitev in je spal v tem prostoru. Rane so lažjega značaja in mu zdravniška nega ni potrebna. Druga ročna bomba, prav tako srbskega izvora, je eksplodirala na marmornatih podbojih pri vhodu na orožniško postajo. Tretjo ročno bombo je nek storilec vrgel v spalnico, kjer je bil nadstražmojster Josef Janisch iz motoriziranega orožništva. Bomba ni eksplodirala in je obležala pod mizo, približno 1,5 m od okna. Tudi četrto bombo so vrgli v ta prostor, a ni eksplodirala in je obležala na okenski polici.

V zidu na zahodni strani poslopja je vidnih 17 streliv iz puške. Le en sam strel je zadel oknjak na oknu, ki gleda proti postajni pisarni, tako da je odpadel omet. Na severni strani, kjer je tudi vhod na orožniško postajo, je vidnih 36 streliv iz pušk in pištol. Približno 10 streliv je zadelo notranjost postaje pisarne oziroma so ostali v oknjakih. Ena krogla je prödrla zid v predsobi, približno 1 m nad ležiščem, kjer je bil pomožni policist Urbanič, in se tam ustavila. Imenovani je takoj

---

² Orožniško postajo in obratno stražo v Zagorju je napadla Revirska četa z namenom, da bi prišla do orožja. Napad je vodil komandir čete Ciril Groznik. Franc Hrovat, ki so Nemci ujeli 14. avgusta 1941, je vo tem izpovedal:

»Napad na orožniško postajo je vodil Ciril Groznik. Ivan Stroj in je vrgel skozi okno 2 ročni bombi, ki sta obe eksplodirali. Tretjo ročno bombo pa je vrgel neki Slavko (Pintar — op. T. F.).

Napad na obratno stražo je vodil Lojze Vresk. Ta je vrgel v poslopje dve ročni bombi, ki pa nista eksplodirali. Kdo je bil še zraven, ne vem. Vem pa, da so skupino sestavljale štiri osebe...

Razstreljevanje ceste med Trbovljami in Zagorjem je vodil Jože Umek. Sodelovala sta še Lojze Ribič in Milan Mrzelj. Viktor Umek bi moral razstreliti most v bližini Trojan, a ni dobil razstreliva. Za razstrelitev ceste so uporabili del streliva, ki so ga bili odnesli iz Dukičeve tvrde v Trbovljah, drugi del pa je bil ukraden iz skladišča celjskega cestnega gradbenega urada pri Šv. Marku. Približno 25 kg razstreliva je še v Krvavicah, ki so približno uro hoda oddaljene od Sv. Lenarta.« (Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.)

O napadu poroča tudi Slovenski poročevalec šte. 12, dne 16. avgusta 1941:

»Partizani rudarskih revirjev so v noči od petka na soboto (8. na 9. avgust) napadli žandarmerijsko postajo v Zagorju. Vrgli so več ročnih granat in nato obstreljevali žandarmerijo s puškami. Istočasno je drugi oddelek napadel z ročnimi granatami in puškami kasarno obratne straže (Werkschutz), v kateri so fašisti zbrali denunciantne in razne lumpovske tipe. Po polurni borbi so se partizani umaknili. Fašisti so imeli več mrtvih in ranjenih. Partizani so se umaknili brez žrtev

Isto noč so partizani razrušili cesto med Trbovljami in Zagorjem in uničili telefonsko in telegrafsko omrežje.« (Slovenski poročevalec, ponatis, Ljubljana 1951, str. 100.)

Sagor, den 9.8.1941.

B e r i c h t

Über fernmündlichen Auftrag der Kripo-Dienststelle Marburg a. Drau vom 9. 8. 1941 wurde die hiesige Dienststelle (Kripo-Aussendienststelle GIII) beauftragt, sofort eine Erhebungsgruppe nach Sagor zur zwecks Erhebung eines kommunistischen Feuerüberfalles auf den dortigen Posten zu entsenden. Es begab sich Krim.Sekr. Schönbacher mit K.S. Hahn und Krim.B. Sawetz mit dem Dienstwagen der Dienststelle auf dem Tatort, wobei folgendes festgestellt wurde:

Am 9.8.1941 in der Zeit zwischen 0 Uhr 30 bis etwa vor 1 Uhr wurde auf das Werkwohnhaus der Trifailer-Kohlenwerke, Revier Sagor, in Sagor-Splitz Nr. 14, in welchen sich der Gendarmerieposten von Sagor befindet, von kommunistischen bewaffneten Banden ein Feuerüberfall ausgeführt. Der Überfall erfolgte gleichzeitig von mehreren Seiten. Nach den getroffenen Feststellungen wurde mit Gewehren, Pistolen auf den Gendarmerieposten geschossen. Auch wurden 4 Eierhandgranaten geworfen, wovon eine zwischen den Fenstern des Vorzimmers, bzw. Telefonsimmers der Postenkassette krepierete. Durch die Explosion wurden sämtliche Fensterflügel demoliert, ein Fensterflügel davon ca 9 m auf das gegenüberliegende Werksgelände des Kohlenwerkes geschleudert. Auch wurde der im selben Raum schlafende Hilfspolizist Dominik Urbanitsch, welcher seit 4.8.1941 dem genannten Posten zur Verstärkung zugeteilt ist, durch Glassplitter mehrfach am Gesichte verletzt. Die Verletzungen sind sämtliche leichter Natur und machte eine Behandlung durch einen Arzt nicht notwendig. Eine 2 te Eierhandgranate, ebenfalls serbischer Herkunft, krepierete am Marmortisch beim Eingang zum Gendarmerieposten. Eine 3 te Handgranate wurde von einem Täter in das Schlafzimmer geworfen, in welchem sich Oberwachtmeister Josef Janitsch von der motor.Gend. aufhielt, gewissermaßen die in nichtkrepiereten Zustände ca 1 1/2 m vom Fenster unter einen Tisch liegen blieb. Eine 4 te Handgranate wurde ebenfalls in denselben Raum geworfen, blieb jedoch ebenfalls in nichtkrepiereten Zustände am Fensterbrett liegen.

An der Westseite des Gebäudes weist die Mauer 17 Gewehrschüsse auf. Nur mit einem Schuss wurde der Fensterrahmen des Fensters welches in die Postenkassette mündet, getroffen, so dass das Mauerwerk zwischen den Fenstern herunterfiel. An der Nordseite in welcher sich auch der Eingang zum Gend.Posten befindet, weist die Mauer 36 Gewehr- und Pistolenschüsse auf. Etwa 10 Einschüsse drangen in das innere der Postenkassette bzw. blieben die Geschosse im Mauerwerk des Fenster-

po eksploziji ročne bombe videl mekega moškega, ki je tekel mimo okna. Lahko domnevamo, da so vrgli bombe iz neposredne bližine.

V času napada so bili nadstražmojster Otto Tharrer, nadstražmojster Ernst Senf in pomožni policist Ivan Kos v patrolji. Medtem ko sta se Senf in Kos v postajno poslopje splazila od zadaj, je odšel Tharrer na sprednjo stran, kjer je potekal napad. S svojo službeno pištolo je petkrat ustrelil proti napadalcem, vendar niso mogli ugotoviti, če je koga zadel. Ker je bil brez streliva, je hotel zbežati v poslopje, a so bila vrata zaprta in je klical na pomoč. Kričal je tudi, da je ranjen v nogo. Vodja orožniške postaje stražmojster Karl Strauss je nato odprl vhodna vrata in Tharrerja so spravili v poslopje. Bil je težko ranjen nad desnim kolenom. Verjetno ga je ranil drobec ročne bombe. Najprej so ga zasilno obvezali, nato pa ga je pregledal rudniški zdravnik dr. Friedrich Keisel iz Zagorja, ki je naročil, naj ga takoj prepeljejo v celjsko pokrajinsko bolnišnico. Ko so Tharrerja spravili v notranjost poslopja, so komunisti prenehali napadati. Postaja oziroma motorizirano orožništvo je v bližini postaje takoj začelo patroljirati, vendar brez uspeha.

Zagorski orožniki so 9. 8. 1941 v njegovem stanovanju zgodaj aretirali vodjo delovne skupine pri gradnji ceste, Dušana Bobiča, ki so ga osumili napada z razstrelivom. V žepu njegovega telovnika so našli 2 vžigalni kapici. Pozneje so ga prevzeli uradniki trboveljske izpostave varnostne policije in varnostne službe, ki so medtem prišli tja. Ko so ga gnali na kraj dogodka, je poskušal zbežati in so ga ustrelili.

V okolici napadenih objektov so našli 11 nabojev za jugoslovansko vojaško puško, 73 izstreljenih tulcev in 9 magacinov in 6 izstreljenih tulcev za pištolo različnih kalibrov.

Po tem napadu je 9. 8. 1941, približno ob 130, prišlo do napada z razstrelivom na cesti Trbovlje—Zagorje, tik pred Trbovljami. Razstrelivo izvira verjetno od zadnje kraje razstreliva iz priročnega skladišča trboveljskega rudnika. Dali so ga v neko cestno odtočno cev in zažgali. Pri tem so na cesti, ki vodi preko strmine, napravili 4 m globoko in 4 m široko luknjo, tako da je bil promet za nekaj časa prekinjen. Rešilni avto, ki naj bi peljal težko ranjenega Tharrerja iz Zagorja v celjsko pokrajinsko bolnišnico, je zašel s kolesom v luknjo, iz katere so ga potegnili šele čez nekaj časa. Cesto so napadli verjetno zato, da bi onemogočili hiter prevoz varnostnih organov iz Trbovelj v Zagorje. Pripomniti moramo, da je oddelek motoriziranega orožništva, ki ga je orožniška postaja Zagorje po telefonu poklicala iz Trbovelj, prešel to mesto še pred eksplozijo.

9. 8. 1941 so angažirane varnostne sile iz Zagorja napravile racijo in v zvezi z napadom aretirale približno 50 oseb, ki so jih prepeljale v sodne zapore.³

³ 9. in 10. avgusta so v Zagorju aretirali 63 oseb, ki so jih večidel poslali v Mauthausen.

²⁴ in 25. avgusta 1941 pa so za represalijo za padlega orožnika Otta Tharro in za dva padla sovražnika v Ribnici na Pohorju ustrelili v Mariboru 15 talcev, med njimi Slavka Šlandra, Slavo Klavoro in Franca Vrunča. (Zbornik dokumentov NOV VI/1, dok. štev. 140.)

Višina skupne škode, ki sta jo povzročila napad in razstrelitev ceste, znaša po približnih cenitvah 1.500 RM.

O napadu na poslopje zagorske obratne straže bomo poslali posebno poročilo.

Schönbacher

·krim. sekr.

Hahn

krim. sekr.

Prepis!

Državna kriminalna policija
Urad Maribor

Zagorje, dne 9. 8. 1941.

Poročilo

V noči na 9. 8. 1941, približno ob 0.30, je okoli 40 do 50 oboroženih komunistov napadlo poslopje orožniške postaje in obratne straže v Zagorju. O napadu na orožniško postajo govori posebno poročilo izpostave kriminalne policije Celje.

Poslopje obratne straže, ki stoji ob glavni cesti v Zagorju, je zadelo približno 25 izstrelkov. Gre za krogle iz pušk in pištol. Izstrelki tičijo največ v sprednjem zidu poslopja. Nekatera okna so večkrat prestreljena. 6 izstrelkov je šlo tudi v streho. V vhodnih vratih tičijo trije izstrelki. V spalnico obratne straže so vrgli ročno bombo, ki pa ni eksplodirala. Padla je na posteljo sredi sobe. V tem času je 12 obratnih stražarjev ležalo v svojih posteljah. Da ni bil nihče ranjen, se je zahvaliti samo okoliščinam, da ročna bomba ni eksplodirala. Obratni stražarji so videli dva storilca, vendar ju za tiralico ne morejo opisati.

Kot smo povedali že v uvodu, se je napad začel približno ob 0.30 in je trajal približno 15 minut. Komunisti, ki so se napada udeležili, so se nato umaknili v hribe. Napad na orožniško postajo in tudi na obratno stražo je bil verjetno načrtno organiziran, ker se je začel udarno na obe poslopji, ki sta 80m oddaljeni drugo od drugega. Pred začetkom napada so s hribov slišali tri hitre zaporedne strele. To je bilo prav gotovo znamenje za začetek napada, ker se je ta začel udarno in na obe poslopji istočasno. Moč ognja da slutiti, da gre za najmanj 40 do 50 oseb, ki so se udeležile napada. Druge podrobnosti so razvidne iz poročila o napadu na poslopje orožniške postaje.

Kreimann, kr. s., l. r.

**DNEVNO POVELJE POVELJNIKA REDARSTVENE POLICIJE
ALPENLAND, DNE 12. SEPTEMBRA 1941,
ZA POHVALO REZERVNE POLICIJSKE ČETE WIEN
ZA ZASLEDOVANJE REVIRSKÉ ČETE¹**

Poveljnik redarstvene policije
Alpenland

Maribor, dne 12. 9. 1941.

Dnevno povelje štev. 43

...

2. Pohvala.

Dne 11. 8. 1941 sem komandirju rezervne policijske čete Wien kapetanu zaščitne policije Mechelsu dal nalogo, naj pomiri industrijsko področje v trboveljskem okrožju. V tem času je bil položaj v tem pomembnem področju zaradi komunističnih nasilstev zelo napet. Nasilje meži so zelo ogrožali pogoje za mirno delo.

Kapetanu Mechelsu in njegovemu poveljstvu se je posrečilo, da je večji del komunistične bande po zajetju in justifikaciji uničen, ostanek pa razbit. Vse orožje kolovodij je bilo zaplenjeno. Lahko smatramo, da je s 5. 9. 41. nevarnost za to področje odbita in da so zagotovljeni pogoji za mirno delo. Ta uspeh je zaradi težkega gorskega terena lahko doseglo samo dobro vodstvo in brezobzirna zagrizenost vsakega člana Mechelsovega oddelka. Zato izrekam svoje posebno priznanje kapetanu zaščitne policije Mechelsu in članom njegovega oddelka (2 voda rez. pol. čete Wien, 1. vod 2. čete 72. rez. pol. bataljona, 1/2 čete [30 mož] mot. orožništva iz Celja ter orož. postajam Trbovlje, Hrastnik in Zagorje) za vneto sodelovanje, ki ga je spremljal dober uspeh.²

...

Preveril:

Marko

podp. Mascus

Nadstražmojster zašč. policije

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

² Rezervno policijsko četo Wien so od 1. novembra 1941 dalje uporabljali za zasledovanje partizanov v celjskem okrožju. Kapetan zaščitne policije Mechels je 20. oktobra 1942 napisal celjskemu deželnemu svetniku Dorfmeistru zaupno pismo, v katerem pravi:

»Od 1. 11. 1941 do 30. 5. 1942 sem bil z rezervno policijsko četo Wien v akciji za pomiritev celjskega področja v Spodnji Štajerski. Za to akcijo mi je bila podrejena orožniška motorizirana četa iz Celja, 10 orožniških postaj in začasno tudi dve četi oboroženega Wehrmannschafta. V najtesnejšem sodelovanju s tajno državno policijo in orožništvom smo pod mojim vodstvom v vsakodnevnih bojnih akcijah uničili 456 sovražnikov države (komunističnih zločincev). Zaplenili smo dve lahki strojnici, večje število orožja s strelivom ter živila, obleko in opremo.

Gospod deželni svetnik, sami ste izrekli polno priznanje četi za njeno uspešno akcijo v goratem področju in deloma ob močnem mrazu in visokem snegu.

Pripominjam tudi, da je bila četa udeležena tudi pri preselitvi 12.000 Slovencev iz Spodnje Štajerske v rajh. Akcija je dan za dnem ob snegu in dežju zahte-

**POROČILO OROŽNISKEGA OKROŽJA TRBOVLJE,
DNE 26. DECEMBRA 1941, KOMANDANTU OROŽNIŠTVA
PRI ŠEFU CIVILNE UPRAVE ZA SPODNJO ŠTAJERSKO
O NAPADU NA RUDNIŠKO ZAVIRALNICO V HRASTNIKU¹**

Orožniško okrožje Trbovlje, Spodnja Štajerska
Štev. dnev. 1015

Trbovlje, dne 26. decembra 1941.

Komandantu orožništva pri šefu civilne uprave
v Spodnji Štajerski
v Mariboru

Predmet: Komunistični uboji in požigi v Hrastniku.
Zveza: brez.

V noči na 26. 12. 1941, približno ob 24. uri je okoli 13 oboroženih komunistov² napadlo obratnega stražarja Pavla Bastardija iz Hrastnika in nočnega čuvaja Karla Tuška iz Hrastnika, ki sta bila zaposlena pri hrastniškem rudniku in stražila zaviralnico I. Bastardija je pet strelav iz pištole smrtno zadelo v spodnji del telesa in so ga pozneje našli mrtvega v lopi zaviralnice. Karla Tuška, ki je bil ob napadu najbrž zunaj lope, je strel iz jugoslovanske vojaške puške težko ranil v usta in vrat. Vendar je še lahko utekel in dosegel svoje stanovanje, ki je oddaljeno od zaviralnice približno 2 km. Ko je pritekel v svoje stanovanje, je povedal sinu, da je njega in Bastardija napadlo in obstreljevalo 13 nepoznanih moških, verjetno komunistov, od katerih so bili približno trije v jugoslovanski vojaški uniformi, drugi pa v civilnih oblekah s temnimi dolgimi plašči. Menil je, da so prišli z Mrzlice in odšli proti Laškemu. Naprej pa ni mogel govoriti. Kmalu zatem so ga prepeljali v trboveljsko bolnišnico, kjer je umrl 26. 12. 41 ob 5. uri.

Takoj za temi uboji so isti storilci zažgali strojnico zaviralnice II, ki je približno 1 km oddaljena od lope zaviralnice. Strojnica je zgorela, zaviralne naprave pa so zelo poškodovane. Sneli so tudi vrv in pretrgali telefonski vod med strojnico in rudniško centralo. Škoda bo verjetno povzročila, da ta del rudnika ne bo obratoval približno 14 dni.³

vala od oficirjev in moštva mnogo truda. Tudi to nalogo smo samostojno in požrtvovalno izpolnili. Poleg tega je četa izseljevala družinske člane ustreljenih banditov.

Léto, ki sem ga prebil v akciji v Spodnji Štajerski in Hrvaški, je bilo najlepše v moji šestindvajsetletni službeni dobi.« (Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.)

Nato ga prosi, naj ga za vse to pismeno pohvali, ker je tik pred napredovanjem. Iz pisma veje ogabni militaristični in fašistični duh.

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

² Akcijo je izvedlo približno štirinajst borcev partizanske skupine, ki je prezimovala v Zgornji Rečici.

³ Ta podatek je orožniško okrožje Trbovlje popravilo v svojem poročilu dne 27. decembra 1941:

Isti banditi so približno 30 korakov pred strojnico s strelom v hrbet ubili nočnega čuvaja Jožefa Tacarja. Bil je doma iz Dola v občini Hrastnik in so mu zaupali straženje strojnice.

Ta nasilna dejanja je nedvomno zagrešila komunistično panslaviistična banda, ki je verjetno prišla iz Gorenjske. Prav gotovo pa so sodelovali tudi domači komunisti iz Hrastnika, ker brez dobrega poznavanja terena ponoči ne bi mogli operirati na težko pristopnem goratem ozemlju.

V obeh primerih je kraj napada pol oziroma tričetrt ure severovzhodno od Hrastnika na pobočju Kala.

Takoj ko so odkrili uboj oziroma požig, je orožništvo, obratna straža in vermanšaft poslalo patrulje proti Kalu in proti Dolu—Smartjeti. Zaradi teme pa niso uspeli. Patrulje zaščitne policije so ponoči zapirale grebene med Hrastnikom in Trbovljami, ker smo se bali, da bo banda napadla tudi trboveljski rudnik. Ob zori smo poslali nove patrulje tudi proti Kalu in Mrzlici, kamor so se verjetno umaknili banditi. Angažirali pa smo tudi policijskega psa, ki so ga dodelili naši postaji. Ker pa sledov ni bilo in nihče ni hotel priznati, da je videl bandite, je bilo vse zaman.

V sporazumu s trboveljsko tajno policijo in zaščitno policijo smo aretirali tiste osebe, ki so znane kot komunistično usmerjene in jih sumimo, da so sodelovale pri nasilnih dejanjih. Ko bomo preiskavo zaključili, bomo poslali novo poročilo.⁴

Poročilo pošiljamo v vednost poveljniku redarstvene policije v Mariboru, političnemu komisarju za okrožje Trbovlje, orožniškemu glavarstvu v Celju, izpostavi tajne državne policije v Trbovljah.

Okrožni orožniški vodja:

Haller, okrajni podporočnik

»Požig strojnice pri zaviralnici II ne bo ustavil obratovanja za 14 dni, kot smo poročali v prvem poročilu. Zaviralnica II služi namreč le za dovoz zemlje, ki jo potrebujejo za zasipanje praznih rovov. To pa lahko delajo tudi stroji pri zaviralnici I. Kljub temu, da je strojnica pri zaviralnici II uničena in znaša škoda približno 6000 RM, pa bo obrat lahko nemoteno delal naprej.« (Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.)

⁴ Orožniško okrožje Trbovlje je 27. decembra 1941 poročalo:

»Preiskava je ugotovila, da sta dva mladeniča iz hrastniškega rudnika 25. 12. 1941 ob 22. uri zapustila svoje prebivališče in se nista več vrnila. Prav gotovo sta bila v zvezi z banditi in sta se jim tudi pridružila. Tajna državna policija v Trbovljah bo za njima izdala tiralico. Tajna državna policija je v sodelovanju z varnostno službo, orožništvom in zaščitno policijo prijela v Hrastniku 19 oseb, ki jih sumi, da so imele zveze z banditi. Pri njih smo napravili hišne preiskave, ki pa so bile neuspešne. Sedem prijetih smo izpustili, ko smo preverili njihove podatke, drugih 12 pa smo poslali v trboveljske gestapovske zapore.« (Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.)

V revirsko partizansko skupino, ki je prezimovala v Zgornji Rečici pri Hudijami, se je ta dan vključilo šestnajst prostovoljcev iz Hrastnika.

Nacisti pa so za represalijo 27. decembra 1941 v Mariboru ustrelili 40 talcev, med njimi tudi narodnega heroja Jožeta Kerenčiča in devet borcev Brežiške čete. (Zbornik dokumentov NOV VI/1, dok. štev. 218.)

Štajerski bataljon

Štev. 56

NAVODILA OROŽNIŠKEGA OKROŽJA CELJE, DNE 14. OKTOBRA 1941, OROŽNISKIM POSTAJAM O UKREPIH OB PARTIZANSKIH NAPADIH¹

Orožniško okrožje Celje

Štev. dnev. 1733.

Predmet: Zatiranje band.

Celje, dne 14. oktobra 1941.

Vsem postajam orožniškega okrožja Celje

V poslednjem času so se v nekaterih krajih pojavile močnejše oborožene bande (do 60 mož).² Postaje morajo napraviti daljnosežne ukrepe, da bi lahko primerno zavrnile napad bande.

Postaje se morajo takoj zvezati s Sturmführerjem vermanšafta, da bi vsako noč poleg pomožnih policistov na postaji prenočevalo še 5—8 (glede na prostorske zmogljivosti) zanesljivih vermanov. Postelje naj priskrbi župan. Moštvo naj se zamenjava tako, da ne bodo vsako noč prišli na vrsto isti ljudje.³

Nočno patroljiranje v krajih ni posebno uspelo, ker so patrolje obstreljevali izza hrbta in jih tako uničili. Bolje bi bilo, da na primerna mesta postavijo prisluškovalne straže, z nalogo, da takoj sporočijo postaji, če opazijo kaj sumljivega. Zamenjati jih je treba vsaj vsaki dve uri.

Postaje naj tudi poskrbijo za zveze, ker izkušnje kažejo, da banditi pretgajo telefonske zveze. V ta namen naj se sporazumejo s Sturmführerjem, ki naj določi zanesljivega, odločnega vermana. Ta bi v primeru napada na postajo takoj po najkrajši poti odšel do sosednje postaje, od koder bi takoj poklicali ali obvestili Celje.

Postaje naj nadaljujejo urjenje vermanšafta.

Orožniški okrožni vodja:
Kolmanitsch l. r.,
okrajni orož. poročnik

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

² Mišljen je Štajerski bataljon.

³ Že 29. avgusta 1941 je poveljnik redarstvene policije Alpenland v Mariboru v sporazumu s šefom civilne uprave za Spodnjo Štajersko določil, da sme vermanšaft Štajerske domovinske zveze pomagati orožništvu in policiji pri zasledovanju partizanov. Vodja orožniške postaje lahko zahteva pomoč pri vodji Sturma. V celjskem okrožju sta okrožni orožniški vodja poročnik Kolmanitsch in vodja obeh celjskih Standart vermanšafta SA-Sturmbannführer Zdralek 5. septembra 1941 sklenila dogovor, da bo orožništvu na razpolago 900 vermanov. 99 Sturmov je dobilo po 10 pušk s strelivom. V vsakem Sturmu je bila posebna oborožena skupina vermanov, ki se je ob partizanskem napadu morala čimprej zbrati po naprej sestavljenem alarmnem načrtu A.

POROČILO ŽUPANA IZ MOZIRJA, DNE 23. OKTOBRA 1941,
POLITIČNEMU KOMISARJU CELJE
O REKVIZICIJI ČEVLJEV IN USNJA V MOZIRJU,
V NOČI NA 23. OKTOBER 1941 TER O KRITERIJU ZA IZBIRO TALCEV¹

Župan
trške občine Mozirje
okrožje Celje

Mozirje, dne 23. oktobra 1941.

Poštni čekovni račun štev. 122.982
Telefon štev.

Žig:
Deželni svetnik
okrožja Celje
Prispelo 29. okt. 1941
Skupina: Priloge:

Predmet: Poročilo.
Zveza: Nasilni vlom pri Bukovincu Erbertu.
Priloge: Ni.

Političnemu komisarju
Izpostavi varnostne službe
v Celju

V noči od četrtega na petek, to je od 22. na 23. oktober približno ob 1. uri, je oborožena banda, približno 18 do 22 mož² nasilno vdrla v hišo tukaj naseljenega čevljarja Erberta. Erbert stanuje v hiši izseljenega čevljarja Ivana Pavlina v Mozirju, ki je zapustil skladišče čevljev z 271 pari in skladišče usnja s 431 kg usnja. Banditi so z naperjenim orožjem zahtevali od Erberta, naj jih vodi do skladišča čevljev. Od tam so v nahrbtnikih odnesli okrog 110 parov čevljev in usnja, čigar teže še nismo ugotovili. Odnesli so tudi živila kot jajca, vkuhano sadje, mleko in sladkor.³

Banda je morala biti istovetna s tisto, ki je napadla Šoštanj (7. oktobra) in ki so ji morali na begu v Lepi njivi kmetje kuhati krompir in je nato odšla dalje.⁴

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

² Za skladišče čevljev in usnja je zvedel Rado Zakonjšek-Cankar in to sporočil komandantu Štajerskega bataljona na Čreti, Francu Rozmanu-Stanetu. Ta je za akcijo odredil vod iz Revirske čete pod vodstvom Lojza Vreska; nekaj borcev je bilo tudi iz Pohorske čete; s skupino je odšel tudi Rado Zakonjšek. Vseh je bilo 15.

³ Mozirski župan je 25. oktobra 1941 poročal, da so odnesli 111 parov moških čevljev v vrednosti 2220 RM, 2 kg črnega govejega usnja, 24 kg rjavega govejega usnja in 158 kvadratov telečjega usnja v vrednosti 514,70 RM ter nekaj živil v vrednosti 20 RM. (Poročilo je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.)

⁴ Orožniška postaja Mozirje je 9. oktobra 1941 poročala političnemu komisarju za okrožje Celje:

»8. oktobra 1941 ob 21. uri je prišlo k posestniku Vincencu Goličniku v Lepi njivi štev. 60, občina Mozirje, približno 60 komunistov. Oboroženi so bili s puškami in z dvema strojnicama.

Goličnik jim je moral skuhati krompir, ki so ga pojedli zunaj hiše. Ko so ga pojedli, so zopet izginili.« (Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju.)

Tukajšnje orožništvo je takoj uvedlo preiskavo, vendar doslej ni imelo uspeha. Policija, ki je prišla iz Celja s policijskim psom, ni imela uspeha, ker pes zaradi vremenskih neprilik ni mogel najti sledi.

Talcev ne morem dati, ker nimam slovenske inteligence in komunistov, temveč le navadne kméte in delavce.⁵

Prebivalci Mozirja so popolnoma prestrašeni in se boje, da se ne bi v Mozirju zgodilo kaj takega, da bi nekega lepega dne morali nedolžni trpeti za zločine band. Ko so zvedeli za ta dogodek, so prišle z nekaterih strani opombe, da je bolje, da jih izselijo v rajh, kakor da bi morali ostati še naprej tu in bi jih nekega dne nedolžne vzeli za talce namesto drugih, ki jih sami ne ljubijo.

Heil Hitler!

Žig:

Župan

v Mozirju, okrožje
Gornji grad

Johann Scherhauser
župan

Štev. 58

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE BRASLOVČE,
DNE 26. OKTOBRA 1941, POLITIČNEMU KOMISARJU CELJE
O NAPADU ŠTAJERSKEGA BATALJONA NA GRAD ŠTOSNEK
PRI GOMILSKEM IN O BOJU NA ČRETI 26. OKTOBRA 1941¹**

Orožniška postaja Braslovče, okrožje Celje
Dnevnik štev. 891.

Braslovče, dne 26. X. 1941.

Političnemu komisarju za okrožje Celje

v Celju

Predmet: Napad komunističnih band na grad Štosnek
na Gomilskem, občina Braslovče.

V noči od 25. na 26. oktober 1941 je večja komunistična banda napadla grad Štosnek na Gomilskem, občina Braslovče, ki je last posestnika Ivana Čmaka. Okrog 22. ure, dne 25. oktobra 1941, je približno 60 oboroženih komunističnih banditov obkolilo graščinsko posestvo, masilno vdrlo v graščinsko poslopje, odprlo vse shrambe, si

⁵ To poročilo je prišlo v roke Fritzbergu, ki je bil visok uradnik pri šefu civilne uprave za Spodnjo Štajersko. 30. januarja 1942 je pisal političnemu komisarju za okrožje Celje:

»Iz poročila mozirskega župana dne 25. 10. 41 sem razbral, da ta župan meni, da gre pri usmrčitvah, ki jih je ukazal šef civilne uprave za nedolžne talce. Prosim, da mu pojasnite, da v Spodnji Štajerski nismo zaprli še niti enega talca.« (Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.)

¹ Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju. Med Mrzlico in Dobrovljami, Celje 1955, str. 93—94.

vzelo dosegljive obleke in perilo, kakor tudi vso gotovino v znesku približno 2000 RM in končno zajelo graščinskega posestnika Ivana Čmaka in njegovo ženo Štefanijo, zeta Franca Rojnika ter vrtnarja in vodjo vermanšafta Ivana Bobeka. Takoj nato so zažgali Čmakov osebni avto, ubili 8 svinj in zažgali veliko moderno žago. Po štirih urah je banda približno ob dveh zjutraj zapustila mesto napada in odvedla s seboj zakonca Čmaka in Sturmführerja Ivana Bobeka, kakor tudi ves plen s tremi konji vred. S tem požigom so bili uničeni velika žaga, znatni sklad desk, hmeljska sušilnica in večji del gospodarskega poslopja. Nastale škode sedaj še ne moremo ugotoviti.² Preostali stanovenci Čmakove graščine so o poteku napada dali naslednje podatke: »Približno ob 22. uri smo zaslišali močan hrup z grajskega dvorišča in kmalu nato tri strele. Vhodna vrata v grad so bila zaprta in poleg tega zavarovana z močnim železnim zapahom. Ta je bil s silo odstranjen; nakar je vdrlo v hišo 15 do 20 oboroženih banditov. Posestnik Čmak — Nemcem posebno prijazen Slovenec — je malo prej dospel s svojim avtom iz Braslovč in je bil v kuhinji. Banditi so mu zagrozili z ustrelitvijo in ga končno zvezali. Njegovo ženo, ki je bila v spalnici, so dvignili iz postelje, enako tudi zeta Franca Rojnika. Neka druga skupina je prišla vodjo vermanšafta Ivana Bobeka. Ker ta ni hotel takoj odpreti svojega stanovanja, so banditi večkrat ustrelili v spalnico, ne da bi ga zadeli. Pod pritiskom groženj je Bobek končno odprl vrata stanovanja, nakar so banditi vdrli. Stanovanje so preiskali in našli pod njegovo posteljo skrito vojaško puško, ki so jo vzeli s seboj. Nato se je moral Bobek obleči in oddati uniformo vermanšafta. Čmakovega zeta Franca Rojnika so odpeljali iz grada k nekemu članu bande, ki so ga nagovarjali s sodnikom. Ta ga je vprašal, če je kot prejšnji komisarski upravnik Vasletovega posestva v Zaklu ovajal ali prijavljal slovenske delavce. Ker je to zanikal, so edinega znanega člana bande Franca Božiča³ vprašali, če je odgovor resničen. Ta je to potrdil in Rojnika so izpustili z naslednjimi besedami: »Ravnajte le tako naprej in ne izkoriščajte slovenskega ljudstva! Tokrat ste pomiloščeni.« Rojnika so nato odpeljali nazaj na grad. Ko je tam videl, da so aretirali tasta in taščo, je prosil, naj ju izpustijo. Vodja te skupine banditov je nato odgovoril, da bosta ta dva izpuščena samo, če

² Akcijo omenja tudi poročilo varnostne policije dne 13. novembra 1941:

»V noči na 25. 10. 1941 je banda napadla grad Štrosnek pri Braslovčah. Lastnika gradu Ivana Čmaka in njegovo ženo Štefanijo ter vrtnarja in vodjo vermanšaftskega Sturma Franca Bobeka so odpeljali s seboj kot talce in smo jih čez dva dni našli ustreljene. Napad se je odvijal takole:

Banda je obkolila celotno posestvo in vdrla v grad, kjer je stanovala Čmakova družina. Najprej je preiskala vse prostore in odnesla vso obleko, ki jo je našla. Poleg tega se je polastila zakoncev Čmakov ter vrtnarja in zeta Franca Rojnika in jih aretirala. Nato je zažgala Čmakov avto, zaklala 7 svinj in zažgala bližnjo žago. Lastnika gradu ter vrtnarja je vzela za talce. Poleg tega je vzela še tri konje in na njih natovorila vse omenjeno blago.

Tega bandinega napada se je udeležilo približno 50 komunistov, ki so bili oboroženi s puškami in avtomatskim orožjem. Pri sebi so imeli tudi ročne bombe.« (Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.)

³ Franc Božič in Travnar sta kot terenska politična delavca bila vodnika.

bodo oblasti izpustile aretiranega Leona Novaka in Jožeta Hermanka.⁴ Rojnika so pozvali, naj si ti dve imeni zabeleži in jih sporoči oblastem. Če pa bodo zaradi aretacije njegovega tasta, tašče in Bobeka ustreljeni talci, bodo vsi trije izgubili življenje.

Neka druga skupina banditov je pripeljala iz garaže Čmakov, avto, ga postavila na sredino dvorišča, ga polila z bencinom in zažgala, medtem pa je neka druga skupina zaklala 8 svinj. Osmo svinjo, ki je bila očitno bolna, a so jo že zaklali, so pustili na dvorišču.

V graščinskih sobah so odprli vse omare in iz njih odnesli mnogo perila, oblačil in živil. Te stvari so spravili v nahrbtnike in vreče, ki so jih prinesli s seboj. V graščinski jedilnici je sedelo nekaj banditov in jedlo kruh z marmelado. V graščini uslužbenim hlapcem in deklam, ki so bili vsi Slovenci, niso storili nič hudega, bili pa so do odhoda banditov zastraženi, tako da nihče ni mogel prijaviti tega napada. Vsa banda, ki so jo cenili na 60, po drugih podatkih pa na 100 mož, se je zbrala približno ob 2. uri zjutraj. Na tri konje, ki so jih odvedli iz hleva, so naložili mnogo vreč z ukradeno imovino. Nato so žago zažgali. Končno je banda odšla.

Približno ob 2.45 zjutraj so postajo Žalec obvestili o tem napadu. Ob treh je prispeł patroljni voz zaščitne policije iz Celja in je podpisane pripeljal na mesto požara, kjer je že vod zaščitne policije iz Celja vse zavaroval in raziskoval zadevo. Gasilci iz Braslovč so gasili požar.

Ob jutranjem svitu smo pod vodstvom orožniškega glavarja poročnika Fehleisena in orožniškega okrožnega vodje poročnika Kolmanitscha začeli bando zasledovati. Pri tej akciji smo ugotovili, da so se že 25. oktobra, približno ob 17. uri nekateri oboroženi banditi prikazali v širši okolici gradu Štrosnek. Svoje čevlje so ovili v vrečevino. Ko smo ugotovili smer bandinega umika, sta zaščitna policija in oddelek motoriziranega orožništva začela bando zasledovati. Kljub največjemu trudu, da bi dobili okrepitev, ni bilo mogoče takoj priklicati dovolj sil. Vermašaft iz Celja, Žalca in Braslovč je zapiral položaje skupaj z orožniškimi postajami Braslovče, Mozirje in Šmartno, da bi opazili in preprečili vsak bandin premik. Proti 16. uri se je zaslišalo močno streljanje iz pušk v smeri dobroveljskih višin in kmalu nato smo dobili prošnjo poročnika Mayerja za pomoč. Patrolja, ki jo je sestavljalo nekaj orožnikov ter članov tajne državne policije in varnostne službe, je odšla v ta predel. Pri tem so ugotovili, da so bili že 4 orožniki v spopadu ranjeni in da so jih odnesli v dolino. Boja s tolpo pa niso dokončali in tudi zaščitna policija in motorizirano orožništvo ponoči nista mogli dobiti stika z bando.

Pri preiskovanju kmetij so prijeli moškega, ki je imel pri sebi nabito pištolo. Najprej ni hotel dati o sebi nobenih podatkov, pozneje pa je povedal ime Valentin Berglez in je bil gotovo član komunistične tolpe. Izročili smo ga tajni državni policiji.

---

⁴ Ivana in Štefanijo Čmak ter Ivana Bobeka je Štajerski bataljon v sovražnem obroču na Čreti justifical, nacisti pa so za represalijo 30. oktobra 1941 v Mariboru ustrelili 30 talcev, med njimi tudi Leona Novaka in Jožeta Hermanka. (Zbornik dokumentov NOV, VI/1, dok. št. 178.)

Med tem pregledovanjem je ob 23. uri dospela vojaška patrulja, ki je prevzela nadaljnje zavarovanje višinskega hrbta Črete.

Akcija, ki jo je medtem prevzel velik policijski odred, je še v teku in bomo o njej poročali.

Vodja postaje:
Klein, orož. stražmojster

Štev. 59

**POROČILO OROŽNIŠKEGA OKROŽJA CELJE,
DNE 12. NOVEMBRA 1941,
POLITIČNEMU KOMISARJU ZA OKROŽJE CELJE
O BOJU NA ČRETI¹**

Orožniško okrožje Celje
Dnevnik štev. 1955 ad.

Celje, 12. novembra 1941

Predmet: Napad komunističnih banditov na graščino Štrosnek.
Zveza: Ustno naročilo.

Političnemu komisarju za okrožje Celje

v Celju

H gornjemu primeru dajem naknadno naslednje poročilo:

Pri pregledovanju oziroma zasledovanju bande, ki je napadla veleposestvo Štrosnek, ga izropala in delno požgala, lastnika posestva Ivana in Štefanijo Čmaka in vrtnarja Ivana Bobeka pa odvedla in umorila, se je orožniški poročnik Mayer zapletel z njo v boj. Pri tem je imel skupno pet ranjenih, med njimi tri težko. 26. oktobra 1941 ob 17.30 je poročnik Mayer sporočil v Braslovče, od koder so akcijo vodili, da se na Čreti bojuje z bando in nujno potrebuje pomoč. Na to sporočilo so pritegnili vse sposobne sile, ki so bile na razpolago. Na Čreto odposlani oddelek so sestavljali orožniki in uradniki tajne državne policije, skupaj 18 mož, pod vodstvom orožniškega poročnika Fehleisena in je dospel približno ob 21. uri na določeno mesto. Ker o boju ni bilo nič več slišati, smo preiskovali nekatere hiše, med temi tudi Strožičevo. Pred hišami smo povsod pustili stražarje. Bil sem edini, ki sem obvladal slovenski jezik in sem zato sam zaslišal ljudi oziroma jih povprašal po tem, kaj se je popoldne dogajalo. Ko sem se ukvarjal s kmetom Strožičem, ki je trdil, da je videl in slišal streljati samo nemške vojake (orožnike in policijo), o banditih pa da ničesar ne ve, sta dva orožnika privedla nekega moškega in poročala, da se je na sumljiv način približeval hiši. Takoj je stopil h kmetu Strožiču in mu rekel v slovenskem jeziku: »Recite, da sem pri vas v službi!« Seveda niti malo ni slutil, da jaz razumem slovensko. Takoj sem se znašel in bliskovito vprašal kmeta Strožiča, če ga pozna. Začel je jecljati, da bi pridobil časa za premislek, nakar sem mu v zelo ostrem tonu ponovil isto vprašanje. Šele zdaj mi

¹ Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju.

je rekel Strožič, da ga ne pozna. Po tem dogodku in po zunanosti moškega, čigar hlače so bile preko kolen mokre, sem bil prepričan, da je član bande. Nato sem ga preiskal in našel pri njem nabito pištolo. Od kod jo ima ni hotel povedati. Zanimal je tudi, da bi bil član bande in tudi ni hotel dati podatkov, od kod je in kdo je. Nato so ga zasliševali navzoči uradniki tajne državne policije in sem pri tem služil za tolmača. Ker je še nadalje trdil, da ni član bande, je dobil nekaj zaušnic, nakar je povedal vsaj svoje ime. S tem je bilo medvomno dokazano, da je član bande, vendar je še naprej trdil, da nič ne ve, kje se ta nahaja.

Približno ob 22.30 je do nas prodril nek vojaški oddelek. Ker smo bili sedaj dovolj močni, nam je bilo zelo mnogo do tega, da kar se da hitro ugotovimo, kje je banda in jo uničimo. Zato so tako člani tajne državne policije, kakor tudi nekateri vojaki prijetelega, ki se je imenoval Berglez,² zelo ostro vzeli v precep, da bi izvedli iz njega kaj uporabnega, ta pa tudi dalje ni hotel govoriti. Približno ob 24. uri, je tudi ponovil poskus, da bi od Bergleza kaj izvedeli, ostal brez uspeha. Nato smo odšli spet v dolino proti Vranskemu, Bergleza pa smo pustili tam z nekim uradnikom tajne državne policije in vojaškim oddelkom, da bi ga naslednji dan privedel za nami. Kakor so mi naslednji dan sporočili, je Berglez baje še isto noč umrl.

Zdaj je vodja tega vojaškega oddelka — bil je neki stotnik, čigar ime mi ni znano. — svojemu nadrejenemu poveljstvu poročal, da so uradniki policije z banditom na razne načine tako grdo ravnali, da je zaradi posledic umrl. Na podlagi te prijave, ki se mi ne zdi povsem objektivna in hoče policijo le obremeniti, so zdaj začeli preiskovati in zasliševati.

K temu pripominjam še naslednje: če bi bil bandit resnično umrl zaradi svoje rane (baje zlom lobanjske baze), je vendar mogoče in celo zelo verjetno, da je dobil to rano v popoldanskem boju, ki je trajal od 14.30 do 17.30. Kolikor vem, ga v času moje prisotnosti ni nihče tako mučil, da bi bil mogel dobiti takšno rano. Nadalje, če bi nam bil bandit tedaj izdal prebivališče tolpe, bi jo mi zelo verjetno popolnoma uničili in ne bi izgubili 3 mož (2 stražmojstra in 1 verman) teden dni pozneje v borbi pri Slivnici, kjer smo se bojevali z isto bando.

Kolmanitsch

---

² Ujeti Brglez je bil kurir Avgust Lukanc, ki ga je komandant bataljona Franc Rozman-Štane poslal na Čreto z obvestilom, da je sovražnik začel hajko proti bataljonu.

**ZAPISNIK O ZASLIŠANJU JOZEFA BRUNČIČA, DNE 31. OKTOBRA 1941,
O PRIPRAVAH NA PRIHOD ŠTAJERSKEGA BATALJONA
NA KOZJANSKO¹**

Orožniška postaja Kozje, okrožje Brežice, Štajerska
Štev. dnev. 430

Kozje, dne 31. oktobra 1941.

Tajni državni policiji, izpostavi
v Brežicah

Predmet: Ustanavljanje in organiziranje komunističnih in
panslavističnih terorističnih band.

Zveza: Moje ustno poročilo dne 29. 10. 41. ob 22. uri
pri političnem komisarju v Brežicah.

Priloga: 1

V prilogi vam pošiljam zapisnik zaslišanja Brunčiča dne 31. X. 41. o tem, kar sem ustno poročal 29. X. 41. Obsega dogodke do vključno 31. 10. 41. do 17. ure.

V priloženem zapisniku je povzeto vse, kar se je do omenjenega časa zgodilo.

Brunčič bo po pomembnih dogodkih 1. 11. 41. prinesel nova sporočila.

Enaka dopisa pošiljamo političnemu komisarju in orožniškemu okrožnemu vodji v Brežicah.

Vodja orožniške postaje:

Köchl

orožniški stražmojster

Orožniška postaja Kozje, okrožje Brežice

Kozje, dne 31. oktobra 1941.

Zapisnik o zaslišanju,

ki smo ga napravili 31. oktobra 1941 na orožniški postaji Kozje, ob navzočnosti župana dr. Vincenca Krasserja in občinskega poverjenika Gottfrieda Pichlerja.

Brunčič Jožef,

rojen 14. 3. 1896 na Bišečkem vrhu, okrožje Ptuj, vindišer, kmet v Brezovici šte. 1, občina Sv. Peter pod Sv. gorami, okrožje Brežice, poročen; ko smo ga opozorili, naj govori resnico, je izpovedal:

»V Brezovici šte. 1 imam nepremičnino in pridem v poštev za izselitev. 27. X. 41., približno ob 15. uri, sem v bližini svojega posestva odstranjeval s kolovoza bukev, ki jo je izruval in podrl vihar. V tem času je prišel iz smeri Križan vrh—Sv. Peter pod Sv. gorami bivši vodja kmetijske zadruga

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

v Kozjem, Šlender, ki ga osebno poznam približno dve leti. Pri sebi je imel aktovko. Vprašal me je, kaj delam. Odgovoril sem mu, da je vihar podrl bukev in da moram očistiti pot, za samo drevo pa da mi ni žal. Šlender me je vprašal, zakaj mi ni nič žal za drevo. Odgovoril sem mu, da bom izseljen. Nato mi je Šlender dejal: »Ni treba, da vas izselijo, ostali boste tu. Dobili bomo pomoč. Prišli bodo četniki in srbske četer ter naši ljudje. Pojdi zvečer k Štuseju in boš vse razumel.« Odgovoril sem mu, da bom prišel. Šlender se je nato oddaljil v smeri proti Bučam.

27. X. 41., približno ob 20.30, sem prišel na Štusejevo posestvo, ki je od mojega oddaljeno približno eno uro. Stopil sem na dvorišče in v glavnem posloplju v razsvetljeni sobi videl 2 osebi in sicer moškega in žensko, ki sta prekladala papir, kot da bi delala pri razmnoževalnem aparatu. Videl pa sem le glave, vendar pa sem točno ugotovil, da gre za moškega in žensko. Ženska je bila pokrita z ruto. Ta soba leži v visokem pritličju in zato ljudi nisem mogel bolje videti. Približno četrť ure sem bil mirno na dvorišču. Ker nisem opazil nič takega, kar bi kazalo, da so v hiši še kakšni drugi ljudje, sem se zopet neopaženo oddaljil od Štusejevega posestva. Opozoriti moram na to, da mi je Šlender takrat, ko me je povabil, naj pridem k Štuseju, dal navodilo, naj grem takrat, ko pridem k Štuseju, v sobo in naj tam počakam, da kdo pride. Ko bodo ljudje prišli, naj vprašam, kje je »smola« — prevedeno na nemško »Pech«. Potem bom že zvedel kaj novega. Ko sem šel domov, me je čez 15 minut srečal Martin Štusej. Star je okoli 30 let in je brat posestnika Franca Štuseja. Vprašal me je, kje sem bil. Odgovoril sem mu, da sem obiskal svojega slaboumnega svaka Jurija Kodrina. Martin in jaz sva šla nato vsak v svojo smer proti domu.

V torek, 28. X. 41., približno ob 7. uri zjutraj, sem pred hlevskimi vrati našel letak. Isti dan približno ob 14. uri sem delal na svojem posestvu. Iz smeri Štusejevega posestva sta prišla mimo Šlender in Anton Štusej, ki je po mojem mnenju star 22 let. Šlender me je poklical k sebi in vprašal, zakaj nisem šel včeraj zvečer v hišo. Odgovoril sem mu, da nisem videl nikogar pri hiši in sem zato spet odšel domov. Šlender je odgovoril, da so raztovarjali strelivo. Obenem me je pozval, naj zvečer zopet pridem k Štuseju in če bom tam naletel na ljudi, ki jih ne poznam, naj vprašam po smoli. Pritrdil sem, da bom zvečer spet prišel. Šlender in Anton Štusej sta nato odšla naprej proti Kozjemu. Spremjali sta ju dve ženski, ki sta bili stari približno 18 do 20 let. Ko sem se pogovarjal s Šlendrom, sta se obe dekllici pogovarjali z mojo ženo Terezijo in z Apolonijo Kovačič, posestniško ženo iz Lasnič, občina Sv. Peter pod Sv. gorami, ki prebiva pri nas. Moja žena in obe dekllici so se pogovarjale o bližnjem izseljevanju. Obe dekllici sta govorili: »Ne bodite žalostni, ne bo vam treba od tod.« Več niso povedale.

Približno ob 17. uri je prišel Anton Štusej mimo moje hiše iz smeri Kozjega. Prišel je k meni in rekel: »Glejte, kaj imam tukaj!« Štusej je imel v žepih na hlačah in sukniču in tudi pod telovnikom mnogo streliva. Potipal sem mu žepe in prsi in povsod čutil strelivo. Zahteval je, naj zvečer pridem k Štuseju. Obljubil sem mu. Zvečer, ko se je znračilo, sem se podal k Štuseju. Ko sem prišel v sobo, sem v njej našel posestnika Franca Štuseja, njegovega hlapca, ki mu ne vem imena (imenujejo ga Rus), cestnega delavca »Viktorja«, posestniškega sina Sivka iz Lasnič in nekega ne-

znanca.² Štusej, njegov hlapec in neznanec so ravno večerjali. Najprej smo se pogovarjali o gospodarstvu in na neznančev vprašanje, kako se mi godi, sem odgovoril, da nam zdaj gre slabo, ker nas bodo izselili. Neznanec je nato dejal: »Kmalu bo boljše, ker bodo prišli četniki, ki bodo onemogočili izseljevanje, napadli orožniške postaje, pokončali orožnike in jim odvzeli orožje in strelivo. Prebivalstvo mora biti hrabro in oskrbovati četnike in se skupaj z njimi bojevati.« Dalje je neznanec rekel, da jim bodo nemški vojaki na meji izročili puške in se bojevali na njihovi strani. Sestanka se je udeležila tudi žena Franca Štuseja in deklamirala neko panslavistično bojno pesem. Anton Štusej je pokazal bajonet in rekel, da je to orožniški bajonet. Neznanec, ki je bil verjetno kakšen Kranjec, je zahteval od »Viktorja«, naj do nedelje preskrbi dinamit. »Viktor« je bahato odgovoril, da bo do nedelje zanesljivo prinesel 1 do 2 kg dinamita. Nato je Štusej prinesel jabolčnik in ko smo ga popili, smo se razšli. Neznanec nas je pred tem povabil, naj naslednji večer spet pridemo. Odgovoril sem mu, da naslednji večer ne bom mogel priti. Neznanec mi je rekel, da naj pridem v četrtek. V sredo zvečer sem o teh dogodkih poročal orožniški postaji Kozje. Z orožniške postaje so me ob spremstvu orožniškega stražmojstra Köchla, župana dr. Krasserja in občinskega poverjenika Pichlerja z osebnim avtom prepeljali k političnemu komisarju v Brežice, kjer sem poročal o dogodkih. Med vožnjo me ni nihče o tem ničesar vprašal in mi tudi nikomur nič znanega.

V četrtek 30. X. 41. zvečer sem šel spet k Štuseju. Približno 5 minut od svoje hiše sem srečal Martina Štuseja z nekim nepoznamim moškim. Rekel sem Štuseju, da sem ravno namenjen k njim, Štusej je odgovoril: »Danes ti ni treba priti, ker tujca ni več. Zgodaj zjutraj je odšel četnikom nasproti in jih bo pripeljal k nam. Brata Franc in Anton sta odšla obveščat ljudi, da prihajajo naši četniki. Biti morajo pripravljene na njih in jim priskrbeti hrano. Midva greva v Kozje. Pridi spet jutri zvečer.« Nato sem šel nazaj v hišo, Štusej z moškim pa v Kozje.

31. X. 41. sem na poti na orožniško postajo Kozje videl na cesti v Kozjem »Viktorja«, ki je metal gramoz in me je vprašal, če bom zvečer spet prišel. Rekel sem, da bom in tudi on je izjavil podobno. Cestni delavec »Panič«, ki prebiva v Lasniču in je bil tudi zraven, je rekel: »Ni se ti treba bati, v štirinajstih dneh bo prišlo do prevrata in te ne bodo izselili.« Odgovoril sem mu, da me ni strah, da bi me izselili.

Danes ne morem dodati nič novega.

Primerjal, videl, podpisal:

Brunčič Jožef

Köchl

orož. stražmojster

Dr. Krasser

Gottfried Pichler

² Neznanec je bil Janez Pečnik, eden izmed najsposobnejših članov Okrožnega komiteja KPS za Revirje in sekretar Mestnega komiteja KPS Trbovlje, ki so ga konec julija 1941 poslali delat v celjsko okrožje. Aretirali so ga 3. novembra 1941 (glej dok. št. 62) in ga 27. decembra 1941 ustrelili v Mariboru.

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE SLIVNICA PRI CELJU,
DNE 2. NOVEMBRA 1941,
POLITIČNEMU KOMISARJU ZA OKROŽJE CELJE
O BOJU PRI SV. LENI 1. NOVEMBRA 1941¹**

Orožniška postaja Slivnica, okrožje Celje, Štajerska
Štev. dnev. 709/41

Slivnica, 2. novembra 1941.

Političnemu komisarju za okrožje Celje
v Celju

Žig:

Deželni svetnik
okrožja Celje He
Prispelo 4. nov. 1941
Skupina štev. priloge

Predmet: Boj s komunistično bando.

1. 11. 1941 približno ob 10. uri so civilne osebe obvestile našo postajo, da je komunistična banda v moči 50 do 70 mož približno ob 4. uri prišla na hrib in vas Sv. Lena in se nastanila v neki prazni hiši.²

Mi smo to takoj sporočili orožniškemu okrožju Celje. Sturmführerja slivniškega Wehrmannschaftsturma smo zaprosili za pomoč.

Glavni stražmojster Jožef Rauchenwald in pomožni policisti Ivan Potrata, Henrik Magdalenc, Karel Polner in 6 vermanov so se razdelili v dve patrolji po 5 mož in odšli na zgoraj navedeni hrib, da bi opazovali bando. Pomožni policist Karel Polner, ki ga je spremljal neki kmet, se je približal neki prazni hiši v bližini cerkve pri Sv. Leni, da bi videl, kaj je v njej. Ko je prišel do nje, se je plazil ob zidu, neoboroženi kmet pa mu je sledil v razdalji 20 metrov. Na oglu hiše je Polnerja zadel močan udarec na levo ramo in dobil je tudi nekaj udarcev v obraz. Pri tem mu je padla iz rok brzostrelka. Neki drugi komunist ga je naskočil od zadaj. Oba sta padla in se rvala na tleh. Tedaj se je tudi prvi komunist vrgel na Polnerja.³

Na Polnerjeve klice je pritekel kmet in enega komunista odtrgal od Polnerja. Polnerju se je nato posrečilo, da se je iztrgal in pravočasno pobegnul, ker se mu je približevala skupina 8 komunistov. Pri omenjenem rvanju v 30 cm globokem snegu je Polner izgubil dve ročni bombi.

Približno ob 14. uri je iz Slivnice prišlo za okrepitev 6 vermanov, od katerih so štiri za nekaj časa ujeli banditi. Morali so se sezuti in oddati orožje — 4 puške s slivniške orožniške postaje. Vermana Alojza Gajška, ki je sam odšel h kmetu Francu Planku, je neki komunist tam ustrelil.

Približno ob 15. uri je patrolja, ki jo je vodil glavni stražmojster Rauchenwald, naletela na motorizirano orožništvo iz Celja pod vod-

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

² Štajerski bataljon je po boju na Čreti odšel proti Brežicam, da bi na izselitvenem pasu severno od reke Save dvignil splošni upor. Na tej poti se je 1. novembra ustavil pri Sv. Leni pri Javorju. Približno ob enih popoldne so ga Nemci že obkolili. Bataljonu se je posrečilo prebiti obroč in nadaljevati svojo pot.

³ To sta bila Angel Besednjak-Don in Ciril Curk.

stvom poročnika Mayerja. Zadaj mu je sledilo nekaj vodov pomožne policije. Ko je orožništvo prišlo v nevarno cono, so ga iz gozda, ki je bil oddaljen približno 60 m, začeli krepko obstreljevati iz pušk in strojnic. V tem času je že prišla policija in vnel se je velik boj, ki je trajal približno pol ure. Banda se je nato hitro umaknila in pustila na bojišču 4 mrtve,⁴ enega ujetega⁵ in 30 nahrbtnikov. Ker je banda hitro bežala, so ji ušli tudi 4 ujeti vermani.

V boju je padel nadstražmojster motoriziranega orožništva Eisenacher, medtem ko je bil nadstražmojster Ervin Meier težko ranjen.

Banda je bežala skozi gozdove proti Babni gori in Žusmu in sta jo zasledovala 2 voda policije in del Wehrmannschafta.⁶

Pomožni policist Polner je lahko ranjen, vendar še sposoben za službo. Komunisti so ujetim vermanom rekli, naj se v Slivnici kar pazijo in da jih bodo napadli, brž ko bo za to priložnost.

Na naši postaji je trenutno en glavni stražmojster in 4 pomožni policisti. Mnogo izurjenih vermanov je odšlo drugam in jih v sili lahko vpokličemo le 12 do 15.

Slivniški Wehrmannschaft ima vsega 6 pušk z neustreznim strelivom in ga moramo oboroževati iz zalog orožniške postaje Slivnice.

Kopijo poročila pošiljamo komandantu orožništva pri šefu civilne uprave v Spodnji Štajerski, orožniškemu okrožju Celje in celjski izpostavi tajne državne policije.

Vršilec dolžnosti vodje postaje:

Rauchenwald, glav. orož. stražmojster

---

⁴ Padli so mitraljezec Angel Besednjak-Don, Peter Šprajc-Jur, Alojz Juvan-Jovo in neki medicinec Marijan iz Celja.

⁵ To je bil Jakob Vreča-Tomiks iz Črešnjevca pri Gornji Radgoni. Nacisti so ga 15. novembra 1941 ustrelili v Mariboru.

⁶ O boju govori komuniké Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet v Slovenskem poročevalcu števil. 27 z dne 29. novembra 1941:

»Do večjega boja med partizani in nemškim vojaštvom je prišlo pretekli teden pri Slivnici. Padlo je devet nemških vojakov, 2 oficirja, 6 članov »Wehrmannschafta«, število ranjenih, ki je zelo visoko, ni točno ugotovljeno.«

Boj omenja tudi poročilo nemške varnostne policije z dne 13. novembra 1941:

»V večernih urah 1. 11. 1941 je v vasi Javorje prišlo do boja med člani zaščitne policije in komunistično bando. Banda je bila oborožena s puškami in 4 strojnicami.

V boju so padli nadstražmojster motorizirane žandarmerije Meyer in nadstražmojster Eisenacher ter verman Ocvice iz Sentjurja ob Južni železnici.

Komunisti so izgubili 4 ljudi. Poleg tega smo pri preiskavi terena našli 3 vojaške puške in večje število streliva za puško ter 3 nahrbtnike. Iz zaplenjenega dnevnika smo dognali, da bando sestavljajo deli trboveljske, mislinjske, savinjske in pohorske bande. Prav tako smo dognali iz dnevnika, da je banda nameravala preko Zič in Konjiške gore prodreti do Brežic.« (Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.)

**POROČILO OROŽNIŠKEGA OKROŽJA BREŽICE,
DNE 7. NOVEMBRA 1941, KOMANDANTU VARNOSTNE POLICIJE
IN VARNOSTNE SLUŽBE V SPODNJI ŠTAJERSKI
O ZASLEDOVANJU ŠTAJERSKEGA BATALJONA
NA VETRNIKU IN V LOGU 2. NOVEMBRA 1941¹**

Orožniško okrožje Brežice, Štajerska
K štev. dnev. 819/41

Brežice, dne 7. novembra 1941.

Komandantu varnostne policije in varnostne službe
v Spodnji Štajerski

v Mariboru

Predmet: Komunistične bande pri Kozjem,
uporaba orožja.

2. 11. 1941 dopoldne sem bil službeno na orožniški postaji Kozje. Tedaj je ob 10.30 posestniški sin Ciril Bezanovski² z Vetrnika štev. 82, občina Kozje, prijavil, da je na poti z Vetrnika proti Kozjemu v Bistriškem jarku zadel na štiri nepoznane, oborožene moške v starosti od 25 do 30 let, ki so taborili pri ognju. Malo pred tem srečanjem mu je kajzarica Katarina Kostevc z Vetrnika štev. 9 sporočila, da so v njeni hiši trije nepoznani oboroženi moški.

Kmalu po tej prijavi je na orožniško postajo prispelo novo sporočilo o tem, da se je pojavila petelanska banda v Logu, v občini Pilštanj. O tem sem takoj obvestil po telefonu 171. rez. pol. bataljon v Krškem in ga prosil, naj takoj pošlje en vod za okrepitev postaje. To so mi tudi obljubili. Čakal sem do 13. ure in ker okrepitve ni bilo, sem sestavil patroljo 21 mož (3 orož., 7 pom. policistov in 11 vermanov), da bi z mjo zasledoval bando, ki je taborila v Bistriškem jarku.

Po hoji v 40 cm visokem mokrem snegu, ki je trajala 1 uro in $\frac{3}{4}$, je prišla patrolja na lice mesta v Bistriški jarek. Ker se na tem mestu križata dve stezi, se je banda premaknila po eni stezi naprej in nismo mogli ugotoviti prave smeri. Po kratkem počitku je patrolja nadaljevala pot proti hiši Katarine Kostevc na Vetrniku štev. 9. Po vzponu, ki je trajal $\frac{3}{4}$ ure, je prišla patrolja na 50 korakov pred Kostevčevo hišo. V tem času sta bila dva bandita zunaj hiše. Takoj sta zapazila patroljo in s klicem opozorila manjo svoje tovariše v hiši ter zbežala. Tretji moški je skočil skozi okno, ki je poleg peči v kuhinji, in ubral drugo pot. Patrolja je takoj streljala za bežečimi, vendar so ti zaradi ugodnega terena lahko ušli. Ko smo preiskovali hišo, smo našli 2 Huber-

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

² Izdajalca so leta 1942 verjetno likvidirali. Štab II. grupe odredov je namreč v poročilu Glavnemu štabu NOV in PO Slovenije iz prve polovice septembra 1942 navedel:

»Na področju Kozjsanske čete: ... Ubili 2 denuncianta, med njimi izdajalca z Vetrnika, ki je v lanskem letu naredil celjskim partizanom precej škode.« (Zbornik dokumentov NOV, VI/4, dok. štev. 12.)

tus plašča, nahrbtnik z različnim perilom in čistilnim priborom ter strelivo za puško. Zunaj hiše pa smo našli tri nabite jugoslovanske puške. Te predmete uporablja orožniška postaja Kozje.

Kajžar Ivan Kostevc z Vetrnika šte. 9, občina Kozje, je na vprašanje odgovoril, da so 2. 11. 1941, približno ob 7.30, prišli k njemu komunisti in ga prosili za hranó. Takoj je videl, s kom ima opraviti in jim je takoj dal jesti, za kar mu je plačal vsak po eno marko. Pripovedovali so, da so na begu in da so imeli prejšnji dan boj s policijo in orožništvom pri Slivnici. Eden izmed njih je pri tem pokazal na ranjeno mogo in pripomnil, da je v tem boju padel njegov oče.³

Eden izmed moških je bil star 25 let, dva pa 17 do 19. Prvi je imel pri sebi pištolo in je bil oblečen v štajersko bluzo, ki je bila izdelana iz jugoslovanske vojaške bluze. Odprti žepi na bluzi so imeli rdečo podlago. Eden izmed obeh mlajših moških je nosil jugoslovansko vojaško bluzo z rdečimi ovraticami. Sicer pa so bili brez uniform in obuti v dobre planinske čevlje.

Ob 16.45 smo ustavili zasledovanje in odšli nazaj v Kozje, kamor smo prispeli ob 19. uri.

Okrepitev, ki smo jo zaprosili pri policiji, je prišla ob 15. uri v moči 9 mož in je v skladu z mojimi navodili, ki sem jih pustil na orožniški postaji, odšla proti Logu v občini Pilštanj, da tam uniči bando. Ta skupina se je vrnila ob 21. uri na orožniško postajo Kozje in poročala, da bande ni več našla.

Ob 20. uri je v Kozje prispel vod policije iz 1. čete 171. rez. pol. bataljona. Ta vod je 3. 11. 1941 zjutraj na osnovi meke prijave v hiši Franca Štuseja na Križanem vrhu šte. 11, občina Sv. Peter pod Sv. gorami, aretiral 4 osebe zaradi komunističnega delovanja. Policijska okrepitev je 3. 11. 1941 ob 12. uri odšla v Krško.

Poročilo pošiljamo tudi komandantu orožništva pri šefu civilne uprave, političnemu komisarju v Brežicah in orožniškemu glavarstvu v Celju.

Orožniški okrožni vodja:
v zastopstvu:

Sigritz

okrajni orožniški poročnik

³ To je bil Peter Šprajc ml.-Slavc, ki je nato ostal na Kozjanskem. Z njim sta bila Vlado Letonja in Ludvik Zupanc.

ZAPISNIK O ZASLIŠANJU IVANA TERSTENJAKA,
DNE 2. NOVEMBRA 1941,
O PRIHODU ŠTAJERSKEGA BATALJONA V LOG PRI PILŠTANJU¹

Poročilo

ki smo ga sprejeli 2. novembra 1941 ob pol 3. uri popoldne od Ivana Terstenjaka, cestnega delavca, rojenega 1882 pri Ormožu, prebivajočega v Logu, občina Pilštanj.

Mož poroča v stanovanju župana dr. Krasserja naslednje:

»Danes približno ob pol 10. uri dopoldne je prišel k meni kajzarjev sin Johan iz Loga in povedal, da so v njihovi hiši boljšeвики. Gre za pet moških v srbskih uniformah in z vojaškimi puškami. Približno ob pol enih je prišel Johan ponovno k meni in poročal, da so moški pri njih jedli in za to plačali 100 dinarjev. To bi naj bili sami Savinjšani, med njimi svak mlinarja in posestnika žage Ivana Mačka iz Šonovega, občina Kozje.

Dozdevni brat Mačkove žene se je zanimal za stanovanje svoje sestre, da bi jo obiskal.

Pet moških je nato zapustilo hišo in odšlo v smeri Bistriškega jarka. Mladenič jim je sledil do okolice tako imenovane »križane bukve«. To je neka majhna planota. Tam je baje videl zelo mnogo sledov. Prestrašil se je in vrnil ter o tem, kar je videl, poročal cestnemu delavcu Terstenjaku.

Jukanova sestra je rekla Terstenjaku, ko se je pripravljala, da bo o dogodku sporočil v Kozje, da bi bilo grdo prijaviti obisk, ker so moški hrano plačali in poudarili, da malim posestnikom nočejo storiti nič hudega.

ZAPISNIK ZASLIŠANJA MATEJA VALANTA, DNE 3. NOVEMBRA 1941,
O PRIHODU ŠTAJERSKEGA BATALJONA V LESIČNO PRI PILŠTANJU¹

Orožniška postaja Kozje, okrožje Brežice, Štajerska

Kozje, dne 3. novembra 1941.

Zapisnik o zaslišanju,

ki smo ga napravili na orožniški postaji Kozje 3. 11. 1941 ob navzočnosti vodje državne policije Brežice Untersturmführerja Lutz a.

Vallant Matej,

rojen 5. 9. 1885 v Visolah, okrožje Maribor, lovski paznik, ki prebiva v Lesičnem štev. 53, občina Pilštanj, poročen, je opozorjen, naj govori resnico, izpovedal:

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

»2. 11. 41., približno ob 21.30, ko sem s svojo družino že počival v postelji, je nekdo potrkal na okno spalnice. Šel sem k oknu in vprašal, kdo je zunaj. Neki moški je odgovoril, naj odprem. Oblekel sem se in odprl. Ko sem odpiral vrata, sem pred hišo opazil 6 oboroženih moških, ki so takoj rinili v hišo. Eden izmed njih me je vprašal, če jih poznam. Rekel sem, da ne. Nato je rekel, če vem, kdo so. Odgovoril sem, da si lahko mislim. Moški je vprašal, če imam meso, klobase, kruh. Zanikal sem, ker res nisem imel ničesar in sem jim dal 1 1/2 hlebca domačega kruha in jabolka. Moški je rekel, da hočejo mesa in kaj jesti, ker so lačni. Da imam svinje v hlevu in bodo eno zaklali. Prosil sem, naj mi svinjo pustijo, ker sem le reven nameščeneec. Banditi so nato v hlevu zaklali svinjo, ki je tehtala približno 50 kg. Moja žena je morala v kuhinji zakuriti v štedilniku in pripraviti potrebno posodo. Petnajstletni sin Leopold pa je moral moške voditi 200 m daleč k vodi. Moški so nato sami prinesli vodo in si tudi sami skuhali. S svojo ženo in štirimi otroki sem moral stati v sobi pod stražo. Ko sem moral na potrebo, sem lahko zapustil sobo in odšel na prosto le pod stražo. V kuhinji so sedeli trije ali štirje moški, pri nas v sobi pa jih je bilo sedem, med njimi tudi tisti, ki je v začetku govoril z menoj. Kot sem lahko opazil, je bil to bandin poveljnik. Nekaj moških je jedlo v predsobi, ostali člani bande pa na prostem. Po moji cenitvi in po mojih vprašanjih jih je bilo okoli 30, lahko pa tudi več. Moški, ki so bili pri nas v sobi, so sedeli pri mizi. Pogovarjali so se le tiho, tako da nisem mogel ničesar razumeti. Ker sem tako tožil o zaklani svinji in škodi, je poveljnik rekel, da mi mogoče ničesar storiti. To žrtev, da moram že prenesti, ker bi tudi oni bili raje doma pri svojih ženah, pa morajo kljub temu potovati naokrog. Sodeč po narečju, bi mogla banda priti iz trboveljskega področja. Oborožena je bila s puškami, brzostrelkami in pištolami. Ko so zapuščali hišo, mi je poveljnik prepovedal zapustiti hišo in zabičal, da ne smem o njihovi navzočnosti nikomur črhniti niti besedice. Ko se je začelo daniti, sem približno ob 7. uri poiskal sledove bande. Ti sledovi vodijo preko Zagorja, občine Pilštanj, v smeri Sv. Vid—Planina.

Škoda, ki so mi jo povzročili z rekvizicijo svinje, znaša približno 50 RM.

Podp. Matej Walland

Podp. Lutz
krim. sekr.

Žig:
Orožniška postaja
Kozje

Podp. Köchl
orožniški stražmojster

Za točnost prepisa
Kozje, dne 27. 5. 1942
Köchl

**SPOROČILO POVELJNIKA REDARSTVENE POLICIJE ALPENLAND
V MARIBORU, DNE 5. NOVEMBRA 1941,
CELJSKI IZPOSTAVI TAJNE DRŽAVNE POLICIJE
O VRNITVI ŠTAJERSKEGA BATALJONA S KOZJANSKEGA¹**

Urad
V. p. 29779 A.
Telef. poziv ob 21.10

Na položaju, 5. 11. 1941.

Tajna državna policija, izpostava Celje
Celje, dne 5. 11. 41.

Predmet: Pojav oborožene tolpe.

Zveza: Telefonsko sporočilo političnega komisarja Pg. Dorfmeistra
z dne 5. 11. 41. 19.45.

Poveljnik redarstvene policije v Mariboru sporoča po telefonu:

1. Kot sporoča komandant 72. rezervnega policijskega bataljona, naj bi se tolpa v prostoru Planina po podatkih civilnega prebivalstva zelo hitro umaknila v splošni smeri Prebold—Vransko.²
Prosim, da preko orožniške postaje Mozirje — tel. štev. 3 — ali po kurirju zaščitne policije obvestite o tem 1. četo rezervnega policijskega bataljona v Celju kakor tudi rezervno policijsko četo »Wien«, z opozorilom, da je potrebna največja opreznost.
2. Obenem prosim, da obvestite komandirja 2. čete 72. rezervnega policijskega bataljona v Zagorju—Hrastniku, poročnika Fötterja in političnega komisarja v Trbovljah, da so opazili, kako se je del tolpe posamič premestil čez cesto pri Lašišah, 8 km vzhodno od Rimskih Toplic, v smeri proti Sv. Lenartu. Na tem mestu so obstreljevali zasebno motorno vozilo.³

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

² Štajerski bataljon je po boju pri Sv. Leni prišel 2. novembra na Pašenco, prenočil v Lesičnem in se 3. novembra zjutraj odpravil na Bohor ter se ustavil na Fledermausu. Ker ni dobil zveze z Brežiško četo, se je štab odločil za povratek v Savinjsko dolino. V mraku je krenil iz lovske kočice na Fledermausu preko Mange v Golobinjek pri Planini, kjer je zaradi snega ostal še do 4. novembra. Nemci so ga 5. novembra zasledovali in napadli v bližini Šmidovega mlina na Marofu ob Gračnici. Padel je mitraljezec Avgust Greif-Blisk, ranjen pa je bil Pongrac Raček-Matevž. Bataljon se je umikal čez goro Voluš v Globoko in proti Brodnicam. (Zbornik dokumentov NOV, VI/1, dok. štev. 194.)

O boju govori komunikacija Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet v Slovenskem poročevalcu štev. 27, dne 29. novembra 1941:

»Pri Planini so partizani napadli konvoj nemškega vojaštva na avtomobilih. Dva avtomobila vojakov sta bila uničena. Število padlih in ranjenih Nemcev ni točno znano, cenijo pa, da jih je bilo ubitih 15, ranjenih pa 20.« (Zbornik dokumentov NOV, VI/1, dok. štev. 69.)

³ Borci Štajerskega bataljona so 5. novembra pri Brodnicah zagledali luči avtomobila, ki se jim je bližal po cesti Rimske Toplice—Jurklošter. Postavili so zasede in vžgali po avtomobilu. Krogle pa so obtičale zadaj v prtljažniku in sedežih in tako se je jurkloštrski župan Josip Haller odpeljal nemoteno dalje. (Zbornik dokumentov NOV, VI/1, dok. štev. 194.) Pa tudi bataljon se je nemoteno vrnil v Griže in se razdelil na skupine, ki so ločeno odšle prezimovat v razne kraje.

Sile 93. policijskega bataljona, ki smo jih poslali tja, niso prišle v stik s sovražnikom. V prostoru Sv. Lenart—Laško in Trbovlje kakor tudi Radeče je potrebna posebna opreznost. Obvestiti je treba:

1. 1. četo 72. rez. pol. bat. v Celju — poročnika Schulza,
2. Policijsko četo »Wien« v Mozirju — kapetana Mechelsa,
3. Poročnika Kolmanitscha v Celju,
4. Poročnika Fehleisena v Celju,
5. Poročnika Winklerja v Celju,
6. Poročnika Fotterja v Zagorju—Hrastniku,
7. Političnega komisarja v Trbovljah,
8. Orožniško postajo Laško,
9. Orožniško postajo Radeče,
10. Untersturmführerja Junga, Gestapo v Celju,
11. Hauptsturmführerja Frasa v Celju,

dalje obe četi vojske v Vranskem in Sv. Juriju ob Taboru.

podp. Gröger major

Dodatek polit. komisarja Dorfmeistra:

»Domnevam, da se je tolpa umaknila proti Čreti in sicer preko svojega nekdanjega tabora v Trbovljah.«

Brežiška četa

Štev. 66

POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE KRŠKO, DNE 13. SEPTEMBRA 1941, KOMANDANTU OROŽNIŠTVA PRI ŠEFU CIVILNE UPRAVE ZA SPODNJO ŠTAJERSKO O RAZSTRELITVI ŽELEZNIŠKEGA MOSTU V VIDMU PRI KRŠKEM 13. SEPTEMBRA 1941¹

Orožniška postaja Krško, okrožje Brežice
Štev. dnev. 535

Krško, dne 13. septembra 1941.

Komandantu orožništva, pri šefu civilne uprave

za Spodnjo Štajersko
v Mariboru

Predmet: Razstrelitev železniškega mostu v Vidmu-Krško
Zveza: Ni.
Priloga: 1

Doslej neznan storilec² so 13. 9. 1941, približno ob 0.30, severno od železniške postaje Videm-Krško, v smeri proti Rajhenburgu pri kilometru 468.3, razstrelili železniški most. Na mestu samem nismo mogli najti nobenega dela razstreliva ali česa podobnega. Z gotovostjo pa lahko domnevamo, da so most razstrelili z ekrazitom. Vse prebivalstvo je zelo napeto in vznemirjeno zaradi izseljevanja, ki se je zadnje dni začelo v brežiškem okrožju. Domnevamo, da so most razstrelili komunisti. Menimo tudi, da je prav med Rajhenburgom in železniško postajo Videm-Krško najpripravnije mesto za razstrelitev, ki naj onemogoči prevoz izseljencev iz Rajhenburga, Vidma-Krškega na Hrvaško. Razstreljen je levi steber, na katerem leži tračnica, in nekaj vijakov in zakovic na križni vezi. Železna stranska stena križne vezi na južni strani mosta ter steber na zahodni strani sta bila preluknjana ali prebita v premeru približno 30 cm.

Na kraju samem nismo mogli najti nobenih koristnih sledi za storilci ali drugih predmetov, ki bi bili v zvezi z razstrelitvijo.

¹ Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru in v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

² Most sta razstrelila brata Milavca iz Brezine pri Brežicah. Za miniranje sta uporabila razstrelivo, ki je bilo aprila 1941 pripravljeno za razstrelitev brežiškega mostu čez Savo in Krko, a ga je nemška vojska vrgla v Krko in Savo. Člani poznejše Brežiške čete so ga pri kopanju v Krki s potapljanjem zbrali in ga doma osušili. Bratje Milavci so ga nato shranili na svojem domu.

Razstrelitev omenja tudi poročilo PK KPS za Štajersko:

»Brežice:

Razstrelitev mostu pri postaji Videm-Krško. Promet za par ur ustavljen.« (Izvirnik je v arhivu CK ZKS v Ljubljani. Ponatis v Zborniku dokumentov NOV, VI/1, dok. štev. 34.)

Redakcija Zbornika je to akcijo nepravilno prisodila ilegalni borbeni skupini v Krškem, ki so jo Nemci uničili že konec julija 1941.

Doslej še nismo našli nobenih sledov za storilci in nimamo še nobenih napotil, kako bi storilcem stopili na prste.

Promet je bil ustavljen od 0.30. do 8.12 in v tem času smo most popravili.

Orožniška postaja Krško je o dogodku osebno obvestila komandanta 72. rez. pol. bataljona majorja Maiwalda v Krškem. Po telefonu pa je obvestila orožniškega okrožnega vodjo in državno tajno policijo v Brežicah.

Zaradi tega dogodka je državna tajna policija iz Brežic 13. 9. 1941 vzela začasno 10 talcev, deloma komunistov, deloma pristašev Sokola.³

V tej smeri bomo preiskavo nadaljevali in o uspehu poročali v dodatnem poročilu.

Poslano komandantu orožništva pri šefu civilne uprave v Spodnji Štajerski, komandantu varnostne policije in varnostne službe v Mariboru, političnemu komisarju v Brežicah, orožniškemu okrožnemu vodji v Brežicah, kriminalni policiji v Mariboru in Celju.

Vodja orožniške postaje:
Gruber, glavni orož. stražmojster

³ Sovražnik je v nemškem in slovenskem jeziku natisnil naslednji lepak:

»Razglas!

Kot povračilo za 13. septembra 1941 razstreljeni železniški most na Vidmu, so bile aretirane naslednje osebe:

Rumpret Franc, pek, Gurkfeld,
Golouh Ciril, sodnik, Gurkfeld,
Počivalšek Josef, trg. sotrudnik, Gurkfeld,
Turnšek Max, skladiščnik, Gurkfeld,
Bizjak Ivan, čevljar, Gurkfeld,
Vanič Franc, gostilničar, Gurkfeld,
Radanovič Ivan, posestnik, Gurkfeld,
Fritz Ignac, cestar, Cesta,
Danko Albin, dijak, Videm,
Strubelj Franc, blagajnik, Gurkfeld.

Nadaljnja usoda prijetih oseb je odvisna od poteka preiskave.

Pri vsaki naslednji sabotaži v tej občini in okolici bode nadaljnjih 10 oseb aretiranih.

Prebivalstvo se poziva v svojem lastnem interesu, da energično sodeluje pri najdbi (pronalasku) storilcev in njihovih pomagačev, ter vsako najmanj sumljivo obnašanje javi najbližji policijski oblasti.

Der Kommandeur der Sicherheitspolizei
und des SD in der Untersteiermark

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE SEVNICA,
DNE 4. NOVEMBRA 1941,
POVELJNIKU REDARSTVENE POLICIJE ALPENLAND
O NAPADU BREŽIŠKE ČETE NA ŽELEZNIŠKO PROGO PRI BLANCI
4. NOVEMBRA 1941¹**

Orožniška postaja Sevnica, okrožje Brežice, Sp. Štajerska
Štev. dnev. 726

Sevnica, dne 4. 11. 1941.

Poveljniku redarstvene policije Alpenland
v Mariboru

Predmet: Neznani storilci so razstrelili tračnico na železniški progi pri Blanci, v občini Blanca pri Sevnici, okrožje Brežice, ali uničili kos tračnice v dolžini 30 cm.

Zveza: /.

4. 11. 1941 ob 2.40 so neznani storilci² napadli železniško progo Dobova—Zidani most in sicer med Blanco in Rajhenburgom, v okrožju Brežice, pri km 476.2 — 476.1. Na tej enotirni železnici so razstrelili 30 cm dolgi kos tračnice in s tem tudi pretrgali tri žice na telefonskem vodu, ki teče ob cesti blizu tega kraja.

V preiskavi, ki smo jo uvedli, smo ugotovili, da je strojevodja tovornega vlaka, ki je tisti čas prihajal iz smeri Rajhenburga, po imenu Šaler (iz Zagreba), opazil na kraju napada močan plamen, ki mu je sledila močna eksplozija. Ker je bil tovorni vlak preveč nato-vorjen, je strojevodji uspelo, da ga je ustavil 25 m pred nevarnim mestom. Na kraju napada smo našli nekaj majhnih kosov razstreljene tračnice.

Škodo smo na kraju napada lahko kmalu popravili in ob 5.50 je promet spet potekel v polnem obsegu. Medtem smo popravili tudi tele-fonski vod.

Škode pri ljudeh ni bilo.

Železniška policija iz Zidanega mosta je takoj začela s preiskavo. Domnevamo, da je bil kot razstrelivo uporabljen ekrazit.

Kot storilci lahko brez dvoma pridejo v poštev Slovenci (komu-nisti). Dosedanje poizvedbe so bile brezuspešne. Nadaljevali bomo preiskavo in poročali, ko bomo uspeli.

Vodja orožniške postaje
Peretitsch
orožniški stražmojster

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

² Akcijo je izvedla Brežiška četa. O nji je poročal Slovenski poročevalec, štev. 27, dne 29. novembra 1941:

»5. novembra je bila pri Rajhenburgu teže poškodovana železniška proga.«
Zanimivo je, da Slovenski poročevalec (štev. 29, dne 9. 12. 1941) ne omenja te akcije v poročilu »Partizanska akcija v Zasavju«, kjer našteva vse akcije Bre-žiške čete, pač pa omenja razstrelitev železnice v bližini postaje Blanca, dne 24. novembra 1941, za kar ne priča noben drug dokument.

Gendarmerieposten Lichtenwald,
Kreis Rann a. d. Save, Untstmk.
Fkb-Nr. 726.

Lichtenwald, den 4.11.1941.

An den
Befehlshaber der Ordnungspolizei
Alpenland

in Marburg a. d. Draa

Betrifft: Schienenstrang auf der Bahnstrecke bei Hlansa, Gemeinde
Siegereberg bei Lichtenwald, Kreis Rann a. d. Save, durch
unbekannte Täter gesprengt, bzw. ein Stück von 30 cm Län-
ge, aus der Schiene herausgesprengt.

sragt

Am 4.11.1941 um 2.40 Uhr, wurde auf der Bahnstrecke
Dobova-Steinbrück und zwar zwischen Hlansa und Reichenburg, Kreis
Rann a. d. Save, bei km 476.2-476.1, durch unbekannte Täter ein Spreng-
anschlag verübt. Es wurde auf dieser eingleisigen Strecke, von einem
Schienenstrang ein 30cm langes Schienenstück herausgesprengt und
hiedurch auch drei Telephondrähte von der höchst dieser Stelle an
der Hauptstrasse verlaufenden Telephonleitung zerstört.

Im Zuge der eingeleiteten Erhebungen wurde festgestellt
dass der Lokomotivführer des um diese Zeit aus der Richtung Reiche-
nburg heranrollenden Gütersuges namens Schaller (aus Agram), an der
Tatstelle eine heftige Stichflamme bemerkte, worauf eine starke Ex-
plosion erfolgte. Infolge der Überlastung des Gütersuges war es
dem Maschinführer möglich, den Zug 25 Meter vor der Gefahrenstelle
zum Stehen zu bringen. An der Sprengstelle wurden mehrere kleine
Stücke von der ausgesprengten Schiene vorgefunden.

Der Schaden konnte am Anschlagorte bald behoben und um
5.50 Uhr, der Zugverkehr in vollem Umfange wieder aufgenommen wer-
den. Auch die Telephonleitung wurde inzwischen wieder instandgesetzt.
Personenschaden ist nicht entstanden.

Von der Bahnpolizei Steinbrück wurden bereits die Er-
mittlungen aufgenommen. Als verwandeter Sprengstoff wird Ekrazit
vermutet.

Als Täter dürften zweifellos Slowenen (Komunisten) in
Betracht kommen. Die bisher unternommenen Ermittlungen zeigten
keinen Erfolg. Die Forschung wird fortgesetzt und kommt ein wirk-
liches Ergebnis im Nachhinein zur Anzeige.

Gleichschrift ergeht an: Kdr. d. Gd. b. GdS. i. d. Untstmk., Gestapo-
Dienststelle Marburg a. d. Draa, Pol. Kommissar (Aussonst. Lich-
tenwald) Kapt. Gd. Hauptmannschaft 0111.

Der Gd. Postenführer:
Blattlich
Matr. d. Gd.

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE SEVNICA, DNE 13. NOVEMBRA 1941,
POVELJNIKU REDARSTVENE POLICIJE ALPENLAND
O OSVOBODITVI POLITIČNIH JETNIKOV
IZ SEVNIŠKIH SODNIH ZAPOROV 12. NOVEMBRA 1941¹**

Orožniška postaja Sevnica, okrožje Brežice, Sp. Štajerska
Štev. dnev. 795

Sevnica, 13. novembra 1941.

Poveljniku redarstvene policije Alpenland

v Mariboru

Predmet: Trije neznani moški (verjetno komunisti) so v noči na 12. 11. 1941
vdrli v sodne zapore oziroma sodišče v Sevnici
in osvobodili 5 političnih jetnikov.

Zveza: ./.

12. 11. 1941 ob 21.25 je vodja sodnih zaporov v Sevnici, po imenu Marko Žibret, telefonično obvestil našo orož. postajo, da so 3 neznani moški,² verjetno komunisti iz Italije, nasilno vdrli v sodno poslopje, osvobodili 5 političnih jetnikov, ki jih je bila aretirala državna tajna policija iz Sevnice, in skupaj z njimi zbežali neznano kam. Osvobojeni jetniki so: Herman Kolman, Jožef Urbančič, Jožef in Karel Hlebec ter Friderik Žener.³

O tem dogodku je vodja zaporov na enak način obvestil tudi državno tajno policijo in krajevno poveljstvo vojske v Sevnici.

Uslužbenci naše postaje so takoj odšli v sodno poslopje, kjer sta se že zbrala državna tajna policija in oddelek vojske.

Takoj smo ukazali zavarovati sodno poslopje in vse prehode čez Savo proti Kranjski (Italija). Za ta namen smo vpoklicali tudi verman-

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

² Osvoboditev so izvedli: komandir Brežiške čete Dušan Kveder in borec Ivan Milavec ter Franci Sinkovič iz Rajhenburga, ki se je nato vključil v četo.

³ Aretirali so jih v začetku novembra 1941, ko je policija pri Mirku Ženerju našla propagandne letake, ki so jih v noči od 3. na 4. in od 4. na 5. november 1941 raztrosili v Rajhenburgu in Senovem. O njihovi aretaciji je orožniška postaja Senovo 15. novembra 1941 poročala:

»Kmalu po napadu na železnico med Krškim in Sevnico smo 7. in 8. 11. 1941, sporazumno s sevniško državno tajno policijo, začeli zasledovati komuniste. Po preiskavi nam je bilo mogoče dokazati, da se v Rajhenburgu komunista Jožef in Karel Hlebec ukvarjata s komunistično dejavnostjo. Ko je orožništvo napravilo preiskavo, je pri njiju našlo letake, kakršni so bili prej raztreseni po koloniji v Senovem in Sevnici. Posebno en letak je bil zelo obsežen in je vseboval navodila za partizane, ki se potikajo okoli. Po naročilu državne tajne policije smo letake izročili obmejnemu uradu državne tajne policije v Sevnici. Na osnovi takega dokaznega gradiva je orožništvo iz Senovega aretiralo komuniste Jožefa in Karla Hlebca ter Mirka Ženerja in jih 8. 11. 1941 izročilo obmejnemu uradu državne tajne policije v Sevnici. Poudariti moramo, da so bili ti komunisti na vodilnih položajih pri vermanskaftu Štajerske domovinske zveze v Rajhenburgu. Pri sebi so imeli tudi potrdila o svoji zanesljivosti, ki jim jih je, kot so to sami izpovedali, baje izdala sevniška Standarta.« (Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.)

šaft Štajerske domovinske zveze v Sevnici. Zasedovanje treh vlomilcev in osvobodencev, ki se je začelo kmaľu po dogodku, ni rodilo nobenega uspeha. Imenovani so verjetno zbežali v smeri proti Kranjski (Italija).⁴

Vodja zaporov Marko Žibret je o poteku napada povedal naslednje: »12. 11. 1941 okrog 21. ure sem sedel v svojem stanovanju, ki je v prvem nadstropju sodnega poslopja. Vežna vrata, ki vodijo na glavni trg, so bila zaprta in zaklenjena. Tedaj je zunaj nekdo dvakrat pozvonil na zvonec (gumb, ki se pritisne), ki je pritrjen poleg vežnih vrat. Menil sem, da je državna tajna policija iz Sevnice pripeljala ljudi, kot se to navadno dogaja ob tem času. Šel sem proti vežnim vratom in vprašal: »Kdo je zunaj?« Zaslíšal sem nek glas, ki sem ga razumel kot: »Gestapo«. Ko sem odprl vrata, so name skočili trije neznaní moški z naperjenimi pištolami. Trdno so me prijeli. Eden me je vprašal, če imam kakšno orožje. Zanikal sem, ker sem svojo pištolo pustil na obešalníku na vratih v sobi. Trije moški so tedaj namerili svoje pištole na moje prsi in rekli: »Prihajamo iz Italije in hočemo imeti jetnika Hlebca. Vam (vodji zaporov) se ne bo zgodilo nič hudega, če pa boste kričali ali kako drugače napravili hrup, vas bomo ustrelili.«

Trije moški so me nato potiskali pred seboj do mojega stanovanja. Tam so iztrgali telefonsko žico iz stene in vzeli pištolo, ki je visela na kuhinjskih vratih. To je »FN« pištola, kalíber 9 mm s 7 naboji. Nato so se polastili ključev od celic. Povsod so prižgali luč in odklenili vse celice (v 1. nadstropju 3 in v pritličju 2). Mene so odveli v neko celico in me zaklenili vanjo.

Nato sem slišal, kako je rekel eden izmed storilcev: »Jožef Hlebec, obleci se!«

Ko so zbrali vseh 5 politíčnih jetnikov (3 iz celice 1 in sicer: Hermana Kolmana, Jožefa Urbančiča in Jožefa Hlebca, nato iz celice 2 Karla Hlebca, dalje iz celice v pritličju Friderika Žemerja), je vseh 8 moških zbežalo z mojo pištolo iz sodnega poslopja skozi vežna vrata na prosto. Vsi drugi jetniki so ostali. Ves dogodek je potekel v zelo kratkem času. Neki jetnik me je nato osvobodil iz celice, ker so ključ pustili v vratih. Po drugem telefonu, ki je v pisarni sodišča, sem takoj obvestil ustanove, ki sem jih navedel v uvodu.

Ta nepričakovani in nenadni napad me je tako prestrašil in osupnil, da vlomilcev skoraj ne morem opisati. Vsi so bili v civilnih oblekah in brez plašcev. Eden je imel siv lovski klobuk z vrvico, suh obraz, in zdi se mi, da je imel majhne, temne brke (angl. postrízene). Drugi je imel čepico. Kaj je imel tretji, tega že ne vem več. Vsi so bili mlajši.

Z vsó stvarjo nimam nič skupnega. Svojo dolžnost izpolnjujem v redu. Trije zločinci so me dobesedno preslepili. To bi se zgodilo vsakemu vodji zaporov.

Storilci so bili Slovenci. Govorili so samo slovensko.

To je vse, kar lahko povem.«

⁴ Skupina osvoboditeljev in osvobodencev je odšla na Sinkovičev kozolec v Rajhenburg, od tam pa na Bračunov pod v Lokve, kjer se je sešla z brežiško skupino, ki je prišla iz Pavlove vasi. Iz Lokve so čez nekaj dni odšli na Kunejev hram v Gorjanah pri Podsredi.

Anton Derstvenšek, ki v omenjenem zaporu sedi zaradi tatvine, je s tem v zvezi izpovedal naslednje:

»Sedim v celici 1 in sem bil skupaj s Kolmanom in še dvema političnima jetnikoma ter štirimi kaznjenci. O politiki nismo govorili.

Ob določenem času je nastal v hiši ropot. Eden izmed moških je stopil k celici in rekel: »Vsi politični jetniki naj vstanejo in se oblečejo, da bodo šli z nami v Italijo.« Videl sem, kako je ta tujec vrgel vodjo zaporov Žibreta na posteljo in pripomnil: »Tudi ti nisi pošten.«

Jožef Hlebec, Herman Kolman in Jožef Urbančič so se takoj pripravili za odhod. Preden se je neznan moški s temi tremi oddaljil, nam je še rekel: »Pred polnočjo (ob 24. uri) ne sme nihče napraviti trušča. Potem pa zaradi mene lahko. Če bo pa kdo prej zinil le eno samo besedo, bomo v zapore vrgli ročno bombo.« To je vse, kar lahko rečem o dogodku.« Drugi jetniki so potrdili Derstvenškovo izjavo. Sodijo, da so bili storilci stari od 25 do 28 let.

Dva vlomilca so opisali takole:

1. 25 do 28 let star, visok okoli 175 cm, zelo vitek, s črnimi pristriženimi brki, suhega obraza, nosi siv (zelen) lovski klobuk z dvema trakoma, sivo vrvico in jahalne hlače in škornje, vetrni jopič z dvema rokavicama za pasom.
2. Okoli 25 let star, vitek, temnih las, gladko obrit, s temnorjavo, karirano čepico, sivim hubertusom, dolgimi hlačami.

Opis tretjega storilca manjka.

Od ubeglih jetnikov so bili brata Jožef in Karel Hlebec ter Friderik Žener navzoči pri atentatu v Vidmu pri Krškem, kot je to ugotovila državna tajna policija iz Sevnice.

Na enak način so imenovani izvedli napad ali pomagali pri napadu na železniško progo v občini Blanca, okrožje Brežice, ki smo o njem poročali pod števil. dnev. 726, dne 4. 11. 1941 in števil. dnev. 756, dne 8. 11. 1941.

Kot smo poročali pod števil. dnev. 345, dne 3. avgusta 1941, so na železniški progi — prav tako v isti občini — v Blanci neznan storilec prerezali 2 telefonski žici. Tudi v tem primeru bi mogli biti napadalci identični z omenjenimi tremi moškimi. Na vsak način je bilo opaziti zvezo, kot je to ugotovila državna policija iz Sevnice.

Vodja te zarote je bil verjetno Jožef Hlebec.

Jožef Hlebec je rojen 19. 1. 1914 v Trbovljah in tja pristojen.

Karel Hlebec je rojen 1. 10. 1914 v Trbovljah in tja pristojen.

Friderik Žener je rojen 9. 1. 1920 v Rajhenburgu, okrožje Brežice.

Vsi so prebivali v Rajhenburgu.

Do sedaj ni nobenih znamenj, ki bi dala slutiti, da je imel vodja zaporov Marko Žibret iz Sevnice kakršne koli zveze s storilci ali da bi sodeloval pri opisani osvoboditvi.

Sodni inšpektor Anton Zusch iz Sevnice ga označuje kot človeka, ki se zaveda svojih dolžnosti in ki opravlja svojo dolžnost brez graje, čeprav mu lahko očitamo nekaj brezskrbnosti. Tudi državna tajna policija v Sevnici ga v tem pogledu označuje za neoporečnega človeka in proti njemu ni pomislekov.

Žibret je vojni invalid (ranjen v glavo) in ima pohabljeni obe roki. Zaradi opisanega dogodka je popolnoma strit in pogosto plane v krčevit jok. Dogodek je nanj tako močno vplival, da še vedno dela vtis zmedenega človeka.

Iskanje storilcev (ubežnikov) bomo nadaljevali in bomo o pravem uspehu poročali pozneje. Sodno poslopje bomo zastražili.

Vodja orožniške postaje:
Peretišch
orožniški stražmojster

Štev. 69

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE BREŽICE,
DNE 18. NOVEMBRA 1941,
KOMANDANTU VARNOSTNE POLICIJE IN VARNOSTNE SLUŽBE
V SPODNJI ŠTAJERSKI O NAPADU BREŽIŠKE ČETE
NA BIBIČEVO TRGOVINO V DEČNIH SELIH 17. NOVEMBRA 1941¹**

Orožniška postaja Brežice, okrožje Brežice, Štajerska
Štev. dnev. 655/41

Brežice, 18. 11. 1941.

Komandantu varnostne policije in varnostne službe
v Spodnji Štajerski

v Mariboru

Predmet: Napad bande na trgovino Antona Bibiča
v Dečnih selih, občina Arnova.

17. 11. 1941 ob 23.30 je oborožena komunistična banda 25 do 30 mo^ž² napadla trgovino Antona Bibiča in ob naperjenih pištolah prebivalcem hiše oropala gotovino in obleko, iz trgovinskih prostorov pa odnesla manufakturno blago, usnje in živila. Skupna vrednost vsega oropanega blaga je 8.500 RM.

Omenjeni lastnik trgovine je bil oktobra 1941 preseljen in vodi trgovino odtlej upravnik Alojz Šušl.

...³

Vodja postaje:
Ahnelt
orožniški stražmojster

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

² Akcijo je izvedla Brežiška četa, ki je tedaj taborila pri Sromljah. V tem času je štela manj kot 15 mo^ž.

Akcijo omenja Slovenski poročevalec šte. 29, dne 9. decembra 1941:

>17. XI. Zasedba veletrgovine Bibič v Dečnih selih (Brežice). Aretacija komisarja, 2 nemških uradnikov in 3 pomočnikov. (Zbornik dokumentov NOV, VI/1, dok. šte. 76.)

³ Nepomembne podrobnosti izpuščamo.

**POROČILO OROŽNISKE POSTAJE DOBOVA, DNE 21. NOVEMBRA 1941,
KOMANDANTU VARNOSTNE POLICIJE IN VARNOSTNE SLUŽBE
V SPODNJI ŠTAJERSKI
O POŽIGU V GLOBOKEM V NOČI OD 19. NA 20. NOVEMBER 1941¹**

Orožniška postaja Dobova, okrožje Brežice, Spodnja Štajerska
Stev. dnev. 508

Dobova, dne 21. novembra 1941.

Komandantu varnostne policije in varnostne službe
v Spodnji Štajerski, oddelek za kazenske zadeve

v **Mariboru**

Zig:

**Komandant varnostne policije
in varnostne službe
v Sp. Štajerski, kazenski oddelek
Prispelo dne 24. nov. 1941**

Predmet: Požar na posestvu v Globokem štev. 14
(bivši lastnik Ivan Urek), ki ga upravlja komisar
Zveza: brez

V noči od 19. na 20. 11. 1941 je popolnoma zgorelo gospodarsko poslopje nekdanjega lastnika Ivana Ureka v Globokem, okrožje Brežice. Posestvo je bilo zaplenjeno po izselitvi lastnika Ivana Ureka 21. junija 1941. Od tega dne ga upravlja komisar. V stanovanjski hiši je zdaj uprava Nemške naselitvene družbe ter nekaj poljedelskih delavcev, ki skrbijo za živino izseljenih družin.

Potem ko so imenovanega izselili, je 24. 7. 1941 v neposredni bližini zgorel senik, ki je bil vreden približno 2000 RM. Verjetno so ogenj podtaknili. Ker so lastnika izselili na Hrvaško, ne pride v poštev sum, da bi ogenj podtaknil kdo od njegovih svojcev.

Na podlagi izjav tamkajšnjih poljedelskih delavcev smo lahko ugotovili, da je bil ogenj podtaknjen na dveh straneh podstrešja, kjer je bilo približno 3000 kg sena. Ogenj je najprej opazil delavec Avgust Dolamič, ki je takoj prebudil svoje tovariše in upravnika. Ker je bilo gospodarsko poslopje leseno in pokrito s slamo, se je požar močno razširil in niso mogli rešiti ničesar.

V poslopju je bilo približno 1000 kg koruze, 300 kg ovsa, 200 kg pšenice, 3000 kg sena, 300 kg rži, 500 l vina, približno 10 m³ hrastovih in jelovih desk, prazni sodi, mizarsko orodje, poljedelski stroji in orodje in 500 kg rjavega premoga.

Gospodarsko poslopje je bilo 26 m dolgo in 9 m široko. Stanovanjska hiša je oddaljena od njega 13 m, hlev pa približno 20 m. Ogenj ni ogrozil drugih zgradb, ker stoje bolj daleč.

Omenjeni delavec je zapazil ogenj približno ob 0.30. Poljedelski delavci, ki stanujejo v Globokem, so pod vodstvom njihovih upravnikov

¹ Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.

hitro posegli vmes in preprečili, da bi se ogenj razširil na stanovanjsko hišo in hlev. Niso pa mogli več rešiti orodja itd. Na kraj požara je prispel tudi vod prostovoljnih gasilcev iz Brežic in so nato lahko ogenj hitro omejili. Po izselitvi prebivalstva iz Globokega ni v tem kraju nobenih gasilcev.

Ker v tem času ni bilo v gospodarskem posloplju nobenega delavca, požar ni mogel izbruhniti zaradi malomarnosti, pač pa ga je nekdo podtaknil. Upravnik in preddelavec menita, da tega ni storil nobeden od 163 poljedelskih delavcev, ki so zaposleni v občini Globoko, čeprav ti izvirajo iz raznih krajev v Spodnji Štajerski. Baje je približno ob 24. uri v bližini hiše, ki stoji ob cesti proti Globokemu, stal neki avto, ki je kmalu zatem odpeljal v neznano smer. Prejšnji lastnik je bil pred prevratom župan občine Globoko in nekaj let tudi državni poslanec in je tako užival velik ugled pri kmečkem prebivalstvu. Zato je mogoče, da je ogenj podtaknil kakšen njegov privrženec, posebno zdaj, ko je tam po sedanjem izseljevanju uprava Nemške naseljitvene družbe.²

Nihče ni mogel dati podatkov o zavarovalnici.

Poslano političnemu komisarju za okrožje Brežice in orožniškemu vodji v Brežicah in deželnemu inšpektorju za gasilstvo in reševalno službo v Gradcu, Traungavska ulica šte. 12 — v roke gospoda ing. Wiplerja.

Priloga: pregledna skica.

Vodja orožniške postaje:
Bernhardt, glavni stražmojster

² Ogenj je zanelila Brežiška četa. Dogodek omenja tudi Slovenski poročevalec dne 9. decembra 1941, ko našteva akcije te čete:

»18. XI. Zažgano veleposestvo bivšega narodnega poslanca Ureka na Globokem (Brežice), kjer je uničenih mnogo vagonov fižola, koruze, pšenice, krompirja, sena in lesa. Škoda večmilijonska.« (Zbornik dokumentov NOV, VI/1, dok. šte. 76.)

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE BREŽICE,
DNE 21. NOVEMBRA 1941, KOMANDANTU VARNOSTNE POLICIJE
IN VARNOSTNE SLUŽBE V SPODNJI ŠTAJERSKI
O LIKVIDACIJI NEMŠKEGA ŽUPANA V SROMLJAH
20. NOVEMBRA 1941¹**

Orožniška postaja Brežice
okrožje Brežice, Štajerska
Štev. dnev. 681/41

Brežice, 21. 11. 41.

Komandantu varnostne policije in varnostne službe
v Spodnji Štajerski, kazenski oddelek

v Mariboru

Predmet: Komunistični banditi so ustrelili
župana v Sromljah Franca Suscho.

20. 11. 41., približno ob 21.45, so 4 komunistični banditi ubili župana in gostilničarja v sobi za goste v njegovi gostilni v Sromljah števil. 22, ko je bil sam in je zaspal za mizo.²

...³

Zaradi svojega prijateljstva z Nemci in izvajanja zgoraj omenjenih ukrepov v občinskem gospodarstvu si je nakopal sovraštvo panslaviističnih elementov v občini in njeni okolici in je bil vsekakor ubit pod njihovim vplivom.⁴

...⁵

Vodja postaje:
Ahnelt
orožniški stražmojster

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

² Franca Suscho je likvidirala Brežiška četa.

³ Podrobnosti izpuščamo.

⁴ Likvidacijo omenja tudi Slovenski poročevalec števil. 29, dne 9. decembra 1941. »20. XI. Ubit župan na Sromljah (Brežice) Alojz Suša, eden najspodobnejših hitlerjevskih agentov v vsem srezu.« (Zbornik dokumentov NOV, VI/1, dok. števil. 76.)

⁵ Podrobnosti izpuščamo.

**ODLOMEK IZ DNEVNICA SLUŽBE OROŽNIŠKE POSTAJE KOZJE,
OD 28. NOVEMBRA DO 3. DECEMBRA 1941,
O UNICENJU BREŽIŠKE ČETE¹**

Dnevnik službe orožniške postaje Kozje

...
Zaščitna policija iz Kozjega — 1. vod 1. čete 93. rez. policijskega bataljona — je 28. 11. 1941, po dvehurnem boju z 18-člansko močno obo-roženo bando v Gorjanah,² občina Podsreda, ustrelil 4 bandite in ujel 11 banditov, od katerih jih je bilo nekaj ranjenih.³

11 ujetnikov smo odpeljali v sodne zapore v Kozjem, kjer jih bosta stražila zaščitna policija in orožništvo.

*

Patrulja v Podsredo za okrepitev zaščitne policije pri 11 ujetih komunističnih nasilnežih. Vrnitev 28. 11. ob 18.30.

Kozje, dne 28. novembra 1941.

Köchl

28. november 1941

Patrulja ob pomoči zaščitne policije za notranje in zunanje zava-rovanje zaporov pred morebitnim napadom in morebitnimi poskusi za osvoboditev ujetih nasilnežev.

Od 18.30 do 24. ure so na treh stražarskih mestih ob dvehurni izmeni stražili pomožni policisti Karlin, Bizjak, Sovič, Filipič, Umek, Juvančič, Bračun in Belak.

¹ Izvirnik, napisan z roko, je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gi-banja v Ljubljani.

² Brežiška četa se je po prihodu iz Lokev nastanila na Kunejevem hramu v Gorjanah pri Podsredi. Čez nekaj dni so jo opazili sosedje in jo izdali.

Stane Škalar v svojih člankih (Posavje v letu 1941, Brežice 1958, str. 28; Uni-čenje Brežiške čete, Posavje I., Brežice 1957, str. 96) pravi, da je bila četa uničena 29. novembra 1941, češ da si je ta datum vpisal v svoj žepni koledarček oče Milavec, ko je z nasprotnega hriba nad Pečicami slišal streljanje.

O uničenju Brežiške čete je poveljnik policije na štabnih razgovorih v Gradcu, 9. decembra 1941, poročal:

»Posebej je treba omeniti, da se nam je 28. novembra posrečilo zahodno od Podsrede obkoliti in uničiti veliko tolpo. Tolpi smo marsikaj lahko dokazali, med drugim umor nekega župana in izropanje neke trgovine.« (Izvirnik je v Arhivu v Mariboru; prepis je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljub-ljani.)

³ V skromni registraturi orožniške postaje Kozje, ki jo hrani arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, je seznam padlih in ujetih borcev Brežiške čete.

Ujeti so bili: Roman Kornher, Franc Sinkovič, Jožef Hlebec, Albin Milavec, Ciril Gerjovič, Srečko Smrekar, Marijan Milavec, Jožef Omerza, Jožef Savrič, Ivan Vezovišek in Marko Gerjovič.

Padli so: Ivan Milavec, Drago Hlebec, Marijan Cerjak in Milan Kovačič.

Rešili so se le komandir čete Dušan Kveder, politkomisar čete Rudi Janhuba in njun spremljevalec Mirko Žener, ki so se zadnji hip rešili v gozd za Kunejevo hišo.

Vrnili so se 28. 11. 1941 ob 24. uri.

Ob 22. uri sta prispela okrožni orožniški vodja in državna tajna policija iz Brežic.

Nasilneža Hlebiča⁴ so privedli na zaslišanje.

Brez dogodkov.

Kozje, dne 28. novembra 1941.

Köchl

76

29. november 1941

Patrulja k sodnim zaporom Kozje za notranje zavarovanje zaprtih nasilnežev in zunanje zavarovanje zaporov, da teroristične bande ne bi poskušale s napadi osvoboditi jetnike.

Postavili smo tri stražarska mesta z dveurno izmeno v času od 22. do 4. ure, za drugo službo smo skupaj z zaščitno policijo dali 2 stražarski mesti s 3—6 možmi.

*

Vrnili se 29. 11. 1941 ob 24. uri.

Nasilneže smo vodili na orožniško postajo na zaslišanje.

Brez dogodkov.

Kozje, dne 29. nov. 1941.

Köchl

30. november 1941

Patrulja kot pod števil. 76.

1. december 1941

Patrulja kot pod števil. 76.

2. december 1941

Služba kot pod števil. 76.

3. december 1941

Služba kot pod števil. 76.

...⁵

⁴ Biti mora: Hlebec.

⁵ Iz teh podatkov je razvidno, da so bili ujeti borci Brežiške čete v Kozjem od 28. novembra do 3. decembra 1941. To potrjujejo tudi podatki v knjigi zapornikov iz mariborskih sodnih zaporov. Vseh enajst ujetih borcev so nacisti 3. decembra 1941, ob pol enajstih dopoldne, pripeljali v mariborske sodne zapore.

Vse ujete borce so Nemci postrelili, le hrvaškega državljan Marka Gerjovića so 23. marca 1942 izpustili iz zapora in ga izročili hrvaškim oblastem, a se je konec leta 1942 zopet znašel med partizani na Kozjanskem. 4. aprila 1944 je padel kot borec Kozjanskega odreda.

27. decembra 1941 so v Mariboru ustrelili Jožefa Hlebca, Marijana in Albina Milavca, Jožefa Omerzo, Jožefa Vezoviška, Romana Kornherja, Franca Sinkovića, Srečka Smrekarja in Jožefa Šavriča.

Cirila Gerjovića so ustrelili 25. marca 1942. (Letaki v knjižnici Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.) Stane Škalar torej nima prav, ko pravi, da so 27. decembra 1941 ustrelili le 4 borce in da so ostali člani čete — razen Marka Gerjovića iz Rigonc pri Dobovi — »bili v zaporih priključeni drugim skupinam in ustreljeni pozneje.« (Uničenje Brežiške čete, Posavje I, Brežice 1957, str. 97.)

Posamezni borci in politični delavci

Štev. 73

POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE SV. TOMAŽ PRI PTUJU, DNE 2. SEPTEMBRA 1941, KOMANDANTU VARNOSTNE POLICIJE IN VARNOSTNE SLUŽBE V SPODNJI ŠTAJERSKI O NAPADU PARTIZANA VINKA MEGLE NA OROŽNIŠKO POSTAJO V MALI VASI 30. AVGUSTA 1941¹

Orožniška postaja Sv. Tomaž, okrožje Ptuj
Štev. dnev. 480
Megla Vincenc
poskus umora

Kazenska zadeva!

Komandantu varnostne policije in varnostne službe
v Spodnji Štajerski

v Mariboru, Tappeinerjev trg

Sv. Tomaž, 2. septembra 1941

Osebni podatki:

Priimek in ime: Megla Vincenc

Ime staršev: Peter in Otilija

Dan, mesec, leto rojstva: 13. 1. 1922

Kraj, okraj, dežela rojstva: Sv. Tomaž, Ptuj

Domovinska občina, okraj, dežela: Sv. Tomaž, Ptuj

Državljanstvo: jugosl. državljan

Narodnost: Slovenec

Veroizpoved: rk.

Stan: samski

Poklic in položaj: pomožni delavec in krojaški pomočnik

Zadnje prebivališče: Sv. Tomaž, štev. 45, okrožje Ptuj

Šolska izobrazba: osnovna šola

Premoženjske razmere: brez premoženja

Skrbnik: ne

Kazni: 1941 v Zagrebu obsojen na 1 mesec zapora zaradi komuni-
stičnega rovarjenja

Prijavitelj: orožniški stražmojster Jožef Taberhofer

Po čigavem naročilu: iz lastnega nagiba

Priče: orož. stražmojster Franc Monschein, pomožni policist Anton
Slapar, tolmač Martin Majcen

¹ Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.

Podatki o dogodku:

Opis dogodka:

Vincenc Megla je kriv poskusa umora, ker je 30. avgusta 1941 ob 21.30 v Mali vasi, občina Sv. Tomaž, trikrat ustrelil iz pištole proti orožniški patrulji, ki so jo sestavljali orožniški stražmojster Franc Monschein, pomožni policist Anton Slapar in tolmač Martin Majcen. Zadnji je bil ranjen v levo ramo.

Dokazno gradivo:

Orožniški stražmojster Franc Monschein z orožniške postaje Sv. Tomaž, okrožje Ptuj poroča: »30. 8. 1941 sem bil skupaj s pomožnim policistom Antonom Slaparjem in tolmačem Martinom Majcnom v zunanji službi. Približno ob 21.15 smo odšli iz hiše Vincenca Stabuca v Mali vasi števil. 9, občina Sv. Tomaž. Na cesti nas je srečal moški, ki sem ga s svojo žepno svetilko obsvetil, tolmač Martin Majcen pa ga je pozdravil. Moški ni nič odgovoril in zato ga je Majcen pozval, naj se ustavi. Začel je bežati in Majcen je stekel za njim. Toda moški se je po približno desetih korakih obrnil in proti Majcnu enkrat ustrelil iz pištole. Ko je nepoznani moški začel bežati, sem tudi sam potegnil svojo pištolo, ki pa je odpovedala. Ko je ustrelil, sem približno 30 korakov tekkel za njim, da bi ga ujel. Toda zgrabil sem ga le za levo roko, v kateri je imel svoje čevlje. Izpustil je čevlje in dvakrat ustrelil proti meni, a me ni zadel. Tako se mu je posrečilo zbežati v gozd, ki je bil oddaljen približno 50 korakov, od koder je spet dvakrat ustrelil. Ko sem iskal čepico, ki sem jo pri zasledovanju izgubil, sem našel tudi storilčev klobuk. Ko sem nato prišel nazaj k Majcnu in ga vprašal, če se mu je kaj zgodilo, je odgovoril: »Da, na levi roki.« Nato smo odšli na postajo. Šele tam smo opazili, da je Majcen ranjen na levi rami. 31. 8. 1941 ob 5. uri sva s pomožnim policistom Antonom Slaparjem odšla ponovno na kraj dogodka, kjer sva našla le prazen tulec.²

...

Ker je tulec, ki ga je našel orožniški stražmojster Monschein, kalibra 9mm in izvira iz polavtomatske pištole »Steyer«, model 12, krogla pa, ki jo je izkopal Antalič, kaže na manjši kaliber, menimo, da je imel Vincenc Megla pri sebi dve pištoli. Ker smo našli le en tulec, Megla pa je na odprtem prostoru trikrat ustrelil, je moralo biti drugo orožje samokres na bobenček.

Majcen ima prestreljeno ramo. Ker nimamo nemškega tolmača, ga nismo mogli zaslišati. Z avtom Rdečega križa smo ga prepeljali v ptujsko bolnišnico.

² Napad omenja tudi poročilo PK KPS za Štajersko:

»Ljutomer:

Napad na žand. patr. 1 žandar težko ranjen, kasneje umrl.« (Zbornik dokumentov NOV, VI/1, dok. števil. 34.)

Omenja ga tudi poročilo varnostne policije, dne 13. novembra 1941:

»30. 8. 1941 je prišlo do napada na orožniško postajo Sv. Tomaž v ptujskem okrožju. Pomožni policist Martin Majcen je ustavil sumljivega moškega, a ga je ta pri legitimiranju s strelom ranil v levo ramo. Storilec je zbežal in ga nismo spoznali.« (Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.)

³ Izpuščamo enako poročilo pomožnega policista Antona Slaparja.

Meglin kilobuk in čevlje ter tulec in kroglo, ki smo jo našli na kraju samem, smo shranili na naši postaji, dokler ne boste ukazali drugače.

Podatki o obtožencu:

Vincenc Megla je na begu že od 14. 8. 1941 in zahtevali smo, naj ga vpišejo v seznam tiralic pri komandantu varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski.⁴

Ocena storilca:

Vincenc Megla je komunist. Zaradi tega je bil že zaprt v Zagrebu. Je izredno nasilen, nevaren za pobeg in zmožen vsega.

Ni na dobrem glasu in se ga prebivalstvo boji. Ker je bil zaradi komunističnega rovarjenja zaprt v Zagrebu šele tik pred izbruhom vojne, ni na naši postaji o njem nobenega kazenskega lista.

Pošiljamo komandantu varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski v Mariboru, Tappeinerjev trg, in orožniškemu okrožju Ptuj.

Vodja postaje:
Taberhofer, orož. stražmojster

Štev. 74

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE KOZJE, DNE 27. OKTOBRA 1941,
DRŽAVNI TAJNI POLICIJI BREŽICE
O ZAJETJU PARTIZANKE MILKE KERINOVE¹**

Orožniška postaja Kozje, okrožje Brežice, Štajerska
Štev. dnev. 415.

Kozje, dne 27. oktobra 1941.

Državni tajni policiji

v Brežicah

Predmet: Pavec Franc,
Sitarič Edvard in
Kerin Ljudmila,

oborožena banda, ki se je pojavila v občini Kozje.

Zveza: Ni.

Priloge: navedene v poročilu.

26. 10. 41 je posestnik Alojz Klavžer z Vetrnika šte. 21, občina Kozje sporočil naši postaji, da so 26. X. 41, približno ob 18. uri prišli k njegovemu svaku Antonu Friedlu v Ravni log šte. 63, občina Senovo, 2 moška in ena ženska in prosili za prenočišče.² Alojz Klavžer je bil

⁴ Skojevec Vinko Megla je bil pred vojno in še nekaj časa po okupaciji v Zagrebu, kjer je likvidiral prvega ustaša v Zagrebu.

Orožniška postaja Sv. Tomaž je 2. februarja 1942 sporočila komandantu varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski:

»V zvezi s poročilom šte. 480, dne 2. septembra 1941, sporočamo, da smo Vinka Meglo izsledili in ustrelili 26. januarja 1942 v Mali vasi, občina Sv. Tomaž.«

(Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.)

Po vojni so ga proglasili za narodnega heroja.

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

² Skupina je prišla iz Novomeške čete, ki je bila na Brezovi Rebri.

v tem času pri svaku Friedlu na obisku. Eden izmed moških je takoj ob prihodu vprašal: »Ste vi Anton Friedl?« Ko je Friedl to potrdil, ga je moški vprašal, če smejo pri njem prenočiti. Banda je nato v Friedlovi sobi sedla k mizi in na njej razgrnila generalštabna zemljevida. Zemljevida sta bila tiskana v slovenščini in sta predstavljala področje brežiškega okrožja. Oba moška sta s kretnjami kazala določeno področje na zemljevidu in govorila: »To je izselitveno področje. Ko bodo naselili nove posestnike, bo vse požgano in postreljeno.«

Friedl in Klavžer sta se nato dogovorila, da bosta obisk prijavila. Sporazumela sta se, da bo Friedl odvedel nasilneže spat v svojo zakonsko spalnico, Klavžer pa jih bo prijavil orožniški postaji. Klavžer je nato odvedel orožniško patruljo k Friedlu v Ravni log. Posestvo leži tri ure od Kozjega na področju orožniške postaje Senovo. Ko je Klavžer prijavil bandite, je povedal, da sta oba moška oborožena s pištolami.

Orožniška patrulja, ki so jo sestavljali orožniški stražmojster Melzner in pomožni policist Bizjak, Sovič, Penič, Juvančič in Bračun, je ob 23. uri odšla proti bandi v Ravnem logu. Spali so v Friedlovi zakonski spalnici na tleh na slamni in bili pokriti s svojimi plašči. Pacek je bil oborožen s pištolo Mauser, ki je bila nabita z 8 naboji. Pustil jo je v svojem vojaškem plašču. Sitarič pa je imel svojo pištolo Steyer poleg sebe in ni bila nabita. V žepu je imel 3 naboje in prazen tulec ter 5 nabojev za puško. Pacek pa je imel 3 šaržerje streliva za pištolo s 30 naboji v svojem plašču.

Oba moška so z verigo zvezali drugega k drugemu. Ko so ju vodili v Kozje, sta na ozki stezi, ob približno 100 metrov globokem gorskem pobočju, ob 4. uri zjutraj skočila po strmini. Za ubežnikoma so streljali in ju zasledovali, vendar se jima je posrečilo, da sta v temi pobegnila. Eden izmed ubežnikov je bil ranjen in je bilo videti v približno pol metra visokem snegu sledove krvi. Pri begu čez strmino se je banditoma verjetno posrečilo, da sta verigo razbila. Pod strmino so bili njuni sledovi namreč že 10 metrov narazen. Sledovi so vodili do vznožja strmine, ki se izteka v neko globel. Tam so vodili do potoka, kjer so se izgubili. Na nekem mestu so našli Packov klobuk. Kljub temu, da smo vse do dopoldanskih ur skrbno preiskovali in prečesavali teren, bežečih nasilnežev nismo mogli ujeti.³

Banda ni imela pri sebi nobenih izkaznic. Ljudmila Kerin je po lastni izjavi Packovo dekle in tudi nosi njegove obleke, čeprav ima s seboj tudi lastno obleko.

Ljudmila Kerin je izjavila, da se je rodila 1. 1. 1923 v Velikem Podlogu, občina Leskovec. Njeni starši Alojz (pokojni) in Alojzija Kerin so posestniki v Velikem Podlogu števil. 10. Na posestvu so sedaj

³ Franc Pacek je bil pred vojno v koncentracijskem taborišču v Bileci. Po uničenju Krške partizanske skupine je odšel na Dolenjsko. Z Milko Kerinovo sta se vključila v Novomeško četo. Ko je ob aretaciji pobegnil, je odšel nazaj na Dolenjsko in postal borec Dolenjskega bataljona. Pri Sv. Roku pri Novem mestu je naletel na tabor belogardističnega Štajerskega bataljona, kjer so ga 16. junija 1942 zverinsko ubili (F. Saje, Belogardizem, Ljubljana 1952, str. 292-293.)

mati in štirinajstletna brata Branko in Mirko, ki sta dvojčka, ter devetletni brat Anton. Kerinova je še povedala, da je v začetku avgusta na tistem zbežala čez mejo v Novo mesto, kjer je bila do pred dvema tednoma pri svojem stricu Jožefu Drašlerju, ki je upokojen ječar. Tja ji je sledil fant, Franc Pacek, star 27 let, ki je bil na posestvu svojih staršev v Velikem Podlogu 12 njen sosed. Packovim staršem je ime Ivan in Marija. Pacek je služil kot strojnik v jugoslovanski mornarici in je v začetku avgusta prav tako pobegnil v Italijo, ker ga je iskala policija. Te podatke je dala Kerinova. Kerinova je k Drašlerju pripeljala tudi Edvarda Sitariča, ki ga prej ni hotela poznati. Sitarič je star 17 let in je prebival v Rajhenburgu. Oče je baje v službi na železnici v Rajhenburgu.

Kerinova je izjavila, da je 22. X. 41 v dopoldanskih urah prišla s Packom in Sitaričem preko zelene meje pri Krakovem, v občini Raka. V Raki so prebrali odredbo o preseljevanju in se zadrževali pri okoliških kmetih. Ti kmetje so obema moškima, Packu in Sitariču, dali orožje in strelivo in rekli, da jim zdaj orožje nič več ne koristi, ker jih bodo preselili. Kerinova je izjavila, da so se nameravali skriti pri kmetih v hribih, dokler se ne bi preseljevanje končalo. Pri tem pa jih je Friedl izdal. Od sobote na nedeljo so prenočevali in jedli pri kmetu Gorjupu, v Ravnem logu.⁴ Ko so jih vodili, se je Pacek obrnil proti kmetu Alojzu Klavžerju in mu rekel: »To je kmet, ki nas je izdal. Kakšno nagrado boste dobili za to? Dobro, dobro, tudi vaš dan bo prišel in tedaj bomo obračunali.«

Orožje, 47 nabojev, daljnogled, žepna svetilka, 2 generalštabna zemljevida, zavojček obvez in klobuk, ki ga je izgubil Pacek, prilagamo k poročilu kot dokazno gradivo.

Ljudmilo Kerin izročamo državni tajni policiji v Brežicah v nadaljnje ravnanje.⁵

Enaki poročili pošiljamo političnemu komisarju in okrožnemu orožniškemu vodji v Brežicah.

Enak dopis pošiljamo orožniški postaji Senovo s prošnjo, naj nam pomaga pri nadaljnjem zasledovanju.

Vodja orožniške postaje:

Köchl

orožniški stražmojster

⁴ Rok Gorjup je to potrdil in izjavil, da so pripovedovali, da so na begu, in predvidevajo, da se bodo napotili proti Kozjemu in nato naprej proti Zagorju pri Pilštajnu, kjer bodo obiskali svoje sorodnike.« (Poročilo orožniške postaje Senovo, 29. oktobra 1941, je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.)

⁵ Kerinovo Milko so 12. decembra 1941 iz Brežic poslali v mariborske sodne zapore, od tam pa 7. januarja 1942 na Borl, od koder je ušla in se pridružila pohorskim partizanom, kjer je dobila vzdevek »Pohorska Milka«. Padla je pri obleganju Ljubnega v Savinjski dolini, 31. julija 1944, in je proglašena za narodnega heroja.

POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE ŠENTJANŽ, DNE 29. OKTOBRA 1941, POLITIČNEMU KOMISARJU ZA OKROŽJE TRBOVLJE O OSEMNAJSTURNEM BOJU Z MILANOM MAJCNOM IN JANEZOM MEVŽLJEM V MURNCAH, 28. IN 29. OKTOBRA 1941 IN O NJUNI JUNAŠKI SMRTI¹

Orožniška postaja Šentjanž, okrožje Trbovlje
Štev. dnev. 393

Šentjanž, dne 29. okt. 1941

Političnemu komisarju za okrožje Trbovlje

v Trbovljah

Predmet: Boj proti komunistom.
Zveza: brez

28. avgusta 1941, ob približno 16. uri, je štiričlanska patrolja graničarsko-carinske karavle Šentjanž v hiši posestnika Alojza Vodenika v Murncah, ki so uro hoda oddaljene od Šentjanža, opazila nekaj oboroženih komunistov. Približno ob 19. uri je odšel tja močnejši oddelek graničarjev pod vodstvom carinskega komisarja Kühneja.² Ko je napadel hišo, so ga komunisti, ki so bili oboroženi s pištolami in ročnimi bombami, ranili v nogo.

Približno ob 22. uri so prišli na mašo postajo tudi trije člani tajne državne policije iz Sevnice in so nato skupaj z dvema našima orožnikoma odšli v Murnce. Približno ob 23. uri je tja prispel tudi vod zaščitne policije iz Krškega pod vodstvom nekega podporočnika. Ti oddelki so nato skupaj napadli hišo. Komunisti, ki so bili v njej, pa so napadalce obstreljevali s pištolami in metali nanje ročne bombe. Trije zaščitni policisti in član tajne državne policije so bili ranjeni.

Hišo so oblegali do 10. ure predpoldne. Šele ko je prispela stotnija rezervnega policijskega bataljona pod vodstvom nekega kapetana, so ponovno napadli s strojnicami in minometi. Pri tem so neštevilni streli ubili dva komunista v hiši.

Padla komunista sta bila Milan Majcen iz Šentjanža³ in Janez

¹ Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

² Okrajni carinski komisar Kühne iz Radeč je 29. oktobra 1941 napisal komisijski za izseljevanje v Rajhenburgu naslednji dopis:

»Včeraj popoldne mi je moja graničarsko-carinska karavla v Šentjanžu sporočila, da se je med Štajngrobom in Murncami pojavila komunistična banda. Pri ukrepih za uničenje bande se je posebno dobro izkazal gostilničar Lovrenc Rogelj, roj. 20. 8. 1905, stanujoč v Radečah, ki se mi je takoj ponudil za vodnika. Ker je poznal krajevne razmere, nas je neopazno privedel do hiše, ki sta jo zasedla komunista. Nato se je zelo hrabro bojeval. V boju sem bil ranjen. Tudi 4 policisti so bili deloma težko ranjeni.«

Nato je prosil, naj Roglja ne izselijo. Še istega dne so mu odgovorili iz Rajhenburga, da ga ne bodo izselili. (Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.)

³ Milan Majcen je 7. avgusta 1941 ušel iz zaporov v Šentpetrski kasarni v Ljubljani. Vstopil je v Mokroško četo. 12. septembra 1941 je z nekaj borci odšel v mirensko dolino in tam ustanovil Mokronoško četo. Sredi oktobra 1941 je z nekaj borci odšel proti Šentjanžu, da bi pridobil nove partizane.

Mevželj iz Mokromoga (Italija).⁴ Milan Majcen je bil prepričan komunist in se je že cele mesece potikal po obmejnih predelih, da bi ustanavljaj bande. Njegov brat Ivan se še vedno oborožen potika po našem področju s svojimi tovariši in skuša vznemirjati prebivalstvo. Tudi on je komunist in zaradi predvidenega izseljevanja najde tu mnogo pristašev.

V isti noči, približno ob 2. uri, se je nekaj moških skušalo v temi splaziti v orožniško postajo in v prostore carinske straže z namenom, da bi nas napadli. 2 orožnika, 8 graničarjev in 4 zaščitni policisti, ki so ostali doma za stražo, so s strelji iz pušk in strojnic preprečili napad. Moški so zbežali v bližnji gozd.

Pozneje smo izvedeli, da so komunisti nameravali napasti orožniško postajo in graničarje, uničiti posadki in izropati kraj.

Zaradi predvidene izselitve je že nad 300 oseb skrivaj zapustilo svoje prebivališče in deloma odšlo preko meje v Italijo, deloma pa se še potika po obmejnem ozemlju. Te ljudi je lahko pridobiti za vsa mogoča hudodelstva.

Ranjence in lastnika hiše, ki so ga komunisti prav tako obstrelili, smo še ponoči z avtomobili prepeljali v celjsko pokrajinsko bolnišnico oziroma k zdravniku v Sevnico.⁵

Kopijo poročila pošiljamo tudi poveljniku redarstvene policije in komandantu orožništva pri šefu civilne uprave v Mariboru.

Žig:

Orožniško okrožje Trbovlje
Prispelo dne 31. 10. 1941
Štev. dnev. 661 Priloge —
Haller

Vodja postaje:
Reisenhofer, I. r.
orožniški stražmojster

⁴ O dogodku je poročala tudi varnostna policija 13. novembra 1941:

»Dne 28. X. 1941 so graničarji ugotovili, da se v hiši Alojza Vodenika, v Murnah št. 15, občina Šentjanž, skrivajo oboroženi komunisti.

Hišo so obkolili, vendar so morali graničarji počakati na prihod zaščitne policije, ker so bili oboroženi le z navadnimi puškami. Po prihodu zaščitne policije so skupaj napadli hišo, vendar jim je spodletelo.

Zaščitna policija je imela 5 ranjenih, v največ primerih gre za prestrele in lahke rane.

Ko so ponovno poskušali napasti hišo, sta bila ranjena neki višji zastavnik vojske (Oberfähnrich der Wehrmacht — očitna pomota, ker vojska v napadu ni sodelovala in ker nemška vojska takrat ni imela takega čina) in kmet Vodenik. Poskušali so hišo zažgati, pa jim ni uspelo. Šele ko so privlekli težke minomete in težke strojnice, sta bandita nehala streljati.

V hiši so našli mrtva dva bandita. Bil je to Slovenec M. Majcen, čigar družina je bila izseljena že s prvim valom, in Janez Mevželj. Oba bandita sta v zadnjem času stanovala v Ljubljani, kjer so Majcnovega brata ustrelile italijanske obmejne oblasti. (Izvirnik je v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani; ponatis v Zborniku dokumentov NOV, VI/1, dok. št. 177.)

Omenjeni Majcnov brat je bil Marijan Majcen, ki ga je 10. avgusta 1941 v Šiški spoznal italijanski agent Jagodic. Majcen je Jagodica smrtno ranil, a je tudi sam padel pod strelji nasledovalcev.

⁵ V zvezi s tem dogodkom je nastala govorica, da je Majcna in Mevžlja izdal lastnik hiše Vodenik. Toda to ne bo držalo, ker so ga Nemci 15. novembra 1941 ustrelili v Mariboru.

**POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE BRASLOVČE,
DNE 15. NOVEMBRA 1941,
POLITIČNEMU KOMISARJU ZA OKROŽJE CELJE
O SPOPADU NA BREGU PRI POLZELI, 14. NOVEMBRA 1941,
KJER STA PADLA DVA KOMUNISTA¹**

Orožniška postaja Braslovče, okrožje Celje
Štev. dnev. 742

Braslovče, 15. novembra 1941.

Političnemu komisarju za okrožje Celje

v Celju

Žig:
Deželni svetnik
okrožja Celje
Prispelo 16. XI. 1941
Skupina: Štev:
Priloge:

Predmet: Banditi so ustrelili orožniškega stražmojstra
Franca Niggasa

Zveza: brez

Priloge: ni

14. 11. 1941, približno ob 17.45, sta dva bandita, ki sta sedela za kuhinjskimi vrati v stanovanju vdovca Franca Juga na Bregu, štev. 37, občina Polzela, v celjskem okrožju, na področju orožniške postaje Braslovče, s strelom iz pištole težko ranila v prsi orožniškega stražmojstra naše postaje Franca Niggasa. Potem, ko so ga v Jugovi hiši zasilno obvezali, je ob 18.15 umrl. Rodil se je 8. 8. 1912, bil je samski in brez otrok ter je bil v službi na orožniški postaji Wies, okrožje Deutschlandsberg na Štajerskem; starši: Franc in Marija, posestnika pri Sv. Štefanu pri Steinzu v okrožju Deutschlandsberg. Oba bandita sta zbežala preko polja in ju je pri zasledovanju ustrelil vojaški oddelek — narednik Haupt s 4 možmi z vojne pošte 29779c iz Polzele —, ki ga je Niggas prosil za pomoč pri zasledovanju. Dokumenti, ki sta jih imela pri sebi, izpričujejo, da gre za pobeglega komunista Jožefa Strnada iz Migojnice, občina Prebold v celjskem okrožju, in Franca Hartnerja iz Žalca v celjskem okrožju.²

Orožniškega stražmojstra Niggasa so z reševalnim oddelkom prepeljali v Celje, mrtva bandita pa v mrtvašnico na pokopališče v Polzeli, kjer bosta na razpolago tajni državni policiji in kriminalni policiji.

Dogodek se je odvijal takole:

14. 11. 1941, približno ob 17. uri, je neka neznana ženska sporočila podoficirju Kranichu iz vojaškega oddelka v Polzeli, da sta pri Jugu na Bregu dva komunista. Ob 17.10 je vojska ta podatek sporočila po telefonu orožniški postaji Polzela. Stražmojster Niggas, ki je bil tisti čas

¹ Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju.

² V resnici gre za Antona Pečnika in Franca Lapajmeta. Glej o tem dokument štev. 77.

ma postaji skupaj s petimi pomožnimi policisti, je sporočilo sprejel in takoj prosil vojsko, naj mu da spremstvo. Vojska mu ga je obljubila. Takoj nato se je z motornim kolesom odpeljal na vojaški urad v Polzelo. Skupaj s petimi vojaki se je s kolesom odpeljal proti Jugovi hiši. Štirje vojaki so obkolili majhno pritlično hišo. Niggas in narednik Haupt pa sta tesno drug za drugim skozi dvoriščna vrata odšla skupaj v Jugovo kuhinjo. Niggas, ki je bil oborožen s puško in pištolo, je za kuhinjskimi vrati, ki se odpirajo navznoter, opazil dva moška. Sin lastnika hiše, Alojz Jug, roj. 1914, poročen, je slonel ob kuhinjskem štedilniku nasproti banditoma in se verjetno z njima pogovarjal. Njegov oče Franc Jug in njegova žena Marija Jug, roj. Kravec, s svojim šest tednov starim otrokom, in daljna sorodnica Marija Vencerl iz Trnave pri Braslovčah pa so bili v kuhinji.

Niggas je banditoma nekaj zaklical in takoj nato sta zapovrstjo padla dva strela. Eden je zadel Niggasa, drugi pa je šel skozi vrata in je bil verjetno namenjen naredniku Hauptu, ki je ostal nepoškodovan. Oba, Niggas in Haupt, sta skočila iz hiše v kritje in ko je Haupt svojim vojakom ukazal streljati, sta oba bandita poskušala zbežati preko polja. Toda vojaki so ju ustrelili.

Niggas se ni mogel več udeležiti zasledovanja, ker se je pred hišo zgrudil. Odnesli so ga v hišo, kjer je umrl.

Po telefonskem naročilu tajne državne policije iz Celja je glavni stražmojster Mandl, vršilec dolžnosti vodje orožniške postaje Braslovče s sodelovanjem nadstražmojstra Trummerja in 4 pomožnih policistov ter vojaškega oddelka, aretiral vse prebivalce hiše, razen Jugove žene in malega otroka.

Ko so na kraju samem na hitro preiskali posestvo, niso našli ničesar.³

Kopijo poročila pošiljamo komandantu orožništva v Mariboru, tajni državni policiji, državni kriminalni policiji in orožniškemu glavarstvu v Celju.

Vodja postaje:
Mandl, glavni stražmojster

³ Poročilo rezervne policijske čete Wien iz Mozirja, dne 15. novembra 1941, vsebuje v glavnem iste podatke in dodaja:

»Zaplenjeno: revolver na bobenček 8 mm, pištola Steyr 7.65 mm z 28 naboji ter torbico za pištolo 6.35 mm z 20 naboji. Na kraj spopada so prišli: skupina 1. čete 72. rez. pol. bataljona, skupina rez. pol. čete Wien, dva orožniška stražmojstra s postaje Braslovče in 4 pomožni policisti. Skupina rez. pol. čete Wien je zasedla posestvo, da bi ga ob zori lahko preiskali... Akcije sta se udeležila tudi orožniški glavar poročnik Fehleisen, orožniški okrožni vodja poročnik Kolmanitsch in podpisani (komandir rez. pol. čete Wien kapetan Mechels — op. T. F.).

**POROČILO CELJSKE IZPOSTAVE KRIMINALNE POLICIJE,
DNE 23. NOVEMBRA 1941,
KOMANDANTU VARNOSTNE POLICIJE IN VARNOSTNE SLUŽBE
V SPODNJI ŠTAJERSKI,
DA SO PREPOZNALI DVA PADLA KOMUNISTA
NA BREGU PRI POLZELI¹**

Komandant varnostne policije in varnostne službe Celje, dne 23. 11. 1941
v Spodnji Štajerski
Državna kriminalna policija
Izpostava Celje

Žig:
Komandant varnostne policije
in varnostne službe v Spodnji Štajerski
Kazenski oddelek

Prispelo dne 27. nov. 1941.

1. Komandantu varnostne policije in varnostne službe
v Spodnji Štajerski v Mariboru
2. Državni kriminalni policiji
Urad v Mariboru

Predmet: Komunistični banditi so ustrelili orožniškega stražmojstra
Franca Niggasa.

Zveza: Poročilo štev. dnev. 1846, dne 16. 11. 1941.

Dodatno k omenjenemu poročilu sporočam, da smo točno ugotovili istovetnost 2 komunistov, ki ju je ustrelila vojaška patrulja na Bregu.

Najprej smo domnevali, da je eden izmed komunistov neki **Jožef Strnad** in smo to takrat tudi napisali na fotografijo, ki smo jo priložili. Ko pa smo skupaj z orožniško postajo Žalec stvar ponovno pretresli, smo dognali, da ustreljeni komunist ni Jožef Strnad, temveč Franc **Lapajne**. Rodil se je 18. 2. 1902 v Idriji, Italija, in je nazadnje stanoval v Migojnci štev. 25, okrožje Celje. Zapisan je v listu tiralic štev. 50 zaradi napada na obratno stražo v Zabukovici.

Drugi komunist, ki je bil ustreljen, je **Anton Pečnik**, rojen 2. 1. 1906 v Rajhenburgu, nazadnje stanujoč v Preboldu, štev. 28. Zapisan je v listu tiralic štev. 28 in 32. Ko smo orožnikom na postaji Prebold pokazali fotografijo, so ga takoj spoznali.

Prosim kriminalno policijo v Mariboru, naj Lapajneteta in Pečnika zbríše z lista tiralic.

Žig:
Državna kriminalna policija
izpostava Celje

V zastopstvu:
Schönbacher
krim. sekr.

Pokazati dr. Swoboda
dne 28. XI. 1941.
Videl dr. Swoboda

¹ Izvirnik je v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru.

² Anton Pečnik je padel kot sekretar Okrožnega komiteja KPS za Savinjsko dolino. Z Lapajnetom sta prišla na Breg pri Polzeli, da bi imela sestanek OF.

Terčakova pripomba (Med Mrzlico in Dobrovljami, Celje 1955, str. 100), da ju Nemci niso identificirali, torej ne drži.

POROČILO OROŽNIŠKE POSTAJE ŠOŠTANJ,
DNE 30. NOVEMBRA 1941,
POLITIČNEMU KOMISARJU ZA OKROŽJE CELJE
O ZASLEDOVANJU ŠPANSKEGA BORCA BOŽA MRAVLJAKA¹

Orožniška postaja Šoštanj, okrožje Celje, Spodnja Štajerska
Štev. dnev. 1214.

Šoštanj, dne 30. novembra 1941.

Političnemu komisarju za okrožje Celje

v Celju

Predmet: Pojav banditov na Smrekovcu.
Zveza: brez.

Žig:
Deželni svetnik
okrožja Celje
Prispelo 1. dec. 1941
Skupina: Štev.: Priloga:

26. 11. 1941 je devetnajstletni posestniški sin Alojz Maze iz Belih vod štev. 28 sporočil orožniški postaji Šoštanj, da je v medeljo, 23. 11. 1941, ob 17. uri, s svojim prijateljem Mihaelom Napotnikom, ki stanuje pri njem v koči na Smrekovcu in jo oskrbujeta zakonca Franc in Terezija Prislan, videl osebno poznanega vodjo banditov in španskega borca Boža Mravljaka iz Šoštanja in 4 druge bandite.

To sporočilo smo po telefonu in tudi pisмено poslali določenim uradam.

Ko pa so po tem sporočilu pretekli trije dnevi, smo pozvali Alojza Mazeta, naj gre še enkrat h koči in pogleda, če so banditi še v njej. Maze se je še isti dan vrnil in poročal, da je Božo Mravljak še v koči, drugih štirih banditov pa ni opazil.

To, drugo sporočilo je stražmojster Petzl še isti dan, približno ob 22. uri, osebno posredoval poročnikoma zaščitne policije Balleku in Schullerju. Oba sta odšla s svojimi enotami proti koči. Orožništvo mi nič vedelo o njunem odhodu, temveč je to izvedelo šele tedaj, ko sta bila na poti proti koči.

Neodvisno od policijske akcije sta 27. 11. 1941, ob 5. uri zjutraj, odšla 2 orožnika in 4 pomožni policisti pod vodstvom vodje postaje na pot proti koči. Ko sta prišla tja, so akcijo že končali. Orožnikoma so povedali naslednje: »Približno ob 5. uri smo obkolili kočo na koti 1596. Oskrbnica Terezija Prislan je malo pred obkolitvijo odvezala psa, ki je glasno oblajal približajočo se izvidnico. Istočasno se je pred vrati pokazala Prislanova in enemu izmed izvidnikov zaklicala: »Pri nas v hiši ni nobenih banditov.«

Tisti čas je bandit Božo Mravljak skočil skozi okno iz prvega nadstropja na kup snega in zbežal. Stražar iz izvidnice je streljal za njim, toda ni ga zadel.²

¹ Izvirnik je v celjskem mestnem muzeju.

² Kapetan španske republikanske vojske, komunist Božo Mravljak iz Šoštanja,

Oskrbnica kočje Terezija Prislana je na vprašanje odgovorila naslednje: »Od petka 21. 11. 1941 je bilo tu pet banditov. Oskrbovala sem jih samo zato, ker so mi grozili s smrtjo. Mravljak mi je grozil z bombami in pištolo. Drugi štirje banditi so odšli že v nedeljo 27. 11. 1941 zvečer. Čeprav sem imela priliko, nisem svojim gostom ničesar povedala o banditih. Tega tudi nisem sporočila mlekarju Jožefu Brglezu na Planini 40, občina Ljubno.

Prebivalce kočje:

1. Franca Prislana, starega 63 let, oskrbničinega moža,
2. Terezijo Prislana, roj. Flere, dne 27. 9. 1899 v Mozirju, okrožje Celje,
3. Veroniko Korenjak, hašno pomočnico v koči, roj. 6. 12. 1918 v Mozirju,
4. neznanega moškega, ki se ni mogel legitimirati in je ob kritičnem času prišel mimo kočje in lahko domnevamo, da je bil z banditi v kakih zvezi, posebno še zato, ker je imel v listnici naslove komunistov, ki jih iščemo, smo prijeli in izročili tajni državni policiji v Celju.

Tudi upravnico kočje Ano Poprask in njeno hčerko Ano Poprask mlajšo, ki stanujeta v Šoštanju, smo 28. 11. 1941 prijeli in izročili tajni državni policiji v Celju. Po izjavi oskrbnice Terezije Prislana sta obe 22. in 23. 11. 1941 obiskali kočjo in govorili z Božom Mravljakom, ne da bi po svoji vrnitvi to sporočili orožniški postaji.³

Naša postaja je odredila, naj se kočja izprazni, ker smo posamezne osebe aretirali in je kočja prazna ter ni nobenega zanesljivega človeka, ki bi jo hotel oskrbovati. Ukrenili smo vse, da kočjo, ki ima več prostorov, zavarujemo.

Enako poročilo pošiljamo: komandantu varnostne policije in varnostne službe v Spodnji Štajerski v Mariboru, političnemu komisarju okrožja Celje, komandantu orožništva pri šefu civilne uprave v Spodnji Štajerski v Mariboru in celjski izpostavi tajne državne policije.

Vodja orož. postaje:
Petzl, orož. stražmojster

---

je že 7. julija 1941 odšel v Šaleško partizansko skupino. Ko je ta odšla na Pohorje, je ostal na terenu. Ko se je marca 1942 vračal iz Ljubljane, kamor je bil klican kot partijski funkcionar na posvetovanje, so ga v vlaku spoznali. Pri begu iz vlaka je bil obstreljen in ujet. V mariborskih sodnih zaporih so ga 3. aprila 1942 ustrelili kot talca.

³ Obe Popraskovi so Nemci izpustili iz zapora. Junija 1942 sta z nekaterimi drugimi družinami odšli v ilegalo. Ker v četi ni bilo orožja, so se ženske nekaj časa le skrivale, nato pa julija 1942 vstopile v I. štajerski bataljon. V začetku septembra 1942 sta Popraskovi odšli v Pohorski bataljon, kjer sta 8. januarja 1943 padli.

Iván Bertoncelj-Johan

Ljudska vstaja v zgornjem delu Gorenjske leta 1941

Dogodki, ki sem jih opisal za leto 1941 v tem članku, so v glavnem moja osebna doživetja. V nekaterih primerih sem se zaradi povezanosti dogodkov dotaknil tudi takih, katerim sem osebno prisostvoval. Spominjam se jih iz obravnjav in posvetovanj, ki smo jih imeli v času organizacijskih priprav za NOB v vojnorevolucionarnem komiteju jeseniškega okrožja, ali pa potem v štabu Cankarjevega bataljona. Vmes so dogodki, o katerih sem zvedel od Stanka Žagarja, člana Pokrajinskega partijskega vodstva za Gorenjsko. Vse to utemeljujem. Bil sem z njim v stalnem stiku od julija 1941, ko je prišel na Gorenjsko, do njegove smrti 27. marca 1942. Z Jožetom Gregorčičem pa naju je vezala borba od začetka okupacije. Menim, da je kljub takemu značaju opisovanje dogodkov leta 1941 še zelo skromen prispevek za zgodovino osvobodilne vojske, če jo gledamo v celoti. Potrebno je zbrati celotno gradivo pri preživelih borcih, aktivistih, zapornikih, izsedljencih in podpornikih narodnoosvobodilnega gibanja. Vse pripombe na moj sestavek, vsi popravki ali dodatki bodo lahko le obogatili zgodovino NOB na Gorenjskem, ki za leto 1941 zaradi objektivnih razmer ne razpolaga skoraj z nobenimi pisanimi dokumenti.

Nastopajoče leto 1941 je pozornemu spremljevalcu mednarodnih in notranjih političnih dogodkov vsak dan prinašalo nova presenečenja. Vse politično in družbeno življenje pri nas se je odvijalo pod vtisom strahovitega besnenja druge svetovne vojne, ki je trajala že več kot leto dni in zajela mnogo držav.

Gorenjsko je z zahodne strani že več kot 15 let obkrožal italijanski fašizem, v letu 1938 pa se je z okupacijo Avstrije pomaknil do Karavank tudi nemški nacizem. Oba sta očitno stegovala svoje krvoločne kremlje po naši lepi zemlji. Za slehernega rodoljuba je bilo zaskrbljujoče tudi to, da je jugoslovanska reakcija v strahu pred lastnim ljudstvom vidno pripravljala kapitulacijo pred nemškim in italijanskim fašizmom.

V tem usodnem trenutku je tudi na Gorenjskem krepko stopila na plano Komunistična partija. Že vrsto let prej je opozarjala na nevarnost fašizma in vojne. V tem času sta na Gorenjskem, na področju sedanjega okraja Kranj, obstajala Okrožni komite na Jesenicah in Okrožni komite v Kranju. Partijske organizacije so bile v vseh industrijskih središčih na Jesenicah, v Trziču, Kranju, Škofji Loki in v večjih naseljih; v manjših naseljih so bili posamezni komunisti ali simpatizerji partije. Lahko trdim, da je javno mnenje večinoma usmerjalo predvsem Komunistična partija

po svojem organizacijskem omrežju in s tem po drugih množičnih organizacijah po vsej Gorenjski, predvsem pa v tovarnah. Še poseben pomen je v tem času imela partijska konferenca, ki je bila 2. februarja 1941 na Lipcah pri Blejski Dobravi; prisostvovala sta ji tudi Boris Kidrič in Aleš Bebler.

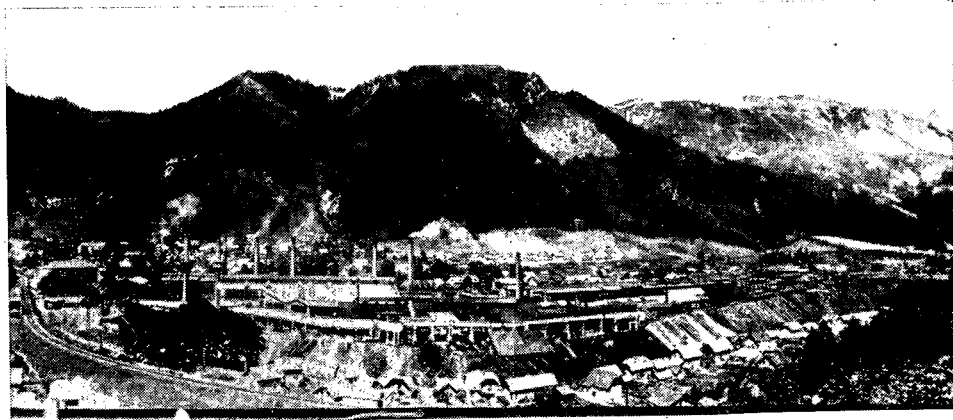
Na tej konferenci smo obravnavali zunanji in notranji politični položaj. O tem je govoril Kidrič. Poudaril je nevarnost, ki preti Jugoslaviji od nemškega in italijanskega fašizma, zato ker se naša vlada obnaša izdajalsko in se povezuje s fašistično osjo. Opozoril nas je, da moramo biti pripravljeni na velika dogajanja, da moramo ljudem pojasnjevati povsem odkrito, kaj nam fašizem prinaša, in razkrinkovati izdajalsko vlogo jugoslovanske vlade. Treba se je boriti, da Jugoslavija prizna Sovjetsko zvezo. Poleg tega je konferenca obravnavala dejavnost partijske organizacije na Jesenicah. Iz te organizacije sta bila izključena dva člana, več pa je bilo kaznovanih, ker so nastopili proti izvršitvi sklepa CK o organizaciji javnih demonstracij proti draginji, proti fašizmu in vojni. Poudarjali smo, da nastopa čas, ko morajo posamezni komunisti nastopiti na javnih zborih, da jih množice vidijo, četudi bi prišlo do aretacije. Konferenca je ugotovila, da so takšno akcijo uspešno izvršili samo v Trziču.

Razgibanost in razpoloženje prebivalcev na Gorenjskem je prišla do izraza na političnih manifestacijah na Jesenicah, ko so po pozivu vojaških oblasti odpeljali vidnejše komuniste v taborišče v Ivanjico. Po vsej Gorenjski, zlasti v krajih, kamor so segali delavci tovarn, so takrat odmevali protesti proti kapitulantski vladi Cvetković-Maček, ki se je bratila s predstavniki osi Rim—Berlin. Često so bile postavljene zahteve za priznanje Sovjetske zveze, za strmolavljenje obstoječega režima, proti vojni in fašizmu. Ob takšni priliki so na Javorniku aretirali tri delavce. Demonstracije so bile tudi 27. marca ob pristopu Jugoslavije k osi Rim—Berlin. Posebno številne so bile te demonstracije, ko so na poziv KP odhajali borci prostovoljno na obrambo Jugoslavije. Temu pozivu so se v Kranju in drugod množično odzvali primorski emigranti, organizirani v društvu »Soča«; ko so odhajali, so jih spremljale v Kranju velike demonstracije, posebno na železniški postaji.

Kljub pripravljenosti in dobri volji prebivalcev Gorenjske, predvsem pa delavcev, za obrambo, je okupator po umiku naše vojske vkorakal v deželo brez večjih težav. Tisti, ki niso že prej spoznali vloge vladajočih jugoslovanskih krogov, so bili v tem trenutku še bolj iznenadeni.

Najprej je iz Trbiža skozi Gorenjsko prikorakala italijanska okupatorska vojska, nato so prišli Nemci. Lahko trdim, da je v vsej Gorenjski okupator naletel na splošni prezir. Le v Trziču in na Jesenicah so kulturnodovci, med njimi tudi Nemci, izobesili zastave s kljukastim križem. Manjše skupine le-teh so nemškim fašistom priredile v teh dveh krajih sprejem. V Kranju pa so se Nemci ob prihodu na glavni trg znašli popolnoma osamljeni in doživeli splošni prezir. Ljudje so si jih s sovraštvom v srcu ogledovali izza vogalov in okenskih zaves.

Takoj po kapitulaciji stare jugoslovanske vojske sta me opozorila tovariša Jože Gregorčič in Rudi Papež, da je treba začeti z zbiranjem orožja. Zato sem sklical 20. aprila 1941 sestanek na Dobravi pri Bodljaju. Prisostvovali so mu Ivan Križnar, Anton Mohorič in še nekateri drugi. Dogovorili

Jesenice pred vojno — najstarejše in najmočnejše žarišče delavskega gibanja na Gorenjskem

smo se, da gredo ti tovariši na Ratitovec po orožje. Na tem sestanku smo tudi govorili, da je treba odstranjevati vsako malodušje med ljudmi.

Po okupaciji so bili tudi pri nas ljudje nekaj časa delno dezorientirani, posebno še zato, ker je petokolonaška propaganda o nemški moči delovala zelo aktivno. Poleg tega so Nemci mnogim Slovincem dali delo pri popraviljanju ruševin in pri gradnjah porušenih objektov. Tudi okupacijska marka jim je prišla prav, da so zapeljali nekatere ljudi, vendar le toliko časa, dokler je bilo v trgovinah kaj blaga, oziroma dokler ni bilo vse racionirano, vstevši hrano na karte, to se pravi, dokler nacisti niso pokazali pravega okupatorskega obraza.

Da bi s svojimi demagoškimi gestami čimbolj uspevali, so fašisti začeli organizirati razne nemške socialne organizacije. Vzporedno so nas začeli popisovati ter razvrščati v kategorije in preverjati čistost rase, da bi zadostili svojim rasističnim namenom in ugotovili, koga naj bi z Gorenjske izselili. Prva faza je predvidevala selitev nacionalno zavednejše inteligence. Večino izobražencev so peljali v begunjsko graščino ali Šentvid in nato naprej v Srbijo. V poznejših fazah načrta so hoteli izseliti ostale, ki so jih pri popisu določili.

Selitev z domače grude je povzročila najmočnejši odpor, saj je pomenila najhujši zločin nad Slovenci na Gorenjskem. Ta sovražni akt nas je še bolj strnil. Še bolj smo se oklenili Komunistične partije. Kar se tiče drugih strank, smo odložili mnoga prejšnja strankarska nasprotja. Združevali smo se proti sovražnemu fašizmu, ki nam je kot narodu nastavil nož na vrat. Pri tem delu smo komunisti odigrali pomembno vlogo.

Ponovno se je naše ljudstvo prepričalo o sovražnem odnosu okupatorja, ko so Nemci z odloki ukinili slovenske šole, odstranili slovenske napise in v vse urade uvedli nemški jezik. Ta gesta okupatorja na Gorenjskem je prispevala k hitrejši in pravilnejši orientaciji in je dosegla, da se je tudi srednji sloj, predvsem pa mali kmet, tesneje povezal s proletariatom. V določenih krajih je bil odziv ljudi za narodnoosvobodilno gibanje celo večji na podeželju kot v razvitih industrijskih središčih. To je prišlo do

izraza posebno v pripravah za napad na begunjske zapore v začetku avgusta 1941, zlasti pa v decembrski vstaji v Poljanski in zgornjesavski dolini kakor tudi v blejsko-bohinjskem kotu.

Moram takoj povedati, da smo komunisti ob vseh teh dogodkih zelo intenzivno pripravljali vstajo. Jaz sem bil zadolžen, da delam na področju Kroepe, Dobrave, Otoč in Ljubnega do Lesc. Zavračali smo malodušje, ki se je pri nekaterih pojavilo, vlivali vero v lastne sile in v moč organiziranega boja pod vodstvom KP in ljudem kazali pot, da je naša rešitev samo v najodločnejši borbi. Sodeloval sem v široki akciji za zbiranje orožja, predvsem tam, kjer je vojska razpadla (na Ratitovcu itd.).

*

Konec maja 1941 sem bil pozvan preko Rudija Papeža v Ratibovec, gozdnat kraj v vzhodju Stola, med Mostami in Potoki. Tu je bil ustanovljen vojnorevolucionarni komite za jeseniško okrožje. Organiziral ga je Lojze Kebe.

Lojze Kebe nam je ob tej priliki govoril o nalogah tega komiteja in tudi vsakega zadolžil za določen teren. Odredil je na primer, naj jaz delam na spodnjem koncu okraja in naj se povežem z Alojzjem Hrovatom v Begunjah. Navzoči smo bili Jože Gregorčič, Polde Stražišar, Alojz Hrovat in jaz. Jožeta Ažmana, ki je bil prav tako član komiteja, iz neznanega vzroka na tem sestanku ni bilo. Gregorčič je prevzel vodstvo komiteja.

Kot sem kasneje zvedel, je bil v istem času organiziran tudi vojni komite za okrožje Kranj v sestavu: Franc Vodopivec, Rudi Papež, Anton Nartnik, Jože Janežič in Franc Mrak.

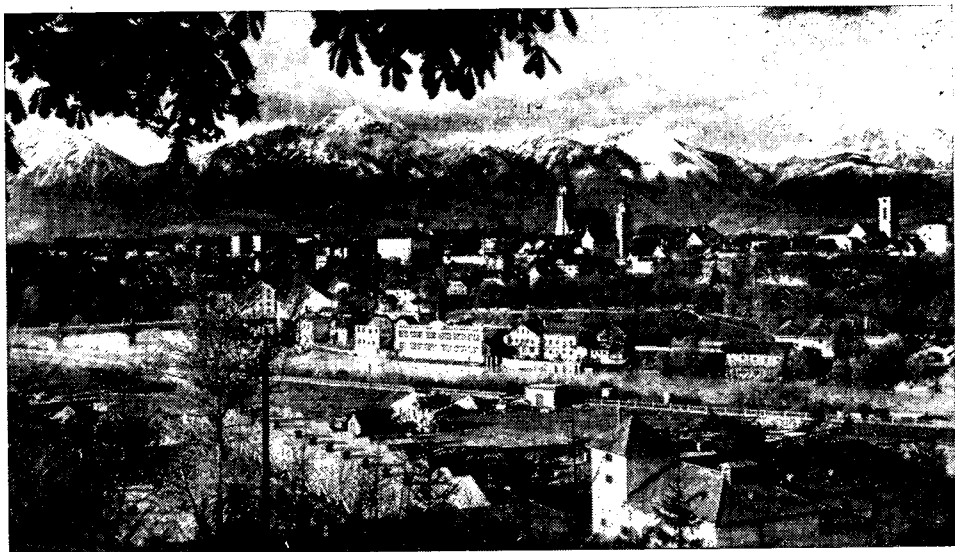
Prva naloga je bila, da še naprej z vso prizadevnostjo zbiramo orožje in municijo, da stalno vzdržujemo zveze z ilegalci, ki so se umaknili v gozdove. V tem času so namreč že stopili v ilegalo Jaka Bernard iz Koritnega in Oskar Pogačnik z Bleda, ki sta se utaborila na Jelovici, ter Jože Fink iz Tržiča.

Maja so Nemci aretirali na Jesenicah Venclja Perka, v Kranju pa Ivana Tomınca in dr. Jožo Vilfana.

V začetku junija sta Gregorčič in Vodopivec odšla na partijsko konferenco v Ljubljano, ki jo je vodil Edvard Kardelj; prisostvoval ji je tudi Aleš Bebler. Govorili so o nalogah vojnih komitejev in o pripravah za vstajo. V tem času so poleg drugih partijskih delavcev delovali na Gorenjskem še Lojze Kebe, Tomo Brejc in Mira Svetina.

Drugo sejo vojnorevolucionarnega komiteja smo imeli na Dobravi v Gozdu pod Gregoračem. Tu je namreč Gregorčič imel svojega brata in se je nekaj časa zadrževal pri njem. Ta sestanek je bil sredi junija, po vrnitvi Gregorčiča iz Ljubljane. Poudarjalo se je, da se morajo vsi kompromitirani komunisti umakniti v ilegalo.

Značilno je bilo, da Nemci do vojnega napada na ZSSR niso posebno marljivo preganjali komunistov. Nekaj dni pred tem napadom pa so začeli z aretacijami najprej španskih borcev, nato pa tudi drugih kompromitiranih komunistov. Pospešeno pa so iskali komuniste, ko je Nemčija z vojno šla na Sovjetsko zvezo. Nekaj dni pred tem napadom nas je vodstvo KP opozorilo, naj živimo polilegalno življenje, naj ne spimo več doma, da nas ne bi iznenadili z aretacijo. Dan napada Nemčije na Sovjetsko zvezo je bil

Kranj pred vojno — hitro rastoče industrijsko mesto in pomembno delavsko središče

za mas člane Partije signal, naj se umaknemo v ilegalo. Zato pomenijo zadnji dnevi junija in prvi dnevi julija 1941 množični odhod v partizame, v prvi vrsti komunistov in njihovih simpatizerjev z Jesenic, iz Kranja in Trziča. Odšli so tudi posamezni člani KP iz manjših naselij, s podeželja, kjer je obstajala partijska organizacija. Okoli teh središč in naselij, na primer Jesenic, Trziča, Kranja, Lesc, Dobrave, Begunj, Duple, Šenčurja, Gorij, Nomenja itd. so tako nastale manjše skupine partizanov, ki jih je skrbno povezal vojnorevolucionarni komite.

Konec junija 1941, ko sem bil že ilegalec, so me nenadoma povabili na sestanek, ki ga je sklical Lojze Kebe pri razvalinah starega smledniškega gradu. Odšel sem s kolesom preko Besnice, Stražišča in Mavčič. Sestanka so se udeležili tudi Polde Stražišar z Jesenic, zastopniki iz Kranja, Franc Vodopivec in dva zastopnika s kamniškega področja, ki ju nisem poznal. Ta sestanek je bil kratek, ker so Nemci šarili po gozdu. Kakor se spominjam, je Lojze Kebe poudarjal predvsem to, naj gredo v partizane tisti tovariši, ki so več ali manj kompromitirani.

Tu sem dobil tudi nekaj literature za okrožje Jesenice. Takoj po sestanku sem se z njo odpravil na pot nazaj. Kebe mi je dodelil svojega kurirja Ceneta, da mi pomaga odnesti literaturo. Ker je bila noč zelo temna, sva se s tovorom nekaj časa zadržala pod nekim kozolcem blizu Smlednika. Ob dveh ponoči sva nadaljevala pot kar po polju, med njivami. Ob šestih zjutraj sva prišla do Kranja. Bil je že dan, prekoračiti bi morala več prometnih cest, kar pa nama ni šlo v račun. Zato sva sredi polja izbrala gozdič in se zatekla vanj, da bi počakala noči. Opoldne sva dobila »gosta« — fanta in dekleta, ki sta iskala samoto, pa naletela na naju. Ker ju nisva poznala, sva bila prisiljena, da zaradi varnosti obdrživa »gosta« do večera.

Dne 1. julija sva s Cenetom prispela v Lesce. Tam sem se zadrževal nekaj dni ter se povezal s Strgovskim in Janezom Justinom. Organiziral sem sestanek tamkajšnjih komunistov in simpatizerjev, večinoma primorskih emigrantov, ki sem jim sporočil sklepe vojnega komiteja. Dogovarjali smo se o odhodu v partizane. V tem času sem bil v stiku tudi z Alojzjem Hrovatom v Begunjah.

Okoli 5.—8. julija sem dobil obvestilo, da moram spet na pot, na sestanek s Stanetom Žagarjem, ki smo ga na Mohorju pričakali štirje člani jeseniškega in kranjskega vojnorevolucionarnega komiteja, in sicer Stražišar, Nartnik, Janežič in jaz. Obvestil nas je, da bo 17. julija v območju planine Vodice — točen kraj bo določen kasneje — sestanek vseh vojno-revolucionarnih kakor tudi partijskih komitejev Gorenjske. Drugi tovariši so po dogovoru takoj odšli, da pravočasno obveste partijska vodstva o konferenci, jaz pa sem odvedel Stanka Žagarja na Vodice, kjer je bila partizanska skupina s tega območja. Nato sem tudi jaz odšel v Kropo, Dobravo, Otoče, Begunje, Lesce in Ljubno, da obvestim tovariše. Na konferenco so prispeli tovariši z Jesenic, iz Kranja, Tržiča, Bohinja in drugih krajev. Skupaj nas je bilo od 15—20 partijskih delavcev. Navzoča sta bila poleg Žagarja tudi Tomo Brejc, ki je istočasno zastopal kamniško okrožje, in Lojze Kebe.

Na tej konferenci smo pretresli politično situacijo, ki je nastala po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo. Ugotovili smo, da je po vsej Gorenjski že precej ilegalcev, ki so se umaknili, bodisi iz strahu pred aretacijo ali pa so se prostovoljno vključili v partizane. Sklenili smo, da morajo vojni komiteji tem ilegalcem posvečati veliko pozornost, tudi v zvezi z njihovo prehrano. Partijska vodstva morajo hkrati poskrbeti za razširitev Partije in OF, ter njenega vpliva na okolico. Ob tej razpravi je Žagar govoril o »Partizanskem zakonu«, ki ga je prinesel iz Ljubljane, ter o pozivu Sovjetske zveze, »Razvijte partizansko vojno tako, da se bo okupator počutil pri vas kot v oblegani trdnjavi«.

Po vsestranski razpravi o položaju, ki je trajala kakšnih pet ur, je konferenca sklenila:

— sistematično utrjevati in razširjati partijske organizacije in organizirati OF. Kompromitirani komunisti naj stopijo v ilegalo — odidejo v partizane;

— vse partizane takoj povezati v vojaške formacije — čete, odrediti poveljstva, in kakor hitro bodo dani pogoji, organizirati bataljon (govorili smo že tudi o poveljstvih za Gorenjski in Storžiški bataljon);

— intenzivno zbirati orožje in sistematično oboroževati partizane;

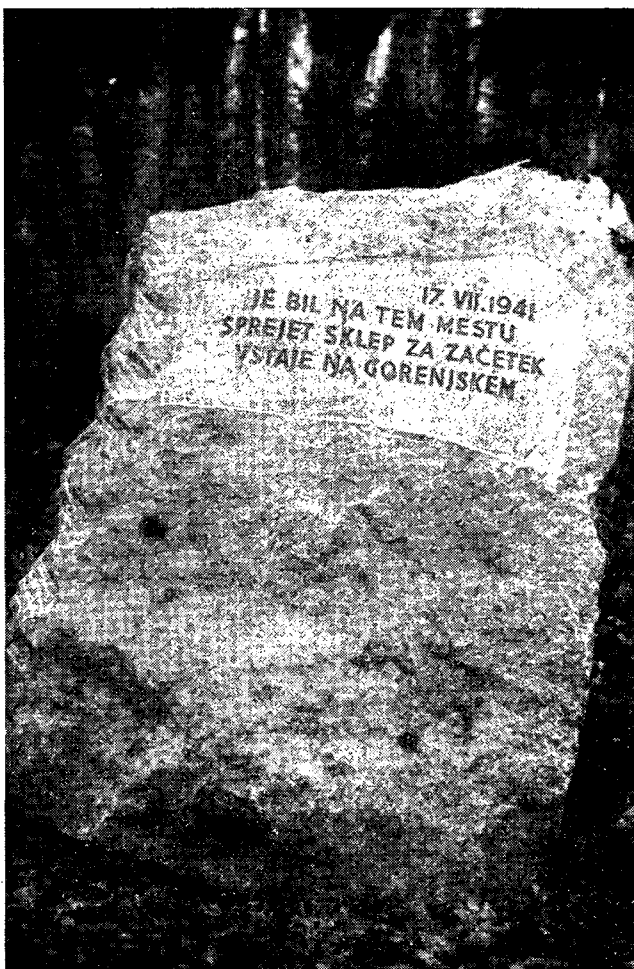
— takoj začeti z akcijami na manjše okupatorjeve postojanke, izvajati sabotaže v tovarnah in drugod, rušiti komunikacije, organizirati diverzije ter uničevati sovražnikovo živo silo;

— partizani naj se prehranjujejo samo s pomočjo terenske organizacije.

Takoj nato so se udeleženci konference razšli vsak na svoj teren; da izvršijo sprejete sklepe. Partija je v tem času dajala največji poudarek organizaciji partizanske vojske. Jože Gregorčič je odšel z Jeseničani v jeseniški kot z namenom, da tamkajšnje tri partizanske skupine poveže v četo in da ukrenejo vse, kar je potrebno na območju Jesenic. Naj navedem, da je 17. julija na pobudo Verdnika z Jesenic mladinska organizacija

Spomenik na Boštjanovem Kopsišču na pobočju Jelovice, ki so ga postavili leta 1959

na Bledu pred »Park-hotelom«, kjer je bil sedež nemškega gestapa, na cesti napisala parole: »Smrt fašizmu!«, »Dol s Hitlerjem!« in razmetala lističe z isto vsebino. Ta akcija je med Nemci povzročila veliko razburjenje.

*

Ustanavljanje čet' je potekalo v naslednjem zaporedju:

Dne 26. julija je bila na Veternem ustanovljena Tržiška četa, ki je štela okoli 30 mož. Komandir te čete je bil Stanoje Rodenkovič. Iste dni so ustanovili I. kranjsko četo pod Mohorjem, ki je štela okoli 15 partizanov. Komandir je bil Anton Nartnik. Temu je sledila 28. julija ustanovitev Jeseniške čete s komandirjem Poldetom Stražišarjem, ki je štela preko 50 mož. Dne 29. julija pa je nastala Jelovška četa, ki je tega dne tudi zaprsegla; ob ustanovitvi je štela okoli 50 borcev in med pripravami za napad na Begunje je narasla na blizu 90 mož, ki so sestavljali dva voda.

Naj povem, kako je zapriseгла Jelovška četa. Tega dne se nas je zbralo na Gradišču pri planini Vodice okoli 35 borcev. Stane Žagar je pred postrojeno četo v krajšem govoru opozoril na cilje našega boja. Pojasnil je glavno vsebino partizanskega zakona in vsebino zaprisege. Potem nas je pozval, da prisežemo. Preden pa je začel brati zaprisego, nas je še enkrat vprašal, če kdo misli, da bo to zanj pretežko. Vsi smo molče prikimali, da soglašamo. Nato je začel izgovarjati besede prisege, mi pa smo ponavljali za njim:

»Jaz, partizan osvobodilne ljudske armade slovenskega naroda... prisegam pred svojim narodom in svojimi sobojevniki..., da bom v boju za te velike osvobodilne cilje s krvjo branil čast in nedotakljivost naše partizanske zastave in da bom, če bo potrebno, žrtvoval tudi svoje življenje.«

Tako smo ustanovili četo.

Nastala je še Gorjanska četa, ki je štela okoli 20 borcev, in II. kranjska četa, ki je štela 35 borcev. V Bohinju je delovala manjša partizanska skupina, ki je štela le okoli pet partizanov.

Decembra 1941 sta bili ustanovljeni še Kokrška četa pod Krvavcem in Triglavska četa na Dovjem.

*

Po odhodu prvih borcev v partizane v drugi polovici junija so Nemci začeli na terenu zapirati vse tiste, ki so že pred okupacijo delali v naprednem delavskem gibanju — komuniste in simpatizerje, predvsem v industrijskih središčih. Julija so s tem nadaljevali in popolnoma napodnili begunjsko graščino, ki so jo izbrali za policijske zapore. V teh dneh so ustanovili tudi izredna sodišča na Bledu. Takoj nato so se razširile govorice, da bodo Nemci streljali talce. To se je tudi uresničilo. 2. avgusta so po obsodbi izrednega sodišča ustrelili v Slatni pri Begunjah prve štiri talce. Zaradi pretnje o nadaljnjem streljanju je pri partizanih in ljudeh na terenu, ki so imeli svoje zaprte v Begunjah, začela rasti splošna težnja, da bi zapornike osvobodili. Pripravljenost ljudi za to akcijo je zajela celotni zgornji del Gorenjske. S partizani pod Storžičem in na Jelovici nas je vsak drugi dan povezoval Tine Teran, ki je bil kurir Tržiške oziroma Kranjske čete in bil posebno zadolžen za to. Razpoloženje za napad je bilo zelo dobro.

Čete so že med svojim ustanavljanjem začele z akcijami. Tržiška četa je 30. julija obstreljevala nemško žandarmerijo v Križah. Isto noč je partizanka Tomčka Mokorel, ki je bila s skupino borcev, vrgla bombo v stanovanje nemškega župana v Tržiču; bomba zaradi nepravilnega ravnanja z njo ni eksplodirala. Partizani so razbili ob cestah vse usmerjevalne table z nemškimi napisi, ki so jih Nemci malo prej postavili, ter izvedli več manjših, a pomembnih akcij. Jeseniška četa je 31. julija minirala most v Mostah in v Gozd-Martuljku, nekaj dni za tem pa električno centralo v Zasipu. Skupina partizanov Jelovške čete je skupaj z organizacijo SKOJ iz Dobrave pri Kropi vdrla v nemško skladišče hrane pri radovljiškem predoru. Zvezala je stražarja in odnesla preko zasilnega mostu čez Savo večje količine hrane. Druga skupina te čete je pri Dobrem polju napadla nemški osebni avto, vendar ji ni uspelo ustaviti in ga uničiti, ker ni imela avtomatskega orožja. Podobne akcije so delale tudi druge partizanske skupine oziroma čete na svojem manevrskem področju.

Prvi večji spopad z nemškim okupatorjem je doživela jeseniška četa 1. avgusta na Mežaklji. Po krajši borbi sta četa in patrola, ki je bila v noči na akciji v Mostah, napadli Nemce z boka in jih pognali v beg proti Poljanam. V tej borbi sta padla dva partizana; to sta bili prvi bojni žrtvi v Gorenjskem kotu, Viktor Arzenšek in Ferdo Koren.

V tem borbenem zaletu in vzdušju splošnega gibanja in priprav za osvoboditev Begunj sva po ustanovitvi in zaprisegi Jelovške čete krenila 31. julija s Stanetom Žagarjem z Vodiške planine preko Jelovice proti Jesenicam. Vodil naju je kurir Oskar Pogačnik. Šli smo čez Kocjamarico, Zgoško raven, Talež in ribniški most, čez Ribno za Bledom v smeri Zasipa preko Homa na Poljane ter naprej na Mežakljo. Dobili smo namreč obvestilo, da je na Obranci Jeseniška četa. Na Mežakljo smo prispeli dne 2. avgusta zgodaj zjutraj. Ko smo se že bližali taborišču, se nam je zdelo zelo sumljivo, ker je bilo vse tako tiho. Pričakovali smo, da bomo srečali kakšno partizansko patrolo. Kakih 400 metrov smo šli v precejšnjem razmaku in se le počasi pomikali proti taborišču. Bilo je popolnoma mirno, zapazili smo pa, da so poti proti taborišču močno shojene. V bližini taborišča smo ugotovili, da je morala biti četa napadena. Taborišče je bilo zelo razdejano, drevje pa prestreljeno od krogel. Postali smo še bolj oprezni. Navdajala nas je misel, da ne bi bili Nemci kje skriti, da nas morda napadejo iz zasede. Posebno je bila razdejana kuhinja. Posodo so vso prebodli z bajoneti.

Zelo previdno smo se vračali, od koder smo prišli, še bolj previdno kot prej. Na poti smo kakih 20 minut od taborišča srečali nekega gozdarja, ki je imel zvezo s partizani. Previdno smo ga vprašali, če kaj ve o partizanih. Ta nas je najprej pogledal z nezaupanjem, potem pa je začel pripovedovati, da so fašisti prejšnji dan res napadli četo, da sta dva borca padla in da se je četa umaknila proti Pokljuki. Vprašali smo ga, kako bi dobili zvezo s četo. Svetoval nam je, naj počakamo na Mežaklji do mraka, nato pa naj po določeni poti krenemo na Poljšico do Johane Mohorič, ki ima najbrž zveze z Gorjansko četo. S tem predlogom smo soglašali. Dan je bil zelo vroč, počivali smo pod silnim vtisom tragične novice. Zvečer smo se opravili na pot. Okoli 22. ure smo prišli na navedeno javko in na srečo našli tam dva partizana (Gorjanske čete). Johana je Žagarja in mene poznala že prej, ker je bila doma iz Kamne gorice. Partizana sta povedala, da je njihova četa nad Slamnikom in da se ji je pridružila tudi Jeseniška četa, ki so jo prejšnji dan napadli na Mežaklji. Takoj smo se odločili in šli z njima na pot in okoli 23. ure prispeli na Slamnike, kjer smo našli tudi Jožeta Gregorčiča. Vsi so nas bili zelo veseli.

Po krajšem posvetu, ko so nam opisali dogodke na Mežaklji, smo govorili tudi o pripravah za napad na Begunje in o ustanovitvi bataljona. Odločili smo se, da še tisto noč krenemo čez greben, pod katerim je speljan predor pri Bohinjski Beli, nato preko savskega mostu ter v smeri Kuplenika naprej na Jelovico. Ta odhod na Jelovico je poleg drugega imel namen, da tudi Jeseniška in Gorjanska četa sodelujeta pri akciji za osvoboditev Begunj, predvsem pa da se v prvih dneh avgusta ustanovi Cankarjev bataljon.

Na Kuplenik smo prispeli še pred četrto uro zjutraj in se začeli vzpenjati navkreber po strminah pod Babjim zobom. Prvi počitek in zajtrk

smo si pripravili na Oblakovi planini. Tu smo našli še komandirja Jelovške čete Jaka Bernarda in nekaj borcev, ki so odšli z nami. Povedal je, da so priprave za napad na Begunje v polnem teku.

Dne 3. avgusta okoli desetih dopoldne smo prispeli na Selško planino. Tu smo se zopet malo odpočili. Sirar Repinc na tej planini je na pregovarjanje Jaka Bernarda dal kolo sira, ki je tehtalo najmanj dvajset kilogramov. Ko smo že dobili sir, pa je od Martinčka prišel po cesti neznan turist in se nam predstavil, da je iz Kranja. V začetku smo imeli občutek, da je malo iznenaden. Ko smo se spustili z njim v pogovor in mu povedali, kaj smo, je pokazal takoj veliko pripravljenost, da se priključi narodno-osvobodilnemu gibanju. Govoril nam je, da ima že zveze z neko skupino šestih partizanov pod Sv. Joštom, ki so se pred nemškim terorjem umaknili, nimajo pa trenutno stika s partizani in da on to zvezo išče. Hitro se je znašel in se delal tudi zelo zadovoljnega, da nas je sploh iztaknil. Mi smo se nekaj časa spogledovali, ker se nam je zdel sumljiv, posebno še zato, ker je omenil, da se je na Rovtarico pripeljal po žičnici. Kmalu je opazil našo nezaupljivost in pozornost, zato je začel še bolj prepričevalno govoriti in zatrjevati, naj bomo brez skrbi, da nas ne bo nikomur izdal. Nadalje je pripovedoval, da ima možnost dobiti avtomatsko orožje in obljubil je, da ga bo s skupino, ki jo ima pod Joštom, prinesel 8. avgusta na Mošenjsko planino. Mi mu sicer dosti nismo verjeli, prav tako pa tudi nismo vedeli, kako je dejansko z njim — ali je morda sodelavec gestapa ali ne; zato smo ga pustili. Odšel je proti Rovtarici, mi pa smo krenili po gozdni cesti proti Vodicam. Tja smo prispeli še isti dan, popoldne okoli 16. ure.

Na planini Vodice je bilo zelo živahno. Videli smo, kako prihajajo ljudje iz Kroke, Dobrave, Lipnice, Lesc in okolice, predvsem pa smo se veselili partizanov, ki so se stalno javljali. Vse je bilo v najlepšem razpoloženju, v vzdušju velikih priprav za osvoboditev Begunj. S tem namenom se je takrat priključilo partizanom samo na področju Dobrave, Kroke, Lipnice, Radovljice in Lesc okoli 40—50 novih borcev. Ta akcija je zajela okoli 15 vasi. Prav tako pa so bile priprave na terenu, v Žirovnici in okoliških vaseh, v Ribnem z okolico itd.

Spričo velikega števila partizanov na planini Vodice je nastala večja potreba po hrani. To smo večidel dobivali na Dobravi pri Kropi in okoliških vaseh. V Dobravi je bila močna partijska in mladinska organizacija. Z njeno pomočjo smo uredili tri stalne zbirne točke. Prva je bila v Miklavževčevi sušilnici, druga pri Gregoraču in tretja pri Andrejčevih vrečah. Podnevi so vaščani, seveda previdno, prinašali v ta skrivališča izven vasi hrano, mi pa smo jo vsako drugo noč odnašali. Ta preskrba je trajala do decembra 1941, ko so Nemci internirali 35 dobravskih družin in s tem organizacijo razbili. Naj pripomnim, da je bilo med partizani strogo prepovedano, jemati pri prebivalstvu karkoli brez terencev, na lastno pest ali s silo. To pravilo smo dosledno spoštovali.

3. avgusta je prispel na planino Rudi Papež, član OK KP za Kranj, ki je delal na terenu. Z njim je prispel že imenovani Tine Teran, kurir iz Tržiškega konca, ki je povedal, da sta Tržiška in Kranjska četa že pripravljene za napad na Begunje. Rudi Papež nas je ob tej priliki opozoril, da se po njegovem mnenju o tej akciji na terenu preveč govori in zato obstaja nevarnost, da bodo Nemci akcijo preprečili. V zvezi s tem je poudaril mož-

Stane Žagar

nost, da utrpimo velike žrtve. Toda kljub temu smo se dogovorili, da izvršimo napad na Begunje v noči od 5. na 6. avgust. Po tem dogovoru je Tine Teran takoj odšel, da bi v nočnih urah uspel prekoračiti Savo in priti naprej pod Storžič in o tej odločitvi obvestiti tamkajšnje partizansko vodstvo. Kakor smo bili obveščeni, je bil pod Storžičem naslednji dan ustanovljen Storžiški bataljon, ki je še isto noč krenil proti Begunjam, manjša skupina partizanov, večinoma neoboroženih, pa je ostala v lovski koči pod Storžičem.

5. avgusta je bil na Pogrošarjevi plani ustanovljen Cankarjev bataljon. Okoli 10. ure dopoldne je Jože Gregorčič postrojil borce vseh treh čet. Stane Žagar je ob tej priliki imel krajši govor, v katerem je poudaril pomembnost partizanske vojske, predvsem pa novo ustanovljenega bataljona, ki povezuje velik del partizanskih odredov in katerega operativno področje zajema Jesenice in desno stran Save tja do Selške doline. Razložil je naše cilje in povedal na kratko vsebino partizanskega zakona. Na koncu je po-

zval vse skupaj in vsakega posameznega borca, da disciplinirano izvršujejo vse naloge narodnoosvobodilnih smotrov. Bataljon je ob ustanovitvi štel okoli 120 mož, vendar skoraj polovico neoboroženih.

Zvečer pa sta krenila Bernard in Gregorčič z vsemi oboroženimi borci bataljona v smeri Begunj, da tam skupaj s Storžiškim bataljonom sodelujejo v omenjeni akciji.

Cankarjev bataljon je izbral najbližjo pot proti Begunjam, čez Fuksovo brv pod Radovljico. Eno patrolo pa so poslali že v zgodnjih popoldanskih urah proti Ribnemu in Bledu, da povede s seboj pripravljene legalce, ki so se odločili, da sodelujejo pri napadu. Za varen prehod čez mostove so bile že podnevi poslane manjše patrolje, da opazujejo določene prehodne točke. Toda zvečer v mraku so ugotovile, da so Nemci pri mostovih postavili zasede. Postalo nam je jasno, da so fašisti za nameravano akcijo zvedeli in se nanjo po svoje pripravili, tako da so preprečili prehod preko Save. Bataljonu ni kazalo drugega, kakor da gre nazaj na Jelovico.

Borci Storžiškega bataljona — kot smo pozneje dobili obvestilo — so opolnoči prispeli na dogovorjeno javko pri Begunjah, vendar, razumljivo, niso našli zveze z našim bataljonom in so se proti jutru umaknili na področje Dobrče. V zgodnjih jutranjih urah pa so kakih 300 m pod seboj videli nemško zasedo. Zato so se umaknili na Dobrčo, kjer so se hoteli čez dan zadržati. Ker so vso noč hodili, so bili vsi utrujeni, zato niso bili dovolj budni. Nenadoma so jih Nemci obkolili, napadli in razbili. Utrpeli so precejšnje žrtve. Del borcev se je ob tem napadu demoraliziral in razbežal na vse strani.

Medtem so Nemci — kakor so pozneje sporočili — napadli 5. avgusta zgodaj zjutraj tudi skupino partizanov, ki je skoraj brez orožja ostala pod Storžičem. Padlo je sedem tovarišev, ostali pa so se več ali manj razkropili na vse kraje.

Ta dva udarca, ki sta doletela skoraj istočasno partizane Storžiškega bataljona, sta bila za bataljon usodna in je s tem dejansko nehal obstajati.

*

Po vrnitvi Cankarjevega bataljona od nameravane akcije na Begunje nazaj na Jelovico se je le-ta utaboril na Pogrošarjevi plani. Komandant Jože Gregorčič je naslednji dan zjutraj odredil, naj se v vse smeri, od koder bi lahko prišli Nemci, pošlje patrolje, da nas sovražnik ne bi iznenadil. Predvsem je bilo potrebno, da patrolja pregleda Mošenjsko in Lipniško planino, kamor so večkrat zahajali sumljivi »turisti«. S to patroljo sem šel tudi jaz. Za vodiče teh patrolj smo izbrali dobre poznavalce Jelovice. Imeli smo še nalogo, da najdemo primerno mesto, kjer bi se za nekaj dni bataljon utaboril. V bataljonu je bilo takrat skoraj polovica povsem novih partizanov in je poveljstvo bataljona težilo za tem, da se bataljon organizacijsko in politično utrdi, za kar je bilo potrebno nekaj dni rednega taboriščnega življenja.

Ko se je patrolja, ki sem jo vodil jaz, vračala z Lipniške planine, se je začasno zadržala na Mošenjski planini. V času našega bivanja na planini pa je prispel tja neznani moški, oborožen, v lovski obleki, v spremstvu neke ženske. Takoj smo postali pozorni in se zanimali, kdo je. Pastir Mirko, ki je pasel na tej planini, nas je opozoril, da je to najbrž nemški vohun.

Jože Gregorčič

Naročili smo Mirku, naj preko ženske, ki jo je poznal, poskuša poizvedeti, od kod prihaja. Ženska je bila v začetku močno iznenadena, vendar je Mirku odgovorila, naj moškemu ne zaupa. Takoj smo vedeli, koliko je ura oziroma s kom imamo opraviti. Odločili smo se, da ga zastražimo, vendar tako, da to ne bo opazil. Ko je prišla Mirkova sestra iz Dražgoš, smo z njeno pomočjo ugotovili, da imamo opravka z nemškim županom iz Železnikov, ki je bil dejansko okupatorjev agent. Okoli desete ure zvečer sta »gosta« odšla na počitek v kočo, mi pa smo pred vrata postavili stražo. Ko se je zjutraj že svetlikalo, je ženska odprla vrata, zagledala stražarja — bil je to Franc Biček — in prestrašena zakričala. Njen nočni spremljevalec je takoj zagrabil svojo lovsko puško, da bi streljal, toda stražar ga je prehitel — nemški agent je obležal mrtev. Žensko smo odpeljali s seboj in spočetka pazili nanjo. Potem pa je tovarišica sprejela naše navade, postala primerna partizanka in spomladi 1942 padla v boju na rovту pri Planici.

Drugi dan, 7. avgusta zjutraj, je bataljon krenil proti Lipniški planini. Utaborili smo se na Rženovem robu, tik ob Lipniški planini (danes nosi ime Partizanski vrh). Vseh nas je bilo okoli 120, med nami 40 do 50 mož ni bilo oboroženih. Imeli smo najrazličnejše orožje: stare avstrijske puške, »manliharce«, francoske, nemške, lovske vseh vrst; več partizanov je imelo le samokrese na boben, pištole, bajonete, nože, štilete, bombe in druga orodja in orožja. Imeli smo le kakih 20 mavzeric od razpadle jugoslovanske vojske. Naše orožje je štelo skupaj okoli 60 pušk in en mitraljez.

Utaborili smo se tako, da smo že z razporeditvijo ležišč zasedli celotni greben in vsakemu določili položaj, tako da bi bili v zelo kratkem času na položaju, če bi nam pretela nevarnost. Prvi dan je potekal popolnoma mirno. Močno nas je pretresla vest, ko smo zvedeli po zvezi iz Kroke, da so v Begunjah Nemci že drugič streljali talce. Zvečer smo se zbrali okoli ugašajočega ognja pri kuhinji, počastili spomin teh žrtev z enominutnim molkom in mrmrajoče zapeli pesem »Bratje le k soncu, k svobodi!« Obvezali smo se, da bomo te žrtve maščevali.

Naslednji dan, 8. avgusta, je straža budila patrolje že ob pol štirih zjutraj. Jaz sem spal skupaj z Jožetom Gregorčičem in Stanetom Žagarjem, toda nemirno. Patrolje so šle v razne smeri in se vrnile okoli šeste ure, ko smo prvič vstali v našem novem bivališču. Povedale niso nič novega.

V bataljonu smo imeli dva vojaška instruktorja, ki nam ju je poslal glavni štab — Franca Primožiča in Milana Švigla. Po dogovoru s štabom bataljona sta takoj začela borce instruirati v vojaškem znanju, predvsem nove partizane v ravnanju z orožjem. Prav tako je Stane Žagar, ki je bil takrat pri nas kot član glavnega štaba in član pokrajinskega partijskega vodstva, vodil s komisarji razgovor o političnih nalogah v partizanski vojski ter o njihovi povezavi s terensko organizacijo.

Lojza Pečnika smo poslali s skupino partizanov na Mošenjsko planino, če bi slučajno res tisti sumljivi »turist« prinesel avtomatsko orožje, kot je bilo dogovorjeno 3. avgusta na Sevški planini. Kuharji pa so začeli pripravljati kosilo. Življenje v taborišču se je odvijalo normalno, vsak je imel kak posel.

Okoli 10. ure dopoldne nas je nenadoma obvestila straža, da od Radovljiške planine prihaja kolona Nemcev, ki je oddaljena od našega taborišča le še kakih 500 metrov. Gregorčič je takoj sklical zbor vseh partizanov in nam sporočil odločitev štaba bataljona, da sprejmemo borbo s sovražnikom in da naj takoj zasedemo določene položaje. Komandirju straže je naročil, naj straže udarijo po sovražniku, čim bi se približal, nato pa naj se počasi umaknejo do naših položajev. Preteklo je komaj 10 minut in že so padli prvi strelji z obeh strani. Še nekaj trenutkov, pa so zaropotali štirje nemški mitraljezi. Nemci so vrgli proti našim položajem tudi nekaj tromblonk. Niso štedili municije in so zelo sistematično prodirali proti našim položajem. Borba je postajala vse ostrejša in trajala je gotovo že več kot tričetrt ure. Nemci so se nam od vseh strani močno približali ter od desne strani začeli obkrožati hrib, na katerem smo bili. Videli smo veliko nemško premoč, tako v orožju, kakor tudi v moštvu. Imeli smo takrat samo en mitraljez in še ta nam je odpovedal. Da nas Nemci ne bi obkolili, je štab izdal povelje, naj se umaknemo proti Kotliču, najvišjemu vrhu na Jelovici. To smo tudi izvršili. Na položaju so padli trije naši tovariši (Alojz Žvan, Pavle Ko-

Lojze Kebe

ren in Andrej Komar). Nemci, kakor smo zvedeli kasneje, so imeli 30 mrtvih in nekaj ranjenih.

Po tej prvi večji borbi na Rženovem robu, sedaj Partizanskem vrhu, ki jo je vodil Cankarjev bataljon, se je kakih 40 partizanov, večinoma novincev, razbežalo. Bilo je tudi več takih, ki so prišli med partizane z namenom, da sodelujejo pri napadu na Begunje. Nekateri borci so odšli na italijansko okupacijsko ozemlje, predvsem v Ljubljano, ki so jo v tem času imeli za svoje zatočišče. Mi smo jih takrat šteli za dezertarje. Določeno število borcev, ki so se vrnili domov, pa so Nemci izsledili, aretirali in ustrelili kot talce ali odvedli v nemška koncentracijska taborišča.

Glavnina bataljona se je umaknila proti Dražgoški gori in naprej na Novakovo Jelovico. Tu so ostali novinci zaprisegli. Štab bataljona je takrat odločil, da gresta Jeseniška in Gorjanska četa nazaj na teren okoli Gorij, Bleda in Jesenic, Jelovška četa pa se osredotoči na območju Jelovice kot

prej in da tu razvija svojo borbena dejavnost. En vod Jelovške čete je takoj odšel na področje Kuplenika, Ribnega, Bleda in Oblakove planine, drugi pa na teren Dobrava—Kropa—Kamna gorica.

Storžiški bataljon je dejansko obstajal samo nekaj dni. Po napadu Nemcev na bataljon pod Storžičem 5. avgusta in na Dobrči 6. avgusta je okoli 10 partizanov padlo, nekaj je bilo ujetih, kakih 20 je zbežalo, nekaj od teh tudi v Ljubljansko pokrajino, 25 pa se jih je okoli 10. avgusta zbralo v Udem Borštu, kjer je bila iz teh borcev ustanovljena nova Kranjska četa. Ti so se zadrževali v vznožju Storžiča v Udem Borštu ali okoli Okroglega in Bistrice. Ta četa je izvršila nekaj pomembnejših manjših akcij. Med drugim je razbila električno centralo pri Križah in mlin v Bistrici. Po teh akcijah so nekateri borci z vednostjo Partije ostali na terenu, večina pa je šla na desno stran Save in se priključila I. Nartnikovi četi. Skupina teh borcev pa se je v začetku oktobra 1941 vključila v Cankarjev bataljon, ki je takrat taboril na Mohorju.

V prvem množičnem valu vstaje v zgornjem delu Gorenjske, ki zajema današnji okraj Kranj, in ki je trajal nekako do meseca septembra 1941, je sodelovalo okoli 250 aktivnih borcev. Ti so bili organizirani v dveh bataljonih in sicer v Cankarjevem, ki so ga sestavljale Jeseniška, Gorjanska in Jelovška četa, ter v Storžiškem, ki so ga sestavljale Prva kranjska, Tržiška in Druga kranjska četa; poleg tega je obstajala posebej bohinjska partizanska skupina.

To obdobje je tudi zelo pomembno za razvoj KP, prav tako pa je bila organizirana že v vseh mestih in večjih središčih Osvobodilna fronta in uspešno prodirala na podeželje. Dejavnost KP in SKOJ se odraža ne samo v prihajanju novih borcev in v mobilizaciji sredstev za partizane, temveč tudi v organizaciji sabotaž na terenu in v tovarnah. Med partizani in terensko organizacijo pa je bilo vsakodnevno sodelovanje. Velike zasluge v vsem tem so imeli Stane Žagar, Tomo Brejc, Lojze Kebe in Mira Svetina iz poverjenišva CK KPS za Gorenjsko.

Za prvo obdobje ali prvi val NOB je značilna priprava napada na Begunje. Spočetka so v partizane vstopili večidel komunisti. Za to akcijo pa so se javili tudi drugi preprosti ljudje s področja od Kroepe do Lesc; več kot 15 vasi je v valu navdušenja poslalo svoje ljudi v partizansko vojsko.

*

Sredi avgusta 1941 smo se skupaj z Žagarjem in Gregorčičem namenili v jeseniški kot. Šli smo čez Fuksovo brv pod Radovljico in nato ob Savi do Most pri Zirovnici. V noči smo prekoračili potok nad električno centralo na Završnici in se ustavili na Potokih pri Cimpkovich. Ti so nas povezali z okrožnim komitejem — Karlom Prežljem in Viktorjem Kejžarjem, s katerima smo odšli v četo, ki je taborila zgoraj na planini. V četi je Stane Žagar govoril o politični situaciji v svetu, predvsem pa o aktivnosti in pomembnosti partizanov v Jugoslaviji. Poudarjal je, da mora četa povečati svojo borbena aktivnost. Zato je bilo govora o konkretnih akcijah v prihodnosti.

Naslednji dan smo nadaljevali pot čez Savo na Poljane in naprej na Pokljuko. Tu smo se sestali s poveljstvom Gorjanske čete. Dogovorili smo se, da bo Jože Gregorčič zaprisegel vse tiste borce, ki prisege do tedaj še

Rezultat sabotažne akcije Jeseniške čete avgusta 1941 — miniran stolp električnega daljnovo-
dova v Lipcah, Blejska Dobrava

niso položili. Ko smo bili v tej četi, so prišli Vencelj Perko, Ivan Tominc in Franc Krašovec. Ti so pobegnili iz taborišča Kraut. Z Venceljem Perkom smo se domenili, da prevzame mesto komisarja Jeseniške čete.

Čez nekaj dni smo nadaljevali pot proti Gorjušam, kjer smo vzpostavili zvezo s Tomažem Godcem iz Bohinja. Z njim smo se pogovarjali o političnem položaju v Bohinju, predvsem pa o nujnosti organizacije partizanske enote v Bohinjskem kotu. Za njo smo Godca tudi zadolžili.

Naslednji večer smo se napotili proti Nomenju. Tu smo se povezali s sinovoma Jožeta Ažmana, ki so ga nekaj dni prej Nemci ubili. Komunistično gibanje v Bohinju je s tem zgubilo svojega začetnika in najdoslednejšega prvoborca. Po smrti Jožeta Ažmana je naše gibanje v tem kraju nekoliko oslabelo. Sinova sta nas prepeljala s splavom preko Save. Naslednji dan smo imeli še en sestanek z Bohinjci, ki ga je organiziral Tomaž Godec v senožetih nad Nomenjem, na pobočju Jelovice. Sestanku so prisostvovali trije aktivisti iz Nomenja in dva iz Bohinjske Bistrice. Največ smo govorili o povečanju organizacije Partije in SKOJ v bohinjskem kotu ter o usta-

novitvi OF. Po 10 dneh smo se spet vrnili na Jelovico v Jelovško četo, ki je takrat taborila v Fajfi nad Kamno gorico.

Ne vem, če smo po prvih korakih partizanstva storili tedaj kakšne zaključke. Danes, ko se spominjam tistega poletja, bi dejal, da smo imeli za seboj prve boje, prve vojaške izkušnje, prve uspehe v vojni s stokrat ali tisočkrat močnejšim sovražnikom. Vsak, ki je na novo vstopil v partizane, je pomenil novo krepko postojanko tudi na terenu. Te postojanke so se neprestano množile, s tem pa tudi celotna fronta narodnoosvobodilnega boja in množična podlaga Partije, ki je ta boj vodila. V nekaterih krajih so partizani zaradi neizkušenosti in neprevidnosti utrpeli večje ali manjše žrtve. Toda odpor proti okupatorju je neprestano rasel, s tem seveda tudi vera v skorajšnjo zmago.

Veliko aktivnost je pokazala v tem času tudi naša organizacija v Škofji Loki, čeprav od tod v začetku ni bilo partizanov. Partijska organizacija, številčno šibka, je delovala zelo uspešno. Julija so ustanovili organizacijo OF, prav tako organizacijo SKOJ. Le-ta je 24. avgusta preprečila manifestacijo, ko so Nemci ustanavljali vermanshaft in so hoteli, da bi bil ta dogodek čimbolj svečano proslavljen. Mladinci so na predvečer prerezali žico, na katero so drugi dan nameravali obesiti veliko hitlerjevsko zastavo s kljukastim križem. Poleg tega so skojevci vse telovadišče, pripravljeno za prireditve, posuli z malimi letaki, na katerih so bila gesla: »Dol s fašizmom«, »Živela KP«, »Živela OF«. Nemci so v svojem besu vse, ki so naslednji dan prišli na telovadišče, z veliko brutalnostjo razgnali.

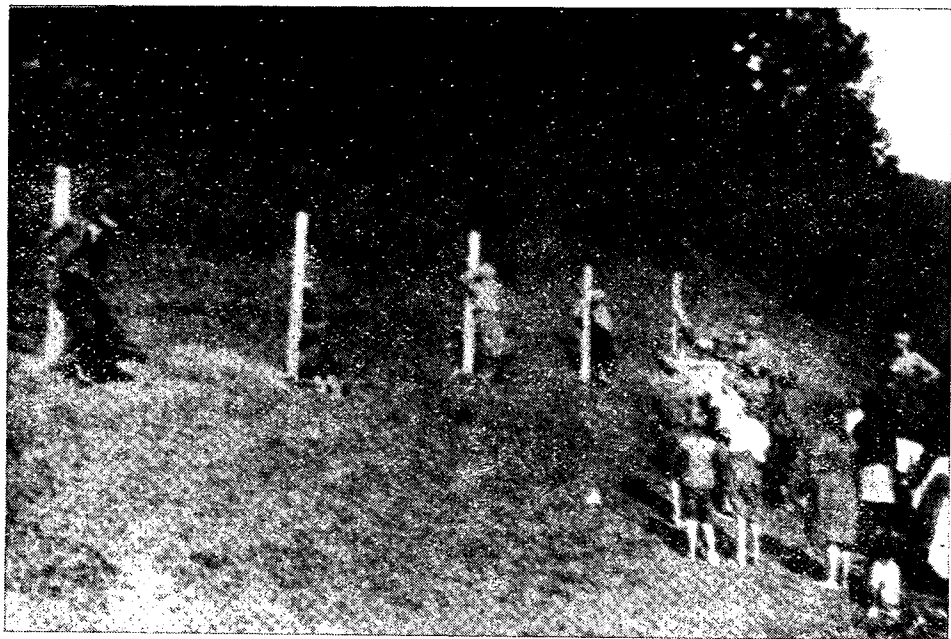
*

Po vseh teh akcijah partizanov in terenskih aktivistov in pristašev so Nemci morali na tihem priznati naraščajočo silo odpora našega naroda in NOB, zato so v tem času večkrat menjali svojo taktiko pri izvajanju svojega načrta na Gorenjskem. Začasno so prenehali z izseljevanjem slovenskega prebivalstva. Zato so namesto 100.000 Gorenjcev, kakor je bilo v prvotnem načrtu, preselili v prvem valu manj od 3.000. Okupator se je začel česče posluževati raznih kriminalnih in neznačajnih elementov kot provokatorjev. Ti so postali po njihovih navodilih zelo aktivni: zasledovali so partizane in provocirali terenske aktiviste. Proti njim smo partizani odločno in dosledno reagirali in jih tudi več kaznovali s smrtjo. To je povzročilo, da so Nemci razglasili, da bodo za vsakega tako kaznovanega izdajalca ustrelili pet, za vsakega nemškega državljana pa 10 talcev.

Te svoje odločitve so se Nemci nekaj časa tudi držali. Samo avgusta so ustrelili 10 skupin talcev ali vsega 55 žrtev. Od avgusta do decembra 1941 so fašisti v vsej okupirani Gorenjski ustrelili v 20 skupinah skupno 150 talcev. Dne 23. avgusta so ujetega partizana Milorada Stošiča v Kranju javno obesili, da ustrahujejo ljudstvo.

To je bil krvav in brezobziren teror. Demagoške obljube in izjave, s katerimi so Nemci v začetku poskušali vplivati na slovensko prebivalstvo, so spričo oboroženih bitk v gozdovih in gorovju, ob grobovih talcev in polnih ječah izpuhtele kot dim. Partizanstvo je poenostavilo vprašanje, kam in kako se odločiti Slovincu.

Seveda je treba priznati, da so fašisti s svojim terorjem avgusta 1941 delno in trenutno paralizirali naše gibanje. S svojimi metodami in ofen-

Streljanje talcev v Gorjah pri Bledu 28. avgusta 1941.

zivnimi akcijami predvsem na levi strani Save od Trziča do Kamnika in do Zasavja so nemške oblasti utegnile, da prizadenejo partizanskemu gibanju precejšnje udarce. Mnogo manj sreče pa so imeli zoper gibanje na desni strani Save. Zato se partizani v drugi polovici avgusta in v septembru omejujejo večinoma na diverzantske akcije in na kaznovanje izdajalcev ljudskega odpora.

Toda fašističnim razbojnikom se ni posrečilo zatreti osvobodilnega gibanja.

V začetku septembra sta prišla na Dobravo pri Kropi Lojze Kebe in Tomo Brejc. Čakal sem ju. Dan smo prebili skupaj na Grilovem skednju, nato pa sem oba odvedel v Jelovško četo, kjer sta se takrat zadrževala tudi Jože Gregorčič in Stane Žagar. Seznanila sta nas s trenutno situacijo na Gorenjskem in v Sloveniji, kakor tudi na frontah. Posebno sta poudarjala, da je treba povečati borbena aktivnost partizanov. Drugi dan je imel Tomo Brejc pred četo zelo prepričevalen in navdušujoč govor.

V Kranju in Trziču, na Jesenicah in v Škofji Loki so se zelo razvile organizacije KP in OF. V Kranju ni bilo podjetja, kjer ne bi bilo organizacije KP ali OF, prav tako v okoliških vaseh. Podoben razvoj je bil tudi v drugih krajih Gorenjske.

*

Nastopajoča jesen leta 1941 se je zelo hitro pomikala v zimo. Noči so postajale vedno daljše in hladnejše. Gozdovi so porumeneli. Vsako jutro je po jasnih nočeh padala slana, počasi je začelo že zmrzovati. Pogosto je

tudi deževalo. Partizane je nadlegovalo hladno in vlažno vreme. Čeprav smo se skušali prilagajati naravnim okolnostim in življenju na prostem, smo začeli pogosteje razmišljati o bližajoči se zimi in o problemih, ki bodo z njo prej ali slej nastali. In vendar govorijo dejstva, da se je tedaj na Gorenjskem začel nov val osvobodilnega boja, ki je bil na krepkejših organizacijskih osnovah kot prvi. V partizane so spet začeli prihajati novi borci. Partizanske akcije so postajale številnejše.

V tem času je poveljstvo Cankarjevega bataljona odredilo, da naj prideta Jelovška in Jeseniška četa, ki sta sestavljali bataljon in sta do tedaj operirali vsaka na svojem terenu, spet pod neposredno operativno vodstvo z namenom, da bataljon nastopi v večjih ofenzivnih akcijah. Bataljon se je v začetku oktobra ponovno koncentriral na Malem vrhu pod Jamnikom in od tu izvršil pomembno akcijo na Remčevo žago v Radovljici, ki je delala za Nemce. Pogorelo je več tisoč kubičnih metrov lesa, dva ujeta Nemca pa so partizami odvedli s seboj. Naslednji dan so Nemci aretirali moje starše, dva brata in sestro s pretajo, da jih bodo postrelili kot talce, če se Nemca, ki smo ju odpeljali, čez dva dni ne vrneta. Nekaj dni sem preživel v stalnih mislih na družino, če morda Nemci res niso izvršili tega zločina. Vsako vest, ki je prišla s terena, sem nekako s strahom in nestrpnostjo pričakoval.

Drugi dan po tej akciji se je bataljon pomaknil proti Selški dolini z namenom, da si najde primerno mesto, od koder bo najlažje razvijal svojo vojaško dejavnost. Ustavil se je na Mohorju, ki leži nekako sredi Gorenjske. Od tod je mogoče zelo hiter dostop do Kranja, a po grebenu Križne gore do Škofje Loke. Prav tako dober je bil dostop do Kroke in maprej do Bleda in Jesenic in v zgornjo savsko dolino; preko Dražgoš in Jelovice je pot vodila v Bohinj itd. Ker so okoli Mohorja precej pogosto posejani gorski zaselki, tudi nismo imeli večjih težav s prehrano. Gorski kmetje so nam bili od vsega začetka zelo naklonjeni, pomagali so nam oskrbovati se s hrano, v zimskem času pa so nam delali pota in za nami brisali sledove v snegu itd.

Taborišče smo si uredili na severovzhodni strani Mohorja, kjer teče majhen studenec. Pripravili smo si skromna ležišča, ki smo jih izolirali od zemlje s slojem majhnih smrekovih vejic. Za streho smo izrabili smrekovo lubje. Le posamezniki so si za streho razpeli šotorska krila od propadle jugoslovanske vojske. Ker nas je bilo v taborišču okoli 70, vsako ležišče pa je zajemalo samo po 4 ali 6 borcev, je tabor dobil videz pravega maselja. S položajem smo bili kar zadovoljni. Težko bi nas bilo neopazno obkoliti. Z malim številom straž smo lahko zavarovali taborišče pred morebitnim nenadnim napadom okupatorja.

V drugi polovici oktobra — zelo zgodaj za naše razmere — je zapadel sneg. Ohležalo ga je več kot 50 cm. Prvič smo taborili na prostem v hladu, ki nam ga je prinesla zima. Naši šotori seveda niso bili zaprti. Hladni zimski vetrovi so prepihavali vsevprek. Počasi smo se navadili na slabše in hladnejše vreme. Ponoči smo se stiskali drug k drugemu in se obračali z enega boka na drugi »na komando«, kakor smo se izražali. Čevljev si nismo več sezivali, ker je bila nevarnost, da bi nam omrznili in bi jih zaradi tega ob slučajnem iznenadenju ne mogli obuati.

Padli partizani in partizanke Storžiškega bataljona pod Storžičem 5. avgusta 1941

Poseben problem so bili sledovi, ki smo jih puščali v snegu. Kmetje so na našo željo takoj, ko je zapadel sneg, odšli z živino v gozd, posekali nekaj dreves in nam s tem napravili pot. Tako smo se brez nevarnosti lahko povezovali s terenom.

Konec oktobra sta me Stane Žagar in Jože Gregorčič poslala na Dobravo, da dobim zvezo s tamkajšnjim članom OK Rudijem Papežem. Odneseš sem pisma, maslovljena na okrožni komite Jesenice, kakor tudi šifrirano pismo za Ljubljano. Zvečer sva se našla z Rudijem pri Grilovih na Dobravi, ker je bilo zunaj že preveč hladno. Pisma je namreč drugi dan odnesel Ivan, sin Grilovih, na zvezo v Kranj. Ko sem pošto oddal, me je Papež obvestil o dogodkih v tem kraju. Dogovorila sva se tudi, da bodo terenci čez dva dni dostavili hrano za bataljon na določeno mesto na Brezovici.

Mislil sem se takoj vrniti nazaj na Mohor, kjer je taboril bataljon, pa me je Papež opozoril, da bo naslednji dan dobil iz Ljubljane novo partizansko literaturo. Tega smo zelo potrebovali in zato sem se odločil, da ostanem na Dobravi do naslednjega večera. Papež, ki je stalno delal na terenu, je imel v senu pri Kosmu na Dobravi svoj bunker, kjer se je zadrževal čez dan. Ugibala sva, ali naj grem tudi jaz v ta bunker, ali naj najdem kakšno drugo zatočišče do naslednjega večera. Končno sem se odločil, da grem na sosedov skedenj, češ, če slučajno enega Nemci dobijo, pa morda drugega ne bodo. Nič hudega sluteč sva se poslovila in se dogovorila, kje se dobiva naslednji večer ob pol osmi uri.

Okoli tretje ure ponoči, ko sem spal na Jurjavčevem skednju, sem

zaslišal močno štokljanje po vasi in sem bil kaj hitro uverjen, da so to Nemci. Spodaj pod Jurjavčevim skednjem so se ustavili, razdelili na patrolje, ki so imele nalogo zastražiti vse hiše. Na vsak vogal hiše so postavili policista. Prepričan sem bil, da je vse izdano, toda kaj storiti? Vedel sem, da pobegniti ne morem, ker je ravno pred vrati stal nemški stražar. Globoko sem se zaril v seno in čakal, kaj bo. Pri tem mi je pomagal domači sin Jože. Seno, kjer sem bil zakopan, je narahlo posul s poprom, da me policijski pes ne bi izsledil. V jutranjih urah so Nemci začeli s preiskavo od hiše do hiše. Uporabljali so tudi pse. Okoli 10. ure dopoldne so prišli do mesta, kjer je Papež imel svoj bunker. Izsledil ga je policijski pes. Poslušal sem velik ropot in vpitje: »Imamo ga.« Še vedno sem tiho čepel v sredini sena in razmišljal. Vedel sem, da so Papeža ujeli, nisem pa vedel, če bodo s preiskavo nadaljevali ali ne. Kaj če zažgo hišo, kaj bo tedaj z menoj? Toda kmalu je vse potihnilo, mene pa je sin Jože okoli 13. ure obvestil, da so Nemci odšli in s seboj odpeljali člana OK Rudija Papeža.

Ko se je zmračilo, sem dobil od Jožeta Šlibarja predvideno literaturo, za katero sva se prejšnji večer dogovorila s Papežem. Imel jo je že skrito pri Matajevi šupi. Potem pa sem se napolnil na Mohor do bataljona, da obvestim Žagarja in Gregorčiča, kaj se je zgodilo.

Na Mohorju se je Cankarjev bataljon zadržal več kot dva meseca. Čeprav je to pomenilo dolgo dobo in so tudi kmetje večkrat zahajali v gozd, nas nihče ni izdal. Večkrat so nas okoliški prebivalci celo opozorili, če nam je pretila nevarnost. Ker smo izvedli več akcij, so Nemci pogosto prihajali v našo bližino, niso pa mogli taborišča odkriti. V tem času je prišel na pobočje Mohorja nad vasjo Log tudi Tomo Brejc skupaj s Stanetom Bečanom, članom OK Kranj, kjer smo imeli daljši sestanek in se predvsem pogovarjali o problemih v Kranju.

Z izhodiščne točke Mohorja je bataljon izvedel za tiste čase več zelo pomembnih akcij, ki so močno razgibale teren. Ob tej razgibanosti je več novih borcev stopilo v partizane. Patrolja štirih mož je iz Selške doline prinesla dve strojni puški, druga patrolja pa je spet prinesla težki mitraljez »Schwarzlose«, kar je omogočilo, da se je udarna sila bataljona močno povečala. Bataljon je 11. novembra organiziral večjo akcijo, da nabavi hrano in sicer v Zapuže pri Begunjah. Iz Resmanovega mlina so borci naložili na kamione 56 vreč moke. Istočasno je druga skupina borcev napravila naskok na mesarsko podjetje Duple, od koder smo si nabavili potrebno mast in meso. Bataljon je namreč močno narastel in smo se morali posluževati tudi podobnih virov prehrane. Tako nabavljeno hrano so borci s kamioni prepeljali skozi Kranj in naprej po Besniški dolini na Log, kjer smo jo vskladiščili na Novakovem kozolcu. Nemcem se takrat niti sanjalo ni, da se partizani s kamioni vozijo skozi Kranj.

Pod vodstvom komandanta Gregorčiča je oddelek borcev 18. novembra požgal cestni most na Praprotnem in s tem za nekaj dni prekinil promet v Selško dolino. Ta akcija je preprečila prav tedaj nameravano izselitev nekaterih vasi iz Selške doline. Naslednjega dne je vod Jelovške čete napadel sovražne telefoniste v Česnjici, prav tako v Selški dolini, in jih hotel razorožiti. Prišlo je do težke borbe in vod se je zaradi boljšega položaja okupatorja proti jutru moral umakniti.

Nemški fašisti so 23. avgusta
1941 javno obesili v Kranju
Milorada Stošiča, partizana
Kranjske čete

Dne 1. decembra 1941 so naši borci s pomočjo terenskih aktivistov s smrtjo kaznovali 7 okupatorjevih sodelavcev, ki svojega izdajstva kljub mnogim opozorilom niso opustili. Med njimi so bili trije iz mojega rojstnega kraja Dobrave in okolice. Tudi ob tej priliki so Nemci pretili, da bodo postrelili tiste družine, ki imajo svojce v partizanih. Spet sem mnogo mislil na svojo družino, ki je takrat še vedno bila zaprta v Begunjah. 5. decembra sem zvedel, da so za to partizansko akcijo Nemci ustrelili 28 talcev v Dragi, med njimi mojega brata Antona in še tri druge moje prejšnje sodelavce iz Dobrave. Ta vest me je močno pretresla, toda v meni je povzročila še večje sovraštvo do okupatorja. Hkrati so Nemci iz moje rojstne vasi Dobrave pri Kropi aretirali 35 družin ter jih odvedli nekaj v Št. Vid, ostale pa v Begunje. S tem pogromom je okupator v tem kotu prizadejal NOB precejšen udarec. Vas Dobrava z okolico je bila namreč najboljše organizirana od začetka odpora. Prebivalci tega kraja so večje

partizanske skupine na tem področju, Jelovško četo, od časa do časa tudi Cankarjev bataljon, preskrbovali s hrano. Ker okupator ni mogel odkriti organizacije, se je ob justifikaciji treh izdajalcev maščeval nad vaščani Dobrave s tem, da jih je zaprl in izropal vse njihovo premoženje.

*

Konec novembra 1941 so se začele intenzivne in konkretne priprave za široko ljudsko vstajo na Gorenjskem. Te priprave so se vodile na terenu in med partizani pri neposredni udeležbi vodilnih tovarišev — Staneta Zagarja in Lojzeta Kebeta.

Spominjam se sklepov, ki smo jih tedaj sprejeli in izvajali. Tako je poveljstvo sklenilo, da odpravi brez odlašanja dvanajst borcev v jeseniško-blejski kraj, kajti po odhodu Jeseniške in Gorjanske čete so na tem področju večidel ostali le terenski aktivisti. Skupini smo dali nalogo, da mobilizira nove borce za partizanske enote. Sam bataljon naj bi v svojem dotedanjem okolišu izvršil še nekaj akcij, potem pa bi se odpravil na pohod v Selško in Poljansko dolino, da mobilizira novo popolnitev in dvigne ljudsko vstajo v teh dolinah.

Dogodki so pospešili odhod Cankarjevega bataljona s področja Mohorja. V začetku decembra je namreč zapadel nov sneg in to priložnost so Nemci izkoristili, da bi nas odkrili. Poslali so več patrol. Tudi na Mohor je prišlo okoli 40 mož, ki pa smo jih pravočasno opazili. Postavili smo jim zasedo na vrhu hriba, pod katerim je bilo naše taborišče. Ko so Nemci prišli po snežni sledi do poti, ki je peljala v taborišče, smo jih iz zasede napadli. Nekaj jih je padlo, ostali pa so se spustili v beg.* Odločili smo se, da gre takoj cel bataljon v Selško in Poljansko dolino, kot je bilo že prej določeno.

Prav v tem času pa smo dobili obvestilo od terenskih aktivistov iz Kranja (Staneta Bečana), da so na področju Šenčurja in okolice stopili v partizane novi borci, ki so se utaborili pod Krvavcem. Okoli 10. decembra so organizirali Kokrško četo, ki je tedaj narasla do 15 mož.

Na poti v Selško dolino smo hoteli med Selcami in Dolenjo vasjo prekoračiti cesto in nadaljevati pot proti Goliškemu mostu. Sredi polja, ko je čelo kolone prišlo malone do ceste, smo opazili na cesti proti Dolenji vasi sumljive sence. Ko pa so se te sence začele premikati, ni bilo več težko uganiti, da je nemška patrolja, saj zaradi pozne policijske ure ni smel nihče od prebivalcev biti kjerkoli na prostem. Snega je bilo v Selški dolini nekaj manj kot na Mohorju. Komandant Gregorčič je našo kolono ustavil. Nekaj časa smo opazovali drug drugega. Očitno so bili tudi Nemci iznenadeni. Nato je Gregorčič ukazal, naj vsi ležemo na tla, mitraljezce pa opozoril, da se pripravijo na strel. Iz nemške patrolje je zadonel rezek glas: »Kdo je: Streljal bom!« Hkrati je nemška patrolja ustrelila v zrak. V tem trenutku so zaropotali naši trije mitraljezi in nemška patrolja je brez odpora pobegnila proti Dolenji vasi.

* Tudi dva naša sta bila ranjena, med njima Viktor Stražišar, kateremu je krogla šla skozi vrat tako posrečeno, da je ostal v četi, bil z njo na vseh pohodih in »stoje« ozdravel, kakor smo govorili. Edino zdravniško pomoč sta predstavljala dva obliža na ranah.

Most v Praprotnem, Selska dolina, požgan od partizanov novembra 1941

Nadaljevali smo pot proti Golici in prešli Spodnjo, nato še Zgornjo Golico, kjer smo se ustavili za kakih petnajst minut. Zatem smo šli naprej proti Stirpniku, kamor smo prispeli 10. decembra ob jutranjem svitu. Naslednjega dne smo okoli desetih dobili obvestilo, da se po dolini Luše pomika kolona Nemcev, ki šteje več kot 50 mož. Takoj smo se iz hiše pomaknili v bližnji gozdíček nad vasjo in podvojili straže. Ker pa do večera nismo izvedeli nič posebnega, je štab bataljona odločil, da se pomaknemo v vas Rovte nižje Miladega vrha pod blegoško cesto. Vladalo je stanje popolne pripravljenosti.

Noč med 11. in 12. decembrom je potekala zelo mirno. Zjutraj so se patrole vrnile in miso vedele nič novega povedati. V zgornji lini Debeljakovega skednja smo postavili opazovalce z daljnogledom. Od tod je bil lep pregled daleč naokoli, predvsem pa na blegoško cesto. Okoli desetih dopoldne nam je stražar iz opazovalnice sporočil, da gre iz vasi Zaprevalj proti Rovtam po blegoški cesti 52 nemških policistov. Komandant Jože Gregorčič in komandir II. čete Jakob Bernard sta takoj odšla na opazovalnico, da se prepričata o vesti. Ko sta prišla nazaj, je komandant ukazal zbor bataljona in sporočil povelje, da gremo na blegoško cesto, počakamo policiste ter jih potolčemo. Vsi borci so to vest z navdušenjem pozdravili in takoj smo se napatili k mestu, ki je bilo določeno za zasedo.

V desetih minutah smo bili pripravljeni za strel. Gregorčič in Bernard sta se postavila na desno stran zasede. S te strani je imela priti nemška patrolja. Borce je poveljstvo opozorilo, da ne sme nihče prej streljati na

fašiste, dokler ne bo dal znaka bodisi Gregorčič ali Bernard. Posebej je povelje nalagalo borcem, da ne streljajo v prazno, temveč naj bodo čimbolj precizni. To tudi ni bilo težavno, saj smo bili na nekaterih mestih oddaljeni komaj 20 do 40 m od ceste, po kateri so prihajali Nemci. Pričakujemo torej trenutek, da se izza ovinka pojavi nemška patrolja. Napetost raste. In res, z desne strani se pojavi nemška patrolja predhodnica, ki se previdno ozira na vse strani. Kakih 20 m za njo koraka glavna kolona.

Čelo kolone je že skoraj prispelo do konca naše zasede. V tem trenutku plane iz grmovja zajec ter skoči skozi nemško kolono in zaplava po snegu na njive, ki so bile pod cesto. Nemci spustijo svoje policijske pse v lov za zajcem. Vsi so se s hrbti obrnili k naši zasedi, le nekaj metrov nas je ločilo. V trenutku, ko so se Nemci najbolj krohotali bežečemu zajcu in gonji za njim, zaregljajo naše strojnice in puške. Iznemada Nemci begajo sem in tja, večina pa jih je že ob prvih rafalih popadala. Le patrolja, ki je bila spredaj, se je zavlekla pod cesto, začela streljati proti naši zasedi in nam prizadejala nekaj žrtev. Padel je Jože Saksida, partizan z Bleda. Spopad je trajal dobrih deset minut. Ko je velika večina Nemcev obležala mrtva, smo z jurišem pregnali še tistih nekaj nemških policajev, ki jim je uspelo skriti se oziroma najti primerne zaklone. Ti so se sicer počasi umikali proti dolini Luše, a so še vedno streljali nazaj. Zavarovali smo se pred njimi in pobrali plen. Nekateri borci (Biček in Perko) pa so jurišali za umikajočimi in jih pognali v beg.

To je bila uspešna akcija blizu Rovt na blegoški cesti. Rečemo lahko, da je to bila največja akcija gorenjskih partizanov v letu 1941. Padlo je 46 Nemcev, zaplenili smo 3 mitraljeze, 3 brzostrelke, 38 pušk, 6 pištol, večje število ročnih bomb in municijo. Poleg tega smo zaplenili razno opremo, kakor torbice, pasove, telečnjake in drugo. Ta plen je gorenjskemu partizanstvu, predvsem Cankarjevemu bataljonu, ki je takrat predstavljal največjo udarno silo na Gorenjskem, ustvaril mnogo boljše pogoje za nadaljnje partizanske boje. Pred akcijo so borci nosili najrazličnejše puške, od francoskih, avstrijskih, lovskih do drugih starih »gasarjev«, za katere so imeli le nekoliko nabojev, itd. Gotovo bi našli 15 vrst različnega orožja. S tem plenom pa smo že postali prava partizanska vojska, saj smo na vsakega osmega partizana imeli tudi po eno avtomatsko orožje. Ta akcija je povečala moč partizanske vojske ter našla odmev po vsej Gorenjski.

Še isti večer je bataljon nadaljeval pot v smeri Martinj vrha in nato v Poljansko dolino. Nočeval je nekaj ur na Martinj vrhu. Tu smo pri Bohinjcu pustili ranjena borca Jakoba Šalamona in Franca Drobniča, oba z Jesenic, nato pa smo se usmerili proti Srednji vasi v Poljanski dolini. Ko smo prispeli do ceste Poljane—Gorenja vas, smo nenadoma zagledali iz poljanske smeri žaromete nemških avtomobilov. Stisnili smo se k cesti in počakali, da se je osem avtomobilov odpeljalo mimo. Prepričani smo bili, da so nas Nemci hoteli napasti zaradi akcije v Rovtih. Z zadovoljstvom smo se posmehovali, ker smo se jim spretno izmaknili.

Čim so kamioni odšli, smo že nadaljevali pot čez cesto proti Žabji vasi in navzgor v Vinharje. Tu smo dobili zvezo z Brdarjevim Pavletom in po njem s terensko organizacijo, ta pa nas je povezala z Maksom Krme-ljem, ki je bil takrat sekretar rajonskega komiteja KPS za Škofjo Loko.

Nemški vojaki ob truplih padlih nemških policistov po uspešnem napadu Cankarjevega bataljona 12. decembra 1941 na nemško kolono pri Rovtah v Selski dolini

Brdarjev Pavle nam je povedal, da je na Polhovcu partizanska četa, ki je baje prišla iz Polhovgrajskih Dolomitov. Bataljon je takoj krenil v to smer in proti večeru 14. decembra smo že prispeli na Polhovec oziroma vzpostavili zvezo s četo. Ugotovili smo, da so to borci I. in II. Kranjske in Tržiške čete kakor tudi čet, ki so bile prej v sestavu Kamniškega bataljona. Utaborili smo se pri kmetu Presečniku, kamor je 18. in 19. decembra prišel tudi Stane Žagar, ki so ga zadnje dni novembra pozvali v Ljubljano, da poroča Glavnemu štabu o položaju na Gorenjskem. Med prebivalci Poljanske doline, kamor smo prišli, je vladalo odlično razpoloženje za odpor nemškemu okupatorju. Bataljonsko poveljstvo je takoj skupno s Stanetom Žagarjem, Lojzetom Kebetom, ki je prišel s terena, in s političnim vodjem Poljanske doline Maksom Krmeljem začelo pripravljati akcije, povezane z množično mobilizacijo v partizane. Prebivalci Poljanske doline so namreč imeli mnogo orožja, ker so tu razpadle posadne enote bivše jugoslovanske vojske. To je razpoloženje še izboljšalo. Vplivale so seveda tudi uspešne akcije, ki jih je v preteklih dneh decembra izvedel Cankarjev bataljon, posebno pa akcija v Rovtih. Za to akcijo je kasneje IO OF odlikoval Cankarjev bataljon s slovensko partizansko zastavo.

Prvo večjo akcijo v Poljanski dolini je izvedel vod pod komando vodnika Franca Bička. Vdrl je s svojim vodom na žandarmerijsko postajo v Poljanah in zaplenil precej orožja, municije in druge opreme. Borci so odnesli tudi nekaj nemških vojaških uniform.

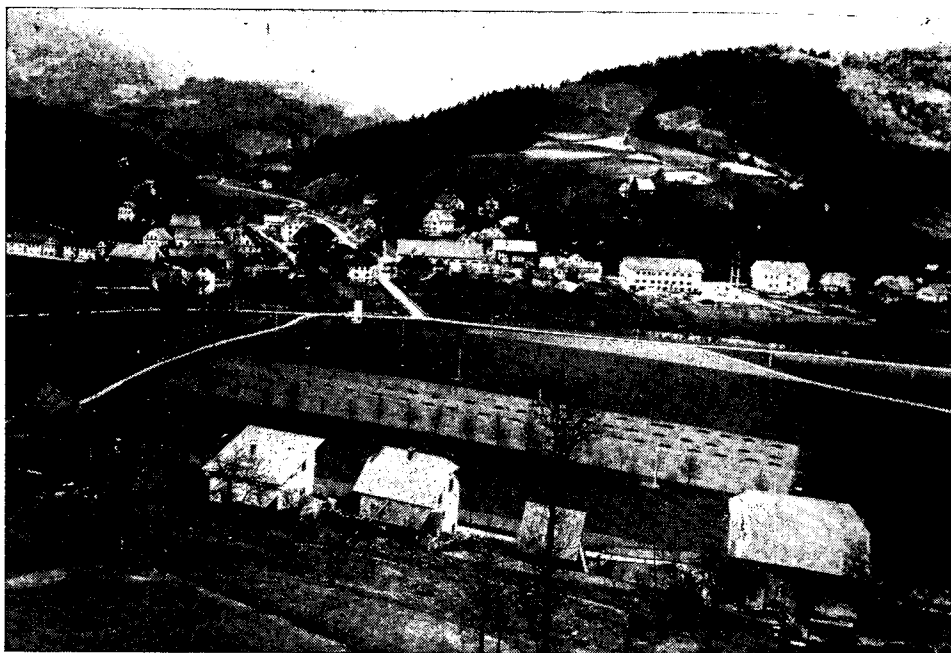
18. decembra je vdrlo 8 gestapovcev v Mišničarjevo hišo v Škofji Loki in aretiralo dva brata Kavčiča. Tretji brat, Pavle, se je takrat izognil aretaciji in odšel v partizane. On nam je tudi sporočil to vest. O teh dogodkih nam je v štab pisal še Sveto Kobal, skojevski aktivist iz Škofje Loke. Oba sta trdila, da nameravajo Nemci aretirana brata Kavčiča takoj odpeljati v Begunje. Predlagala sta, da bi ju osvobodili, in sicer v nedeljo zvečer, ko bo nemška policija z gestapo vred najmanj budna.

Komandant bataljona Jože Gregorčič je ta predlog vzel zelo resno in pripomnil, da bi ga verjetno lahko izvedli, posebno še zato, ker so partizani v Poljanski dolini zaplenili nemške uniforme. Takoj se je vnel razgovor, kdo naj bi to nevarno akcijo vodil. Tako Žagar kakor tudi Gregorčič sta menila, da bi drzno akcijo izvedli partizani, preoblečeni v nemške uniforme; morali bi pa znati nemško in se zelo dobro pripraviti. Prostovoljno se je javil Alojz Pečnik, vodnik voda III. čete, ki je znal nemško. Preoblekel naj bi se v nemško oficirsko uniformo, spremljal naj bi ga Franc Štular kot podoficir, a Jaka Božnar, ki se je prostovoljno javil, maj bi prevzel vlogo aretiranega tihotapca, katerega bi prva dva peljala v zapor. Ta načrt je obveljal. Sveto Kobal se je takoj vrnil v Škofjo Loko, da akcijo organizacijsko pripravi. Pavle Kavčič pa je Pečnika, Štularja in Božnarja vodil do Škofje Loke, do predmestja, naprej pa so jih peljali terenci, ki jih je organiziral Sveto Kobal. Kobal je poleg organizacije vse zadeve prevzel tudi naloge, da Pečniku pred zapori sporoči, če je vse v redu. Akcija se je razvijala točno po načrtu in vsa trojica je 21. decembra ob osmi uri zvečer potrkala na vrata zaporov. Odprli so jih in to je bilo zadosti. Pečnik je od paznika zahteval ključe in jih tudi dobil, čeprav se je paznik obotavljal. Pobeg je bil zagotovljen. Vendar sta v tem iznenadenju od zapornikov pobegnila samo Franc in Jože Kavčič, ki sta pričakovala, da bo verjetno napravljen poskus njihove osvoboditve. Nemci se v začetku niso znašli, niti niso vedeli, za kaj gre. Z zamudo so dali znak za alarm in čez nekaj minut so že križarile motorizirane enote vojske in policije v Škofji Loki. Partizani so seveda pravočasno odšli in slavili zmago. Ta akcija je močno odjeknila po vsej Gorenjski ter dvignila vero v moč partizanske vojske, kakor tudi v njeno osvobodilno poslanstvo.

*

V tem času je štab bataljona skupaj z Maksom Krmeljem in njegovimi sodelavci v Poljanski dolini organiziral množični odhod v partizane. V vsa naselja Poljanske doline je poslal patrulje borcev Cankarjevega bataljona, ki so jih vodili aktivisti iz Poljanske doline. Te skupine partizanov so pozivale na vstajo pod geslom, da bo okupator kmalu premagan in da je vse pripravljeno, pognati ga tudi iz Poljanske doline. Ljudje so se odzivali, posebno v okolici Poljan, kjer je obstajala dobra organizacija in je bilo precej orožja.

Tako se je začela poljanska vstaja sredi decembra 1941, ko je prišel Cankarjev bataljon v Poljansko dolino. Zajela je Škofjo Loko in še 49 vasi in zaselkov Poljanske ter nekaj vasi Selške doline. V partizane je stopilo 279 novih borcev. Večina je bila oborožena, borci so prinesli tudi precej avtomatskega orožja. Cankarjev bataljon je ob prihodu v Poljansko dolino imel 6 mitraljezov in 3 brzostrelke, ko pa je bila vstaja na svojem vrhuncu, je imel 24 komadov avtomatskega orožja.

Poljane nad Škofjo Loko, prizorišče ljudske vstaje v Poljanski dolini od 15. do 27. decembra 1941

23. decembra se je štab bataljona od Presečnika premaknil na Valtarski vrh h kmetu Kuširju. V tem času so partizani pod vodstvom komandirja Bernarda nenadoma napadli obmejne stražnike na Črnem vrhu. Enega od teh so ubili, drugega pa ujeli.

25. decembra je bil organiziran splošen vojaški napad na Poljane. Od terenske organizacije smo dobili obvestilo, da nameravajo Nemci izseliti vas Hotavljje. Da bi to preprečili, so partizani porušili vse mostove čez Soro od Škofje Loke do Poljan. Nemci so nekaj časa s puškami in mitraljezi odgovarjali partizanom iz poljanske postojanke, potem pa so pobegnili v nasprotni breg. Okoli 10. ure so Nemci poslali iz Škofje Loke dva oklopna avtomobila, iz katerih so sipali točo svinčenk na naše položaje. Borba je trajala od ranega jutra do večernega mraka. Isti dan so Nemci nenadoma napadli tudi partizanski tabor nad Presečnikom, kjer sta padla dva naša tovariša, med njima Janko Mlakar iz Šenčurja.

26. decembra je vladalo bolj ali manj zatišje pred viharjem. Prihajali so novi borci. Štab bataljona in poveljstvo čet sta imela zaradi tako množičnega prihoda težke organizacijske naloge in skrb, kako obvladati situacijo. Prav tako so imeli dosti dela politični funkcionarji, komisarji, politdelegati ter člani KP sploh. To pa še posebno zato, ker se je v nekaterih krajih začelo ob polaganju partizanske zaprisege pojavljati malodušje, češ da bo borba trajala dalj časa, kakor jim je bilo ob pozivu na vstajo rečeno.

27. decembra smo že ob jutranjih urah od raznih strani sprejeli obvestila, da prihajajo Nemci. To je kmalu potrdil tudi Svetko Kobal, ki je

prišel direktno iz Škofje Loke. Bataljon je takoj zavzel položaje na Pasji ravni, na Bukovem in Kovskem vrhu in na Valtarskem vrhu. Spopad z Nemci se je začel okoli 11. ure dopoldne, ko so zaropotali naši mitraljezi na Pasji ravni, nato na Bukovem in Kovskem vrhu. Zelo oster boj je trajal do večera. Nemci so na vseh odsekih močno pritiskali, toda naši borci so jih junaško odbijali in prizadejali okupatorju velike izgube. Največji pritisk je bil na Bukovem vrhu in Pasji ravni, proti večeru pa na Valtarskem vrhu, kjer je padlo več naših tovarišev. Povsod so bili Nemci odbiti in imeli so velike izgube. Tudi mi smo zabeležili več žrtev. Padlo je, kakor smo pozneje dobili obvestilo, nad 100 nemških vojakov in policistov, največ na Pasji ravni, kjer so naši mitraljezi presenetili Nemce v kolonah. Ker pa zaradi velike nemške premoči nismo mogli voditi pozicijske borbe tudi drugi dan, se je štab bataljona odločil, da se bataljon ponoči umakne iz tega področja v Šelško dolino.

Hkrati z množičnim gibanjem v Selški in Poljanski dolini se je pod vtišom aktivnosti Cankarjevega bataljona in splošnega razpoloženja na Gorenjskem razvijala vstaja tudi v zgornji savski dolini in blejsko-bohinjskem kotu — kakor sem zvedel kasneje. Tako je v prvih dneh decembra prišla na Pokljuko skupina partizanov, ki smo jo konec novembra poslali na to področje. Vodila sta jo Polde Stražišar in Stane Bokal. Po njenem prihodu so se partizani v tem kraju seznanili s političnim položajem in skupno so ugotovili, da je zelo ugoden. Razdelili so se na dva dela. Bokal je ostal na Pokljuki, Stražišar pa je svojo skupino vodil čez Savo pod Stol. S političnimi vodstvi na Jesenicah so se dogovorili, da takoj začno z akcijo za odhod v partizane in določili so zborna mesta v Ratibovcu, v vznožju Stola.

Vstaja se je začela 14. decembra. Okoli 50 mož z Jesenic in 10 iz Žirovnice se je javilo v partizane. Takoj so jih odpeljali v Cimkov rovt pod Valvazorjevo kočo.

Že med mobilizacijo je Stražišar odredil Ivana Vovka in Franca Konobelja, da gresta na Dovje in Mojstrano, da tudi tam izvršita mobilizacijo. Takoj sta krenila na pot, da bi čimprej prišla tja. Izognila sta se le Jesenicam in Hrušici, drugače pa sta jo ponoči ubrala kar po cesti. Po njunem prihodu na Dovje k Rabiču sta ugotovila ugodno razpoloženje. Določili so štab, ki naj vstajo vodi. To so bili Konobelj, Vovk in šest domačinov. Napravili so načrt za napad najprej na orožniško postajo, da orožnike razorožijo, potem pa na financarje. Vzporedno s tem so se odločili, da zasekajo cesto in železnico tako proti Kranjski gori kakor tudi proti Jesenicam.

16. decembra so začeli z vojaško operacijo. Najprej so borci pod vodstvom Vovka razorožili dva orožnika, ki sta bila pri večerji v gostilni na Dovjem. Nato je ista skupina vdrla na žandarmerijsko postajo, kjer so razorožili še komandirja. Zaplenili so 1 brzostrelko, 7 pušk, 3 pištole ter večje število nabojev in bomb. Vse tri orožnike so partizani odvedli s seboj. Nato je skupina odšla v Mojstrano, da razoroži še financarje. Preden so se za napad odločili, so dobili obvestilo, da je v postojanki le pet mož. Ko sta Vovk in Rabič planila na stražarja pred postojanko financarjev in ga razorožila, je nenadoma na njih navalila skoraj vsa posadka. Pri spopadu je bil smrtno zadet Rabič. Vovk je vrgel bombo na dvorišče in Nemce trenutno dezorientiral. To priliko je hitro izkoristil, skočil čez ograjo in pobegnil. Napad na postojanko finančne straže ni uspel.

Dražgoše pred vojno — znana partizanska hribovska vas, osvobojeno področje od 31. decembra 1941 do 11. januarja 1942, prizorišče hude bitke od 9. do 11. januarja 1942, dotlej največje na Slovenskem med NOB

Ko je Vovk šel proti Dovjemu, se je nenadoma iz jeseniške smeri zasvetilo več avtomobilskih žarometov. Po teh avtomobilih je vžgala zaseda partizanov. Avtomobili so se ustavili, se takoj obrnili ter odšli nazaj proti Jesenicam.

Proti jutru se je Vovk s svojo skupino moral umakniti na pobočje Mežaklje. Drugega ni kazalo. Konobelj pa se je skupaj z novomobiliziranci pomaknil na pobočje Karavank in tam ustanovil Triglavsko četo, ki pa je obstajala le kratek čas. Partizane je demoraliziral globok sneg in stalne pretnje Nemcev, da bodo požgali vasi in se lotili tudi drugih grozodejstev. Razmere so v celoti vplivale na novomobilizirance, da so se skoraj vsi vrnili na domove. Nemci so jih aretirali in odvedli v taborišča, devet pa so jih ustrelili.

Vstaja v blejsko-bohinjskem kotu se je razvijala zopet na svoj način. Po prihodu Bokala in njegove skupine na področje Bleda in okolice so takoj v kraju dobrih 10 minut od Zgornjih Gorij sklicali večje zborovanje aktivistov tega kraja. Prisostvovalo mu je okoli 150 ljudi iz neposredne okolice; bili so tudi delavci z Jesenic in Bohinja. Bokal jim je v navdušeno govoril, da je treba pričeti splošno vstajo. Dejal je, da imajo vsi skupaj možnost, da poženejo okupatorja iz zgornjega Gorenjskega kota. Prisotni so mačrt z navdušenjem sprejeli. Organizirali so štab za vstajo, ki ga je vodil Stane Bokal. Pomagali pa so mu Franc Potočnik, Tomaž Godec, Johana Mohorič in drugi. Takoj nato so začeli z akcijo. Del štaba je odšel nemu-

doma v Bohinj, da organizira in pripravi teren. Za središče vstaje so namreč določili Gorjuše. Do 15. decembra zvečer se je zbralo v Gorjah in okolici preko 80 prostovoljcev. Janez Žvan in Stanko Kocjančič sta jih odvedla na Gorjuše. Prav tako sta Franc Benigar in Stane Bokal zbrala na Gorjušah okoli 100 mož iz Bohinja in organizirala bataljon. Tomaž Godec je bil zadolžen za bohinjško dolino, vendar pa v svojem delu ni uspel, kakor je bilo zamišljeno. Čeprav je v vsaki vasi čakalo na zvezo večje število ljudi, pripravljenih stopiti v partizane, do tega ni prišlo, ker je vmes posegla izdaja.

Ko tako iz centralnega Bohinja niso prišli novi borci, kakor so pričakovali, je Bokal s svojim bataljonom odšel iz Gorjuš, da izvrši z razpoložljivimi silami napad na Nomenj v Bohinju. Ker so bile priprave številne in skoraj javne, so Nemci zvedeli zanje in partizane ob prihodu v Nomenj pričakali v zasedah. Bataljon je v prvem naskoku naletel na hud odpor. Ker je bil sestavljen iz samih novincev, je doživel poraz in zato se je moral umakniti nazaj na Gorjuše in na Pokljuko, od koder se je večina partizanov znova vrnila na svoje domove. Tako se je končala vstaja v blejsko-bohinjskem kotu.

Po vstaji v zgornji savski dolini in vstaji v blejsko-bohinjskem kotu je konec koncev ostala ena sama četa, sestavljena iz starejših partizanov, ki so imeli že večje izkušnje in so bili pripravljeni na boj tako proti okupatorju, kakor tudi s težavami hude zime.

Čeprav je bila vstaja množična in je zajela velik del Gorenjske ter je v njej sodelovalo z orožjem v roki okoli 700 ljudi, ki so pokazali pripravljenost za boj, je trajala kratko dobo. Vsekakor je vplivala slabost subjektivnega faktorja, ki v odločilnem trenutku ni obvladal položaja. Vplivale so pa tudi objektivne okoliščine, to je zima z globokim snegom, saj se je vstaja razvila šele decembra. Najbolj uspešna je bila vstaja v Poljanski dolini pod vodstvom Cankarjevega bataljona, ki je bil politično in organizacijsko trden in je obvladal položaj. V partizanih je ostala le slaba polovica tistih borcev, ki so med vstajo vstopili v partizanske enote.

*

Cankarjev bataljon je iz vstaje izšel močno okrepljen z novimi borci iz Poljanske doline. 31. decembra 1941 je prispel v Dražgoše. Štel je okoli 200 mož in razpolagal s 24 komadi avtomatskega orožja. Bival je od 1. do 9. januarja 1942 v osvobojenih Dražgošah, ki so jih borci in vaščani prekrstili v »Dražgoško republiko«. Od 9. do vključno 11. januarja je Cankarjev bataljon vodil tu največjo bitko, kar jih je bilo tedaj v Sloveniji. Nemci so tri dni z veliko premočjo in z uporabljanjem vseh sredstev poskušali zavzeti partizanske položaje, vendar jim ni uspelo. Cankarjev bataljon je imel svoje položaje na približno 3 km dolgi črti, od »Bičkove skale« po grebenu do Slemenca in do zaselka Peči, nato pa pod vasjo do zaselka pri cerkvi in naprej do strmim Dražgoške gore.

Bitka je trajala tri dni. Nemci so uporabljali topove in iz vasi Rudno bruhalo topovske krogle proti Dražgošam. Te krogle so že med borbo zažgale več hiš. Neka granata je vletela v hišo, polno partizanov, se zapichila v zid nad zapečkom in ni eksplodirala. V drugem primeru, nasprotno, je granata zadela mitraljezca Zajca izpod Rašice naravnost v prsi. Pri Novaku

Begunje na Gorenjskem

na južni strani Dražgoš in na Križu so fašisti postavili težke mitraljeze, ki so vodoravno sipali svinčenke v Dražgoše. S topovi in s težkimi mitraljezi so poskušali partizane paralizirati in omogočiti nemškim enotam, ki so pritiskale na vsej črti, da čimprej in čim uspešneje vdero v Dražgoše. Njihovo prizadevanje dolgo časa ni rodilo uspeha.

Čim bolj se je razvnel boj in rasel pritisk nemških odredov na Dražgoše, tem bolj so se prostovoljno vanj vpletali tudi Dražgošani, ki prej v borbi niso sodelovali. Pripravljali so zaklone iz kamnja, nosili municijo in hrano na položaje. Ponekod so starčki, starke in otroci, ki so se umaknili v kleti, celo molili na zmago partizanov.

Tretji dan so Nemci še huje pritisknili na Dražgoše, zlasti pri zaselku Jelenšce. Končno so prodrli čez Površnico in se po grapi med zaselkom Peči in Slemenom prebili do hiš na Jelenščah in s tem prišli za hrbet Bičkovemu vodu, ki se je zato moral umakniti na vrh Jelovice. Ta vod se je namreč najdlje upiral Nemcem na skali Jelenci, ki je nato dobila ime »Bičkova skala«, po komandirju voda Francu Bičku,* ki je na tej skali vodil borbo. Ko pa so Nemci zavzeli Jelenšce, so začeli od vrha močno pritiskati na zaselek Peči. Ustavil jih je naš rezervni vod, s katerim je razpolagal še štab bataljona

* Franc Biček, eden najpogumnejših partizanov, živi sedaj v Skofji Loki. Skala, ki jo je junaško branil v dražgoški bitki in ki nosi njegovo ime, pomeni trajen in neuničljiv spomenik preprostemu borcu in komandirju-partizanu.

Tudi na ostalih sektorjih je trajala bitka od opoldne do večera v zelo težkih pogojih, iz neposredne bližine, iz hiše v hišo, ob eksplozijah topovskih granat in bomb in neprestanem ropotanju težkih mitraljezov.

V mraku konec tretjega dneva smo se partizani morali pred premočjo umakniti na Dražgoško goro. Z nami je šlo na Jelovico tudi mnogo domačinov.

Ko so partizani morali pred sovražno premočjo zapustiti Dražgoše, so se Nemci znesli nad vaščani, ki so ostali doma. Najprej so ustrelili 18 domačinov na Jelenščah. Najmlajšemu je bilo šele 12 let, najstarejšemu nad 70. Zatem so začeli ropati po hišah in popivati ter požigati hiše. Dražgoše so postale en sam kres, ki je gorel skoraj tri dni. Nebo nad vasjo je bilo rdeče. Ogenj je prehajal iz hiše v hišo po vrsti, kakor so fašisti uspeli izropati premoženje Dražgošanov. Dne 12. januarja so v takratnem Prosvetnem domu usmrtili 23 domačinov. Vas so v celoti požgali, nato pa razrušili tudi zidove hiš. Velik del žena in otrok so odvedli v nemško internacijo.

S tem svojim početjem so hoteli nacisti prestrašiti Gorenjce, da ne bi dajali zatočišča partizanom, da ne bi nadaljevali narodnoosvobodilnega boja. Toda upora ni mogel zaustaviti ne teror ne preganjanje ne streljanje in požiganje.

Dražgoška bitka je bila za partizane, za domačine, kakor tudi za ostalo prebivalstvo Gorenjske velika preizkušnja, iz katere so borci in terenci izšli še bolj prekaljeni in pripravljeni za nadaljevanje boja proti okupatorju do končne zmage. Nemci so morali zaradi splošnega odpora proti okupatorju, zaradi oboroženih bojov od julija 1941 dalje, zaradi velike decembrske vstaje v Poljanski dolini, zaradi vstaje v zgornjesavski dolini in blejsko-bohinjskem kotu, kakor tudi zaradi dražgoške bitke, kar je vodila Komunistična partija, odstopiti od nameravane selitve sto tisoč prebivalstva na Gorenjskem. To je pomenilo tako za partizane kakor za vse gorenjsko ljudstvo največjo zmago.

Gorenjska je v prvem letu, letu 1941, veliko prispevala za kasnejšo zmago naše revolucije. Nemci so odgnali v begunjske zapore 1837 ljudi, talcev so ustrelili do 15. januarja 1942 skupno 228 v štiriindvajsetih skupinah, enega pa so obesili v Kranju. Mnogi slovenski patrioti so v bitkah oddali življenje za svobodo, neodvisnost in lepšo bodočnost slovenskega naroda.

Dražgoška bitka pomeni višek dotedanjega narodnoosvobodilnega boja, ki se je dejansko začel na Gorenjskem že sredi julija 1941. Ta slavna preteklost budi in hrani naš ponos ob tako pomembnem jubileju, kakor je dvajsetletnica revolucije narodov Jugoslavije.

Drugi mednarodni kongres za zgodovino odporniških gibanj v Milanu od 26. do 29. marca 1961

Odporniška in narodnoosvobodilna gibanja v okupirani Evropi med drugo svetovno vojno so vzbudila veliko zanimanje zgodovinarjev in širše javnosti. O tem priča mnogo tovrstnih periodičnih publikacij, priobčenih razprav, dokumentov, spominov itd. S to zgodovino pa se ne ukvarjajo samo posamezni zgodovinarji ali udeleženci, temveč tudi znanstvene ustanove, od katerih so nekatere nastale skoraj izključno v ta namen (na primer v Jugoslaviji Vojnoistorijski inštitut JNA, ki je doslej izdal preko sto knjig »Zbornika dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov« in mnogo razprav v svojem glasniku, po republikah inštitut za zgodovino delavskega gibanja, v Milanu Istituto nazionale per la storia del movimento di liberazione in Italia s podružnicami v posameznih pokrajinah, ki izdaja glasilo *Il movimento di liberazione in Italia*, v Franciji Odbor za zgodovino druge svetovne vojne, ki izdaja glasilo *Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale*).

Proučevanje zgodovine odporniškega gibanja, ki presega okvire posameznih držav, je v nekaj letih doseglo tako razvojno stopnjo, da se je pokazala potreba po izmenjavi doseženih izsledkov, mnenj, ocen itd. na širših, mednarodnih sestankih zgodovinarjev, ki se ukvarjajo s tovrstno problematiko. Tako je skoraj hkrati vzniknila zamisel o mednarodnih kongresih za zgodovino odporniških gibanj kot načrt za izdajanje tovrstnega mednarodnega glasila »Internationale Hefte der Widerstandsbewegung«, ki ga na Dunaju izdaja Mednarodna federacija odporikov (*Federation internationale des resitants*).

Prvi mednarodni kongres za zgodovino odporniških gibanj je bil konec septembra 1958 v Liègeu v Belgiji.

Drugi kongres, ki ga je organizacijsko pripravil Inštitut za narodnoosvobodilno gibanje v Italiji pod vodstvom nekdanjega predsednika Komiteja narodne osvoboditve za zgornjo Italijo (*Comitato nazionale della liberazione per l'Alta Italia*), senatorja Feruccia Parrija, je bil v Milanu od 26. do 29. marca 1961. Moral bi biti že jeseni 1960, pa so ga prestavili zaradi velikega zanimanja in zaradi naraščanja prihajajočega gradiva.

Milanski kongres je bil — kot je v začetku svojega poročila poudaril glavni referent Henri Michel — »časovno in smiselno nadaljevanje kongresa v Liègeu, ki pa se od njega vendarle razlikuje po številu in raznovrstnosti udeležencev — raziskovalcev iz Osrednje in Vzhodne Evrope«. Udeležile so se ga namreč delegacije in posamezniki iz 21 evropskih držav, iz Združenih držav Amerike in iz Izraela. Posvečen je bil temi »Zavezniki in odporniška gibanja«. Udeleženci so nekatere referate dobili že prej, tako da so se lahko seznanili z njihovo vsebino in se pripravili za razpravo. Izvršni komite in predsedstvo kongresa sta določila, da zaradi pomanjkanja časa ne bodo brali referatov in se bodo omejili le na kratke izvlečke. Italijanskim zgodovinarjem so — kot gostiteljem — dali na razpolago skoraj vse dopoldne, glavnemu referentu dve uri, referentom iz Velike Britanije, ZDA in SZ po eno uro, referentoma iz Jugoslavije in Poljske po dvajset minut, vsem drugim pa po petnajst minut časa za podajanje izvlečka iz referata.

V nadaljnjem podajam na kratko najvažnejšo vsebino glavnih referatov s citati iz njih, da bi bralec lahko razumel bistvo raznih stališč.

Glavni referent Henri Michel, ki je glavni sekretar Odbora za zgodovino druge svetovne vojne v Parizu, je v uvodu svojega referata »Zavezniki in odporniško gibanje v Evropi« govoril o težavah proučevanja odnosov med zavezniki in odporniškimi gibanjem, ker je arhivsko gradivo zelo nepopolno in se mora zgodovinar naslanjati na spomine, ki so kot vir zelo problematični, a vendarle včasih vsebujejo vrsto dokumentov. Kot izjemo je pri tem omenil »Zbornik dokumentov in podatkov o narodno-osvobodilni vojni jugoslovanskih narodov«, ki ga izdaja Vojnogodovinski inštitut JLA v Beogradu.

Nato je govoril o odnosih in vlogi vsakega posameznega tako imenovanega velikega zaveznika do odporniškega gibanja

Govorec o Veliki Britaniji, je poudaril, da so »od poletja 1940 do jeseni 1942 vsa odporniška gibanja v Evropi bila bolj ali manj odvisna od Velike Britanije«, ki je sprejela vse emigrantske vlade in ustanovila posebno organizacijo za sodelovanje z odporniškimi gibanji. Od novembra 1942 do aprila 1944 so Britanci sicer še obdržali vodilni vpliv, toda izgubili so svoj monopol. Od konca pomladi 1944 dalje pa je Velika Britanija imela manj pomembno vlogo, ker se je tudi njena vloga na bojiščih zmanjšala. V vzhodni Evropi se je začel prevladujoč vpliv Sovjetske zveze, povečal se je tudi ameriški vpliv in je tako britanski prevladoval le še v majhnih zahodno-evropskih deželah (Belgija, Nizozemska itd.). »Tako ob zaključku vojne Britanci niso dobili vseh dobrin, ki bi jih morali glede na svojo hrabrost in jasnovidnost v letu 1940... Vzroki tega britanskega na pol poraza so bolj socialnega kot pa vojaškega značaja. Britanci so hoteli, da bi odporniško gibanje ustvarilo predvojno Evropo, toda to tega ni hotelo... To ni težilo samo za narodno osvoboditvijo, temveč tudi za socialno in politično revolucijo.«

Drugačna je bila vloga Sovjetske zveze in razvoj njenih odnosov do odporniških gibanj. Do 22. junija 1941 je obstajala med Sovjetsko zvezo in nacistično Nemčijo pogodba o prijateljstvu in nenapadanju. Vloga Sovjetske zveze v svetovnem spopadu se je spremenila, ko je postala žrtev fašističnega napada. Toda razmere ji še dolgo niso dovoljevale, da bi imela kakšno vlogo izven lastnih meja. Dolgo ni mogla dati kakšne gnotne pomoči odporniškimi gibanjem in ni organizirala posebnih organizacij za zveze z njimi, kot so storili Britanci in Američani. V inozemstvu je organizirala le poročevalsko mrežo. Zmaga pri Stalingradu pa je prinesla odločilen preokret. Odtlej je politika Sovjetske zveze usmerjena na pripravljanje povojnih razmer, vendar je treba razlikovati zahod od vzhoda. Medtem ko se na zahodu po razdelitvi Evrope na vplivna območja drži previdno politike nevmešavanja, pa je na vzhodu nepopustljiva. »Neizpodbitno je — nadaljuje Henri Michel — da je z vstopom Sovjetske zveze v vojno dobilo odporniško gibanje velik polet. Niti njegova akcijska sredstva, ki so se znatno povečala, niti njegova vloga — razen v Jugoslaviji — se ne more primerjati z regularnimi armadami velikih zaveznikov... Toda v vseh deželah je odporniško gibanje hkrati bolj priljubljeno in aktivno. Komunisti so govorili jezik, ki je ugajal množicam. Boj, ki se jim je nudil, je prešel iz nekoliko ozkega časovnega in ideološkega okvira osvoboditve narodnega ozemlja v spopad nasprotujočih si imperializmov.«

Med tremi velikimi zavezniki so Združene države Amerike zadnje stopile v drugo svetovno vojno in njihova vloga v njej ter sodelovanje z odporniškem gibanjem nista bila pomembna vse do konca leta 1943. Do jeseni 1942 so prešle komaj iz obdobja nevtralnosti in so slabo doumele zarodke osvobodilnih gibanj, ki so bila v tem času še »nerodna«, in jih presojele kot količinsko nepomembne. Šele po izkrcanju v severozahodni Afriki so vzpostavile prve politične in vojaške stike z odporniškimi gibanji in ustvarile za to posebno organizacijo. V letu 1944 pa so ZDA postale pravi arzenal za odporniška gibanja, kar so za svoje velike zaveznike bile že vse od začetka vojne.

Nato je H. Michel razpravljal o križanju in delitvi vplivov ter poudaril, da sta si Velika Britanija in Sovjetska zveza zagotovili varuštvo nad odporniškimi gibanji v Evropi. »Britanski plimi, ki je od začetka vojne šla od zahoda proti vzhodu, je v poslednjem obdobju vojaških operacij sledila sovjetska plima, ki je šla od vzhoda

Drugi mednarodni kongres za zgodovino odporiških gibanj v Milanu od 26. do 29. marca 1961

proti zahodu in odrivala britanske pozicije. Razvoj pa je pokazal, da se vojna odporiškega gibanja kot vojna šibkih ni bojevala samo z orožjem. Vpliv Velike Britanije namreč ni bil nikdar tako močan kot v mračnih dneh velike britanske šibkosti in Sovjetska zveza tudi po svoji stalingrajski zmagi še ni gmotno podpirala odporiškega gibanja, a je kljub temu imela velik pomen in vpliv nanj.«

Nato je razpravljajal o britanskem in sovjetskem vplivu v posameznih deželah zahodne in vzhodne Evrope.

Ko je govoril o Jugoslaviji, je dejal, da je tu narodnoosvobodilno gibanje sprožilo križanje vplivov in da dolgo časa ni dobilo pomoči od Sovjetske zveze, temveč »po paradoksu od Churchilla, potem ko so misije odkrile, da je Mihailović neaktiven, Tito pa močan«. Priznal je, da je Tito »postal močan še prej kot pa je dobil zavezniško pomoč«. Nato je povedal, da so Združene države Amerike v odnosih z narodnoosvobodilnim gibanjem Jugoslavije »nekoliko zaostajale za svojimi zavezniki in so imele svojo misijo pri Mihailoviću do začetka 1. 1945, a so že do konca pomladi 1944 postale Titu 100.000 pušk, 1380 minometov, 700 radijskih postaj«, itd.

Poglavje zaključuje z besedami: »Anglosaksonci so se bojevali proti sovražni Nemčiji, njihov namen je bil vojaška zmaga. Odporiško gibanje se je bojevalo proti nacističnemu okupatorju, njegov boj je političen, revolucionaren in vojaški. Od vseh treh velikih zaveznikov se je le Sovjetska zveza udeležila obeh bojev.«

Ko je govoril o prispevku odporiškega gibanja za zavezniško stvar, je omenil, da je Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije avgusta 1943 štela 150.000 borcev in bila gospodar ozemlja, ki je imelo razsežnost Švice. In ko je govoril o odnosu posameznih odporiških gibanj do velikih zaveznikov, je dejal:

»V Jugoslaviji in Poljski imata odporiški gibanji nekaj skupnih potez, na eni strani ogorčen boj vojaškega značaja ves čas in na vsem ozemlju, na drugi strani pa njuna politična utrditev, toda z različnim uspehom.«

Za Jugoslavijo je dejal: »Nikjer drugje se niso komunisti uveljavili tako odkrito: vodilna vloga Partije, sprememba imperialistične vojne v razredno, nazori o prehodu od meščanske revolucije k proletarski...

Jugoslovansko odporniško gibanje se je moralo bojevati samo in uveljaviti svoja gledišča pri zaveznikih. Ko se je Tito v Neaplju srečal s Churchillom, je govoril z njim kot enak z enakim. Medtem ko je francosko odporniško gibanje dalo mnogo na pravne oblike, na primer na priznanje začasne vlade, se je Tito zadovoljil z dejansko podporo, ki mu je dopuščala svobodne roke, da že med vojno postavi temelje federativni Jugoslaviji, proletarski revoluciji in diktaturi ene stranke in se je pri tem naslanjal na ljudsko armado, ki jo je skoval v boju.

Zavezniška pomoč je Titu nekajkrat omogočila, da se je izognil hudemu porazu. Da se je tako uveljavil, je zasluga jakosti njegovega boja. Okupator in njegovi prijatelji ustaši niso bili nikjer bolj zagrizeni kot v Jugoslaviji. Nikjer ni odporniško gibanje zbralo in oborožilo toliko ljudi, se spustilo v boj in dejansko osvobodilo toliko ozemlja. Nikjer ni tako samostojno in popolno izbralo svoje prihodnosti.«

Referat »Velika Britanija in odporniško gibanje v Evropi« je sestavil profesor na oksfordski univerzi Deakin, ki je prišel konec maja 1943 v Vrhovni štab NOV in POJ kot prvi vojaški predstavnik Velike Britanije. Povedal je, da je zgodovina britanskih odnosov do okupirane Evrope dejansko zgodovina posebne organizacije »Special Operations Executive« (SOE), ki so jo v usodnem letu 1940 ustanovili kot tajni odsek ministrstva za vojno gospodarstvo in jo podredili neposredno generalnemu štabu. Njena naloga je bila, da organizira sabotažo nemških vojnih naporov in obveščevalno službo ter da organizira in opremlja podtalno odporniško gibanje v zasedeni Evropi. Toda v začetku je bila slabo opremljena, saj je v letih 1940 in 1941 imela le dva prenarejena bombnika in šele spomladi 1941 je dosegla prvi uspeh, ko je vzpostavila stik z zasedeno Poljsko in izvedla diverzantsko akcijo na nekem letališču v severni Franciji. Marca 1941 so njeni agenti sodelovali pri pripravljanju vojaškega udara proti Cvetkovičevi vladi, ki je podpisala pristop Jugoslavije k trojnemu paktu. Imeli so stike z elementi, ki so ob državnem udaru marca 1941 nasprotovali sodelovanju z Nemci in da je bilo logično pričakovati, da bodo odpor začeli prokraljevski elementi v Srbiji. Nato je govoril o stikih med SOE in Mihailovičem ter o ustanovitvi stikov med SOE in narodnoosvobodilnim gibanjem. Poudaril je, da so poročila britanskih vojaških misij pri četnikih v Srbiji »veliko pripomogla k temu, da se je lahko uresničil sklep glavnega stana v Kairu, naj se poiščejo vse možnosti za ustanovitev stikov z jugoslovanskimi partizani. Napravljena je bila podrobna študija o razmestitvi nemških in italijanskih armad v Jugoslaviji. Pokazala je, da so bila glavna osredotočenja v prostorih, ki niso bila pod Mihailovičevim nadzorstvom, in da je razmestitev osnih sil bila verjetno v nekakšni zvezi z notranjim ogrožanjem njihovih prometnih zvez. Seveda bi se lahko pokazalo, da je bojni razpored osnih sil v Jugoslaviji v neposredni zvezi s Hitlerjevim neomajnim prepričanjem, da bo glavni zavezniški napad na evropsko trdnjavo prišel skozi Balkan.«

Drugi vzrok, da je glavni stan v Kairu pooblastil SOE, naj dobi zvezo z jugoslovanskim partizanskim poveljstvom, je bil splošni vojaški načrt: glede na prihodnje velike operacije v zahodni Evropi držati z najmanjšimi zavezniškimi naporami na Balkanu čim večje število osnih divizij. To dejstvo je bilo odločilno pri sklepu, da se dobijo zveze s Titom. Te zveze so bile ustanovljene maja 1943 z vrsto britanskih skupin, od katerih je eno vodil Deakin sam, in tri mesece pozneje je bila poslana v Titov glavni stan višja misija pod vodstvom brigadnega generala Macleana.

O upravičenosti dajanja britanske pomoči narodnoosvobodilnemu gibanju v Jugoslaviji je prof. Deakin dejal:

»Glede Tita so se Britanci postavili na stališče, da ga je SOE upravičeno podprl iz vojaških razlogov v mejah splošnih vojaških naporov. In čeprav je verjetno, če že

ne gotovo, da bi jugoslovanske partizanske sile ne samo zmagale v boju proti Nemcem temveč tudi v boju za oblast po vojni brez vsake zunanje pomoči, je bil časovni faktor pospešenega zaključka vojne edini odločilen in v vsakem slučaju po mojem mnenju — kot enega od očividcev teh dogodkov — upravičena pomoč, ki je bila dana jugoslovanskim partizanom...

Mnogo nasprotnih stališč bi razvnela razprava, ki bi obravnavala vprašanje, kakšen bi bil učinek, če Britanci ne bi ustanovili z jugoslovanskimi partizanskimi silami nobenega stika in če jim ne bi dali nobene pomoči. Takšna razprava ne bi bila ravno primerna za ta referat, toda jaz bom postavil to vprašanje kot kontraverzno stališče, ki pa ga podpirajo neizpodbitna zgodovinska dejstva. Britanska pomoč Titu je v povsem nepredvidenem in nenapovedanem načinu imela odločilno vlogo v ruskem prepričanju, da so britansko pomoč narekovali višji politični motivi. To je na ruski strani vodilo k ustvarjanju dvomov v popolno zvestobo jugoslovanskega partizanskega gibanja stvari mednarodnega komunizma in tako k prelomu med Jugoslavlani in Rusi v letu 1948.«

»Ameriško politiko do evropskih odporiških gibanj« je na kongresu razlagal profesor conectikeške univerze v ZDA Norman Kogan. V uvodu je širše razpravljal o treh osnovnih temeljih, na katerih je slonela ta politika: »1. izolacionistični tradiciji v ameriški diplomaciji, 2. Wilsonovi dediščini ameriškega vodstva in 3. poznem vstopu ZDA v drugo svetovno vojno, dve in pol leti po nemškem napadu na Poljsko«.

Glede na zamotanost problemov je države razdelil v dve skupini. V prvo skupino je dal Norveško in Nizozemsko, kjer je bilo odporiško gibanje zvesto begunski vladi. V drugo skupino pa je dal Francijo, Italijo, Jugoslavijo, Grčijo in Poljsko, »kjer so se vključile nasprotujoče si odporiške skupine, nekatere zveste begunski vladi, druge pa ne. V poljskem primeru je zapletljaje povečala še sovjetska podpora eni skupini, medtem ko so Angloameričani podprli drugo. To je bilo v manjši meri tudi v Jugoslaviji.« Nato je govoril o posameznih državah.

Ko je govoril o Jugoslaviji, je dejal, da so bili odnosi med zahodnimi zavezniki in narodnoosvobodilnim gibanjem v Jugoslaviji britanska skrb in da so Združene države Amerike postale aktivnejše šele ob koncu vojne, »ko so Titovi partizani skušali zasesti italijanske predele Julijske krajine in njeno glavno mesto Trst.« Poudaril je, da je bilo od »konca leta 1944 ameriško stališče, da naj vse sporne italijanske predele do mirovne pogodbe upravlja zavezniška vojaška uprava. Britanci pa so menili, naj se Julijska krajina razdeli. Ko pa je general Alexander videl, da so skoraj v vsej Julijski krajini jugoslovanski partizani, je predlagal Titu, naj bi v zavezniški vojaški upravi sodelovala tudi Jugoslavija, a je Tito ta predlog zavrnil. Ko je Jugoslovanska armada konec aprila in prve dni maja 1945 osvobodila vso Julijsko krajino, so se stvari zelo zaostrile in Združene države Amerike so prešle na britansko stališče delitve Julijske krajine in Truman je 20. maja posredoval pri Stalinu, naj pritisne na Tita, da bo sprejel Morganovo črto. To se je tudi zgodilo in 21. maja 1945 je morala Jugoslavija pristati na delitev Julijske krajine po Morganovi črti.

Referent je poudaril, da je bil predsednik Združenih držav Amerike Harry Truman proti temu, da bi zoper Jugoslavijo uporabili silo, če ne bi sprejela zavezniških zahtev. »Churchill je bil pripravljen uporabiti silo proti zaveznikom, da bi dosegel svoje politične namene, Truman pa ni bil...« Navedel je tudi vzroke za takšno Trumanovo stališče: 1. »ne ubijati tistih, ki so se bojevali za isto stvar proti skupnemu sovražniku,« 2. ameriške čete je »bilo treba prepeljati na Pacifik, kjer se je še obetala dolga vojna proti Japoncem,« 3. »ameriško ljudstvo ne bi moglo razumeti, da se mora bojevati proti zaveznikom... Poleg tega je bila močna ameriška želja, da ne bi še bolj povečali napetosti z Rusi. Še vedno so menili, da je zelo pomembno dobiti rusko pomoč v vojni z Japonsko.«

Referat »Sovjetska zveza in odporniško gibanje v Evropi med drugo svetovno vojno« so sestavili sodelavci Inštituta marksizma-leninizma v Moskvi pod vodstvom E. Boltina, ki je na kongresu prebral kratek povzetek. Najprej je razpravljal o vlogi ljudskih množic v osvobodilni vojni in poudaril, da je za drugo svetovno vojno najznačilnejše to, da so se je udeležile široke ljudske množice. Tedaj, ko so široke ljudske množice začele sodelovati v drugi svetovni vojni, je ta polagama začela dobivati pravični, osvobodilni in protifašistični značaj, ki se je determiniral dokončno po vstopu Sovjetske zveze v vojno. In odporniško gibanje je bilo ena izmed najbistvenejših oblik udeležbe ljudskih množic v drugi svetovni vojni. Nato je polemiziral z nekaterimi zgodovinarji in pisci spominov iz druge svetovne vojne (W. Görnitz, L. Rendulic itd.), ki odporniškemu gibanju, odrekajo njegovo legitimnost, legalnost in doslednost ter poudaril, da je bilo odporniško gibanje legitimno, ker ga mednarodno pravo ne prepoveduje in da je bilo dosledno, ker ga niso porodili neki slučajni vzroki, temveč delovanje nezadržljivih zakonov zgodovinskega razvoja. Poudaril je tudi, da je bil delavski razred glavna socialna sila odporniškega gibanja. Nato je referent govoril o odporniškem gibanju in politiki zavezniških velesil. Ponovno je poudaril pomen vstopa Sovjetske zveze v vojno, ki »je zaključil proces prehoda imperialistične vojne v pravično in osvobodilno vojno« in dal odporniškemu gibanju jasno perspektivo. Zahodnim zaveznikom je očital, da so za njihov odnos do odporniškega gibanja značilne »težnje, da bi odporniško gibanje izolirali pred levčarskimi naprednimi elementi, predvsem pred komunisti, postavili delavski razred in komuniste proti drugim socialnim skupinam in političnim tokovom, ki so sodelovali v odporniškem gibanju in da bi omejili njegovo širino.« Očital jim je tudi, da so podpirali gibanja, ki so se samo skrivala pod plaščem osvobodilnega gibanja, na primer »Balli Kombetar« v Albaniji, Mihailovića v Jugoslaviji. Omenil je tudi poziv generala Alexandra v Italiji jeseni 1944, naj italijanski partizani prenehajo z napadi na sovražnika. »Vsa ta dejstva,« pravi referent, »dovoljujejo, da lahko politiko zahodnih velesil (in v prvi vrsti Velike Britanije in Združenih držav Amerike) označimo kot podcenjevanje vloge ljudskih množic v protifašističnem boju in bojazen pred njihovo politično dejavnostjo. Sovjetska zveza pa je upoštevala širok razvoj odporniškega gibanja v vseh njegovih oblikah in manifestacijah, maksimalno politično aktivnost ljudskih množic in njihovo udeležbo v protifašističnem boju.« Nato govori o pomenu zmag Sovjetske armade za odporniško gibanje in zaključuje, da je vsem bojujočim se ljudskim množicam postal Stalingrad simbol prihodnje zmage.

Posebno poglavje je referent posvetil odnosu Sovjetske zveze do narodnoosvobodilnih gibanj v Evropi. Kot primer za pomoč Sovjetske zveze odporniškim gibanjem je podrobno navedel pomoč Čehoslovaški in Poljski, pri čemer je precej časa posvetil vprašanju neuspele varšavske vstaje. Nekoliko manj, a tudi precej časa, je posvetil Jugoslaviji. Uvodoma je z laskavimi besedami poudaril: »Jugoslavija je bila prva dežela v Evropi, kjer se je široko razplamtel ogenj partizanske ljudske vojne. Ta vojna se je začela hkrati z okupacijo dežele in dobila silni polet po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo. Osvobodilno gibanje v Jugoslaviji je vodila Komunistična partija Jugoslavije, ki je znala iz vseh protifašističnih organizacij in skupin ustvariti silno enotno fronto.« Nato je govoril o odnosu Sovjetske zveze do narodnoosvobodilnega gibanja v Jugoslaviji in dejal, da je Sovjetska zveza že od začetka podpirala borbo narodov Jugoslavije in s tem v zvezi omenil poziv Centralnega komiteja KP Sovjetske zveze ob 26. obletnici Sovjetske armade, ki pravi, da boj hrabrih rodoljubov Jugoslavije »služi za veličasten vzor zaslužnjem narodom v Evropi«. Navedel je še izjavo sovjetske vlade decembra 1945, ki je pozdravila sklepe II. zasedanja AVNOJ. Kritiziral pa je odnos Velike Britanije do narodnoosvobodilnega gibanja v Jugoslaviji, ker je še naprej podpirala Mihailovića, čeprav je vedela, da sodeluje z okupatorji, in mu šele januarja 1944 prenehala dajati pomoč. Sovjetska zveza pa je narodnoosvobodilnemu gibanju kljub velikim oviram priskočila na pomoč. Ko govori o pomoči, omenja, da se je v sestavu IX. korpusa bojeval tudi bataljon sovjetskih partizanov.

Njegovo jedro je bila skupina vojakov, ki so pobegnili iz nemškega vojnega ujetništva in jo je vodil A. Djačenko. Hitlerjevci so menili, da je ta bataljon, ki je tudi sodeloval v bojih za Trst in štel 500 mož, padalska enota Sovjetske armade. Omenil je pogum sovjetskih letalcev, ki so morali preleteti velike razdalje nad sovražnikovim ozemljem, ko so vozili pomoč v Jugoslavijo, dokler niso v letu 1944 postavili svoje letalske baze v Bariju. Z nje so sovjetska letala napravila skupaj 1460 poletov in prepeljala v Jugoslavijo 3000 ton vojaškega materiala. Pomoč, ki jo je Sovjetska zveza dala Jugoslaviji, znaša 96.515 pušk, 20.528 pištol, 68.423 brzostrelk in lahkih strojnic, 512 težkih strojnic, 3797 protitankovskih pušk, 5363 minometov, 170 protitankovskih in 895 gorskih topov. Jeseni 1944 je dala tudi 3.500.000 pudov žita, riža, moke, graha in ječmena. Ti podatki bodo najbrž držali in jih je uporabil tudi jugoslovanski referent. Toda prav gotovo ne bo držala trditev, ki jo je prinesel drugi del sovjetskega referata — dodatek o literaturi: »Spomladi 1944 je Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije štela približno 300.000 mož. Med njimi jih je imelo orožje samo 190.000. Narodnoosvobodilna vojska ni imela tankov, težkega topništva; vse to je dobila od Sovjetske zveze.«

Na koncu je E. Boltin govoril še o značaju partizanskega gibanja na ozemlju okupirane Sovjetske zveze in njegovem donesku k zmagi protihitlerjevske koalicije in poudaril, da je partizanska vojska sovjetskih državljanov dosegla ogromen obseg in »je bilo najuspešnejše odporiško gibanje in njegova najvišja oblika.«

Vsi štirje referati so zelo laskavo govorili o narodnoosvobodilnem gibanju v Jugoslaviji in ga tako v političnem kot tudi v vojaškem oziru šteli za pomembno silo. Toda nihče ni v celoti obdelal problema doneska našega ljudstva k skupni zavezniški stvari. Vsi referenti so namreč več govorili o pomoči velikih zaveznikov odporiškim gibanjem, mnogo manj pa o donesku odporiških gibanj k skupni zavezniški stvari. Vsem referentom tudi ni bilo jasno bistvo Mihailovičevega četniškega gibanja.

Med vsemi referati se je še posebej odlikoval referat »Narodnoosvobodilno gibanje v Jugoslaviji in zavezniki«, ki ga je sestavil sodelavec Vojnozgodovinskega inštituta JLA v Beogradu Dušan Plenča. Bil je namreč eden izmed redkih referatov, ki so bili sestavljeni pretežno na osnovi arhivskega gradiva.

Avtor je najprej na kratko opisal usodepolne dogodke marca in aprila 1941 in delo KPJ pri pripravi in začetku oboroženega upora proti okupatorju, o katerem so bili zavezniki obveščeni avgusta 1941, vendar še nekaj časa niso imeli jasne predstave o njegovem bistvu. CK KPJ je s svojo radijsko postajo v Zagrebu obveščal Kominternu o uporu, Britanci pa so septembra 1941 preko svoje obveščevalne službe dobili zvezo z Mihailovičevim štabom in mu naročili, naj ne napada okupatorjev, da ne bi izzval njihovih represalij. Ko bodo zavezniki sposobni pomagati, mu bodo dali znak za začetek akcij. Že oktobra 1941 je prišla k njemu britansko-jugoslovanska vojaška misija pod vodstvom britanskega kapetana Billa Hudsona in postavila neposredno zvezo med Mihailovičem in eno izmed vodilnih zavezniških držav.

Sovjetska vlada je pozvala britansko vlado, naj ohrabri jugoslovanske narode v boju proti okupatorjem. Ta je res v začetku oktobra 1941 pozvala Mihailoviča, naj s svojimi silami napade okupatorja. Mihailović pa je v začetku novembra 1941 napadel središče osvobojenega ozemlja v zahodni Srbiji. Ta spopad je zaradi enostranske obveščенosti britanske vlade in zaradi aktivnosti jugoslovanske begunske vlade v Londonu znatno vplival na nadaljnji odnos zaveznikov do narodnoosvobodilnega gibanja. Prišlo je celo do skupne zahteye zaveznikov, naj se odporiške sile v Jugoslaviji podredijo Draži Mihailoviću, do česar pa seveda ni prišlo. Konec decembra 1941 so Britanci močno podprli četnike, saj so jim poslali 6 radijskih postaj, 100 ton vojaškega materiala in 100.000 dolarjev ter tako nadaljevali tudi v letu 1942. Že 24. februarja 1942 so v Londonu podpisali britansko-jugoslovanski sporazum o pomoči četnikom in k Mihailoviću je odšla nova vojaška misija pod vodstvom majorja Ater-

tona. Mihailović je v letu 1942 dobil obsežno britansko pomoč, ki se ji je že spomladi 1942 pridružila še ameriška.

Vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja v Jugoslaviji je z radijsko zvezo po Kominterni stalno prosilo za pomoč. Novembra 1941 so v Sovjetski zvezi ustanovili radijsko postajo «Nova Jugoslavija» in v začetku februarja 1942 so iz Moskve sporočili, da bo kmalu mogoče pošiljati pomoč v Jugoslavijo. Toda jugoslovanski partizani so pod Durmitorjem vse do aprila 1942 zaman pričakovali sovjetsko pomoč. Še več, Sovjetska zveza je celo dvomila v sodelovanje četnikov z okupatorji in Kominterna je zahtevala, naj KPJ preveri svojo politično linijo, in poudarjala, da narodnoosvobodilna borba pomeni do neke mere sektaške odklone, ki imajo za posledico zožitve enotne osvobodilne fronte. Toda polagoma je Sovjetska zveza vse jasneje formulirala svoj odnos do dogodkov v Jugoslaviji. Vse bolj je izražala svoje nezadovoljstvo z jugoslovansko begunsko vlado in je zato nekajkrat zavrnila njene zahteve, naj se narodnoosvobodilno gibanje podredi Mihailoviću. Jeseni 1942 je prišlo med obema vladama celo do ostrejših sporov. Vse do konca leta 1942 tako imenovano jugoslovansko vprašanje ni prešlo okvira diplomatskih razgovorov med posameznimi zavezniškimi vladami. Tako je sporazum med britansko in sovjetsko vlado 4. julija 1942, da bosta v mejah možnosti pomagali odporiškim gibanjem v Evropi, glede Jugoslavije ostal le mrtva črka na papirju.

Šele zmage Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije v drugi polovici 1942 so prisilile zaveznike, da so spremenili svojo politiko do narodnoosvobodilne borbe. Britanski vladni in vojaški krogi so jeseni 1942, zlasti še konec leta, začeli zahtevati od jugoslovanske begunske vlade, naj se četniki takoj prenehajo boriti proti partizanom in naj začno napadati okupatorje. Kolikor četniškega gibanja po premirju s partizani ne bi sprejeli vsi jugoslovanski narodi, naj četniške enote omeje samo na Srbijo. To je bil poskus, da bi četniško gibanje rešili, pa še tega je jugoslovanska begunska vlada zavrnila in četništvo je nadaljevalo svoje sodelovanje z okupatorji.

V času okupatorjevih resnih poskusov, da bi v tako imenovani četrti ofenzivi od srede januarja do srede marca 1943 uničili Narodnoosvobodilno vojsko Jugoslavije, je britanska vojaška misija pri Mihailoviću pod vodstvom polkovnika Baillyja redno obveščala svojo vlado o četniških porazih in partizanskih zmagah. Posledica tega je bila, da je vrhovno poveljstvo za Bližnji Vzhod 24. februarja 1943 predlagalo britanski vladi, naj se med jugoslovanske partizane pošlje skupina opazovalcev. 22. marca je ta predlog sprejel premier W. Churchill in čez mesec dni, to je v noči od 22. na 23. april 1943 se je na Kravsko polje v Hrvaški spustila skupina britanskih opazovalcev, ki jo je vodil kanadski kapetan W. Jones. Skupina je odposlala nekaj brzojavk in kmalu so Britanci sklenili, naj se pri Narodnoosvobodilni vojski Jugoslavije namesti stalna in opolnomočena britanska vojaška misija. Ta se je pod vodstvom kapetana Deakina spustila na Njegovuško polje v noči na 28. maj 1943.

Se bolj se je ugled Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije povečal po kapitulaciji Italije. V Londonu in Washingtonu so polagoma prevladali realni pogledi v korist sodelovanja z Narodnoosvobodilno vojsko Jugoslavije za splošne vojaške načrte. Posledica tega je bil prihod enotne angloameriške vojaške misije konec septembra 1943, ki jo je vodil britanski generalni major Fitzroy Maclean. Gmotna pomoč zaveznikov se je zelo povečala in oktobra 1943 so v Bariju v Italiji ustanovili »Bazo NOVJ«. O Narodnoosvobodilni vojski Jugoslavije so razpravljali tudi na teheranski konferenci in eden izmed njenih sklepov pravi, da je treba pomagati partizanom Jugoslavije, ki se bo po vojni obnovila kot neodvisna država s popolno ozemeljsko nedotakljivostjo, in da sovjetska armada pošlje v Vrhovni štab Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije svojo vojaško misijo. Ti sklepi so položili temelje pristnejšemu sodelovanju zaveznikov z Narodnoosvobodilno vojsko Jugoslavije, ki je bila priznana kot zavezniška vojska z zasluženimi pravicami do gmotne pomoči.

Po drugem zasedanju AVNOJ 29. novembra 1943 v Jajcu se je v odnosih med zavezniki in narodnoosvobodilnim gibanjem v Jugoslaviji začelo novo obdobje. Za-

hodni zavezniki so skušali najti nove oblike, pri čemer je prednjačila vlada Velike Britanije s svojo »politiko kompromisa« med jugoslovansko begunsko vlado in Nacionalnim komitejem osvoboditve Jugoslavije kot izvršilnim organom AVNOJ. V tem okviru so se gibale decembrske izjave vodilnih zahodnih državnikov in nekaj pisem Churchilla k Titu. Velika Britanija je v tem smislu januarja 1944 umaknila britanske vojaške misije iz četniških enot, premestila jugoslovansko begunsko vlado iz Kaira v London in britanski tisk je prenehal pisati o četniških »bojih« z okupatorji. Predlogi Nacionalnega komiteja osvoboditve Jugoslavije, naj se begunska vlada v Kairu razpusti in Mihailović obsodi kot okupatorski sodelavec, naj zavezniki priznajo AVNOJ kot edino zakonodajno telo Jugoslavije, ki se mu mora podrežati tudi kralj Peter II, so bili sprejeti in dogovori z britansko vlado uspešno končani v začetku maja 1944. Tako je bil 18. jun. 1944 na otoku Visu podpisan »sporazum Tito-Šubašić«, s katerim pa britanska vlada ni bila zadovoljna. Zato je pritiskala na Nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije, da bi čimprej ustanovili enotno jugoslovansko vlado in formulirali določbe o prihodnosti monarhije v Jugoslaviji. Toda Tito tudi na sestanku s Churchillom v Neaplju 12. avgusta 1944 ni sprejel njegovih predlogov, da bi se sestal s kraljem Petrom II. in ustanovil skupno vlado. Drugi dan so na tako imenovanem jugoslovanskem sestanku sklenili, da pohitijo z ustanovitvijo enotne jugoslovanske vlade, da do dokončnega sklepa jugoslovanskega ljudstva prepovedo kralju Petru II. vrnitev v domovino, da se Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije oboroži s težkim orožjem in da se vojni mornarici Kraljevine Jugoslavije in Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije združita pod poveljstvom Vrhovnega štaba NOV IN PO Jugoslavije. Vladi Velike Britanije in Združenih držav Amerike sta v tem času močno pritiskali na Nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije. Posebno nepristopna je bila vlada Združenih držav Amerike. Še 10. aprila 1944 so na sestanku vodij ameriške službe za bližnji vzhod sklenili, da je treba četnikom poslati pomoč. V noči na 29. avgust 1944 se je v Pranjanih v Zahodni Srbiji spustila med četnike nova ameriška vojaška misija pod vodstvom polkovnika Mac Daulla in prve dni septembra 1944 so četniki spet dobili pomoč.

V času največjega pritiska zahodnih zaveznikov je bila večina balkanskih dežel pred dokončno osvoboditvijo in kmalu so enote sovjetske armade prispele na jugoslovansko mejo. Tito je v noči na 21. september 1944 odletel v Moskvo, da se dogovori o sodelovanju s sovjetsko armado na jugoslovanskih tleh in o sovjetski gmotni pomoči. V drugi svetovni vojni je Sovjetska zveza dala Narodnoosvobodilni vojski Jugoslavije poleg tistih količin orožja, ki jih je v svojem referatu omenil E. Boltin, še 491 letal, 65 tankov, 1329 radijskih postaj, 7 evakuirnih bolnišnic, 4 kirurške poljske bolnišnice.

Ko so enote Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije osvobodile Makedonijo in dele Hercegovine, Dalmacije in Srbije, je maršal Tito 9. oktobra 1944 poklical v domovino dr. Iva Šubašića, da bi dokončno rešila vprašanje ustanovitve enotne vlade. Pogajanja so se končala 2. novembra 1944 v Beli Crkvi s sporazumom, ki določa, da bo enotna vlada do volitev v ustavodajno skupščino odgovorna AVNOJ in da bo kralj prenesel svojo oblast na namestništvo, ki ga bosta določili vlada Kraljevine Jugoslavije in Nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije. Toda s tem sporazumom nista bila zadovoljna niti kralj Peter II. niti britanska vlada, ki je dr. Šubašiću predlagala, naj se ne vrne v domovino prej, dokler ne bodo zavezniki na jaltški konferenci rešili še nekaterih vprašanj. Na tej konferenci so 8. februarja 1945 res sprejeli dodatek k sporazumu Tito-Šubašić, ki pravi, da bo nova enotna vlada po ustanovitvi izjavila, da se bo AVNOJ razširil s člani poslednjé jugoslovanske skupščine, ki se niso omadeževali s sodelovanjem z okupatorjem, in bo tako predstavljal začasni parlament ter da se zakonodajni akti, ki jih je izdal AVNOJ, podvržejo naknadni potrditvi Ustavodajne skupščine. Tito in dr. Šubašić sta za te sklepe izvedela sredi februarja 1945. Sestava nove enotne vlade je bila zaupana maršalu Titu, ki jo je ustanovil 7. marca 1945. Velika Britanija jo je priznala 20., Združene države Amerike 28., Sovjetska zveza pa 29. marca 1945.

Vodstvo kongresa je referate in razpravo razdelilo na skupine in se je pri tem držalo načela zemljepisne razdelitve. Najprej so referenti podali izvlečke referatov, nato pa je bila razprava. Glavnemu referatu H. Michela je sledil referat Miriam Novitch, sodelavke inštituta, ki ima ime po židovskem pesniku Itzhaku Katzenelsonu, ki je umrl v Oswiecimu. Čeprav njen referat »The Ghetto Fighters House« ni govoril o kongresni temi, ji je vodstvo kongresa vseeno ponudilo mesto na govorniški tribuni, saj M. Novitch že vsa leta po vojni potuje iz dežele v deželo, od ustanov do posameznikov in neutrudno zbira dokumentacijo o trpljenju in odporu Židov pod nacizmom. Njenemu referatu je sledil italijanski, nato pa razprava o vseh treh referatih. Drugo skupino sta sestavljala britanski in ameriški referat, tretjo pa referati Sovjetske zveze, Vzhodne Evrope in Albanije, četrto Zahodne Evrope in Nemške demokratične republike in peto poljski ter jugoslovanski referat.

Mirno lahko trdimo, da se je moral kongres zaradi velikega števila referatov (20) ves čas bojevati s časom. Tako so bile na primer tri ure nekega dopoldneva določene za sedem referatov in razprav. Seveda je zato moralo vodstvo kongresa omejiti razpravo na najkrajši možni čas (deset minut, zadnje popoldne po poljskem in jugoslovanskem referatu pa že na štiri minute) in prepovedati, da bi govorniki nastopali z napisanimi poročili. Zato sodelavci Inštituta za zgodovino delavskega gibanja iz Ljubljane niso mogli prebrati svojega poročila o donesku narodnoosvobodilnega gibanja v Sloveniji k skupni zavezniški stvari in o pomoči zaveznikov slovenski partizanski vojski. Po arhivskih virih so namreč prvi obdelali delo in naloge zavezniških vojaških misij pri slovenski partizanski vojski. Statistično so ugotovili zavezniško gmotno pomoč in število rešenih zavezniških vojnih ujetnikov in deportirancev ter letalcev, ki jih je sovražnik strelil nad našim ozemljem. Poročilo, ki je v zaključku na kratko prikazalo sodelovanje med italijanskim in slovenskim narodnoosvobodilnim gibanjem, so zato izročili vodstvu kongresa.

Tej vojni s časom se je kmalu pridružila še »hladna vojna«. Kljub temu, da je vodstvo kongresa od vsega začetka pozivalo govornike, naj se izognejo vsemu, kar bi lahko ustvarilo vzdušje »hladne vojne«, je prišlo do neljubih izpadov. Tako so nekateri zahodni zgodovinarji zastavljali sovjetskim zgodovinarjem takšna vprašanja kot so nemško-sovjetski pakt iz leta 1939, sovjetsko-finska vojna, okupacija dela Poljske, katinski pokol, varšavska vstaja, odnos komunistov zahodnoevropskih dežel do odporiškega gibanja pred napadom Nemčije na Sovjetsko zvezo itd. Sovjetski zgodovinarji so ostro protestirali proti postavljanju takšnih vprašanj. Zahodni zgodovinarji tudi niso mogli razumeti nekaterih posplošenih trditvev v sovjetskem referatu. Britanski referent prof. Deakin pa je odločno nasprotoval trditvam albanskega referenta, da so britanski oficirji v Albaniji sodelovali z nemškim okupatorjem. Številni udeleženci kongresa seveda niso odobraval razpravljanja v takem duhu.

Tako je kongres, na katerem se je zbralo preko štiri sto zgodovinarjev iz 23 držav s treh celin, dosegel svoj namen le v pogledu referatov, ne pa tudi glede razprave in razumevanja zgodovinarjev odporiškega gibanja iz različnih dežel. Prav zato je na zasedanju izvršnega odbora, ki je sledilo kongresu, neki član postavil vprašanje, ali ima še smisel sklicevati kongrese, če na njih zgodovinarji ne morejo najti skupnega jezika. Drugi so imeli seveda drugačno mnenje in so sestavili petčlanski »odbor za zvezo« (zastopniki Italije, Sovjetske zveze, Poljske, Francije in Belgije), ki naj prouči možnosti za sklicanje prihodnjega kongresa.

Taki mednarodni sestanki so potrebni in koristni, saj se ob njih zbere mnogo gradiva in dajejo tudi mnogo možnosti za seznanjanje in zveze med sorodnimi ustanovami. Bili bi še bolj koristni, če bi se izvršnemu odboru posrečilo najti tako kongresno temo, ki bi udeležence spodbudila k tvorni razpravi brez nepotrebne in škodljive blokovske delitve in brez vzdušja hladne vojne.

V organizacijskem pogledu je kongres potekal brezhibno, kar je vsekakor zasluga italijanske vlade, ki ga je gmotno podprla. Njen minister za prosveto Bo pa ga je v njenem imenu pozdravil. Prav tolikšna je zasluga italijanskih kolegov, posebno

generalnega sekretarja prof. Giorgia Vaccarina in organizacijske sekretarke dr. Laure Conti. Ves potek kongresa so sproti prevajali v pet evropskih jezikov (italijanski, francoski, angleški, nemški in ruski), referate pa so delegatom izročili že pred začetkom kongresa. Italijanski inštituti so pripravili razstavo vseh publikacij o italijanskem odporniškem gibanju.

Tone Ferenc

K razstavi 20 let Slovenskega poročevalca

V Jakopičevem paviljonu v Ljubljani je od 10. do 20. maja 1961 bila razstava, posvečena dvajsetletnici »Slovenskega poročevalca«. Organiziral jo je pripravljalni odbor iz zastopnikov Društva novinarjev Slovenije, podjetja »Delo« i. dr.

Podobne razstave na zgodovinsko temo, zlasti ob dvajsetletnici ljudske vstaje, predstavljajo važno sredstvo za seznanjanje z našo najbližjo preteklostjo, za spoznavanje velikih sprememb in dosežkov, ki sta jih prinesli zadnji dve desetletji, za okrepitev socialistične zavesti našega naroda.

Organizatorji priložnostne razstave so uspešno rešili svoje naloge in podali bogato gradivo v dostopni in izraziti obliki. Vloga lista »Slovenski poročevalec«, ilegalnega, a kljub temu množičnega glasnika revolucije, po osvoboditvi pa borca za socialistično graditev, je bila dostojno pokazana.

Pri tem ni bilo prav, da razstava ni omenila in pokazala prvih dveh števil »Slovenskega poročevalca«, ki sta izšli leta 1938 kot glasilo Komunistične partije Slovenije. Ta preteklost ni prav nič manj slavna od one kasnejših let. Revolucionarne tradicije so tem pomembnejše in dragocenejše, čim daljšo dobo in večje področje one zajemajo. Zato je povsem neupravičeno, kratko malo molče prezreti »Slovenskega poročevalca« iz leta 1938.

Ko je maja 1941 znova pričel izhajati »Slovenski poročevalec«, so izdajatelji, dosledni v svojem delu, zabeležili ob naslovu: »Leto II.« Leta 1942 izhaja »Slovenski poročevalec« z oznako: »Leto III.« Vse to štetje letnikov se je dosledno nadaljevalo do leta 1959, ko je namesto »Slovenskega poročevalca« in »Ljudske pravice« pričelo izhajati »Delo«, nadaljevalec obeh listov. S takim štetjem je »Slovenski poročevalec« dvajset let zaporedoma priznaval, da šteje svoje rojstvo od leta 1938.

Organizatorji razstave niso mogli, da ne bi opazili ali vedeli tega — opozoril jih je na to tudi sodelavec našega Inštituta. Vendar so v svojih razlagah, tudi v ciklostiranem vodiču po razstavi, trdili: Prva številka »Slovenskega poročevalca« je izšla maja leta 1941. Menimo, da zgodovinskih dejstev ne gre pozabljati ali ignorirati ali celo prilagojevati posameznim namenskimi prireditvam.

Ocena našega Zbornika fotografij v tujini

Nacionalni Inštitut za zgodovino osvobodilnega gibanja v Italiji je v svoji reviji »Il movimento di liberazione in Italia«, letnik 1960, številka 61, objavil oceno treh knjig in sicer italijanske »Pensaci, uomo!«, ki sta jo pripravila Piero Caleffi in Albe Steiner in je izšla 1960 v Milanu, nadalje v Varšavi izdane knjige pod naslovom »Nismo pozabili« in pa »Zbornika fotografij iz narodnoosvobodilnega boja slovenskega naroda«, del II, knjiga 1, ki je izšel leta 1959 v Ljubljani. Zadnji oceni je napisal Arrigo Pacchi.

Recenzent Arrigo Pacchi je imel v rokah prvo publikacijo našega obsežnega dela pod naslovom »Fotografski dokumenti o boju Komunistične partije Slovenije« in sicer zgoraj imenovano knjigo, ki zajema dobo od leta 1941 do novembra 1942. V svoji oceni avtor, po narodnosti Italijan, priznava veliko dokumentarno, pa tudi likovno vrednost publikacije in hkrati v pouk svojim rojakom beleži prizore nasilja nad slovenskim ljudstvom za časa okupacije, ki niso delali časti italijanskemu narodu. Ker je to doslej edina ocena Zbornika fotografij, ki ga izdaja naš Inštitut, jo prinašamo v celoti.

»Drugi zvezek jugoslovanske publikacije 'Zbornik fotografij' je sestavni del obsežnejše zbirke, ki predstavlja neko vrsto zgodovine jugoslovanske komunistične partije v slikah. Ker pa zgodovina Partije na določeni stopnji sovpade z zgodovino odpora, je ta zvezek v celoti posvečen obdobju 1941—1942. To je doba, ki traja od italijansko-nemškega napada do prvih večjih spopadov med okupatorji in skupinami organiziranega odpora. Zaradi visokega nivoja, ki ga ima ta publikacija tako v tehničnem kakor v vsebinskem pogledu, lahko samo želimo, da bi kmalu izšla naslednja knjiga, ki naj bi vsebovala zgodovino v slikah dogodkov od 1943 do 1945.

V resnici gre tu za popolnoma druge okoliščine kot pri zgoraj opisanih dveh publikacijah: dokumentaren namen je očividni in izvrstno realiziran s pomočjo stotin fotografij, od katerih so posamezne tudi umetniško zelo pomembne. Objavljene so fotografije najrazličnejšega izvora, ki so nastale ob najrazličnejših priložnostih. Zbirka priča o dolgoletnem potrpežljivem in zagrizenem delu zbiralcev.

Knjiga začenja s fotografijami študentskih demonstracij proti pristopu Jugoslavije k trojnemu paktu; sledi italijanska okupacija Ljubljane in Ljubljanske pokrajine z nesmiselnim poizkusom poitalijančiti mesto s spreminjanjem uličnih imen. Nemška okupacija Gorenjske in Maribora je še brutalnejša: slovensko prebivalstvo pošiljajo v internacijo in ga nadomeščajo z naglimi naselitvami kolonov nemškega porekla. Začne se organiziran odpor: okupatorji se ne počutijo več varne, o čemer pričajo utrdbe, žične ovire, povsod razpostavljene pregrade, posebno okoli Ljubljane. Po ustrelitvah in sabotažnih dejanjih vidimo nemške očiščevalne akcije in veliko italijansko ofenzivo-čistko od julija do novembra 1942. Nekako bolešno učinkuje pogled na naše fante v oblekah očiščevalcev med požganimi vasmi; prav tako boleč je za nas pogled na italijanska koncentracijska taborišča, kjer so bili internirani tisoči Slovanov, osumljenih antifašistične dejavnosti. Posebno si prizadet, ko bereš napisano izjavo ob podobi deportirancev, podhranjenih do izčrpanosti, ki je prefotografirana z rokopisa generala Gambare: »Logično in pravilno je, da koncentracijska taborišča ne pomenijo taborišča za debelenje. Bolan človek je človek, ki miruje.«

Vendar italijanske represalije ne dosegajo stopnje krutosti in hladnega določanja nemških represalij: proti koncu knjige je vrsta fotografij, ki dokumentirajo streljanje stotin talcev s strani SS-ovcev v Celju 22. julija 1942. Te fotografije predstavljajo pretresljivo pričevanje, obenem pa pomemben slikovni izraz. Neizprosna »leica« tri-nogov je neredko znala ustvariti pesem: tako so Nemci fotografirali kmečko družino, ki z otroki in culami zapušča dom, obdan z listnatim drevjem, to se pravi v okolju, ki ga le prisotnost SS-ovca napravi groznega; prav taka je slika svetlolasega partizana, ki so ga pred ustrelitvijo privezali k drevesu v gozdu, s pogledom, poslednjič uprtim v sonce. To sta samo dva od mnogih primerov, ki bi jih lahko navédli.

Kaj naj še rečem? Bilo bi želeti, da bi se tudi za italijansko rezistenco oskrbelo dokumentarično publikacijo te vrste. Fotografije obstajajo, kar dokazujejo številne tako fašistične kakor tudi odporniške publikacije, ki se poslužujejo zgodovinskih fotografij za svoje posebne namene. Koristno bi bilo zbrati te fotografije, preden bodo porumenele ali končale v ognju in jim dati nek red in smisel, tako da bodo lahko sestavljale nenadomestljiv pripomoček za zgodovinsko rekonstrukcijo naše bližnje preteklosti.«

Iz uredniške pošte

V 1. številki naših »Prispevkov« za leto 1960 smo v »Kronološkem pregledu dogodkov v Ljubljani v drugi polovici leta 1942« priobčili za dan 18. julija na strani 212 vest o tem, da je bil ustreljen Italijan Ciro Moseri, uslužbenec kmetijskega oddelka Visokega komisariata pred uradom v Puccinijevi ulici. Na to smo prejeli *dopis Marije Trampuž iz Ljubljane*, ki je tedaj bila uslužbenka kmetijskega oddelka in ki piše, da je Ciro Moseri v prostorih tega oddelka storil samomorilec. »Spominjam se,« beremo v dopisu, »da so Italijani pripovedovali, da je samomorilec bil tirolski Nmec, da se je prej pisal Moser, pa so mu Italijani spremenili priimek v Moseri, da je bil antifašist, živčno strt zaradi nečloveškega početja okupatorja. Oblasti so mu odrekle fašistični pogreb...«

Pri ponovnem preverjanju italijanskih arhivskih dokumentov nismo našli v njih podrobnosti smrti Cira Moserija. Zato sprejemamo pojasnilo Marije Trampuž kot verodostojen podatek.

KAZALO

CONTENTS   СОДЕРЖАНИЕ   TABLE DES MATIÈRES   INHALT

<p>Ob dvajsetletnici vstaje narodov Jugoslavije <i>Dokumenti ljudske vstaje v Sloveniji leta 1941</i> . . . . .</p>	5
<p>Documents on the people's insurrection in Slovenia in 1941 Документы народного восстания в Словении в 1941 году Documents de l'insurrection populaire en Slovénie en 1941 Dokumente des Volksaufstandes in Slowenien im Jahre 1941</p>	

ČLANKI — ARTICLES — СТАТЬИ — ARTICLES — AUFSATZE

<p><i>Dušan Bravničar</i>, O nekaterih značilnostih osvobodilnega boja v Sloveniji leta 1941, o nastanku in vlogi Narodne zaščite . . . . .</p>	53
<p>On some characteristics of Liberation struggle in Slovenia in 1941, on the creation of the Narodna zaščita (People's defence) and the part it played О некоторых особенностях освободительной борьбы в Словении в 1941 году, о создании и роли Народной защиты Quelques caractéristiques de la lutte de Libération en Slovénie en 1941, création et rôle de la Narodna zaščita (Protection populaire) Einige Besonderheiten des Befreiungskampfes in Slowenien im Jahre 1941, die Gründung und die Rolle des Volksschutzes</p>	
<p><i>Lojze Požun</i>, Revirska četa leta 1941 . . . . .</p>	99
<p>The partisan company of the mining district in 1941 Шахтерский отряд в 1941 году La compagnie partisane du bassin minier en 1941 Die Partisanen Kompanie des Kohlenreviers im Jahre 1941</p>	
<p><i>Dare Jeršek</i>, Plebiscitne akcije Osvobodilne fronte v letih 1941—1942 . . . . .</p>	195
<p>Plebiscite actions of Liberation Front in 1941—1942 Плебисциты, организованные Освободительным фронтом в 1941—1942 годах Actions plebiscitaires du Front de Libération en 1941—1942 Plebiszitaktionen der Befreiungsfront in den Jahren 1941—1942</p>	

GRADIVO — MATERIALS — МАТЕРИАЛЫ — MATÉRIAUX — MATERIALIEN

<p><i>Okupatorjevi dokumenti o diverzantskih akcijah in partizanskih bojih na Štajerskem leta 1941</i> . . . . .</p>	239
<p>Occupier's documents about partisan sabotage and partisan fights in Styria in 1941 Документы немецких оккупангов о диверсионных действиях и партизанских боях в Штирии 1941 г. Documents de l'occupant relatifs aux diversions antifascistes et aux combats partisans en Styrie en 1941 Dokumente der deutschen Okkupationsbehörden über Diversionen und Partisanenaktionen in Steiermark im J. 1941</p>	

IZ SPOMINOV — REMINISCENCES — ВОСПОМИНАНИЯ— SOUVENIRS
— ERINNERUNGEN

Ivan Bertoneelj-Johan, Ljudska vstaja v zgornjem delu Gorenjske l. 1941 . 371

INFORMACIJE — INFORMATIONS — ИНФОРМАЦИИ— INFORMATIONS
— INFORMATIONEN

<i>Tone Ferenc</i> , Drugi mednarodni kongres za zgodovino odporniških gibanj v Milanu od 26. do 29. marca 1961	405
K razstavi »20 let Slovenskega poročevalca«	416
Ocena našega Zbornika fotografij v tujini	417
Iz uredniške pošte	419

PRISPEVKI
za zgodovino delavskega gibanja
Letnik II 1961 Štev. 1—2

Uredništvo zaključeno junija 1961
Izhaja dva- do štirikrat na leto
Fotografije so iz fototeke Inštituta
Zunanja oprema: arhitekt Vlasto Kopač

Izdaja
Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani
Številka čekovnega računa 600-12-606-1-5-769
v Mestni hranilnici, Ljubljana

Cena dvojne številke 800 din

Dopise in rokopise pošiljati na naslov:
Inštitut za zgodovino delavskega gibanja
Ljubljana, Trg revolucije 1
Telefon št. h. c. 25-571

Tisk tiskarne »Toneta Tomšiča« v Ljubljani

Natisnjeno v 3000 izvodih

Klišeje izdelala klišarna ČPZ »Ljudska pravica«

POPRAVKI — ERRATA

Stran	Vrsta besedila	Namesto	Pravilno
74	4	počrtal	podčrtal
97	28	постоянно	постоянно
97	58	из	их
221	47	ravnateljstvih	ravnateljstvom
225	43 in 46	Pokrajinskega muzeja NO	Muzeja NO
227	zadnja	ja	za
238	6	feerom	freedom
258	14	The chosen date	In February
253	—	31. vrsta mora slediti takoj	za 29. vrsto
272	5 od spodaj	obdržavi	obdržali
371	3	sem	nisem
398	8	predolog	predlog
407	14	postale	poslale

